Університет Віндзору
Балтійська міжнародна академія
Вища школа управління охороною праці в Катовіцах
Міністерство освіти і науки України
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
Факультет права, гуманітарних і соціальних наук
Кафедра фундаментальних і галузевих юридичних наук
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Центр українсько-європейського наукового співробітництва

Матеріали IX Міжнародної
науково-практичної конференції

«ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА»

22–23 грудня 2023 р.

м. Кременчук, Україна

1256 1233 1996 LIHA-PRES
Львів – Торунь
Liha-Pres
2023

УДК 340.13(062.552)
Т 33

Т 33 **Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права** : матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. 616 с.

ISBN 978-966-397-351-7

У збірнику представлено матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (22–23 грудня 2023 року, м. Кременчук).

УДК 340.13(062.552)

ISBN 978-966-397-351-7

© Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2023
© Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres», 2023

Голова програмного комітету:

Никифоров Володимир Валентинович – доктор біологічних наук, професор, перший проректор Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Члени програмного комітету:

Бука Станіслав – доктор економічних наук, професор, ректор Балтійської міжнародної академії (Латвія);

Бахді Рім – доцент, декан факультету права Університету Віндзору (Канада);

Мохнацкі Богдан – доктор габілітований інженер, професор, ректор Вищої школи управління охороною праці в м. Катовіце (Польща);

Траттнер Марина – магістр європейського ділового права (Швеція);

Кравчук Валерій Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, прокурор відділу Офісу Генерального прокурора, доцент кафедри публічного та приватного права Київського університету імені Бориса Грінченка;

Митрофанов Ігор Іванович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Поясок Тамара Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету права, гуманітарних і соціальних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Соболь Євген Юрійович – доктор юридичних наук, професор, ректор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка;

Юзікова Наталія Семенівна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Голова організаційного комітету:

Скрипник Володимир Леонідович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Члени організаційного комітету:

Васечко Людмила Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Віхляєв Михайло Юрійович – доктор юридичних наук, професор, директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва;

Сирота Дмитро Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Слободяник Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Латишева Вікторія Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Шаповал Валерій Дмитрович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Секретар організаційного комітету:

Шуть Анастасія Олександрівна – викладач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА В ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

До питання про доцільність вивчення звичаєвого права студентами юридичних факультетів
Бедрій Мар'ян Миронович **13**

Вільна одухотворена особистість як основа реалізації права
Братасюк Марія Григорівна **16**

Теоретико-методологічні основи застосування аксіологічного підходу до прав людини
Васечко Людмила Олександрівна,
Ковальчук Оксана Геннадіївна **18**

Розмежування понять «ефективність законодавства» та «ефективність норм права»
Волохов Олексій Сергійович **22**

Правові преюдиції та правові фікції: спільне та відмінності
Зеленко Інна Павлівна **25**

Особливості реалізації норм конституційного права щодо регулювання взаємовідносин Президента Республіки та Уряду відповідно Конституції Французької Республіки 1958 року
Кузьмінський Володимир Петрович **27**

Історико-правовий аналіз акції «Вісла» у контексті рішення польського прокурора ІПН про закриття слідства у справі
Лашко Євгеній Євгенович, Шкурпела Олександр Сергійович **30**

Правові підстави обмеження права на таємницю кореспонденції в умовах дії особливих правових режимів в Україні: теоретичні та практичні проблеми реалізації
Левченко Аліна Валеріївна **34**

Права людини крізь призму цінностей українського народу
Назаренко Соломія Любомирівна **38**

Класифікація юридичних клінік
Об'єщик Юлія Олександрівна **42**

Викладання дисциплін державознавчого спрямування у контексті зміни парадигми муніципально-правової політики
Петришина Марина Олександрівна **44**

Обмеження свободи пересування та вибору місця проживання в Україні у період воєнного стану
Поляруш Світлана Іванівна **47**

Сучасний авторитарний політичний режим як об'єкт конституційно-правового аналізу
Скрипнюк Олександр Олександрович **51**

Форма держави як ключове поняття загальнотеоретичної науки
Трибрат Оксана Юріївна **55**

Модернізація адміністративного управління через цифрові технології: конституційні аспекти військового періоду
Чалабієва Маріям Рзаївна **59**

НАПРЯМ 2. ЦИВІЛЬНЕ, ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ, СІМЕЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Bodies of a family foundation under Polish law against the background of comparative law
Paweł Widerski **62**

Здійснення цивільних прав громадянами України, які перебувають на тимчасово окупованій території
Заіка Юрій Олександрович **65**
Цивільно-процесуальні аспекти діяльності секретаря судового засідання
Іщенко Анастасія Валеріївна **68**
Функції нотаріальної діяльності в Україні
Кочина Олександра Сергіївна **71**
Правочин у сфері електронної комерції
Кошеленко Євгеній Олександрович **75**
Проблеми та перспективи укладення шлюбного договору
Матвєєва Дар'я Юріївна **79**
До питання про принципи врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі
Можайкіна Олена Станіславівна, Кононець Олена Миколаївна, Коляда Семен Вікторович **84**
Процедура позбавлення батьківських прав за законодавством України
Рощина Аліна Григорівна **88**
Щодо питання захисту цивільних прав та інтересів судом
Савенко Даніїл Миколайович **92**
Позитивна цивільна відповідальність: правореалізаційний аспект
Скрипник Володимир Леонідович **94**
Рішення судів загальної юрисдикції у сфері земельно-майнових спорів: деякі аспекти правозастосовчої практики
Хомініч Микола Сергійович **97**
Право на інформацію про усиновлення в міжнародному приватному праві
Чернік Світлана Дмитрівна **101**
Визнання фізичної особи безвісно відсутньою: сучасний стан
Шаповалова Анна Олександрівна **104**

НАПРЯМ 3. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС
Майно у сфері господарювання під час воєнного стану
Антонова Анна Юріївна **108**
Будівництво об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту як правовий елемент безпеки підприємницької діяльності
Богданець Богдан Володимирович **112**
Історико-правові передумови розвитку та функціонування ринку електроенергії України
Гаркавенко Сергій Васильович **115**
«Цифровий слід» зруйнованого міста: до питання про напрями розвитку економіко-правового забезпечення та подальшої підтримки існування в контексті принципу відкритості
Ілларіонов Олександр Юрійович **119**
Особливості застосування аналогії в господарському судочинстві
Капцова Тетяна Петрівна **123**

НАПРЯМ 4. ТРУДОВЕ ПРАВО. СЛУЖБОВЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
Державні програми підтримки молодої сім'ї в Україні
Бліндовська Анастасія Леонідівна **127**
Правовий аспект охорони праці осіб з інвалідністю
Висоцька Аліса Євгеніївна **130**
Соціально-правове значення участі суб'єктів громадянського суспільства в правовому регулюванні соціальної безпеки
Гаєвий Владислав Вадимович **134**

Медіація як спосіб вирішення трудових спорів
Гончар Олександра Геннадіївна **137**
Вплив концепції Четвертої промислової революції
на ринок та умови праці в галузі трудового права
Демченко Ілля Ігорович, Якуніна Алла Олександрівна **141**
Строкові трудові договори педагогічних працівників закладів
загальної середньої освіти та рішення Конституційного Суду України
№ 1-Р/2023 від 07.02.2023: деякі проблемні питання
Занфірова Тетяна Анатоліївна **144**
Деякі питання щодо посадових осіб Державної митної служби України
Івачковська Вікторія Вячеславівна **148**
Досвід США щодо державної підтримки військовослужбовців,
ветеранів і членів їх сімей у сфері професійної самореалізації
Петрик Олена Леонідівна **151**
Проблемні питання організації трудових правовідносин
в умовах воєнного стану
Петричук Вікторія Сергіївна **154**
Відповідальність суб'єктів трудових правовідносин
в умовах воєнного стану
Прокопчук Наталія Романівна **157**
Соціальний вимір правового регулювання
в контексті системного підходу
Юсіфова Севіндж **161**

НАПРЯМ 5. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО
Екоцид в Україні як нове порушення міжнародного права
Дмитренко Людмила Анатоліївна,
Міняйло Анатолій Анатолійович **165**
До питання оплатності договору довгострокового
тимчасового користування лісовою ділянкою, укладеного
між постійним та тимчасовим лісокористувачами
Казначеєва Олена Олександрівна **169**
Пріоритетні напрями лісової політики держави як складової державної
екологічної політики (у контексті відшкодування шкоди, заподіяної лісовому
фонду України збройною агресією російської федерації)
Ковтун Дмитро Сергійович, Малишева Наталія Рафаелівна **174**
Щодо визначення принципу сталого розвитку у праві
Латишева Вікторія Володимирівна **178**
Правові норми щодо енергозбереження у екологічному праві
Літвяков Едуард Михайлович **181**
Оренда земельних ділянок для городництва державної та комунальної
власності: визначення площі та кількості
Скляренко Ігор Васильович **185**

НАПРЯМ 6. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО
Нормативно-правові аспекти регулювання штучного інтелекту
та його застосування в галузі права
Вохмянін Гліб Ярославович, Якуніна Алла Олександрівна **190**
Ціннісний підхід у дослідженні інтеграційного податкового права
Європейського Союзу
Вудвуд Катерина Сергіївна, Гаврилюк Руслана Олександрівна **194**
Проблеми правового регулювання інформаційної безпеки
цивільної авіації в умовах воєнного періоду
Кандуєв Денис Володимирович **197**

Правові аспекти регулювання прикордонної безпеки
Кірієнко Віктор Миколайович **201**
Генезис адміністративної юстиції в Україні
Ковандра Анна Віталіївна, Бухтіярова Ірина Геннадіївна **205**
Науково-практичний аналіз проєкту «Рекомендацій здійснення ефективного адміністративного судочинства»
Короєд Сергій Олександрович **209**
Проблеми введення обов'язкового технічного огляду для всіх транспортних засобів у майбутньому
Літвяков Едуард Михайлович **213**
Особливості надання адміністративних послуг та їх удосконалення: ролі Центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП)
Локтіонова Вікторія Володимирівна, Савченко Юрій Юрійович **216**
Особливості публічного адміністрування в діяльності органів Національної поліції під час дії правового режиму воєнного стану
Мельник Тетяна Миколаївна, Біда Владислав Михайлович **219**
Правові засади транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я
Переста Юрій-Віктор Юрійович **223**
Щодо оподаткування сільськогосподарських товаровиробників за спрощеною системою оподаткування
Петренко Ганна Олександрівна, Мазур Олександр Олександрович **226**
Специфіка норм інформаційного права в умовах воєнного стану в України
Прилипко Вікторія Михайлівна **230**
Суб'єкти адміністративного права, які реалізують публічну правоздатність у сфері пенсійного забезпечення
Сокуренко Олена Анатоліївна **234**
Трансформація правового статусу державних службовців в умовах війни
Хребтова Алєся Анатоліївна **237**
Особливості підстав адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони праці
Чайка Роман Олегович **241**
До питання критеріїв обґрунтованості вини
Червонописький Вадим Сергійович **244**
The use of information technologies in the process of providing services by the department CPAS
Shut Anastasiia, Nannen Ekaterina **246**

НАПРЯМ 7. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО
Запобігання кримінальному правопорушенню як наслідок кримінального проступку у частині другій статті 343 Кримінального кодексу України
Боровик Андрій Володимирович **250**
Some aspects of the law enforcement anti-corruption institutions' work during martial law in Ukraine and in Lithuania under the state of emergency
Kulyk Kateryna Dmytrivna **253**
Передумови криміналізації діяння, передбаченого статтею 201-2 КК України
Лісовська Олена Василівна **256**

До проблеми кримінально-правової протидії корупції в законодавстві
та правозастосовчій практиці, що зумовлена повномасштабним вторгненням
Російської Федерації: шляхи вирішення
Мельниченко Владислав Сергійович **260**
Розмежування незаконного збагачення та легалізації майна
у формі набуття
Панаід Ігор Васильович **265**
Щодо ідентифікуючих ознак злочинної бездіяльності
у сфері екологічної безпеки
Поліщук Сергій Геннадійович **269**
Структурний аналіз злочинності у сфері радіоекологічної безпеки
Тернавська Анастасія Андріївна **272**
Параметри кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності
Фролова Олена Григорівна **275**
Делікти створення небезпеки: теоретичні та правозастосовні аспекти
Шамсутдінов Олександр Володимирович **278**
Запобігання насильству щодо дитини у системі заходів протидії домашньому
насильству: міжнародний та вітчизняний виміри
Юзікова Наталія Семенівна **283**

**НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС
ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА**
Проблеми застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним
правом та відсторонення від посади
Барбарич Єлизавета Олександрівна **289**
Використання штучного інтелекту в кримінальному провадженні
Бодян Дар'я Вікторівна, Валуєва Людмила Василівна **293**
Критерій «розумного очікування конфіденційності»
як гарантія захисту приватності особи під час обшуку
Страшок Анна Анатоліївна, Буравська Аліна Андріївна **297**
Принцип незалежності прокурорів як одна із ключових засад
їх діяльності
Вахліс Інна Володимирівна **301**
Відкриття матеріалів стороною захисту у разі заміни захисника:
погляд ККС ВС
Гловюк Ірина Василівна **306**
Історичні періоди становлення криміналістичних експертиз в Україні
Даценко Людмила Євгеніївна **309**
Актуальні питання призначення та проведення
судово-товарознавчої експертизи під час воєнного стану
Дікал Наталія Віталіївна **313**
Проблеми застосування тимчасового обмеження
у користуванні спеціальним правом та відсторонення від посади
Кривцун Вікторія Олександрівна **315**
Стисло про тактику судових дій у кримінальному провадженні
Мирошниченко Юрій Михайлович **319**
Роль цифрової трансформації органів кримінальної юстиції
в підвищенні ефективності розслідування воєнних злочинів в Україні
Негребецький Владислав Валерійович **323**
Виклики та перешкоди збору доказів у кримінальному провадженні
в воєнний час. Пошук ефективних рішень
Семенюк Ірина Юріївна, Степанова Ганна Миколаївна **327**
Проблеми кримінального процесуального затримання
в умовах воєнного стану
Сирота Дмитро Іванович **331**

Процесуальне інтерв'ю та його застосування в кримінальному процесі
Ткаченко Вікторія Василівна **335**
Психологічні аспекти проведення допиту неповнолітніх
Чичик Дар'я Юріївна, Лазебний Анатолій Миколайович **338**

НАПРЯМ 9. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО
Організаційно-правові засади та проблеми функціонування інституту суду присяжних в Україні
Бевз Лариса Вікторівна **342**
Юридична боротьба у ЄСПЛ за притягнення росії до відповідальності за порушення прав людини під час військової агресії
Бігдан Марина Володимирівна, Савчук Олександр Сергійович **346**
Забезпечення реалізації принципу незалежності прокурорів на національному та європейському рівнях
Корнющенко Сергій Сергійович **350**
Деякі проблеми бездіяльності суду з питань інтелектуальної власності у порівнянні з подібними судами країн Європейського Союзу
Логвиненко Микола Іванович, Салівон Владислава Юріївна **355**
Проблеми реалізації положень пункту 3 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»
Митрофанов Ігор Іванович **358**
Міжнародно-правовий захист прав людини в умовах збройного конфлікту
Окопник Олена Миколаївна **363**
Перспективи розширення повноважень зборів суддів місцевого загального суду
Руденко Олена Анатоліївна **368**
Правовий аналіз підстав у відмові в екстрадиції в Україну в контексті порушення умов тримання під вартою та поводження з в'язнями
Шаповал Валерій Дмитрович, Німецький Олександр Андрійович **372**

НАПРЯМ 10. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ
Перспективні напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності в Україні
Головач Олександр Андрійович **375**
Забезпечення інформаційної безпеки на рівні ЄС та окремих держав-членів
Недохлєбов Іван Іванович **378**
Особливості кримінальної процесуальної діяльності прокурора щодо забезпечення прав особи у кримінальних провадженнях
Іллящук Денис Георгійович **382**
Удосконалення засад територіальної оборони
Ярмола Станіслав Олександрович **384**
Сучасний стан формування державної політики розвитку місцевого самоврядування щодо розмежування та розподілу повноважень місцевого самоврядування і виконавчої влади
Москаль Денис Денисович **387**
Окремі питання щодо захисту викривачів корупції в Україні
Сидорчук Інна Сергіївна **390**
Міжнародні стандарти та їх роль у реалізації правового статусу засуджених до позбавлення волі в Україні
Литвиненко Олексій Юрійович **393**

Реєстрації місця проживання (перебування) іноземця на території України як різновид адміністративних послуг
Шаронова Наталія Олександрівна **396**
Поліструктурна концепція публічного адміністрування та її недоліки
Набокова Ольга Геннадіївна **401**
Особливості методів правового регулювання відносин банкрутства (неплатоспроможності)
Поляков Родіон Борисович **404**
Законодавчі «коливання» у встановленні кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами
Пірго Олена Федорівна **408**
Функції державної політики у сфері виявлення, розшуку та управління активами
Дума Олена Олексіївна **413**
Теоретико-прикладні підходи до визначення статусу неповнолітньої особи у кримінальному процесі
Волошанівська Тетяна Володимирівна **414**
Теоретичні проблеми родового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 237 КК
Шевченко Ігор Олегович **416**
Теоретичні проблеми часу вчинення кримінального правопорушення як ознаки об'єктивної сторони
Борисов Станіслав Сергійович **421**
Теоретичні проблеми об’єктивної сторони складу кримінального правопорушення геноцид
Зайченко Олександр Юрійович **427**
Дослідження родового об'єкта кримінального правопорушення порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК)
Радь Тамара Михайлівна **432**
Поняття правової категорії «місцевий збір»
Порхун Віталій Михайлович **438**
Щодо визначення поняття «форма правління»
Сівак Володимир Михайлович **439**
Доступ до правосуддя: феноменологія змісту
Єщенко Олександр Володимирович **441**
Адміністративно-правове забезпечення гуманітарного розмінування в Україні
Запольський Денис Євгенович **445**
Використання Штучного інтелекту в написанні судових рішень та розгляді судових справ
Карпенко Валентин Русланович **451**
Кримінологічні чинники соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей
Яковлева Тетяна Костянтинівна **453**
Податкове правопорушення: поняття та ознаки
Манукян Амазасп Аракелович **455**
Деякі питання нормативно-правової характеристики законодавчої системи забезпечення діяльності сектору безпеки
Цибульник Неллі Юріївна **459**
Реалізація принципу незмінюваності суддів під час їх звільнення та припинення повноважень
Бабко Валерія Валеріївна **463**
Принципи забезпечення реалізації державної політики в сфері нотаріату
Пилипенко Оксана Юріївна **465**
Щодо специфіки визначення суб’єкта, уповноваженого на здійснення повідомлення про підозру окремій категорії осіб
Ренкас Анастасія Анатоліївна **467**
Адміністративно-правове регулювання організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури
Варга Юрій Юрійович **471**
Нормативно-правове регулювання здійснення гендерної політики в Україні

Кравченко Олександр Сергійович **475**
Щодо питання етичного кодексу для працівників
Перцова Т. С **478**
Організаційно-правові засади дотримання гендерної рівності в діяльності Національної поліції України
Морозов Є. Є **481**
До питання компетенції міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства із захисту інвестицій, приватної власності та підприємництва (бізнесу) в Україні
Невар І. В. **484**
Окремі аспекти правового регулювання сімейних майнових відносин
Мельник Олександр Володимирович **488**
Щодо окремих аспектів загальної адміністративної відповідальності військовослужбовців
Васильківська Вікторія Владиславівна **491**
Перегляд постанов судів у справах про адміністративні правопорушення за нововиявленими обставинами: можливість здійснення за відсутності процедури
Ердевдій Андрій Андрійович **495**
Проблема забезпечення балансу між роботою та особистим життям працівників
Гринь Дмитро Володимирович **500**
Принципи участі інститутів громадянського суспільства в забезпеченні системи переходу від військової служби до цивільного життя
Москвич Віталій Степанович **503**
Теоретико-правові підходи до розуміння адміністративних правовідносин у сфері обігу вогнепальної зброї невійськового призначення
Сериков Олексій Анатолійович **506**
Юридична характеристика принципу доброчесності в системі функціонування публічної служби в Україні
Попов Ігор Володимирович **510**
Принципи адвокатської діяльності в Україні та Польщі: порівняльний аналіз
Шира Олександр Володимирович **512**
Ризик ускладнення виконання рішення суду чи захисту порушеного права як підстава забезпечення адміністративного позову, та його тлумачення судами
Куклишин Артур Михайлович **515**
Окремі питання визначення поняття дієздатності за цивільним законодавством України
Попов Євген Олександрович **521**
Щодо питання припинення трудових відносин з керівником ТОВ
Пискун Людмила Вікторівна **524**
Гендерний аспект в оплаті праці
Пискун Людмила Вікторівна **528**
Деякі аспекти забезпечення національної безпеки України в умовах цифрової трансформації
Денісенко Віктор Андрійович **532**
Значення порівняльного методу для розвитку науки адміністративного
Соломаха Артем Григорович **536**
Проблеми реалізації працівниками права на кар'єрне зростання
Лавошник Олена Михайлівна **539**
Окремі аспекти адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану: до питання правової природи
Форостян Олександр Сергійович **543**
Правоохоронна розвідка як складова протидії організованій злочинній діяльності злочинних угруповань, що діють в умовах бойових дій
Серафимов Олександр Миколайович **546**
Синтетична залежність структурних елементів норм кримінального процесуального права
Касапоглу Світлана Олександрівна,
Пракопенко Владислав Віталійович **548**

Досвід кодифікації в країнах англо-американського (загального) права
Олійник Антон Вікторович **550**
Взаємодія МОЗ України та МВС України, в контексті медичного забезпечення транспортної безпеки
Чорний Юрій Олегович **554**
Правоохоронні органи в системі суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки
Фоменко Олександр Олександрович **556**
Механізм імплементації в Україні позитивного досвіду Литовської республіки у сфері розбудови адвокатури
Фоменко Олександр Олександрович **558**
Поняття та види фінансових правопорушень
Рекуненко Тетяна Олександрівна **561**
Ознаки правового режиму воєнного стану (як умови застосування обмежень у сфері запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією)
Шарий Юрій Анатолійович **565**
Окремі аспекти здійснення індивідуального будівництва фізичними особами в Україні
Сауляк Руслан Володимирович **569**
Становлення міжнародно-правового виміру наукової співпраці: перші академії наук
Тицька Яна Олександрівна **572**
Вплив правового режиму воєнного стану на діяльність щодо запобігання корупції
Стефанчишен Роман Володимирович **577**
Провокація кримінального правопорушення в кримінальному праві України
Гончарова-Парфьонова Ольга Олегівна **581**
Суспільні та культурні ознаки мотивації правової діяльності
Люклян Маріанна Богданівна **584**
«Державна митна політика» і «державна митна справа»: поняття та співвідношення
Яромій Іван Васильович **587**
Особливості відшкодування моральної шкоди в умовах війни: виклики приватного права України
Спасова Катерина Іванівна **591**
Перспективні напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання використання інформаційних технологій у сфері цивільного захисту та забезпечення безпеки життєдіяльності
Бондар Дмитро Володимирович **596**
Декларування майнового стану публічних службовців у Китаї та Сингапурі
Антоненко Антон Олександрович **599**
Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель
Пинзар Антон Ігорович **602**
До питання класифікації кримінальних правопорушень проти довкілля
Черниш Марина Олександрівна **605**
Щодо забезпечення невиробничої сфери в Україні в умовах сьогодення
Смірнов Антон Сергійович **609**
Принципи пропорційності та недискримінації в умовах кризи: еволюція міграційної політики Європейського Союзу
Софілканич Олександр Васильович, Малеш Олександр Васильович **611**

НАПРЯМ 1. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА В ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-1

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИВЧЕННЯ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА СТУДЕНТАМИ ЮРИДИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

Бедрій Мар'ян Миронович
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат,
докторант кафедри історії держави, права
та політико-правових учень
юридичного факультету
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна

Потреба коректної й ефективної реалізації правових норм вимагає вдосконалення знань про феномени правової дійсності. До таких складних явищ належить звичаєве право, що реально існує в суспільстві. Юридична наука продовжує вивчати цю багатоаспектну проблему та формувати теоретичну базу для вирішення практичних завдань. Водночас варто обговорити питання про звичаєве право як навчальну дисципліну.

Вперше ідея такої навчальної дисципліни виникла ще в XIX ст. – її запропонував М. Іванишев. Однак вона не була підтримана тогочасним керівництвом Київського університету та російською владою. Зі зрозумілих причин такої навчальної дисципліни не було і в радянський період української історії. Проте Київський університет (КНУ імені Тараса Шевченка) повернувся до згаданої ідеї та реалізував її на початку XXI ст. – «Звичаєве право» викладається для студентів юридичного факультету. Крім того, під дещо іншим кутом зору ця дисципліна викладається і для студентів філологічного факультету згаданого університету.

Відомо, що «Звичаєве право» як навчальна дисципліна згодом викладалася і в інших київських закладах вищої освіти – Національному педагогічному університеті імені Михайла Драгоманова, Міжрегіональній академії управління персоналом тощо. Поза межами української столиці «Звичаєве право» як навчальна дисципліна траплялася в рідкісних випадках. Серед прикладів можна вказати

Львівський національний університет імені Івана Франка та Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького.

У процесі створення університетських курсів зі звичаєвого права викладачі (Н. Толкачова [1], О. Івановська [2], О. Мельниченко [3], Л. Кушинська [4] та ін.) підготували й опублікували низку навчальних посібників. Вони дозволяють зрозуміти, які питання виносилися для вивчення в ході лекційних і практичних занять, а також самостійної роботи.

У Львівському національному університеті імені Івана Франка «Звичаєве право» вперше було запропоновано як вибіркову навчальну дисципліну в 2016 р. Тоді для вивчення її обрали 79 студентів другого курсу юридичного факультету. Робоча програма, згідно з якою викладається «Звичаєве право» у Львівському національному університеті імені Івана Франка, складається з таких восьми тем:

– Теоретичні основи правового звичаю;
– Ґенезис і еволюція звичаєвого права у світі;
– Формування української традиції звичаєвого права;
– Правовий звичай як джерело сучасного українського права;
– Правовий звичай у правових системах сучасності;
– Міжнародне звичаєве право;
– Правові звичаї міжнародної торгівлі;
– Судові механізми застосування звичаєвого права.

Представлений список тем відображає поєднання різноманітних аспектів звичаєвого права як явища суспільної дійсності, а тому ґрунтується на кількох блоках науково обґрунтованих знань – теоретичному (поняття, ознаки, види, функції та форми правового звичаю); історичному (ретроспективний аналіз походження й еволюції звичаєвого права в Україні та світі); практичному (пояснення реальної чинності правового звичаю в сучасних умовах); компаративному (порівняння позицій правового звичаю в правових системах сучасних держав); та міжнародному (визначення ролі правового звичаю в міждержавних відносинах і міжнародній торгівлі).

Метою навчальної дисципліни «Звичаєве право» є формування теоретичних знань про звичаєве право, сприяння особистому розвитку та вироблення практичних навиків виявлення і застосування правових звичаїв. Ця мета конкретизується у завданнях навчальної дисципліни – пізнанні теоретичної та історичної бази звичаєвого права; підвищенні рівня правової культури, важливою складовою якої є звичаєве право; з'ясуванні змісту та чинності правових звичаїв.

З одного, боку звичаєве право мало основоположне значення для формування правової традиції та становлення правової культури України, а з іншого – його застосування в сучасних умовах є дуже

обмеженим. Поясненням цьому є радянський період поборювання українського звичаєвого права та домінування позитивістського підходу до праворозуміння в сучасній українській юриспруденції. Хоча чинне українське законодавство допускає можливість застосування звичаєвих норм у судовій практиці, ці випадки є поодинокими.

Судді або уникають такого застосування, або застосовують звичаєву норму субсидіарно – як доповнення до норми законодавства, на підставі якої де-факто вирішується справа. Практика Антимонопольного комітету України щодо виявлення порушень «торгових і чесних звичаїв» також загалом є невдалою – відомо про низку скасованих рішень комітету про порушення чесної конкуренції. Адміністрації українських портів складають зводи звичаїв, які містять не тільки звичаєві норми порту, але й розпорядження та накази керівництва, фрагменти інших нормативно-правових актів тощо. Приклади неправильного застосування, спричиненого нерозумінням явища звичаєвого права можна продовжити й далі.

Відтак, існує дисонанс між правовою традицією українського народу та реальним станом застосування звичаєвого права органами та посадовими особами держави. Припускаю, що основною причиною цього явища є відсутність можливості вивчення звичаєвого права під час підготовки правничих кадрів. Тому новітні покоління юристів повинні мати таку можливість. Принаймні, це могло би створити передумови для належного застосування норм звичаєвого права в сучасній Україні, адже таке застосування неможливе без наявності коректних знань про відповідне явище.

За результатами навчання випускник юридичного факультету повинен знати теоретичні засади та властивості правового звичаю як джерела права; історичні витоки і тенденції розвитку звичаєвого права в Україні та світі; місце правового звичаю у правових системах сучасності; роль і значення правового звичаю як регулятора міжнародних відносин та міжнародної торгівлі; особливості судових механізмів звичаєвого права тощо. Також йому варто вміти розрізняти правові, побутові, релігійні й етичні звичаї; аналізувати зміст і з'ясовувати походження правового звичаю; визначати пріоритетні сфери звичаєво-правового регулювання суспільних відносин; здійснювати порівняльний аналіз правових звичаїв різних народів і держав; виявляти наявність або відсутність усталених практик і звичаїв у конкретних правовідносинах.

Таким чином, звичаєве право становить навчальну дисципліну в системі вищої освіти України. Як правило, цей курс є вибірковим та викликає значний інтерес серед студентів. Передусім йдеться про здобувачів вищої юридичної освіти – майбутніх юристів, адвокатів,

прокурорів, нотаріусів, суддів тощо. Саме вони покликані забезпечити належне виявлення та правильне застосування правових звичаїв у суспільному житті, а відтак гарантувати чинність звичаєвого права в правовій системі України. Ця потреба відповідає українській правовій традиції та умовам сучасного розвитку держави, а тому вивчення звичаєвого права студентами юридичних факультетів є корисним, доцільним і навіть необхідним.

Література:

1. Толкачова Н. Є. Звичаєве право. Київ : Київський університет, 2006. 367 с.
2. Івановська О. П. Звичаєве право. Етнотворчий аспект. Київ : ЕксОб, 2002. 264 с.
3. Мельниченко О. В. Звичаєве право. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 96 с.
4. Кушинська Л. А. Звичаєве право України. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 209 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-2

ВІЛЬНА ОДУХОТВОРЕНА ОСОБИСТІСТЬ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА

Братасюк Марія Григорівна
доктор філософських наук, професор
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна

Право є духовно-культурним феноменом,формою буття загальнолюдських цінностей, тому його реалізація – це процес об'єктивації низки ідеальних смислів, що являють водночас собою загальнолюдські цінності. Оскільки право втілює характерні антропологічні риси, то і його здійснення є відображенням розмаїтих антропологічних характеристик. Людина не завжди має потребу в праві як гуманістичному феномені, якби це парадоксально не звучало. Для людей, що живуть своїм власним егоїстичним інтересом, що не визнають інших рівноцінними собі, право не складаєцінності. Людина має сягнути такого рівня духовно-культурного розвитку, коли вона відчує потребу в праві як формі буття людської духовності, в тих цінностях, які складають його суть, коли вона відчуває прагнення опредметнити ці

правові цінності у власному бутті. Мабуть, тому так мало нині поки що права в світі, що переважна більшість людей або мають в ньому часткову потребу, або ж не мають цієї потреби взагалі – це зумовленорівнем їх духовності і окультуреності.

В нинішній Україні законів достатньо, але, права, на жаль, далеко недостатньо, і це теж зумовлено найперше рівнем духовного розвитку суспільства. Україну складно назвати правовою державою, оскільки порушення прав людини в ній є масовим тотальним явищем. І справа не лише у сваволі олігархічної влади, саме суспільство не готове жити в праві і з правом, на жаль.

Сучасні українці – це люди переважно споживацького типу, а люди цього типу поглинені світом речей, є носіями комерційного мислення, орієнтованого на матеріальний, а не духовний вимір буття. Право задихається там, де морально-етичні засади життя занедбано, що спостерігається в сучасній олігархічній Україні. Право і мораль – це сіамські близнюки, яких не можна відділити одне від одного, бо хтось загине. Коли руйнується духовно-моральне підґрунтя суспільного буття, право приречене, бо не має чим живитися, воно міліє, просторово звужується, а може і взагалі загинути, як в радянську тоталітарну епоху.

В реалізації права присутні не лише раціо, розумна воля людей. Реалізація права як втілення в життя загальнолюдських цінностей є процесом значно складнішим і багатограннішим. В ній беруть участь людська воля, розум, потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, світоглядні установки, відчуття, сприйняття, уява тощо. Особливо значимими в правореалізації є ціннісні установки людини. З них розпочинається цей процес. Правореалізація не є винятково раціональним процесом, як наголошує легістська доктрина. Реалізація права часто розпочинається як спонтанне не усвідомлення прагнення індивіда бути в праві. Поволі цей процес відчуття потреби в праві переростає в усвідомленний раціональний. А коли раціологічне усвідомлення доповнюється духовністю, духовною потребою жити в праві, реалізація права отримує ідеальне підґрунтя. Визнання особою права та Іншого рівноцінним собі – це запорука успішної правореалізації. Але це не так просто. Навпаки – це, мабуть, найважче в праві.

Науковці зазначають, що визначальною фігурою свободи у її людському вимірі є вільна особа як необхідна основа правоздатності та правосуб'єктності. Люди вільного типу – це носії, сенс і суть права. Там, де заперечується вільна особистість, правове значення фізичної особи, там немає і не може бути права, його реалізації, правових індивідуальних, колективних, інституційних суб'єктів права, правових законів і правових відносин як у суспільстві, так і в конкретних формах суспільно-політичного життя. Це цілком правильне твердження, але до

цього треба додати, що ця вільна особистість повинна ще бути носієм духовно-культурного виміру, суб'єктом, що сприймає право не лише як сукупність писаних норм, а як форму буття загальнолюдських духовних цінностей: справедливості, поваги до людини, її життя, людської гідності, рівної міри свободи, істини, добра тощо.

Отже, там, де знищено вільну одухотворену особистість, там не може бути правової здатності та суб'єкта права, правосвідомого, дієздатного. Там можуть бути об'єкти законницького впливу держави, якими є поневолені, економічно залежні люди. Людина-особистість здатна бути автономним суб'єктом права, який завдяки своїй морально-раціоналістичній природі, здатності до розумного мислення з моральним виміром, одухотвореного мислення, спроможний бути джерелом права, творцем права, споживачем, суб'єктом правореалізації. Якщо суспільство хоче жити в праві, бути правовим, воно має наполегливо працювати над створенням для цього духовно-культурного підґрунтя, бо цього вимагає духовно-культурна природа і сутність права.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-3

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ АКСІОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО ПРАВ ЛЮДИНИ

Васечко Людмила Олександрівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Ковальчук Оксана Геннадіївна
студентка 2 курсу другого (магістерського) рівня освіти
факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

На сьогодні аксіологія є традиційною філософською дисципліною, що досліджує «цінності як сенсоутворюючі підстави людського буття, що задають спрямованість й умотивованість людського життя, діяльності і конкретних діянь та вчинків» [1, с. 16] й в певних рамках

«об'ємну філософську доктрину цінностей (імперативи, ідеали, еталони, регулятиви, принцип, норми), що аналізує природу, характер, способи, склад регламентування смисложиттєвих позицій, орієнтацій, мотивації людської діяльності» [2, с. 37].

Сучасна політична система, так само як й правова сфера життя суспільства, представлена складною сукупністю взаємодій влади та громадянського суспільства, за допомогою яких у суспільстві відбувається інституціоналізація тих чи інших соціальних цінностей. Наявність влади викликано об'єктивної необхідністю у регуляції громадських відносин, відповідно до різноманітних потреб та інтересів громадян. Сукупність засобів та методів, застосування яких забезпечує суб'єкту влади можливість здійснювати свій вплив, прийнято називати ресурсами влади. Так, прихильником сили державного примусу був представник політико-правових вчень XVII століття Т. Гоббс [3, с. 63]. На рубежі XX–XXI ст. поняття ресурсів влади знаходить інший зміст й нове звучання. Під впливом ідей плюралістичної демократії видатний американський учений Р. Даль доводить раніше висловлену думку про те, що кожен із демократичних інститутів сприяє реалізації певних прав, що виправдовує його існування [4, с. 31].

Сьогодні для дослідження сутнісних проявів інституту прав людини робиться спроба комплексного аналітико-синтетичного підходу, а методологія аналізу та синтезу обумовлена тим, що вони є комплементарними, тобто взаємодоповнюють один одного методами. Якщо аналіз є уявне розбиття об'єкта дослідження на складові, то синтез – це протилежна розумова операція, суть якої полягає в уявному об'єднанні окремих елементів в єдине ціле. Задаючи загальну логіку дослідження, ці методи сприяють постановці проблеми, виявленню протиріч, розгляду об'єкта у розвитку; мають універсальний характер, тобто однаково застосовні як до правових відносин, так й до політичних процесів [5, с. 116].

Водночас політична думка набагато пізніше знайшла застосування в осмисленні проблематики прав людини, ніж правова. Аналізуючи причини цього, А. Дірк Мозес, професор сучасної історії Сіднейського університету, поділяє кілька методологічних проблем співіснування правового та політичного, – концепція прав людини випливає з нормативної філософії природних прав (або природного закону), тоді як сучасна політична наука походить з позитивістської соціальної науки, яка відкидає філософію природних прав [6, с. 107].

Справді, основою теорії природних прав закладено філософське вчення про свободу, загальні становища якого полягають у наступному.

Перше. Усі люди вільні від народження, однак свобода не може бути абсолютною, бо в певному ракурсі вона обмежена таким самим станом

інших людей. Отже, свобода полягає у можливості робити все, що не завдає шкоди іншому.

Друге. Ніхто немає права відчужувати природні права людей. Забезпечення та охорона цих прав –головне призначення інституту держави. При цьому межі свободи можуть бути визначені лише законом, який є мірою свободи.

Третє. Частина дозволеного визначається через права людини, проте жоден перелік прав не вичерпує зміст свободи. Обмеження прав можливе виключно з метою сприяння загальному добробуту [7, с. 67].

Аксіологічно-правовий вимір прав людини визначається системою цінностей, які лежать в основі правового простору. Поняття прав людини не лише відіграє роль юридичної концепції, але й є невід'ємною частиною вищих цінностей суспільства. Справедливість, свобода та гідність стають важливими аксіологічними категоріями, що визначають контекст розуміння та захисту прав людини.

Варто зауважити, що аксіологічний підхід розглядає права людини як вираз загальнолюдських цінностей, що підкреслює невід'ємний зв'язок між правовими нормами та моральними переконаннями. Важливість цього виміру полягає в тому, що права людини не можуть бути відокремлені від етичних засад, які визначають наші уявлення про справедливість та гідність.

Аксіологічна складова прав людини визначає, як суспільство оцінює та визнає їх значущість, а це в свою чергу покликано забезпечити захист прав людини на рівні суспільної свідомості та культури [8, с. 91]. В певному розумінні саме аксіологічні аспекти допомагають формувати повагу до прав людини як невід'ємної складової гідності особистості.

Слід зазначити, що правовий вимір визначає рамки та механізми захисту прав людини на рівні закону, а це означає встановлення правових гарантій, процедур та інститутів, які мають забезпечити ефективний захист прав та свобод особи. Й варто пам’ятати, що правовий аспект є необхідним для конкретного визначення прав та відповідальності, що є важливим для правопорядку та судової системи.

З іншого боку аксіологічно-правовий вимір підсилює важливість не лише формального визнання прав, але й їхнього внутрішнього ціннісного значення., й в свою чергу це сприяє розвитку громадянської свідомості та культури, що впливає на ставлення суспільства до визнання та захисту прав людини, тому аксіологічний вимір вказує на важливість особистісних цінностей та відповідального ставлення до прав людини, що лежить в основі справедливого та гідного суспільства.

Права людини є фундаментальними й невід'ємними аспектами гідності та свободи, які кожен індивід повинен мати захищеними та

гарантованими, томудані права визнаються у багатьох міжнародних та національних документах, а їх забезпечення є важливою складовою розвитку правової системи та громадянського суспільства.

Теоретичний підхід до прав людини в умовах воєнного стану також включає розгляд можливостей врегулювання конфлікту та відновлення правопорядку на основі міжнародних стандартів, а важливим елементом є акцент на необхідності притримуватися принципів правової держави та забезпечення прозорості в умовах воєнного стану.

Права людини є фундаментальними і невід'ємними, й вони повинні залишатися захищеними навіть в умовах воєнного стану чи конфлікту, адже це підтверджується міжнародним гуманітарним правом та іншими документами, що стосуються прав людини.

Отже, можна дійти висновку у тому, що права людини зароджувалися у конкретно-історичних умовах, поступово втілюється в соціальні цінності та норми. І сьогодні вони наповнені певним ціннісним змістом, який передається від покоління до покоління. У цьому сенсі аксіологічних критерій співвідношення правового й політичного почав в інституті прав людини проявляється в тому, що права людини, з одного боку, розглядаються як фундаментальна правова цінність, що розвивається в ході еволюції законодавства та відтворюється в результаті практики правозастосовності. З іншого боку, права людини розглядаються як фундаментальна політична цінність, завойована під час соціально-політичної боротьби та відтворювана в політичній системі суспільства.

Підсумовуючи дослідження сутнісних особливостей інституту прав людини з позицій методології аналізу та синтезу, можна констатувати, що в основу правового розуміння та трактування прав людини закладено природно-правова доктрина та доктрина юридичного позитивізму, основи теорії правової державної концепція прав людини, концепція судового захисту прав, свобод та охоронюваних законом інтересів [8, с. 90]. Багато в чому їх доповнюють політичні погляди, що беруть початок, насамперед, у ліберально-демократичних доктринах, теорії держави загального благоденства, а також у теоретичних моделях демократії [9, с. 12].

Література:

1. Hartman R., Hurst C. Five Lectures on Formal Axiology. Izzard Ink Publishing. 2019. P. 16.
2. Heep R. Analytic Philosophy Metaphysics: Philosophy Metaphysics Epistemology Axiology Logic. Kåindleunlimitec. P. 37.
3. Hobbes T. The Elements of Law, Natural, and Politic. Adegi Graphics LLC. 2013. P. 63.

4. Dahl R. How Democratic Is the American Constitution? Yale University Press. 2003. P. 31.
5. Sniderman P. The Democratic Faith: Essays on Democratic Citizenship . Yale University Press. 2017. P. 116.
6. Moses D. Decolonization, Self-Determination, and the Rise of Global Human Rights Politics (Human Rights in History). Cambridge University Press. 2022. P. 107.
7. Реньов Є. В. Правові цінності: природа, значення та питання акультурації в аспекті євроінтеграції України. *Amparo.* 2021. № 4. С. 67.
8. Goodhart M. Human Rights: Theory and Practice. Oxford University Press. 2022. P. 90–91.
9. Julie M. The Universal Declaration of Human Rights: A Cornerstone of International Law. Independently published. 2023. P. 12.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-4

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА» ТА «ЕФЕКТИВНІСТЬ НОРМ ПРАВА»

Волохов Олексій Сергійович
кандидат юридичних наук,
докторант відділу теорії держави і права
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

Терміни «ефективність законодавства» та «ефективність норм права» досить часто використовується у юридичній літературі. Спектр їх застосування широкий: від суб'єктивної оцінки якості окремих правових норм чи окремої галузі права, до надання характеристики реалізації норм права, їх тлумачення та функціонування. При такому тлумаченні змісту іноді відбувається теоретико-методологічна підміна понять, їх ототожнення, щопризводить до некоректного розуміння окремих правових категорій. Тому, слід звернути увагу на основні відмінності понять «ефективність законодавства» та «ефективність норм права», розкрити їх зміст для більш коректного їх застосування.

Прийнято вважати, що термін «ефективність» з'явився спочатку в економічній літературі в роботах Вільяма Петі (1623–1687 рр.) – англійського економіста, засновника класичної політекономії та глави школи фізіократів, французького економіста Франсуа Кене

(1694–1774 рр.). Вони вживали цей термін у значенні результативності та використовували його для оцінки державних та приватних заходів. В сучасній науці термін «ефективність» характеризує розвинені системи, процеси та явища [1, с. 207].

У юридичній літературі «ефективність» переважно використовується для визначення рівня розвитку та функціонування певних правових явищ, а також є показником результативності та якості.

Ефективність законодавства є показником розвитку правової системи держави, та її інститутів і безпосередньо пов'язана з дотриманням принципу верховенства права. Сутністю термін «ефективність законодавства» переважно ототожнюється із якістю, характеризує його форму та зміст, наявність юридичної сили, що обумовлює здатність законодавства регулювати суспільні відносини. Окрім того, ефективність законодавства є системним та складним за змістом поняттям, адже воно передбачає врахування умовних кількісних показників, таких як рівень чи ступінь досягнення певного балансу інтересів суб'єктів правовідносин для соціально-економічного прогресу. З цього приводу цікавою є думка Г.В. Тимченко, який стверджує, що ефективність законодавства – це рівень задоволення інтересів суб'єктів правових відносин відповідно до загальних принципів права та правової держави. Крім того, Г.В. Тимченко пропонує відмовитися від інструменталістського підходу до законодавства як до засобу управління суспільством, який був природнім для радянського періоду та розглядати законодавство як інструмент не лише державного управління суспільством, але й навпаки інструмент впливу громадянського суспільства на діяльність державних органів [2, с. 43]. Таким чином ефективність законодавства передбачає забезпечення інтересів всіх суб'єктів правових відносин, що забезпечується шляхом взаємодії «держава – суспільство» з відповідним регулятором – законом.

Враховуючи викладене, ефективність законодавства можна визначити як рівень розвитку та функціонування ієрархічної системи законів та інших нормативно-правових актів, прийнятих з метою забезпечення інтересів всіх суб'єктів правових відносин відповідно до принципу верховенства права для соціально-економічного розвитку суспільства.

Основними складовими поняття «ефективності законодавства» є системність законів, їх ієрархічність та відсутність колізій, активна взаємодія між державою та громадянським суспільством, дотримання принципу верховенства права, спрямованість мети на соціально-економічний розвиток суспільства.

Щодо «ефективності норм права», то дане поняття характеризує як рівень досягнення передбачених законодавцем цілей правового регулювання, так і виступає показником якості правотворчості.

Тобто поняття «ефективність норм права» розглядається як позитивна результативність, яка може бути досягнута лише тоді, коли враховані всі умови практичного втілення відповідних правових приписів з урахуванням тієї мети, яка закладалася в необхідність їх прийняття [3, с. 75]. А. Койдер стверджує, що ефективність норм права є результатом реалізації цілей правотворчості, які були передбачені положеннями нормативно-правових актів, і який характеризує очікувані і виключає невимірювані, негативні наслідки. Автор зазначає, що ефективність норм права може бути визначена за такими критеріями, як: 1) ефективність правотворчості; 2) ефективність трактування правових норм; 3) ефективність правозастосування [4, с. 44]. Крім того, існують загальні критерії, що забезпечують належну ефективність правової норми, такі як: визначеність, передбачуваність та своєчасність норм права.

Як бачимо, ефективність норм права є результатом реалізації цілей правотворчості, які були закладені законодавцем та відображені в положеннях нормативно-правових актів за умови їх позитивного впливу на розвиток суспільних відносин, визначеності та передбачуваності їх змісту та своєчасності прийняття.

Складовими поняття «ефективності норм права» є досягнення цілей правотворчості, здатність позитивно впливати на суспільні відносини, визначеність і передбачуваність змісту та своєчасність прийняття.

Фактично «ефективність законодавства» є більш значущим та широким поняттям ніж «ефективність правових норм», адже воно націлено на характеристику позитивної результативності як формуючих його норм, так і особливостей їх реалізації та взаємодії в рамках однієї ієрархічної системи. Натомість ефективність окремих норм права не означає ефективності законодавства, як і ефективність законодавства не передбачає, що воно складається лише з ефективних норм. Таким чином існують підстави для відмежування понять «ефективність законодавства» та «ефективність норм права», як різних категорій права, які мають різний зміст.

Література:

1. Демченко А. О. Про сутність понять «ефективність» та «результативність» в економіці. *Економічний вісник Донбасу.* 2013. № 3. С. 207–210.

2. Тимченко Г. В. Розмежування понять «ефективність законодавства» та «ефективне законодавство». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 9–2(1). С. 41–44.

3. Правотворення і правотворчість в умовах воєнного стану та миробудівництва : монографія. Н. М. Пархоменко, О. В. Скрипнюк, Н. М. Оніщенко та ін. : кер. авт. кол. та за ред. Н. М. Пархоменко. Київ. 312 с.

4. Kojder A. Ograniczenia skuteczności prawa. *Skuteczność prawa.* 2010. № 1. P. 43–45.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-5

ПРАВОВІ ПРЕЮДИЦІЇ ТА ПРАВОВІ ФІКЦІЇ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННОСТІ

Зеленко Інна Павлівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Будучи нетиповими правовими приписами преюдиції та фікції, виконують важливу роль у правозастосовному процесі. Не дивлячись на схожу правову природу, соціальне призначення та походження, вони при цьому мають як спільні риси так й відмінності.

На думку Р. Д. Ляшенко поняттю «преюдиція» властиві такі ознаки як законність, обов'язковість її застосування, достовірність раніше доведених фактів, об'єктивність, зв'язок обставин справи, що розглядається, із судовим рішенням, що набрало законної сили [1, с. 22].

У свою чергу Д. В. Шилін зазначає, що рисами преюдиції є: 1) обов'язковість застосування, яка закріплена правовими нормами; 2) достовірність фактів та/або обставин, установлених преюдицією; 3) зв'язок обставин справи, що розглядається, із судовим рішенням, яке набрало законної сили [2, с. 159]. Мета преюдиції не встановлювати юридичні факти, які суд встановив раніше.

Як відомо, під юридичною фікцією розуміють прийом юридичної техніки, який визнає юридичні факти, що відсутні в реальному житті, такими, що існують для того, щоб досягти цілі правового регулювання [3, с. 21]. Цілями фікції є те, що для забезпечення стабільності правового

регулювання, неіснуючий факт або явище нормативно визнається наявним. Прикладом правової фікції є норма закріплена ч. 3 ст. 46 ЦК України, а саме: «фізична особа оголошується померлою від дня набрання законної сили рішенням суду про це…» [4].

З погляду О. В. Ульяновської фікції мають такі ознаки: полягає у конструюванні неіснуючого у дійсності; використанню фікції передує невизначеність; є уявною юридичною конструкцією різних ступенів складності; може використовуватись у доктрині права, правотворчості; використовується з метою заповнення певного сегмента у правовому полі; категоричність та неспростовність; обмежені в обсязі застосування соціально-юридичним контекстом; здатність фікцій викликати одна одну; зовнішнім проявом є норма-фікція, інститут права; існування взаємозв'язку діалектичного розвитку наукової думки і сприйняття фікції у праві [5, с. 11].

М. А. Павлова наголошує, що спільними ознаками преюдиції та фікціє є те, що 1) вони є засобами юридичної техніки, спрямованими на скорочення ходу й обсягу правової діяльності, а також полегшення встановлення фактів і процесуальної економії; 2) визнання компетентним органом певного юридичного факту достовірним; 3) роль, яку вони відіграють під час провадження справи [6, с. 23].

Різняться фікції та преюдиції такими рисами: по-перше, фікція закріплена у відповідному нормативно-правовому акті, що має загальнообов'язковий характер, у свою чергу преюдиція відображається у правозастосовному акті, дія якого розповсюджується на обмежене коло осіб; по-друге, сфера застосування фікції розповсюджується на різноманітні галузі права, а преюдиції, в основному – процесуальні; по-третє, дія фікції полягає в тому, що за її допомогою забезпечується певна стійкість прийнятого акту застосування права в ситуації наявної невідомості, а преюдиція – не встановлювати юридичні факти, які суд встановив раніше.

О. В. Павліченко зазначає, що відмінність преюдиції та фікції також прослідковується за особливостями процесу пізнання, за соціальною спрямованістю, за можливістю нівелювання припущення, ступеню ймовірності, за складністю та необхідністю доведення, за часом доведення [7, с. 94–99].

Отже, правові фікції та правові преюдиції є спорідненими за певними рисами поняттями, але й в той же час різняться за цілою низкою ознак.

Література:

1. Ляшенко Р.Д. Загальна характеристика та властивості преюдиції як засобу судової аргументації. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2012. № 3. С. 22–25.
2. Шилин Д. В. Общие вопросы использования преюдиции в уголовном производстве. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 4 (88). С. 157–165.
3. Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали VII Міжнародної наукової конференції (м. Кременчук, 21–22 січня 2022 року). Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 312 с.
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., № 435-IV Цивільний кодекс України Кодекс України; Закон, Кодекс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
5. Ульяновська О. В. Фікції в правовій системі України : автореф. автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2010. 23 с.
6. Павлова М.А. Співвідношення преюдиції з деякими суміжними категоріями. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. Вип. 2. С. 22–25.
7. Павліченко О. В. Юридична презумпція, юридична преюдиція та юридична фікція: співвідношення понять. *Держава і право*. 2010. Вип. 50. С. 94–99.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-6

ОСОБЛІВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛІКИ ТА УРЯДУ ВІДПОВІДНО КОНСТИТУЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ 1958 РОКУ

Кузьмінський Володимир Петрович
аспірант юридичного факультету
Академія праці, соціальних відносин і туризму
м. Київ, Україна

Досвід французького конституціоналізму, зокрема, реалізація побудови і взаємодії вищих органів влади, є надбанням світової правової думки, що обґрунтовано цікавить і науковців, і практиків

конституційного процесу.Вибір на користь президентсько-парламентської республіки, на зразок французької зробила не одна держава, наприклад, Португалія, Румунія, Литва, Мадагаскар, Демократична Республіка Конго та інші (звичайно, зі своїми особливостями) [1].

Одним із важливих об'єктів конституційного процесу є взаємовідносини Президента і Уряду, оскільки їхня діяльність є безпосередньою реалізацією повноважень виконавчої гілки влади.

Розглянемо механізм взаємодії Президента Республіки і Уряду, передбачений Конституцією Французької Республіки 1958 року. Вказаний механізм взаємодії безпосередньо пов'язаний з процедурою обрання (призначення) Президента Республіки, Прем'єр-міністра та членів Уряду, а також їхніми основними повноваженнями, через які реалізується влада Президента Республіки і Уряду.

Правовий статус Президента Республіки та Уряду

Стаття 5 Конституції [2] встановлює, що Президент Республіки забезпечує належне дотримання Конституції.

Відповідно до статей 6, 7 Конституції Президент Республіки обирається абсолютною більшістю поданих голосів на п'ять років на загальних прямих виборах.

Також, згідно зі статтями 8–10, 12, 13, 15 Конституції Президент Республіки, серед іншого, здійснює наступні повноваження:

– призначає Прем'єр-міністра, а також припиняє виконання ним обов'язків за поданою останнім заяви про відставку;

– за поданням Прем'єр-міністра призначає інших членів Уряду і припиняє їхні повноваження;

– головує у Раді міністрів;

– промульгує закони протягом 15 днів після передачі Уряду остаточно ухваленого закону;

– після консультації з Урядом і головами палат може оголосити про розпуск Національних зборів;

– підписує ордонанси та декрети, ухвалені Радою міністрів;

– є головнокомандуючим збройних сил.

Також слід зазначити, що акти Президента Республіки, окрім визначених Конституцією, контрасигнуються Прем'єр-міністром і, за необхідності, відповідальними міністрами, що передбачено статтею 19 Конституції.

В свою чергу, згідно зі статтею 20 Конституції Уряд визначає і проводить політику Нації. В його розпорядженні перебувають адміністрація і збройні сили. Уряд відповідальний перед Парламентом і підконтрольний останньому відповідно до ст. 24 Конституції.

Взаємовідносини Президента та Уряду

Необхідно також зауважити, що Конституція прямо не визначає керівника виконавчої влади, але системний аналіз норм Конституції дає обґрунтовані підстави вважати таким саме Президента Республіки, оскільки:

– Президент Республіки має всенародний мандат, що, природньо, надає його повноваженням більшої ваги у порівнянні з Прем'єр-міністром;

– Президент Республіки призначає Прем'єр-міністра і членів Уряду, що є свідченням відповідної ієрархії у системі вищих державних органів;

– по-третє, Президент Республіки головує у Раді міністрів, а також є головнокомандувачем збройних сил, що також підкреслює його домінуючу роль у системі виконавчої влади Французької Республіки.

З іншого боку, «умовно підпорядкований» Президенту Республіки статус Уряду певною мірою врівноважується наступними положеннями Конституції стосовно останнього:

– Уряд оголошує вибори Президента, що передбачено ст. 7 Конституції;

– Уряд відповідальний перед Парламентом;

– участь Уряду у консультаціях перед ухваленням Президентом рішення про рішення про розпуск Національних зборів;

– контрасигнація актів Президента Прем'єр-міністром та, у передбачених випадках, міністрами.

Окрім того, слід додати, що Конституція не надає права Президенту Республіки відправити Уряд у відставку.

Таким чином, виконавчій владі Французької Республіки, організованій відповідно до Конституції 1958 року, притаманний певну двоїстість, оскільки вказана влада реалізується Президентом Республіки і Урядом одночасно. Відповідно, зазначена двоїстість має ознаки інституційної суперечності, які часто проявляються на практиці у періоди когабітації [3, с. 140], коли Президент Республіки і Прем'єр-міністр належать до різних політичних сил, що призводить до конституційних протистоянь. Водночас, конституційна практика Французької Республіки є, загалом, стабільним процесом, що забезпечується демократичними традиціями країни, дотриманням вищими органами, зокрема, виконавчої, влади у своїй діяльності принципу верховенства права, а також врівноваженим розподілом владних повноважень.

Література:

1. Semi-presidential republic. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. https://en.wikipedia.org/wiki/Semi-presidential_republic (дата звернення 14.12.2023).
2. Constitution of 4 October 1958. P. 1–36. *Офіційний сайт Конституційної ради Франції.* https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_oct2009.pdf (дата звернення 14.12.2023).
3. Литвин В. Теорія та практика когабітації в напівпрезидентських системах Європи / Віталій Литвин. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. 2011. No. 4. С. 140–149.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-7

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ АКЦІЇ «ВІСЛА» У КОНТЕКСТІ РІШЕННЯ ПОЛЬСЬКОГО ПРОКУРОРА ІПН ПРО ЗАКРИТТЯ СЛІДСТВА У СПРАВІ

Лашко Євгеній Євгенович
кандидат технічних наук, доцент кафедри цивільної безпеки, охорони праці, геодезії та землеустрою
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Шкурпела Олександр Сергійович
здобувач першого (бакалаврського) рівня освіти факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Значний суспільний резонанс в Україні та Польщі викликало рішення прокурора відділу комісії розслідування злочинів проти польського народу в Ряшеві щодо припинення розслідування справи про переселення жителів південно-східної Польщі у 1947 році у рамках акції «Вісла». Зазначене рішення виглядає як спроба виправдання злочинів комуністичного режиму у Польщі, які вже демократична польська влада неодноразово засуджувала на найвищому державному рівні. Так, у 1990 році акцію «Вісла» засудив сенат Республіки Польща [1].

Надання правової оцінки конфліктам, які стались у минулому є непростою справою, оскільки міжнародно-правова база, яка складає міжнародне право, у той час перебувала тільки на стадії формування, тому більшість оцінок є суто політичними. Відповідно, питання правової кваліфікації акції «Вісла» є важливим й актуальним. Водночас, теперішня юридична реабілітація акції «Вісла» суперечить усталеному науковому погляду на цю подію і в Україні [2], й у Польщі [3], а також компрометує органи прокуратури, оскільки неможливо провадити розслідування та не зважати на значну кількість людських жертв насильницької депортації.

Українська повстанська армія була єдиною силою, яка могла протистояти комуністичним режимам у повоєнний період після закінчення Другої світової війни. Зокрема, продовжувала вести масштабні воєнні дії після літа 1946 року на Закерзонні – українських етнічних землях, які відійшли після війни до Польщі, а саме: Холмщини, Посяння, Лемківщини. Повстанці мали на меті захист місцевого українського населення, щоб унеможливити «деукраїнізацію» Закерзоння.

Польське керівництво, користаючись із ситуації, пов'язаної зі вбивством заступника міністра оборони Польщі Кароля Свєрчевського, провело заплановану раніше акцію «Вісла» – примусове переселення українців углиб країни. Під час проведення акції застосовувався щодо українців принцип колективної відповідальності, подібний «пацифікації» міжвоєнного періоду.

Деталі проведення акції «Вісла» показують, що її організатори мали на меті не так побороти УПА, як «остаточно розв'язати українську проблему в Польщі». Проти двох тисяч повстанців було виставлено 20 тисяч польських військових, але ліквідувати цей рух польська комуністична влада без примусового переселення українців не змогла. Показово, що серед українців виселенню підлягали і члени комуністичної партії й учасники червоного партизанського руху, що не надає підстав трактувати їх як однорідну масу з виразно націоналістичними, антипольськими й антикомуністичними поглядами. Кількість переселених українців у кожному населеному пункті не мала перевищувати 10% загальної чисельності жителів, що свідчить про польські наміри цілковитої асиміляції українців у суцільному польському середовищі.

Із висновків слідства, проведеного прокурором відділу комісії розслідування злочинів проти польського народу в Ряшеві випливає, що евакуація осіб української, лемківської та польської національностей мала превентивно-захисний, а не репресивний характер, що є дуже схожим зі словами самопроголошеного президента Білорусі

Аляксандра Лукашенки щодо початку повномасштабного російського вторгнення в Україну. Зазначається, що під час розслідування не було жодних підстав для висновку, що переселення є злочином проти людства чи комуністичним злочином. Слідство також не показало, що під час прийняття постанови про переселенську акцію було перевищено повноваження, зловживано своїми обов'язками чи вони діяли на шкоду суспільній або приватній вигоді [4].

У відповідь варто зазначити, що на початку акції було арештовано 3873 особи, у тому числі 700 жінок і дітей і запроторено їх до концтабору Явожно. У роки Другої світової війни це була філія концтабору Освєнцім (Аушвіц). Для виконання нових завдань було поновлено діяльність табору рішенням Політбюро ЦК Польської робітничої партії та названо його Центральним табором праці [5]. Натомість, спеціально створеним Військовим трибуналом було засуджено від 22 квітня до 15 вересня 1947 року 364 цивільних українців, із них 173 на смертну кару та вироки виконано [6, с. 69; 7, с. 77–78].

Всього, протягом кількох місяців, від 2 травня до 31 липня 1947 року було вислано до розподільчих пунктів в Ольштині, Щецінку, Олєсьниці та Познані 443 транспорти із 33149 родинами, які нараховували 139975 осіб. Українців було розселено у 76 повітах, що у 9 тогочасних воєводствах (на 19 загалом), а саме: Білостоцькому – 995 осіб, Ольштинському – 56625 осіб, Гданському – 5280 осіб, Кошалінському – 31169 осіб, Щецінському – 15058 осіб, Познанському – 1437 осіб, Зеленогірському – 10870 осіб, Вроцлавському – 15491 особу й Опольському – 2542 особи [8].

Здійснюючи примусову депортацію польські військові спалювали покинуті села та нищили пам'ятки української матеріальної культури. За весь післявоєнний період було знищено більше 300 церков, 240 перейняли римо-католики, 28 зберегли чи перейняли після греко-католиків православні та 60, переважно у незадовільному технічному стані, було передано у володіння державних або самоуправних структур [9, с. 171].

Правову кваліфікацію акції «Вісла» варто надавати відповідно до існуючих на сьогодні норм міжнародного права. Саме тому для досягнення поставленої мети дослідження використовуватимуться положення Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду в частині найбільш серйозних злочинів, які відносяться до юрисдикції цього суду, а саме: геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів і злочину агресії, а також інші міжнародно-правові акти, які стосуються таких злочинів. Цілком зрозуміло, що акція «Вісла» не може бути кваліфікована як злочин агресії. Тому правова кваліфікація акції «Вісла» здійснюватиметься саме на предмет можливості її

віднесення до геноциду, злочину проти людяності чи воєнного злочину.

Аналіз наявних документів, а також обставин проведення акції «Вісла» свідчить про те, що метою її здійснення не було повне чи навіть часткове знищення українського населення. Йшлося виключно про примусове переселення з місць їх постійного проживання та створення умов, які перешкоджали поверненню назад. Ґрунтуючись на цьому, відповідно до норм міжнародного права акція «Вісла» не може бути кваліфікована як геноцид. Отже, акція «Вісла» загалом може бути кваліфікована як злочин проти людяності.

Документальними даними не підтверджується наявність станом на квітень 1947 року обставин, які б обумовлювали необхідність ужиття *безпекових заходів* щодо цивільних осіб українського походження саме шляхом його примусового переселення. Тому прийняття рішення про депортацію у рамках акції «Вісла» відбувалось із причин, які пов'язані з конфліктом польського уряду зі структурами УПА, та з метою вирішення «національних» суперечок й утворення моноетнічної Польської держави. Отже, акція «Вісла» може бути кваліфікована як воєнний злочин.

З огляду на те, що депортація українського населення здійснювалася з чітко визначених територій на південно-східному прикордонні Польщі із забороною самовільного повернення назад, акція «Вісла» може бути кваліфікована як етнічна чистка.

За результатами аналізу подій, які пов'язані з організацією та безпосереднім проведенням акції «Вісла», вона відповідно до норм міжнародного права не може бути кваліфікована як злочин агресії чи геноцид. Натомість зазначена акція може бути кваліфікована як злочин проти людяності, воєнний злочин, а також як етнічна чистка.

Література:

1. Uchwała w sprawie akcji "Wisła". Senat Rzeczypospolitej Polskiej. URL: https://www.senat.gov.pl/download/gfx/senat/pl/senatuchwaly/2324/plik/wisla.pdf (дата звернення: 14.12.2023).

2. Рябенко С. Операція «Вісла». Правова кваліфікація. *Інститут історії України*. URL : http://resource.history.org.ua/item/0013459 (дата звернення: 14.12.2023).

3. Akcja "Wisła" – próba kwalifikacji prawnej [Operation Vistula : An attempt at legal qualification]. *Studia Polityczne*. 2018. vol. 46. no. 1. pp. 23–54.

4. Umorzenie śledztwa w sprawie decyzji o akcji „Wisła". Instytut Pamięci Narodowej. URL: https://ipn.gov.pl/pl/dla-mediow/komunikaty

194448,Umorzenie-sledztwa-w-sprawie-decyzji-o-akcji-Wisla.html (дата звернення: 14.12.2023).

5. Макар Юрій, Горний Михайло, Макар Віталій. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи. Том 2. Чернівці : Букрек, 2014. 900 с.

6. Українська діаспора. Рік видання II. Число 3. Київ – Чикаго, 1993. 157 с.

7. Drozd R. Droga na Zachód. Osadnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach akcji "Wisła". Warszawa : Tyrsa, 1997. 189 s.

8. Bobusia B. Przesiedlenia ludności ukraińskiej w ramach akcji "WISŁA" w świetle akt zespołu Glownego Pełnomocnika Rządu ds. Ewakuacji w Rzeszowie i wybranych akt PUR w Rzeszowie [Державного архіву в Перемишлі]. *Rocznik Historyczno-Archiwalny.* 1994. T. 7–8. S. 207–246.

9. Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po 1989 roku. Praca zbiorowa pod redakcją B. Berdychowskiej. Centrum stosunków międzynarodowych Instytutu spraw publicznych. Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 1998. 296 s.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-8

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В УМОВАХ ДІЇ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Левченко Аліна Валеріївна
аспірантка кафедри публічного та міжнародного права
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна

Певно, ще пару років тому складно було допустити думку про будь-які військові дії, ракетні удари, масові вбивства цивільного населення в сучасному демократичному світі, зокрема і на території України. Однак «братська» росія довела протилежне, спровокувавши своїми жорстокими і цинічними діями введення в Україні двох

особливих правових режимів – надзвичайного і, вже менш ніж за добу, воєнного станів.

Безумовно, життя кожного в Україні змінилось. На зміну мирним спокійним дням, наповненими буденними справами і планами на майбутнє, прийшли страх за своє життя, переживання за близьких, бомбосховища, окупація, ракетні обстріли та інші жахіття війни. Разом з тим, як надзвичайний, так і воєнний стани внесли зміни в правовий статус особи, передбачивши окремі обмеження її прав і свобод.

При цьому, застосовуючи будь-які обмеження прав і свобод людини, кожна країна керується положеннями статті 29 Загальної декларації прав людини, якою передбачено, що при здійсненні прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [1].

Статтею 64 Конституції України передбачено встановлення обмежень прав і свобод людини в умовах воєнного або надзвичайного стану із зазначенням строку цих обмежень та зазначено перелік прав, які не можуть бути обмежені. Враховуючи, що в цьому переліку прав відсутнє гарантоване статтею 31 Основного Закону України право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, то, ймовірно, що таке право може бути обмежене в умовах дії особливих правових режимів [2].

Водночас, варто зауважити, що цією конституційною нормою лише передбачається можливість обмеження права на таємницю кореспонденції із зазначенням формальних підстав цього обмеження – введення надзвичайного або воєнного стану. А тому, очевидно, ця конституційна норма має узагальнений характер, у зв'язку з чим досить складно у всіх випадках чітко визначити межі реалізації конституційного статусу особи [3, с. 89].

Тому саме законами України «Про правовий режим надзвичайного стану» та «Про правовий режим воєнного стану» конкретизуються підстави обмеження права на таємницю кореспонденції. Так, аналіз нормативних актів про воєнний та надзвичайний стани дозволяє узагальнити підстави введення цих особливих правових режимів та, відповідно, тимчасового, на період дії цих режимів обмеження певних прав і свобод, до яких слід віднести:

1) збройну агресію чи загрозу нападу;

2) небезпеку державній незалежності України, її територіальній цілісності;

3) виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення;

4) здійснення масових терористичних актів, що супроводжуються загибеллю людей чи руйнуванням особливо важливих об'єктів життєзабезпечення;

5) виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, блокування або захоплення окремих особливо важливих об'єктів або місцевостей, що загрожують безпеці громадян і порушують нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

6) виникнення масових безпорядків, що супроводжуються насильством над громадянами, обмежують їх права і свободи;

7) спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства;

8) масові переходи державного кордону з території суміжних держав;

9) необхідність відновлення конституційного правопорядку і діяльності органів державної влади.

Вважається, що саме ці підстави слугують основою для тимчасового обмеження права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах дії особливих правових режимів.

Однак, національне законодавство, у тому числі вищезазначені закони України не містять тлумачення, що саме варто розуміти під поняттями «збройна агресія», «загроза нападу», «небезпека державній незалежності та територіальній цілісності», «масові безпорядки», «міжнаціональні та міжконфесійні конфлікти». Тому, очевидно, що по суті введення режиму надзвичайного або воєнного стану та, відповідно, встановлення обмежень прав і свобод людини, може мати місце з підстав, які вбачаються достатніми на думку членів Ради національної безпеки і оборони України, Президента України та народних депутатів [4, с. 75].

Крім того, норми національного законодавства, зокрема стаття 64 Конституції України, залишають на розсуд уповноважених органів за наявності достатніх на їх думку підстав для введення надзвичайного або воєнного стану, і питання про те, які права і свободи людини можна обмежувати у зв'язку із введенням таких особливих правових режимів. Це зумовлено тим, що в Україні діє така модель регулювання обмежень, яка передбачає конституційно закріплений перелік прав

і свобод людини, які не можна обмежувати навіть за умов дії особливих правових режимів. При цьому вважається, що існуюча модель не в повній мірі відповідає вимогам правової держави, оскільки найбільш оптимальною видається така модель регулювання обмежень прав людини, за якої конституція держави закріплює вичерпний перелік прав, які можна обмежити [5, с. 84].

Водночас, простежується невідповідність конституційної норми статті 64, в якій закріплений перелік прав, які не можна обмежувати в умовах дії особливих правових режимів, та норм законів України «Про правовий режим надзвичайного стану» і «Про правовий режим воєнного стану», якими передбачено вимоги до Указу Президента України про введення того чи іншого правового режиму щодо встановлення вичерпного переліку конституційних прав і свобод людини, які будуть тимчасово обмежуватись.

Тому необхідно на законодавчому рівні, зокрема в законах України «Про правовий режим воєнного стану» та «Про правовий режим надзвичайного стану», надати визначення поняттям «збройна агресія», «загроза нападу», «небезпека державній незалежності та територіальній цілісності», «масові безпорядки», «міжнаціональні та міжконфесійні конфлікти». Адже нормативно закріплене тлумачення цих понять, які є підставами для обмеження як права на таємницю кореспонденції в умовах надзвичайного та воєнного стану, так і інших прав і свобод людини, надасть гарантії уникнення необґрунтованого та надмірного обмеження цих прав.

Окрім того, видається доречним трансформувати українську модель регулювання обмежень прав і свобод людини, серед яких і право на таємницю кореспонденції, в умовах воєнного та надзвичайного стану з існуючої моделі до найбільш оптимальної, яка притаманна правовим державам, при якій конституцією встановлюється перелік тих прав, які можна обмежити в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Так, рекомендується замінити наведений в статті 64 Основного Закону України перелік статей Конституції, які гарантують права людини, що не можуть бути обмежені в умовах воєнного чи надзвичайного стану, на чіткий перелік прав і свобод людини, які можуть бути обмежені в таких умовах. Це дозволить ефективно забезпечувати і захищати ці права, у тому числі, гарантоване Конституцією України право людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. До того ж, це надасть змогу також узгодити норми щодо обмеження прав людини, у тому числі її права на таємницю кореспонденції, в умовах надзвичайного та воєнного стану, які містяться в статті 64 Конституції України та законах України «Про правовий режим воєнного стану» та «Про правовий режим

надзвичайного стану» щодо визначення переліку лише тих прав, які дозволено обмежувати в умовах надзвичайного або воєнного стану [5, с. 85].

Література:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 13.12.2023).

2. Конституція України від 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 13.12.2023).

3. Андрієвська О. В. Конституційно-правові обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні: дис. на здобуття наук. ступ. кандидата юрид. наук (доктора філософії): 081 Право / Київ : Інститут держави і права імені В. М. Корецького, 2018. 251 с.

4. Славко А. С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія : Право.* 2016.Вип. 41. Том 2. С. 74–78.

5. Левченко А. В. Підстави обмеження права на таємницю кореспонденції в умовах надзвичайного та воєнного стану в Україні: теоретичні та практичні аспекти реалізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 81–85. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.11

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-9

ПРАВА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Назаренко Соломія Любомирівна
аспірант відділу конституційного права та місцевого самоврядування
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

Стаття 3 Конституції України закріплює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1].

Конституція Україні у розділі ІІ закріплює: особисті права і свободи (право на життя, на свободу та особисту недоторканність, на свободу пересування, на повагу до гідності, на вільний розвиток своєї особистості, недоторканність житла, особистого та сімейного життя, таємницю кореспонденції, свободу димки і слова, світогляду та віросповідання тощо), громадянські та політичні права (на участь в управлінні державними справами, обирати та бути обраним, свободу об'єднань, права на інформацію, на звернення, на мирні зібрання, на судовий захист, правову допомогу тощо), соціальні, економічні та культурні (право на підприємницьку діяльність, на працю, страйк, відпочинок, на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності, на соціальний захист, на житло, на достатній життєвий рівень, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на освіту, свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості тощо) [1].

Що стосується формування системи прав і свобод в Україні, вчені відзначають, що ще право Київської Русі було більш прогресивним західноєвропейського права [2, с. 19], «Руська Правда» гарантувала захист вільним верствам населення, жінка за життя чоловіка зберігала своє окреме майно. У середині XIX століття польський вчений В. Мазойовецький назвав Литовські статути пам'яткою законодавства епохи, зміст Статутів правову культуру, історичні умови та специфіку суспільних відносин Великого князівства Литовського, до складу якого входила Україна і яке унаслідувало правові традиції Київської Русі, у документі були викладені права та привілеї шляхти [3, с. 2; 4, с. 5]. Конституція Пилипа Орлика 1710 року відображала світоглядні цінності козацької старшини та прагнення останньої унормувати життя за власними звичаями, традиціями й законами. Цей політико-правовий акт враховував інтереси не лише козацтва (гетьмана, старшини, генеральних радників,реєстрового, низового козацтва; козацьких дружин, "осиротілих сімей" тощо) як провідної верстви, а й регламентував життєдіяльність духовенства, міщанства, купецтва і селянства [5, с. 26]. «Права, за якими судиться малоросійський народ» стали результатом роботи правників Гетьманщини та містили у собі здобутки вітчизняної правової науки, IV розділ прав присвячений вольностям і свободам [6, с. 28]. ІІІ Універсал Центральної Ради УНР закріплював ряд прав і демократичних досягнень Української Революції, зокрема, свободу слова, друку, віри, зібрання, союзів, страйків, недоторканості особи тощо [7, с. 9].

Більше того про повагу до жінки і її права йшлося ще у Литовських статутах, які передбачали свободу вступу у шлюб, закріплювали за жінкою майнові права [8]. В той час коли у Європі на міждержавному рівні почали говорити про права жінок у XX столітті.

Широкий перелік прав і свобод було викладено у Конституції Української Народної Республіки. Зокрема, у ІІ розділі йшлося про рівність, заборону катувань, заборону незаконного затримання, недоторканість житла, таємницю кореспонденції, право слова, друку, сумління, організації, страйку, свободу місцезнаходження, участі у державному та місцевому житті [9].

Також загальновизнані права можуть набувати особливостей розуміння у різних державах, зважаючи на їх сприйняття населенням та тлумачення уповноваженими органами. Для прикладу, у рішеннях Конституційного Суду України викладені наступні тези: «позбавлення людини життя державою внаслідок застосування смертної кари як виду покарання, навіть у межах положень, визначених законом, є скасуванням невід'ємного права людини на життя, що не відповідає Конституції України» [10] (це також випливає із засад християнства і постулатів віри, які зберігались на території України протягом століть; і навіть попри збереження такого виду покарання за вчинення злочинів, як смертна кара, у демократичних державах); людська гідність є не тільки правом, а й конституційною цінністю, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для інших прав і мірилом визначення їх сутності» [11]; «Конституційний Суд України виходить з того, що неможливо визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сферах особистого та сімейного життя, оскільки особисті та сімейні права є частиною природних прав людини, які не є вичерпними, і реалізуються в різноманітних і динамічних відносинах» [12].

Таким чином основою системи прав і свобод, викладених у Конституції України, є не тільки міжнародно-правові акти (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права тощо), а в першу чергу вітчизняні здобутки.

Отже, Конституція України заклала систему прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, які не тільки відображають загальноєвропейські цінності, але і надбання Українського народу. При формуванні розділу ІІ Конституції України було враховано не тільки європейський досвід закріплення прав, положення Міжнародних конвенцій, а й власний досвід. У Конституції України закріплюють права і свободи людини, керуючись цінностями народу, його ментальністю.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Історія українського права: навч. посібник / за ред. проф. О. О. Шевченка. Київ : Олан, 2001. 214 с.

3. Майкут Х. В. Литовські статути та їх застосування в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* № 2. 2008. С. 2.

4. Статути Великого князівства Литовського : в 3-х т. Т. 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 року. Одеса : Юридична література, 2002. С. 5.

5. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 2011. Т. 8 : Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорозького 1710 (Чухліб Т. В.). С. 26.

6. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року: наукове видання / Національна Академія наук України, Інститут держави і праваім. В. М. Корецького, Інститут української археографії та джерелознавстваім. М. С. Грушевського. Київ : Глобус, 1997. 547 с.

7. Єфремова Н. Права людини та громадянина в конституційних актах Української Народної Республіки. *Юридичний вісник.* № 3. 2021. С. 9.

8. Перший (1529 р.), Другий (Волинський) (1566 р.) та Третій 1588 р. Статути Великого князівства Литовського. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях. Т. 1. / за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. Київ : Правова єдність, 2009. С. 57–148.

9. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29.04.1918 року. *База даних «Законодавство України».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text (дата звернення: 10.09.2023).

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року № 11-рп/1999 // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text (дата звернення: 10.09.2023).

11. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу І Закону України „Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України“ від 28 грудня 2014 року № 76–VIII від 22 травня 2018 року № 5-р/2018. *База даних*

«Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text (дата звернення: 10.09.2023).

12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text (дата звернення: 10.09.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-10

КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК

Об'єщик Юлія Олександрівна
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, бізнес-освіти та права
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Сучасний ринок праці все більше висуває вимоги не до конкретних теоретичних знань, з огляду на те, що підготовка фахівця охоплює триєдине завдання – формування знань, вмінь і навичок, а саме, на найголовніше, до практичних навичок і компетенції. У цьому аспекті діяльність юридичних клінік набуває вагомого значення, адже надає студентам можливість отримати необхідні практичні знання та впливає на професійне зростання студентів [1, с. 40].

На думку В. А. Єлова «юридична клініка – це навчання під час проходження практики, організоване на базі навчального закладу, у ході якого науковий, навчальний та практичний напрямки реалізуються у процесі спільної діяльності викладачів і студентів, створюючи при цьому новий вид взаємовідносин між ними» [2, с. 5].

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі пропонуються різні широкоформатні та різновекторні підходи до визначення окремих видів (класифікації) юридичних клінік [3, с. 156].

С. І. Молібог за національними особливостями виокремлює такі види юридичних клінік: 1) класична юридична клініка – програма або заклад, створений на базі вищого навчального закладу для практичного навчання студентів-правників і надання правової допомоги

малозабезпеченим особам (США, Канада, Німеччина, Україна та ін.); 2) бюро правової допомоги – юридичні клініки державного фінансування, які надають безоплатну правову допомогу громадянам із низьким рівнем доходів (Нідерланди); 3) громадянські консультативні бюро – утримувані урядом заклади, що надають кожній зацікавленій особі інформацію юридичного характеру (Велика Британія); 4) юридичні приймальні; 5) юридична клініка на базі суду при кафедрі вищого навчального закладу – заклад, в якому прийом громадян здійснюють студенти старших курсів, одночасно переймаючи досвід як викладачів університету, так і професійних суддів [4, с. 3].

В. В. Молдован, Р. С. Кацавець поділяють юридичні клініки залежно від методів роботи з клієнтами (на ті, що безпосередньо працюють, та ті, що не працюють з клієнтами), від порядку створення та діяльності (які створено при вищому навчальному закладі чи на його базі та які працюють відокремлено), а також від спеціалізації (на спеціалізовані та неспеціалізовані юридичні клініки). При цьому, за відсутності будь-якої спеціалізації робота юридичної клініки проводиться в усіх напрямах правової допомоги, а спеціалізовані займаються розглядом і вивченням певних категорій справ [5, с. 9].

А. О. Галай вважає за доцільне здійснювати класифікацію юридичних клінік за організаційно-правовою формою, за напрямами діяльності та за їх місцем у наданні безоплатної правової допомоги. За організаційно-правовою формою цей дослідник виокремлює такі юридичні клініки: 1) структурний підрозділ вищого навчального закладу; 2) громадський підрозділ вищого навчального закладу; 3) організація студентської ініціативи та самоврядування; 4) форма співпраці недержавної правозахисної організації з вищим навчальним закладом; 5) тимчасове утворення конкретного проекту; 6) інші форми. За напрямами діяльності він пропонує здійснювати поділ юридичних клінік на ті, що: 1) надають правову допомогу; 2) займаються правовою просвітою; 3) відпрацьовують імітацію (моделювання) форм практичної роботи юриста за відсутності відвідувачів; 4) мають змішані форми; за методами роботи з відвідувачами – на юридичні клініки, що безпосередньо: 1) працюють з відвідувачами; 2) не працюють з відвідувачами; за способом (місцем) організації надання правової допомоги – на юридичні клініки: 1) виїзні (займаються лекторіями, правовою освітою через друковану продукцію, працюють за програмою «Streetlaw»); 2) невиїзні або стаціонарні (юридичні клініки, які мають окреме приміщення, де й надають безоплатну правову допомогу) [6, с. 69].

Отже, існують багато класифікацій юридичних клінік, які відображають їх різноманіття і дають змогу більш детально розкрити поняття «юридичної клініки».

Література:

1. Соколенко О. Л. Юридична клініка в правоосвітній діяльності. *Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право*. 2009. № 1. С. 40–44.

2. Єлов В. А. Формування окремих професійних навичок роботи з клієнтом студентів юридичних факультетів : навч. посібник для студ. та викладач. ВНЗ та практикуючих юристів. Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського державного університету ім. Л. Українки, 2004. 72 с.

3. Калаченкова К. О. Імітаційна клініка як засіб формування компетентностей студентів юридичних спеціальностей. *Правничий часопис Донецького університету.* 2018. № 1–2. С. 155–163.

4. Єлов В. А., Молібог С. І., Павленко Д. Г. Юридична клініка : навч. посібник. Київ : Школяр, 2004. 315 с.

5. Молдаван В. В., Кацавець Р. С. Юридична клініка : навч. посібник. Київ, 2007. 224 с.

6. Галай А. О. Юридична клініка як суб'єкт адміністративних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 4. С. 66–73.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-11

ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН ДЕРЖАВОЗНАВЧОГО СПРЯМУВАННЯ У КОНТЕКСТІ ЗМІНИ ПАРАДИГМИ МУНІЦИПАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Петришина Марина Олександрівна
кандидат юридичних наук, доцент, с.н.с. відділу правового регулювання структурно-технологічного та регіонального інноваційного розвитку
Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна

Важливою складовою освітнього процесу є викладання дисциплін державознавчого спрямування таких, як теорія держави і права, історія держави і права, державне будівництво і місцеве самоврядування,

муніципальне право тощо. Ці дисципліни допомагають майбутнім фахівцям краще розуміти принципи функціонування держави, її органів, політичні процеси, основи права. Водночас, дисципліни державознавчого спрямування не обмежуються підготовкою фахівців, а допомагають формувати у здобувачів освіти цілісне розуміння функціонування сучасної держави, знання у сфері вихідних доктринальних засад державознавства, права, політики, соціуму а також їх взаємозв'язку та взаємодії.

Хоча дисципліни державознавчого спрямування є складовою частиною освітніх програм, у наш час виникають серйозні проблеми у доктринальному та нормативно-правовому забезпеченні їх викладання. При цьому, питання доктринального та нормативно-правового забезпечення викладання цих дисциплін залишаються недостатньо вивченими самими науковцями.

Необхідність глибокого і системного дослідження й вирішення означених проблем у сфері забезпечення викладання державознавчих дисциплін зумовлена важливими змінами у законодавчій та політичній системі країни і вимагає перегляду та оновлення змісту та форм викладання дисциплін державознавчого спрямування. Не слід забувати, що Україна перебуває в стані перманентного реформування протягом достатньо тривалого часу. Так, з одного боку, стрімкий процес змін як концептуального, так і нормативно-правового характеру здатний вивести країну на новий рівень організації і здійснення державного і муніципального управління, змінити характер її взаємовідносин з громадянами через трансформацію її у бік сервісної держави, подальшої всеохоплюючої цифровізації суспільного і державного життя, зменшення відриву політичної еліти від громадян, від імені та в інтересах яких вона повинна діяти, а також сприяння формуванню «технічно підкованого» ініціативного відповідального патріотичного суспільства [1]. З другого боку, такі стрімкі й кардинальні перетворення, їх деякою мірою хаотичний характер не сприяють покращенню ситуації у цій сфері.

Адже провести аналіз, підготувати і внести зміни до навчальних курсів державознавчих дисциплін не так просто й легко, як може видатися на перший погляд. Тим більше, що до прийняття рішення щодо необхідності розробки і внесення таких змін важливо з'ясувати їх концептуальні засади. Крім того, не йдеться й про автоматичну згоду зі змінами державного життя, політичного процесу, що має місце. Відтак, підходити до вирішення питання про перегляд вже існуючих навчальних курсів дисциплін державознавчого спрямування необхідно виважено: через збирання пропозицій, їх обговорення, узгодження з усіма заінтересованими (та / або відповідальними) суб'єктами і лише

після цього приступати до розробки, затвердження і впровадження таких змін.

Впродовж останніх років в Україні відбуваються важливі події, які прямо або опосередковано вплинули на необхідність оновлення підходів до забезпечення викладання дисциплін державознавчого характеру.

При цьому, однією з найбільш значущих проблем у цій сфері в Україні є недостатня відповідність доктринальних основ державознавчих дисциплін викликам сучасної практики державного і муніципального управління, політичного життя, що може призводити до відставання від так званих розвинутих держав, держав зі сталими демократичними традиціями, а також до зниження якості та ефективності вивчення державознавчих дисциплін. Руйнування застарілої та неефективної системи державного управління, звільнення від привидів радянського союзу обумовлює потребу перегляду парадигми освіти, тобто усталених основ, правил і принципів викладання, у тому числі й дисциплін державознавчого спрямування [2].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що означені проблеми безпосередньо впливають на формування майбутнього фахівця. Зумовлена глибокими доктринальними та змінами нормативно-правового регулювання потреба у відповідних фахівцях призводить до об'єктивної необхідності розробки інтегрованих навчальних курсів, які повинні включати вивчення дисциплін, що дають глибинні знання, допомагають виробити нові практичні навички і уміння, а також набути удосконалити «м'які» навички, пов'язані з емоційним інтелектом. Навчальна програма, основною метою якої є підготовка висококваліфікованих фахівців у сфері публічного адміністрування передбачає вивчення як основ державного та муніципального управління, так і особливостей сучасних процесів поглиблення демократизації, охорони і реалізації прав і свобод людини, децентралізації публічної влади, цифровізації, а також проблем вирішення конфліктів, спорів, ведення переговорів, укладення договорів тощо.

У контексті нових викликів та загроз, що постали перед Україною сьогодні, регіони відіграють ключову роль, як у відсічі збройній агресії, підтриманні у робочому стані критично важливих об'єктів інфраструктури, забезпечення гуманітарних, соціальних, військових потреб, так і в закладенні підвалин майбутнього повоєнного відновлення всієї території неподільної унітарної держави Україна [3]. Таким чином, важливо розуміти необхідність використання комплексного підходу у формуванні муніципально-правової політики, одним з факторів формування якої, зокрема, є оновлення підходів до викладання державознавчих дисциплін у закладах вищої освіти.

Література:

1. Петришина М. О. (2021). Проблеми правового регулювання формування та розвитку спроможного місцевого самоврядування в Україні в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0. Концепція «Індустрія 4.0»: проблеми впровадження і окремі правові аспекти її реалізації в Україні : монографія / [Є. М. Білоусов, І. В. Борисов та ін.]; за ред. С. В. Глібка. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 200 с. п. 7. С. 163–176. Вилучено з: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2021/Industry4.0_21/Part_10.pdf [українською].

2. Петришина М. О. (2022). Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері створення належних організаційних та правових передумов розвитку дослідницьких структур в Україні. Правове забезпечення науково-дослідницької інфраструктури в Україні (теоретико-правовий аспект) : монографія / за за ред. А. М. Любчич та І. В. Огієнко. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2022, 176 с. С. 69–107. https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/monografiya_2022.pdf [українською].

3. Підтримка освіти і науки України під час війни. Вилучено з: https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/pidtrimka-osviti-i-nauki-ukrayini-pid-chas-vijni [українською].

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-12

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ПЕРЕСУВАННЯ ТА ВИБОРУ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Поляруш Світлана Іванівна
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Свобода пересування та вільний вибір місця проживання задекларовані у ст. 33 Конституції України. Однак, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод з вказівкою строку таких обмежень. У той же час, ст. 64 Конституції України не містить у переліку прав і свобод, що не можуть бути обмежені, ст. 33 Конституції України.

Правовими підставами обмеження вказаного права є Закони України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 р. № 3543-XII, «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21.01.1994 р. № 3857-XII, «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 р. № 2232-XII, «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 369-VIII, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України» від 27 січня 1995 р. № 57, постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан» від 29 грудня 2021 р. № 1455 тощо.

На думку дослідниці А. Марущак, у правіна пересування можна виділити три основні його складові: право фізичної особи на в'їзд і на виїзд з території країни у цілому; право вільного пересування у межах цієї території своєї країни; право на вільний вибір місця проживання. Тобто, можна виділити внутрішній та зовнішній аспекти, де перший стосується свободи пересування особи всередині країни, а другий – виїзд за її межі [1, с. 59].

Зупинимося на обмеженні виїзду за межі України під час режиму воєнного стану. Згідно з п. 2 ст. 20 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» до її прав належить «відповідно до законів та інших нормативно-правових актів ….з метою забезпечення національної безпеки України здійснювати контрольований (під оперативним контролем) пропуск через державний кордон України осіб у пунктах пропуску або поза ними. Рішення на такий пропуск приймає Голова Державної прикордонної служби України» [2]. Таким чином, здійснювати пропуск через державний кордон має на законних підставах Державна прикордонна служба.

Закону про заборону виїзду за кордон осіб чоловічої статі віком 18–60 років в Україні *поки немає*, як наголошує адвокат Ростислав Кравець [3]. І справді, у ст. 33 Конституції України говориться про те, що такі обмеження встановлюються законом. На сьогодні існує лише постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України» від 27 січня 1995 р. № 57, де у п. 2-1–2-14 міститься перелік категорій осіб, які у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану мають право перетинати державний кордон (у переліку більше 10 пунктів). Крім того, у ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 р. № 3543-XII, де теж міститься перелік осіб, яким надається відстрочка від призову на

військову службу під час мобілізації (у переліку 23 пункти). Звичайно, увесь перелік ми не зможемо подати, але окремі категорії, на які не поширюються обмеження виїзду за кордон, миможемо назвати:

– які мають посвідчення про відстрочку від призову та повідомлення про зарахування на спеціальний військовий облік;

– які мають висновок військово-лікарської комісії про непридатність до військової служби у військовий час;

– на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років;

– які самостійно виховують дитину (дітей) віком до 18 років;

– на утриманні яких перебуває дитина з інвалідністю віком до 18 років або повнолітня дитина, яка є особою з інвалідністю I чи II групи, до досягнення нею 23 років;

– усиновителі, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, на утриманні яких перебувають діти-сироти або діти, позбавлені батьківського піклування, віком до 18 років;

– зайняті постійним доглядом за особами, що його потребують, у разі відсутності інших осіб, які можуть здійснювати такий догляд;

– які виїхали до інших держав на постійне місце проживання, що відповідно документально підтверджено;

– здобувачів фахової передвищої та вищої освіти, асистентів-стажистів, аспірантів та докторантів, які навчаються за кордоном за денною або дуальною формами здобуття освіти (студенти, слухачі).

Таким чином, Державна прикордонна служба України поки працює «у ручному режимі», оскільки спеціальних заборонних норм у законах немає, отже існує лише перелік осіб, які мають право на виїзд. Крім того, є вже позитивні рішення судів, скажімо, щодо дозволу студентам, які навчаються за кордоном, на виїзд за межі України.

Варто торкнутися і питання *обмеження пересування межами України військовозобо'язаних*. Так, у п. 4 ст. 37 Закону України «Про військовий обов'язок тавійськову службу» зазначено: «У воєнний час забороняється виїзд призовників, військовозобов'язаних та резервістів з місця проживання без дозволу керівника відповідного районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки (військовозобов'язаних та резервістів Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України – без дозволу відповідного керівника)» [4]. А усі призовники, військовозобов'язані та резервісти після прибуття до нового місця проживання зобов'язані в семиденний строк стати на військовий облік та не раніше ніж за три дні до вибуття з місця проживання знятися із зазначеного обліку. Ця норма конкретизована у Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів (постанова

КМУ від 30.12.2022 р. № 1487). Дозвіл від ТЦК отримується особисто, якщо особа чоловічої статі виїжджає за межі області, де проживає. Дозвіл діятиме 30 діб. Отримувати дозволи можливо у будь-якій кількості після кожних 30 днів.

Тепер звернемося до обмеження *переміщення всередині країни*, що стосуються усіх громадян. Мається на увазі введення комендантської години, тобто заборони перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень (п. 5 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»). Постановою Кабінету Міністрів України «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» від 08.07.2020 № 573 визначений порядок введення комендантської години. Військове командування чи військова адміністрація видають спеціальний наказ. Призначається комендант, визначаються час, протягом якого діють комендантська година, межі території її запровадження, способи здійснення заходів щодо підтримання правопорядку, порядок руху усіх видів транспорту, порядок створення, функціювання і місцезнаходження комендатури та її склад. Контроль за дотриманням правил здійснюють патрульні, підпорядковані коменданту з чітко визначеними повноваженнями і алгоритмом дій щодо порушників.

Отже, обмеження свободи пересування та вибору місця проживання в Україні є тимчасовим і вимушеним заходом, застосованим в умовах запровадження режиму воєнного стану. Не усі моменти реалізації даного обмеження чітко врегульовані.

Література:

1. Марущак А. Обмеження права на пересування в умовах військового стану: практика України. *Юридичний вісник*. 2022. № 3. С. 58–63. URL:http://yurvisnyk.in.ua/v3_2022/8.pdf

2. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text (дата звернення: 18.12.2023 р.).

3. Робенко О. Адвокат здивував уточненням про заборону на виїзд за кордон для чоловіків. URL:https://www.unian.ua/society/vijizd-za-kordon-advokat-zdivuvav-zayavoyu-pro-vijizd-ukrajinskih-cholovikiv-za-kordon-12203268.html

4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text (дата звернення: 18.12.2023 р.).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-13

СУЧАСНИЙ АВТОРИТАРНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ ЯК ОБ'ЄКТ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ

Скрипнюк Олександр Олександрович
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу конституційного права та місцевого самоврядування
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

Цілісне наукове розуміння складних та багатовимірних політико-правих процесів суспільного розвитку передбачає активне залучення науки конституційного права. Суттєвих розбіжностей щодо того, що сучасний авторитарний режим є об'єктом конституційно-правового аналізу, не знаходимо у теоретиків конституційного права, які з'ясовують конституційні ознаки політико-правової організації суспільства, що відображає владний механізм. А. Селіванов вважає питання про сутність (характеристику) держави ключовим для науки конституційного права, вирішення якого «зводиться до з'ясування конституційних ознак політико-правової організації суспільства, яка відображає владний механізм демократичного устрою, базується на пануванні (вужче – верховенстві) права і своєю метою вбачає виконання соціальної функції у забезпеченні інтересів народу і людини» [1, с. 19]. У найзагальнішому правому розумінні політичний режим поряд з формою державного правління та формою державного устрою задає форму держави, однак є ширшим поняттям, яке виходить за межі форми держави, позаяк стосується всієї політико-правової системи.

Враховуючи, що конституційний лад – це встановлений Основним Законом порядок організації і функціонування інститутів держави і суспільства, який зокрема визначає організацію та функціонування державної влади, можна зробити висновок, що політичний режим є одним з об'єктів конституційно-правових відносин, заданих рівнем розвитку суспільства, держави і права конкретної держави. Однак дослідження конкретного типу політичного режиму в межах конституційного права комплікується тим, що він є функціональною характеристикою влади, яка прямо не визначається в конституціях держав, за винятком демократичного характеру, але відображає змістовне наповнення державної влади, тому й позначається на змісті конституції держави.

Важливою рисою політичного режиму, на відміну від інших елементів форми держави, є його динамічність та швидкість трансформації. Протягом року політичний режим може переміститися з категорії демократичний в погіршену/зіпсовану демократію, остання – в гібридний режим, а той, у свою чергу, в авторитарний режим, а зміна режиму стосується всіх суб'єктів політичних процесів, насамперед тих, чий статус, права та обов'язки виписані на конституційному рівні [2]. Це вказує на актуальність вивчення проблеми сучасного авторитарного політичного режиму саме в межах конституційного права.

Сучасний авторитарний режим досягає успіхів у боротьбі з демократією, бо загальна кількість країн, чиї демократичні показники погіршилися, переважає кількість держав, які піднялися у рейтингу демократії. Авторитарний режим постає конкурентним [3, с. 83], привабливим для політичних лідерів типом політичного режиму, до якого рухається форма держави все більшої кількості країн, що актуалізує дослідження його природи та суті у межах конституційного права. Проблематика аналізу конституційних основ регулювання політичного режиму є одним з важливих елементів в загальній системі конституційно-правових досліджень.

Дослідження найскладнішого типу політичного режиму – авторитарного за допомогою теоретико-методологічного інструментарію конституційного права корелює з основоположною тенденцією розвитку цієї науки на сучасному етапі – розширення предмета конституційного регулювання. Немає консолідованої позиції щодо меж предмета вивчення сучасної науки конституційного права, він постійно розширюється з урахуванням нових реалій конституційного розвитку держав. Необхідно вводити до сфери аналізу науки конституційного права поняття, які дозволяють проаналізувати не лише становлення органів державної влади або її гілок, але й охарактеризувати загальну форму функціонування держави (форму правління, форму державного устрою та політичний режим). В конституційному праві оперують синонімічними категоріями – державний, державно-правовий [4], політико-правовий, політичний режим, особливих відмінностей у визначеннях яких виявлено не було. Так, політико-правовий режим визначається як режим функціонування державної влади відповідно до конституції, заснованої на ідеології конституціоналізму.

Звернення до конституціоналізму виглядає доречним, позаяк авторитарний політичний режим найбільше маніпулює і приховує свою сутність за фасадом конституціоналізму, порушуючи в конституційному регулюванні абсолютну більшість його принципів. В умовах авторитарного режиму констатується інволюція або уявний конституціоналізм (формальне визнання конституційних прав і свобод

у поєднанні з їх ігноруванням на практиці) [5, с. 3]. На тлі несформованості громадянського суспільства, його нездатності контролювати державні структури, спостерігається концентрація влади в руках одного або кількох державних органів, що і є порушенням одного з засадничих принципів конституціоналізму – поділу влади. У державі діє конституціоналізм лише тоді, коли принципи конституціоналізму не лише закріплені в джерелах права, а й реалізуються в повсякденному житті, що не притаманно сучасним автократіям.

У світі майже не залишилося текстів конституцій, які б суперечили принципам конституціоналізму, навіть в авторитарних політико-правових системах. «Цілковите ігнорування здобутків людської цивілізації в галузі конституціоналізму неминуче спричинить ізоляцію таких режимів, а зрештою, їхнє політичне банкрутство», – переконаний М. Кобзюра [6, с. 28]. Тому характерною рисою сучасних авторитарних режимів називає на стільки наявність відверто антидемократичних текстів конституцій, скільки їх фіктивність, фасадний характер, що приховує суттєві суперечності між проголошеними в конституції нормами і принципами й практикою їх втілення. Фасадні конституції ухвалюють для збереження демократичної респектабельності авторитарного політичного режиму, визнання у світі. Тоді як, зауважує К. Бабенко, в умовах формування «конституційної держави держава слідкує не лише за тим, щоби всі інші суб'єкти правовідносин не порушували встановлені конституцією і законом норми, але й сама ця держава неухильно виконує всі конституційні приписи» [7].

Конституційне право є галуззю правової науки, яка вивчає правові принципи та інституційну структуру державної влади, а авторитарний режим характеризується порушенням основних принципів демократії, закріплених у конституціях, тому увага до сучасних авторитарних режимів пояснюється необхідністю розуміння їх конституційно-правових основ та закономірностей функціонування з метою виявлення можливих шляхів впливу на них та трансформації. Оскільки авторитарний режим демонструє конкурентні ознаки, які забезпечують його виживання та посилення позицій поряд з демократичним режимом, актуальним стає дослідження конституційних підвалин, які дають змогу регулювати політико-правові відносини в такий спосіб, що забезпечує цьому різновиду політичного режиму відтворення своїх характеристик.

Для науки конституційного права зокрема авторитарні політичні режими становлять особливий інтерес зі спеціалізованих причин: 1) дослідження конституційних систем, адже вони мають власні конституційно-правові документи, на основі яких формується авторитарна влада(вивчення таких конституцій дає змогу виявити, як саме правові норми використовуються для її закріплення та

легітимізації); 2) аналіз ролі конституційних органів недемократичних режимів допомагає розуміти особливості функціонування президентів (глав держав), парламентів, конституційних судів та інших органів, що фігурують в конституціях; 3) проведення конституційної трансформації (конституційного реформування) – аналіз переходу від недемократичного режиму до демократії, конституційного процесу в умовах демократичної трансформації дає змогу виявити, які конституційні, правові, політичні та інституційні засоби можуть сприяти формуванню демократичних інститутів; 4) захист прав людини і громадянина – всі авторитарні режими порушують права людини і громадянина, цим самим створюють потребу у вивченні та пошуку конституційно-правових, правових, політичних механізмів та інститутів захисту таких прав в умовах обмеженої свободи, цензури та диктатури.

Ці аспекти авторитарних політичних режимів формують їх конституційний вимір і дають змогу виявити потенціал конституційного права як галузі права, що закріплює організацію, спосіб і процедуру формування, концепцію і порядок діяльності органів державної влади (тобто політичний режим) в умовах недемократичного простору досліджуваних держав.

Література:

1. Селіванов О. Від правової до конституційної держави: шлях теорії та практики еволюційних змін. *Альманах права.* 2012. Вип. 3. С. 19–21.

2. Democracy Index 2022. *The Economist Group.* URL: https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/

3. Чабанна М. Авторитаризм і тоталітаризм. Уявна подібність та сутнісна різниця. *Політичний менеджмент.* 2003. № 2. С. 83–92.

4. Ведєрніков Ю. А., Папірна А. В. Державно-правовий (політичний) режим та його різновиди. *Теорія держави і права* : навч. посібник. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2015. 468 с.

5. Сухонос В. В. Сутність та функції авторитарного державного режиму в умовах переходу до демократії (теоретико-методологічний аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2000. 22 с.

6. Кобзюра М. І. До питання про типи (моделі) конституціоналізму. Конституційне право : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2021. 528 с.

7. Бабенко К. А. Політико-правові відносини як предмет регулювання конституційного права України. *Шостий апеляційний адміністративний суд.* URL: https://bit.ly/3WGD9f0

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-14

ФОРМА ДЕРЖАВИ ЯК КЛЮЧОВЕ ПОНЯТТЯ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ НАУКИ

Трибрат Оксана Юріївна
здобувач другого (магістерського) рівня освіти
факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Різноманіття поглядів вчених стосовно форми держави та її змісту на сучасному етапі розвитку юридичної науки свідчить про проблемність та актуальність вказаного питання. Не дивлячись на різностороннє дослідження науковцями терміну «форма держави», ця тема і досі залишається дискусійною. Тому наше дослідження присвячено теоретичному аналізу форми держави й аналізу думок вчених стосовно форми держави.

Вагоме значення в розумінні цієї проблематики мають праці науковців таких, як: Аристотель, В. М. Корельський, М. В. Кравчук, В. К. Липинський, Ш. Монтеск'є, О. В. Павлюк, І. В. Процюк, Н. Ю. Сакара, С. Г. Серьогіна, В. В. Шаповал.

Уже за давніх часів – на Древньому Сході і в Стародавній Греції та Римі – у дослідників державно-правових явищ виникла потреба щодо визначення поняття, яке було б достатньо містким і давало хоча б загальне уявлення про основні шляхи здійснення в ній державної влади. Отже, за різних часів різними вченими в категорії «форма держави» вкладався неоднаковий зміст [1, с. 16].

Найбільш відомою класифікацією форм держави була та, яку дав Аристотель. Він розрізняв форми держави за двома ознаками: а) кількістю тих, хто править (один, кілька, багато); б) в чиїх інтересах здійснюється управління [2, с. 12]. У новий час питання про форму держави пов'язане, насамперед з ім'ям Ш. Монтеск'є, який під цим терміном розумів ті чинники, що визначають методи здійснення державної влади. Він на основі цього визначив такі форми держави: 1) республіканська – форма держави, в якій організацію і здійснення державної влади визначають такі якості, як доброчесність і рівність; 2) монархія, де основа влади – чесність; 3) деспотія, де основа влади – страх [3, с. 68].

О. Ф. Скакун визначає форму держави як «систему форм інституційної, територіальної та політичної організації та здійснення державної влади в країні», а також зауважує, що «структура форми держави – стійка єдність і взаємний зв'язок складових елементів: форма

державного правління, форма державно-територіального устрою, форма державного (політичного) режиму» [4, с. 78].

Форма державного правління – це один із найстаріших елементів, що визначається структурою та організацією влади в державі. Термін «форма державного правління» може включати в себе такі концепції, як: 1) монархія – це форма уряду, в якій главою держави є монарх, такий як король або султан. В монархії влада передається у спадок. Розрізняють такі форми правління, такі як:а) конституційна монархія, де монарх обмежений Конституцією (наприклад Австралія, Канада, Бельгія); б) абсолютна монархія, де монарх має необмежену владу (наприклад Катар, Оман, Ватикан); 2) республіка – це політично-адміністративний утвір, у якому влада належить громадянам через їх представників. В республіках головною формою управління є демократія, де право участі та впливу на прийняття рішень мають громадяни. Вони обирають своїх представників у парламент або інші законодавчі органи, котрі беруть участь у прийнятті рішень.

Форми республіки можуть варіюватися залежно від країни, але основні типи включають: 1) парламентську республіку – це форма правління, в якій законодавча влада зосереджена у парламенті (наприклад, Австрія, Німеччина, Індія); 2) президентську республіку – це політична система, в якій глава держави є президентом, обраним народом або парламентом. У такій системі президент виконує функцію глави держави, є символом нації та здійснює владні повноваження у рамках конституційних норм. Він може мати широкі повноваження в проведенні законодавчої діяльності, командування армією й іншу владу (наприклад, США); 3) змішану республіку – це політичний режим, який поєднує елементи республіки і монархії (наприклад, Азейбарджан, Перу).

Конституція України у ст. 1. проголошує Україну суверенною та незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, у ст. 2 зазначає, що Україна є унітарною державою, а ст. 5 утверджує Україну як республіку, де носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [5].

Форма державного устрою – це елемент форми держави, який характеризує внутрішню будову держави, територіальну організацію влади та спосіб (порядок) розподілу території держави на адміністративно-територіальні одиниці, взаємодією між ними у межах держави [6, с. 38]. Форма державного устрою характеризує політичний, правовий і організаційний порядок, в якому встановлюються правила діяльності уряду, розподіл повноважень між різними гілками влади та спосіб обрання представників.

Форма державного устрою визначається структурою та взаємодією різних гілок влади в державі. За формою устрою держави поділяються на: 1) прості: унітарна держава – це політична система, в якій влада концентрується в центральному уряді, а місцеві уряди мають обмежений ступінь автономії (наприклад Болгарія, Україна, Франція); 2) складні: а) федерація є формою державного устрою, в якій кілька територіальних одиниць об'єднуються в одну політичну структуру. Такий тип держави надає певну ступінь автономії для кожної територіальної одиниці, але зберігає спільну федеральну владу над певними питаннями. Федерації можуть мати різні політичні системи та законодавство, але мають спільний федеральний устрій, що регулює відносини між різними одиницями. Залежно від конкретної федерації, вона може складатись із штатів, провінцій, кантонів або інших територіальних одиниць (наприклад США, Австрія, Індія); б) конфедерація – це політичне або військове об'єднання держав або інших суб'єктів, які зберігають свою незалежність і самостійність, але співпрацюють у певних сферах. Конфедерація може бути утворена з метою спільного розв'язання певних проблем, політичного впливу або захисту своїх інтересів (через етап конфедерації пройшли США, Нідерланди, Швейцарія); в) імперія – це політична та територіальна форма управління, яка характеризується великими розмірами, домінуванням над іншими країнами або народами, а також централізованою владою. Імперії можуть бути створені шляхом завоювання, анексії або узурпації територій, а також шляхом колонізації і контролю над іншими народами. Вони мають значний політичний, економічний і культурний вплив на своїх підданих та підкорених (Римська імперія, зараз імперій немає).

Форма державно-правового режиму, це поняття з'явилося на початку XX століття і визначається особливостями правового порядку в державі. Наприклад, може бути правовий режим демократії, автократії, тоталітаризму, правової держави тощо [6, с. 59]. Форма державного режиму – це елемент форми держави, який характеризується як сукупність певних методів (способів) здійснення державної влади [7, с. 124]. Державний режим є системою правління, яка характеризується певними особливостями і принципами управління державою.

Спосіб формування уряду: державний режим може передбачати демократичне обрання політичних представників або недемократичні методи формування уряду, такі як успадкування влади, авторитарне призначення чи військова диктатура. Грані влади: державний режим визначає розподіл та обмеження влади в системі уряду. Це може бути поділ влади між виконавчою, законодавчою та судовою гілками влади,

або однобічний контроль над усією владою. Відношення до основних прав та свобод: державний режим може бути гарантом прав і свобод громадян або обмежувати їх на різних рівнях. Соціально-економічна політика: державний режим може мати вплив на соціальну і економічну політику країни. Це може бути соціалістичний, комуністичний або корпоративний підхід до управління.

Таким чином, можна зробити висновки: 1. Розглянуті три сторони форми держави (форма правління, форма державного устрою, політичний режим). Ці три сторони взаємодіють між собою та впливають на політичну систему країни. Зміна будь-якої з них може викликати конфлікти та боротьбу, як виправлення існуючої форми правління, так і перехід до іншої. 2. Державна влада має велике значення у формуванні та розвитку країни. Узгодженість і співпраця між трьома організаціями – законодавчою, виконавчою та судова владою, які взаємодоповнюють одна одну та мають свої функції й обов'язки. 3. У процесі розвитку держави, ці органи можуть змінювати свою роль та значення в залежності від потреб та вимог суспільства. Наприклад, в період гострого політичного конфлікту, виконавча влада може мати переважаючу роль у збереженні порядку й стабільності. 4. Крім того, важливо зазначити, що принципи організації держави можуть варіюватися залежно від культурних, історичних і політичних умов країни. 5. Загалом, форма держави є складним поняттям, що передбачає діалектичну взаємозалежність усіх її аспектів, і насправді немає однозначної формули для її характеристики.

Література:

1. Гегель Г. В. Ф. Філософія права. Київ : Основи, 2004. 524 с.

2. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / за ред. В. В. Копєйчикова. Київ : Юрінком, 1997. 317 с.

3. Бостан С. К. Сучасна українська республіка: юридична модель та політико-правова практика. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2000. № 4. С. 28–36.

4. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 4-те вид., допов. і перероб. Київ : Правова єдність ; Алерта, 2014. 524 с.

5. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 368 с.

7. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.]. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6. 768 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-15

МОДЕРНІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЧЕРЕЗ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ: КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРІОДУ

Чалабієва Маріям Рзаївна
кандидатка юридичних наук, наукова співробітниця
Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна

На сучасному етапі розвитку України незавершеність адміністративно-територіальної реформи спричиняє збільшення інституційних диспропорцій у відносинах між органами державної влади та структурами місцевого самоврядування. Додатково, існують значні прогалини у визначенні та розподілі управлінських функцій між різними рівнями влади та громадськими інституціями, особливо в контексті економічних повноважень та аспектів, пов'язаних з безпекою та мобілізацією.

В умовах воєнного часу ссобливо важливим є питання модернізації системи військового обліку, яка залишилася незмінною з часів Радянського Союзу, що ускладнює ефективне залучення державних структур та громадськості до процесів оборони країни. Недостатнє законодавче регулювання у сфері територіальної оборони, що стало особливо актуальним під час воєнного стану, вимагає уваги та вдосконалення.

Крім того, існуючі корупційні та інші інституційні дисфункції, що перешкоджають ефективності публічного управління, такі як опортуністична поведінка громадян і чиновників. Це питання потребує нагального вирішення задля забезпечення прозорості та доброчесності управлінських процесів в Україні.

У контексті сучасних викликів, що стоять перед Україною, набуває вирішального значення питання підвищення ефективності публічного управління, заснованого на інституційних стандартах, які є характерними для розвинених країн світу. У цьому аспекті ключовим стає впровадження інноваційних підходів до формування стратегій розвитку держави та її окремих регіонів.

Зокрема, Державна стратегія регіонального розвитку в Україні повинна включати визначення стратегічних пріоритетів розвитку, які враховують специфіку окремих груп регіонів, включаючи прикордонні з ЄС, росією, білоруссю, приморські, центральні, а також ті, що

постраждали від воєнних дій. Це має бути доповнено гармонізацією стратегічного планування на різних рівнях: від державного до локального – з подальшою розробкою щорічних планів розвитку для кожного об'єкта планування, а також їх належним бюджетним забезпеченням.

Процес розробки та реалізації стратегій регіонального розвитку має включати кілька етапів: визначення ролі та значення кожного великого регіону України у Державній стратегії; розробку індивідуальних стратегій для кожної області; створення стратегій для окремих районів і громад у рамках цих обласних стратегій; затвердження щорічних планів розвитку для кожного регіону, району, та громади; формування відповідних річних бюджетів. Важливо, щоб стратегічне планування громад відбувалося з урахуванням основних положень стратегій розвитку відповідних районів та регіонів.

Реалізація описаної моделі стратегічного управління вимагає скоординованих зусиль на всіх рівнях системи публічного управління, включаючи державну владу, місцеве самоврядування та громадські інституції. Ключові механізми інституційних змін, які сприятимуть цьому процесу, включають фінансовий механізм, забезпечуючи надійне фінансування стратегічних ініціатив; соціальний механізм, спрямований на трансформацію соціальних інститутів для подолання інституційних дисфункцій; та ринковий механізм, орієнтований на ефективне використання ресурсів через впровадження конкуренції та демонополізацію.

У контексті воєнного стану, оптимізація процесів управління на національному та регіональному рівнях стає ще більш актуальною. Це вимагає від системи публічного управління в Україні адаптації до нових викликів, зокрема, ефективного взаємодії різних органів влади для подолання інституційних прогалин та опортуністичної поведінки. Розробка нової системи стратегічного управління, яка відповідатиме актуальним потребам воєнного часу, стає ключовою для розвитку держави та її регіонів у повоєнний період.

Майбутнє адміністративного управління вибудовується на принципах оптимізації, прозорості та адаптивності, особливо з огляду на можливість воєнних конфліктів. Цифровізація вносить фундаментальні зміни в традиційні управлінські системи, розширюючи можливості для більш ефективного реагування на виклики та потреби сучасного суспільства.

З одного боку, застосування цифрових технологій сприяє значному підвищенню ефективності управлінських процесів, дозволяючи зменшити часові та ресурсні витрати. З іншого боку, це також забезпечує зростання прозорості державного управління, що є критично

важливим для підтримки довіри громадян і запобігання корупції. Впровадження цифрових інструментів, таких як електронне урядування, відкриває широкі можливості для взаємодії між державою та громадянами, підвищуючи якість надання публічних послуг.

В умовах потенційних воєнних конфліктів, цифрові технології набувають особливої значущості. Вони можуть використовуватися для забезпечення оперативного реагування на кризові ситуації, ефективного управління ресурсами та координації дій у складних умовах. Це також стосується питань національної безпеки, де цифрові інструменти можуть сприяти моніторингу та аналізу потенційних загроз.

Проте, необхідно враховувати, що широке впровадження цифрових технологій також ставить перед адміністративним управлінням нові виклики, пов'язані з кібербезпекою та захистом персональних даних. Це вимагає розробки комплексних стратегій та нормативно-правових регулювань, які б забезпечували баланс між інноваційністю, безпекою та приватністю.

У перспективі, можна очікувати, що цифрові технології стануть не лише інструментом для підвищення ефективності адміністративного управління, але й важливим фактором у формуванні нових підходів до конституційного права та державного регулювання. Саме тому, поглиблене дослідження та розуміння довгострокових впливів цифрових змін є критично важливим для розвитку сучасного адміністративного управління.

НАПРЯМ 2. ЦИВІЛЬНЕ, ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ, СІМЕЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-16

BODIES OF A FAMILY FOUNDATION UNDER POLISH LAW AGAINST THE BACKGROUND OF COMPARATIVE LAW

Paweł Widerski
PhD in Law, Research Associate in Department of Civil Law
The John Paul II Catholic University of Lublin
Lublin, Poland

On 22 May 2023, the Act of 26 January 2023 on Family Foundations [Journal of Laws of 2023, item 326, hereinafter: FFA] entered into force. So far the Polish legal system has lacked legal tools aimed at ensuring the stability of running a business after the death of the doyen, for many generations. The reason therefor lies in the fact that Polish legal solutions focus primarily on protecting the individual interests of entities (heirs, partners of commercial companies), and not on safeguarding assets against fragmentation. The above-mentioned act is intended to change this situation. Its aim is to comprehensively strengthen the legal tools for carrying out succession processes by introducing into the Polish legal system an institution whose goal is to accumulate family property and allow it to be kept in the country for many generations, thus increasing the potential of domestic investments [1, p. 5–6]. According to Article 2, section 1, sentence 1 of the FFA, a family foundation is a legal entity established to collect property, manage it in the interests of the beneficiaries as well as to meet the needs of the beneficiaries. Therefore, transferring assets to a family foundation is intended to protect them against fragmentation as well as to enable their multiplication, and thus to derive benefits therefrom that can be used to cover the costs of maintenance of the persons designated by the founder [1, p. 6]. Similar legal institutions whose aim is to ensure generational succession of a business have been in place for years in many countries, such as the US, the UK, Germany, Switzerland, Austria, Denmark, the Netherlands, Malta and Liechtenstein [3, p. 8 et seq].

Under Polish law, a family foundation has legal personality. Therefore, it acts through its bodies. According to Article 43 of the FFA, the bodies of a family foundation include the management board, the supervisory board

and the meeting of beneficiaries. The management body of a family foundation is the board. The management board constitutes a mandatory body and consists of one or more members (Article 56 of the FFA). A member of the management board is appointed for a three-year term of office, unless the statute provides otherwise. A member of the management board may be appointed for subsequent terms. Unless the statute provides otherwise, the appointment and dismissal of a member of the management board is made by the founder, and after the founder's death – by the supervisory board, if established. In the event of the founder's death and the absence of a supervisory board, the appointment and dismissal of a management board member shall be made by the meeting of beneficiaries (Article 61, sections 1–3 of the FFA). The main task of the management board is to manage the affairs of the family foundation and represent it (Article 54, section 1, point 1 of the FFA). The second body of a family foundation is the supervisory board. It is a body of controlling nature. Pursuant to Article 64, section 1 of the FFA, the founder may establish a supervisory board in the statute. Thus, as a rule, it is an optional body, unless the number of beneficiaries exceeds twenty-five, in which case the establishment of a supervisory board is mandatory (Article 64, section 2 of the FFA) [2, p. 110; 6]. The supervisory board consists of one or more members (Article 66 of the FFA). A member of the supervisory board is appointed for a five-year term of office, unless the statute provides otherwise. A member of the supervisory board may be appointed for subsequent terms. Unless the statute provides otherwise, members of the supervisory board are appointed and dismissed by the founder, and after the founder's death – by the meeting of beneficiaries (Article 68, sections 1–3 of the FFA). The principal task of the supervisory board is to supervise the management board (Article 65, section 1 of the FFA). In the case of a Polish family foundation, there is also a decision-making body, namely the meeting of beneficiaries. This body is mandatory. In the light of the Act in question, a beneficiary is a natural person and a non-governmental organization that, according to the statute, may receive a benefit from a family foundation or property in connection with the dissolution of a family foundation. This may even be the founder of a family foundation (Article 30 of the FFA). Not all beneficiaries may become members of the meeting of beneficiaries, but solely and exclusively those beneficiaries who are granted the right to participate in the meeting by way of the statute (Article 70, section 2 of the FFA) [4, p. 243]. The meeting of beneficiaries is convened by the management board, unless the statute provides otherwise (Article 71, section 1 of the FFA). Its task is to adopt resolutions on specific matters which are clearly defined in the act or the statute and are aimed mainly at ensuring the continuity of a family foundation's activities, primarily by supplementing the

composition of individual bodies of the family foundation [1, p. 36]. According to Article 72 of the FFA, consideration and approval of the financial statements of a family foundation for the previous financial year; granting discharge to members of the family foundation's bodies for the performance of their duties; distribution or coverage of the net financial result; selection of an audit firm if financial statements are subject to audit as well as any other matters specified in the act or the statute require resolutions of the meeting of beneficiaries.

All things considered, as far as the organizational structure of a Polish family foundation is concerned, the legislator did not adopt foreign models, but based it on a structure that adopts solutions typical for capital companies functioning under Polish commercial company law [1, p. 29; 5]. Taking into account the effects of comparative law analysis, it can be concluded that in other legal systems family foundations generally have one mandatory management body, namely the board, and an optional body of controlling nature, namely the board of protectors (e.g. Liechtenstein, Malta, Austria, the Netherlands) [7, p. 34].

Bibliography:

1. Draft of the government bill on the Act of 26 January 2023 on Family Foundations, Print no. 2798, Sejm of the 9th term of office, 7. URL: https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2798 (accessed: 12.12.2023).

2. Blajer P. Fundacja rodzinna. Pytania i odpowiedzi. Warsaw : Wolters Kluwer, 2023, 140 p.

3. Fundacja rodzinna. Zielona Księga. Warsaw, 2019. 25 p. URL: file:///C:/Users/wider/Downloads/DK_Zielona_ksiega_fundacja_rodzinna20190913%20(2).pdf (accessed: 12.12.2023).

4. Grzywaczewska-Łuczkowska M. Organy fundacji rodzinnej. In: *Fundacje rodzinne. Aspekty prawne i podatkowe*, ed. A. Mariański, Warsaw: Wolters Kluwer, 2023. P. 223–247.

5. Krysik A. Ustawa o fundacji rodzinnej. Komentarz [Legalis Database]: 2023. Commentary on Article 43, Thesis 2.

6. Trzeciakowski R. In: *Ustawa o fundacji rodzinnej. Komentarz*, eds. P. Grabowski and D. Leszczyk [Legalis Database]: 2023. Commentary on Article 64, Thesis 1.

7. Widerski P. Family foundation under Polish law against the background of comparative law. In: *International scientific conference «European potential for the development of legal science, legislation and law enforcement practice»: conference proceedings* (August 2–3, 2023, Wloclawek, the Republic of Poland). Riga: Baltija Publishing, 2023. P. 32–35. DOI: 10.30525/978-9934-26-334-7-7

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-17

ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ

Заіка Юрій Олександрович
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу проблем приватного права
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна

Народження людини, укладення шлюбу і його розірвання, смерть є підставами набуття відповідних прав та обов'язків учасниками цивільних правовідносин. Так із факту народження дитини виникає низка обов'язків її батьків, зокрема, щодо виховання та розвитку дитини, її утримання. Дитина, відповідно, набуває право на таке утримання, на виховання, право на спадщину, як спадкоємець першої черги після смерті батьків. Відповідні права та обов'язки виникають після реєстрації шлюбу і у подружжя. Із смертю фізичної особи відкривається спадщина, припиняється шлюб, житлові правовідносини, а також усі права та обов'язки померлого, де неможливе правонаступництво, утриманці набувають право на пенсію у зв'язку із втратою годувальника та ін.

Держава зацікавлена у тому, щоб громадянин максимально використовував надані йому права, оскільки будь-яке суб'єктивне право має соціальну цінність лише за умови його реального здійснення. Водночас реалізація наданого права не повинна нівелювати інтереси інших членів суспільства, в тому числі дітей, батьків, подружжя та інших членів сім'ї.

Суб'єктивне право, надане особі, не наділене необхідними засобами захисту від порушення, є «декларативним правом». Хоча воно і проголошено в законі, але, не будучи забезпеченим державними правоохоронними заходами, воно може бути розраховане лише на добровільну повагу до нього з боку неправомочних членів суспільства та набуває в силу цього характеру лише морально забезпеченого права, що покладається виключно на свідомість членів суспільства та авторитет державної влади [7, с. 224].

Законодавець враховує сучасні реалії створює ефективні механізми здійснення громадянами належних їм суб'єктивних прав. Так, зокрема, в умовах оголошеного воєнного стану для окремих категорій громадян

(військовослужбовців, поліцейських тощо) спрощено процедуру реєстрації шлюбу [4, с. 151]. Широка міграція населення, роз'єднання українських сімей зумовило потребу вирішення низки питань, пов'язаних із оспорюванням та визнанням батьківства [1].

Поява низки проблем пов'язана з тим, що мільйони наших співвітчизників перебувають чи перебували на тимчасово окупованій території, проте продовжували народжувати, реєструвати шлюби і помирати. Визнаючи реєстрацію таких актів цивільного стану юридичним фактом, з яким пов'язані виникнення, зміна чи припинення суб'єктивних цивільних прав та обов'язків, необхідно визначитися з правовою природою і правовими наслідками таких фактів. Вітчизняний законодавець спробував унормувати суспільні відносини, які виникали поза межами контрольованої території Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», суворо зазначивши в ч. 3 ст. 9, що «будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами на тимчасово окупованій території, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені в порядку, не передбаченому законом, є недійсним і не створює правових наслідків» [5].

Українські суди відмовляли приймати до уваги представлені заявниками свідоцтва про народження, реєстрацію шлюбу чи смерті, видані окупаційною владою, обґрунтовуючи це тим, що заявник, знаючи про недійсність документів, виданих на тимчасово окупованій території, не скористався своїм правом на подачу заяви про реєстрацію акту цивільного стану українського органу державної реєстрації актів цивільного стану, тому відсутні правові підстави для задоволення такої заяви.

Проте згодом законодавець вніс змінидо ч. 3 ст. 9 Закону, а саме доповнивши її словами «крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території». Як зазначено у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, розгляд державними органами документів, виданих окупаційною владою, не означає автоматичного визнання такої влади. Документи, видані органами та установами (зокрема, закладами реєстрації актів цивільного стану), що розташовані на тимчасово окупованій території України, як виняток можуть братись до уваги судом і оцінюватися разом з іншими доказами в їх сукупності та взаємозв'язку, зокрема, під час розгляду справ у порядку ст. 315 ЦПК України [2].

Тобто, пропонується в судовому порядку встановлювати факти, що мають юридичнезначення, зокрема, факт родинних відносин між фізичним особами, реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення,

народження особи в певний час, смерті особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою від певного нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру та ін.

Таким чином громадянин України, який перебував (перебуває) на тимчасово окупованій території повинен мати свідоцтво про реєстрацію акту цивільного стану (смерть, народження, шлюб, розірвання шлюбу), видане відповідними органами окупаційною влади, потім з цим свідоцтвом звернутися до органу реєстрації актів цивільного стану на території України і отримати відмову у видачі українського свідоцтва. На підставі отриманої відмови у реєстрації юридичного факту громадянин звертається до суду, який приймає до уваги документи, видані окупаційною владою як доказ серед інших доказів.

Тобто вітчизняні суди під час ухвалення рішень, пов'язаних із тимчасово окупованими територіями України, почали застосовувати «Намібійські винятки» («Namibia excepnion»). Йдеться про те, що незаконність і недійсність влади на окупованій території не може означати недійсність таких дій як реєстрація, смерті, народження, шлюбу. Це положення знайшло відображення і у рішенні Європейського суду з прав людини (Кіпр проти Туреччини) [6].

У п. 1.3 розділу ІІ Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні передбачено, що для державної реєстрації актів цивільного стану подаються заява, документи чи у передбачених випадкаху відповідній заяві зазначаються відомості про документи, які підтверджують факти, що підлягають державній реєстрації [7].

Невизначеність правового статусу громадянина, яка зумовлена його перебуванням на тимчасово окупованій території, перешкоджає ефективному захисту законних прав та інтересів. Оскільки законодавець визнав чинність документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території,необхідно спростити процедуру їх легалізації через органи РАЦСу, тобто, застосувати адміністративний порядок визнання чинності таких документів за умови, що підстави їх видачіне суперечать чинному українському законодавству.

Література:

1. Заіка Ю. О. Посмертне оспорювання батьківства і умови воєнного часу. *Актуальні питання модернізації приватно-правових відносин: європейський досвід та перспективи. Матвєєвські цивілістичні читання* : матеріали міжн. наук.-практ. конф., 20 жовт. 2023 р. / відп. ред. В. В. Цюра. К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2023.С. 32–35.

2. Постанова Верховного Суду від 16 листопада 2022 року у справі № 759/1443/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107651726

3. Правила державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 р. № 52/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text

4. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану : монографія / за ред.: Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, К. Г. Некіт ; упор.-укл. Ю. С. Маршук ; НУ «Одеська юридична академія».Одеса : Фенікс, 2023. 336 с.

5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України від 15 квітня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text

6. Case of Cyprus v. Turkey. The European Court of Human Rights 10 May 2001. URL: https://casebook.icrc.org/case-study/echr-cyprus-v-turkey

7. Zaika, Yuri O., The Right to Dispose of the Propertyin the Human Rights System. Current challenges of Human Rights, Rule of Law and Democracy/Edited by R. Tabaszewski, E. Kazić-Çakar, N. Shulzhenko and M. Hypiak. Wydawnictwo KUL. Lublin, 2021. P. 213−232.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-18

ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СЕКРЕТАРЯ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ

Іщенко Анастасія Валеріївна
студентка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право факультету історії, бізнес-освіти та права
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Цивільний процес є важливою складовою правової системи, яка регулює вирішення цивільних спорів між громадянами, юридичними особами та державою. Один із ключових учасників цього процесу – секретар судового засідання, який має на меті забезпечити правильну документацію і порядок під час проведення судового засідання.

З урахуванням положень частини 2 статті 19 Конституції України [1] можна сказати що секретар судового це посадова особа державного

органу, яка зобов'язана діяти лише в межах повноважень, що передбачені Конституцією України та іншими законами .

Відповідно до статті 67 Цивільного процесуального кодексу України до основних обов'язків секретаря судового засідання відносяться:

1) здійснення судових викликів та повідомлень;

2) перевірка присутності особи, яка викликається, у судовому засіданні та з'ясування причин її неявки;

3) технічна фіксаціясудових засідань;

4) забезпечення ведення протоколу судового засідання;

5) оформлення матеріалів справи;

6) виконання інших дорученнь головуючого, що стосуються розгляду справи.

Слід звернути увагу, що секретар судового засідання відповідає за підготовку всіх необхідних документів та матеріалів, що стосуються конкретної цивільної справи.

Один із головних завдань секретаря – сприяти додержанню процесуальних норм і правил під час судового засідання. Він має переконатися, що всі учасники процесу мають технічну можливість висловлювати свої думки, представляти свідчення та докази, а також відстоювати свої права відповідно до закону.

Секретар судового засідання призначається на посаду та звільняється з посади головою відповідного суду відповідно до вимог законів України «Про працю» та «Про державну службу».

Секретарі суду безпосередньо підпорядковані керівникам апарату суду та суддям, працюють із суддями згідно внутрішнього розподілу обов'язків та координують свою роботу з помічниками суддів. Секретарі суду не мають прямих підпорядкованих працівників у судовій установі [5].

Секретар відповідає за ведення протоколу засідання, де фіксуються всі події, виступи сторін, рішення суду та інші обставини. Цей протокол є важливим доказовим матеріалом і може використовуватися на апеляційному або касаційному рівні судового процесу та допомагає забезпечити відкритість та прозорість цивільного процесу.

Секретар повинен забезпечити, щоб учасники справи мали можливість вільно висловлювати свої думки та аргументи. Він може надавати інформацію сторонам про процес та їхні права, а також вести діалог для з'ясування обставин розгляду справи.

Після винесення рішення суду, секретар забезпечує його запис у протоколі та оформлення відповідних рішень та документів. Секретар також відповідає за ведення архівної справи щодо судових рішень і матеріалів, що стосуються розглянутих справ. Це допомагає

забезпечити доступність історії судових рішень та уникнути втрати важливих документів.

Окрім того, секретар судового засідання виконує обов'язки судового розпорядника у випадку його відсутності [4].

Секретар судового засідання має виконувати обов'язки, які передбачені нормативними актами та у разі невиконання чи нехтуваннями цими приписами він має нести юридичну відповідальність.

Дані обмеження призначені для того щоб стимулювати процес роботи секретаря судового засідання, а також запобігти порушенню чинного законодавства та заподіяння шкоди правам та інтересам учасників процесу.

Існують випадки, які неможливо ігнорувати це такі ситуації, коли судовий секретар несумлінно виконує свої обов'язки. У антикорупційному законодавстві такі випадки називають «конфліктом інтересів», а в процесуальному праві – причини для відводу секретаря [3].

Секретар судового засідання у деяких випадках не може бути учасником цивільного судочинства, та підлягає відводу або ж самовідводу.

Дані причини передбачаються ст. 38 ЦПК та передбачають випадки відповідно до статті 36, а саме, якщо:

1) в період попередньої цієї справи він брав участь як свідок, перекладач, експерт, представник, спеціаліст;

2) він заінтересований прямо чи побічно в самому результаті справи;

3) є близьким родичем або членом сім'ї, наприклад чоловіком, дружиною, батьком, матір'ю або близьким родичем;

4) та інші обставини за яких викликають сумніви у об'єктивності та неупередженості секретаря судового засідання [2].

На нашу думку секретар судового засідання відіграє надзвичайно важливу роль у цивільному процесі. Він забезпечує правильну підготовку справи до засідання, сприяє додержанню процесуальних норм, ведення протоколу судового засідання, гарантує права сторін і сприяє виконанню судових рішень. Робота секретаря сприяє справедливому та ефективному розгляду цивільних справ у суді, що є важливою передумовою правороз'яснення та захисту прав і інтересів громадян та юридичних осіб.

Література:

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 26.09.2023).

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення 26.09.2023).

3. Савенко О. К., Дяченко С. В. Секретар судового засідання як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин. *Юридичний науковий журнал.* № 3/2021. С. 128–130

4. Основи цивільного судочинства : навчально-методичний посібник для студентів денної та заочної форми навчання / Факас І. Б., Латковський П. П., Шелудяков Р. С. Чернівці. 2021. 115 с.

5. Типова посадова інструкція секретаря судового засідання місцевого загального суду. URL: https://ifm.if.court.gov.ua/sud0907/vakansii/c_z/ (дата звернення 26.09.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-19

ФУНКЦІЇ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Кочина Олександра Сергіївна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національний університет «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів, Україна

Нотаріат має беззаперечний вплив на більшість сфер суспільно-правового життя. Серед усіх видів юридичної діяльності нотаріальна діяльність займає вагоме місце, оскільки виконує важливу соціальну функцію – нотаріальне посвідчення фактів і документів, що мають юридичне значення, є необхідною складовою частиною виникнення, зміни та припинення багатьох правовідносин.

Для більш детального розуміння суті нотаріальної діяльності важливо відзначити функцію нотаріальної діяльності.

Так, М. М. Дякович у своїй праці визначає функцію нотаріату як основний напрямок його діяльності, що характеризує його як унікальний правовий інститут, завданням якого є охорона та захист суб'єктивних прав громадян та юридичних осіб у сфері приватного права [1, с. 17].

К. Ф. Білко розрізняє два види функцій: нотаріальну діяльність, що має публічно-правовий характер, і приватноправову. До першої категорії відносяться:

– правоохоронні функції, у тому числі громадсько-правова діяльність, щодо забезпечення законності та правомірності правових актів громадян та юридичних осіб у сфері цивільного правочину;

– правоохоронна функція, тобто потужна правова діяльність державного нотаріату, спрямована на забезпечення виконання положень закону;

– превентивно-попереджувальна функція, яка полягає у виконанні нотаріусами превентивної діяльності безспірних питань (знову ж таки недоцільно розглядати нотаріат як судовий орган);

– фіскальна функція, згідно з якою нотаріат розглядається як допоміжний орган держави, який контролює сплату фізичними та юридичними особами, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій, встановлених законом податків і зборів [2, с. 40].

До другої категорії нотаріальних функцій автори відносять:

– правовстановлювальну функцію, у тому числі перевірка нотаріусом фактів дієздатності, його повноважень щодо особи, яка звертається до нього за вчиненням нотаріальної дії;

– правореалізаційну функцію, за допомогою якої нотаріуси забезпечують реалізацію цивільних прав і законних інтересів;

– консультативну функцію, що покладає на нотаріусів обов'язок роз'яснювати права та обов'язки учасників цивільних правочинів і попереджати про наслідки вчинення нотаріальних дій [2, с. 41].

Досліджувала функції нотаріату і М. С. Долинська, яка виділила дві групи функцій:

1) загальносоціальну, що відображає становище нотаріату в системі цивільного судочинства та правовій системі України;

2) нотаріально-спеціальну, яка відображає ознаки та деталі нотаріальної діяльності щодо учасників нотаріального процесу [3, с. 209].

Деякі автори розглядають функцію нотаріуса ширше, що, на нашу думку, є більш правильним рішенням. Л. С. Сміян, Ю. В. Нікітін та П. Г. Хоменко у своїй роботі функціями нотаріуса вважають необхідність:

– охороняти і захищати права і законні інтереси фізичних і юридичних осіб, територіальних громад і держави;

– використовувати матеріальні та процесуальні норми чинного законодавства при регулюванні окремих відносин між суб'єктами.

Прикладом такого регулювання може бути посвідчення договору, який встановлює права та обов'язки сторін, тобто фактично регулює їхню поведінку щодо відносин між собою:

– нотаріус повинен враховувати та аналізувати законну волю суб'єктів, які звертаються до нього під час виконання своїх обов'язків;

– запобігати можливим злочинним діям. Йдеться про відмову нотаріуса у вчиненні незаконних нотаріальних дій;

– підвищувати правову свідомість та правову культуру громадян. Враховуючи те, що велика кількість порушень сталася саме через правову необізнаність громадян, нотаріуси повинні роз'яснювати чинне законодавство при вчиненні нотаріальних дій щодо з'ясування матеріально-правових наслідків тих чи інших дій, які бажають вчинити громадяни;

– з точки зору впливу на законодавство, оскільки нотаріат є тим інститутом, діяльність якого торкається майже всіх галузей права, і шляхом проб і помилок своєю практикою показав законодавцеві те, що він повинен знати [4, с. 14–15].

Проаналізувавши позиції різних науковців, зазначених вище, вважаємо, що доцільніше спростити функціональну класифікацію нотаріальної діяльності до основних та похідних функцій. Що стосується основних функцій, то вони безпосередньо випливають із законодавства, а саме ст. 1 Закону України «Про нотаріат» – тобто це доказування права, а також вчинення фактів, що мають юридичне значення, та інші нотаріальні дії, передбачені законом для надання йому юридичної сили та офіційності. На нашу думку, у нотаріальної діяльності є похідні функції, які є допоміжними і випливають безпосередньо з прямих обов'язків нотаріуса. Ці функції включають попереджувальну, консультативну, медіаційну.

До попереджувальної функції належить попередження правопорушень шляхом відмови нотаріуса у вчиненні нотаріальних дій, які не відповідають закону або спрямовані на вчинення незаконних дій. Наприклад, при посвідченні договору нотаріус зобов'язаний встановити особу заявника, перевірити обсяг його цивільної правоздатності або повноваження представництва, а також перевірити обсяг цивільної дієздатності сторін. Повноваження юридичної особи або її представника встановлювати волю та дійсний намір особи, вимагати документи та відомості, необхідні для вчинення нотаріальних дій тощо.

Консультаційна функція нотаріальної діяльності полягає в роз'ясненні особам, які звертаються за вчиненням нотаріальної дії до нотаріуса, їхніх прав та обов'язків, суті дії та правових наслідків її вчинення. Крім того, на етапі спілкування з клієнтом нотаріус роз'яснює норми чинного законодавства, можливі варіанти вирішення тих чи інших ситуацій, тобто таким чином нотаріус виконує консультативну функцію ще до вчинення нотаріальної дії.

Для нотаріальної діяльності важливі медіаційні функції. Якщо в інших країнах ця функція широко використовується нотаріусами вже давно, то в нас про функцію медіації заговорили лише нещодавно. Це зумовлено стрімким розвитком суспільних відносин, процесом євроінтеграції та адаптацією законодавства України до законодавства ЄС.

Слово «медіація» походить від латинського «medius», що в перекладі означає охоплювати середину між двома точками зору або сторонами, забезпечувати середній шлях, залишатися нейтральним, незалежним. Тому медіація розглядається як спосіб надання правової допомоги. Тобто мова йде про допомогу незалежного нейтрального посередника (медіатора), який допомагає сторонам домовитися. Роль посередника виконує нотаріус, так званий арбітр між сторонами, які домагаються від нього вчинення нотаріальної дії. За допомогою нотаріуса сторони правочину можуть уникнути непорозумінь між собою та майбутніх суперечок, оскільки нотаріус коректно виконує свої обов'язки.

Це означає, що фактично нотаріуси діють як добровільні судді, що часто відбувається на практиці. Адже нотаріус є людиною, якій довіряють – він знає всі деталі тієї чи іншої ситуації, таємниці, а також є незалежним і неупередженим порадником. При цьому робота нотаріуса, як це часто буває, не зводиться до написання певних документів, нотаріус виконує не менш важливу роль – примиряє сторони і тим самим запобігає спірній ситуації.

Таким чином, нотаріальна діяльність відзначається широким спектром функцій, оскільки нотаріус виконує важливу роль в юридичній системі для забезпечення правової стабільності. Функції нотаріату можуть змінюватися в залежності від конкретних законодавчих рамок країни та змінюватися їх пріоритет. Крім основних, важливого значення на сьогодні набувають такі допоміжні функції, як попереджувальна, консультативна та медіаційна. Більш детальне дослідження яких може стати предметом подальших досліджень.

Література:

1. Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. К. : Алерта ; КНТ; ЦУЛ. 2009. 683 с.

2. Білько К. Ф. Адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності нотаріату в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2015. 206 с.

3. Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види. *Форум права*. 2011. № 4. С. 208–212.

4. Сміян Л. С. Нотаріат в Україні : навч. посібник / Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г; 3-тє вид., доп. і перероб. К. : КНТ, 2009. 632 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-20

ПРАВОЧИН У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Кошеленко Євгеній Олександрович
студент 1 курсу другого (магістерського) рівня освіти
факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Протягом останніх 20 років мережа Інтернет активно використовується як у повсякденному житті, так і у будь-якій сфері діяльності, включаючи юридичну. Пандемія коронавірусної хвороби COVID-19 збільшила кількість реалізацій у мережі Інтернет, «перемістила» значну частину цивільного обороту у мережу. По сьогоднішній день об'єм покупок у мережі Інтернет зростає. Ринок інтернет-торгівлі оцінювався у 2021 році у 4 млрд доларів і має потенціал для зростання [2]. Сьогоденні реалії війни ще більш спонукають українців до купівлі товарів або отримання послуг у мережі Інтернет внаслідок відносної доступності, зручності та простоти. Тобто проблема укладення правочинів у сфері електронної комерції є надзвичайно актуальною на сьогоднішній день.

Питання регулювання електронного правочину розглядали такі науковці як О.О. Баранов, Н.Є. Блажівська, О.І Змикало, Є.М. Корнєєва тощо.

Визначення правочину міститься у статті 202 Цивільного кодексу України – це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [1]. У статті 205 зазначається, що правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі. Тобто законодавець прирівняв письмову та електронну форму правочину.

Легальна дефініція електронного правочину міститься у статті 3 Закону України «Про електронну комерцію». Електронний правочин – дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснена з використанням інформаційно-комунікаційних систем.

Електронна форма представлення інформації – спосіб документування інформації, що означає створення, запис, передачу або збереження інформації у цифровій чи іншій нематеріальній формі за допомогою електронних, магнітних, електромагнітних, оптичних або інших засобів, здатних до відтворення, передачі чи зберігання інформації [2].

Електронний правочин як і будь-який інший правочин має усі ознаки традиційного правочину у цивільному праві (правомірна дія, вольовий акт, є підставою для виникнення цивільних правовідносин тощо).

Як зазначає О.І. Змикало, різниця між традиційними й електронними правочинами полягає в: 1) способі, яким сторони зв'язуються між собою під час вчинення правочину; 2) способі виконання правочину після його укладення; 3) способах отримання інформації про зміст правочину і спосіб його виконання, про іншу сторону правочину, ризики сторін тощо [6, с. 85].

Важливою є презумпція дійсності правочину у електронній формі, яка міститься у статті 5 Закону України «Про електронну комерцію». Правочин не може бути визнано недійсним у зв'язку з його вчиненням в електронній формі, якщо інше не передбачено законом [2]. При цьому українське законодавство не міститьпідстав для визнання будь-якого правочину недійсним у зв'язку з його вчиненням в електронній формі. Але відмітимо, що неможливо укласти договір в електронній формі, який вимагає обов'язкового нотаріального посвідчення або державної реєстрації (наприклад, договір купівлі-продажу нерухомості) – такий договір буде недійсним внаслідок недотримання форми договору.

Електронні правочини вчиняються на основі відповідних пропозицій (оферт). Відповідь особи, якій адресована пропозиція укласти електронний договір, про її прийняття (акцепт) може бути надана шляхом: 1) надсилання електронного повідомлення особі, яка зробила пропозицію укласти електронний договір; 2) заповнення формуляра заяви (форми) про прийняття такої пропозиції в електронній формі; 3) вчинення дій, що вважаються прийняттям пропозиції укласти електронний договір, якщо зміст таких дій чітко роз'яснено в інформаційній системі, в якій розміщено таку пропозицію, і ці роз'яснення логічно пов'язані з нею (стаття 11 Закону України «Про електронну комерцію»).

Відмітимо, що у разі укладення електронного договору відбувається в інформаційно-комунікаційній системі суб'єкта електронної комерції, для прийняття пропозиції укласти такий договір особа має ідентифікуватися в такій системі та надати відповідь про прийняття пропозиції (акцепт). Але, як зазначає А.О. Борисова, така вимога суперечить практиці, зокрема американських інтернет-магазинів, які дозволяють процедуру "check-out as guest", тобто дають можливість здійснювати покупки в гостьовому, анонімному режимі. Ідентифікація покупця за таких умов здійснюється лише на етапі оплати в обсязі, необхідному для здійснення оплати [5, с. 23–24].

Як і звичайні правочини, електронні можуть поділятися на односторонні та двосторонні. Для одностороннього правочину потрібне

волевиявлення однієї сторони, а для двосторонніх необхідна воля двох сторін (укладення договору). Прикладом одностороннього електронного правочину є, ліцензія на використання об'єктів права інтелектуальної власності, яка видана в електронної формі [6, с. 52]. Двостороннім правочином, наприклад, є купівля товару в інтернет-магазині.

Як зазначає К. Мальцева, електронні правочини за способом укладення та реалізації поділяються на:

– правочини, що здійснюються і виконуються повністю онлайн (купівля комп'ютерної гри в інтернет-магазині);

– правочини, що здійснюються онлайн, але виконуються і завершуються офлайн (купівля товару через Інтернет-магазин із доставкою на адресу покупця);

– правочини, що здійснюються офлайн, але застосовуються онлайн (укладення угоди між сторонами шляхом взаємного обміну відповідними документами по електронній пошті) [7, с. 52].

Як зазначає у своїй монографії про електронні правочини Н.Є. Блажівська, електронні правочини можна класифікувати за статусом сторін:

– B2B (Business – Business) – правочини, вчинені між підприємцями-торговими партнерами;

– B2C (Business -Customer) – правочини, в яких однією стороною виступає підприємець, а іншою є споживач;

– B2E (Business-Education) – правочини між підприємцями та освітніми закладами;

– C2C (Customer-Customer) – правочини, вчинені між споживачами (інтернет-аукціони) [5, с. 28–29].

Як зазначає О. Змикало, характерними ознаками електронних правочинів є інтерактивність, оперативність і мультимедійність [6, с. 86].

Інтерактивність проявляється під час обміну інформації між сторонами електронного правочину (через інтернет-сторінки, електронну пошту або інші засоби зв'язку). Оперативність визначається можливістю кожної людини зайти у мережу Інтернет, укласти, акцептувати договір, провести електронний переказ незалежно від власного місця розташування. Надання товару через мережу Інтернет знижує вартість правочину і усуває необхідність в особистому контакті. Мультимедійність пропозицій та реклами електронних правочинівособливо активно проявляється у договорах купівлі-продажу через відсутність необхідності особистого контакту із продавцем (при цьому вона все ще може бути) та знаходження товару на далекій відстані від продавця. Це вимагає заміни традиційних способів та використання фотографій, інтернет-каталогів, відеооглядів тощо. Такі

особливості необхідні для заміни (або мінімізації) прямого контакту продавця із покупцем.

Електронний правочин, як і будь-який інший правочин має усі ознаки традиційного правочину у цивільному праві. А тому електронні правочини мають відповідати загальному цивільному законодавству України та спеціалізованому Закону України «Про електронну комерцію». У той же час різниця між традиційними й електронними правочинами полягає в способах зв'язку між сторонами на етапі вчинення правочину, способах виконання виконання правочину після його укладення (офлайн чи онлайн) а також способах отримання інформації про зміст правочину, спосіб його виконання, про іншу сторону правочину, ризики сторін тощо.

Неможливо укласти договір в електронній формі, який вимагає обов'язкового нотаріального посвідчення або державної реєстрації.

Вчинення електронних правочинів має ряд переваг: інтерактивність, оперативність та мультимедійність, що вигідно як для покупців, так і продавців. Це зумовлює бурхливий розвиток даної сфери комерції і необхідність подальших наукових розробок щодо особливостей її регулювання.

Література:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01 2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 03.12.2023).

2. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19 (дата звернення : 03.12.2023).

3. Український ринок е-комерції виріс до $ 4 млрд. URL: https://biz.nv.ua/ukr/tech/rinok-elektronnoji-komerciji-viris-do-4-mlrd-dolariv-novini-ukrajini-50167859.html (дата звернення: 03.12.2023).

4. Блажівська Н. Є. Електронний правочин у цивільному праві України : монографія. Київ : Алерта, 2014. 240 с.

5. Борисова А. О. Цивільно-правовий аспект здійснення правочинів в мережі Інтернет. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 21–27.

6. Змикало О. І. Поняття та сутність електронних правочинів за цивільним правом України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2021. Вип. 66. С. 81–87.

7. Корнєєва Є. М. Мальцева К. К. Електронний правочин: поняття та види. Треті економіко-правові студії : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, присвяч. 155-річчю Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Одеса, 15 травня 2020 р.). Одеса : Фенікс, 2020. С. 51–53.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-21

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

Матвєєва Дар'я Юріївна
студентка 1 курсу другого (магістерського) рівня освіти
факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Відсутність належної обізнаності серед українців про ключові аспекти та переваги шлюбного договору є однією з головних причин його низької популярності. Велика кількість людей не мають необхідних знань або розуміння сутності та можливостей цього документа при його укладенні. Існує думка що укладання шлюбного договору має фінансовий розрахунок, який не повинен бути у відносинах людей, які вирішують вступити до шлюбу, але сьогодні наш соціум переживає економічні трансформації, що призводять до змін життєвих цінностей. Відображенням цих змін є зміна ролі подружжя в побуті, а також переосмислення прав і обов'язків у сімейному житті, що визначаються матеріальними аспектами.

Договір про шлюб не слід розглядати як угоду між чоловіком і дружиною у разі розлучення. Основною метою цього документу є ефективне управління майном, яке було набуте під час шлюбу, а також забезпечення захисту та додаткових гарантій майнових прав кожного з подружжя.

23 червня 1992 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб і сім'ю України» (далі – КпШС), котрим КпШС доповнений ст. 271, яка передбачила можливість укладання шлюбного контракту між особами, що вступають у шлюб. У цій статті говориться, що порядок укладання шлюбного контракту визначається Кабінетом Міністрів України. Керуючись КпШС, Кабінет Міністрів України розробив «Порядок укладання шлюбного контракту», який був затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 457 від 16 червня 1993 р. 15 січня 2003 р., був прийнятий Сімейний кодекс (далі – СК) України, в якому передбачена глава 10 «Шлюбний договір», де детально регулюється порядок його укладання. Отже, сьогодні поняття «шлюбний контракт» змінено поняттям «шлюбний договір». Порядок укладання шлюбного договору

регулюється тільки одним нормативним актом – СК України, інші законодавчі акти втратили чинність [1].

Щодо поняття шлюбного договору є суперечливі моменти серед науковців. І. В. Жилінкова шлюбний договір розглядає як згоду між особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу або подружжя, щодо встановлення майнових прав і обов'язків, пов'язаних з укладенням, існуванням або припиненням шлюбу [2, с. 123]. М. М. Дякович визначає шлюбний договір як угоду між особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу або вже перебувають у шлюбі, з метою регулювання майнових відносин у шлюбі й у разі його розірвання [3, с. 182].

О. О. Ульяненко зазначає, що «шлюбним договором є угода (правочин) фізичних осіб різної статі, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, чи угода подружжя, що визначає майнові права й обов'язки подружжя в період шлюбу, зокрема щодо порядку поділу майна на спільне та роздільне, порядку його використання, відчуження, розподілу доходів і витрат, а також їх майнові права й обов'язки як батьків у шлюбі і (чи) у випадку його розірвання» [4, с. 44].

Отже, шлюбний договір – це забезпечена законом можливість подружжя самостійно розв'язувати сімейні питання, які стосуються майнових аспектів. Проте, варто зазначити, що шлюбний договір не може гарантувати повне уникнення майбутніх подружніх конфліктів. Він виступає як один з інструментів для їх попередження або визначення шляхів їх вирішення. Шлюбний договір дозволяє обговорити способи захисту прав кожного з подружжя, особливо у випадку поділу спільного майна.

Згідно із законодавством, можуть укладати шлюбний договір тільки подружжя, які перебувають в офіційному шлюб, або майбутнє подружжя, яке на момент підписання договору подало заяву про реєстрацію шлюбу та засвідчило це відповідною довідкою. Щодо пар, які проживають разом протягом багатьох років і мають спільних дітей, але не офіційно одружені, то згідно з ч. 1 ст. 92 СК України вони не вправі укладати шлюбний договір.

Згідно з положеннями ст. 93 СК України, шлюбний договір не може регулювати відносини, що мають особистий характер між подружжям, а також між ними та дітьми. Для шлюбного договору важливо не порушувати права дитини, які встановлені СК України, та не ставити жодного з подружжя в невигідне матеріальне становище. Крім того, ч. 5 ст. 93 СК України врегульоване питання щодо передачі нерухомого майна й іншого майна одному з подружжя, що підлягає державній реєстрації.

Одним з найважливіших аспектів шлюбного договору є його можливість визначити майнові права й обов'язки подружжя по-іншому,

ніж передбачено загальними принципами сімейного законодавства. Враховуючи зазначене, певне майно, що належало одному з подружжя перед шлюбом або буде отримано під час шлюбу як дарунок, стає спільною власністю обох подружжя. Крім того, обсяг власних часток кожного подружжя в спільному майні, яке буде нажите під час шлюбу, може бути визначений за угодою між ними. В разі розірвання шлюбу можуть бути встановлені умови поділу спільного майна, а також порядок погашення боргів кожного з подружжя за рахунок спільного або окремого майна. У шлюбному договорі можуть бути включені також умови, що визначають, майно, набуте подружжям під час шлюбу, може бути поділено на спільні та особисті частки, або вважати його спільною власністю з частковими правами власності кожного з партнерів.

Сторони мають можливість укласти угоду про використання свого власного майна для забезпечення потреб своїх дітей і інших осіб. Наприклад, це може означати зобов'язання подружжя забезпечувати утримання непрацездатних батьків, одного з них або дітей, народжених поза шлюбом. Таке зобов'язання може включати фінансове підтримання або надання можливості проживання разом з подружжям у відокремленій кімнаті в будинку або квартирі. Чоловік може домовитися, щоб дружина бережно ставилась до сімейного бюджету і вести облік витрат на певну суму, повідомляючи його про ці витрати. Під час складання шлюбного договору, сторони можуть включити в нього такі положення: 1) умови щодо користування житлом, яке належить одному з подружжя як приватної власності; 2) питання про звільнення житлових приміщень після розлучення для того, хто вселився у них через реєстрацію шлюбу; 3) умови, що стосуються проживання родичів одного з подружжя у житлових приміщеннях; 4) право на утримання, незалежно від непрацездатності чи необхідності матеріальної допомоги, а також установити умови, розмір і строки, в які здійснюватимуться такі платежі; 5) припинення права на утримання для одного з подружжя в обмін на отримання майнової (грошової) компенсації.

Подружжя або ті, хто бажає укласти шлюб, можуть включити умови щодо правового режиму майна у шлюбний договір, які не суперечать моральним нормам суспільства. Однак будь-які умови, які порушують волю будь-якої з осіб у шлюбному контракті та погіршують її становище порівняно з законодавством України (включаючи дискримінаційні умови, позбавлення права на поділ майна та інші), не можуть бути визнані дійсними. Також, шлюбний контракт, укладений без дотримання зазначених порядків, встановлених законодавством України, також не є дійсним.

Основні підстави для визнання шлюбного договору недійсним можна сформулювати таким чином: порушення нотаріальної форми укладення договору; укладання шлюбного договору неповнолітніми особами без згоди їх батьків або піклувальника; недієздатність або обмежена дієздатність укладених договором осіб; зменшення прав дитини, передбачених законодавством України; включення умов, які ставлять одного з подружжя в неправомірно невигідне матеріальне становище; укладання договору під впливом обману або насильства; помилка однієї зі сторін договору; порушення договором норм законодавства щодо особистих прав і обов'язків подружжя або їх неповнолітніх дітей тощо.

Шлюбний договір має на меті забезпечити чоловіку та дружині впевненість у тому, що після розлучення кожен з них збереже свої інтереси. Це означає, що майно, вказане у договорі, залишиться у власності того, кому воно законно належить. Отже, шлюбний контракт, який передбачає попередній нотаріально затверджений поділ майна, дозволяє уникнути суперечливих ситуацій і конфліктів щодо розподілу майна після розлучення. Чоловік і дружина не завжди знаходять компроміс у розподілі майна, який задовольняв би обидві сторони. У випадку смерті одного з подружжя, за обопільною згодою сторін, а також у разі розірвання шлюбу, шлюбний договір автоматично стає неприпустимим. В разі, коли порушено умови порядку складання документа або якщо права одного з подружжя зменшуються, цей документ є недійсним.

Таким чином, після прийняття СК України, будь-які сумніви й ілюзії щодо суті шлюбного договору зникли. Цей правовий інститут став справжньою революцією в цивільному праві, а не просто невеликою зміною в нашому законодавстві. Раніше, майно, нажите під час шлюбу, розглядалося лише при розірванні шлюбу та поділу майнових активів в судовому порядку. Однак тепер шлюбний договір може ясно встановлювати права й обов'язки щодо майна.

Оскільки норми Сімейного Кодексу України містять положення про порядок та умови укладання, виконання та припинення шлюбного договору, які зібрані в окремому розділі, це свідчить про значне місце, яке законодавець відводить шлюбному договору в суспільстві. Це також підтверджується розширенням сфери застосування шлюбного договору. Поширення та практика укладання шлюбних договорів мають потенціал розширитися в майбутньому.

Література:

1. Сімейний Кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.

2. Жилінкова І. В. Концепція шлюбного договору за новим Сімейним кодексом України. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 3(30). С. 123.

3. Дякович М. М. Сімейне право України : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та доп. Київ : Алерта ; Центр учбової літератури, 2012. 552 с.

4. Ульяненко О. О. Шлюбний договір в сімейному праві України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 185 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-22

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИНЦИПИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Можайкіна Олена Станіславівна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного, цивільного
та комерційного права, адвокат
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна

Кононець Олена Миколаївна
кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права, адвокат
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна

Коляда Семен Вікторович
секретар судових засідань
Броварський міськрайонний суд Київської області
м. Бровари, Україна

Наприкінці 2017 року українське господарське процесуальне законодавство зазнало суттєвих змін. Зокрема впроваджено новий правовий інститут – врегулювання спору за участю судді, до якого прикута велика увага вчених-правників, адвокатів та суддів. Ще в Указі Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» було зазначено, що підвищенням ефективності правосуддя та оптимізації повноважень суддів різних юрисдикцій є розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, шляхом практичного впровадження інституту медіації і посередництва [1]. Таким чином, можна стверджувати, що процедура врегулювання спору за участю судді є примирною процедурою, яка має суттєві відмінності від розгляду справи по суті і багатьма вченими ототожнюється із судовою медіацією. При цьому такий вид медіації можна визначити як внутрішню присудову медіацію за моделлю «суддя-медіатор». За переконанням українських вчених такий вид медіації проводиться професійними суддями, які пройшли спеціальне навчання та отримали сертифікат медіатора [2, с. 123]. Зауважимо, що на відміну від такої теоретико-практичної тези у вітчизняному процесуальному

законодавстві відсутня вимога щодо наявності у судді, який проводить врегулювання спору за участю судді спеціальної підготовки у галузі медіації.

Процедура врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі може стати фактом правової дійсності у разі, якщо в законодавстві буде чітко визначено основні принципи (ідеї, засади), на яких має будуватися уся зазначена процедура. Варто звернути увагу, що на даний час у главі 4 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) не визначено принципів, яких потрібно дотримуватися під час процедення врегулювання спору за участю судді. В ч. 3 ст. 203 ЦПК України лише визначено, що на початку проведення першої спільної наради з врегулювання спору суддя роз'яснює сторонам мету, порядок врегулювання спору за участю судді, права та обов'язки сторін [3].

Однак, не дивлячись на відсутність чіткої регламентації принципів в ЦПК України та виходячи з положень глави 4 зазначеного кодексу можна визначити основні принципи врегулювання спору за участю судді, а саме: добровольність, конфіденційність, безсторонність і нейтральність судді, рівність сторін спору, поінформованість сторін спору, власна відповідальність сторін спору.

Одним з головних принципів врегулювання спору за участю судді є *принцип добровільності*. Ч. 1 ст. 201 ЦПК України передбачено, що врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті [3]. Тобто, суддя не має права примушувати сторін спору брати участь у зазначеній процедурі. В одному з вітчизняних досліджень було визначено два види добровільності – зовнішня і внутрішня. Зовнішня добровільність виявляється у тому, що сторона/сторони конфлікту добровільно погодилися взяти участь у медіації, однак відсутнє внутрішнє бажання вирішити відповідний конфлікт. В той же час внутрішня добровільність є позитивною, оскільки передбачає, що сторони конфлікту не лише погодилися на участь у медіації, а й дійсно бажають вирішити проблемну ситуацію [4, с. 56].

Наступним принципом є *конфіденційність*. Ч. 7 ст. 203 ЦПК України визначає, що інформація, отримана будь-якою зі сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною. Під час проведення врегулювання спору за участю судді протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами [3]. Загалом конфіденційність розуміється як нерозголошення певної інформації без згоди тієї особи, яка дану інформацію повідомила. Однак вважаємо, що межі конфіденційності повинна визначати кожна сторона спору самостійно, узгоджувати ці межі

з іншою стороною та доводити до відома суддю, який проводить врегулювання спору за участю судді.

Безсторонність і нейтральність судді. Суддя, який проводить процедуру врегулювання спору не вправі надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, а також надавати оцінку доказів у справі (ч. 6 ст. 203 ЦПК України). Із зазначеної норми випливає, що суддя здійснює організацію даного процесу і при цьому не втручається у спір. Даний принцип відповідає змісту ст. 10 Кодексу суддівської етики, в якому зазначено, що суддя повинен виконувати обов'язки судді безсторонньо і неупереджено та утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до виникнення сумнівів у рівності професійних суддів, народних засідателів та присяжних при здійсненні правосуддя [5].

Рівність сторін спору. Даний принцип у процедурі врегулювання спору за участю судді означає надання сторонам спору однакових можливостей висловлювати свої пропозиції щодо шляхів вирішення спору, визначати перебіг проведення зустрічей, оцінювати запропоновані варіанти вирішення спору, а також зміст мирової угоди. Крім того, даний принцип передбачає надання сторонам однакових можливостей у проведенні закритих нарад, які регламентовані ст. 203 ЦПК України. Принцип рівності також визначений й у Бангалорських принципах поведінки суддів, в яких окреслено, що забезпечення рівного ставлення до всіх сторін судового засідання має першочергове значення для належного виконання суддею своїх обов'язків. При виконанні своїх судових обов'язків суддя не повинен словами чи поведінкою демонструвати прихільність чи упередженість до будь-якої особи чи групи осіб, керуючись причинами, що не стосуються справи [5].

Ще одним важливим принципом процедури врегулювання спору за участю судді є *поінформованість сторін спору*. Даний принцип знайшов своє відображення у ч.ч. 4, 5 ст. 203 ЦПК України і полягає у тому, що сторони мають бути поінформовані про підстави і предмет спору, підстави заперечень, а також про судову практику в аналогічних справах. Знання та усвідомлення зазначеної інформації, а також інформації щодо можливих правових наслідків, розуміння істинних інтересів іншої сторони спору сприяють пошуку ефективних та взаємоприйнятних шляхів його вирішення.

Принцип *власної відповідальність сторін спору* означає, що досягнення згоди щодо можливих варіантів вирішення спору відбувається між самими сторонами. Суддя, який проводить процедуру врегулювання спору, не приймає такі рішення самостійно, що відрізняє дану процедуру від розгляду справи по суті за цивільним процесуальним законодавством. Зокрема у ч. 4 ст. 203 ЦПК зазначено, що суддя

пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору [3].

Дотримання зазначених вище принципів сприяє створенню доброзичливої атмосфери, зняттю емоційної напруги, що у комплексі може допомогти сторонам спору порозумітися та знайти мирні шляхи врегулювання спору. Дотримання і слідування принципам дасть можливість судді провести процедуру врегулювання спору ефективно.

Підводячи підсумки варто зазначити, що принципи врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі є запорукою ефективного вирішення спору, а тому є нагальна потреба у їхньому правовому регулюванні.

Література:

1. Указ Президента України ««Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276/2015

2. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.] ; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15

4. Можайкіна О. С. Поняття та зміст основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 55–58.

5. Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013 р. URL: https://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf.

6. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27.07.2006 р. № 2006/23. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_j67

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-23

ПРОЦЕДУРА ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Рощина Аліна Григорівна
студентка 1 курсу другого (магістерського) рівня освіти
факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Згідно з ч. 2 ст. 51 Конституції України, батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття [1]. Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства», виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини [2]. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці. Загалом, виховання дітей – це комплекс прав, обов'язків і відповідальності з точки зору законодавства. Сьогодні неналежне виховання дітей, невиконання батьками своїх обов'язків, непорозуміння в сімейних відносинах є досить актуальним і важливим питанням.

Метою цієї роботи є роз'яснення підстав і умов для застосування крайнього заходу щодо батьків, які не виконують свої батьківські обов'язки; розгляд наслідків, що виникають після ухвалення рішення про позбавлення батьківських прав.

Позбавлення батьківських прав є, з одного боку, засобом захисту прав дитини, а з іншого – заходом впливу на батьків, які неналежним чином виконують свої батьківські обов'язки стосовно дитини. За невиконання або неналежне виконання обов'язків щодо виховання дітей батьки можуть бути позбавлені батьківських прав стосовно дитини або усіх своїх дітей, які не досягли 18 років. У ч. 1 ст. 164 Сімейного кодексу (далі – СК) України наведені підстави позбавлення батьківських прав матері або батька, якщо вони: 1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини та протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини та/або забезпечення здобуття нею повної

загальної середньої освіти. До даної підстави відносяться такі фактори, як відсутність необхідних матеріальних благ, повноцінного харчування, медичного догляду; нестача спілкування з дитиною для її розвитку і світосприйняття; відсутність сімейних і духовних цінностей; неналежне виховання; неприйнятні умови для здобуття освіти; 3) жорстоко поводяться з дитиною. Відповідна умова полягає у фізичному або психологічному насильстві (побої, загрози на адресу дитини, навіювання відчуття страху тощо), застосуванні грубих методів виховання, приниженні людської гідності дитини тощо; 4) є хронічними алкоголіками або наркоманами. При захворюванні батьків хронічним алкоголізмом чи наркоманією дитина опиняється в хворій сімейній обстановці. Здійснення батьками протиправних дій проти дитини при цьому необов'язкове, хоча вони, як правило, мають місце. Хронічний алкоголізм і наркоманія батьків створюють реальну загрозу для дитини, її фізичного, психічного і морального розвитку. Вказані захворювання мають бути підтверджені відповідними медичними висновками. Не можна позбавити батьківських прав особу, яка не виконує своїх батьківських обов'язків внаслідок душевної хвороби, недоумства чи іншого тяжкого захворювання (крім хронічного алкоголізму чи наркоманії) або з інших не залежних від неї причин; 5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва. Як експлуатацію дитини слід розглядати залучення її до непосильної праці, яка може завдати шкоди здоров'ю, призвести до фізичних, психічних і моральних розладів; примушення до заняття проституцією, злочинною діяльністю або змушувати до жебракування; 6) засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини. У цій ситуації йдеться про замах на вбивство, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, доведення до самогубства, побої, катування тощо. Доречно зазначити, що безвідповідальне і жорстоке поводження з дітьми, за часту, спостерігається в сім'ях з низьким рівнем доходу (де один або обоє батьки безробітні), малозабезпеченість сім'ї, алкоголізм і наркоманія, розлад у родині або насильство між іншими її членами, ізольованість в суспільстві або відсутність кола підтримки, незадовільні умови проживання, педагогічна неспроможність батьків тощо.

Справи про позбавлення батьківських прав розглядає місцевий суд за зареєстрованим місцем проживання або перебування того з батьків, якого хочуть позбавити прав. У розгляді справи обов'язково бере участь орган опіки та піклування, який надає письмовий висновок щодо обставин справи. Згідно з Порядком провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, безпосереднє ведення справ і координація діяльності стосовно захисту прав дітей,

зокрема дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, а також стосовно здійснення передбачених законодавством заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дітей та за участю дітей покладаються на служби у справах дітей. Саме відповідна служба проводить оцінку рівня безпеки дитини після отримання повідомлення про загрозу життю чи здоров'ю або неналежного виконання батьками обов'язків.

Згідно зі ст. 165 СК України, право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав мають: 1) один з батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина; 2) заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, в якому дитина перебуває; 3) орган опіки та піклування; 4) прокурор; 5) сама дитина, яка досягла чотирнадцяти років [3]. Доказами недбалого ставлення до дитини, які можуть бути долучені до матеріалів справи про позбавлення батьківських прав є: 1) висновок служби у справах дітей про доцільність позбавлення батьківських прав; 2) акт обстеження матеріально-побутових умов проживання; 3) характеристика з місця проживання; 4) покази свідків (сусідів, близьких родичів та інших), які можуть підтвердити факт ухилення від виконання батьківських обов'язків, жорстокого поводження, несприятливі відносини в родині, експлуатацію дітей; 5) довідка з дитячого садка або школи про те, що батько або мати не беруть участі у житті і вихованні дитини; 6) довідка з медичного закладу про стан здоров'я дитини; 7) медичний висновок про наявність хронічного алкоголізму чи наркоманії у батьків (одного з батьків); 8) документи з кримінального провадження відносно батьків, які притягувались до відповідальності за вчинення замаху на вбивство, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, доведення до самогубства, побої, катування відносно їхньої дитини; 9) заява самої дитини.

У результаті набрання рішенням суду законної сили батько і/або мати втрачають всі права, засновані на спорідненості з дитиною. Це означає, що особа позбавлена батьківських прав: 1) втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання; 2) перестає бути законним представником дитини; 3) втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми; 4) не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником (тобто не зможуть усиновити іншу дитину); 5) не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на аліменти від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати

годувальника, право на спадкування); 6) втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною (наприклад, їх дитина може бути усиновлена без їх згоди, як батьків).

Слід указати, що дитина зберігає за собою право на спадкування після батька або матері в порядку першої черги, права власності на нерухоме майно або право користування житловим приміщенням. Особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини. Відповідно до ч. 3 ст. 166 СК України, при задоволенні позову щодо позбавлення батьківських прав суд одночасно приймає рішення про стягнення аліментів на дитину. У разі якщо мати, батько або інші законні представники дитини відмовляються отримувати аліменти від особи, позбавленої батьківських прав, суд приймає рішення про перерахування аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України та зобов'язує матір, батька або інших законних представників дитини відкрити зазначений особистий рахунок у місячний строк з дня набрання законної сили рішенням суду [3].

Важливо зазначити, що позбавлення батьківських прав це є крайнім заходом впливу на осіб, що не виконують своїх обов'язків. Для того, щоб не позбавляти дитину сім'ї, але забезпечити її інтереси, законодавством передбачена спеціальна норма, а саме – відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав (ст. 170 СК України) [3]. Процес відібрання дітей застосовується як запобіжна міра відносно батьків, яка надає їм можливість переосмислити відносини з дітьми, змінити своє ставлення до їх виховання, покращити умови проживання та, загалом, виправити помилки під наглядом служби у справах дітей.

Таким чином, процедура позбавлення батьківських прав є досить складною категорією справ. Позбавити батьківських прав можливо за наявності достатньої кількості доказів безвідповідальної поведінки батьків. Аналізуючи наведені факти, можна зробити висновок, що позбавлення батьківських прав є досить серйозним покаранням для батьків за невиконання своїх батьківських обов'язків. Дана міра покарання може виконувати виховну функцію і стосовно інших батьків, народження і виховання дитини – це відповідальний крок, який потребує не лише духовних сил, а і дотримання вимог, встановлених законом.

Література:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

3. Сімейний Кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-24

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ СУДОМ

Савенко Данііл Миколайович
аспірант кафедри цивільного та господарського права
юридичного факультету
Національний університет біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна

Варто погодитись із позицією судді Верховного Суду Погрібного Сергія Олексійовича, що не викликає сумнівів той факт, що застосування будь-яких засобів правового захисту матиме сенс лише за умови, що обрані суб'єктом порушеного права способи захисту є як ефективними, так і такими, що відповідатимуть його змісту та системі права [1].

У частині 1 статті 15 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року визначено, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання [2, ст. 15].

При цьому, у зазначеному нормативному акті, також закріплене загальне правило, що кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства [2, ст. 15].

Як відомо, існують судові та позасудові способи захисту цивільних прав та інтересів.

Підтримуємо точку зору, що перевагами саме судових способів захисту цивільних прав та інтересів є такі:

– обов'язковий характер рішень суду щодо вирішення спору;

– судовий захист поширюється на необмежене коло осіб;

– захист здійснює спеціальний орган – суд, створений тільки для розгляду спорів про право;

– чітко розроблена процедура встановлення й перевірки фактичних обставин і ухвалення рішення;

– захист здійснюють кваліфіковані спеціалісти – неупереджені судді [3].

У статті 8 Конституції України від 28 червня 1996 року визначено, що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [4].

У Цивільному кодексі України, також зазначено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу [2, ст. 16].

Право на звернення до суду за захистом закріплено і в Цивільному процесуальному кодексі України від 18 березня 2004 року.

Зокрема, у частині 1 статті 4 Цивільного процесуального кодексу України зазначено, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів [5, ст. 4].

Щодо судових способів захисту цивільних прав і інтересів, то варто зазначити, що Цивільний кодекс України виділяє такі:

– визнання права;

– визнання правочину недійсним;

– припинення дії, яка порушує право;

– відновлення становища, яке існувало до порушення;

– примусове виконання обов'язку в натурі;

– зміна правовідношення;

– припинення правовідношення;

– відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;

– відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

– визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб [2, ст. 16].

При цьому, потрібно звернути увагу, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках. Отже, наведений перелік способів захисту цивільних прав і інтересів не є вичерпним, що надає можливість суб’єктам цивільних правовідносин максимально повно здійснювати захист своїх прав та інтересів у судовому порядку.

Література:

1. Погрібний С. О. Визначення способу захисту цивільних прав та інтересів. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezent_Pogribnyi_sposib_zahistu.pdf

2. Цивільний кодекс України: Закон від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

3. Діденко Л. В. Співвідношення судових та позасудових способів захисту цивільних прав. URL: http://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-3-2020/6.pdf

4. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-25

ПОЗИТИВНА ЦИВІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Скрипник Володимир Леонідович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Правова відповідальність одна із найважливіших, що забезпечують нормальний розвиток економічного обороту, стійкість майнових відносин, заснованих на приватній, муніципальній, державній та інших підходах. Проблемі правової відповідальності у літературі відведено досить багато місця, що не можна не враховувати при дослідженні загального поняття позитивної цивільної відповідальності, її сутності та основних рис.

Вважається, що на сучасну проблему позитивної цивільної відповідальності найбільше звертають увагу американські науковці, наприклад Томас Д. Шнайд відзначає, що позитивна цивільна відповідальність проявляється більш рельєфно у зв'язку з правопорушеннями, але потрібно пам’ятати, що вона існує й під час здійснення правомірних діянь [1, с. 45].

Щодо позитивної сутності правової відповідальності висловлювалися у своїх наукових роботах такі американські дослідники, як Джеймс Гендерсон мол. та Аарон Тверскі: «позитивна цивільна

відповідальність – це регульований правом обов'язок дати звіт у своїх діях, чи будуть вони протиправними чи правомірними» [2, с. 26].

Існування позитивної цивільно-правової відповідальності відзначає й Ентоні Метив'є: «...позитивну цивільно-правову відповідальність закріплено в нормі права й тому вона має юридичну підставу. Вона існує та реалізується у правовідносинах за наявності юридичних фактів» [3, с. 57].

На наш погляд, позитивна цивільна відповідальність перебуває у нерозривному зв'язку з негативною (ретроспективною) цивільною відповідальністю, адже позитивна відповідальність впливає на вибір варіанта поведінки суб'єкта цивільного права та його здійснення.

За своїм змістом позитивна цивільна відповідальність – це такий правовий зв'язок, в рамках якого держава, діючи від імені суспільства, формулює абстрактний обов'язок усіх суб'єктів виконувати конкретні юридичні обов'язки з метою забезпечення рівності учасників, регульованих цивільним законодавством, відносинами, недоторканністю власності, свободи договору, неприпустимості довільного втручання в приватні справи, необхідності безперешкодного здійснення цивільних прав. Держава виступає гарантом відновлення порушених прав, – суб'єктом, який має право вимагати виконання чинного обов'язку, вдаватися до судового захисту своїх інтересів [4].

У контексті єдності позитивних та негативних засад позитивна цивільна відповідальність може визначатися як обов'язок дотримуватись та виконувати вимоги, передбачені нормами права, що реалізується у правомірній поведінці суб'єктів. А у разі порушення норм права та заподіяння шкоди – обов'язок правопорушника зазнати несприятливих наслідків особистого чи майнового характеру, а також реалізації цих обов'язків, що забезпечено можливістю уповноваженої особи вимагати відновлення порушеного становища.

Як зазначає Стефанчук Р.О., в основі позитивної цивільної відповідальності лежить соціальна необхідність у правовому регулюванні тих чи інших видів позитивних суспільних відносин, виражена законодавцем у вигляді відповідних цим потребам регулятивних правових норм, що вказують суб'єктам права зразки не тільки можливої, а й належної поведінки [5, с. 97]. Мабуть,не можна не погодитися з думкою у тому, що у нормах права тільки виражена цивільна відповідальність, що є однією з елементів правового статусу суб'єктів права. Вони лише владно окреслюють суб'єкту права об'єктивно допустимі межі необхідної правомірної поведінки на користь суспільства та особистості, тобто цивільна відповідальність – це правова властивість (якість) самого суб'єкта права, змістовно виражена у знаннях ним своїх статусних правових обов'язків, умінні розпізнавати момент

їхнього конкретного виникнення в процесі свого правового життя, осмислення цінності їх для власних та суспільних інтересів, позитивної емоційно-чуттєвої оцінки та вольового втілення їх у своїй правомірній поведінці.

Позитивна цивільна відповідальність передбачає активну участь громадян у громадському житті, сприяючи розвитку взаєморозуміння та співпраці, а означає, що людина, дотримуючись моральних та етичних норм, повинна сприяти формуванню позитивного іміджу суспільства та сприяти його стабільності [6, с. 50].

У контексті позитивної цивільної відповідальності, важливо враховувати не лише особисті інтереси, а й загальні потреби суспільства, своєю чергою це вимагає від громадян активної взаємодії, співпраці та участі в різних сферах громадського життя з метою сприяння розвитку та покращення умов для всіх членів спільноти.

Позитивна цивільна відповідальність є важливим чинником правореалізаційного процесу, оскільки вона сприяє формуванню стійких цінностей справедливості та взаємодії й вона відображає не лише індивідуальний підхід до власних прав, але і відповідальність перед суспільством в цілому, тому цей аспект забезпечує розвиток правової культури та сприяє зміцненню демократичних цінностей у суспільстві.

Також, слід зазначити, що позитивна цивільна відповідальність – це комплексна категорія, що не цілком усталилася в сучасності, але системний метод вивчення сприяв виявленню взаємозв'язків між різними правовими елементами, що входять до її структури, та взаємозв'язок її з конституційно-правовою відповідальністю: її підставами, заходами, суб'єктами, інстанціями та механізмом реалізації. Адже конституційно-правову та позитивно цивільну відповідальність у певній інтерпретації можна розглядати як ціле та її частину, як сутність та форму прояву. У зв'язку з цим дуже важливо розглядати методологію позитивної цивільної відповідальності у її різних аспектах, за винятком тенденцій розвитку конституційно-правової відповідальності як соціального явища. Поєднання зазначених методів та методологій визначає звернення не лише до актуальних питань у методології наукових теорій та концепцій позитивної цивільної відповідальності, а й до питань теорії права, які мають міцні методологічні зв'язки з усіма його галузями та інститутами.

Отже, у позитивна цивільна відповідальність –первинне, а ретроспективна – вторинне ставлення юридичної відповідальності. Перша є однією з передумов виникнення другого. Чим вище рівень відповідальності в активному сенсі, тим краще дотримуються норм суспільної поведінки й тим рідше має місце відповідальність у ретроспективному сенсі.

Позитивна цивільна відповідальність в сучасному суспільстві є неодмінною складовою правової системи та гарантує захист інтересів громадян та підприємств. Правореалізаційний аспект цієї відповідальності визначається її роль у забезпеченні виконання та захисту прав та обов'язків у сфері цивільних відносин.

Література:

1. Schneid Thomas D. Legal Liabilities in Safety and Loss Prevention: A Practical Guide. Jones & Bartlett Learning. 2010. P. 45.
2. Henderson Jr. J., Twerski A. D. Products Liability: Problems and Process. Aspen Publishing. 2021. P. 26.
3. Metivier A. How To Learn And Memorize Legal Terminology. CreateSpace Independent Publishing Platform. 2016. P. 57.
4. Васильєва В. А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг : монографія. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2006. 346 с.
5. Стефанчук Р. О. Захист честі, гідності та репутації в цивільному праві. К. : Науковий Світ, 2001. С. 97.
6. Бервено С. Загальні засади цивільної відповідальності за порушення договірного зобов'язання. *Юридична Україна*. 2006. № 5. С. 50.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-26

РІШЕННЯ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНО-МАЙНОВИХ СПОРІВ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОЗАСТОСОВЧОЇ ПРАКТИКИ

Хомініч Микола Сергійович
помічник судді Ковпаківського районного суду м. Суми,
аспірант кафедри правосуддя та філософії юридичного факультету
Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна

Будь-яка цивільна справа, предметом якої є вирішення земельно-майнового спору, незалежно від конкретного змісту позовних вимог, як правило, закінчується ухваленням одного із судових рішень: про задоволення позовних вимог або про відмову у їх задоволенні (виняток становлять лише випадки, коли при вирішенні справи суд встановлює процесуальні недоліки, які перешкоджають розгляду спору

по суті та змушують суд постановляти ухвалу про закриття провадження у цивільній справі).

Разом з тим, чіткість, зрозумілість і конкретизованість судових рішень є прерогативою щодо якісної характеристики будь-якого судового акту, на що свого часу було наголошено у висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. Зокрема, в п. 32 даного Висновку наголошено на тому, що «усі судові рішення повинні бути зрозумілими, викладеними чіткою і простою мовою – це необхідна передумова розуміння рішення сторонами та громадськістю. Для цього потрібно логічно структурувати рішення і викласти його в чіткому стилі, доступному для кожного». Щодо змісту, то судове рішення, на думку Консультативної ради європейських суддів, «повинно містити дослідження фактичних обставин та питань права, що лежать в основі спору» (п. 42 Висновку) [1].

Вищезазначені вимоги Консультативної ради європейських суддів щодо викладення змісту судових рішення є цілком обґрунтованими та логічними, зважаючи зокрема на те, що будь-який судовий акт в тій чи іншій мірі впливає на права та обов'язки сторін спору у певних правовідносинах, а також має законну силу і підлягає обов'язковому виконанню. В цій частині слід звернутись до висновків Конституційного Суду України, в яких сформульовані вимоги щодо якості судових рішень. Зокрема, в абзаці третьому підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018, зазначено, що основною властивістю судового рішенняпісля набрання ним законної сили є обов'язковість, як«сутнісна ознака судового рішення як акта правосуддя» [2, с. 70]. В іншому своєму рішенні від 11 червня 2020 року № 7-р/2020 Конституційний Суд України наголосив на тому, що «…суспільні відносини у сфері правосуддя перебувають під конституційним захистом з тим, щоб не допустити дій, що суперечать меті правосуддя, та запобігти постановленню судового рішення, яке за своєю суттю не може бути актом правосуддя» (абзац четвертий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини рішення) [3, с. 9].

Всіх вищевказаних роз'яснень доцільно дотримуватись судам загальної юрисдикції у сфері земельно-майнових спорів, оскільки наявність правового механізму щодо ефективного захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного майнового права особи на землю, яка є базисним просторовим об'єктом існування суспільства, є важливою складовою правової держави та громадянського суспільства. Як зауважують Роговенко О. В. та Стрельник В. В., земельна ділянка є нерухомим об'єктом, корисні властивості якого не обмежуються лише

родючістю ґрунтів, а стосуються також і корисних копалин, рекреаційних особливостей, які залежать від географічного розташування [4, с. 117]. З огляду на це, реакцією судової гілки влади на порушення майнових прав суб'єкта земельних правовідносин має бути правове, обґрунтоване, якісне та зрозуміле судове рішення.

Так, стаття 265 ЦПК України містить вимоги щодо структури будь-якого рішення суду, яке має складатись із вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин. Вищевказана структура є універсальною, оскільки повинна застосовуватись до всіх без винятку рішень суду, незалежно від виду спору, який розглядається судом та змісту позовних вимог конкретної цивільної справи. В той же час, процесуальні вимоги до суті вищевказаних змістовних складових рішення суду, закріплені у ст. 264 ЦПК України, якою передбачено перелік конкретних питань, що має вирішити суд під час ухвалення свого рішення [5].

Разом з тим, земельно-майнові спори є окремим особливим видом судових спорів. Пов'язано це у першу чергу з тим, що кожна категорія справ у сфері земельно-майнових відносин, має свою обособлену систему доказів, яка не лише впливає на весь доказовий процес, але і визначає правильність юридичної кваліфікації правовідносин у земельно-майнових спорах, що є необхідним для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення. Одна, незважаючи на це, при вирішенні даного виду спорів правозастосовчою практикою були напрацьовані лише незначні рекомендації, які стосуються змісту судових рішень, що ухвалюються у даних справах.

Зокрема, у п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» № 7 від 16.04.2004 р. вказано, що суд, «вирішуючи спір про порядок користування присадибною ділянкою та розпорядження нею, може одночасно визначити за тими ж правилами і порядок тимчасового користування суміжною ділянкою, зазначивши в рішенні, що він встановлюється на період до припинення права користування нею». Також, в абзаці другому пункту 22 вказаної постанови Пленуму зазначено, що «у резолютивній частині рішення (у справі про встановлення порядку користування земельною ділянкою – *прим. авт.*) суд залежно від її обставин повинен вказати розміри й межі тих ділянок, які має використовувати кожна зі сторін, і тих, які виділено для спільного користування, а також зазначити, як сторони мають проходити до будинку, будівель, споруд та на вулицю» [6].

Тобто, існуючі висновки Пленуму Верховного Суду України (які і до цього часу використовують суди загальної юрисдикції для обґрунтування своїх рішень) сконцентровані у першу чергу

на роз’ясненні особливостей правильного застосування певної норми права до вирішення існуючого земельно-майнового спору і не містять тлумачень щодо вірного формулювання змісту мотивувальної чи резолютивної частин рішення суду в даній категорії справ. З огляду на вищевикладене, вбачається необхідним формулювання єдиного підходу до змісту рішення суду, яке ухвалюється за результатами вирішення земельно-майнового спору. Зокрема, у мотивувальній частині такому судового рішення, на нашу думку, в обов'язковому порядку має вказуватись:

1) площа земельної ділянки, яка є об’єктом спору, її місце розташування та цільове призначення;

2) кадастровий номер земельної ділянки, щодо якої існують певні майнові права у сторони (сторін) цивільної справи;

3) конкретні майнові права на земельні ділянку якими володіють сторони та з приводу захисту яких виник земельно-майновий спір;

4) правові підстави виникнення в учасника земельно-майнового спору майнових прав на конкретну земельну ділянку, з приводу порушення, невизнання чи оспорювання яких і виник спір, а також посилання на докази (письмові чи електронні документи), які підтверджують існування таких прав.

Резолютивна ж частина судового рішення, яким вирішено земельно-майновий спір, має містити конкретний спосіб захисту майнового права позивача на земельну ділянку з обґрунтуванням доцільності його застосування та ефективності як механізму відновлення порушеного права у конкретних правовідносинах.

Література:

1. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf (дата звернення: 11.12.2023).

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 294, статті 326 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 1. С. 66–79.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального

кодексу України від 11 червня 2020 року № 7-р/2020. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 4. С. 7–14.

4. Роговенко О. В., Стрельник В. В. Характеристика земель сільськогосподарського призначення як спеціального об'єкта правового захисту в цивільному судочинстві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 03. С. 115–121. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284583/278717 (дата звернення: 11.12.2023).

5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 11.12.2023).

6. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ : постанова Пленуму Верховного Суду Українивід 16.04.2004 р. № 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-04#Text (дата звернення: 14.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-27

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ ПРО УСИНОВЛЕННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Чернік Світлана Дмитрівна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Захист прав дитини є основним завданням державної політики України. Держава бере на себе зобов'язання щодо забезпечення прав громадян, зокрема щодо реалізації права на усиновлення. Усиновлення є важливим на відповідальним кроком у житті людини, який спричиняє виникнення відносин між усиновлювачем та усиновленою дитиною. Важливою його складовою є право на інформацію про усиновлення.

У міжнародному приватному праві питання надання інформації про усиновлення регулюється Конвенцією ООН про права дитини 1989 р., Гаазькою конвенцією про юрисдикцію, право, що застосовується, та визнання рішень про усиновлення 1965 р., Конвенцією про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення 1993 р., Європейською конвенцією про усиновлення дітей (переглянутої) 2008 р. та ін.

Конвенція ООН про права дитини визначає загальні принципи здійснення усиновлення. Дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою. Одним із способів влаштування такої дитини є усиновлення. Держави-учасниці, які визнають і/чи дозволяють існування системи усиновлення беруть на себе зобов'язання забезпечувати інтереси дитини, які враховуються в першочерговому порядку [1].

Відмітимо, що Конвенція ООН наголошує на тому, що усиновлення в іншій країні може розглядатися як альтернативний спосіб догляду за дитиною, якщо дитина не може бути передана на виховання або в сім'ю, яка могла б забезпечити її виховання або усиновлення, і якщо забезпечення якогось придатного догляду в країні походження дитини є неможливим [1]. Таким чином, найкращим середовищем для виховання дитини, яка позбавлена батьківського піклування, є умови максимально близькі до сімейних. Окрім того перевага надається збереженню національної ідентичності дитини, її зв'язку з культурою своїх батьків.

Конвенція про захист дітей і співробітництво в галузі міждержавного усиновлення 1993 р. також акцентує увагу на необхідності створення гарантій для того, щоб міждержавне усиновлення здійснювалось в найкращих інтересах дитини та при додержанні усіх її основних прав, визнаних у міжнародному праві. Ст. 30 цього документу встановлює, що компетентні органи влади держави забезпечують, щоб інформація, яка в них є щодо походження дитини, зокрема інформація, що стосується особистості її батьків, а також медична карта були збережені. Вони забезпечують доступ дитини або її представників до такої інформації під відповідним наглядом, наскільки це дозволено законом цієї держави [2].

Водночас ст. 31 Конвенції регулює питання захисту особистої інформації, яка була зібрана під час підготовки процедури усиновлення. Так, відомості особистого характеру, особливо відомості про заявників, які бажають усиновити дитину, та про дитину, використовуються тільки в цілях, для яких вони збирались чи передавались. До такої інформації належать відомості про особистості заявників, права і придатність здійснити усиновлення, біографічні дані, медична карта та історія сім'ї, причини усиновлення, здатність здійснити іноземне усиновлення, а також характеристика дітей, про яких вони здатні піклуватись. До особистої інформації про дитину відносять біографічні дані, відомості про соціальне оточення, історію сім'ї, медичну карту, включаючи таку ж для сім'ї дитини, та будь-які особливі потреби дитини [2].

Відповідно до Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) 2008 р., може бути передбачено законність усиновлення без розкриття сім'ї походження дитини інформації про особу усиновлювача. Водночас надається можливість здійснювати провадження в справі про усиновлення in camera (конфеденційно) [3].

Визначається, що усиновлена дитина повинна мати доступ до наявної в компетентних органах інформації стосовно її походження. Коли батьки, від яких вона походить, мають законне право на нерозголошення інформації про свою особу, вона залишається відомою компетентному органові в обсязі, дозволеному законом, для вирішення питання про відміну цього права й розкриття інформації, яка ідентифікує особу, зважаючи на обставини й відповідні права дитини та батьків, від яких вона походить. Відповідне повідомлення може бути надано усиновленій дитині, яка не досягла повноліття. Усиновлювач й усиновлена дитина повинні мати змогу одержати документ, який містить витяги з державних реєстрів та який засвідчує дату й місце народження усиновленої дитини, але явно не розкриває факту усиновлення чи особу батьків, від яких походить дитина [3].

Національне законодавство встановлює право на таємницю усиновлення. Відповідно до ст. 226 Сімейного кодексу України (далі – СК України), особа має право на таємницю перебування на обліку тих, хто бажає усиновити дитину, пошуку дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення та її розгляду, рішення суду про усиновлення. В свою чергу дитина, яка усиновлена, має право на таємницю, в тому числі і від неї самої, факту її усиновлення. Особа, яка була усиновлена, має право після досягнення нею чотирнадцяти років на одержання інформації щодо свого усиновлення [4].

Водночас сімейне законодавство України містить обмеження щодо права іноземців на таємницю усиновлення дитини, яка є громадянином України. Зокрема, усиновлення дитини, яка є громадянином України, особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, не є таємним, якщо у державі, в якій усиновлювач постійно проживає і в яку має переїхати дитина, усиновлення не є таємним [4]. Подібна норма діє щодо іноземних громадян, які постійно не проживають в Україні.

Отже, право на інформацію про усиновлення передбачає право дитини знати про своє походження та є важливим засобом захисту її інтересів. Питання збереження інформації про заявників на усиновлення, усиновлену дитину та її батьків регулюється низкою нормативних актів. Міжнародне законодавство забезпечує можливість отримання інформації про своє походження та встановлює обмеження щодо поширення відомостей особистого характеру.

Література:

1. Конвенція ООН про права дитини 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 14.12 2023).
2. Конвенція про захист дітей і співробітництво в галузі міждержавного усиновлення 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text (дата звернення: 14.12 2023).
3. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text (дата звернення: 14.12 2023).
4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 14.12 2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-28

ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ: СУЧАСНИЙ СТАН

Шаповалова Анна Олександрівна
студентка 1 курсу другого (магістерського) рівня освіти
факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Проблема визнання фізичних осіб померлими та безвісно відсутніми останніми роками була достатньо актуальною, починаючи із 2014 року в зв'язку з подіями у Донецькій та Луганській області. Але повномасштабне вторгнення ще більш актуалізувало розглядувану проблему. Загибель людей унаслідок обстрілів, зникнення громадян на тимчасово окупованих територіях, їх тривала відсутність, як наслідок – оголошення зниклих осіб безвісно відсутніми або померлими – все це активно впливає як на навколишню дійсність, так і на розвиток права у даній сфері.

Питання, пов'язані з визнанням фізичної особи безвісно були предметом наукових досліджень таких вчених, як Н. С. Адаховська, В. В. Блажеєва, В. Г. Бобко, І. І. Власюк, В. П. Маковій, А. О. Кличков, О. О. Коваленко, В. В. Комаров, Т. В. Корчак, В. М. Кравчук, О. В. Мартинюк, К. Г. Некіт, А. С. Новосад, О. П. Печений,

Ю. О. Попов, Д. С. Січко, Д. М. Чечот, О. М. Шиманович, А. К. Юрченко й інші науковці.

У разі, якщо виникає непоодинока за останні роки ситуація, коли людина зникає, то це має, окрім очевидних трагічних наслідків для близьких і рідних людей, також і юридичні наслідки. Відсутність такої особи може порушувати права інших учасників відносин (спадкоємців, кредиторів тощо). Для вирішення таких проблем і існує процедура визнання фізичної особи безвісно відсутньою (та оголошення особи померлою).

Визнання фізичної особи безвісно відсутньою передбачено статтею 43 Цивільного кодексу України. Фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування. У разі неможливості встановити день одержання останніх відомостей про місце перебування особи початком її безвісної відсутності вважається перше число місяця, що йде за тим, у якому були одержані такі відомості, а в разі неможливості встановити цей місяць – перше січня наступного року.

У 2018 році Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» (назва в редакції Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 14 квітня 2022 року № 2191-IX) у законодавстві була дана дефініція особи, зникла безвісти, – фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук [1]. Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 14 квітня 2022 року № 2191-IX додав ще поняття особи, яка зникла безвісти за особливих обставин, – особа, зникла безвісти в зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру [2].

Надання особі статусу безвісно відсутньої передусім передбачено для захисту майнових інтересів відсутньої особи (на випадок її повернення) та для захисту інтересів осіб, з якими особа перебувала у цивільних правовідносинах.

Відмітимо, що у цивільно процесуальному законодавстві судові рішення щодо визнання особи безвісно відсутньою виділені у окреме

провадження (стаття 293 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України). Але при цьому Цивільний процесуальний кодекс не містить переліку осіб, які мають право подати позов до суду про визнання особи безвісно відсутньою. Так нещодавно прийняті зміни у ЦПК (справи про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх – глава 2.1) та «старі» глави, наприклад, про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи – містять чіткий перелік осіб, які мають право звернутися до суду із таким позовом.

Тому у даному випадку слід послуговуватися положеннями статті 4 ЦПК, що у випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах. Наявність юридичного інтересу як критерію визначення правового статусу осіб, які беруть участь у справі, є загальновизнаним.

Тобто, закон не обмежує (але і не окреслює) список осіб, які можуть звернутися до суду щодо визнання особи безвісно відсутньою. Такими позивачами можуть бути члени сім'ї особи, спадкоємці, кредитори, інші особи, з якими було укладено цивільні договори. У законодавстві України немає жодних заборон і щодо такого позову зі сторони юридичної особи.

Після визнання особи безвісно відсутньою, згідно зі статтею 44 ЦК України, на підставі рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку. Це у свою чергу захищає права особи, яка визнана безвісно відсутньою (на випадок її повернення).

Якщо фізична особа, яка була визнана безвісно відсутньою, з'явилася або якщо одержано відомості про місце її перебування, суд за місцем її перебування або суд, що постановив рішення про визнання цієї особи безвісно відсутньою, за заявою цієї особи або іншої заінтересованої особи скасовує рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою (стаття 46 ЦК України).

Через воєнний стан в Україні, викрадення, взяття в полон громадян України російськими окупантами, обстріли, руйнування тощо встановлення статусу особи, зниклої безвісти, має важливе значення для захисту прав і обов'язків як цієї особи і її близьких, так і осіб, з якими така особа перебувала у цивільних правовідносинах.

Заявниками щодо встановлення особи безвісно відсутньою можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, які мають у цьому випадку ті чи інші права. Це можуть бути дружина, батьки, діти, спадкоємці особи, органи державної влади та місцевого самоврядування (у разі необхід-

ності захисту прав неповнолітніх дітей). Закон не забороняє звернутися до суду із таким позовом і юридичним особам (наприклад, банку). Під час звернення до суду щодо визнання особи безвісно відсутньою у у заяві має вказуватися мета подачі такої заяви, а також обставини, які можуть бути доказом зникнення особи.

Закон Україні «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» в Україні передбачає створення Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Такий реєстр створено на підставі Наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 29 серпня 2022 року № 535. У Реєстрі обробляється інформація про громадян України, іноземців і осіб без громадянства, які зникли безвісти за особливих обставин на території України [3]. Однак указаний реєстр закритий для загального доступу, що не можна визнати правильним. Тому нами пропонується відкрити його, тобто зробити загальнодоступним.

Література:

1. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12 липня 2018 року № 2505-VIII *Відомості Верховної Ради* України. 2018. № 38. Ст. 280.

2. Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 14 квітня 2022 року № 2191-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 35. С. 7. Ст. 1896.

3. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Наказ Міністерства внутрішніх справ від 29.08.2022 № 535. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#n14 (дата звернення: 06.12.2023).

НАПРЯМ 3. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-29

МАЙНО У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Антонова Анна Юріївна
здобувач вищої освіти 4 курсу
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

Через те, що в Україні триває воєнний стан, який пов`язаний із агресією російської федерації, питання майна у сфері господарювання стало загостреним. Саме тому в 2022 році наш уряд прийняв ряд нових законів з приводу цієї теми. Розберемо детальніше, які нововведення з`явились.

Відповідно до статті 139 Господарського кодексу України від 16.01.2003 № 436-IV майном у цьому Кодексі визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Залежно від економічної форми, якої набуває майно у процесі здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів [1, ст. 139].

Після того, як ввели воєнний стан в Україні доступ до більшості державних реєстрів був суттєво обмежений, що фактично унеможливило багато операцій на ринку нерухомості. Наразі влада вже почала послаблювати заборони та поступово повертати повноцінне виконання функцій держави. Зокрема, Постановою Кабміну «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» від 19.04.2022 р. № 480 (надалі – Постанова № 480) внесено низку змін до нормативно-правових актів, що регулюють правила доступу до державних реєстрів та вчинення певних нотаріальних та реєстраційних дій, якими поступово знімається повне блокування роботи державних реєстрів. Зокрема,

відновлюється доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (надалі – Реєстр прав), та встановлюються окремі норми та правила щодо порядку доступу та вчинення реєстраційних дій [2].

Тобто ці кроки, які робить держава, дає змогу ринку нерухомості перезапуститися. Постанова № 480 [3] має дати «зелене світло» новим угодам з переходу прав власності на об'єкти нерухомості, що має зрушити ринок в цілому. Вона також дозволить нарешті виконати й багато прозаїчніших речей: наприклад, орендарі й орендодавці зможуть внести зміни до чинних договорів оренди та офіційно їх зареєструвати.

Доступ до реєстрів та можливість здійснювати реєстраційні дії надається державним реєстраторам та посадовим особам Міністерства юстиції України, а також нотаріусам, в тому числі приватним. Переліки реєстраторів та нотаріусів, які можуть працювати з реєстрами, затверджуються Міністерством юстиції окремо. Постанова в цілому та подальші роз'яснення Нотаріальної палати України досить детально визначають процедуру подачі заяв на включення до Переліку та їх подальшого розгляду. Перелік нотаріусів вже затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 3 травня 2022 р. № 1760/5 (надалі – Перелік). Отже, з 4 травня нотаріуси, що включені до переліку можуть виконувати реєстраційні дії. Можна припуститися думки, що поточна редакція Переліку не є остаточною та Міністерство юстиції може його регулярно оновлювати за результатами розгляду нових заяв. Також Постанова № 480 передбачає можливість включення до Переліку нотаріусів із певними обмеженнями (застереженнями).

Роботу реєстрів тепер розблоковано на більшості територій України, де наразі не відбуваються активні бойові дії. Разом з тим, на територіях, що знаходяться в зоні бойових дій або під тимчасовою окупацією, заборона щодо доступу до Реєстру та проведення реєстраційних дій зберігається. Перелік таких регіонів затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 01 квітня 2022 року № 1307/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 11 квітня 2022 року № 1429/5) [3]. До нього входять повністю Херсонська, Донецька, Луганська області, АРК Крим та м. Севастополь, а також окремі райони Харківської, Миколаївської та Запорізької областей.

У такі часи, дуже популярною стає тема щодо вилучення майна, і здебільшого таке вилучення під час воєнного стану є незаконним. Якщо детальніше досліджувати це, то спершу хочеться звернутися до Конституції України, а саме до 41 статті [4, ст. 41].

Отже, стаття 41 Конституції України говорить про те, що «Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути

застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Вилучення майна – це позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

Таким чином, вилученню в умовах воєнного стану підлягає лише майно, яке перебуває у державній власності.

Примусове вилучення майна під час дії воєнного стану має здійснюватися за рішенням військового командування, погодженим відповідно з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради.

У місцях, де ведуться бойові дії, примусове вилучення майна провадиться за рішенням військового командування без узгодження з місцевими органами влади.

Згідно з Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [5, ст. 6] з ініціативою про безоплатну передачу комунального майна у державну власність до відповідної місцевої ради звертаються:

1. Для задоволення потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану – військове командування.

2. Для відвернення чи ліквідації ситуацій, що стали причиною введення правового режиму надзвичайного стану, – військове командування, орган, на який покладено здійснення заходів правового режиму надзвичайного стану.

Рішення про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності РФ та її резидентів приймається Радою національної безпеки і оборони України та вводиться в дію указом Президента України.

Про примусове вилучення майна обов'язково складається акт. В Акті зазначаються наступні відомості [6]:

1) назва військового командування та органу, що погодив рішення про примусове відчуження або вилучення майна;

2) відомості про власника майна, а саме – для юридичних осіб – повне найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код, для фізичних

осіб – прізвище, ім'я, по батькові, постійне місце проживання та ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів;

3) відомості про документ, що встановлює право власності на майно (у разі наявності);

4) опис майна, достатній для його ідентифікації (для нерухомого майна – відомості про місцезнаходження (адреса), для рухомого майна (наземні, водні та повітряні транспортні засоби) – відомості про реєстраційний попереднього повного відшкодування вартості майна, номер транспортного засобу, марку, модель, номер шасі, рік випуску та інші реєстраційні дані;

5) сума виплачених коштів (у разі попереднього повного відшкодування вартості майна).

Акт підписується власником майна і уповноваженими особами військового командування та скріплюється печатками військового командування.

Під час дії воєнного стану примусове вилучення майна може здійснюватись і за відсутності його власника. У такому випадку акт складається без участі власника і за першої можливості вручається під розписку особі, у якої вилучається майно, або її уповноваженому представнику. Право державної власності на майно виникає з дати підписання акту.

Аналізуючи те, дії влади у сфері нерухомості, можна оцінити це в позитивному напрямку. Почали повертати більше можливостей, які були в довоєнний період. Досить швидке реагування та формування Міністерством юстиції України переліку нотаріусів, що мають доступ до Реєстру прав, демонструє те, що держава зацікавлена у швидкому відновленні ринку нерухомості. Тому, якщо не зважати на ті обмеження, які ще залишаються, варто найближчим часом очікувати пожвавлення на ринку, адже юридичне підґрунтя в цілому відповідає його основним поточним запитам.

Таким чином, підсумовуючи вище викладене можна зазначити, що сфера нерухомості та вилучення майна безпосередньо набули нових рис, і в той же час, висвітлили нові проблеми як вилучення майна так і доступ до державних реєстрів у сфері нерухомості, які потребують нагального вирішення проблем.

Література:

1. Господарський кодекс України: затверджено Законом України від 16.01.2003 р. № 436-IV: ст. 139.

2. Постанова від 19 квітня 2022 р. № 480, Київ: Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності

нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану.

3. Костянтин Сілкін, старший юрист ЮФ INTEGRITES «Що змінилося у сфері нерухомості під час воєнного стану з прийняттям Постанови № 480» URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211025_shcho-zmnilosya-u-sfer-nerukhomost-pd-chas-vonnogo-stanu-z-priynyattyam-postanovi--480

4. Конституція України від 28.06.96 – Розділ II: ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: ст. 41.

5. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012р.: ст.6

6. Валерія Сніжна, юрист адвокатського об'єднання «Uniminds»: Примусове вилучення майна під час дії воєнного стану URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/216030_primusove-viluchennya-mayna-pd-chas-d-vonnogo-stanu

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-30

БУДІВНИЦТВО ОБ'ЄКТІВ ФОНДУ ЗАХИСНИХ СПОРУД ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЯК ПРАВОВИЙ ЕЛЕМЕНТ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Богданець Богдан Володимирович
аспірант кафедри права юридичного факультету
Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»
м. Київ, Україна

Україна другий рік живе в умовах ракетних обстрілів або їх реальної загрози. Станом на квітень 2021 року у нашій державі на обліку перебувало 21120 захисних споруд цивільного захисту. Неготовими до використання визнано 26 % з них, 63 % – як обмежено готові, а готовими – тільки 11 %. Наявний фонд забезпечує можливість укриття до 10 % населення України [1].У липні 2022 року директор департаменту організації заходів цивільного захисту ДСНС України підтвердив такий відсоток агентству Укрінформ [3].

У сусідній Польщі також існує велика проблема з укриттями. Захисні споруди цієї держави мають можливість прийняти 2,86 % населення [8].

Зовсім інша ситуація у Швейцарії, в якій діє принцип «укриття для кожного мешканця». Після Другої світової війни ця країна

безперервно збільшувала фонд захисних споруд цивільного захисту. У Швейцарії кількість місць для укриття більше, ніж населення, яке в ній проживає. Слід зазначити, що захисні споруди цивільного захисту у цій державі, в основному, збудовані у житлових будинках, а не на підприємствах [9].

Війна в Україні засвідчила факт, що відсутність захисних споруд цивільного захистув громадських та виробничих будинках негативно впливає на здійснення підприємницької діяльності, адже на період дії небезпеки для працівників та відвідувачів перериваються бізнес-процеси.

Власники та органи управління підприємства мають зобов'язання перед працівниками щодо забезпечення належних і безпечних умов праці. Суб'єкт господарювання відповідає згідно з законом за негативний вплив на здоров'я та на працездатність його персоналу [2, ст. 69].

Законотворець покладає на роботодавця обов'язок щодо забезпечення працівників засобами колективного захисту [4, ст. 20]. Така вимога закріплена у Кодексі цивільного захисту України. До засобів колективного захисту належать об'єкти фонду захисних споруд цивільного захисту [4, ст. 32].

Якщо провадження господарської діяльності загрожує життю і здоров'ю людей або становить підвищену небезпеку для довкілля, то така діяльність забороняється [2, ст. 246]. Такий підхід повністю відповідає принципу «найвищої соціальної цінності» [5, ст. 3].

Будівництво об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту є правовим елементом безпеки підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Види таких об'єктів, а також категорії населення, які підлягають укриттю в них визначаються у статті 32 Кодексу цивільного захисту України.

Проєктування, будівництво, пристосування і розміщення захисних споруд та споруд подвійного призначення здійснюються згідно з нормами, які розробляються відповідно до Закону України «Про будівельні норми» [4, ст. 32].

Для об'єктів будівництва класів наслідків (відповідальності) СС2 та СС3, на яких можливе постійне перебування понад 50 фізичних осіб або періодичне перебування понад 100 фізичних осіб, проєктна документація обов'язково має містити розділ інженерно-технічних заходів цивільного захисту.Зазначений розділ може передбачати будівництво захисних споруд цивільного захисту або споруд подвійного призначення. Крім того, постановою Кабінету Міністрів України [6] визначено перелік об'єктів будівництва, проєктна документація на які повинна включати розділ інженерно-технічних заходів цивільного захисту [7, ст. 31].

В особливий період збільшення об’єктів для укриття населення відбувається за допомогою будівництва швидкоспоруджуваних захисних споруд цивільного захисту та створення найпростіших укриттів [4, ст. 32].

Отже, суб’єкти господарювання під час здійснення своєї діяльності повинні вживати заходи щодо забезпечення своїх працівників колективними засобами захисту. В умовах війни це є надзвичайно важливо, адже об’єкти захисних споруд цивільного захисту зменшують ризик завданню шкоди життю та здоров’ю персоналу внаслідок застосування зброї. Перебуваючи в укритті, певна кількість працівників може продовжувати виконувати свою роботу. Крім того, наявність об’єктів фонду захисних споруд цивільного захисту забезпечує швидке відновлення перерваних бізнес-процесів.

Література:

1. Аналіз регуляторного впливу до проєкту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 р. № 138». *Державна регуляторна служба України*. URL: https://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/dokument-4237_0_19-21.pdf (дата звернення: 26.03.2023).

2. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV : станом на 1 січ. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 26.03.2023).

3. Захисні споруди в Україні можуть вмістити лише 10% населення – ДСНС. *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3538333-zahisni-sporudi-v-ukraini-mozut-vmistiti-lise-10-naselenna-dsns.html (дата звернення: 26.03.2023).

4. Кодекс цивільного захисту України : Кодекс України від 02.10.2012 р. № 5403-VI : станом на 1 січ. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text (дата звернення: 26.03.2023).

5. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 26.03.2023).

6. Про затвердження переліку об'єктів, що належать суб'єктам господарювання, проектування яких здійснюється з урахуванням вимог інженерно-технічних заходів цивільного захисту : Постанова Каб. Міністрів України від 09.01.2014 р. № 6 : станом на 5 січ. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6-2014-п#Text (дата звернення: 26.03.2023).

7. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI : станом на 23 берез. 2023 р. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text (дата звернення: 26.03.2023).

8. *Juszczuk P., Koc M.* Civil defence and civil protection in Poland. *Engineering expert*. 2023. Т. 1. С. 18–25. URL: https://doi.org/10.37105/enex.2023.1.03 (дата звернення: 26.03.2023).

9. Schutzräume für die Bevölkerung. *Bundesamt für Bevölkerungsschutz BABS*. URL: https://www.babs.admin.ch/de/aufgabenbabs/schutzbauten/schutzraeume.html (дата звернення: 26.03.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-31

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ

Гаркавенко Сергій Васильович
аспірант 3 курсу кафедри цивільного, господарського права та процесу
Академія адвокатури України
м. Київ, Україна

З кінця XIX сторіччя, коли Томас Едісон винайшов лампочку та збудував першу електростанцію, світ починає розвиватися з пришвидшеним темпом. Кожна держава прагне до незалежного енергетичного забезпечення, серед них і Україна, що сьогодні має одну з наймогутніших енергосистем Європи. Україна не стоїть осторонь змін, а навпаки здійснює реформи та розбудовує свою енергосистему, проте так було не завжди. Враховуючи географічне розташування та історичне минуле, геополітичне становище України у світі, станом на сьогодні, розвиток ринку електричної енергії та завершення євроінтеграційних процесів на шляху до Союзу центральноєвропейської електричної мережі відповідно до вимог ENTSO-E (Європейська мережа операторів систем передачі електроенергії) є дуже важливим кроком для економічного розвитку та незалежності України. Дослідження історико-правових передумов розвитку та функціонування ринку електроенергії України допоможе визначити основні принципи правового регулювання ринку електричної енергії України та розробити практичні рекомендації щодо його вдосконалення.

Розвиток та функціонування ринку електричної енергії України можна умовно поділити на три етапи:

1. Етап створення та розбудови потужностей енергетичної системи України 1920–1991 рр.

Початок функціонування енергетичних потужностей України припадає на двадцяті роки XX століття. В цей час Україна перебувала в складі радянського союзу.

Відповідний період в історії України характеризується так званою новою економічною політикою – НЕП. Для якої було характерна жорстка централізована система управління.

У межах сучасної України в першій половині XX ст. сформувалися 5 локальних енергосистем: Донбасенерго (1926 р.); Київенерго, Крименерго та енергосистема м. Харків (1930 р.); Дніпроенерго (1931 р.) [1].

Основне регулювання енергетики в Україні здійснювалося Державною комісією з електрифікації росії (ДЕЕЛРО) (рос. ГОЭЛРО – скорочення від рос. Государственная комиссия по электрификации России) [2].

Найважливішою і найхарактернішою особливістю розвитку енергетики України стала централізація виробництва електроенергії та тепла. Також відповідний період характеризувався централізованим управлінням як генеруючих, так і постачальних підприємств.

У 1962 р. в Україні було створено Міністерство енергетики та електрофікації України, що контролювало всі підприємства енергетики. Фактично міністерство зосередило в своїх руках виконавчу і законодавчу функцію відповідного сектору економіки, до того ж здійснювало і функцію регулювання.

Отже, це було державне монопольне управління цілою галузю економіки, що не мало за мету розвитку конкурентного ринку, зниження ціни для населення чи залучення інноваційних технологій.

2. Етап створення та функціонування Оптового ринку електричної енергії України 1991–2017 рр.

Формування ринку електроенергії в Україні розпочалося в 1994 році, коли було створено Національну комісію регулювання електроенергетики України (НКРЕ). До її обов'язків належало здійснення економічного регулювання, сприяння конкуренції, ліцензування та захист прав споживачів. В 1995 році вийшов Указ Президента, який передбачав реструктуризацію галузі, запровадження конкурентних відносин між виробниками та постачальниками електроенергії, державне регулювання суб'єктів природних монополій в електроенергетиці та створення оптового ринку електроенергії. В 1996 році в результаті реформи в енергетичній галузі були відокремлені виробництво, передача, розподіл та постачання електроенергії і був створений оптовий ринок електроенергії за моделлю «єдиного покупця». Це дозволило поліпшити роботу галузі та вирішити проблему неплатежів та бартеризації розрахунків [4].

Початок розвитку Об’єднаної енергетичної системи (далі – ОЕС) України необхідно починати з Договору між Членами Оптового ринку електричної енергії України від 15.11.1996 р., щобув укладений між всіма учасниками ринку електричної енергії України (далі – Договір).

Цим Договором були встановлені умовитаправилароботи Системи Оптового ринку електричної енергії України. Визначалися права,обов'язки та відповідальність Сторін цього Договору. Таким був початок створення Оптового ринку електричної енергії України (далі – ОРЕ). Функціонування ОРЕ відбувалося за схемою «єдиного покупця». Правовою базою функціонування ОРЕ був прийнятий 16 жовтня 1997 р. Верховною Радою України Закон України «Про електроенергетику». Цей нормативний акт відігравав найбільшу роль у регулюванні відносин на ОРЕ, оскільки визначав загальні положення діяльності ОРЕ та закріплював статус його суб'єктів, а також повноваження державних органів у цих відносинах. Цим Законом було встановлено, що купівля електричної енергії, виробленої на електростанціях, потужність чи обсяг відпуску яких більші за граничні показники, а також на вітроелектростанціях, незалежно від величини встановленої потужності чи обсягів відпуску електричної енергії (крім електричної енергії, виробленої на теплоелектроцентралях, які входять до складу енергопостачальників, для споживання на території здійснення ліцензованої діяльності), та весь її оптовий продаж здійснювався на оптовому ринку електричної енергії України. Функціонування інших оптових ринків електричної енергії в Україні заборонявся.

Фактично на ринку електроенергії України існували монополії контрольовані державою. За період існування ОРЕ учасниками ринку було накопичено значні обяги заборгованості, що в свою чергу не давало можливості здійснювати належний розвиток енергетичної галузі. До того ж відсутня конкуренція на ринку серед споживачів, через монопольне становище постачальників електричної енергії на своїх територіально-адміністративних межах, стримувала розвиток клієнтоорєнтовності та поліпшення якості надання послуг. Ціноутворення напряму залежало від централізованого управління.

Початком змін в функціонуванні ОРЕ було розпочато 16.11.2002 р. у зв’язку ізприйняттям Кабінетом Міністрів України Постанови № 1789, якою було схвалено Концепцію функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії України (далі – Концепція) [5].

Концепцією було визначено в три етапи перехід до нової моделі конкурентного ринку електроенергії. Значну роль було відведено приватизації електроенергетичних підприємств.

3. Етап роботи нової моделі ринку електричної енергії в Україні з 2017 р. до сьогодні.

На виконання зобов’язань України за Договором про заснування Енергетичного Співтовариства з однієї сторони та Європейським Союзом з іншої сторони, була укладена Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Згідно вимог Угоди про Асоціацію обов'язковою умовою було прийняття Закону України«Про ринок електричної енергії», яким були визначені правові, економічні та організаційні засади функціонування ринку електричної енергії, врегульовані відносини пов'язані з виробництвом, передачею, розподілом, купівлею-продажем, постачанням електричної енергії.

Законом України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 р. встановлювалася дата початку функціонування нового реформованого ринку електричної енергії в Україні за новими правилами з 01.01.2019 р. Згідно з законом функціонування ринку базується на принципах прозорості, конкурентності та вільного доступу виробників, постачальників та непобутових споживачів до інформації щодо цін на електричну енергію.

Таким чином відбувся перехід від існуючої моделі Оптового ринку електроенергії «єдиного покупця» до ринку, який включав ринок прямих договорів, який функціонував на основі двосторонніх договорів купівлі-продажу електричної енергії між виробниками електричної енергії та постачальниками й споживачами, балансуючий ринок електричної енергії, ринок допоміжних послуг.

Основною перевагою впровадження нової моделі ринку електричної енергії потрібно зазначити демонополізацію субєктного складу учасників і створення між ними конкуренції. А також можемо константувати, що ціни на електричну енергію для населення не змінились та залишились найнижчими серед європейських країн.

Разом з тим, складна система взаєморозрахунків на ринку електричної енергії між учасниками ринку залишилась.

Беручи до уваги вищевикладене, можна зробити висновок, що ринок електроенергії України перейшов від монопольно-державного управління до функціонування за правилами ринкових відносин, з більшим складом учасників та більш складною системою управління та регулювання. Україна має прогресивне законодавство у сфері енергетики, водночас необхідно врегулювати питання погашення заборгованості, що виникла між учасниками ринку у зв'язку із запровадженням нової моделі функціонування та взаєморозрахунків.

Література:

1. Кузнєцова К. О., Дергачова В. В. Передумови та перспективи розвитку енергетичного ринку України. доктор екон. наук, професор. Київ, 2014.
2. Плачков І. В., Плачкова С. Г. Розвиток атомної енергетики та об'єднаних Енергосистем URL:https://energetika.in.ua/ ua/books/book-4/intro (дата звернення 20.11.2023).
3. Ірина Коссе Реформа ринку електроенергії в Україні. Інститут Економічних Досліджень та Політичних Консультацій. Консультативна робота №4.
4. Інформація з офіційного сайту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг URL:https://www.nerc.gov.ua/pro-nkrekp/istorichna-dovidka (дата звернення 20.11.2023).
5. Інформація з офіційного сайту Верховної Ради України URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-2002-%D0%BF#Text(дата звернення 20.11.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-32

«ЦИФРОВИЙ СЛІД» ЗРУЙНОВАНОГО МІСТА: ДО ПИТАННЯ ПРО НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПОДАЛЬШОЇ ПІДТРИМКИ ІСНУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПУ ВІДКРИТОСТІ

Ілларіонов Олександр Юрійович
старший науковий співробітник відділу
господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»
м. Київ, Україна

Із повномасштабним вторгненням лютого 2022 р. російською федерацією було захоплено та/або фізично знищено багато українських міст (м.м. Маріуполь, Мар`їнка, Попасна, Бахмут, Соледар, Рубіжне, Сєвєродонецьк, Лисичанськ та інші міста, які ще не окуповані, але піддаються суттєвим руйнуванням внаслідок ворожих обстрілів), а також окремих підприємств різних галузей економіки, установ і організацій, які мали свій «цифровий слід» в мережі Інтернет, маючи

в наявності власні різноманітні веб-ресурси: сайти, репозитарії, сторінки в соціальних мережах тощо із відповідним інформаційним наповненням. Територіально також припинили свою діяльність окремі органи державної влади, місцевого самоврядування (в т.ч. окремі об'єднані територіальні громади, міські ради та їх виконавчі органи), правоохоронні, природоохоронні та ін. органи, їх діяльність переміс-тилась у віртуальний вимір, адже більшість з них не розформовані. Переважна більшість із вказаних суб'єктів релокувалися в інші місцевості та продовжили свою діяльність сфокусувавшись на інших аспектах діяльності. Однак специфіка діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування полягає в тому, що більшість своїх повноважень вони мають здійснювати лише на певній території, в межах певних адміністративних кордонів областей, районів, міст, селищ, об'єднаних територіальних громад, особливо якщо питання реалізації повноважень стосуються їх господарської компетенції (управління діяльністю комунальних підприємств, будівництво тощо).

Поняття «цифровий слід» як правило застосовують щодо фізичних осіб та наслідків їх перебування (роботи) в мережі Інтернет, однак останнім часом інші суб'єкти (державні органи, урядові та неурядові організації, суб'єкти господарювання і т.і.) почали складати чисельну конкуренцію фізичним особам у кількості інформації, викладеної на сайтах, в репозитаріях та соціальних мережах тощо. Це й офіційна інформація щодо певних аспектів діяльності, електронна комерція – інформація про товари та послуги, соціально важлива інформація, інформація щодо оприлюднення нормативних актів тощо. Однак існує певна категорія інформації, яка відображає дії та події, які вже відбулися (знаходяться у минулому) і суб'єкт розміщення змінив своє місце перебування (внаслідок релокації або переміщення) не втративши контроль над доменом та фізичним доступом до інтернет-сайту.

Між тим, відповідно до ст. 4-1 Закону України від 15.04.2014 № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1] однією з цілей державної політики на тимчасово окупованій території є забезпечення комплексного розвитку безпекової, економічної, інформаційно-телекомунікаційної, соціальної та гуманітарної інфраструктури. І всі названі компоненти є рівнозначними. Тож державна підтримка інформаційних ресурсів, в т.ч. й тих, прив'язка до яких (місцевість, місто тощо) залишилась на тимчасово окупованій території, є вкрай важливою та є складовою відповідної державної політики.

Дослідження правового статусу зруйнованого міста та його «цифрового сліду» поки що не знайшли свого відображення в науковій літературі не дивлячись на наявність такого явища, особливо після

24.02.2022 – повномасштабного вторгнення російської федерації. Звісно, після активних бойових дій літа 2014 – зими 2015 рр. в окремих районах Донбасу з подальшою їх окупацією, мали місце значні руйнування таких міст як Дебальцеве, Іловайськ та ін., однак такі руйнування не йдуть у жодне порівняння після лютого 2022 р.
Да і «цифровий слід» окупованих у 2014 та 2015 рр. українських міст був доволі незначним у порівнянні з тим, що ми маємо після бурхливого розвитку цифровізації за останні 5–8 років. Відповідно до цього, вченими не приділялося багато уваги цифровому виміру (відображенню) існування та діяльності міста не дивлячись на те, що правовий статус міста, господарсько-правових статус був досить ґрунтовно розглянутий в науковій літературі (див., наприклад [2] та ін.).

Вищезазначеним можна пояснити актуальність даних досліджень маючи на увазі, що вони можуть стати корисними при деокупації та подальшому відновленні всіх тимчасово окупованих міст: і зруйнованих, і тих, що мають незначні пошкодження інфраструктури, житлового фонду тощо. В цьому контексті важливо відмітити, що окупаційними адміністраціями здійснюються дії щодо часткового «відновлення» (це яскраво видно на прикладі тимчасово окупованого м. Маріуполь) інфраструктури та житлового фонду, створюються відповідні електронні ресурси в мережі Інтернет, які накладаються інформаційно суперечать з ресурсами, створеними органами влади та місцевого самоврядування України. Такі «цифрові сліди» варто суворо розмежовувати. Загалом управління такими «цифровими слідами» може кваліфікуватися за ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» Кримінального кодексу України [3] за різними частинами в залежності від складу злочину та ролі такої особи (осіб), що цілком відповідає запиту Українського суспільства [4].

Громади, території яких тимчасово окуповані російською федерацією, на підконтрольних українській владі територіях (м.м. Київ, Дніпро, Тернопіль, Чернігів та ін.) створюють спеціальні хаби, які опікуються проблемами вимушених переселенців. Такі хаби (наприклад, Сєвєродонецької, Бахмутської громади тощо) мають власні інтернет-ресурси та підтримуються обласними військовими адміністраціями (наприклад, Луганською ОВА), які теж здійснюють роботу щодо підтримки та наповнення власних інформаційних ресурсів фактично не здійснюючі повноваження на відповідній території. Отже, такий «цифровий слід» має і суттєве соціальне значення.

Здійснене дослідження має перспективи до поглиблення та подальшого використання у підтримці вимушених переселенців соціально та інформаційно (надання гуманітарної допомоги, консультативних та інших соціальних і адміністративних послуг).

Практичний аспект вивчення поняття «зруйноване місто» та його правовий статус полягатиме у відновленні прав та законних інтересів його колишніх мешканців, працюватиме на протидію інформаційним операціям держави-окупанта та окупаційних адміністрацій, полегшить подолання наслідків окупації, адже джерела офіційної інформації не мають припиняти свою діяльність не дивлячись на те, що окремі органи державної влади та/або місцевого самоврядування певний час (час окупації) не здійснюватимуть своїх повноважень на відповідній території.

Окремо слід зазначити, що в чинному екологічному законодавстві варто передбачити наступну опцію: «зруйноване місто» (як і деокуповані території) слід автоматично визнавати зоною надзвичайної екологічної ситуації, адже на такій території поєднуються надзвичайні ситуації техногенного, природного, військового, соціального, економічного та ін. характеру, і інформація про це має доноситись з офіційних джерел і залишатись доступною (відкритою) у вигляді «цифрових слідів». Адже «цифровий слід» зруйнованих міст на тимчасово окупованих територіях при відповідному подальшому інформаційному наповненні є одним з джерел інформування населення, що залишилось в окупації, що в умовах російської пропаганди та створення «дублюючих» інтернет-ресурсів є вкрай важливим. Намагання російської окупаційної влади та російського режиму загалом стерти «цифровий слід» українських міст (як і фізично самі міста – *авт.*) є одним з їх пріоритетних завдань, навпроти нашим завданням є його збереження та подальше підтримання існування й інформаційне наповнення. Така діяльність значними чином доповнює принцип відкритості діяльності міста (бодай і тимчасово окупованого та зруйнованого).

Дослідження виконано в рамках теми НДР «Економіко-правове забезпечення відкритості міста» (номер державної реєстрації 0122U200520).

Література:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text

2. Джабраілов Р. А. Господарська правосуб'єктність міста : теорія і практика : монографія. НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк : Вид-во «Ноулідж», 2010. 455 с.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
4. Ілларіонов О. Суспільний запит на заборону колабораціонізму. *Юридичний вісник України*. 2017. № 13(1133). С. 4.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-33

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АНАЛОГІЇ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Капцова Тетяна Петрівна
аспірантка
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна

Аналогія є одним із найбільш багатоаспектних інститутів права, який знаходить своє вираження не тільки в тому, що даний інститут може скласти предмет дослідження як у загальній теорії права, так і в окремих галузях права, але і в тому, що при цьому необхідно враховувати власне правове і логічне значення аналогії. Подолання прогалин у праві не пов'язане з розширенням сфери правового регулювання, оскільки суспільні відносини, які отримують юридичне опосередкування, входять у цю сферу, але з якихось причин залишаються не врегульованими повністю або в певній частині. Правозастосовна діяльність в такій ситуації дещо ускладнюється. Поряд зі звичайними стадіями застосування права (встановлення фактичних обставин справи, вибір і аналіз необхідної норми, прийняття відповідного рішення) з'являються нові: а) з'ясування правозастосовним органом того, чи входять фактичні обставини в сферу правового регулювання; чи мають вони юридичне значення, чи потребують вони правового опосередкування та вирішення по суті; б) вибір способу подолання прогалини. Відповідно до пункту 1 статті 8 Цивільного кодексу України, якщо цивільні відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими актами цивільного законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини (аналогія закону).

Зокрема, ВГС України у своєму інформаційному листі від 08.04.2008 р. № 01-8/211 «Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України» відзначив, що відповідно до частини першої статті 4 ГК України не є предметом регулювання цього Кодексу, зокрема майнові та особисті немайнові відносини, що регулюються Цивільним кодексом України, при цьому відповідно до частини першої статті 4 ГК України особливості регулювання майнових відносин суб'єктів господарювання визначаються цим Кодексом. Тому спеціальні норми ГК України, які встановлюють особливості регулювання майнових відносин суб'єктів господарювання, підлягають переважному застосуванню перед тими нормами ЦК України, які містять відповідне загальне регулювання. При цьому, на думку ВГС України, слід враховувати, що відповідно до частини другої статті 4 ЦК України основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України. Тому в разі, якщо норми ГК України не містять особливостей регулювання майнових відносин суб'єктів господарювання, а встановлюють загальні правила, які не узгоджуються з відповідними правилами ЦК України, слід застосовувати правила, встановлені ЦК України [1]. Разом із тим ч. 3 ст. 4 ГК України визначає, що до господарських відносин, що виникають із торговельного мореплавства і не врегульовані Кодексом торговельного мореплавства України, застосовуються правила ГК України, тобто ч. 3 ст. 4 ГК України прямо встановлює обмеження застосування аналогії закону до певної групи господарських правовідносин. Суспільні відносини, зокрема в майновій сфері, постійно розвиваються й удосконалюються, що зумовлює періодична поява нових видів господарсько-правових відносин та зобов'язань. Цілком природно, що в цих умовах законодавець не завжди встигає своєчасно відреагувати на нові життєві явища. Судовій практиці відомо безліч випадків застосування цивільного та господарського матеріального законодавства за аналогією.

Наприклад, ВГС України у вищезгаданому листі зазначив, що спеціальні норми ГК України, які встановлюють особливості регулювання майнових відносин суб'єктів господарювання, підлягають переважному застосуванню перед тими нормами ЦК України, які містять відповідне загальне регулювання. Наприклад, правила частини першої статті 232 ГК України, відповідно до якої збитки відшкодовуються в частині, не покритій штрафними санкціями (залікова неустойка), підлягають переважному застосуванню перед правилами частини першої статті 624 ЦК України, відповідно до якої неустойка підлягає стягненню у повному розмірі, незалежно від відшкодування збитків (штрафна неустойка) [1]. Характерно, що судові органи, як

правило, не вживають термін «аналогія» і вельми рідко посилаються у відповідних випадках на ст. 8 Цивільного кодексу України або ст. 4 ГК України, ч. 11 ст. 11 ГПК України. Застосування аналогії в галузі господарського права має відносну поширеність. У зв'язку з цим навряд чи можна погодитися з характеристикою аналогії як «аномальної», «нетипової» форми застосування права.

Застосування аналогії закону можливе коли: суспільні відносини не врегульовані конкретною правовою нормою; підлягає вирішенню випадок, який не підпадає під винятки із загальних правил; є схожість суспільних відносин, не врегульованих законодавством, із суспільними відносинами, передбаченими тією чи іншою нормою права. Інститут аналогії має певну функцію, яка полягає в правовій оцінці дій, безпосередньо не врегульованих юридичними нормами, в казуальному подоланні прогалин у праві. Його мета полягають у тому, щоб забезпечити відповідність між правом як динамічною системою і розвитком суспільних відносин та завданнями правового регулювання. Процес подолання прогалин за допомогою інституту аналогії слід відносити до індивідуального піднормативного регулювання суспільних відносин. Регулятивність у даному випадку автори вбачають у тому, що за допомогою інституту аналогії відбувається впорядкування відносин, не врегульованих правом, введення їх у певні рамки. На основі норми, яка регулює такий випадок, а також на основі юридичних принципів визначаються права і обов'язки сторін, межі їхньої поведінки у відповідній ситуації. Інститут аналогії виступає тут як фактор, що забезпечує організацію суспільних відносин, їх конкретність, спрямованість, зміст. Індивідуальність регламентування полягає в тому, що воно поширюється тільки на даний випадок і не має юридично обов'язкового значення для інших ідентичних ситуацій. У таких випадках регламентація відносин пов'язана тільки з конкретним випадком і не виходить за його межі. Піднормативний характер регулювання полягає в тому, що юридична дія, заснована на аналогії для усунення прогалин в праві, здійснюється на принципах, аналогічних тим, яким ця ситуація мала би підпорядковуватися в процесі нормативного регулювання вже опосередкованих правом суспільних відносин. Разом із тим з такою позицією можна погодитися частково, оскільки аналогія сама собою нічого не регулює. Конституційний суд України неодноразово наголошував, що заповнення прогалин у законах має здійснювати законодавець внесенням до них змін і доповнень, а не Конституційний Суд України шляхом офіційного тлумачення їх правових норм (окремих положень) або застосуванням загальнотеоретичних засобів їх подолання – аналогії закону й аналогії права [2]. Застосування аналогії закону та аналогії

права є більш складним і творчим процесом, ніж звичайне застосування юридичних норм. Суб'єкт, що застосовує аналогію, повинен чітко уявляти всю систему права, її можливості, він повинен мати юридичну компетентність і нести відповідальність за рішення, що приймає.

Саме з огляду на це, особлива увага в процесі підготовки суддів господарських судів має приділятися особі та компетенції судді, умовам формування його світогляду, а також судовому тлумаченню та правозастосуванню.

Література:

1. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України : Інформаційний лист від 07.04.2008 р. № № 01-8/21. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 3. С. 45.

2. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Амальгама Люкс» щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 500 Цивільного кодексу України та статті 34 Господарського процесуального кодексу України у їх співвідношенні від 24 червня 2009 року № 34-у/2009. https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/v034u710-09#Text (дата звернення: 11.11.2023).

НАПРЯМ 4. ТРУДОВЕ ПРАВО. СЛУЖБОВЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-34

ДЕРЖАВНІ ПРОГРАМИ ПІДТРИМКИ МОЛОДОЇ СІМ'Ї В УКРАЇНІ

Бліндовська Анастасія Леонідівна
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право
факультету історії, бізнес-освіти та права
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Підтримка молодої сім'ї сьогодні є надзвичайно актуальною, адже з огляду на соціальне та економічне становище населення, можна зрозуміти її цінність. Наразі кожна сім'я стикається з низкою проблем різного характеру, тому держава Україна має допомагати долати наявні труднощі. Одним із основних інструментів забезпечення такої підтримки є різноманітні програми, які сприяють покращенню благополуччя молодих сімей. Розглянемо більш детально основні з них.

Спершу звернемось до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1992 р. [2], де в ст. 3 зазначаються види державної допомоги сім'ям з дітьми, куди, зокрема, відноситься матеріальна допомога у зв'язку з вагітністю та пологами, при усиновленні дитини, чи на дітей, над якими встановлена опіка чи піклування, також одиноким матерям, і дітей, які мають певні захворювання, перелік яких визначений цією статтею.

У зв'язку з демографічною кризою в Україні та з метою стимулювання народження дітей запроваджена допомога при народженні малюка, зокрема існує державна програма «Пакунок малюка». Це безповоротна адресна соціальна допомога сім'ям, у яких народилася живонароджена дитина, у разі відсутності обох батьків – родичам, які в установленому порядку забирають дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я, усиновлювачам, опікунам, прийомним батькам, батькам-вихователям або патронатним вихователям новонародженої дитини, іноземцям та особам без громадянства,

які перебувають на території України на законних підставах, а також особам, яких визнано в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, що народили живонароджену дитину [1].

До пакунку малюка входять всі необхідні речі для першого року життя дитини, починаючи з гігієнічних засобів – закінчуючи одягом для дитини. Водночас з 1 липня 2021 року держава також впровадила можливість замінити такого роду допомогу на виплату грошової компенсації, що становить не менш як три розміри прожиткового мінімуму для дітей віком до шести років (з 01.01.2023 р. – 6816,00 грн.)

Що стосується підстав надання інших видів допомоги, то необхідно сказати, що вони варіюються в залежності від типу та умов її отримання. Так, для отримання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами враховуються довідки з місця роботи, служби або навчання, а що стосується допомоги на новонароджену дитину, то така допомога надається на підставі свідоцтва про народження, а опікунам вона призначається на основі рішення про встановлення опіки над дитиною тощо.

Важливим кроком до подолання проблем в процесі створення сімей стала запровадження на законодавчому рівні Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки. Зазначена ініціатива має на меті підготувати молодь до сімейного життя, виховання відповідального ставлення молоді до планування сім'ї та власного репродуктивного здоров'я, також посилення відповідального ставлення до планування сім'ї та відповідального батьківства; соціалізації молодих сімей, які потребують допомоги, і, власне зростання чисельності молоді, яка має знання та навички з планування сім'ї та репродуктивного здоров'я [4]. Слід відмітити, що реалізація цієї концепції матиме позитивний вплив саме на ментальність та правосвідомість молоді, що дасть змогу кожній особі бути ознайомленими з її правами та обов'язками, вберегти своє життя від помилок та усвідомити весь спектр відповідальності за створення сім'ї, що значно зменшить кількість неблагополучних сімей та покинутих дітей.

Надзвичайно актуальною складовою сімейної політики України є вирішення житлового питання, яке набуває більшого значення у воєнний час. Кабінет Міністрів України затвердив Державну програму забезпечення молоді житлом на 2013–2026 роки», остання редакція якої прийнята 03.11.2023 року (далі – Програма).

Внаслідок того, що більшість молодих сімей, на жаль, не має доступу до ринку житла без певної бюджетної підтримки, обов'язком держави стає розробка реального інструменту для реалізації житлових прав громадян. І, як зазначає законодавець, дана проблема є однією з найвагомішою причиною міграції української молоді закордон.

Зазначимо, що Програма пропонує два шляхи вирішення житлового питання:

1. Перший шлях – це державна підтримка будівництва доступного житла. Вона полягає у сплаті державою 30 відсотків вартості будівництва (придбання) доступного житла та/ або наданні пільгового іпотечного житлового кредиту. Забезпечення окремих категорій громадян доступним житлом здійснюється шляхом надання одноразової безповоротної фінансової підтримки у розмірі 50 відсотків вартості нормативної площі доступного житла за рахунок державних коштів. Одержувачі державної підтримки можуть отримати кредит в банку для сплати частини вартості будівництва (придбання) доступного житла, що перевищує розмір державної підтримки, на умовах та у порядку, що визначені банком. Однак, великою проблемою є те, що така державна програма звернена фактично до всіх громадян, які потребують поліпшення житлових умов, що призводить до того, що не акцентується увага на конкретній категорії осіб, тобто не можливо досягти бажаного результату у забезпеченні житлом саме молодих сімей.

2. Другий, найбільш оптимальний шлях, передбачає продовження строку дії Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013–2023 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2012 р. № 967, до 2026 року, що дає можливість установити найбільш ефективний спосіб забезпечення житлом саме молоді, зокрема з числа внутрішньо переміщених осіб, шляхом реалізації механізму надання пільгових довгострокових житлових кредитів [3].

Отже, з огляду на вищезазначені державні програми, можна зробити висновок, що держава надає підтримку молодим сім'ям на початкових етапах її розвитку, особливо, що стосується сфери забезпечення житлом цієї категорії населення, адже це є невідмінною складовою її існування. Однак, наявні державні програми потребують доопрацювання щодо надання підтримки розвитку молодих сімей в Україні, оскільки залишаються не охопленими низка проблем, які виникають в молодих сім'ях, та можуть бути врегульовані на державному рівні.

Література:

1. Одноразова натуральна допомога на дитину «пакунок малюка». URL: https://dszn.smr.gov.ua/odnorazova-dopomoga-na-ditinu-pakunok-malyuka/ (дата звернення: 10.12.2023).

2. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text (дата звернення: 10.11.2023).

3. Про затвердження Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013-2023 роки : Постанова Каб. Міністрів України від 24.10.2012 р. № 967: станом на 9 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/967-2012-п#Text (дата звернення: 10.12.2023).

4. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021-2025 роки : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 23.12.2020 р. № 1669-р : станом на 8 берез. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-2020-р#Text (дата звернення: 10.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-35

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ОХОРОНИ ПРАЦІ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Висоцька Аліса Євгеніївна
здобувач першого (бакалаврського) рівня освіти
факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Якщо в Україні до початку повномасштабного вторгнення налічувалось 2,7 млн осіб з інвалідністю, то на даний момент ця кількість зросла до 3 млн і, на жаль, цей показник буде надалі зростати. Тому перед Україною стоїть важливе завдання забезпечити належний рівень охорони праці для даної категорії населення.

В Україні права та гарантії працюючих інвалідів є предметом регулювання Конвенції про права інвалідів, Кодексу законів про працю, а також законів України «Про відпустки», «Про охорону праці», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» і «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». Ці нормативно-правові акти встановлюють стандарти трудових відносин для осіб з інвалідністю, регулюють тривалість відпусток, забезпечують безпеку та охорону здоров'я на робочому місці, а також визначають принципи соціального захисту та реабілітації, сприяючи повноцінному життю інвалідів у суспільстві.

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» визначає, що особою з інвалідністю є повнолітня особа зі стійким

обмеженням життєдіяльності, якій встановлено інвалідність у порядку, визначеному законодавством. Інвалідністю, в свою чергу, є міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи [1].

Тобто, особа з інвалідністю – це людина, яка має фізичні, розумові або інші обмеження в здатності здійснювати повноцінні щоденні функції через вроджені або набуті причини. Важливо підкреслити, що кожна особа має право на повагу, гідність і рівні можливості у всіх сферах життя. Тому держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

З огляду на охорону праці, як визначено в Законі України «Про охорону праці», це система заходів і засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини під час праці. Охорона праці передбачає впровадження правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та лікувально-профілактичних заходів. Головною метою ж є запобігти ушкодженню здоров'я або втраті життя працівників. Щодо охорони праці осіб з інвалідністю, то вона передбачає комплексну систему, спрямовану на забезпечення безпеки та здоров'я осіб з інвалідністю під час трудової діяльності.

У Кодексі Законів про працю України, в розділі «Охорона праці» встановлені трудові пільги, зокрема заборонено для осіб з інвалідністю встановлювати випробувальний термін при прийомі на роботу (ст. 26); якщо стан здоров’я особи з інвалідністю перешкоджає виконанню його трудових обов’язків, такий працівник має право достроково припинити укладений з ним строковий трудовий договір (ст. 39); переважне право залишення на роботі при вивільненні працівників у зв’язку із змінами в організації виробництва і праці – особам з інвалідністю внаслідок війни (ст. 42); заборонено залучення інвалідів до надурочних робіт і робіт у нічний час без їхньої згоди (ст. 55). Стаття 172, в свою чергу, регулює питання зайнятості осіб з інвалідністю. Так, у випадках, передбачених законодавством, власник або уповноважений ним орган має зобов'язання організувати навчання, перекваліфікацію і працевлаштування осіб з інвалідністю відповідно до медичних рекомендацій [2]. Тобто, на прохання особи з інвалідністю може встановлюватись режим роботи на умовах неповного робочого дня або тижня.

Тривалість основної та додаткової відпустки для працюючих інвалідів регулюється згідно із Законом України «Про відпустки». Відповідно до статей 6 і 25 цього закону, тривалість основної оплачуваної відпустки для інвалідів залежить від групи інвалідності: I та II група інвалідності мають право на основну оплачувану відпустку

тривалістю 30 днів; III група інвалідності надає право на основну оплачувану відпустку тривалістю 26 днів.

Щодо додаткової відпустки без збереження заробітної плати, для інвалідів її тривалість також залежить від групи інвалідності. Для інвалідів I та II групи передбачена додаткова відпустка до 60 днів, а для інвалідів III групи тривалість додаткової відпустки складає до 30 днів.

Отже, основна відпустка оплачується, а додаткова відпустка є неоплачуваною і залежить від групи інвалідності працівника.

Стосовно працевлаштування осіб з інвалідністю, то підприємства, установи, організації, ФОП, які мають найману робочу силу, повинні забезпечити працевлаштування осіб з інвалідністю в обов'язковому порядку. Згідно з нормами, особи з інвалідністю мають становити 4% від середньої чисельності штатних працівників за рік. Якщо ж кількість працівників становить від 8 до 25 осіб, то обов'язковою є працевлаштування хоча б однієї особи з інвалідністю.

Проте існує низка проблем щодо працевлаштування осіб з інвалідністю серед яких варто виділити обмеженість спеціалізованих робочих місць; бар'єри при працевлаштуванні, зокрема, фізична недоступність підприємств, стереотипне ставлення роботодавців щодо можливостей до праці зазначеної категорії населення; низька мотивація осіб з інвалідністю, які самі не виявляють бажання працювати; квотування робочих місць, що включає відсутність фінансових можливостей роботодавців та цілеспрямованої діяльності щодо створення спеціалізованих робочих місць для осіб з інвалідністю, що ускладнює виконання квот [3].

У разі недотримання нормативів щодо працевлаштування осіб з інвалідністю законодавством України передбачені санкції. Так, відповідно до статті 20 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», роботодавці мають щороку сплачувати до Фонду соціального захисту інвалідів штрафні санкції, якщо середньооблікова чисельність працюючих осіб з інвалідністю менша, ніж установлено нормативом. Для підприємств, де працює від 8 до 15 осіб, розмір адміністративно-господарських санкцій за робоче місце, призначене для працевлаштування особи з інвалідністю, але не зайняте нею, встановлюється в розмірі половини середньої річної заробітної плати на відповідному підприємстві, установі, організації, включаючи громадські об’єднання осіб з інвалідністю та фізичних осіб, які використовують найману працю.

Варто зазначити, що деякі конституційні права і свободи людини і громадянина, в тому числі осіб з інвалідністю під час дії воєнного стану можуть бути обмежені. Особливості організації трудових відносин

зазначені в Законі України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року.

Загалом, обмеження стосуються укладення трудового договору та надання щорічних відпусток. У контексті укладення трудового договору під час введення в дію воєнного стану, згідно зі статтею 2 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», встановлено, що умова випробування для працівника може бути передбачена при його прийнятті на роботу будь-якою категорією працівників.

Щодо надання щорічної основної відпустки працівникам під час дії воєнного стану, статтею 12 того ж закону передбачено, що роботодавець може обмежити тривалість такої відпустки 24 календарними днями на поточний робочий рік. У випадку, якщо тривалість щорічної основної відпустки перевищує 24 календарні дні, залишкові дні відпустки, що не були використані під час воєнного стану, переносяться на період після припинення або скасування воєнного стану [4].

У період введення в дію воєнного стану, згідно зі статтею 8 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», особи з інвалідністю, яким медичними рекомендаціями протипоказана робота в нічний час, не можуть бути залучені до праці в цей період без їх власної згоди.

Отже, на сучасному етапі українського суспільства відзначається зростання кількості осіб з інвалідністю. Наявність законодавчої бази, яка регулює права інвалідів у сфері трудових відносин та охорони праці, свідчить про важливість та необхідність заходів для забезпечення повноцінності життя інвалідів у суспільстві. Охорона праці для осіб з інвалідністю включає в себе комплексну систему заходів, спрямованих на забезпечення безпеки та здоров'я під час трудової діяльності. Захист прав осіб з інвалідністю включає у себе заборону встановлення випробувального терміну при прийнятті на роботу, заборону обмеження тривалості річної основної відпустки, заборону надурочних робіт і робіт у нічний час без їхньої згоди та інші пільги. Проте, існують проблеми, які вимагають негайного вирішення. Зокрема, проблеми пов'язані з працевлаштуванням інвалідів та забезпеченням їх безпечних умов праці та якісної освіти.

У контексті воєнного стану в Україні встановлено спеціальні правила для трудових відносин. Дані заходи введені для забезпечення ефективності праці та безпеки громадян в умовах воєнного стану.

Тому, сучасна політика України має акцентувати увагу на зміцненні соціального та правового статусу інвалідів, поліпшенні умов їхнього життя.

Література:

1. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text (дата звернення 9.12.2023).
2. Кодекс законів про працю України № 322-VIII від 10.12.1971 р. (поточна редакція – 01.10.2023 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text
3. Вінніченко В. В. Правове регулювання праці осіб з інвалідністю в Україні : робота на здобуття кваліфікаційного рівня магістра ; спец. 081 «Право». Суми: СумДУ, 2018. 133 с.
4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#doc_info (дата звернення 10.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-36

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ УЧАСТІ СУБ'ЄКТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Гаєвий Владислав Вадимович
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Соціальна безпека служить фундаментальною основою для виживання та гідного існування кожної людини. Тому цілком природно вимагати участі громадян у правовому регулюванні режиму соціального захисту та безпеки держави, адже саме в рамках такої участі можуть бути повною мірою враховані їх потреби в соціальній безпеці. Приймаючи до уваги важливість правового регулювання в соціальній сфері [див., напр.: 1–3] і роль суб'єктів владних повноважень (як публічного, так і приватного права) в нормотворчості, соціально-правова значимість суб'єктів громадянського суспільства, що беруть участь в цьому процесі (яку вже у тій чи іншій мірі досліджували науковці [див., напр.: 4; 5]), очевидна та виправдана серед іншого наступними обставинами:

1) суб'єкти громадянського суспільства переважно діють на низовому рівні, безпосередньо взаємодіючи з окремими особами (в тому числі з тими, хто об'єднаний спільними інтересами), які або

перебувають у важких життєвих ситуаціях, або ризикують потрапити в них (отже, ці суб'єкти можуть представляти позиції таких людей і пропонувати важливі пропозиції щодо ефективного нормативно-правового управління соціальною сферою). Слід наголосити на тому, що процес правового регулювання вимагає глибокого експертного розуміння не лише принципів права, норм Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів (міжнародно-правового та національного рівнів), рішень Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, а й юридичних, соціально-економічних, політичних і культурних наслідків процесу правового регулювання. Між тим, суб'єкти громадянського суспільства, як правило, не володіють глибоким розумінням відповідних аспектів правового регулювання, необхідним для ефективного здійснення правового регулювання. Проте, слід підкреслити, що суб'єкти громадянського суспільства часто спеціалізуються в певних сферах буття людини (груп людей, суспільства в цілому). В силу цього, ці суб'єкти: а) можуть запропонувати спеціалізовані знання і практичний досвід роботи на місцях, тим самим доповнюючи технічну юридичну діяльність нормативного характеру; б) можуть перешкоджати впровадженню помилкових підходів в правове регулювання соціальної безпеки (в іншому випадку ці помилкові підходи могли б використовуватися нормотворчими структурами, яким не вистачає глибокого розуміння реальних потреб людей, які або є соціально вразливими, або ризикують стати такими в майбутньому);

2) беручи участь в процесі правового регулювання соціальної безпеки, суб'єкти громадянського суспільства забезпечують прозорість і підзвітність цього процесу, тим самим запобігаючи відхилення від орієнтованих на людину підходів з боку суб'єктів нормотворчої діяльності. Виходячи із того, що громадянське суспільство вважається фундаментом демократії на всіх рівнях буття суспільства (на національному, локальному та організаційному рівнях), забезпечуючи в дійсності ефективну та прозору діяльність держави та інших суб'єктів публічно (і не публічно) владних повноважень, закономірним чином такі суб'єкти також сприяють належному нормативно-правовому впровадженню політики соціальної безпеки, котра повсякчас повинна враховувати той факт, що людина, її життя і здоров'я є беззаперечною вищою соціальною цінністю. Приймаючи до уваги той факт, що людиноцентричний підхід у правовому регулюванні соціальної безпеки є дещо абстрактним (незважаючи на те, що він визначається цілком конкретними вимогами загального правового принципу людиноцентризму), стає вкрай важливим, щоб громадянське суспільство охоплювало широке коло експертів (як науковців, так і практиків).

Залучення таких фахівців гарантує, що стандарти і нормативи соціальної безпеки будуть як встановлюватися, так і переглядатися з урахуванням інтересів людини. Цей підхід враховує багато аспектів людиноцентризму, як теоретичних, так і практичних. Таким чином, він забезпечує правовому регулюванню міждисциплінарну основу, тим самим сприяючи розробці нормативної бази для правового режиму соціальної безпеки, яка була б науково суворою, збалансованою, адекватною, оптимальною та ефективною. Більш того, як вбачається, у результаті залучення суб'єктів громадянського суспільства в процес правового регулювання соціальної безпеки створює умови, що сприяють стабільному функціонуванню механізму зворотного зв'язку. Ця стабільність, у свою чергу, гарантує, що політика соціального захисту (як на організаційному рівні, так і на державному рівні) залишається не тільки адаптивною, але й піддається вдосконаленню, особливо в плані задоволення відчутних потреб соціально вразливих верств населення в питаннях соціальної безпеки;

3) залучення суб'єктів громадянського суспільства до процесу правового регулювання соціальної безпеки дозволяє мобілізувати та ефективно використовувати ресурси для належної підтримки соціально-правового режиму соціального захисту в державі. Як правило, суб'єкти громадянського суспільства організаційного типу мають доступ до важливих для ефективної нормотворчості та контролю за нормотворчістю ресурсів, а саме – до людського капіталу, інноваційних технологій, практик, фінансування тощо. Відтак, поєднання нормотворчого потенціалу суб'єкта процесу правового регулювання соціальної безпеки із ресурсами суб'єктів громадянського суспільства дозволяє найбільш оптимально та ефективно досягти мети правового регулювання, а також мети забезпечення соціальної безпеки на відповідному рівні (національному, локальному та організаційному).

Отже, як вбачається, забезпечення участі суб'єктів громадянського суспільства у правовому регулюванні соціальної безпеки в Україні відповідає як сучасним концепціям громадянського суспільства, так і цілям соціального захисту на національному, місцевому та організаційному рівнях. Однак відсутність належного законодавчого регулювання такої участі громадськості може підірвати систему соціальної безпеки, що є неприйнятним для правової, демократичної та соціальної держави. Для ефективного вирішення цієї проблеми стає необхідним спочатку прояснити правовий статус суб'єктів громадянського суспільства, які беруть участь у правовому регулюванні соціальної безпеки в Україні, що є питанням, котре досі залишалася непоміченою українськими вченими.

Література:

1. Іншин М. І. Механізм правового регулювання державної служби. *Форум права*. 2009. № 3. С. 297–301.

2. Купіна Л.Ф. Ефективність норм трудового права : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2021. 471 с.

3. Нечипоренко А. О. Ефективність законодавства як соціально-правова основа розвитку і вдосконалення суспільства. *Юрист України*. 2013. № 2. С. 43–48.

4. Буткова О. Я. Конституційно-правові засади здійснення громадської гендерно-правової експертизи в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2019. № 4(6). С. 34–41.

5. Федорова О. Ю. Вплив громадськості на прийняття нормативно правових актів державними органами управління. *Право України*. 2010. № 5. С. 206–214.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-37

МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Гончар Олександра Геннадіївна
студентка 1 курсу другого (магістерського) рівня освіти
факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

У сучасних умовах правового режиму воєнного стану, одними з найпоширеніших правових спорів є індивідуальні трудові спори, які виникають у зв'язку з низкою причин невдоволення працівників через призупинення трудового договору, невиплати заробітної плати, скорочення чи звільнення працівників, оголошення простою тощо. Зазвичай, основними методами вирішення таких спорів залишається їхнє судове врегулювання. Цей метод має досить трудомістку процедуру та не в усіх випадках задовольняє обидві сторони, а вирішення індивідуальних спорів є довготерміновим зі значними витратами (наприклад, на адвоката, судові збори, можливі експертизи за необхідності).

Як альтернатива ефективнішого, більш швидкого, менш затратного методу позасудового вирішення таких спорів, який дозволить двом сторонам прийти до спільного рішення та задовольнити свої інтереси

й один одного виступає медіація. Зазначимо, що медіація в трудових спорах – це новий спосіб вирішення конфліктів між роботодавцями та працівниками, більш гнучкий і такий, що допомагає врегулювати спір на умовах взаємної поваги один до одного.

Метою проведення дослідження є аналіз вирішення трудових спорів шляхом медіації, її доцільність та перспектива розвитку в умовах сьогодення.

У сучасній літературі під індивідуальним трудовим спором розуміють неврегульовані розбіжності, які виникли між роботодавцем і працівником щодо застосування норм трудового законодавства або умов праці, які не в змозі вирішити шляхом перемовин [1].

Конституція України закріплює права людини та гарантує право на їх захист, в т.ч. і трудових. Статтею 55 Конституції України визначено, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань, та абз. 2 ст. 124 передбачено, що законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору [2]. Статтею 221 Кодексу законів про працю (далі – КЗпП) України визначено, що трудові спори розглядаються комісіями з трудових спорів, місцевими загальними судами. Статтею 222^1 КЗпП України встановлено, що відповідно до Закону України «Про медіацію», трудові спори можуть бути врегульовано шляхом медіації [3].

Серед міжнародних актів, що регулюють застосування медіації виділяють Рекомендації Ради Європи R №(2002)10 «Про медіацію в цивільних справах» від 18 вересня 2002 року та Рекомендації ради Європи № R (98)1 «Щодо медіації в сімейних справах» від 21 січня 1998 року.

Що ж є медіацією? В п. 4 ст. 1 Закону України «Про медіацію» (далі – Закон) визначено, що медіація – це позасудова, добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони через медіатора (медіаторів) запобігають виникненню або врегульовують спір шляхом перемовин [4].

Багато науковців проявляють значний інтерес і ведуть жваві дискусії щодо медіації як методу вирішення трудових спорів. Так, М. В. Сокіл розглянув проблематику розв'язання спору за допомогою примирної комісії та незалежного посередника та прийшов до висновку, що посередництво у вирішенні трудових спорів– це спосіб вирішення трудового спору у якому бере участь третя сторона, функція якої зосереджується у прийнятті рекомендаційного рішення, яке б допомогло розв'язати спір [5]. Т. О. Подковенко метод медіації розглядає як програму примирення, завдяки якій сторони управляють самим процесом врегулювання конфлікту та результатом в комплексі за

взаємною згодою сторін [6, с. 31–38]. На думку О. В. Белінінської, медіація передбачає вирішення конфліктної ситуації конфіденційним та добровільним способом, де медіатор дотримуючись чіткої процедури, сприяє у проведенні прямих переговорів між сторонами для обрання найкращого рішення щодо вирішення проблеми [7, с. 92–100]. В. Я. Буряк медіацію розглядає як спосіб вирішення трудових спорів через добровільний порядок їх вирішення за допомогою переговорів із запрошенням медіатора, метою якого є прийняття рішення, яке задовольнить обидві сторони [8].

На нашу думку, медіація як метод вирішення індивідуальних трудових спорів – це правовий досудовий процес вирішення конфліктних ситуацій між роботодавцем і працівником шляхом переговорів із запрошенням третьої сторони, яка є неупередженою, незалежною, компетентною та має досягти такого рішення, яке б задовольнило обидві сторони спору. Роль медіатора при вирішенні індивідуального трудового спору полягає у допомозі сторонам піти на поступки та прийняти рішення, яке б задовольняло обидві сторони або запропонувати сторонам варіанти рішень, які вони не використовували.

Основними перевагами над іншими способами вирішення спорів медіативного методу є: 1) добровільність; 2) конфіденційність, тобто ані сторони ані медіатор відповідно до Закону не мають права розголошувати конфіденційну інформацію, якщо сторони в договорі не домовились про інше й у разі якщо це не передбачено цим же Законом. Медіатор може розголошувати конфіденційну інформацію отриману від однієї сторони іншій лише за згоди першої. Медіатор не може бути допитаний як свідок у справі (провадженні) щодо інформації, яка стала йому відома під час підготовки та проведення медіації; 3) нейтральність, незалежність та неупередженість медіатора перед сторонами, органами державної влади та місцевого самоврядування; 4) самовизначення та рівність прав сторін дає їм право самостійно обирати медіатора, визначати перелік питань, які їм потрібно вирішити, варіанти врегулювання конфліктів, зміст угоди за результатами медіації, строки та способи їх виконання, та інші питання щодо спору; 5) гнучкість та оперативність, адже цей спосіб уможливлює сторонам обговорення всіх деталей спору та пошук найбільш вигідного для обох сторін виходу з конфлікту, не обмежуючи себе у часі; 6) економність, сторонам не потрібно витрачати кошти на залучення експертів, оплату послуг адвоката, судові затрати та ін. [4].

У зарубіжній практиці медіацію успішно та ефективно використовують як спосіб вирішення індивідуальних трудових спорів. Наприклад, в Канаді обов'язково є процедура примирення у вирішенні трудових спорів компетентними органами щодо інших способів захисту своїх

прав. У 1947 році в США створили спеціальну Федеральну службу із медіації та примирливих процедур. Так, урегулювання трудових спорів між профспілками та роботодавцями залучають Міністерство праці США як незалежного посередника. У країнах Європи успішно функціонують медіативні способи примирення, зокрема у Німеччині – Федеральний союз медіації в економіці та сфері праці (Bundesverband Mediation in Wirtschaft und Arbeitswelt), який працює над розвитком і підтримкою медіації як засобу вирішення конфліктів, наданням підтримки для навчання та підвищення кваліфікації медіаторів, розробленням і підтриманням стандартів медіації й етичних норм, яких мають дотримуватися медіаторами в роботі із розв'язання конфліктів; у Великій Британії діє консультативна служба примирення й арбітражу (Asac Codes of Practice), завданням якої є сприяння розвитку виробничих відносин і розв'язання конфліктних ситуацій; у Південній Кореї Законом «Про врегулювання трудових спорів» визначається система врегулювання, яка включає процедуру примирення, медіації, арбітражу, екстреного врегулювання, добровільного врегулювання на підставі угоди або колективного договору [9, с. 38–45].

Таким чином, процедура медіації для обох сторін є простою та зрозумілою для всіх учасників. Через такий метод сторони економлять свій час, грошові кошти, зберігають сприятливий мікроклімат у колективі та конфліктна ситуація не набуває розголосу, чим зберігається гарна репутація як роботодавця, так і працівника. Прийняття участі у вирішенні конфлікту не визнає вину учасника спору. Сторони самі обирають медіатора, який є нейтральною третьою особою. Медіатор за наявності особистої чи фінансової зацікавленості, що може призвести до конфлікту інтересів, зобов'язаний повідомити про це сторони. Проблемним питанням, яке потребує рішення, на нашу думку, є недостатнє розповсюдження даного способу під час вирішення трудових спорів в Україні. Можливо, така тенденція існує через новизну методу та необізнаність роботодавців і працівників, низьку правову культуру, що викликає недовіру до цього методу. Нами пропонується популяризація медіації шляхом проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення, проведення брифінгів, нарад щодо її ефективності та рентабельності вирішення трудових спорів.

Література:

1. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підр. Київ : Знання, 2008. 860 с.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

3. Кодекс законів про працю : Закон України № 322-VIII від 10.12.71. *Відомості Верховної Ради України.* 1971. Додаток № 50. Ст. 375.

4. Про медіацію : Закон України від16.11.2021№ 1875-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2022. № 7. Ст. 51. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення: 05.12.2023).

5. Сокіл М. В. Порядок вирішення трудових колективних спорів і конфліктів в Україні : монографія. Луцьк : друк. ПП Іванюк В. П, 2011. 208 с.

6. Подковенко Т. О. Медіація як один з альтернативних методів вирішення юридичних конфліктів. *Держава і право*. 2009. № 45. С. 31–38.

7. Берлінська О.В. Медіація – альтернативне вирішення спорів. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1(5). С. 92–100.

8. Бурак В. Я., Кулачок-Тітова Л. В., Пилипенко П. Д. Альтернативні способи вирішення трудових спорів. Хмельницький : ХУУП, 2015. 172 с.

9. Середа О. Г. Медіація (посередництво) як альтернативний спосіб вирішення трудового спору. *Наукові праці кафедри трудового права Національної юридичної академії імені Я. Мудрого. Право і іновації*. 2017. № 2(18). С. 38–45.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-38

ВПЛИВ КОНЦЕПЦІЇ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА РИНОК ТА УМОВИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ ТРУДОВОГО ПРАВА

Демченко Ілля Ігорович
студент 4 курсу бакалавріату
кафедри програмного забезпечення систем
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Україна

Якуніна Алла Олександрівна
кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціології
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Україна

Влітку 2021 року Кабінет Міністрів України (КМУ) схвалив постанову № 750 «Щодо сприяння впровадженню технологічного підходу «Індустрія 4.0» в Україні» [1]. Згідно з нею, підтримується

пропозиція Міністерства економіки та затверджується Положення щодо запровадження згаданого підходу. Регіональні органи влади отримали вказівку сприяти створенню та функціонуванню центрів впровадження технологічного підходу «Індустрія 4.0».

Загалом вищезгаданий новий технологічний підхід характеризується як Четверта промислова революція. Вона визначає поточний етап технологічного розвитку, який є цифровою трансформацією, автоматизацією та об'єднанням фізичних, цифрових і біологічних систем. Термін введений для опису нової ери промисловості, де передові технології, такі як штучний інтелект, інтернет речей, обробка даних великого обсягу, робототехніка тощо, інтегруються у виробничі процеси [2]. Разом з цим вона має широкий вплив на різні аспекти суспільства, включно з економікою, трудовими відносинами, освітою та соціальними структурами.

Автоматизація та цифровізація призводять до змін у методах виробництва, управління бізнесом, а також вимагають нових навичок і підходів до праці. Основні риси Четвертої промислової революції включають в себе сильну залежність від сучасних інформаційних технологій, можливості масового персоналізованого виробництва, глобальне підключення та обмін даними між пристроями, а також використання аналітики для прийняття рішень.

Зрозуміло, що концепція «Індустрії 4.0» безпосередньо впливає на робочі місця, умови та ринок праці загалом [2, 3]. Нова ера механізації та автоматизації, посилена цифровізацією праці, представляє собою виклики, які необхідно вирішувати з використанням правових інструментів. Виникають питання про те, наскільки швидко регулювання може пристосовуватися до технологічного розвитку, адже правова система частково підпадає під вплив технологічних змін і часто слідує за ними.

Вплив концепції «Індустрії 4.0» у трудовому праві містить у собі низку ключових викликів, включно з втратою робочих місць через автоматизацію і роботизацію, а також способами регулювання ситуації з використанням існуючих правових інструментів. Насамперед необхідно розробити закони, що визначають майбутнє ринку праці, враховуючи впровадження новітніх інформаційних технологій, що включає в себе регулювання зайнятості та адаптацію до нових форм роботи [2]. Важливим аспектом є навчання та перекваліфікація працівників для роботи з новими технологіями, а також встановлення нормативів безпеки та охорони праці в умовах впровадження автоматизованих систем і роботів [3].

Необхідно розглянути можливість надання соціальних гарантій для працівників, враховуючи вірогідність зменшення кількості робочих

місць через процеси автоматизації, що включає в себе розробку заходів соціальної підтримки для тих, хто втратив роботу через впровадження нових технологій. Важливими аспектами також є регулювання умов віддаленої роботи, її нових моделей, оплата праці, питання захисту даних та особистої конфіденційності працівників у цифровому середовищі.

Крім того, необхідно передбачити забезпечення рівних можливостей та відсутність дискримінації працівників на основі статі, віку, національності, освіти тощо в контексті впливу нових технологій на ринок праці. Слід сприяти соціальному діалогу та участі зацікавлених сторін у формуванні та реалізації політики трудового права у відповідності до концепції Четвертої промислової революції.

Одним з можливих напрямків розвитку трудового права, спираючись на концепцію «Індустрії 4.0», є співставлення національного законодавства з міжнародними стандартами та рекомендаціями, що визначають основні принципи та правила регулювання трудових відносин у сучасному світі [3]. Доцільно враховувати досвід країн, які вже впроваджують нові технології у сфері праці, та адаптувати їх до власних умов та потреб. Важливо також забезпечити ефективний моніторинг та контроль за дотриманням трудового права у відповідності до концепції Четвертої промислової революції, а також захист прав та інтересів працівників у разі виникнення спорів та конфліктів.

Отже, впровадження концепції «Індустрії 4.0» у трудовому праві потребує постійного оновлення законодавства з метою забезпечення справедливих умов праці та соціального захисту працівників в умовах швидко мінливого технологічного середовища.

Література:

1. Щодо сприяння впровадженню технологічного підходу «Індустрія 4.0» в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 № 750. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/shchodo-spriyannya-vprovadzhennyu-tehnologichnogo-pidhodu-industriya-40-v-ukrayini-i210721-750 (дата звернення: 14.12.2023).

2. Mélypataki G. Industry 4.0 and labour law – Does law 4.0 exist? *24th International Carpathian Control Conference (ICCC)*. Miskolc-Szilvásvárad, Hungary, Jun. 12–14, 2023. DOI: https://doi.org/10.1109/iccc57093.2023.10178956

3. Gutsu S. F. Impact of Industry 4.0 on Labor Relations and the Labor Market: International Experience for Ukraine. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2020. Vol. 1. № 61. P. 101–105. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-3322.61-1.23

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-39

СТРОКОВІ ТРУДОВІ ДОГОВОРИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ № 1-Р/2023 ВІД 07.02.2023: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Занфірова Тетяна Анатоліївна
доктор юридичних наук,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

07 лютого 2023 року Конституційним Судом України (далі – КСУ) ухвалено рішення № 1-р/2023 у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього частини другої статті 22 Закону України «Про повну загальну середню освіту», згідно з яким абзац третій частини другої статті 22 Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року № 463-IX визнано неконституційним [1]. У зв'язку з ухваленням такого рішення на практиці виникло ряд запитань щодо того, які саме правові наслідки таке рішення КСУ породжує. Саме цій проблемі буде присвячено дану публікацію.

Окремі питання правових наслідків рішень КСУ та проблемні аспекти впливу останніх на регулювання трудових відносин розглядалися, зокрема, у працях таких вчених: Ю. Барабаш, В. Бринцева, П. Стецюк, П. Ткачук, В. Тихий, Ю. Тодика, В. Шаповал, В. Венедіктов, М. Іншин, В. Щербина, О. Ярошенко.

Відповідно до абз. 3 ч. 2 ст. 22 Закону України «Про повну загальну середню освіту» № 463-IX від 16.01.2020 (набрав чинності 18 березня 2020 року, далі – Закон) «педагогічні працівники державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які досягли пенсійного віку та яким виплачується пенсія за віком, **працюють на основі трудових договорів, що укладаються строком від одного до трьох років»** [2].

Згідно з абз. 2 п.п. 2 п. 3 розділу X «Прикінцеві та перехідні положення» Закону керівників державних і комунальних закладів загальної середньої освіти зобов'язано припинити безстрокові трудові договори з педагогічними працівниками таких закладів освіти, яким виплачується пенсія за віком, з одночасним укладенням з ними трудових договорів строком на один рік [2].

Аналіз наведеного положення (навіть поверхневий) свідчить про те, що абз. 3 ч. 2 ст. 22 Закону відрізняється за змістом від абз. 2 п.п. 2 п. 3 розділу Х «Прикінцеві та перехідні положення», що викликає певні питання щодо відповідності такого положення вимогам законодавчої техніки (однак це питання потребує окремого дослідження). Крім того, привертає увагу останнє формулювання «одночасне укладення з ними трудових договорів строком на один рік». Отже, буквальне тлумачення закону свідчить, що з такими працівниками обов'язково мають укладатися строкові трудові договори на один рік. Далі, по спливу цього року, такого обов'язку вже немає і тут роботодавець самостійно приймає рішення щодо укладення чи неукладення такого трудового договору з цією категорією освітян.

Таким чином, починаючи з липня 2020 з педагогами державних і комунальних закладів середньої освіти, яким виплачується пенсія за віком, укладалися трудові договори строком від одного до трьох років. Деякі педагоги були звільнені відразу по спливу строкового трудового договору, з рештою в подальшому укладалися нові трудові договори (теж, як правило, строком на один рік).

07 лютого 2023 року Конституційним Судом України (далі – КСУ) ухвалено рішення № 1-р/2023 (далі – Рішення КСУ), згідно з яким абзац третій частини другої статті 22 Закону визнано неконституційним [1]. В абз. 7 рішення № 1-р/2023 КСУ зазначив, що установлення для педагогічних працівників державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які досягли пенсійного віку та отримують пенсію за віком, можливості укладення з ними виключно строкових трудових договорів, на відміну від педагогічних працівників державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які не досягли пенсійного віку та не отримують пенсії за віком, становить безпідставне та необґрунтоване обмеження прав цих осіб у трудових відносинах за ознакою віку та юридичним фактом отримання пенсії за віком [1].

Отже, після трьох років застосування положення абз. 3 ч. 2 ст. 22 Закону визнане неконституційним. Оскільки з частиною педагогічних працівників, які підпадали під дію неконституційного положення Закону, трудові відносини вже припинилися, з іншою частиною такі трудові відносини тривають, вважаємо, що характер проблемних питань і типи ситуацій суттєво відрізняються. З огляду на обмеження у обсязі, у даній публікації ми розглядаємо лише той випадок, коли трудові відносини з педагогами, які отримують пенсію за віком, тривали/тривають після лютого 2023 року.

Згідно з листом МОН № 1/3836-23 від 20.03.2023 «… *Якщо договір був укладений до 07.02.2023, коли Рішення Конституційного суду*

України щодо визнання абзацу третього частини другої статті 22 Закону України «Про повну загальну середню освіту» не вступило в дію, він буде рахуватися діючим та умови, які в ньому зазначені, мають дотримуватися сторонами». Таким чином, МОН фактично запропонував продовжити дію неконституційної норми [3].

Розглянемо конкретний приклад. Якщо строк трудового договору закінчується у червні 2023, то закінчення строку такого трудового договору «автоматично» є підставою для припинення трудових відносин. При цьому звертаємо увагу, що станом на червень 2023 абз. 3 ч. 2 ст. 22 Закону, який передбачав строкові трудові договори для таких освітян, втратив чинність, але, де-факто, у даній ситуації він продовжує свою дію.

Погоджуємось, що положення про строковість трудових договорів, укладених з педагогічними працівниками пенсійного віку, станом на дату укладення такого договору було дійсним. Воно, хоч і передбачало погіршення становища працівника, але узгоджувалося з чинним законодавством України (тому ст. 9 КЗпП України у даному разі не могла застосовуватись). Однак 07 лютого 2023 року, коли КСУ визнав положення абз. 3 ч. 2 ст. 22 Закону неконституційним, на наше переконання, ситуація змінилася.

Згідно з ч. 2 ст. 23 КЗпП України строковий трудовий договір укладається у випадках, коли трудові відносини не можуть бути встановлені на невизначений строк з урахуванням характеру наступної роботи, або умов її виконання, або інтересів працівника та в інших випадках, передбачених законодавчими актами [4]. В даному разі строкові трудові договори укладалися через «інші випадки, передбачені законодавчими актами». Вважаємо, що 07 лютого 2023 така підстава відпала. Більше того, стало відомо, що дана підстава суперечить Конституції України, а відтак її застосування фактично становить порушення трудових прав освітян, з якими було укладено строкові трудові договори.

Відповідно до абз. 3 п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України № 9 «Про практику розгляду судами трудових спорів» від 06.11.1992 *«Оскільки згідно з ч. 2 ст. 23 КЗпП трудовий договір на визначений строк укладається лише у разі, коли трудові відносини на невизначений строк не може бути встановленоз урахуванням характеру роботи або умов її виконання, або інтересів працівника (наприклад, його бажання), або в інших випадках, передбачених законодавчими актами,* ***укладення трудового договору на визначений строк при відсутності зазначених умов є підставою для визнання його недійсним у частині визначення строку*** [5].

Таким чином, з урахуванням зазначеного вище, вважаємо, що 07 лютого 2023 року, коли було ухвалено рішення КСУ, виникла підстава для визнання недійсним строкового трудового договору у частині визначення строку, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 9 КЗпП України умови трудових договорів, які погіршують становище працівників порівняно з законодавством України про працю, є недійсними.

У даному разі, на наш погляд, найбільш оптимальний з точки зору доктрини трудового права «вихід» полягає у переведенні педагогів, яким виплачується пенсія за віком, за наказом роботодавця на безстрокові трудові договори. Такий варіант вирішення даної проблеми дозволить поновити права педагогічних працівників, які упродовж трьох років порушувалися на підставі норма, яка не відповідає Конституції України.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України № 1-р/2023 від 07.02.2023 у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього частини другої статті 22 Закону України «Про повну загальну середню освіту». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-23#n50 (дата звернення 24.09.2023).

2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» № 463-IX (в редакції від 05.06.2023). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text (дата звернення 25.09.2023).

3. Лист МОН № 1/3836-23 від 20.03.2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.pon-odessa.org.ua/upload/лист_МОН_ЦК_ Профспілки_ріш_Конст_суду_пенсіонери.pdf (дата звернення 25.09.2023).

4. Кодекс законів про працю України (в редакції від 30.07.2023). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/322-08#Text (дата звернення 25.09.2023).

5. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 «Про практику розгляду судами трудових спорів» від 06.11.1992. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/v0009700-92#Text (дата звернення 25.09.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-40

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ПОСАДОВИХ ОСІБ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Івачковська Вікторія Вячеславівна
здобувачка другого (магістерського) рівня освіти
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Ефективність державної служби в Україні в умовах сьогодення є важливим чинником забезпечення функціонування держави, адже державні органи посідають важливу роль в сучасній Україні, забезпечуючи державну і політичну стабільності. Належна робота державного механізму залежить від якісного кадрового складу, саме тому від компетентності державних службовців, їх моральних якостей і ділової активності залежить ефективність державного управління.

Основним нормативним актом, що регулює засади державної служби є Закон України «Про державну службу», який визначає принципи, правові та організаційні засади забезпечення публічної, професійної, політично неупередженої, ефективної, орієнтованої на громадян державної служби, яка функціонує в інтересах держави і суспільства, а також порядок реалізації громадянами України права рівного доступу до державної служби, що базується на їхніх особистих якостях та досягненнях [1]. Так, ч. 2 ст. 1 Закону визначено, що державний службовець – це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби.

Слід зазначити, що з моменту введення воєнного стану на території України особливою увагою наділена Державна митна служба України (далі – Держмитслужба).

Слід зазначити, що з моменту введення воєнного стану на території України та зменшення кількості пунктів перетину кордону України, та, в свою чергу, збільшення товаропотоку на тих, що зараз функціонують, ефективне виконання посадових обов'язків працівниками Державної митної служби України (далі – Держмитслужба) має особливо важливе значення.

Держмитслужба є центральним органом виконавчої влади, діяльність якої спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів [2]. Функції та повноваження служби закріплені у Постанові КМУ «Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України».

Основними завданнями Держмитслужби є: забезпечення митної безпеки та захисту митних інтересів України, створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, збереження належного балансу між митним контролем і спрощенням законної торгівлі, забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил [3].

Держмитслужба діє на основі Правил внутрішнього службового розпорядку апарату Державної митної служби України [4]. Враховуючи повноваження, посадова особа Держмитслужби повинна мати профільну освіту, глибокі знання і досвід, щоб забезпечити дотримання митних правил та процедур під час переміщення товарів через митний кордон.

Міністерством фінансів спільно з Держмитслужбою, Національним агентством з питань державної служби за сприяння Посольства США та представництва Міжнародної організації з міграції в Україні було організовано та проведено тестування працівників територіальних підрозділів митної служби з питань кваліфікації та благонадійності.

Посадові особи Держмитслужби повинні були пройти тести на знання антикорупційного та митного законодавства, загальні здібності, особливо абстрактні, числові та словесні міркування, а також на благонадійність – це психометричний тест, призначений для виявлення осіб, які схильні до контрпродуктивної поведінки та порушень на робочому місці, встановлених правил [5].

6 квітня 2023 до Верховної Ради було внесено проєкт закону про внесення змін до Митного кодексу України щодо встановлення особливостей проходження служби в митних органах та проведення атестації посадових осіб митних органів (№ 6490-д).

Законопроєкт, зокрема, пропонує: змінити процедуру проведення конкурсного відбору на посаду Голови Держмитслужби; передбачає залучення до проведення відкритого конкурсу на посаду Голови Держмитслужби міжнародних експертів; надає право Голові Держмитслужби призначати своїх заступників за поданням Прем'єр-міністра України відповідно до пропозицій такого Голови, а також скасовує необхідність погодження з Міністром фінансів України призначення на посади та/або звільнення з посад інших керівників; запровадити щорічний зовнішній незалежний аудит ефективності

діяльності митних органів, негативний висновок за результатами проведення якого є підставою для звільнення Голови; провести одноразову атестацію митників для встановлення відповідності займаній посаді, значно підвищити розміри окладів митників, фактично приводячи їх до рівня окладів їхніх колег у сусідніх країнах, а також встановити залежність окладів від рівня прожиткового мінімуму [6].

Також, для належного реформування митної служби необхідно скоротити адміністративні процедури, знизити технічні бар'єри, зокрема прискорити укладання з ЄС Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції (АСАА), поширити дію угоди на всі сектори промисловості. А перехід на електронні системи митного контролю та оформлення відповідних документів дозволить знизити прямі контакти з державними службовцями митниці та забезпечить прозорий та автоматизований процес митного контролю.

Література:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015. №889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016 р. № 4. Ст. 43.

2. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: Постанова Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р., № 227. *Офіційний вісник України*. 2019 р. № 26. Стор. 10.

3. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/state-customs-service (дата звернення: 03.12.2023).

4. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: https://customs.gov.ua/robota-sluzhbi (дата звернення: 03.12.2023).

5. "Економічна правда". Тестування митників як крок до нової, європейської митниці. URL: https://www.epravda.com.ua/projects/mytnytsia/2021/07/1/674862/ (дата звернення: 03.012.2023).

6. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо встановлення особливостей проходження служби в митних органах та проведення атестації посадових осіб митних органів: Проєкт Закону №6490-д від 06.04.2023. 9 сесія IX скликання.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-41

ДОСВІД США ЩОДО ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ І ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Петрик Олена Леонідівна
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів, Україна

Як показує міжнародний досвід, державне сприяння у працевлаштуванні та самозайнятості військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС і членів їх сімей є одним зі стратегічних напрямків соціальної підтримки ветеранів загалом, адже дозволяє розвивати малий та середній бізнес в Україні, частково зменшуючи навантаження на фінансування соціальної сфери [1, с. 23].

У кожній економічно-розвиненій країні існують власні інструменти та стратегії підтримки ветеранів у сферах працевлаштування та підприємництва, які є ефективними та показовими для наслідування. Тому вважаємо за необхідне провести аналіз передового інноваційного досвіду державної підтримки військовослужбовців, ветеранів і членів їх сімей у сфері їхньої професійної самореалізації такої успішної країни як Сполучені Штати Америки, що дасть можливість вивчити позитивну практику державного регулювання питання підтримки країни вищеназваної категорії громадян.

Так, говорячи про досвід підтримки ветеранського бізнесу в США, можна стверджувати, що в даному контексті саме пропозиція спровокувала попит. Ініційовані у 80–90-х роках початкові умови для створення ветеранського бізнесу, надання позик і кредитування, знайшли відгук серед ветеранської спільноти та в американському суспільстві загалом. Протягом наступних 10 років виникла потреба у створенні окремої інституції – Управління ветеранського бізнесу та цілої мережі локальних центрів задля подальшого сприяння розвитку ветеранського бізнесу.

Також задля забезпечення потреб громадян у працевлаштуванні діє Департамент праці (The Department of Labor). Він адмініструє федеральне трудове законодавство, щоб гарантувати права працівників на справедливі, безпечні та здорові умови праці, включаючи мінімальну погодинну заробітну плату та оплату понаднормових, захист від

дискримінації при працевлаштуванні та страхування на випадок безробіття.

При Департаменті праці діє Служба працевлаштування та навчання ветеранів (VETS), що надає послуги американським ветеранам та військовослужбовцям, які звільняються зі служби, готуючи їх до повноцінної кар'єри, надаючи ресурси та досвід працевлаштування, а також захищаючи їхні права на працевлаштування.

Служба пропонує послуги з працевлаштування та навчання ветеранам, які мають на це право, через неконкурентну Програму державних грантів «Робочі місця для ветеранів» (Jobs for Veterans State Grants Program). За цією програмою кошти виділяються державним агентствам з працевлаштування пропорційно кількості ветеранів, які шукають роботу в їхньому штаті. Також VETS приймає скарги та розслідує порушення Закону про права на працевлаштування та зайнятість військовослужбовців Збройних сил США, який захищає права на працевлаштування та забезпечує працевлаштування ветеранів, резервістів і членів Національної гвардії після закінчення строкової служби, а також забороняє дискримінацію при працевлаштуванні через минулі, теперішні чи майбутні військові обов'язки [2].

Водночас при Департаменті існує Консультативний комітет з питань працевлаштування, навчання та взаємодії з роботодавцями ветеранів, створений для оцінки потреб ветеранів у працевлаштуванні та навчанні, а також їхньої інтеграції в робочу силу. Він визначає, якою мірою програми та заходи Департаменту праці США задовольняють такі потреби, допомагає помічнику Міністра праці з питань працевлаштування та навчання ветеранів у роботі з роботодавцями щодо переваг працевлаштування ветеранів, а також надає рекомендації щодо навчання та роботи з роботодавцями з метою сприяння працевлаштуванню ветеранів [3].

Упровадження та подальшого активного розвитку здобула низка програм державної підтримки, що виникли внаслідок попередніх законодавчих змін. Однією з таких є Програма Boots to Business (B2B) – підприємницька освітня та навчальна програма, яку пропонує Управління у справах малого бізнесу (Small Business Administration, SBA) в рамках Програми допомоги переходу (Transition Assistance Program) від Міністерства оборони [4]. За результатом даної Програми було підготовлено професійно та випущено понад 165 000 військовослужбовців, ветеранів, військовослужбовців Національної гвардії та резерву, а також подружжя військових.

Не менш ефективною є Програма від Управління у справах малого бізнесу – Veterans Business Outreach Center (VBOC), що розроблена для надання послуг із розвитку підприємництва, таких як бізнес-навчання,

консультації та рекомендації партнерів для перехідних військово-службовців, ветеранів, військовослужбовців Національної гвардії та резерву, а також подружжя військових, зацікавлених у створенні або розвитку невеликої компанії. Як бізнес-центри для ветеранів виступають 22 організації, які беруть участь у цій Програмі на базі угоди про співпрацю [5].

Була вдало започаткована ініціатива "National Veterans Small Business Week", покликана об'єднати спільноту ветеранів-підприємців і створити умови для обміну досвідом й ідеями. Розгалужена партнерська мережа тижня SBA відзначила силу та стійкість спільноти ветеранів, організовуючи заходи по всій країні та обмінюючись інформацією про ресурси, доступні для ветеранів-підприємців. Партнери та місцеві організації по всій країні зосереджуються на висвітленні різних аспектів підприємницької діяльності для досвідчених власників малого бізнесу й підприємців ветеранської спільноти в гібридних, особистих та віртуальних форматах, зокрема щодо таких тем: допомога в переході, навчання підприємництву, державні контракти, допомога в разі стихійних лих та доступ до капітальних ресурсів. Усі заходи є безкоштовними та відкритими для публіки [6].

Таким чином, державна підтримка військовослужбовців, ветеранів і членів їх сімей в США формувалася протягом десятиліть і є достатньо ґрунтовною. Успішно функціонує державний апарат, зокрема управління, департаменти, комітети та служби, які опікуються питаннями захисту професійних інтересів вищеназваної категорії громадян. Низка державних програм їхньої підтримки виникли саме внаслідок успішних попередніх законодавчих змін. Позитивний досвід у формуванні успішної державної політики щодо захисту військовослужбовців, ветеранів і членів їх сімей даної країни варто обов'язково взяти до уваги під час побудови системи державного регулювання питання професійної самореалізації військовослужбовців, ветеранів і членів їх сімей в Україні.

Література:

1. Потреби ветеранів 2023. Дослідження Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів у партнерстві із соціологічною групою "Рейтинг", січень – квітень 2023 року. URL:https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/11/Potreby_veteraniv_2023.pdf (дата звернення: 21.12.2023).

2. US Department of Labor – Veterans' Employment and Training Service [Електронний ресурс]. *Indiana Department of Veterans Affairs*. URL: https://www.in.gov/dva/veterans-services/us-department-of-labor-veterans-employment-and-training-service

3. Veterans' Employment and Training Service [Електронний ресурс]. *US Department of Labor.* URL: https://www.dol.gov/agencies/vets/about/advisorycommittee

4. Boots to Business [Електронний ресурс] // U.S. Small Business Administration. URL: https://www.sba.gov/sba-learning-platform/boots-business

5. Veterans Business Outreach Center (VBOC) program [Електронний ресурс]. *U.S. Small Business Administration*. URL: https://www.sba.gov/local-assistance/resource-partners/veterans-business-outreach-center-vboc-program

6. Supporting the goals and ideals of "National Veterans Small Business Week". [Електронний ресурс]. *117th Congress.* URL: https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-resolution/1453?q=%7B%22search%22%3A%5B%22Veterans%27+Business%22%2C%22Veterans%27%22%2C%22Business%22%5D%7D&s=1&r=24

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-42

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Петричук Вікторія Сергіївна
студентка факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Право на працю є одним із гарантованих Конституцією України прав громадян. Так, відповідно до статті 43 Основного Закону,Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Така праця, не може бути примусовою [1].

На сьогоднішній день трудові правовідносини врегульовані нормами Кодексу законів про працю України. З початком повномасштабного вторгнення на територію України у трудове законодавство було внесено чимало змін, що вплинули, зокрема, й на реалізацію громадянами трудових прав.

Законодавчі зміни пов’язані з тим, що під час воєнного стану в нашій державі почастішали випадки відсутність працівників на роботі у зв’язку із збройною агресією, стали спостерігатися труднощі з виплатою заробітної плати, знищенням матеріальної бази підприємств,

необхідністю суміщення декількох посад у зв'язку із відсутністю працівників на підприємствах тощо.

Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року став першим законодавчим актом, що врегулював трудові правовідносини з початком війни.

Цим законодавчим актом було введено наступні зміни. Так, відповідно до статті 2 цього Закону, стало можливим укладення трудового договору у формі, визначеній за взаємною згодою сторін. Роботодавцю, зокрема, надано можливість укладати з працівниками строковий трудовий договір на період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника [2].

Відповідно до статті 3 Закону, на час дії воєнного стану роботодавець має право на переведення працівника на іншу роботу без його згоди та таку, що не обумовлена трудовим договором задля відвернення загрози його життю, відвернення наслідків бойових дій тощо, за умови належної оплати праці (не нижче за посадовий оклад на минулій роботі) [2].

Працівник, у свою чергу, наділяється правом одностороннього розірвання трудового договору, якщо підприємство знаходиться в зоні активних бойових дій.

Заслуговує уваги запроваджений інститут призупинення дії трудового договору. Відповідно до статті 13 Закону, призупинення дії трудового договору це тимчасовий стан, що має наслідком тимчасове припинення забезпечення працівника роботою і власне тимчасове припинення виконання такої роботи за трудовим договором у зв'язку із воєнним станом, що виключає можливість виконання обов'язків за трудовим договором як з боку роботодавця, так і з боку працівника [2].

Ініціювати призупинення дії трудового договору може як працівник, так і роботодавець, однак виключно на період дії воєнного стану на території України.

Науковці порівнюють інститут призупинення з простоєм. Так, Свічкарьова Я.В. наголошує на відмінностях вищезгаданих інститутів, до яких відносить те, що простій може запроваджуватися за будь-яких обставин, а призупинення дії трудового договору – у період, коли у зв'язку зі збройною агресією працівник не може виконувати роботу на певному підприємстві. Простій може бути запроваджено на будь-який час, та у будь-який період, а інститут призупинення – лише за умови воєнного стану та виключно на період до його закінчення [3, с. 65].

Варто зазначити, що за умов запровадження інституту призупинення дії трудового договору, заробітна плата працівнику не виплачується, а відшкодування заробітної плати за період вимушеного

призупинення виконання трудового договору покладається на країну-агресора, що в свою чергу, є неможливим.

Не можна не погодитись з думкою вченого Новака І.М., що даний інститут є легалізацією прихованого безробіття: працівник нібито працевлаштований, однак заробітна плата такому працівникові не виплачується, роботодавцем не сплачується єдиний соціальний внесок, і як наслідок, працівникові не зараховується трудовий стаж [4, с. 139].

Наступне питання, що слід розглянути, – це можливість примусового залучення працівників до виконання певного виду робіт. В нормативному регулюванні цього питання існує колізія. В той час, коли статтею 43 Конституції України примусова праця заборонена, у статті 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» зазначається, що під час воєнного стану можливе запровадження трудової повинності, за якої повинно бути забезпечено мінімальні стандарти щодо оплати праці, відпустки, часу відпочинку тощо [5].

Також варто зазначити, що на період дії воєнного стану дія окремих положень колективного договору може бути зупинена за ініціативи роботодавця. На нашу думку, це положення є доцільним за умов воєнного стану, однак повинно запроваджуватись згідно з принципом доцільності та з урахуванням інтересів працівників.

Таким чином, проаналізувавши зміни до трудового законодавства на період дії воєнного стану, можна дійти висновку, що дані зміни, з одного боку, обмежують трудові права працівників, а з іншого – є необхідними на період збройної агресії на території нашої держави, оскільки більшість нововведень реалізуються для збереження життя та здоров'я як роботодавця, так і працівників підприємств.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 30.11.2023).

2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення 30.11.2023).

3. Свічкарьова Я. В. Щодо призупинення дії трудового договору під час воєнного стану. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».* Серія : Юридичні науки. 2022. № 6. С. 63–68.

4. Новак І. М. Призупинення трудових відносин: соціально-економічні наслідки. Особливості реалізації прав у сфері праці та соціального захисту в умовах воєнного стану: *Матеріали круглого столу* (12 травня 2022 р.), м. Львів, Харків, Вінниця. 2022. С. 138–140.

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. 389-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 30.11.2023) електронне посилання зі словом текст та номер.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-43

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Прокопчук Наталія Романівна
викладач юридичних дисциплін
Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна

На сьогодні набуває актуальності дослідження питання відповідальності суб'єктів трудових правовідносин, вчинених в умовах воєнного стану в Україні. Важливість регулювання цієї проблеми є необхідною, оскільки як працівники, так і роботодавці дозволяють, в складний для країни час, порушувати норми праці як на робочому місці, так і під час виконання трудових обов'язків за його межами. Саме тому законодавцями має бути прийняте рішення, щодо встановлення особливостей притягнення до відповідальності суб'єктів трудових правовідносин за порушення правових норм у сфері праці (особливим законодавством, спрямованим на забезпечення безпеки та ефективного функціонування суспільства в умовах кризи).

Попри воєнний стан, роботодавці дозволяють працівникам порушувати норми праці, оскільки не належним чином здійснюють нагляд і контроль за виконанням трудової діяльності останніх. Постановою Кабінету Міністрів України «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» [1] передбачено припинення проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю). Але треба наголосити, що за умови наявності загрози, що має негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави їх проведення дозволено.

За загальними нормами трудового права роботодавці несуть відповідальність за порушення законодавства про працю, наприклад несвоєчасна виплата заробітної плати, залучення до роботи в нічний час без згоди працівника тощо. У період дії воєнного стану, з метою

належного виконання трудових обов'язків, роботодавець може бути притягнений до відповідальності за порушення трудових прав працівників, а працівник за порушення трудових обов'язків, які не передбачені законодавством про працю.

Відповідальність роботодавців в умовах воєнного стану має ряд особливостей, які відрізняють її від відповідальності роботодавців у мирний час. З початком повномасштабного вторгнення на території нашої держави на умови праці українців почали впливати небезпечні ризики, такі як масові ракетні обстріли, які призводять насамперед до значного погіршення рівня безпечних умов праці та до неможливості виконувати свої трудові обов'язки, через страх за своє життя. Таким чином роботодавці зі свого боку зобов'язані забезпечити безпеку всім працівникам. В складний період, в якому ми зараз перебуваємо на кожному підприємстві, установі чи організації має бути встановлений чіткий план дій, на випадок оповіщення повітряної тривоги. Якщо всі, будуть дотримуватися цих дій, це дасть змогу врятувати життя людей. Але на превеликий жаль, не всі роботодавці дотримуються порядку евакуації працівників у разі загрози життю та здоров'ю. Так, за недотримання таких дій роботодавець може бути притягнутий до адміністративної відповідальності, а також до кримінальної у разі, якщо це порушення призвело до загибелі або травми працівника.

Відповідальність роботодавців в період воєнного стану має бути більш суворіша, аніж у мирний час:

– працівники, перебувають у більшій небезпеці, вони можуть залучатися до воєнних дій, або перебувати на територіях, де ведуться бойові дії;

– важливо, щоб роботодавці дотримувалися законів та інших нормативно – правових актів, які регулюють трудові відносини, для того, щоб забезпечити стабільність і ефективність у суспільстві.

Сьогодні у працівників виникає занепокоєння, щодо обмеження прав на своєчасну оплату праці. У мирний час роботодавець виплачував заробітну плату регулярно в робочі дні у встановлені строки, розширенню ця норма не підлягала. Але у період воєнного стану статтею 10 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», визначено, що можливе порушення строків оплати праці [2]. Але лише у випадку ведення бойових дій, до того ж роботодавець зобов'язаний довести це. Тут варто наголосити на тому, що роботодавець в будь-якому випадку зобов'язаний виплатити винагороду, тоді коли буде відновлена можливість здійснювати діяльність. Якщо це не буде доведено, тоді настає відповідальність відповідно до законодавства. Адже це є засобом для існування, і для багатьох людей невиплата є великою проблемою. Працівник, який не

отримав заробітну плату, має право звернутися до суду з позовом про стягнення належних йому витрат [3].

Працівники в умовах воєнного стану також несуть юридичну відповідальність за порушення трудових обов'язків, що має ряд особливостей. Працівники зобов'язані виконувати роботу, визначену трудовим договором, якщо ці обов'язки необхідні для забезпечення безпеки держави та суспільства. Таку роботу виконують працівники різних професій: військовослужбовці, працівники сфери охорони здоров'я, енергетики, зв'язку, працівники благодійних організацій, волонтери, органи правопорядку. Кожен повинен належним чином виконувати свої трудові обов'язки, неналежно від місця роботи чи виду діяльності, адже це є необхідним для підтримки економічної стабільності та захисту своєї країни. Всі, хто належним чином виконує свою трудову функцію, здійснює свій неодмінний вклад у перемогу України. Але на жаль, є значна кількість випадків порушення норм трудового законодавства, недотримання своїх трудових обов'язків, що уповільнює процес становлення нашої перемоги. За порушення трудової дисципліни в умовах воєнного стану працівники можуть бути притягнені до дисциплінарної, адміністративної, кримінальної відповідальності залежно від скоєного проступку чи правопорушення.

Основний закон держави – Конституція України у ст. 66 визначає, що «кожен зобов'язаний відшкодовувати завдані ним збитки» [4]. Це загальне правило поведінки для усіх щодо наслідків своєї незаконної поведінки у вигляді спричинення збитків. Частина 1 статті 130 КЗпП України зазначає, що «Працівники несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на них трудових обов'язків» [5]. Тобто за загальним правилом працівник, який заподіяв шкоду, має її відшкодувати.

Застосування матеріальної відповідальності щодо осіб, які заподіяли шкоду, внаслідок порушення покладених на них обов'язків в нас час є недостатньою. В загальному як у мирний, а особливо у воєнний час суб'єкти трудових правовідносин належним чином виконувати свою трудову функцію. Тому що ми маємо пам'ятати, що такі дії перешкоджають здійснення захисту нашої держави. Що спричиняє погіршення умов військовослужбовців, тим самим перешкоджаючи їм виконувати свій обов'язок перед державою. Неправомірні дії під час виконання трудової функції зі сторони працівника, напряму впливають на погіршення умов для захисту військовослужбовцями нашої країни, стан економіки, яка в складний для країни час має відігравати першочергову роль.

Узагальнюючи вищенаведене, можна сказати, що відповідальність суб'єктів трудових правовідносин в умовах воєнного стану має бути чітко визначена і врегульована. Кожен свідомий українець, повинен зрозуміти, що незаконні дії суб'єктів трудових правовідносин не повинні перешкоджати обороні нашої держави. Саме від нас залежить майбутнє наших захисників і захисниць. В кожного українця має бути правило: «поки ти працюєш, тебе в той час – захищають». До поки ти вчиняєш такі, на твою думку дрібні правочини, це лише уповільнює процес становлення нашої перемоги. Проте, дане питання відноситься до найбільш порушуваних в цей час. Тому залишаються актуальними подальші теоретичні та наукові дослідження, щодо більш конкретніших норм встановлення відповідальності суб'єктів трудових правовідносин у воєнний час, зокрема його чітка систематизація.

Література:

1. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану: Постанова КМУ № 303 від 13 березня 2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text

2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX /Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#n20

3. Коментар Мінекономіки до Закону України від 15 березня 2022 р. № 2136-іх Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=7ca63edc-a033-4a4e-a29b-9157cb5a69a2&title=KomentarMinekonomikiDoZakonuUkrainiVid15-Bereznia2022-R-2136-ikhproOrganizatsiiuTrudovikhVidnosinVUmovakhVonnogoStanu

4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

5. Кодекс законів про працю: затверджується Законом № 322-VIII від 10 груд. 1971. *ВВР*. 1971. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-44

СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Юсіфова Севіндж
аспірантка
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

Регламентація, упорядкування суспільних відносин здійснюється за допомогою системи соціальних норм, які включають в себе насамперед норми права, моралі та релігії. З моменту виникнення держави та, відповідно, права як ексклюзивного державного регулятора, який має офіційно-владний та загальнообов'язковий характер, особлива увага почала приділятися саме правовому регулюванню, яке з поступовим ускладненням характеру соціальних взаємозв'язків протягом історичного поступу набувало все більшої значущості у забезпеченні необхідного нормативно-організуючого впливу на суспільство. У цьому зв'язку беззаперечним слід визнати, що на сучасному етапі функціонування та розвитку демократичних правових систем, в межах яких права і свободи людини визнаються найвищою соціальної цінністю, особливої значущості набувають, з одного боку, проблемні питання удосконалення норм законодавства, а з іншого – підвищення ефективності реалізації правових норм у суспільній практиці.

Саме тому динаміка розвитку сучасних суспільних відносин вимагає від суб'єктів правотворчої діяльності забезпечення своєчасного та якісного правового реагування на відповідні соціальні процеси, що досягається за рахунок використання відповідних правових засобів. Таке реагування досягається насамперед за рахунок прийняття законів як актів вищої юридичної сили, які регулюють важливі суспільні відносини та забезпечують не лише, власне, правове регулювання поведінки та діяльності їх учасників, але й вплив на їх свідомість, волю, інтереси, переконання тощо. Останнє випливає з того, що право як соціонормативний феномен виконує різноманітні функції (наприклад, регулятивна, комунікативна, виховна, ціннісно-орієнтаційна, захисна тощо), кожна з яких відображає певний аспект його соціального призначення загалом, а також напрями вирішення відповідних соціальних завдань.

У зв'язку з цим цілком очевидним слід визнати, що сучасне право в демократичній державі вже не лише безпосередньо регулює ті чи інші суспільні відносини, закріплюючи у нормах їх конкретні моделі, права і обов'язки їх учасників тощо, а й впливає на їх подальший розвиток, до певної міри визначає тенденції їх еволюції у майбутньому, забезпечуючи тим самим інтереси суб'єктів права та можливість передбачення ними перспектив своєї подальшої діяльності. Адже правове регулювання – це, по суті, юридична функція держави, яка проявляє себе в процесі її владно-організаційного впливу на суспільні відносини та за допомогою якої поведінка учасників цих відносин приводиться у відповідність до вимог та дозволів, які містяться у правових нормах. При цьому легітимність та обов'язковість дотримання вказаних норм підтримується суспільством та забезпечується можливостями застосування владної сили держави. З цього випливає, що правове регулювання можна розглядати як складову державного управління, оскільки ця функція є виключною прерогативою держави, яка виступає гарантом права та володіє монополією на правозастосовну та правоохоронну діяльність.

Втім, слід відзначити, що попри найвагомішу роль права в упорядкуванні сучасних суспільних відносин та його впливу на інтереси їх учасників, все ж потрібно визнати, що однією з важливих умов їх прогресивного розвитку є також належний ступінь впливу на їх зміст з боку інших соціальних регуляторів, зокрема, моралі, правила якої спрямовані на забезпечення оптимального поєднання особистої свободи з суспільною необхідністю та соціальною відповідальністю, вирішення відповідних колізій між ними.

Як справедливо відзначається у юридичній літературі, «механізм соціальної регуляції є складним поняттям, в якому його складові по-різному доповнюють одне одного, а його іманентною властивістю є єдність, що виражається у системному взаємозв'язку та взаємодії соціальних регуляторів, які його утворюють, їх внутрішній стабільності та стійкості до відповідних змін. Об'єктивна взаємозалежність між цими нормативними системами (права і моралі) випливає з того, що у своїй сукупності вони здатні забезпечити системний вплив на свідомість та волю людини, належним чином унормовуючи її внутрішні інтереси, бажання, інстинкти, мрії, уявлення, віру, знання тощо (мораль), а також зовнішні прояви її конкретних дій або вчинків (право, мораль). При цьому результатом такого системного впливу цих соціальних регуляторів на людину є повнота відчуття нею власної цілісності, що виявляється в постійно усвідомленій узгодженості внутрішнього (морального) та зовнішнього (правового або юридичного) закону. Адже юридичні правила, закріплені у законодавстві, лише

тоді не сприймаються як певні обмеження особистої свободи, коли їх зміст узгоджений з внутрішніми моральними переконаннями. Якщо такий взаємозв'язок поступово розривається, нормативність кожного з цих соціальних регуляторів починає невідворотно послаблюватися, надаючи тим самим можливість для суб'єкта здійснювати свою діяльність лише так, як він сам для себе бажає» [1, с. 160].

Так, досліджуючи, наприклад, проблеми ефективності правового регулювання соціальної сфери українського суспільства, вітчизняні науковці слушно зауважують, що «багаточисленні спроби сучасних держав на законодавчому рівні вирішити такі важливі соціальні проблеми, як подолання бідності, доступність медичних та інших соціально важливих послуг для громадян, підвищення рівня допомоги соціально незахищеним верствам населення тощо, не призводять до якісних позитивних наслідків або змін, оскільки відповідні правові норми, які так чи інакше, але являють собою наказ уповноважених органів державної влади, не знаходять внутрішнього сприйняття у людини в силу відсутності у її свідомості відповідних моральних переконань, почуття свого особистого морального обов'язку». Адже відносини у соціальній сфері суспільного життя у значній мірі перебувають також у сфері внутрішніх морально-психологічних почуттів особистості. При цьому право, як соціальний регулятор, «може сприяти лише або зміцненню таких відносин, закладаючи у зміст правових норм відповідні механізми, або, навпаки, сприяти їх «розвінчанню» у контексті «впровадження» у соціальне життя так званих відносних, прагматичних, утилітарних моральних цінностей, забезпечуючи тим самим примітивне уявлення про індивідуальну та неповторну сутність кожної людської особистості» [2, с. 33–35].

Відтак, маємо ситуацію, коли сучасна демократична, правова, соціальна держава не може ефективно вирішувати такі соціальні проблеми як, наприклад, подолання бідності значної частини населення, підвищення рівня його зайнятості, забезпечення доступності медичних, освітніх, транспортних та інших найважливіших соціальних послуг тощо, оскільки прагне їх вирішити лише за допомогою прийняття відповідних правових механізмів.

У зв'язку із цим, особливої значущості в умовах сьогодення набуває дослідження питання характеру взаємозв'язку та співвідношення права і моралі як найважливіших соціальних регуляторів. Очевидно, що правильне розуміння змісту взаємозв'язків між ними сприятиме формуванню більш якісної правореалізаційної, у тому числі правозастосовної практики, а також надасть можливість значно точніше спрогнозувати наслідки впроваджуваних в державі реформаторських

заходів, спрямованих на забезпечення соціального та індивідуального благополуччя.

З огляду на зазначене, вважаємо, що системний підхід до розуміння природи правового регулювання проявляється на внутрішньому та зовнішньому рівнях. Внутрішній аспект системності правового регулювання відображає параметри взаємозв'язку та взаємодії складових його механізму, а також стадій правового регулювання, в межах яких використовуються специфічні правові засоби для упорядкування суспільних відносин. Зовнішній аспект системності правового регулювання відображає його місце в загальній системі соціальної регуляції, а також характер взаємодії права з іншими нормативно-регулятивними системами в межах визначених координат часу і простору. При цьому саме зовнішній аспект системності правового регулювання набуває особливої значущості в умовах посилення кризових тенденцій соціального розвитку, подолання яких неможливо досягти за допомогою використання лише правових та відповідних їм організаційних засобів.

Література:

1. Сунєгін С. О. Право, мораль і релігія як соціальні регулятори: об'єктивний і суб'єктивний виміри. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 145–163.

2. Соціальна політика: вимоги суспільства, виклики часу, потреби людини : науково-аналітична доповідь / Шемшученко Ю. С., Оніщенко Н. М., Пархоменко Н. М., Сунєгін С. О. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2016. 80 с.

НАПРЯМ 5. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-45

ЕКОЦИД В УКРАЇНІ ЯК НОВЕ ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Дмитренко Людмила Анатоліївна
судовий експерт
Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України
м. Київ, Україна

Міняйло Анатолій Анатолійович
кандидат сільськогосподарських наук, доцент, судовий експерт
Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України
м. Київ, Україна

Або людство покінчить з війною,
або війна покінчить з людством.
Джон Кеннеді

З 2014 року і особливо впродовж повномасштабного вторгнення, війська країни-агресора намагаються максимально завдати шкоди Україні. Це стосується не лише інфраструктури та економіки, загарбники цілеспрямовано погіршують стан довкілля та знищують українську природу. Такі дії є порушенням як українського так і міжнародного законодавства та підпадають під визначення «екоцид».

Поняття «екоцид» активно використовують з 70-х років XX століття, а самою руйнівною формою цього злочину вважається воєнний екоцид – колишкода природі завдається із військовою чи політичною метою.

Згідно із статтею 441 Кримінального кодексу України, екоцид – це масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу [3]. Такі дії, як атаки на нафтобази, удари по територіям установ, щомістять ядерні установки, знищення

лісів, степів, морів, а також тварин та рослин, які там живуть мають розслідуватися як екоцид. Адже навіть коли снаряди не нищать безпосередньо об'єкт атаки, вони приносять значну шкоду довкіллю, і не лише території України, але й іншим державам: масштабні пожежі у лісах викликають зміни клімату, забруднення атмосфери, поглиблення процесів опустелювання і нарешті − глобальні втрати біорізноманіття; отруєна вода викликає загибель риби та рослинності водойм; масштабні руйнації сприяють розповсюдженню членистоногих та гризунів – переносників збудників інфекцій; під час вибуху в ґрунт потрапляють шкідливі сполуки, що переходять в ґрунтові води, опиняючись в криницях, і як наслідокакумулюючись в рослинах і організмах тварин та людей – викликаючи відповідні захворювання. Світ вже знає такі випадки: в Японії внаслідок потрапляння в воду отрути, у населення, яке споживало рибу з забрудненої водойми, виникло хронічне захворювання центральної нервової системи – Мінамата (назва походить від місцевості); також в Японії внаслідок забруднення води кадмієм, в населення виникла хвороба названа Ітай-ітай – враження кісткового апарату людини; доведена роль води в розповсюдженні вірусних захворювань – гепатиту А, поліомієліту, більшості кишкових інфекцій (холера, черевний тиф, паратифи, сальмонельоз, дизентерія та ін.), амебіазу та великої групи гельмінтозів [1].

Президент України Володимир Зеленський, під час свого виступу на саміті G20, представив Українську формулу миру з десяти пунктів, одним з яких є потреба негайно захистити природу та зупинити екоцид. У відповідь, Парламентська асамблея Ради Європи зробила важливий крок до чіткого унормування злочину «екоцид», яким стало схвалення резолюції «Вплив збройних конфліктів на довкілля», що відбулося 25 січня 2023 року. В документі йдеться про необхідність кодифікувати поняття «екоцид» як у національному законодавстві, так і в міжнародному праві. Резолюція визнає необхідність внесення змін до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, щоб додати екоцид як окремий вид злочину. Держави-члени мають ужити необхідних заходів, щоб унеможливити використання забороненої зброї під час військових конфліктів, яка, серед іншого, непропорційно впливає на довкілля й робить неможливим життя людини в зоні ураження. Крім того, делегати підтримали правки щодо необхідності захисту територій, де розташовані атомні електростанції та об'єкти критичної інфраструктури. Після внесення зазначених змін, Україна зможе позиватись до Міжнародного кримінального Суду проти Російської Федерації за злочини проти довкілля – знищені екосистеми, забруднені ґрунти, спалені ліси тощо. Наразі в Римському статуті прописано лише

4 злочини: злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочини агресії; шкода довкіллю належить до воєнних злочинів, однак формулювання, не має чіткої правової визначеності та складне для доведення у суді.

На даний час внесенням змін до Римського статуту займаються фундація Stop Ecocide та парламент Швеції. Ця ініціатива була започаткована 2020 року з нагоди 75-річчя відкриття Нюрнберзького трибуналу щодо воєнних злочинів Німеччини під час Другої світової війни. Серед змін до Римського статуту пропонується: зазначення в преамбулі про можливість серйозного руйнування та погіршення стану довкілля, що створює загрозу для людства та світу в цілому; доповнення ст. 5 «Злочином екоцид» та додаванням статті, що визначає його склад; формулювання чітких визначень термінів, що застосовуються («необґрунтована шкода», «серйозна шкода», «масштабна шкода», «довготривала шкода», «навколишнє середовище») [4].

Водночас, вже зараз у Європейській комісії заявили, що Росія має виплатити Україні репарації за екоцид, і закликали продовжувати фіксувати російські злочини проти довкілля. Слід зазначити, що у світі вже існує прецедент покарання агресора за шкоду довкіллю. Так в 1991 році була створена Компенсаційна комісія ООН, яка розглядала всі претензії на компенсацію за втрати та збитки, завдані Кувейту внаслідок іракського військового вторгнення й окупації [5]. Окремим напрямом у роботі Комісії став розгляд заяв щодо відшкодування збитків у 80 мільярдів доларів. В результаті своєї роботи Комісія задовольнила ці вимоги частково, виплативши понад 52 мільярди доларів компенсації за всі види збитків, із них понад 5 мільярдів – за збитки довкіллю, адже для доведення екоциду потрібно не тільки практично встановити факт діяння, а й довести, що воно призвело до реальної небезпеки настання екологічної катастрофи.

Разом з тим, впродовж останнього року, низка країн запропонувала Україні допомогу у розслідуванні та доведенні випадків екоциду з боку Росії, а також у відшкодуванні збитків за такі дії. Однак, навіть після отримання репарацій, на відновлення довкілля Україні знадобиться багато часу. Подібна ситуація склалася в так званій «червоній зоні» у Франції. Ця територія,площа якої складає близько 100 км^2, досі закрита після Першої світової війни – землі все ще забруднені залишками боєприпасів та токсичними речовинами зі снарядів (миш'як, свинець); там заборонено селитися та займатися сільським господарством – на полях досі знаходять нерозірвані снаряди, залишки зброї, останки людей та тварин; дозволено лише лісництво, військова діяльність та меморіальний туризм.

Війна в Україні ще триває, однак згідно звіту аналітичної команди Київської Школи Економіки, спільно з Міністерством розвитку громад і територій України, Міністерством інфраструктури України, Міністерством охорони здоров'я України у співпраці з іншими профільними міністерствами та Національним банком про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення, військова агресія Росії призвела до цілого ряду небезпечних впливів на всі складові довкілля – атмосферне повітря, ґрунти та ландшафти, поверхневі і підземні води, рослинність та тваринний світ.

Внаслідок воєнних дій під ризиком забруднення знаходиться 188 тис. км^2 ґрунтів; у межах зони бойових дій опинились 393 природно-заповідних об'єкти; зафіксовано 298 тис. га лісових та 1438 тис. га трав'яних пожеж, що разом з горінням нафти та нафтопродуктів спричинило значне забруднення атмосферного повітря (через бойові дії в атмосферне повітря потрапило 5,5 млн. т викидів забруднюючих речовин: оксид азоту, оксид вуглецю, неметанові леткі органічні сполуки, оксид сірки, пил, свинець, кадмій, ртуть, миш'як, хром, мідь, нікель, селен, цинк, діоксини, дибензофурани, бензпірен).

Шкода від викидів забруднюючих речовин в повітря становить майже 25,8 млрд доларів, з яких: 15 млрд доларів – шкода від лісових пожеж, 10 млрд доларів – шкода від трав'яних пожеж, 752 млн доларів – шкода від горіння нафти та нафтопродуктів. [2, с. 27–31].

Війна в Україні продовжується, завдаючи непоправної шкоди українському довкіллю. Все частіше з трибун міжнародних майданчиків говорять про екоцид, а війна в Україні може змінити міжнародне законодавство в сфері довкілля. Тож зараз обов'язковим для України є збір доказів екоциду по відношенню до нашої держави з документуванням всіх фактів та проведенням необхідних лабораторних досліджень, результати яких ніхто не зможе потім оскаржити, а також оцінка збитків які будуть відшкодовуватись країною-агресором. Дуже важливо на даному етапі підтримувати увагу міжнародного суспільства до проблеми екологічних наслідків війни в Україні та вживати всіх можливих зусиль для їх усунення, адже екологічні катастрофи воєнного характеру мають негативні наслідки не тільки для країни, на яку напали, а також для країн, що не беруть участі в конфлікті і навіть для самого агресора.

Література:

1. Виноград Н. О., Козак Л. П., Василишин З. П. Біологічні загрози воєнного часу. Протиепідемічне забезпечення на територіях зі

зруйнованою інфраструктурою: методичні рекомендації для слухачів факультету післядипломної освіти. Львів : Національний медичний університет ім. Данила Галицького МОЗ України, 2022. 25 с.

2. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. Київська Школа Економіки, 2023. 49 с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/audit-of-war-damage.pdf(на дату звернення 04.12.2023).

3. Кримінальний кодекс України №2341-III (05.04.2001). URL: https://www.zakon.rada.gov.ua (на дату звернення 04.12.2023).

4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: офіційний переклад (17.07.1998). URL: https://www.zakon.rada.gov.ua (на дату звернення 04.12.2023).

5. Статут Організації Об'єднаних Націй (26.06.1945): Департамент громадської інформації ООН. Київ. Україна, 2008. URL: https://www.unic.ud.org (на дату звернення 04.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-46

ДО ПИТАННЯ ОПЛАТНОСТІ ДОГОВОРУ ДОВГОСТРОКОВОГО ТИМЧАСОВОГО КОРИСТУВАННЯ ЛІСОВОЮ ДІЛЯНКОЮ, УКЛАДЕНОГО МІЖ ПОСТІЙНИМ ТА ТИМЧАСОВИМ ЛІСОКОРИСТУВАЧАМИ

Казначеєва Олена Олександрівна
адвокат, членкиня Асоціації правників України
м. Полтава, Україна

Стаття 16 Лісового кодексу України (далі – ЛКУ) передбачає, що право користування лісами здійснюється у порядку постійного та тимчасового користування лісами. Тимчасове користування лісами, у свою чергу, може бути довгостроковим (терміном від 1 до 50 років) або короткостроковим (до 1 року). Об'єктом тимчасового користування можуть бути всі ліси, що перебувають у державній, комунальній або приватній власності [1].

Довгострокове тимчасове користування лісами (далі – ДТКЛ) визначається у статті 18 ЛКУ як засноване на договорі строкове платне використання лісових ділянок, які виділяються для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних,

туристичних і освітньо-виховних цілей, проведення науково-дослідних робіт.

Таким чином, договір ДТКЛ характеризується такими ознаками як: 1) строковість (від 1 до 50 років); 2) оплатність; 3) цільове спрямування договору (закон чітко визначає потреби для яких можуть виділятися лісові ділянки у порядку довгострокового тимчасового користування).

У цій статті предметом нашої наукової уваги є така ознака договору ДТКЛ як оплатність. Розглянемо її на прикладі договору, укладеного між постійним та тимчасовим лісокористувачем, тобто щодо лісів державної або комунальної власності.

Згідно з вище цитованою статтею 18 ЛКУ плата передбачається за використання лісової ділянки. Відповідно до статті 1 ЛКУ лісова ділянка – ділянка лісового фонду України з визначеними межами, виділена відповідно до цього Кодексу для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у землекористувача або власника землі.

Отже, за використання певної визначеної ділянки лісового фонду, що не вилучена у землекористувача (яким є постійним лісокористувач) повинна справлятися плата.

Водночас,наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 07.09.2012 № 551 «Про затвердження Примірного договору довгострокового тимчасового користування лісами» у затвердженій примірній формі договору ДТКЛ зазначено, що за користування лісовою ділянкою тимчасовий лісокористувач сплачує збір за спеціальне використання лісових ресурсів [2]. Проте Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» замість збору за спеціальне використання лісових ресурсів введено рентну плату [3].

Отже, станом на сьогодні законодавство України не містить такого поняття як «збір за спеціальне використання лісових ресурсів».

Так, відповідно до пп. 14.1.217 п. 14.1. ст. 14 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) за спеціальне використання лісових ресурсів справляється загальнодержавний податок, який має назву рентна плата [4].

Відповідно до статті 6 ЛКУ лісовими ресурсами є деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються у процесі формування лісових природних комплексів. До лісових ресурсів також належать корисні властивості лісів, що використовуються для задоволення суспільних потреб [1].

Платниками рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів є лісокористувачі, які здійснюють спеціальне використання

лісових ресурсів на підставі спеціального дозволу (лісорубного або лісового квитка) або відповідно до умов договору довгострокового тимчасового користування лісами (пункт 256.1 статті 256 ПКУ).

Відповідно до пп. 256.2.5 п. 256.2 ст. 256 ПКУ об'єктом оподаткування рентною платою за спеціальне використання лісових ресурсів є, зокрема, використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт, що відповідає цільовому спрямуванню договору довгострокового тимчасового користування лісами [4].

З аналізу вищевикладеного вбачається, що, по перше, податкове законодавство визначає плату не за використання лісової ділянки, а за використання саме лісових ресурсів; по друге, нормотворець у примірному договору довгострокового тимчасового користування лісами здійснює підміну понять «використання лісової ділянки» на «використання лісових ресурсів», що є різними за своїм змістом. Крім вищенаведеної різниці змісту понять «лісова ділянка» та «лісові ресурси», на підтвердження нашої позиції, варто зазначити ст. 2 ЛКУ, якою передбачено, що об'єктом лісових відносин є лісовий фонд України та окремі лісові ділянки.

Отже, відносини, що виникають на підставі договору довгострокового тимчасового користування лісами виникають з приводу окремої лісової ділянки, а не лісових ресурсів як таких.

Таким чином, оплаті за договором ДТКЛ підлягає використання саме лісової ділянки, а не лісових ресурсів, що є договірним, а не податковим платежем.

Оплатними визнаються договори, в яких обов'язку однієї особи щось зробити або передати, або виконати відповідає обов'язок іншої сторони надати зустрічне задоволення у грошовій або іншій матеріальній формі.

Сторонами у договорі довгострокового тимчасового користування лісами, з огляду на предмет нашого дослідження, є постійний та тимчасовий лісокористувачі.

Рентна ж плата за спеціальне використання лісових ресурсів є податковим, а не договірним платежем, який сплачується до бюджету, та, відповідно, не може вважатися зустрічним грошовим зобов'язанням постійному лісокористувачу.

Отже, постійний лісокористувач як сторона договору, не має жодного відношення до рентної плати як загальнодержавного податку, а тому маємо ситуацію, за якої така ознака договору довгострокового тимчасового користування лісами як оплатність не реалізується на практиці.

Таким чином, за використання лісової ділянки сторона, якій така ділянка передана у тимчасове користування, зобов'язана надати зустрічне грошове задоволення іншій стороні – постійному лісокористувачу.

На підтвердження викладеної правової позиції варто також зазначити, що обов'язок зі сплати земельного податку покладається саме на постійного лісокористувача.

Так, відповідно до пп. 14.1.72 п. 14.1. ст. 14 ПКУ земельний податок – обов'язковий платіж, що справляється з власників земельних ділянок та земельних часток (паїв), а також постійних землекористувачів.

Землекористувачі у розумінні підпункту 14.1.73 ПКУ – це юридичні та фізичні особи (резиденти і нерезиденти), які користуються земельними ділянками державної та комунальної власності, зокрема, на праві постійного користування [4].

Відповідно до ст. 273 ПКУ, яка має назву «Оподаткування земельних ділянок, наданих на землях лісогосподарського призначення (незалежно від місцезнаходження), земельним податком», податок за лісові землі складається із земельного податку та рентної плати, що визначається податковим законодавством.

При цьому, ЛКУ використовує два терміни: «лісова ділянка» та «земельна лісова ділянка». Визначення поняття «лісова ділянка» нами наводилося вище. Земельною лісовою ділянкою, відповідно до статті 1 ЛКУ, визнається земельна ділянка лісового фонду України з визначеними межами, яка надається або вилучається у землекористувача чи власника земельної ділянки для ведення лісового господарства або інших суспільних потреб відповідно до земельного законодавства.

Таким чином, законодавець розмежував ці два поняття для позначення того факту, що при користуванні лісовою ділянкою не відбувається вилучення певної ділянки лісового фонду у постійного землекористувача, яким є постійний лісокористувач.

Отже, платником земельного податку є постійний лісокористувач.

Таким чином, на практиці виникає ситуація за якої оплатність прирівняна до сплати обов'язкових бюджетних платежів, за якою договір не реалізовує таку свою ознаку як оплатність. Крім того, постійним лісокористувачем як постійним землекористувачем сплачується земельний податок. При цьому тимчасовим лісокористувачем сплачується лише рентна плата за використання лісових ресурсів. Тобто, постійний лісокористувач несе витрати, які йому не компенсуються тимчасовим лісокористувачем, при цьому будучи позбавленим можливості використовувати лісову ділянку для власних цільових потреб.

Відповідно до частини 2 статті 179 Господарського кодексу України Кабінет Міністрів України, уповноважені ним або законом органи виконавчої влади, державні органи та органи державної влади можуть рекомендувати суб'єктам господарювання орієнтовні умови господарських договорів (примірні договори) [5].

Враховуючи, що умови примірного договору довгострокового тимчасового користування лісами є орієнтовними, рекомендуємо уточнювати ці умови у конкретних договорах, що укладаються між постійними та тимчасовими лісокористувачами та передбачити плату за використання лісової ділянки, яка не може бути меншою за земельний податок, сплачений за визначену земельну лісову ділянку.

Література:

1. Лісовий кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text (дата звернення: 12.12.2023).

2. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 07.09.2012 № 551 «Про затвердження Примірного договору довгострокового тимчасового користування лісами». URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0551730-13#Text (дата звернення: 12.12.2023).

3. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text (дата звернення: 12.12.2023).

4. Податковий кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 12.12.2023).

5. Господарський кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 12.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-47

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЛІСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ЯК СКЛАДОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (У КОНТЕКСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ЛІСОВОМУ ФОНДУ УКРАЇНИ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ)

Ковтун Дмитро Сергійович
аспірант відділу проблем аграрного, земельного, екологічного та космічного права
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

Малишева Наталія Рафаелівна
доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) Національної академії правових наук України,
Заслужений юрист України
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

З 2014 року триває збройна агресія російської федерації проти України. Ще до повномасштабного вторгнення росією було заподіяно значної шкоди українському довкіллю. Після 24 лютого 2022 року негативний вплив агресора на довкілля посилився і досягнув безпрецедентно жахливих проявів. Розмір заподіяної росією екологічноїшкоди наразі вже перевищує 2 трлн. грн [1]. Значну складову цієї суми становить шкода, заподіяна державою-агресором лісовому фонду України. За даними Міндовкілля, війна завдала шкоди майже третині українських лісів. Насамперед, це пожежі, вибухи боєприпасів, перманентне шумове забруднення, будівництво фортифікаційних споруд у межах лісових масивів та заготівля деревини для цих потреб, а також забруднення лісових ґрунтів і водойм паливно-мастильними матеріалами та іншими токсичними речовинами зі знищеної техніки, розірваних та нерозірваних боєприпасів.Внаслідок цього значна шкода заподіюється лісовому біорізноманіттю, зокрема руйнуються природні оселища та гине значна кількість представників флори та фауни на значній територій, втрачаються традиційні місця розмноження і міграційних шляхів багатьох видів фауни. Через зазначені вище

негативні явища громадяни України втрачають екосистемні послуги, що надаються лісами, або недоотримують їх.

Лісу належить важлива роль у збереженні біорізноманіття. Він сам є складною екосистемою. Згідно зі ст. 1 Лісового кодексу України ліс – це тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище [2].

Ліси України за своїм призначенням і розташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі та інші функції та забезпечують потреби суспільства в лісових ресурсах.Вони виконують: 1) господарську функцію, забезпечуючи потреби людини у деревині, грибах, ягодах, лікарських рослинах тощо; 2) екологічну функцію, що проявляється у здатності лісів комплексно впливати на довкілля, стабілізуючи чимало показників, зокрема, регулювати циркуляцію води та повітря, рівень опадів, виділення кисню, температуру повітря, глобальний та мікроклімат, зв’язувати вуглекислоту, запобігати ерозії ґрунтів тощо. Завдяки цьому покращуються умови для сільськогосподарської діяльності та зберігається біорізноманіття. Відомо, що у лісах мешкають 2/3 біологічних видів; 3) соціальну функцію, забезпечуючи робочі місця не лише у сфері лісового господарства, а й у меблевій, деревообробній, фармацевтичній індустріях. Вони також є середовищем відпочинку та оздоровлення людей.

Захист екосистем суші є 15-ою з 17-ти Цілей Сталого Розвитку (далі – ЦСР), що були визначені підсумковим документом Саміту ООН зі сталого розвитку «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [3]. Досягнення Україною ЦСР є однією з основних засад державної екологічної політики [4].

У травні 2020 року Європейська Комісія прийняла нову Стратегію біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя (далі – Стратегія ЄС) та пов’язаний з нею План дій – довгостроковий план охорони природи та відновлення деградованих екосистем. Стратегія ЄС містить конкретні зобов’язання та дії, які мають бути виконані на території ЄС до 2030 року, включаючи: Створення більш масштабної мережі природоохоронних територій на суші та в морі, створення нових та розширення існуючих заповідних територій. Щонайменше 30% суші та 30% моря повинні мати охоронний статус. Принаймні третина охоронюваних територій – 10% суходолу та 10% морських акваторій мають бути під суворою охороною. Особлива

увага має бути приділена пралісам та старовіковим лісам, торфовищам, лукам, заболоченим територіям. Важливим є створення екологічних коридорів для запобігання генетичної ізоляції, забезпечення міграції видів та підтримання здоров'я екосистем [5].

Саме зараз, коли Україна переживає збройну агресію російської федерації, ми відчуваємо потребу та необхідність як ніколи, збереження та відновлення біорізноманіття на теренах нашої країни. Лісові екосистеми є важливою складовою біорізноманіття. Хоча Україна не є членом ЄС, вона нерозривно пов'язана з європейським співтовариством єдиними кліматичними процесами та тенденціями змін стану біорізноманіття. Отже, Стратегія ЄС визначає перспективи екологічної політики України щодо збереження біорізноманіття загалом та лісових екосистем зокрема. Природоохоронна євроінтеграційна політика України має базуватися на Стратегії ЄС. Важливою складовою цієї політики є стягнення з держави-агресорки шкоди, що заподіяна українському довкіллю загалом та лісовим екосистемам зокрема.

16 липня 2021 року Європейською комісією була прийнята нова Лісова стратегія ЄС, яка пропонує заходи захисту лісів ЄС, передбачає збільшення площі, біорізноманіття, а також поліпшення екологічної ситуації. 27 липня 2023 року Європейська Комісія опублікувала два нових керівні принципи, спрямовані на сталу лісову практику: керівні принципи «Ближче до природи» та керівні принципи щодо схем оплати лісових екосистемних послуг. Ці два керівні принципи є ключовими досягненнями Лісової стратегії ЄС [6].

29 червня 2023 року набув чинності новаторський регламент ЄС про ланцюги поставок без вирубки лісів, який є ключовим у боротьбі зі зміною клімату та втратою біорізноманіття. Це відображення бажання європейських громадян більше не стимулювати глобальну вирубку лісів через своє споживання [7].

Ефективним механізмом збереження біорізноманіття у лісах є створення охоронних зон (згідно із Постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 499) [8].

Першим в Україні стратегічним документом лісової галузі, в якому питання довкілля та біорізноманіття рівноправно враховано разом із лісогосподарською складовою, є Державна стратегія управління лісами України до 2035 року, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1777-р [9]. У всіх попередніх програмних документах аспекти біорізноманіття згадувалися лише побіжно, без конкретизації.

У зазначених вище нормативно-правових актах визначено основні засади державної лісової політики як важливої складової екологічної

політики України. В умовах збройної агресії російської федерації пріоритетним завданням державної лісової політики має бути визначено відновлення та збереження лісів, фіксація та обчислення розмірів шкоди, заподіяної лісовому фонду України внаслідок збройної агресії російської федерації з урахуванням недоотриманих Українським народом екосистемних послуг, що надаються лісами. В основу компенсаційного механізму має бути покладено «підхід екосистемних послуг», що дозволить значно збільшити суму репарацій, що сплачуватиме російська федерація Україні. Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена наказом Міндовкілля від 5 жовтня 2022 року № 414 за поданням Держлісагентства за погодженням з Мінреінтеграції, концепцію екосистемних послуг не враховує. Отже, нагальною необхідністю сьогодні є розроблення та прийняття Закону України «Про екосистемні послуги» та підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на його реалізацію.

Забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України внаслідок збройної агресії російської федерації, має стати важливим напрямом державної екологічної політики, що повинно знайти своє законодавче закріплення у Державній програмі збереження та відновлення лісів України на період дії воєнного стану та відбудовний період. Значної підтримки має бути надано збереженню самозалісених земель (відповідні зміни, як відомо, було внесено до лісового законодавства України, зокрема до Лісового кодексу) та виконанню інших заходів, передбачених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів» від 20 червня 2022 року № 2321-IX.

Література:

1. Міндовкілля: Росія завдала збитків українській екології на два трильйони гривень. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-ekolohiya-dovkillya-zbytky-rosiya-viyna/32301715.html (дата звернення: 14.12.2023).

2. Лісовий кодекс України в (в редакції Закону № 3404-IV від 08.02.2006). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text (дата звернення: 14.12.2023).

3. Як ООН підтримує Цілі Сталого Розвитку в Україні. URL: https://ukraine.un.org/uk/sdgs(дата звернення: 14.12.2023).

4. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Затверджено Законом України

від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text (дата звернення: 14.12.2023).

5. Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя. URL: https://uncg.org.ua/stratehiia-bioriznomanittia-ies-do-2030-roku-povernennia-pryrody-v-nashe-zhyttia/ (дата звернення: 14.12.2023).

6. Нові керівні принципи ЄС щодо управління лісами та екосистемних послуг. URL: https://greentransform.org.ua/novi-kerivni-pryntsypy-yes-shhodo-upravlinnya-lisamy-ta-ekosystemnyh-poslug/ (дата звернення: 14.12.2023).

7. В ЄС ухвалили закон для боротьби з глобальною вирубкою та деградацією лісів. URL: https://greentransform.org.ua/v-yes-uhvalyly-zakon-dlya-borotby-z-globalnoyu-vyrubkoyu-ta-degradatsiyeyu-lisiv/ (дата звернення: 14.12.2023).

8. Порядок створення охоронних зон для збереження біорізноманіття у лісах. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від12 травня 2023 р. № 499. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/499-2023-%D0%BF#Text (дата звернення: 14.12.2023).

9. Державна стратегія управління лісами України до 2035 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 14.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-48

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У ПРАВІ

Латишева Вікторія Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Україна продовжує європейську інтеграцію у різних сферах, розвиває партнерство з Європейським Союзом (далі – ЄС) на секторальних напрямах, виконує рекомендації Єврокомісії і на практиці запроваджує положення Угоди про асоціацію. Сьогодні на порядку денному – адаптація національного законодавства до європейського правового простору, поглиблення інтеграції українського бізнесу до ринків ЄС

тощо. Таким чином, проведення правової реформи потребує кращих підходів та пошуку нових концепцій удосконалення системи права.

Важливими закономірностями розвитку суспільства є адаптація правової системи до найважливіших інтересів та потреб людини і суспільства. Відомо, що для збереження держави необхідно створити такий правовий механізм, який буде не лише вирішувати сучасні проблеми, але і гідно забезпечуватиме партнерство України з іншими розвиненими державами. Отже, доцільно зміцнити правову систему новими правовими принципами, які виступатимуть керівними ідеями для законодавця та будуть сполучною ланкою між основними закономірностями розвитку суспільства і правовою системою. Зокрема, постає необхідність наукового обґрунтування та закріплення принципу сталого розвитку суспільства.

Сталий розвиток є предметом наукового дослідження вчених різних галузей, зокрема: Чернік С. Д. – розглядає сталий розвиток як основу екологічної політики України [1], Стрільчук В. А. – досліджує теоретичні підходи до визначення концепту «сталий розвиток» у праві [2] тощо. Проте, на нашу думку, концепцію сталого розвитку можна використовувати більш широко у різних сферах суспільних відносин.

Метою нашого дослідження є дослідження концепції «сталий розвиток» як правового принципу, задля гармонізації правової реформи на шляху євроінтеграції.

Сталий розвиток – загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Під сталим розвитком розуміється взаємодія людини й природи на засадах збалансованості та взаємозалежності, яка передбачає раціональне та ефективне споживання природних ресурсів, мінімізацію негативних впливів на них в процесі задоволення потреб особи [3].

У вересні 2015 року на Саміті ООН зі сталого розвитку, проведеного в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку, були визначені нові перспективи подальшого розвитку людства. Результатом роботи Саміту став документ «Перетворення нашого світу: порядок денний усфері сталого розвитку до 2030 року», який затвердив 17 Цілей Сталого Розвитку (далі – ЦСР) та 169 завдань. Країни-члени ООН, зокрема й Україна, стали учасниками глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Так, для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 року було започатковано інклюзивний процес адаптації ЦСР. Кожну глобальну ціль розглянуто з урахуванням специфіки національного розвитку [3].

Цілі взаємодоповнюють одна одну: дії в одній сфері також впливають на результати в інших, тому в розвитку мають бути збалансовані соціальна, економічна та екологічна стійкість: 1) подолання бідності; 2) подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства; 3) забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці; 4) забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх; 5) забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат; 6) забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією; 7) забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх; 8) сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; 9) створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям; 10) скорочення нерівності; 11) забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів; 12) забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва; 13) вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками; 14) збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку; 15) захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття; 16) сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях; 17) зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року є орієнтирами для розроблення проектів прогнозних і програмних документів, проектів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України[4].

Оскільки під принципами права розуміються основні засади, що визначають природу, соціальну сутність та найсуттєвіші властивості права [5, с. 244], вважаємо за доцільне, закріплення «сталого розвитку» загальноправовим принципом, що забезпечуватиме безперервний прогрес суспільства. Таким чином, зміцнення правової системи

принципом сталого розвитку дозволить нормотворцям вирішувати не лише сучасні проблеми, але встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, а також гідно забезпечуватиме партнерство України на шляху євроінтеграції.

Література:

1. Чернік С. Д. Сталий розвиток як основа екологічної політики України. *Наукові записки. Серія : Право*. 2020. № 9. С. 64–68. URL: https://doi.org/10.36550/2522-9230-2020-1-9-64-68

2. Стрільчук В. А. Теоретичні підходи до визначення концепту «сталий розвиток» у праві: критичний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2017. № 2. С. 28–31. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2017/9.pdf

3. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

4. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: УказПрезидентаУкраїнивід 30.09.2019 року № 722/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019

5. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Практикум. Тести : підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 584 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-49

ПРАВОВІ НОРМИ ЩОДО ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ У ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ

Літвяков Едуард Михайлович
здобувач першого (бакалаврського) рівня освіти
факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Використання енергетичних ресурсів у промислових масштабах є запорукою економічного зростання держави і суспільства загалом. Але природні ресурси мають властивість з часом вичерпуватися, і хоча сучасні технології і відкривають шлях до використання нетрадиційних джерел енергії, наприклад енергія сонячного випромінювання, вітру,

морів, річок, біомаси, все одно їх кількість не завжди є достатньою. Існує певна ресурсна обмеженість, яка виявляється у можливості швидкого вичерпання певного найбільш доступного родовища енергетичного ресурсу, що призведе до подальшого його дефіциту і погіршення, або ж взагалі неможливості забезпечення роботи промисловості. Це в свою чергу відіб'ється на економіці і загальному добробуті країни або навіть низці країн. Усе це вказує на необхідність вживання більш ефективних заходів щодо енергозбереження.

На законодавчому рівні хоч і існують норми, що регулюють енергетичний сектор, проте вони більш стосуються енергоефективності енергетичної галузі, а норми що стосуються енергозбереження мають лише рекомендаційний характер. Враховуючи вказане постає необхідність дослідження правового регулювання відносин енергозбереження як складової екологічного права.

Варто зазначити, що енергозбереження і енергоефективність не є тотожними поняттями. Енергозбереження – діяльність, спрямована на раціональне використання й економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів у національному господарстві, яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів. Енергоефективність – це кількісне співвідношення між роботою, послугами, товарами або енергією на виході та витраченою енергією на вході [1].

Навіть якщо не звертати увагу на шкідливий вплив на навколишнє середовище, залишається значуща проблема у тому, що більшість енергетичних ресурсів на планеті є обмеженими і їх видобуток стає дедалі економічно і матеріально затратним.

В Україні ще з часів СРСР розвивався енергетичний сектор побудований на видобутку ядерної та теплової енергії. І в радянську епоху застосування саме цих джерел енергії показувало себе достатньо добре. Проте з розпадом СРСР у 1991 році така модель енергетичного сектору поступалася розвиненим країнам, де вже досить сильно розвивалася сфера відновлюваних джерел енергії (далі ВДЕ).

Так у 2021 році Кабінет Міністрів України видав Розпорядження «Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2030 року». Проаналізувавши перелік заходів, який складається з 34 пунктів, можна зазначити, що вони в більшості направлені лише на забезпечення енергоефективного використання енергії, а не на зменшення її використання.

Одним із запропонованих заходів є поширення системи енергоменеджменту у бюджетній сфері, промисловості і інших сферах енергоємного виробництва [2].

Енергоменеджмент – це організаційний процес моніторингу, контролю та оптимізації постачання та використання енергії основною метою якого є скорочення витрат на енергію, забезпечення достатнього постачання енергії і надання високоякісних енергетичних послуг [3].

Було б непогано, щоб енергоменеджмент стосувався не лише моніторингу впровадження енергоефективних заходів, а і моніторингу заходів зі зменшення використання енергії у енергетичних сферах країни. Тобто контроль за впровадженням переходу підприємств енергоємного виробництва на більш сучасні енергозберігаючі та відновлювані джерела енергії. Варто було б додати пункт щодо розробки заходів виховання ощадливого ставлення до паливно-енергетичних ресурсів і поширення переваг альтернативних джерел (можливо у вигляді введення відповідних курсів у навчальних закладах).

Розвиток ВДЕ в країнах Європи розпочався доволі давно. Європейський Союз (далі ЄС), з огляду на велику кількість директив направлених на енергетичний сектор, підходить до питання енергозбереження дуже серйозно. Наприклад, у 2005 році ЄС видав директиву, що зобов'язувала всіх членів ЄС розробити самостійні плани з енергоефективності.

Дослідивши політику європейських країн можна проаналізувати і вибрати з них способи і правові норми з енергозбереження, що допоможе і Україні стати на цей шлях.

Так, у Данії як і в Україні вже давно використовується система централізованого опалення. Але на відміну від України ця система розвивається і досить стрімко, забезпечуючи систему високотехнологічною теплоізоляцією Данія забезпечила майже усі свої міста центральним опаленням, що охоплює близько 50 % будинків Данії [4]. А також, поступовим зниженням залежності енергопостачання від викопного палива. Крім того, добре працює система квот на викиди CO2, чого досі немає в Україні. Система торгівлі квотами – розподіл лімітів на викиди CO2, коли підприємство отримує від держави безкоштовно ліміт викидів за рік, а якщо цього не достатньо то підприємство закупає додатковий ліміт на викиди інакше підприємству загрожує штраф.

Данія активно використовує комбіновану систему опалення, яка включає: системи централізованого теплопостачання, сонячні системи опалення, системи спалювання відходів тощо, включаючи теплові насоси для комбінованого виробництва опалення [5]. Теплові насоси – це складні системи, які примножують теплову енергію, отриману з альтернативних джерел, а потім направляють її на опалення приміщень [6]. Серед основних переваг: використовуються інноваційні технології для теплопостачання, кондиціонування та гарячого

водопостачання (далі ГВП); витрати на опалення та ГВП знижуються у кілька разів; тепловий насос характеризується екологічною чистотою: немає викидів CO2, тому навколишнє середовище не забруднюється; не потрібні нагляд, узгодження, постійний контроль за безпекою обладнання; контроль мікроклімату здійснюється за допомогою спеціальних датчиків температури та вологи [7].

Проте було б добре законодавчо підготувати план до впровадження таких технологій до центральної системи опалення, а саме: створення стратегії зі впровадження теплових насосів у будівлях; провести аналіз стану будівель для підключення тепломереж з даним обладнанням; розробити план переліку першочергового підключення тепломереж з використанням теплових насосів; розробити проекти з модернізації теплоізоляції теплових мереж; розробити можливості залучення бізнесу до розбудови тепломережі з використанням теплових насосів.

Перехід української центральної тепломережі на подібне обладнання, дозволило б значно скоротити використання викопного палива, що використовується для живлення котелень, такого як газ та вугілля.

Отже, необхідність вживання більш ефективних заходів щодо енергозбереження вкрай велика, адже енергетичний сектор країни дуже вразливий перед сучасними викликами пов'язаними з військовою агресією росії проти України. Нормативне забезпечення сфери відновлювальних джерел енергії потребує удосконалення, а особливо – підкріплення правового регулювання нормами екологічного та природоресурсного права.

Подані пропозиції, розглядати норми щодо енергозбереження як складову екологічного та природоресурсного права, у подальшому можуть бути використані при науковому дослідженні відносин, що становлять предмет екологічного права.

Література:

1. Про енергетичну ефективність : Закон України від 27.07.2023 № 2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text (дата звернення 25.11.2023).

2. Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.10.2023 № 1803-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1803-2021-%D1%80#Text (дата звернення 25.11.2023).

3. Енергоменеджмент. ДЕРЖПРОДСПОЖИВСЛУЖБА. URL: https://dpss.gov.ua/diyalnist (дата звернення 25.11.2023).

4. Використання енергозберігаючих технологій в країнах ЄС: досвід для України. Аналітична записка. НІСД. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya (дата звернення 25.11.2023).

5. LBK nr 1215 af 14/08/2020. Retsinformation. URL: https://www.retsinformation.dk/eli (дата звернення 25.11.2023).
6. Все про тепловий насос. MYCOND. URL: https://mycond-heatpump.com.ua/ua (дата звернення 25.11.2023).
7. Що таке тепловий насос? MYCOND. URL: https://mycond-heatpump.com.ua/ua/shho-take-teploviy-nasos/ (дата звернення 25.11.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-50

ОРЕНДА ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ДЛЯ ГОРОДНИЦТВА ДЕРЖАВНОЇ ТА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ВИЗНАЧЕННЯ ПЛОЩІ ТА КІЛЬКОСТІ

Скляренко Ігор Васильович
доктор філософії у галузі права,
старший викладач кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Управління державною та комунальною власністю є однією з функцій держави та місцевого самоврядування, яка забезпечує реалізацію інтересів всього суспільства або ж жителів певної територіальної громади. Однією з форм такого управління є надання в оренду земельних ділянок для городництва.

Так, стаття 36 Земельного кодексу України передбачає, що громадянам або їх об'єднанням із земель державної або комунальної власності можуть надаватися в оренду земельні ділянки для городництва. Площа земельної ділянки, що надається громадянину в оренду для городництва, не може перевищувати 0,6 гектара. На земельних ділянках, наданих для городництва, закладання багаторічних плодових насаджень, а також спорудження капітальних будівель і споруд не допускається. На земельних ділянках, наданих для городництва, можуть бути зведені тимчасові споруди для зберігання інвентарю та захисту від непогоди. Після закінчення строку оренди зазначеної земельної ділянки побудовані тимчасові споруди підлягають знесенню власниками цих споруд за їх рахунок.» [1].

В цьому контексті звернемо увагу, що така передача здійснюється у формі укладення відповідного договору оренди земельної діяльності в

якості цивільного зобов'язання. У свою чергу, особливостями договірного зобов'язання за участю публічного суб'єкта є: 1) юридична рівність публічного суб'єкта поряд з іншими суб'єктами договірного зобов'язання; 2) публічний суб'єкт виступає суб'єктом договірного зобов'язання через своїх представників – органи державної влади або органи місцевого самоврядування, оскільки безпосередня участь держави в цивільних правовідносинах виключається; 3) особливий порядок укладення договорів, який встановлюється лише законом; 4) підставою для укладення договорів є проведення конкурсу або тендера; 5) обмеження свободи договору зумовлене наявністю імперативних норм у правовому регулюванні договірного зобов'язання за участю публічного суб'єкта; 6) формування волі та волевиявлення у публічно-правового утворення відбувається у зв'язку з необхідністю задовольнити суспільні (державні) потреби [2, с. 93].

При цьому, частина перша статті 36 Земельного кодексу України до внесення до неї змін Законом України № 1423-IX від 28.04.2021 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» не передбачала жодних обмежень щодо реалізації приватними суб'єктами права на оренду земельних ділянок для городництва державної та комунальної власності. Після прийняття цього Закону дана норма була доповнена абзацом другим щодо обмеження площі земельної ділянки, яка надається в оренду, а саме 0,6 га [3].

Водночас, у даній нормі законодавець не конкретизує кількість земельних ділянок, які можуть бути передані в оренду. Більш того, вказуючи про землю у ст. 36 Земельного кодексу України, законодавець вживає словосполучення «земельна ділянка» у множині, при цьому в однині законодавець вжив дане словосполучення, коли вказує про обмеження площі земельної ділянки, тобто однієї.

Окрім того, ч. 2 та ч. 3 ст. 36 Земельного кодексу України однозначно вказують на можливість оренди кількох земельних ділянок для городництва, оскільки словосполучення «земельна ділянка» вжито у множині.

Так, законодавець відносно приватизації у ч. 4 ст. 116 Земельного кодексу України конкретно вказав, що передача земельних ділянок безоплатно у власність громадян у межах норм, визначених цим Кодексом, провадиться один раз по кожному виду цільового призначення [1]. Водночас, подібна норма щодо оренди земельних ділянок державної чи комунальної власності відсутня.

Наголосимо, що слід розрізняти інститут передачі в оренду земельних ділянок комунальної власності приватним особам, яка

очевидно здійснюється на договірних засадах та безоплатну приватизацію ними земельних ділянок, яка дійсно здійснюється один раз в обов'язковому (а не договірному) порядку. Відтак, оренда земельної ділянки комунальної власності та її приватизація за своєю правовою та економічною суттю є різними поняттями, та об'єктивно мають різне правове регулювання, а тому застосування аналогії закону в даному випадку також не допускається.

Слід також вказати, що на правовідносини, пов'язані саме з орендою земельних ділянок для городництва поширюється конституційний принцип «для особи приватного права дозволено все, що не заборонено законом» (принцип «свободи дій»), який закріплений в частині першій статті 19 Конституції України: правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством [4].

Також слід звернути увагу і на історію прийняття даних змін до ст. 36 Земельного кодексу України.

Як вбачається з розділів 3, 6 пояснювальної записки до Закону № 1423-IX від 28.04.2021 року (законопроект № 2194) метою його прийняття є:

– передача земель державної власності за межами населених пунктів (крім земель, які потрібні державі для виконання її функцій) до комунальної власності сільських, селищних, міських рад;

– спрощення та діджиталізація процедури землеустрою;

– спрощення та удосконалення процедури зміни цільового призначення земельної ділянки;

– надання органам місцевого самоврядування повноваження щодо вирішення питань здійснення землеустрою;

– скорочення корупції у сфері земельних відносин, збільшення матеріальної бази місцевого самоврядування [5].

Про інститут оренди в розділі 1 пояснювальної записки вказано буквально лише те, що *«згідно «Публічного звіту Держгеокадастру за 2017 рік,* надходження місцевих бюджетів від передачі цим відомством у оренду *земельних ділянок сільськогосподарського призначення склали 118,7 млн. гривень, при тому, що на утримання Держгеокадастру держава витратила близько мільярда гривень. ... платники податків все одно заощадили б набагато більшу суму на утриманні Держгеокадастру, аніж змогли здобути на оренді»* [5].

Тобто, законодавець пропонуючи вказаний законопроект звертав увагу в першу чергу на неналежну якість роботи Держгеокадастру і вказував на проблеми виготовлення землевпорядної документації. При цьому, на проблеми площі земельних ділянок сільськогос-

подарського призначення, які передаються в оренду законодавець взагалі не вказує.

Окрім того, зменшення площі орендованих земельних ділянок очевидно зменшить матеріальну базу місцевого самоврядування, яке недоотримає орендну плату за них, що суперечить меті Закону № 1423-IX.

Отже, із наведеного вбачається, що можливість оренди кількох земельних ділянок для городництва загальна площа яких перевищуватиме 0,6 га прямо не заборонена законом. Тобто, законодавець надає фізичним особам право оренди необмеженої кількості земельних ділянок, площа кожної з яких не перевищує 0,6 га.

Література:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 року № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення 19.09.2023).

2. Ромась М. І. Особливості договірних зобов'язань за участю держави Україна. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2019. Вип. 42(1). С. 91–94.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» № 1423-IX від 28.04.2021 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20 (дата звернення 19.09.2023).

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення 19.09.2023).

5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» (законопроект № 2194) від 01.10.2019 року. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66970 (дата звернення 19.09.2023).

НАПРЯМ 6. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-51

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В ГАЛУЗІ ПРАВА

Вохмянін Гліб Ярославович
студент 4 курсу бакалавріату
кафедри програмного забезпечення систем
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Україна

Якуніна Алла Олександрівна
кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціології
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Україна

В сучасному суспільстві стрімко розширюються можливості та розповсюдженість застосування штучного інтелекту (ШІ), що породжує необхідність у розробленні ефективних нормативно-правових механізмів для його регулювання [1, 2]. Стрімкі технологічні прориви в галузі машинного та глибокого навчання, а також алгоритмів, здатних імітувати людське мислення, ставлять перед суспільством низку складних питань, пов'язаних з етичними, соціальними та безпековими аспектами використання штучного інтелекту.

Актуальність роботи зумовлена швидким темпом розвитку та впровадженням штучного інтелекту в різноманітні сфери суспільного життя. Штучний інтелект, будучи сучасним інструментом для автоматизації та оптимізації процесів, надає значні переваги в галузях охорони здоров'я, освіти, економіки, оборони тощо, однак його широке застосування також вносить виклики та ризики, вимагаючи чіткого нормативно-правового регулювання.

Нормативно-правові аспекти регулювання штучного інтелекту охоплюють кілька ключових сфер, пов'язаних зі створенням, використанням і відповідальністю за нього. Перш за все це

формулювання чіткого визначення юридичного статусу штучного інтелекту в рамках правової системи, а також уточнення питань власності на створені системи ШІ та результати їхньої роботи. По-друге, важливо враховувати необхідність встановлення принципів відповідальності за дії, виконані штучним інтелектом, що також має включати відповідальність за будь-яку шкоду, яка може бути заподіяна в результаті автономних дій алгоритмів.

Захист даних і забезпечення конфіденційності під час використання штучного інтелекту також є важливими аспектами нормативно-правового регулювання, особливо в сферах, де обробляються чутливі дані, такі як оборона, фінанси тощо. В цьому контексті виникає потреба у посиленні нормативів щодо збору, зберігання та обробки даних. Розробка етичних принципів для створення і використання ШІ також стає невід'ємною частиною правового регулювання. Вона включає в себе запобігання дискримінації та розробку етичних кодексів для розробників і користувачів.

В контексті трудових відносин важливим етапом є регулювання впливу автоматизації та штучного інтелекту на ринок праці, включно із забезпеченням соціальних гарантій та прав працівників. Це також пов'язано з питаннями забезпечення безпеки праці в умовах, де використовується штучний інтелект.

Міжнародне співробітництво стає ключовим елементом у розробленні норм і стандартів для забезпечення єдиними принципи регулювання штучного інтелекту на світовому рівні. Узгодження міжнародних угод допомагає вирішити проблеми, пов'язані з перетином кордонів у використанні ШІ. Розроблення вимог до прозорості та зрозумілості алгоритмів штучного інтелекту, а також механізмів оскарження рішень, ухвалених ШІ, необхідне для забезпечення справедливості та захисту прав людини.

Отже, розроблення нормативно-правових аспектів регулювання штучного інтелекту є динамічним процесом, який потребує постійного оновлення для ефективного реагування на нові технологічні виклики та зміни в суспільному сприйнятті використання штучного інтелекту.

З метою започаткування в Україні розвитку штучного інтелекту, Кабінетом Міністрів України (КМУ) наприкінці 2020 року була схвалена Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні [3]. Цей документ представляє собою стратегічний план для розвитку штучного інтелекту в Україні на найближчі роки.

Концепція [3] охоплює заходи щодо стимулювання досліджень у галузі штучного інтелекту, підтримки інноваційних проєктів, розвитку освіти та навчання в цій галузі. Основний акцент робиться на створенні сприятливої екосистеми для розвитку і застосування

технологій штучного інтелекту в різних секторах економіки. Концепція також приділяє увагу етичним і правовим питанням, пов'язаним з використанням штучного інтелекту, і передбачає розробку відповідних нормативних актів для забезпечення безпеки, захисту даних і дотримання етичних стандартів.

Навесні 2021 року уряд затвердив плани заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021–2024 роки [4]. Цей план дій було розроблено з метою конкретизації кроків і заходів, необхідних для успішної реалізації стратегії з розвитку штучного інтелекту в країні. Він охоплює широкий спектр галузей, від законодавства до застосування штучного інтелекту в різних сферах суспільства. В документі містяться конкретні завдання, терміни і відповідальні структури за виконання конкретних етапів розвитку штучного інтелекту в Україні. Так, наприклад, на перший квартал 2024 року припадає завдання з розвитку технологій штучного інтелекту в оборонному плануванні, яке покладено на Міністерство оборони та Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України. Воно включає розроблення та затвердження документів оборонного планування щодо розвитку технологій штучного інтелекту.

Десятий пункт документу [4], який був змінений розпорядженням КМУ в липні 2023 року [5], говорить про забезпечення використання технологій штучного інтелекту для аналізу та оцінки ефективності системи державного управління в Україні. Конкретні заходи включають технологічне забезпечення збору, зберігання, обробки, аналізу та поширення інформації для проведення такого аналізу. Зокрема зазначено, що в першому кварталі 2024 року має бути впроваджена інформаційна система в Державній службі статистики України для здійснення зазначених функцій. Також планується використання технологій штучного інтелекту для аналізу та оцінки ефективності системи державного управління, включно з прогнозуванням і моделюванням, протягом дев'яти місяців після впровадження відповідної інформаційної системи.

Ці важливі для країни кроки дозволяють створити необхідну базу для інновацій у сфері штучного інтелекту та сприяти його сталому розвитку в різних сферах суспільного життя.

Сучасні інформаційні технології знаходять своє відображення й у самій галузі права. Так, наприклад, поєднання штучного інтелекту і права стає актуальною темою в останні роки. Технологія штучного інтелекту може надавати суддям об'єктивні, фактичні та статистичні дані, допомагаючи більш ефективно слухати справи [2]. На основі великих теорій цивільного правосуддя комп'ютер може витягувати

характеристики, будувати карту знань і реалізовувати глибоке навчання штучних нейронних мереж.

Штучні нейронні мережі можуть відповідати різним дискреційним факторам, враховуючи їх складність. Вони можуть обирати неявну зрілість і кількість нейронів у дискреційних факторах, реалізовувати трансформацію знань шляхом визначення правил відповідності та вивчення великих даних на основі правил класифікації.

Вважається [2], що ці переваги штучного інтелекту можуть допомогти в поліпшенні правової системи, надаючи нові інструменти та методи для обробки й аналізу судової інформації.

Література:

1. Tokarieva K., Savliva N. Peculiarities of Legal Regulation of Artificial Intelligence in Ukraine. *Scientific Works of National Aviation University. Series: Law Journal «Air and Space Law»*. Vol. 3. № 60. P. 148–153. DOI: https://doi.org/10.18372/2307-9061.60.15967

2. Sun H. Research and application of artificial intelligence in law. *2nd International Conference on Information Science and Education (ICISE-IE)*. Chongqing, China, Nov. 26–28, 2021. DOI: https://doi.org/10.1109/icise-ie53922.2021.00319

3. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 № 1556. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220 (дата звернення: 12.12.2023).

4. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021–2024 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 № 438. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-438r (дата звернення: 12.12.2023).

5. Про внесення зміни до плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021–2024 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 липня 2023 № 649. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zminy-do-planu-zakhodiv-z-realizatsii-kontseptsii-rozvytku-s649-250723 (дата звернення: 12.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-52

ЦІННІСНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПОДАТКОВОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Вудвуд Катерина Сергіївна
аспірантка кафедри публічного права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

Гаврилюк Руслана Олександрівна
доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри публічного права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

Характерний для сучасності кризовий характер глобального суспільного розвитку закономірно визначає поглиблення проблеми цінностей як світоглядного конструкту. Увиразнення значеннєвих аспектів у сьогочасному осягненні суспільних явищ пояснює своєрідності політико-правових і соціально-економічних перетворень. Зокрема, у контексті діалектики загальнолюдського і національного вимірів соціально-культурної ідентичності, що векторно означує і правову реальність, актуалізованою є роль ціннісно-смислових орієнтирів правових трансформацій.

Відомо, що категорія «цінність» у її філософському осмисленні досліджувалася з погляду розмежування існуючого і належного в межах філософських теорій, зокрема І. Канта, Р. Лотце, Ф. Ніцше, а також неокантіанської доктрини. Так, у «Критиці чистого розуму» (1781 р.) І. Кант зазначав, що «ідеали, хоча за ними й не можна визнати об'єктивної реальності (існування), не мають усе-таки через те розглядатись як химери; вони правлять за необхідне мірило розумові, який потребує поняття того, що у своєму роді є цілком досконалим, аби за ним оцінювати й вимірювати ступінь та вади Недосконалого» [1, с. 337]. Водночас, «цінність» має економічний зміст у матеріалістичному тлумаченні філософією марксизму.

Альтернативні філософські концепції феномену цінності формулюють проблему «ціннісного» у суб'єкт-об'єктних відносинах та постулюють конфліктність співвідношення «пізнання – цінність», процес переосмислення яких зумовив поступове становлення філософського учення про цінності, аксіології, вперше понятійно визначеного Полем Лапі у «Логіці волі» (1902 р.). «Гуманітарне знання

за своєю природою аксіологічне, – узагальнює М. Г. Марчук, – тобто його призначення для людини визначається передусім ціннісними засадами; ціннісне ставлення до дійсності пов'язане з когнітивним, а пізнавальна діяльність і її результат – знання – мають чітко виражені ціннісні характеристики» [2, с. 11].

Примітним сегментом вираження теорії цінностей видається право як ««аксіологічне поле» тотального соціального досвіду акумуляції людством цінностей свого буття» [3, с. 69]. Ціннісні засади права, що змістовно позначаються у підходах власної цінності права і цінності права інструментальної, виявляються у правовому регулюванні податкових відносин. Згідно з міркуваннями Р. О. Гаврилюк, «оскільки податкове право – невід'ємна частина права в цілому – така ж атрибутивна складова людської культури, з якої формується та виростає право», відповідним є цивілізаційне, дотичне до притаманних певній цивілізації цінностей, розуміння податкового права [4, с. 156], природна суперечність якого детермінує, за зауваженнями Р. О. Гаврилюк, протиставлення ієрархії базових податково-правових цінностей держави і цінностей платника податків [4].

У період, що характеризується відновленим поштовхом до стандартів європейської цивілізації, підкреслюється значення ідейної особливості правової культури Європи, в основі якої – спільні, інтеграційно-орієнтовані для Європи цінності. Досліджуючи аксіологію європейського правового простору, Івона Вронська зауважує, що «Європа є фактично своєрідною аксіологічною категорією, пов'язаною з цивілізацією, яка виражає утвердження верховенства права, демократії, прав людини та утвердження свободи, яка не ігнорує гідність і загальне благо, водночас відображає бажання зробити ці цінності реальністю» [5, с. 14]. Прояв останніх у інтегрованому на засадах, зокрема, економічного співробітництва Європейському Союзі ставить питання аксіологічного виміру загальноєвропейського податково-правового упорядкування.

Інтеграційне податкове право у системі права ЄС може бути визначене як «система юридичних норм, що складають частину Європейського права і застосовуються у сфері оподаткування на основі і відповідно до установчих договорів та загальних принципів права Європейських Співтовариств і Європейського Союзу» [6, с. 411]. Первинне право ЄС в частині положень, спрямованих на реалізацію основної економічної мети Європейського Союзу – внутрішнього ринку, регулює гармонізацію непрямих податків, втім системи прямого оподаткування держав-членів майже не гармонізовані [7, с. 67, 325, 326]. У науковій літературі констатується, що «оскільки оподаткування є однією з найбільш чутливих сфер національного суверенітету, знаходження рівноваги між інтересами національної

податкової політики та інтересами внутрішнього ринку завжди було складним викликом для європейської інтеграції» [7, с. 727]. На думку П'єтро Борії, «окреслені договірними правилами у сфері регулювання оподаткування податкові повноваження ЄС, засвідчують «негативну» функцію системи оподаткування ЄС, спрямовану на обмеження повноважень національних систем, а не «позитивний» її вплив на стабільність національного багатства та процес перерозподілу доходів між членами громадянської спільноти. Так, обумовлене відсутністю традиції європейських конституційних цінностей, які характеризують базові здатності феномену оподаткування, завдання нормативних актів Європейського Союзу стримувати податковий суверенітет держав-членів, а не замінювати його, встановлюючи інший рівень цінностей і правил» [8, с. 16, 17].

Помітно, що царина податків і оподаткування у Європейському Союзі є однією з таких, що вирізняється диференційованою інтеграцією. Такий диференційований підхід можна обґрунтувати аксіологічним рівнем ієрархічного взаємозв'язку податково-правової системи Європейського Союзу і податково-правових систем держав-членів ЄС. Не применшуючи, при цьому, аксіологічне значення податкових положень установчих договорів ЄС, наявною є пріоритезація конституційно визначених з огляду на публічні і приватні інтереси національних податково-правових цінностей, тоді як європейські податкові правила, в основі яких – свободи внутрішнього ринку ЄС, формулюють цінності, метою яких є усунення обмежувальних і дискримінаційних аспектів в межах європейського податково-правового середовища.

Таким чином, у ціннісній площині поліструктурна європейська ідентичність визначається, серед іншого, особливостями правової культури як явища, що «охоплює каталог цінностей, аксіологічні детермінанти яких, з одного боку, є спільними, а з іншого – часто базуються на політичних, соціальних і культурних відмінностях» [5, с. 5]. Наведене стосується податкових відносин у праві Європейського Союзу, особливості ціннісної складової якого позначають притаманний податковому праву взаємозв'язок загальноєвропейського та національного рівнів правового регулювання. В контексті правової інтеграції визначальною є роль кореляції податкових цінностей національної системи з інтеграційними за значенням європейськими цінностями, врахування яких є потенційно перспективною траєкторією в умовах податково-правових трансформацій.

Література:

1. Кант, Іммануїл. Критика чистого розуму / пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. К. : Юніверс, 2000. 504 с.
2. Марчук М. Г. Ціннісні потенції знання : монографія / М. Г. Марчук. Чернівці : Рута, 2001. 319 с.
3. Габаковська Х. Аксіологічна природа права: теоретико-пізнавальний підхід. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» : Серія : Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 67–72.
4. Гаврилюк Р. О. Природа податкового права: антропосоціокультурний підхід : монографія / Руслана Гаврилюк. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2014. 636 с.
5. Wrońska Iwona. An axiology of the European legal space. Forum Prawnicze. 2020. Nr 6. S. 3–16.
6. Ковальчук І. В. Правове регулювання податкових відносин у рамках Європейського Союзу. *Форум права*. 2011. № 2. С. 410–416
7. Szudoczky Rita. The sources of EU law and their relationships: lessons for the field of taxation: primary law, secondary law, fundamental freedoms and state aid rules. IBFD. 2014. P. 810.
8. Pietro Boria. European Tax Law: Institutions and Principles. Giuffrè, 2014. P. 245.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-53

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Кандуєв Денис Володимирович
викладач кафедри інформаційно-аналітичних технологій
Інституту інформаційно-комунікаційних технологій та кібероборони
Національний університет оборони України
м. Київ, Україна

З розвитком сучасних технологій та масовою інформатизацією інформаційних процесів в організаціях управління повітряним рухом зростає значення інформаційних ресурсів, особливо в момент військового вторгнення Російської Федерації в Україну, постає проблема підвищення захисту відповідної інформації.

Експлуатація повітряного простору та транспортних засобів та запобігання їх пошкодженню, знищенню, використанню не за призначенням, заволодінню та використанню в злочинних цілях.

Українське законодавство в галузі цивільної авіації встановлює у статті 10 Повітряного кодексу України інформаційну безпеку як складову частину безпеки авіації поряд з безпекою польотів, авіаційною, екологічною та економічною безпеками [1]. Чинне законодавство не встановлює поняття «інформаційна безпека», тому в свою чергу багато науковців пропонують своє визначення даному терміну. Так, О. А. Баранов визначає інформаційну безпеку як «стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, за якого зводиться до мінімуму заподіяння збитків через неповноту, несвоєчасність і недостовірність інформації, через негативний інформаційний вплив, негативні наслідки функціонування інформаційних технологій, а також через несанкціоноване поширення інформації» [2, с. 160].

В свою чергу, А. Ю. Нашинець-Наумова розкриває даний термін у вузькому значенні як «такий стан захищеності безпеки інформації, який забезпечує відсутність недопустимого ризику нанесення шкоди від несанкціонованого її розголошення, витоку, модифікації або знищення», та у широкому як «стан захищеності як від загроз безпеки інформації, так і від загроз нанесення шкоди інформаційним технологіям» [3, с. 97].

На нашу думку, інформаційну безпеку в цивільній авіації можна визначити як стан захищеності аеронавігації, безпеки польотів від загроз безпеки інформації під час використання повітряного простору та попередження нанесення шкоди суб'єктам авіаційної діяльності і споживачам авіаційних послуг, і тим самим здійснюючи захист найважливіших інтересів держави та суспільства.

Авіаційна галузь є однією з найнебезпечніших галузей і пов'язана з великим ризиком.

На цьому тлі інформаційна безпека як елемент авіаційної безпеки спрямована на підтримку та захист таких цінностей, як життя та здоров'я людей, майно, безпека повітряних перевезень та використання повітряного простору, а також безпека повітряних суден, як ціла транспортна система.

З цієї причини питання забезпечення інформаційної безпеки в авіації стало надзвичайно актуальним.

Процес забезпечення інформаційної безпеки має бути здійснений з урахуванням наявності значного кола можливих загроз і небезпек. Так, Стратегія інформаційної безпеки встановлює такі актуальні загрози в інформаційні сфері, як недостатня сформованість системи стратегічних

комунікацій, що в свою чергу обмежує можливості інформаційної інфраструктури у авіаційній галузі та відповідно в убезпеченні інформації Крім того, Стратегія виділяє серед загроз недостатній рівень медіа-грамотності суспільства, недосконаліть регулювання відносин у сфері інформаційної діяльності, що теж у свою чергу визначають загрози і для інформаційної безпеки цивільної авіації [4].

Юристи-науковці також досліджують проблеми правового регулювання інформаційної безпеки в цивільній авіації та загрози такій діяльності. Так, О. О. Золотар визначає такі загрози забезпечення інформаційної безпеки, як наступні фактори: викрадення програмно-технічних засобів та/або їх документації; , що викликає перехоплення людських розмов, пов'язаних із системами передачі даних і лініями зв'язку; утилізація промислових відходів (носії інформації, документи тощо); скопіюйте вміст файлу, щоб зберегти раніше надіслані дані; заміна перевізних документів; заміна або викрадення носіїв даних, що містять передані дані, з метою підробки, знищення або зміни даних; підключення пристроїв підслуховуванняз метою отриманняінформації про тип даних, трафік, технологію передачі; підключення нестандартних пристроїв до елементів системи передачі даних з метою отримання, фальсифікації, модифікації, знищенняданих і передачі даних зловмиснику [5, с. 81–82].

Цілком логічним є віднесення до потенційних загроз інформаційній безпеці цивільної авіації природних (стихійних) та антропогенних явищ, наприклад стихійні лиха або обставини, що становлять непереборну силу, а також соціального аспекту, таких як помилки під час експлуатації або обслуговування аеронавігаційного обладнання, повітряного судна тощо [4, с. 30]. Не слід також відкидати можливість підкупу персоналу авіаційного суб'єкту господарювання, що безпосередньо може нести загрозу інформаційній безпеці авіації.

На міжнародному рівні правове регулювання інформаційної безпеки цивільної авіації розпочалося ще на початковому етапі становлення інформаційного суспільства. Так, відповідно до Резолюції 54/49 ООН «Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікації в контексті міжнародної безпеки» від 1 грудня 1999 року, забезпечення інформаційної безпеки в цивільній авіації було визнано глобальною проблемою сучасності. Що визначило її однією зі складових безпеки авіації.

Представники заявили, що використання нових інформаційних технологій і можливості розвинутих країн впливати на менш розвинені країни світу призводять до змін у глобальному та регіональному балансі сил, відходу від традиційних.

Осередки глобального конфлікту дозволяють досягати здобутків за допомогою інформаційних технологій і передбачають маніпулювання суспільною свідомістю для широкомасштабної ескалації шляхом використання видів зброї, не обмежених міжнародним правом.

Тому інформаційна безпека є ключовою частиною процесу забезпечення безпеки не лише цивільної авіації у вигляді служб авіаційної безпеки, а й інших правоохоронних органів.

Завдяки своїм характеристикам це складна категорія, але це пояснюється її асоціацією з різними елементами авіаційної діяльності. Безпека польотів, інформаційних систем і технологій, захист і захист інформації в цілому, забезпечення інформаційної безпекита усунення потенційних загроз інформаційній безпеці.

На законодавчому рівні необхідно закріпити не лише поняття«інформаційна безпека в цивільній авіації», а й чітко врегулювати методи та заходи забезпечення цієї безпеки в авіації, тобто механізми виявлення, запобігання та усунення загроз.

Література:

1. Повітряний кодекс України від 19 трав. 2011 р. № 3393-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text

2. Баранов О. А. Інформаційна безпека і економічні перетворення. Поглиблення ринкових реформ та стратегія економічного розвитку України до 2010 року. *Матеріали міжнар. конф.* Київ : УкрІНТЕІ. 1999. Ч. 2. Т. 1.

3. Нашинець-Наумова А. Ю. Питання забезпечення інформаційної безпеки в цивільній авіації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. № 2(96). С. 96–98.

4. Стратегія інформаційної безпеки, затверджена Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n14

5. Золотар О. О. Попередження правопорушень в інформаційній сфері діяльності суб'єктів цивільної авіації. *Правова інформатика*. 2009. № 1(21). С. 80–84.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-54

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ

Кірієнко Віктор Миколайович
аспірант
Державна наукова установа
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
м. Київ, Україна

В сучасному світі, де взаємодія між цивілізованими країнами стає все більш інтенсивною, питання прикордонної безпеки виступає на передній план як один із найактуальніших аспектів національної та міжнародної політики. Важливість ефективного захисту державного кордону від несанкціонованого перетину, контрабанди та інших потенційних загроз не тільки визначає безпеку України, але і формує образміжнародної стабільності.

У рамках забезпечення прикордонної безпеки важливо розглядати не лише військові аспекти, а й правові. Участь України в міжнародних конвенціях та дотримання міжнародних правил є ключовими елементами співпраці з країнами – партнерами в цьому питанні.

Забезпечення безпеки на державному кордоні України має визначальне значення для національної безпеки та впливає на різні сфери функціонування країни, а саме:

– *захист суверенітету*: забезпечується захист територіальної цілісності та суверенітету України, що є ключовим елементом національного самовизначення;

– *економічну стабільність*: безпека на державному кордоні впливає на ефективність торгівлі, інвестицій та економічної активності, забезпечуючи стійкість та розвиток національної економіки;

– *соціальну безпеку*: запобігання незаконній міграції та контроль над переміщенням осіб сприяють соціальній стабільності та безпеці громадян;

– *боротьбу з транснаціональною злочинністю*: Державна прикордонна служба України (ДПСУ) відіграє важливу роль у протидії транснаціональним загрозам, таким як контрабанда, наркоторгівля та тероризм;

– *запобіганню загрозам з боку зовнішніх суб'єктів*: контроль за державним кордоном є важливим завданнямдля запобігання можливим

загрозам від недружніх країн, таких як Російська Федерація (РФ) та Республіка Білорусь (РБ);

– *міжнародній співпраці*: сприяє розвитку міжнародної співпраці та партнерства з іншими країнами для спільного вирішення проблем, які можуть становити загрозу безпосередньо прикордонній безпеці.

Оцінюючи прикордонну безпеку як невід'ємну складову національної безпеки, можна зазначити, що *прикордонна безпека* – це захищеність життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави в її прикордонному просторі, при якому, суспільству, державі та особі створюються умови для реалізації їх інтересів, пов'язаних із свободою пересування через державний кордон [1] шляхом оперативного виявлення та припинення порушень законодавства України, а також застосування заходів щодо протидії загрозам національній безпеці на державному кордоні України.

Захист державного кордону України, є невід'ємною частиною загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки і полягає у скоординованій діяльності військових формувань та правоохоронних органів держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Ця діяльність провадиться в межах наданих ним повноважень шляхом вжиття комплексу політичних, організаційно-правових, дипломатичних, економічних, військових, прикордонних, імміграційних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, природоохоронних, санітарно-карантинних, екологічних, технічних та інших заходів [2].

Важливим аспектом прикордонної безпеки є *прикордонний контроль* – державний контроль, що здійснюється Державною прикордонною службою України, і який включає в себе комплекс дій і систему заходів, спрямованих на встановлення законних підстав для перетинання державного кордону особами, транспортними засобами і переміщення через нього вантажів [3]. Він здійснюється з метою запобігання незаконному перетину кордону, нелегальній міграції, торгівлі людьми, а також незаконному переміщенню зброї, наркотиків, психотропів та інших заборонених матеріалів через кордон.

Не менш важливим аспектом забезпечення прикордонної безпеки, є *захист персональних даних*, а саме: відомостей чи сукупності відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [4], адже в сучасному світі інформаційних технологій (ІТ) та зростаючої кількості цифрових загроз, неприпустимою є можливість незаконного доступу до особистих даних громадян.

Також, одним із важливих аспектів є *кібербезпека* – під якою розуміється захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання

кіберпростору, за якої забезпечується сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі [5].

Кібербезпека важлива для прикордонної безпеки, оскільки сучасні інформаційні технології (ІТ) дають можливість кіберзлочинцям впливати на функціонування прикордонних інформаційних систем, а саме на моніторинг та охорону державного кордону України.

Одним із аспектів забезпечення прикордонної безпеки, є *контррозвідувальна діяльність* – спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з використанням системи контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно – правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України [6].

Контррозвідувальні заходи в інтересах забезпечення охорони державного кордону України, посадових осіб, стосовно яких здійснюється державна охорона, можуть проводити розвідувальні органи України, підрозділи забезпечення внутрішньої і власної безпеки Державної прикордонної служби України та Управління державної охорони України, яким законами України «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про розвідку» надано право здійснювати оперативно-розшукову чи розвідувальну діяльність.

Підставами для проведення *контррозвідувальних заходів,* які можуть здійснюватися підрозділами забезпечення внутрішньої і власної безпеки Державної прикордонної служби України та Управлінням державної охорони України є виконання визначених законом завдань щодо забезпечення охорони (захисту) державного кордону України, посадових осіб, стосовно яких здійснюється державна охорона, а для розвідувальних органів України також випадки, зазначені в частині другій статті 17 Закону України «Про розвідку».

Одним із важливих аспектів, також є *оперативно-розшукова діяльність* – система гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [7], адже ця діяльність спрямована на виявлення, припинення та запобігання можливим загрозам, безпосередньо, прикордонній безпеці, а отже безпеці України в цілому.

Так, Законом [7] визначено, що здійснення *оперативно-розшукової діяльності* підрозділами Державної прикордонної служби України (ДПСУ) – розвідувальним органом центрального органу виконавчої

влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічним, власної безпеки), підрозділами забезпечення внутрішньої та власної безпеки, оперативного документування, оперативно-розшуковими та оперативно-технічними.

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється виключно з метою попередження, своєчасного виявлення і припинення розвідувальних, терористичних та інших посягань на державну безпеку України, та є важливим аспектом забезпечення безпеки та ефективності функціонування державного кордону України.

Отже, підсумовуючи вищезазначені аспекти, можна визначити, що ефективне забезпечення прикордонної безпеки України, включає в себе комплекс заходів та дій, спрямованих на запобігання потенційним загрозам і забезпечення захисту своїх громадян і територій.

Література:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення 10.12.2023).

2. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text (дата звернення: 10.12.2023).

3. Про прикордонний контроль: Закон України від 05.11.2009 р. № 1710-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text (дата звернення 10.12.2023).

4. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення 10.12. 2023).

5. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text (дата звернення 10.12.2023).

6. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26 грудня 2002 р. № 372-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text (дата звернення 10.12.2023).

7. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text (дата звернення 10.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-55

ГЕНЕЗИС АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Ковандра Анна Віталіївна
здобувач вищої освіти 3 курсу
Навчально-науковий інститут № 1
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна

Бухтіярова Ірина Геннадіївна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна

Для правової системи України інститут адміністративної юстиції є відносно новим явищем. Це пояснюється тим, що адміністративне судочинство розвивалось упродовж досить тривалого часу.

Дослідження адміністративної юстиції в Україні викликає необхідність вивчення історичних подій, що передували її становленню. Адже, як зазначають науковці, «дослідження історичних подій щодо певного правового явища є необхідною умовою його існування» [4]. «Минуле цікавить нас не тому, що воно пройшло, а тому, що залишило по собі певні наслідки» [4].

Вбачається, що необхідність захисту прав, свобод та інтересів громадян від свавілля чиновницької влади існувала, мабуть, із часу створення останньої. Інститут адміністративної юстиції в Україні пройшов довгий шлях свого становлення.

Можна простежити, що в більшості країн адміністративна юстиція почала виникати ще у XVIII–XIX століттях. Звісно, у різних державах вона формувалася індивідуально (з урахуванням наявних соціальних умов і традицій), зазнаючи впливу усталених у той період теоретичних поглядів [7].

На західну частину України, яка входила певний час до складу Австрійської та Австро-Угорської імперій, розповсюджувалось адміністративне законодавство передової західноєвропейської правової системи, а в тій частині, що входила до складу Російської імперії адміністративна юстиція з'явилась набагато пізніше і в недосконалій формі. У той час, як у країнах Західної Європи утворюються адміністративні суди та створюються специфічні моделі адміністративної юстиції, в Російській імперії зацікавлення цим питанням відбулось

з другої половини XIX століття. Хоча більшість критикувала західну модель адміністративної юстиції, «наполягаючи на особливому шляху Росії до справедливого людського співжиття» [5]. Виходом у 1879 р. магістерської дисертації українського дослідника М. О. Куплеваського «Адміністративна юстиція в Західній Європі. Адміністративна юстиція у Франції» розпочався етап досліджень природи цього інституту та наукових пошуків.

Та, як зазначають науковці, в ті часи «адміністративна юстиція представляє собою найслабшу сторону урядової організації Імперії… Справжніх спеціальних органів адміністративної юстиції не лише німецького, але й французького зразка не існує; адміністративна юстиція виконується деякими органами загального і спеціального управління поряд з їх основними обов'язками, до числа яких входить і нагляд» [5].

Перед лютневою революцією 1917 року було вирішено покласти функції Вищого адміністративного суду на урядовий сенат, ввести в судових округах посади адміністративних суддів і зобов'язати окружні суди розглядати окремі адміністративні справи. А 30 травня 1917 року Тимчасовий Уряд Росії прийняв Закон про суди з адміністративних справ. Цим, власне, розставивши акценти очевидної необхідності створення адміністративних судів як повноцінних судових органів, які мали вирішувати спори у сфері управління

На жаль, прогресивні плани Тимчасового уряду не були повністю втілені в життя. Нова радянська влада виключила можливість подальшого реформування адміністративної юстиції.

Майже двадцять років не приділялось достатньої уваги правовому інституту, який забезпечував би притягнення чиновників до відповідальності за їх незаконні дії по службі. У літературі навіть радянських часів зазначається, що в ці роки про утворення спеціальних органів, які вирішували б адміністративні спори, не йшлося.

Головною причиною цього була пануюча у ті часи державна ідеологія, а такожспецифіка системи права, що слугувала адміністративно-командній системі права і не припускала створення судових гарантій відповідальності держави перед своїми громадянами. Лише Конституція УРСР 1978 року закріпила за громадянами право на оскарження до суду дій службових осіб, державних і громадських органів.

Аналіз тих подій, які складають історію становлення адміністративної юстиції в Україні до набуття нею незалежності, дозволяє зробити такий висновок. Отже, історія України знає періоди, коли громадяни були позбавлені права на оскарження в суді дій, рішень адміністрації або

коли таке право на законодавчому рівні було закріплене, а процедура його реалізації у нормативно-правових актах не визначалась.

Лише із проголошенням незалежності України був взятий курс на модернізацію існуючої системи захисту прав громадян у сфері державного управління та місцевого самоврядування. Починаючи з перших років незалежності нашої держави, крок за кроком, послідовно, аргументовано з наукової і політичної точок зору, ідея адміністративної юстиції втілювалася в життя. Концепція судово-правової реформи, яка була прийнята у 1992 році, задекларувала створення адміністративних судів. Конституцією України було закріплено функцію судового контролю у формі адміністративної юстиції як невід'ємну складову судової влади поряд з іншим основним чинником – правосуддям. У 1998 році в Концепції адміністративної реформи було обґрунтовано роль адміністративної юстиції як форми судового контролю за діяльністю органів державної виконавчої влади. Прийняттям Закону України «Про судоустрій України» у 2002 році на законодавчому рівні було визначено, що в Україні, яка повинна бути демократичною правовою державою, буде адміністративна юстиція.

Але її формування затягнулося на тривалий час. Чотири роки стара влада гальмувала процес утворення цієї специфічної гілки правосуддя, яка повинна бути арбітром конфліктів між громадянином і державними органами, органами місцевого самоврядування, гарантією рівності прав громадянина та держави.

Досвід засвідчив неефективність існуючих в Україні органів та процедур вирішення спорів, де однією стороною є громадянин, а іншою – орган виконавчої влади. Таким чином, постало завдання сформувати нові механізми захисту прав, свобод та законних інтересів громадян. І саме адміністративна юстиція є найкращим варіантом вирішення цієї проблеми. Тільки адміністративні суди є єдиним дієвим інструментом, спроможним надати декларуючим принципам «верховенства права», «демократичності», «доступності» і «транспорентності» (прозорості) реального змісту та наповнення [6].

Справжнім проривом у цьому напрямку стало прийняття Верховною Радою України 06.07.2005 Кодексу адміністративного судочинства України, який набрав чинності 01.09.2005. Саме цю подію можна вважати відправним моментом у розвитку адміністративного судочинства, адже були створені всі необхідні умови для забезпечення захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічноправових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Загалом, можна сказати, що який би механізм вирішення публічноправових спорів не існував в державі, тільки за допомогою

справедливості й дотриманні норм і принципів права можливо організувати суспільство і втілити у життя сучасну систему адміністративної юстиції.

Нагадаємо, що Україна задекларувала своє прагнення до європейської інтеграції та приведення вітчизняного законодавства у відповідність до європейських норм і стандартів.

Література:

1. Колеснікова М. В., Кучмістенко О. В. Зарубіжні моделі адміністративної юстиції на прикладі Австралії, Італії і Швейцарії. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 3. С. 164–167.

2. Кропивна К. О. Становлення адміністративної юстиції в Україні: дорадянська доба. *Вісник НТУУ «КПІ»: Політологія. Соціологія. Право.* Випуск 4(40) 2018. С. 136–140.

3. Писаренко Н. Б. Історія розвитку адміністративної юстиції в Україні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування.* Вип. 4. 2002. С. 104–112.

4. Пчелін В. Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади : монографія / В. Б. Пчелін. Харків : У справі. 2017. 488 с.

5. Решота В. В. Передумови формування адміністративного судочинства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 124–127.

7. Стрельченко О. Г., Бухтіярова І. Г., Бухтіяров О. А. Доктринальна характеристика суб'єктів публічної адміністрації: сучасний вимір у рамках європеїзації суспільства. *Правова позиція (правонаступник наукового журналу «Вісник Академії митної служби України. Серія : «Право»)*. 2022. Випуск 2(35). С. 22–26. DOI: https://doi.org/10.32836/2521-6473.2022-2.4

6. Смокович М. І. Адміністративна юстиція як доступний та ефективний інструмент захисту прав людини в Україні. *Приватне та публічне право.* № 1. 2021.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-56

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЄКТУ «РЕКОМЕНДАЦІЙ ЗДІЙСНЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА»

Короєд Сергій Олександрович
доктор юридичних наук, професор, в.о. президента
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

Ще десять років тому в своїх попередніх наукових публікаціях ми приділяли багато уваги ефективності правосуддя в аспекті вдосконалення процесуального порядку розгляду справ судами. Ми розглядали залежність ефективності судочинства від досконалості процесуальної форми та обґрунтовували тезу, що ефективність судочинства має визначатись результативністю самої процесуальної діяльності, тобто коли справи вирішуються оперативно, неупереджено, справедливо та правильно. При цьому ми вважали, що завдання забезпечити ефективне правосуддя в конкретній справі покладено саме на суддю. Відтоді як серед вчених-процесуалістів, так й суддів питанню ефективності правосуддя приділяється достатня увага, при цьому універсальних підходів щодо визначення чинників (передумов) забезпечення ефективності того чи іншого виду судочинства не існує.

Водночас нещодавно питання ефективності правосуддя, зокрема адміністративного судочинства, набуло нової актуальності у зв'язку із розробкою проєкта документа «Рекомендації здійснення ефективного адміністративного судочинства» (далі – Рекомендації), який було представлено наприкінці вересня 2023 року на конференції «Роль адміністративного судочинства в діяльності органів державної влади задля реалізації статей 3 і 19 Конституції України». На думку голови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду М. Смоковича, висловленої на цій конференції, такі Рекомендації дають можливість отримати кращі результати, наприклад заощадити час, матеріальні і трудові ресурси, дієво спланувати судові засідання тощо [1].

Як зазначено на веб-сайті Сьомого апеляційного адміністративного суду, Рекомендації розроблені в рамках участі 7ААС у міжнародному проєкті «Судова влада і суспільство в Україні» з метою підвищення ефективності здійснення судочинства, сприяння розгляду справ у межах розумного строку, уникнення можливого зловживання процесуальними правами учасниками проваджень та запровадження

єдиних підходів до вирішення процедурних питань під час розгляду адміністративних справ [2].

Отже, поки для вчених-теоретиків права залишаються для вирішення питання щодо суб'єкта схвалення (затвердження) вказаних Рекомендацій (тобто яким чином вони будуть «імплементовані» в роботу усіх адміністративних судів), набрання ними чинності і їхня юридична сила (зокрема, чи буде факт порушення Рекомендацій підставою для апеляційного оскарження), то для вчених-процесуалістів відкриваються можливості провести «процесуальний» науково-практичний аналіз вказаних Рекомендацій, передусім з точки зору відповідності задекларованої мети цих Рекомендацій її змісту в аспекті запровадження нових механізмів забезпечення ефективного адміністративного судочинства в Україні.

Так, розробники заявили (зазначивши у преамбулі) про розробку Рекомендацій саме з метою підвищення ефективності здійснення судочинства, сприяння розгляду справ у межах розумного строку, уникнення можливого зловживання процесуальними правами учасниками проваджень та запровадження єдиних підходів до вирішення процедурних питань під час розгляду адміністративних справ.

Перш за все варто зауважити, що норми КАС не містять положень ані щодо ефективності адміністративного судочинства, ані щодо необхідності прагнути її підвищення (в Кодексі мова йде лише про ефективний захист), а відтак така мета носить не нормативний, а більше науковий характер, хоча й має практичний зміст, адже розумний строк розгляду і уникнення зловживання процесуальними правами є відповідними нормативними процесуальними засадами адміністративного судочинства. Водночас така мета, як «запровадження єдиних підходів до вирішення процедурних питань», на наш погляд, є певним втручанням в суддівський розсуд, тобто право судді вирішувати процесуальні питання відповідно до свого внутрішнього переконання, що прямо передбачено процесуальним кодексом.

У преамбулі Рекомендацій наголошується на необхідних передумовах ефективного судочинства, якими визначено: добросовісне використання учасниками справи процесуальних прав, сумлінне виконання встановлених законом обов'язків, дотримання всіма суб'єктами судового провадження етичних норм. Проте, таке формулювання дає підстави вважати, що ефективність судочинства пов'язана передусім із процесуальними діями самих учасників справ. Водночас роль суду (судді) в забезпеченні ефективного (ефективності) адміністративного судочинства чомусь не визначена. Так само як й не визначено (не структуровано) напрямки забезпечення ефективності адміністративного судочинства.

З перших пунктів (пп. 1–3 р. I) Основних положень Рекомендацій випливає, що вони стосуються усіх процедурних питань, які чітко не врегульовані в процесуальному законі. Випадки, не охоплені цими рекомендаціями, урегульовуються судом при вирішенні конкретних правовідносин. Суд при здійсненні судочинства може відступити від цих рекомендацій, якщо обставини дають об'єктивні підстави для вирішення процедурних питань в інших спосіб, ніж визначено в рекомендаціях.

З формулювання цих положень складається враження, що вказані Рекомендації повинні мати вищу юридичну силу над відповідними положеннями КАС, а в останньому випадку взагалі виключати застосування його норм на підставі аналогії закону чи аналогії права. Саме ж формулювання «випадки, не охоплені цими рекомендаціями, урегульовуються судом при вирішенні конкретних правовідносин» взагалі наштовхують на думку про судову правотворчість.

Певні положення Рекомендацій взагалі суперечать положенням КАС, звужуючи права учасників справи. Наприклад, положення п. 5 р. I, в якому дозволено суду приймати лише документи, підготовлені в друкованому вигляді з використанням текстового редактора (тобто з непередбачених Кодексом підстав обмежується право учасників справи подавати власноруч написані документи або ж надруковані на друкарській машинці).

Водночас багато положень дублюють існуючі положення КАС, які чітко врегульовують ті чи інші питання (наприклад, п. 6 р. I). А це не відповідає п. 1 р. I Рекомендацій. Також є положення, які випливають із сформульованих Верховним Судом висновків з процесуальних питань (наприклад п. 7 р. I), тому такі висновки суди зобов'язані застосовувати в силу закону, а не керуватися Рекомендаціями. Викладені у Рекомендаціях питання відводу/самовідводу (п. 1 р. II) повністю відтворюють положення відповідного рішення Ради суддів України. Що стосується положень п. 2.1 р. II про обов'язок позивача/представника додати до позовної заяви інформацію про дні запланованих у нього судових засідань, Рекомендації фактично зобов'язують учасника справи до дій, які не є для нього обов'язковими відповідно до положень КАС. Певні звуження процесуальних прав учасників також закріплено у п. 1 і 2 р. III, де встановлено чіткі часові обмеження виступу учасників справи з промовами в засіданні. Запропоновані у п. 5 р. III частина стандартів поведінки учасників процесу взагалі безпосередньо не стосуються адміністративного судочинства як процесу. Закріплені у п. 1 р. IV питання подання доказів до суду апеляційної інстанції дублюють відповідні положення КАС. Водночас питання у п. 2 р. IV стосовно поновлення/продовження

процесуальних строків апеляційним судом вже знайшли своє вирішення у відповідних висновках Верховного Суду.

Отже, практична цінність розроблених Рекомендацій викликає багато запитань (до речі, відповідна критика з цього приводу вже була озвучена під час засідання Ради адвокатів України [3]), оскільки в проєкті Рекомендацій відсутні якісь нові інструменти чи нові рекомендації щодо тлумачення відповідних процесуальних норм (відмінні від існуючих висновків Верховного Суду), які б дійсно могли забезпечити ефективне адміністративне судочинство або ж підвищити ефективність останнього у порівнянні із існуючим сьогодні процесуальним регулюванням.

З методологічної точки зору, на наш погляд, більш правильним було б видати структурований за відповідними процесуальними питаннями (розділами) збірник із відповідними висновками Верховного Суду та Ради суддів України, що дозволило б суддям застосовувати відповідно до закону відповідні правові висновки Верховного Суду згідно із ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а не керуватися Роз'ясненнями, які згідно із положеннями ст. 3 КАС не входять в систему адміністративного судочинства.

Література:

1. Здійснення ефективного адмінсудочинства: судді Верховного Суду долучилися до презентації рекомендацій щодо покращення діяльності адмінсудів. *Офіційний веб-сайт Верховного Суду.* 27 вересня 2023. 17:10. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1483287/

2. Рекомендації здійснення ефективного адміністративного судочинства (документ та анкетування). *Офіційний веб-сайт Сьомого апеляційного адміністративного суду*. Червень 23, 2023. URL: https://7aac.gov.ua/rekomendaci%D1%97-zdijsnennya-efektivnogo-administrativnogo-sudochinstva-dokument-ta-anketuvannya/

3. Правила ефективного судочинства – це закон, а не внутрішні рекомендації (рішення РАУ). *Офіційний веб-сайт Національної асоціації адвокатів України.* 24.10.23. 13:30. URL: https://unba.org.ua/news/8446-pravila-efektivnogo-sudochinstva-ce-zakon-a-ne-vnutrishni-rekomendacii-rishennya-rau.html

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-57

ПРОБЛЕМИ ВВЕДЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОГО ТЕХНІЧНОГО ОГЛЯДУ ДЛЯ ВСІХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ У МАЙБУТНЬОМУ

Літвяков Едуард Михайлович
здобувач першого (бакалаврського) рівня освіти
факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Для додержання вимог щодо безпеки дорожнього руху, а також з метою дотримання екологічної безпеки, держава, в особі відповідних органів регулює процедуру технічного контроль транспортного засобу. Обов'язковість такої процедури також вирішує держава.

Враховуючи те, що Україна стала на шлях євроінтеграції, що супроводжується введенням і дотриманням європейський стандартів, це стосується і законодавства щодо автотранспорту. А саме, щодо процедури проходження технічного огляду автомобільного транспорту. Звертаючи увагу на те, що законодавство України змінювалося, питання обов'язковості технічного огляду для всіх категорій транспортних засобів залишається відкритим і досі.

Це породжує проблеми, на фоні сучасної ситуації з автовласниками в Україні, мова йде про те, що в країні велика кількість вживаних, як на внутрішньому ринку так і ввезених з закордону, технічний стан стан яких під питанням і може не задовольнити вимоги успішного проходження технічного огляду. Що може створити масові невдоволення водіїв і корупційні виклики.

Так на 2020 рік кількість ввезених вживаних автомобілів вік яких перевищував 5 років з закордону становила 272466 шт. [4]. Середній вік вживаних легковиків на внутрішньому ринку у 2022 році склав 17,7 року, імпортованих з-за кордону – 12,7 року [4]. Звичайно технічний стан таких авто під великим питанням. Проблема у каталізаторах та сажевих фільтрах, що необхідні для зменшення шкідливих викидів в атмосферу.

Каталізатори в середньому замінюють кожні 3–7 років років за середньостатистичної експлуатації автомобіля [5]. А коли вони виходять з ладу, автомеханіки вирізають відповідні деталі та ставлять обманки. Теж стосується і ввезених автомобілів, згідно слів голови Всеукраїнської

Асоціації автомобільних імпортерів і дилерівв країну ввозиться щорічно близько 500 тисяч вживаних авто, 90% з них – без каталізаторів [8].

Таким чином через екологічні вимоги, велика кількість приватних легкових авто можуть не пройти технічного огляду.

В Україні до 2011 року був обов'язковий технічний огляд всіх транспортних засобів будь-якої форми власності та виду, що створювало істотну корупційну складову [7]. Тоді обов'язковий технічний огляд проводила Державтоінспекція (ДАІ). Тоді використовувалася корупційна схема з підкупу «потрібної людини» з ДАІ і отримати талон про повну технічну справність.

У тому ж 2011 році обов'язковий техогляд для всіх авто скасували. Зараз згідно ЗУ «Про дорожній рух» обов'язковий техогляд не стосується:

– легкових автомобілів усіх типів, марок і моделей, причепів (напівпричепів) до них (крім таксі та автомобілів, що використовуються для перевезення пасажирів або вантажів з метою отримання прибутку), мотоциклів, мопедів, мотоколясок та інших прирівняних до них транспортних засобів – незалежно від строку експлуатації;

– легкових автомобілів, що використовуються для перевезення пасажирів або вантажів з метою отримання прибутку, вантажних автомобілів незалежно від форми власності вантажопідйомністю до 3,5 тонни, причепів до них – із строком експлуатації до двох років;

– технічних засобів для агропромислового комплексу.

Проте, існуюча система державного контролю за процедурою обов'язкового техогляду, що доді, що зараз не відповідає вимогам Директиви № 2014/45/ЄС («держави-члени повинні забезпечити нагляд за пунктами технічного контролю. Держави-члени повинні забезпечити публічний доступ до правил та процедур, що стосуються організації, повноважень та вимог, у тому числі вимог до незалежності, застосовних до персоналу наглядового органу» [3]).

Постановою КМУ від 11 лютого 2015 р. № 103 створена Державна служба України з безпеки на транспорті має певні повноваження щодо убезпечення ТЗ (рейдові перевірки, технічні розслідування тощо), але аспекти нагляду за пунктами контролю ТЗ, передбачені Директивою № 2014/45/ ЄС, потребують додаткового законодавчого врегулювання [6, с. 41].

З іншого боку створення одного контролюючого органу створить можливості повернення корупційної складової (підкупу посадовців цього відповідного органу).

Тому повернення обов'язкового технічного огляду для всіх транспортних засобів має супроводжуватися удосконаленням існуючих механізмів у законодавчому регулюванні питання.

Отже, до 2011 року обов'язковий технічний огляд для всіх транспортних засобів супроводжувався корупційною складовою недоброчесного проходження такого контролю, через що, і був відмінений.

Сучасний стан законодавства не відповідає вимогам Директиви № 2014/45/ ЄС, а тому має бути удосконалений.

Введення обов'язкового техогляду для всіх транспортних засобів наразі є недоцільним через недосконалість законодавства.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення надмірного державного регулювання у сфері автомобільних перевезень : Закон України від 07.11.2015 № 5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3565-17#Text

2. Про дорожній рух : Закон України від 29.10.2023 № 31. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12/ed20231029#Text

3. Щодо періодичних перевірок придатності до експлуатації колісних транспортних засобів та їхніх причепів, визнання Директиви 2009/40/ЄС такою, що втратила чинність : Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/45/ЄС від 3 квітня 2014 року № 45. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/2014-45-es.pdf

4. Аналітичне дослідження вторинного авторинку України. Інститут дослідження авторинку. URL: https://eauto.org.ua/news/13-analitichne-doslidzhennya-vtorinnogo-avtorinku-ukrajini

5. Заміна каталізатора. Demi Motors Recycling. URL: https://demimotors.com/zamina-katalizatora-2/

6. Кулик О. Реформування процедури обов'язкового технічного контролю транспортних засобів на основі кращих європейських практик: дослідження / за ред. В. І. Іванова. 2019, ГО «Український центр європейської політики». 68 с.

7. Обов'язковий техогляд хочуть повернути: корупція чи турбота про безпеку, коментарі Володимира Місечко для видання Realist. MISECHKO&PARTNERS. URL: https://misechko.com.ua/read/publication/obovyazkoviy_tekhoglyad_khochut_povernuti_koruptsiya_chi_turbota_pro_bezpeku_komentari_volodimira_misechko_dlya_vidannya_realist/

8. Повернення обов'язкового техогляду авто в Україні може стати проблемою для вживаних машин із Європи. ТСН. URL: https://tsn.ua/auto/news/ukrayina/povernennya-obov-yazkovogo-tehoglyadu-avto-v-ukrayini-mozhe-stati-problemoyu-dlya-vzhivanih-mashin-iz-yevropi-1738588.html

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-58

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ТА ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ: РОЛІ ЦЕНТРІВ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ (ЦНАП)

Локтіонова Вікторія Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Савченко Юрій Юрійович
здобувач освіти першого бакалаврського рівня другого року навчання
спеціальності 081 Право
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Надання адміністративних послуг є важливим елементом взаємодії держави та громадян, визначаючи ступінь доступності та якості обслуговування. У цьому есе ми розглянемо особливості надання адміністративних послуг, зосередившись на ролі Центрів Надання Адміністративних Послуг (ЦНАП) та можливостях їх удосконалення.

1. Особливості Надання Адміністративних Послуг [1]:

1.1. Доступність та Прозорість. Роль ЦНАП: ЦНАП стає ключовим гравцем у забезпеченні легкого доступу громадян до послуг. Вони розташовані в різних частинах міста чи селища, роблячи їх легко доступними для всіх верств населення.

1.2. Зменшення Бюрократії та Часу Очікування. Роль ЦНАП: ЦНАП спрощує процес отримання послуг, зменшуючи кількість необхідних документів та скорочуючи час очікування. Електронні системи та автоматизація процесів дозволяють ефективно обслуговувати громадян.

1.3. Якість Послуг та Задоволення Громадян. Роль ЦНАП: ЦНАП відіграє важливу роль у поліпшенні якості адміністративних послуг. Опитування громадян та моніторинг їхнього задоволення дозволяють вдосконалювати надання послуг і враховувати потреби клієнтів.

2. Удосконалення ЦНАП: Виклики та Можливості:

2.1. Цифрова Трансформація. Виклики: Однією з головних перешкод у впровадженні цифрових технологій є недостатня інфраструктура та необхідність підготовки персоналу. Можливості: Інвестиції у цифрові

технології та навчання персоналу дозволять поліпшити доступність та ефективність ЦНАП.

2.2. Громадська Участь. Виклики: Залучення громадськості потребує відкритості та готовності до змін з боку адміністративних органів. Можливості: Партнерство з громадськістю дозволяє адаптувати послуги до реальних потреб громадян та сприяє їхньому задоволенню.

2.3. Безпека та Конфіденційність. Виклики: Збільшення обсягу електронних послуг ставить завдання щодо захисту конфіденційності та безпеки інформації. Можливості: Використання сучасних технологій шифрування та вдосконалення процесів аутентифікації забезпечують високий рівень захисту.

Удосконалення ЦНАП та надання адміністративних послуг – це ключовий елемент покращення взаємодії держави та громадян. Забезпечення доступності, ефективності та високої якості послуг вимагає поєднання традиційних та інноваційних підходів. Це стає основою для створення сучасної, відкритої та дружбою до громадян системи адміністративного обслуговування [2].

Однією з ключових перспектив є постійне вдосконалення та адаптація систем ЦНАП до зростаючих потреб сучасного суспільства. Важливим аспектом є збереження балансу між використанням цифрових інструментів та забезпеченням доступності для всіх верств населення.

Додатковою можливістю для подальшого розвитку є вивчення та впровадження кращих практик з інших країн, де подібні системи вже довели свою ефективність. Важливо враховувати контекст і культурні особливості для успішної адаптації іноземних досвідів.

Важливим етапом удосконалення системи надання адміністративних послуг є розробка та впровадження стратегічної схеми, розробленої на підставі «Прозорий офіс» [3].

Ця стратегічна схема має на меті створення відкритої, ефективної та громадсько орієнтованої системи, яка відповідає потребам та очікуванням сучасного суспільства.

Схема 1. Етапи удосконалення ЦНАП

Окрім того, система надання адміністративних послуг повинна бути динамічною та готовою до швидкого реагування на зміни в суспільстві та технологіях. Контингент ЦНАП повинен бути відкритий до навчання та постійного підвищення кваліфікації для ефективної роботи з новими інструментами та технологіями.

Висновуючи, вдосконалення надання адміністративних послуг через Центри Надання Адміністративних Послуг є багатогранним завданням, яке вимагає інтегрованого підходу та співпраці всіх зацікавлених сторін. Це покликане сприяти побудові відкритого, ефективного та громадсько орієнтованого сервісу, який відповідає потребам сучасного суспільства.

Література:

1. Слюсар Я. В. Особливості надання адміністративних послуг та їх удосконалення (за матеріалами ЦНАП Вінницької міської ради). Біла Церква 2020. С. 121. URL: http://surl.li/ohtcj (дата звернення 01.12.2023 року).

2. Розпорядження КМУ від 16.10.2011 № 1076-р: Про затвердження плану заходів щодо реформування системи надання адміністративних послуг. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view (дата звернення 03.12.2023 року).

3. Жарая С. Б. «Прозорий офіс» як практика надання адміністративних послуг сучасного європейського рівня. *Ефективність державного управління*. 2019. № 2. URL: www.academy.gov.ua/ej/ej 10/doc_pdf7Zharaja. pdf (дата звернення 01.12.2023 року).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-59

ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Мельник Тетяна Миколаївна
старший викладач, викладач юридичних дисциплін
Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна

Біда Владислав Михайлович
здобувач освіти спеціальності «Правоохоронна діяльність»
Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна

Починаючи від 24 лютого 2022 року, українське суспільство живе в умовах воєнного стану, введення якого зумовило російське вторгнення на наші землі. Наслідком введення даного правового режиму стало втілення у життя українських громадян цілої низки соціальних, економічних, політичних та правових конструкцій, котрі закладають підвалини в його існування, здатного стримати всі життєдайні джерела для існування України, що проявляється через гіперболізацію та оптимізацію широкого кола ресурсів різної природи.

Досліджуючи особливості публічного адміністрування в діяльності органів Національної поліції під час дії правового режиму воєнного стану, вбачаємо за доцільне згадати про саме поняття «публічного адміністрування», яке досить часто ототожнюють із «державним управлінням». Так, на думку Ігнатюка О.Б. та Горачука В.В. «публічне адміністрування є трансформацією класичного розуміння державного управління, що передбачає участь громадськості в управлінській діяльності» [1, с. 103]. Кобко Є.В. зазначає, що «публічне управління – це цілеспрямований процес діяльності органів публічної влади, який полягає у обранні відповідних форм, методів та засобів щодо захисту прав та свобод людини, інтересів держави та суспільства, основним

механізмом реалізації якого є саме публічне адміністрування» [2, с. 287]. Нагадаємо, до суб'єктів публічного адміністрування/ управління належать, насамперед,органи виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Якщо вести мову про органи Національної поліції, котрі належать до органів виконавчої влади, то їх діяльність, у тому числі й у період воєнного стану, визначають наступні Закони України: «Про правовий режим воєнного стану», «Про Національну поліцію», «Про основи національного спротиву», «Про оборону України», «Про Національну безпеку України» та інші.

Вбачаємо за доцільне розглянути принципи, функції та методи публічного адміністрування в діяльності органів Національної поліції, зокрема, у період дії правового режиму воєнного стану.

Ромашов Ю.С. вказує, що «принципи публічного адміністрування – це основні положення управлінської діяльності, що використовують для пояснення сутності та аналізу суспільних процесів, особливостей функціонування публічних органів і суспільства» [3, с. 107]. До принципів діяльності правоохоронних органів віднесемо: верховенство права, законності, взаємодії з громадськістю, політичної нейтральності, професіоналізму та компетентності, ефективності, науковості, доброчесності та патріотизму. Окремо хочемо звернути увагу на останній принцип, який в умовах сьогодення відіграє неабияку роль в діяльності правоохоронців, адже означає, що кожен з них повинен віддано та вірно служити Українському народові.

Під функціями публічного адміністрування в органах Національної поліції Бугайчук К. вбачає «зумовлені цілями та завданнями Національної поліції України конкретні складники змісту публічного адміністрування, які мають об'єктивний, універсальний та державно-владний характер, складаються з груп відносно самостійних, однорідних дій, здійснюються уповноваженими суб'єктами та спрямовані на оптимізацію організаційної структури системи Національної поліції України, врегулювання внутрішніх управлінських процедур, впорядкування організаційних відносин, а також організацію забезпечувальних процедур адміністрування в системі Національної поліції» [4, с. 115].

Усі функції публічного адміністрування в органах Національної поліції можна розмежувати на:

1) загальні/основні функції, котрі в діяльності правоохоронних органівє універсальними, а також пристосованими до різного роду управлінських процесів. До них відносять: організаційну, прогнозування, планування, аналітичну, керівництва, розпорядництва, обліку, координації, контролю;

2) забезпечувальні/додаткові функції носять специфічний зміст, що породжено особливостями системи Національної поліції, її правового статусу. Саме за їх допомогою створюються необхідні умови для нормальної діяльності усіх структур в системі Національної поліції. До них належать: документальна, кадрова, фінансова, матеріально-технічна, інформаційна функції.

Під методами публічного адміністрування в органах Національної поліції розуміють «застосовувані уповноваженими суб'єктами в межах їх компетенції прийоми та способи владно-управлінського впливу, спрямовані на впорядкування організаційної структури системи Національної поліції України, планування, підготовку, розробку, виконання та реалізацію управлінських рішень, організацію діяльності апарату управління, здійснення документального, інформаційного, кадрового та психологічного забезпечення діяльності органів і підрозділів Національної поліції» [5, с. 12].

Методи публічного адміністрування в органах Національної поліції поділяють на:

1) організаційно-нормативні методи: регламентування, нормування (імперативне та методичне). Основними видами актів, котрі документально оформлюють застосування даних методів, є: штатний розпис, інструкція, положення, посадова інструкція, нормативи, правила;

2) організаційно-розпорядчі методи, які застосовуються впродовж поточної організаційної роботи, що ґрунтується на нормативній базі, яка є наслідком застосування попередніх методів адміністрування (активне та пасивне розпорядництво).

Правовий режим воєнного стану зумовив особливості не лише у діяльності органів Національної поліції, але й у організаційній структурі останніх, виділивши їх у спеціальні підрозділи/групи чи окремих працівників, котрі володіють підвищеною професійною, фізичною/спеціальною підготовкою та спроможні успішно виконувати окремі види адміністративної діяльності. Сюди слід віднести підрозділи патрульної служби спеціального призначення, снайпери, групи застосування спеціальних хімічних речовин, зв'язкові, спеціалісти з відеодокументування тощо.

Таким чином, широкомасштабне російське вторгнення на українські землі спровокувало те, що органи Національної поліції почали активну та плідну співпрацю із Національною гвардією, Збройними Силами України, Європолом, Інтерполом, аби подолати ту злочинність, котра щодня зростає у складних умовах сьогодення нашої країни не лише на окупованих територіях, а й на всій території України. У таких умовах законодавець надав правоохоронцям/поліцейським розширені повнова-

женння стосовно захисту свого життя та здоров'я, а також громадян, суспільства і держави загалом. Із веденням активних бойових дій відбувається надання додаткових повноважень поліцейським, що обумовлено потребами забезпечення правового режиму воєнного стану, стабілізації ситуації в країні, а також захисту публічного/громадського порядку.

Література:

1. Ігнатюк О. Б., Горачук В. В. Основні засади публічного адміністрування в правовому полі українського законодавства. *Інвестиції: практика та досвід.* № 8. 2021. С. 98–104. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2021/18.pdf
2. Кобко Є. В. Спеціальна правосуб'єктність органів публічного управління в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 284–288. URL: http://lsej.org.ua/8_2023/66.pdf
3. Ромашов Ю. С. Принципи публічного адміністрування кадрового забезпечення Національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* № 6. 2019. С. 106–109. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2019/6_2019.pdf#page=106
4. Бугайчук К. Функції публічного адміністрування в органах Національної поліції України: поняття та класифікація. *Підприємництво, господарство і право*. № 5. 2018. С. 112–117. URL: http://surl.li/ogufz
5. Бугайчук К. Л. Методи публічного адміністрування в органах Національної поліції України: загальнотеоретичний підхід. *Право і безпека*. 2018. № 2(69). С. 10–17. URL: http://surl.li/ogvgm

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-60

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Переста Юрій-Віктор Юрійович
аспірант кафедри міжнародного права юридичного факультету
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна

Правовими засадами транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я є Конституція України, міжнародні договори згоду на котрі надала Верховна Рада України, закони України та підзаконні нормативно-правові акти та ін. До міжнародних договорів, які регулюють відносини транскордонного співробітництва у різних сферах, у тому числі і у сфері охорони здоров'я, можемо віднести Європейську рамкову конвенцію про транскордонне співробітництво та її додаткові протоколи [1–4]. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, окреслила напрями співробітництва щодо транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я, які спрямовуються на зобов'язання підтримувати транскордонне співробітництво, розвиток та посилення транскордонного співробітництва у сфері охорони здоров'я, а саме посилення спроможності транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я, поступового наближення законодавства та практики до принципів acquis ЄС у цій сфері та ін. [5]. До числа міждержавних договорів, що містять положення щодо розвитку транскордонного співробітництва у сфері охорони здоров'я, можемо віднести договори, які укладені із сусідніми державами про добросусідство, дружні відносини і співробітництво, а саме з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією [6–9].

Зважаючи, що транскордонне співробітництво реалізовується між суб'єктами або учасниками такого співробітництва сусідніх держав, то до правової основи такого співробітництва слід віднести Закон України «Про транскордонне співробітництво». Закон України «Про транскордонне співробітництво» містить положення щодо правових, економічних та організаційних засад транскордонного співробітництва. Даний закон містить положення, що транскордонне співробітництво може здійснюватися у сфері охорони здоров'я, а заклади охорони здоров'я відносить до учасників транскордонного співробітництва. Згідно положень ч. 9, ст. 1 згаданого закону до учасників

транскордонного співробітництва відносяться юридичні особи, фізичні особи та громадські об'єднання, що беруть участь у транскордонному співробітництві. Також законом врегульовується організація транскордонного співробітництва, тобто через які організаційні форми транскордонного співробітництва може реалізовуватись транскордонне співробітництво закладів охорони здоров'я. Згідно положень ст. 5 згаданого закону транскордонне співробітництво заклади охорони здоров'я можуть здійснювати через створені транскордонні об'єднання, через єврорегіони, європейські об'єднання територіального співробітництва, об'єднання єврорегіонального співробітництва, укладі угоди про транскордонне співробітництво, розробляти та реалізовувати спільні ініціативи, заходи, проєкти, стратегії та ін. [10]. Варто відзначити, що заклади охорони здоров'я, можуть розробляти та реалізовувати спільні проєкти через доступні програми транскордонного співробітництва, а саме: а саме Інтеррег Польща – Україна, Інтеррег Румунія – Україна, Інтеррег Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна (2021–2027 рр.).

Не менш важливим є і Закон України «Основи законодавства про охорону здоров'я», який також можна віднести до правової основи такого співробітництва закладів охорони здоров'я. Закон України «Основи законодавства про охорону здоров'я» містить положення щодо правових, організаційних, економічних та соціальних засад охорони здоров'я України. Даний закон має окремий розділ щодо співробітництва закладів охорони здоров'я. Згідно із ч. 3 ст. 79 згаданого закону заклад охорони здоров'я «має право відповідно до законодавства самостійно укладати договори (контракти) з іноземними юридичними і фізичними особами про будь-які форми співробітництва, брати участь у діяльності відповідних міжнародних організацій, здійснювати зовнішньоекономічну діяльність» [11].

Таким чином, правовими засадами здійснення транскордонного співробітництва закладів охорони здоров'я є Конституція України, міжнародні договори згоду на котрі надала Верховна Рада України, Закони України «Про транскордонне співробітництво» та «Основи законодавства про охорону здоров'я» та підзаконні нормативно-правові акти та ін. Транскордонне співробітництво заклади охорони здоров'я можуть реалізовувати через різні правові форми, а також розробляти та реалізовувати спільні проєкти у сфері охорони здоров'я через доступні станом на сьогодні програми транскордонного співробітництва.

Література:

1. Європейська рамкова конвенціяпро транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106#Text (дата звернення: 13.12.2023).

2. Додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_099#Text (дата звернення: 13.12.2023).

3. Протокол № 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, який стосується міжтериторіального співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_520#Text (дата звернення: 13.12.2023).

4. Протокол № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЄС). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_947#Text (дата звернення: 13.12.2023).

5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/ed20231116#Text (дата звернення: 13.12.2023).

6. Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_150#Text (дата звернення: 13.12.2023).

7. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_003#Text (дата звернення: 13.12.2023).

8. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_172#Text (дата звернення: 13.12.2023).

9. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою дружні відносини і співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_004#Text (дата звернення: 13.12.2023).

10. Закон України «Про транскордонне співробітництво». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text (дата звернення: 14.12.2023).

11. Закон України «Основи законодавства про охорону здоров'я». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text (дата звернення: 14.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-61

ЩОДО ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ ЗА СПРОЩЕНОЮ СИСТЕМОЮ ОПОДАТКУВАННЯ

Петренко Ганна Олександрівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри господарського та адміністративного права
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Мазур Олександр Олександрович
здобувач другого (магістерського) рівня освіти
юридичного факультету
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Спрощена система оподаткування сільськогосподарських товаровиробників з'явилася як результат державної податкової політики, яка враховує особливості господарської діяльності у цій сфері і спрямована на підтримку відповідних суб'єктів господарювання. Особливості оподаткування сільськогосподарських товаровиробників за спрощеною системою оподаткування є актуальним питанням у контексті розвитку аграрного сектору. Особливого значення спрощена система оподаткування після повномасштабного вторгнення рф на територію України за рахунок вирішального впливу на забезпечення стабільності та підтримки сільськогосподарського сектору під час воєнного стану та в післявоєнний період. При цьому, зниження податкового тягаря може стати інструментом економічного відновлення, сприяючи сільськогосподарському товаровиробництву.

Оподаткуванню сільськогосподарських товаровиробників за спрощеною системою присвячено праці таких вітчизняних науковців у сфері економіки і права, зокрема таких як: А. Вдовиченко, Л. Гнатишин та ін. Важливими для дослідження є зокрема праці таких вчених як: Х. Григор'єва, В. Єрмоленко, В. Жмудінський, Г. Коптєва, Н. Лагодієнко, А. Мальцева, П. Мороз, О. Ніколаєнко, О. Павлиш, А. Статівка, В. Шульга.

Функціонування спрощеної системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників підвищило прозорість і достовірність оподаткування, суттєво знизило податкове навантаження, порівняно з загальною системою оподаткування стабілізувало базу оподат-

кування, частково оптимізувало строки сплати податку за рахунок урахування сезонності сільськогосподарського товаровиробництва, створило умови оподаткування, за яких відсутня мотивація до приховування результатів господарювання тощо [1].

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності передбачає замінуподатків і зборів, що існують у загальній системі оподаткування, єдиним податком згідно з умовами та порядком, визначеними Податковим кодексом України (ПК України), що дозволяє сільськогосподарським товаровиробникам вести спрощений облік та звітність згідно з п. 291.2 ст. 291 ПК України [2].

Слід зазначити, що сільськогосподарські товаровиробники можуть обрати третю та четверту групи єдиного податку (глава 1 розділу XIV ПК України). Такий висновок ґрунтується на тому, що з поміж потенційних платників єдиного податку третьої групи прямо не виключено сільськогосподарських товаровиробників, а платниками четвертої групи можуть бути тільки сільськогосподарські товаровиробники, які відповідають вимогам таким вимогам п.п. 4 п. 291.2 ст. 291 ПК України ПК України.

Перевага спрощеної системи оподаткування полягає у тому, що платники єдиного податку звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з певних податків і зборів. Отже, платники єдиного податку четвертої групи на підставах, встановлених ПК України, одночасно можуть бути і платниками ПДВ.

Так, об'єктом оподаткування для платників єдиного податку четвертої групи є площа сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ), що перебуває у власності сільськогосподарського товаровиробника або надана йому у користування, у тому числі на умовах оренди, згідно п. 292.1-1 ст. 292-1 ПК України. Відповідно до п. 293.9 ст. 293 ПК України для платників ЄП четвертої групи розмір ставок податку з одного гектара сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування [2].

Актуальною проблемою є донарахування податкових зобов'язань з підстав використання платником податків нормативно-грошової оцінки однієї категорії земель, коли, на думку Державної податкової служби України (далі – ДПС України), вони фактично використовують за іншим призначенням, отже, і вибір бази оподаткування є невірним. Проблема полягає в тому, що орган ДПС України при прийнятті відповідного рішення не беруть до уваги, що згідно зприписами статей 188, 189 Земельного кодексу України, статті 5 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»

самоврядний контроль за використанням та охороною земель, який здійснюється сільськими, селищними, міськими, районними та обласними радами, не тотожний державному контролю та в будь-якому випадку не виключає необхідність фіксації саме органом виконавчої влади порушення використання земельної ділянки.

Показовою тут є справа № 500/2430/18, в якій підставою до заниження єдиного податку четвертої групи було використання позивачем категорії землі – «пасовища» для вирощування сільськогосподарських культур та незастосування при цьому під час сплати єдиного податку четвертої групи нормативно-грошової оцінки, як для одного гектара «ріллі».

У Постанові Верховного Суду від 31.01.2020 у вищевказаній справі вказано, що суди обґрунтовано відхили посилання контролюючого органу на те, що позивач використовує вказані земельні ділянки за призначенням «рілля», оскільки в матеріалах як перевірки, так і цієї справи відсутні будь-які докази, які б підтверджували той факт, що позивач використовував орендовані земельні ділянки за іншим цільовим призначенням, ніж це визначено офіційно уповноваженими органами [3].

Платники єдиного податку четвертої групи також сплачують податок на доходи фізичних осіб з усіх видів доходів фізичних осіб за ставкою 18%. Також на ці доходи необхідно здійснити нарахування єдиного соціального внеску – 22% від нарахованої суми доходів фізичних осіб. І, звичайно, військовий збір, який становить 1,5%.

Нещодавно була створена нова, спеціальна третя група платника єдиного податку, яка відзначається тим, що для неї встановлена доволі низької ставки єдиного податку – 2% від доходу в межах третьої групи, при чому без сплати ПДВ [4, с. 22]. Так, в п.п. 9.2 п. 9 підрозділу 8 розділу XX ПК України зазначається, що платниками єдиного податку третьої групи можуть бути фізичні особи – підприємці та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми.

Однак, з цим нововведенням виникає нова проблема, як перейти у цю групу сільськогосподарським товаровиробникам – платникам ПДВ, так як для переходу в цю групу сільськогосподарським товаровиробникам потрібно буде анулювати свій статус платника ПДВ, тому що ця норма є тимчасовою. На сьогодні на розгляді досі знаходиться законопроект №8401 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану», згідно з яким особлива ставка ЄП 2% та особливий порядок справляння ЄП діють з 1 квітня 2022 року до

припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України, але не довше ніж до 1 липня 2023 року [5].

Таким чином, сутність спрощеної системи оподаткування полягає у заміні обов'язку сплати податку на прибуток та деяких інших податків обов'язком сплати єдиного податку. При цьому, сільськогосподарськомутоваровиробнику надається можливість обрати третьою або четвертою групою платника єдиного податку. Опції вибору груп податкового режиму для сільськогосподарських товаровиробників визначаються положеннями Податкового кодексу України, враховуючи специфіку їхньої діяльності. Такий підхід дозволяє ефективно використовувати визначені законодавством механізми оподаткування та, в свою чергу, сприяє подальшому розвитку сільськогосподарського сектору в Україні в умовах сьогодення.

Література:

1. Вдовиченко А. Єдиний податок четвертої групи в контексті реформування оподаткування сільського господарства в Україні. *Сайт «Інститут податкових реформ»*. 24 листопада 2016 р. URL: https://ngoipr.org.ua/blog/yedynyj-podatok-chetvertoyi-grupy-v-konteksti-reformuvannya-opodatkuvannya-silskogo-gospodarstva-v-ukrayini/

2. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 31 січня 2020 року у справі №500/2430/18. URL: http://surl.li/oglnu

4. Гнатишин Л. Б. Оподаткування сільськогосподарських підприємств в умовах воєнного стану. *Вдосконалення фінансово-кредитного механізму забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору економіки, сільських територій та країн V-4* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (2 червня 2022 р.). Частина ІІ. Дубляни : ЛНУП, 2022. 262 с.

5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Законопроект № 8401 від 31 січня 2023. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1636049

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-62

СПЕЦИФІКА НОРМ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНИ

Прилипко Вікторія Михайлівна
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Умови військової агресії та воєнного стану в Україні ставлять перед суспільством низку складних завдань, особливо у сфері інформаційного права. Специфіка норм, які регулюють інформаційний простір в даній ситуації, відображає складність балансу між необхідністю забезпечення доступу до інформації та захистом національної безпеки та інтересів громадян. Дослідження специфіки норм інформаційного права в контексті воєнного конфлікту в Україні не лише розкриває важливі аспекти регулювання інформаційних процесів, але й допомагає зрозуміти вплив цих норм на суспільство та правову систему країни в умовах надзвичайних подій.

Норма інформаційного права – найголовніша частина механізму інформаційно-правового регулювання галузі інформаційного права і системи українського права в цілому, що регулює відносини, пов'язані зі збором, обробкою, зберіганням, передачею та використанням інформації. Такі норми встановлюють права і обов'язки осіб у сфері інформаційних процесів, визначають умови доступу до інформації, захищають конфіденційність даних, регулюють використання інформації в різних сферах життя суспільства. Норми інформаційного права закріплені в Конституції, законах, міжнародних угодах, регулятивних актах, які визначають правові засади у цій сфері.

На даний час інформаційне право виконує декілька важливих функцій [1]:

1. Захист прав і свобод громадян – гарантує право на доступ до інформації, контроль за її обробкою та захист особистої інформації громадян.

2. Регулювання інформаційних потоків – встановлює норми для обміну, розповсюдження та використання інформації у суспільстві, регулюючи медіа, інтернет, комунікаційні технології та інші аспекти.

3. Забезпечення безпеки і конфіденційності – окреслює механізми захисту конфіденційної та важливої інформації, особливо в контексті національної безпеки та боротьби з кіберзлочинністю.

4. Розвиток та інновації – сприяє розвитку технологій та інновацій, забезпечуючи правовий фундамент для поступу цифрових технологій, електронної комунікації та інтернету.

5. Судова практика та регулювання конфліктів – визначає процедури вирішення конфліктів, пов'язаних із захистом інформації та її використанням.

Отже, інформаційне право відіграє важливу роль у забезпеченні прав громадян, регулюванні інформаційних процесів та розвитку сучасного суспільства.

Умови воєнного стану в Україні спричиняють внесення специфічних змін у норми інформаційного права, відображаючи особливості регулювання інформаційних процесів під час конфлікту. Така специфіка полягає в тому, що норми інформаційного права можуть бути тимчасово змінені чи обмежені впродовж цього періоду з метою забезпечення національної безпеки, захисту від зовнішньої загрози та збереження прав та інтересів громадян. Згідно статті 8 «Заходи правового режиму воєнного стану» Закону України «Про правовий режим воєнного стану», військовому командуванню та військовим адміністраціям, у разі їх утворення, надані повноваження впроваджувати низку заходів, що мають характер тимчасових обмежень прав людини, зокрема інформаційних прав, згідно статей 31, 32, 34 Конституції України [2, с. 65].

В таблиці 1 представлено обмеження в інформаційному праві під час воєнного стану в Україні.

Тож, такі обмеження здебільшого запроваджуються в дуже обмеженому тимчасовому режимі, призначеному для забезпечення безпеки держави у часи кризи чи воєнного конфлікту.

Важливо також відзначити, що, крім встановлених меж допустимої інформаційної діяльності, в Кримінальному кодексі України зазначено додаткові заборони, які вводяться для покращення правового регулювання у період воєнного стану.

Такі заборони стосуються, зокрема, колабораціонізму (згідно зі статтею 111-1 Кримінального кодексу України) та незаконного поширення інформації про дії Збройних Сил (згідно зі статтею 114-2 Кримінального кодексу України). Проте такі нові законодавчі норми слід розглядати як інструменти кримінально-правового захисту, які не обмежують право людини на свободу висловлення поглядів та переконань. Вони уточнюють юридичні межі цього права в умовах воєнного або надзвичайного стану, залишаючи масштаб інформаційної свободи однаковим і незмінним для всіх [3, с. 188].

Таблиця 1

Обмеження в інформаційному праві під час воєнного стану в Україні

№	Обмеження в інформаційному праві	Опис
1	Цензура і контроль щодо інформації	В умовах війни та загрози національній безпеці держава встановлює цензуру на певні види інформації, яка включає попередню перевірку та санкціонування інформаційних матеріалів, що публікуються чи поширюються.
2	Обмеження доступу до деякої інформації	Деякі категорії інформації є обмеженими для громадськості або певних груп осіб. Це стосується, перш за все, військової та стратегічної інформації, яка може шкодити національній безпеці у разі розголошення.
3	Посилення вимог до зберігання інформації	Умови зберігання конфіденційної інформації є посиленими для запобігання проникненню та витоку даних, особливо тих, які стосуються важливих державних таємниць чи стратегічної інформації.
4	Законодавчі зміни	Умови воєнного стану спровокували швидкі та тимчасові зміни в законодавстві, що стосується інформаційних процесів, для забезпечення більш жорсткого контролю або захисту від загрози.
5	Обмеження свободи слова та преси	В Україні введена цензура та обмеження на свободу вираження думок та свободу преси для запобігання розповсюдженню інформації, яка може створити загрозу для держави.
6	Контроль за інтернетом та соціальними мережами	У воєнний час посилено контроль за інтернетом та соціальними мережами для запобігання розповсюдженню дезінформації, пропаганди або організації дій, що можуть нашкодити державі.

Джерело: складено автором на основі [2–4].

Умови воєнного стану в Україні зумовлюють специфічні міни у нормах інформаційного права, що відображаються через введення тимчасових обмежень та контролю за поширенням інформації з метою захисту національної безпеки. Такі обмеження охоплюють не лише контроль щодо змісту інформації, але й регулювання доступу до неї, обмеження свободи слова та преси, а також контроль за використанням соціальних мереж та інтернет-ресурсів. На фоні воєнного конфлікту такі заходи стають обов'язковими для забезпечення безпеки громадян та держави. Однак важливо зберігати баланс між цими обмеженнями та гарантуванням основних прав та свобод громадян, забезпечуючи прозорість і відкритість інформаційного простору в межах, які не стануть загрозою національній безпеці.

Література:

1. Желновач, Є. Правові аспекти інформаційного суспільства в Україні в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2023. № 1. 186–193.

2. Кавун, А. Ю. Особливості конституційно-правового механізму захисту інформаційних прав громадян в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. 12. https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2023.12

3. Тихомиров, О. О. Проблеми обмеження інформаційних прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Juris Europensis Scientia.* 2022. № 6. 62–67. https://doi.org/10.32782/chern.v6.2022.12

4. Тицька, Я. О., Поварчук, Н. С. Доктринальні підходи щодо визначення статусу права інформаційних технологій. *Київський часопис права, Теорія та історія держави і права.* 2023. № 1. https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.6

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-63

СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА, ЯКІ РЕАЛІЗУЮТЬ ПУБЛІЧНУ ПРАВОЗДАТНІСТЬ У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сокуренко Олена Анатоліївна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Органи пенсійного забезпечення, в першу чергу є суб'єктами адміністративного права, регулюються його нормами та безпосередньо реалізовують публічну правоздатність у сфері пенсійного забезпечення. Дані органи є структуровані, оранізаційно об'єднані, на чолі мають керівний склад. Вони являються самостійними учасниками у правовому регулюванні, наділяються правовим статусом, тобто правами й обов'язками, правоздатністю.

В той же час, правове регулювання його діяльності не обмежується визначенням статусу, а торкається широкого кола питань, що характеризують динаміку взаємовідносин як серед суб'єктів пенсійного забезпечення, так і по відношенню до інших суб'єктів.

У сфері пенсійного забезпечення суб'єкти адміністративного права, які реалізують публічну правоздатність мають ієрархічну систему органів державної влади зі спільною метою, завданнями, функціями, побудовану за об'єктивними закономірностями.

Вплив здійснюється за рахунок соціальних та організаційних факторів, які в сукупності охоплюютьєдність мети, функціональну незалежність, ієрархію внутрішньої організації та ін. Відповідно, на сьогоднішній день, становлення даної системи є не завершеним єтапом, відбувається пошук оптимальнішої моделі державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення, направлений на ліквідацію її меньш ефективних ланок, впровадження новихпідходів.

Таким чином, система суб'єктів державного регулювання у пенсійній сфері може бути визначена на підставі аналізу притаманності ознак суб'єкта управління. Виділяють такі ознаки: 1) наявність певної організаційно-правової форми, в якій здійснюється управлінська діяльність. Наявність такої форми передбачає певну структурну відокремленість суб'єкта, порядок утворення, діяльності, реорганізації, ліквідації якого регулюється нормами права; 2) зовнішня

відокремленість, що характеризується наявністю системоутворюючих ознак: юридичне відокремлене і закріплене майно, самостійний баланс, статутні документи тощо; 3) наявність державно-владних повноважень, визначених відповідним нормативним актом про цей орган [1, с. 84]. С. Засунько до зазначених ознак, додатково відносить: є складовою й у той же час організаційно відокремленою та самостійною частиною державного механізму; здійснює завдання та функції у встановленому державою порядку відповідно до державної політики [2].

Пенсійне забезпечення є вагомим напрямом у державній діяльності, адже саме державні органи посідають основну ланку, що направлена на здійсненнядержавного регулювання у зазначеній сфері. Держава делегує ївідповідні повноваження у сфері соціального захисту населення.

О. Надієнко у своєму дослідженні, акцентує увагу, щоза ознакою змісту повноважень у системі суб'єктів державного регулювання пенсійного забезпечення можливо виділити групу інституційних (загальних) суб'єктів, які виконують загальні регулятивні повноваження, формують умови функціонування пенсійної сфери. Окремо слід указати Верховну Раду України (ВРУ), яка виконує установчі завдання стосовно пенсійної сфери, створюючи її саму шляхом прийняття правових актів, що виконують первісну функцію організації, передбачають наявність відповідного правового інституту, визначають правовий статус органів. Також ВРУ визначає напрямки державної політики у пенсійній сфері, законодавчі основи її реалізації [1, с. 85].

Також, Президент України відіграє важливу роль в структурі цих органів, адже виступає главою держави, гарантом додержання прав і свобод людини. Конституційний статус Президента та закріплені за ним установчі, кадрові повноваження передбачають його досить значну роль у формуванні системи органів виконавчої влади, зокрема й усфері пенсійного забезпечення.

Президент України, крім своїх установчих функцій, вирішує окремі питання пенсійного забезпечення шляхом видання відповідних указів, наприклад, про статус ветеранів військової служби та гарантії їх соціального захисту; про впорядкування відбору на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та раціонального використання коштів Пенсійного фонду України (ПФУ); про актуальні напрямки реформ у сфері пенсійного забезпечення в Україні тощо.

Щорічні послання Президента до Верховної Ради набувають значення як концептуальні документи, що відображають позицію глави держави щодо найважливіших питань розвитку країни, особливо у пенсійній сфері [2].

До групи інституційних (загальних) суб'єктів належить і Кабінет Міністрів України (КМУ) – вищий орган у системі органів виконавчої

влади, який здійснює загальне державне регулювання діяльності у пенсійній сфері. КМУ спрямовує та координує роботу органів виконавчої влади, зокрема тих, які забезпечують проведення державної політики у пенсійній сфері шляхом видання правових актів управління, організовує та контролює діяльність відповідних суб'єктів безпосередньо або через центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації й інші підвідомчі йому органи. Наразі саме під егідою КМУ розроблюються та вносяться на розгляд до ВРУ основні законопроекти щодо державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення [1, с. 86].

До галузевої групи норм, віднесемо суб'єктів, специфіка їх повноважень і функціональний аспект регулювання та контролю являється основним.

Це Міністерство соціальної політики (Мінсоцполітики) України як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення та його органи на місцях, ПФУ як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики з питань пенсійного забезпечення та збору, облік доходів від сплати одноразового внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування держави та її територіальних одиниць [5, с. 203].

До третьої групи суб'єктів – спеціальних – слід віднести Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), Антимонопольний комітет України, Національний банк України (НБУ). До спеціальних суб'єктів належать ті, що мають окремі повноваження, які не є їх основними, або ті, які мають повноваження щодо окремих складових сфери пенсійного забезпечення [1, с. 86].

Таким чином, система включає вищі, центральні та місцеві органи виконавчої влади, а також органи місцевого самоврядування, органи загальної та спеціальної компетенції. Система державних органів безпосередньо пов'язана з внутрішніми та зовнішніми зв'яками держави. Зовнішні зв'язки елементів системи суб'єктів державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення пов'язують їх з іншими складовими державного механізму, визначають їх місце в ньому.

Література:

1. Надієнко О. І. Реформування суб'єктів державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення в Україні. *Право і суспільство.* 2012. № 5. С. 83–90.

2. Засунько С. С. Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення техногенної безпеки в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07.К., 2005.
3. Бойко М. Д. Право пенсійного забезпечення в Україні : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. К., 2006.
4. Гуцалова Ю. Є. Фінансово-економічна сутність пенсійного забезпечення в Україні. *Економічний вісник*. 2015. № 2. С. 86–93.
5. Шумило М. М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні : монографія. Київ, 2016. 680 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-64

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Хребтова Алєся Анатоліївна
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Як відомо, 24 лютого 2022 року в Україні було введено правовий режим військового стану у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. Повномасштабне вторгнення рф на територію нашої держави, серед іншого, вплинуло й на сферу державного управління. Зокрема, на правовий статус державних службовців. Таких висновків можна дійти проаналізувавши законодавчі новели воєнного часу з питань державної служби.

Так, у період дії воєнного стану в Україні, з метою належного забезпечення діяльності органів публічної влади, на законодавчому рівні було врегульовано низку проблем, які виникли щодо комплектування органів влади, а також щодо організації їх діяльності [1, с. 312]. При цьому, важливо відзначити, що конкретні ролі, обов'язки та вказівки можуть відрізнятися залежно від характеру посади службовця, юрисдикції та правових рамок, які регулюють його роботу, та, навіть, регіону та конкретної безпекової ситуації [2, с. 14].

Першочергово змін зазнав правовий статус державних службовців в аспекті трудових відносин. Маємо на увазі зміни внесені Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»

прийнятим 15 березня 2022 р. [3], що визначає особливості проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4]. Згідно ч. 3 ст. 1 вказаного закону, у період дії воєнного стану не застосовуються норми законодавства про працю, законів України «Про державну службу» [5], «Про службу в органах місцевого самоврядування» [6], інших законодавчих актів, що регулюють діяльність державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування у частині відносин, врегульованих цим законом [3]. Принагідно зауважимо, що його метою було врегулювання окремих питань трудових відносин в умовах воєнного часу, враховуючи необхідність забезпечення збалансованості між скороченням видатків на оплату відпусток, надурочних годин, годин роботи у святкові та вихідні дні тощо, та забезпеченням мінімально необхідних прав та гарантій працівників.

У свою чергу, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», який набув чинності 19 липня 2022 року [7], наразі ч. 4 ст. 12 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» прийнятим 15 березня 2022 р. [3] передбачено, що у період воєнного стану роботодавець за заявою працівника, який виїхав за межі території України або набув статусу внутрішньо переміщеної особи, в обов'язковому порядку надає йому відпустку без збереження заробітної плати тривалістю, визначеною у заяві, але не більше 90 календарних днів, без зарахуванням часу перебування у відпустці до стажу роботи, що дає право на щорічну основу відпустку, передбаченого п. 4 ч. 1 ст. 9 Закону України «Про відпустки» [8]. Таким чином, період перебування державного службовця у відпустці без збереження заробітної плати, зараховується до стажу державної служби, який надає права на встановлення надбавки за вислугу років та додаткову щорічну оплачувану відпустку [9], що становлять важливу складову правового статусу державних службовців.

Не можна оминути увагою й Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» [10], який вніс зміни у частині регулювання питання призначення на посади публічної

служби. У зв'язку з набуттям ним чинності, у період дії воєнного стану на посади державної служби, посади в органах місцевого самоврядування, посади керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, комунальних підприємств, установ, організацій керівником державної служби або суб'єктом призначення, сільським, селищним, міським головою, головою районної, районної у місті, обласної ради, начальником відповідної військової адміністрації призначаються без конкурсного відбору, обов'язковість якого передбачена законом. При цьому, граничний строк перебування особи на посаді, на яку її призначено без конкурсу становить 12 місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану [10].

Вплинули умови воєнного стану й на антикорупційне законодавство у частині регулювання правового статусу державних службовців, зумовивши його гнучкість. Так, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [4] та «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану» [11] відтермінували подання декларації передбаченої Законом України «Про запобігання корупції» [12] особами, призначеними у період дії воєнного стану на політичні посади, на посади державної служби, посади в органах місцевого самоврядування, посади керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, посади керівників комунальних підприємств, установ, організацій, на три місяці з дня припинення чи скасування воєнного стану.

Цікавою у контексті досліджуваного питання видається також Постанова Кабінету Міністрів України № 440 від 12 квітня 2022 року, якою український уряд затвердив можливість виконання посадових обов'язків державними службовцями дистанційно. Вказаною Постановою передбачено, що у період воєнного стану для державних службовців та працівників державного органу, які перебувають на території України, за рішенням керівника державної служби в державному органі може запроваджуватися дистанційна робота у разі наявності організаційних і технічних можливостей для виконання їх посадових обов'язків. Водночас робота державних службовців та працівників державного органу за межами України допускається лише у разі службового відрядження, оформленого в установленому порядку [13].

Насамкінець, необхідно зауважити, що питання трансформації правового статусу державних службовців в умовах війни потребує подальшого вивчення.

Література:

1. Хомишин І. Ю. Публічна служба в умовах війни. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 3. С. 308–309.
2. Сушинський О. І., Калашник Н. С., Березовська Н. І. Відповідальність публічних службовців перед суспільством в умовах війни: правовий та моральний контекст. *Ефективність державного управління*. 2023. № 1(74/75). С. 10–15.
3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 року № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2136-20#Text
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року №389-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 2136-20#Text
5. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 року № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text
6. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 року № 2493-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2493-14#Text
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 01.07.2022 року № 2352-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text
8. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 року № 504/96-ВР. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text
9. Щодо зарахування до стажу державної служби періоду перебування у відпустці без збереження заробітної плати, наданої відповідно до частини четвертої статті 12 Закону України від 15 березня 2022 року № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»: Роз'яснення Національного агентства України з питань державної служби від 13 вересня 2022 року № 157 р/з. URL: https://nads.gov.ua/npas/shchodo-zarakhuvannia-do-stazhu-derzhavnoi-sluzhby-periodu-perebuvannia-u-vidpusttsi-bez-zberezhennia-zarobitnoi-platy-nadanoi-vidpovidno-do-chastyny-chetvertoi-statti-12-zakonu-ukrainy-vid-1
10. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 року №2259-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/card/2259-20
11. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану 08.07.2022 року № 2381-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/2381-20#Text

12. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 року № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text
13. Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2022 року № 440. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-organizaciyi-roboti-derzhavnih-sluzhbovciv-ta-pracivnikiv-derzhavnih-organiv-u-period-voyennogo-stanu-440

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-65

ОСОБЛИВОСТІ ПІДСТАВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Чайка Роман Олегович
аспірант кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна

За весь період існування людства однією із ключових здатностей людини, яка впливає на її життя є праця. Результатом втілення соціальних та економічних прав людини і громадянина, які ілюстровані в положеннях Основного Закону, являється можливість забезпечити та створювати необхідні матеріальні блага для життєдіяльності людини. Між тим, на даний час реалізація цих положень породжує низку правових проблем і необхідність їх вирішення.

Законодавчо визначено, що за правопорушення у сфері охорони праці передбачено: кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та матеріальну відповідальність у випадках і порядку згідно з чинним законодавством [2]. У свою чергу, адміністративна відповідальність за порушення норм законодавства у сфері охорони праці є різновидом адміністративної відповідальності, яка відповідно до норм пункту 22 статті 92 Конституції України, є одним із конституційно визначених різновидів юридичної відповідальності в Україні [1].

Правопорушення у сфері охорони праці визначені в Кодексі України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Цей Кодекс містить норми, які конкретизують правопорушення в цій сфері, зазначаючи види дій або бездіяльності, що становлять порушення закону у галузі охорони

праці. Таким чином, у разі вчинення протиправних дій особою, зазначених в Особливій частині КУпАП, виникають правові підстави для суб'єктів адміністративної юрисдикції у притягненні винної особи до адміністративної відповідальності за правопорушення, передбачених ст.ст. 41, 41-1, 41-2, 41-3, 188-4, 200 КУпАП [3].

Проаналізувавши диспозиції вищенаведених статей КУпАП, варто наголосити на основних підставах адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони праці, що включають:

1. Недотримання вимог законодавства. Роботодавці та відповідальні особи повинні дотримуватися вимог законодавства України щодо охорони праці. Це включає в себе дотримання стандартів безпеки, санітарних норм, виконання вимог до організації робочого процесу та багато інших аспектів.

2. Порушення прав працівників. Незаконні дії або обмеження прав працівників, такі як відмова у використанні індивідуального захисту, неправомірне скорочення працівників, несвоєчасна виплата заробітної плати, можуть бути підставою для адміністративної відповідальності.

3. Недостатня безпека на робочому місці. Ненадання або неналежне забезпечення робочого місця засобами індивідуального та колективного захисту, непроведення обов'язкових медичних оглядів та інспекцій, недостатня пожежна безпека та інші порушення, пов'язані з безпекою на робочому місці.

4. Використання несертифікованого обладнання і інструментів. Використання обладнання та інструментів, які не відповідають стандартам безпеки та не мають необхідних сертифікатів, може бути підставою для адміністративної відповідальності.

5. Поширення неадекватної інформації. Розповсюдження недостовірної або обманливої інформації щодо охорони праці, правил безпеки та інших аспектів робочого процесу може бути підставою для адміністративної відповідальності.

6. Недодержання правил робочого часу і відпочинку. Роботодавці повинні дотримуватися правил робочого часу та відпочинку для працівників. Невиконання цих правил може призвести до адміністративної відповідальності.

7. Відмова від медичних оглядів і досліджень. Порушення правил медичного контролю та невиконання вимог до медичних оглядів працівників може бути підставою для адміністративної відповідальності [6].

Найбільш комплексна теорія основ адміністративної відповідальності була представлена В.К. Колпаковим. За його дослідженнями, реальна юридична відповідальність виникає при врахуванні трьох

ключових підстав: нормативної, яка включає в себе норму, що конкретизує структуру правопорушення; фактичної (самого порушення права); та процесуальної (дії з боку правозастосовного або юрисдикційного акта) [4, с. 292–293]. Ця теорія ретельно розглянута Колпаковим і знайшла своє повноцінне втілення у його монографії «Адміністративно-деліктний правовий феномен» [5].

Можна зробити висновок, що питання підстав адміністративної відповідальності залишається актуальним й на сьогоднішній день. Так як, адміністративна відповідальність у сфері охорони праці є важливим інструментом перевиховання та регулювання правопорушень. Вона ґрунтується на фактичних, юридичних та процесуальних підставах, визначених законодавством, та має на меті забезпечення дотримання норм і стимулювання безпеки на робочому місці. Підстави адміністративної відповідальності визначаються вчиненням адміністративних правопорушень і підтверджуються компетентними органами через адміністративні акти, забезпечуючи прозорий процес накладення стягнень.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 № 2694-XII. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10

4. Колпаков В.К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков. Київ., 1999.736 с.

5. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія. В. К. Колпаков. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 528 с.

6. Чайка Р. О., Гуржій А. В. Підстави адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони праці. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал».* 2023. № 10. С. 451–454. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/108

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-66

ДО ПИТАННЯ КРИТЕРІЇВ ОБҐРУНТОВАНОСТІ ВИНИ

Червонописький Вадим Сергійович
здобувач кафедри адміністративного,
кримінального права і процесу
Міжнародний університет бізнесу і права
м. Херсон, Україна

У більшості країн Східної Європи, Україна не є виключенням, концепція вини та в цілому розуміння адміністративного делікту було сформовано в середині XX ст. та містила такі ознаки:

1) протиправність – правопорушення прямо передбачено в законі;

2) винність – воно повинно бути вчинене умисно або з необережності;

3) правопорушення посягає на охоронювані законом об'єкти;

4) адміністративна караність – адміністративними правопорушеннями можуть бути визнані тільки такі діяння, за які передбачені заходи адміністративного стягнення.

Варто вказати, що хоча після розпаду Радянського Союзу та й інших країн так званого соціалістичного табору й було прийнято чимало нормативних актів, проте адміністративно-деліктне законодавство переважної більшості країн Східної Європи до сьогодні має в арсеналі нормативні акти, які було прийнято ще у 70–80-ті роки минулого століття.

Прикладом наведеного можна вказати на досвід, який склався у колишній Соціалістичній Федеративній Республіці Югославії, яка припинила своє існування в 1991 році, але Закон про зобов'язання [1], прийнятий у 1978 році, продовжує діяти в законодавстві держав-наступниць [2], деяких з них, наприклад, у Сербії та Чорногорії [3]. В інших, таких як Словенія та Хорватія, було прийнято нове законодавство (у 2002 та 2005 роках відповідно), але воно значною мірою ґрунтувалося на положеннях вище згаданого закону. Тобто більшість основних концептуальних засад залишилися незмінними. Серед інших, незмінною залишилася й концепція вини.

Критерій обґрунтованості визнається в Принципах європейського деліктного права. Відповідно до ст. 4:101 Принципів європейського деліктного права особа несе відповідальність за ознакою вини в умисному або необережному порушенні необхідної норми поведінки; і відповідно до цієї ж статті необхідною нормою поведінки є поведінка розумної людини за даних обставин.

Крім того, ст. 4:102 Принципів європейського деліктного права містить важливі вказівки щодо того, як моделювати поведінку гіпотетичної розумної людини. Зокрема, зазначається, що поведінка розумної особи залежить, в першу чергу, від характеру та цінності захищеного інтересу, небезпечності діяльності, експертності, якої слід очікувати від особи, яка її здійснює, передбачуваності шкоди, відносин близькості або особливої довіри між залученими особами, а також наявності та витрат на запобіжні або альтернативні варіанти поведінки.

Таким чином, згідно з Принципами європейського деліктного права, вина встановлюється шляхом зіставлення поведінки деліктодавця з поведінкою розумної людини: те, що фактично було зроблено деліктодавцем, порівнюється з тим, що могло бути зроблено розумною людиною в тих же обставинах. Аналогічний підхід можна знайти також й у системі загального права.

Так, у відомій справі Blyth u Birmingham Waterworks Company (1856) 11 Ex Ch 781 барон Олдерсон так визначив недбалість: «Недбалість – це упущення зробити щось, що розумна людина, керуючись тими міркуваннями, які регулюють ведення людських справ, або зробити те, чого розсудлива і розумна людина не зробила б.

Відповідачі могли бути притягнуті до відповідальності за недбалість, якби вони ненавмисно не зробили того, що зробила б розумна людина, або зробили те, що зробила б особа, яка вживає розумних запобіжних заходів не зробили». Варто вказати, такий підхід був винайдений ще в Стародавньому Римі, хоча стандарт порівняння в той час називався дещо інакше, а саме «*diligens paterfamilias*». У Дайджесті Юстиніана вказано: «недбалість, коли не було вжито заходів обережності, як розумна людина б зробила» (Dig. 9.2.31)».

Отже, поняття вини в західно-європейському деліктному праві ґрунтується на двох елементах: свободі та розумності. Коли правозастосовувач приходить до висновку про вину особи, це означає, що особа могла уникнути заподіяння шкоди, якби поводився як розумна людина. Іншими словами, поняття вини означає, що деліктодавець мав вибір, тобто що існувало кілька доступних альтернатив, принаймні одна з яких не завдала б шкоди і була розумною.

Література:

1. The Official Gazette of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) 29/78, 39/85, 45/89 and 57/89. URL: https://www.mpravde.gov.rs/en/tekst/1699/civil-matter.php

2. S Perović, Die Kodifikationdes Obligationen rechtsin Ju-goslawien, Archiv für die civilistische Praxis (AcP) 182 (1982) 293; C Jessel-Holst,

The Yugoslav Law of Obligations and Its Effects in Germany, in: RD Vukadinović (ed), Thirty Years of the Law on Obligations (2009) 164 p.

3. Official Gazette of the Federal Republic of Yugoslavia, 31/93, and Official Gazette of Serbia and Montenegro, 1/2003.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-67

THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF PROVIDING SERVICES BY THE DEPARTMENT CPAS

Shut Anastasiia
Teacher of the Department of Fundamental and Branch Legal Sciences
Kremenchug Mykhailo Ostrogradskyi National University
Kremenchuk, Ukraine

Nannen Ekaterina
Prof. Dr.-Ing.
University of Applied Sciences Niederrhein
Krefeld, Germany

The information system for supporting the provision of services of the Central Administrative Service (CPAS) plays a key role in ensuring the efficiency and availability of administrative services for citizens. Such a system includes various components and processes aimed at facilitating interaction between the authorities and citizens. Let's take a look at the main aspects of the information system of Tsnap.

The main components of the Information System of the CPAS:

Electronic Portal:

Creation of a convenient and intuitive electronic portal for citizens.

Online access to information about available services and their conditions of provision.

Electronic Registration:

The possibility of electronic registration for receiving administrative services.

Ensuring security and confidentiality of personal data.

Monitoring and Reporting:

A monitoring system for tracking the quality and speed of service provision.

Analytical tools for reporting and performance analysis.

Electronic Queue:

The ability of citizens to stand in line and make an appointment without personal presence.

Identification system:

Application of modern technologies for identification of citizens, such as electronic signature or biometric data.

Improvement of the Information System:

Integration with Other Systems:

Ensuring compatibility and data exchange between other administrative structures.

Optimization of the Interface:

Improvement of the interface taking into account the needs and capabilities of different categories of users.

Cyber security:

Application of modern cyber protection methods to protect against unauthorized access and attacks.

Innovations:

Implementation of the latest technologies, such as artificial intelligence or blockchain, to improve the functionality and security of the system.

Training and Support:

Provision of training for staff and citizens on how to use the system.

The information system of support for the provision of services of the ASPC is a key tool for the implementation of transparent, fast and convenient administrative services for citizens.

Administrative services are becoming more accessible and efficient thanks to the introduction of CPAS. This not only optimizes the interaction of citizens with the state apparatus, but also improves the overall level of service and management. Let's take a look at the key aspects of this system and how it can be improved.

Provision of administrative services through CPAS is not only a response to the demands of modern society, but also an opportunity for improvement and optimization of public administration. Consistent implementation of innovations and taking into account the needs of citizens will allow the system to become even more efficient and user-responsive.

Implementation of a system for improving information support for service provision in CPAS is a key stage in optimizing processes and improving the quality of service.

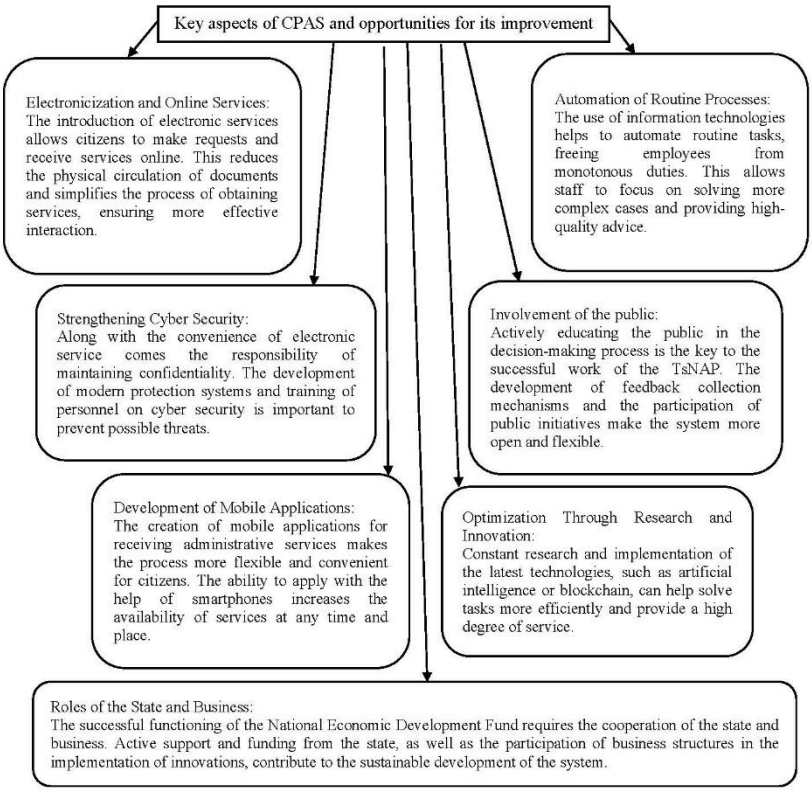

The improvement of the information system of the CPAS can significantly improve the quality of service to citizens, reduce waiting time and the risk of errors, thereby making administrative services more accessible and convenient for all categories of users.

References:

1. Pukas A., Zhuk O., Kedrin E., Pope O. Information system to support the provision of services of CPAS. *CIT'*. Ternopil, 2019. URL: http://surl.li/ohwff (date of application 12.12.2023).

2. Shut A., Yurkuts V. Noosphere paradigm of artificial intelligence. *Collection of materials of the conferencen "Ideas of Academician Vernadskyi and scientific and practical problems of sustainable development of education and science"*. 2023. URL: http://surl.li/ohwfu (date of application 12.12.2023).

3. Duong Van L., Xuan Do C. Detecting Malware based on Analyzing Abnormal behaviors of PE File. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications.* 2021. T. 12, № 3. Pp. 461–471.

НАПРЯМ 7. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-68

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННЮ ЯК НАСЛІДОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ У ЧАСТИНІ ДРУГІЙ СТАТТІ 343 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Боровик Андрій Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент,
віцепрезидент з наукової роботи
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

Серед кваліфікованих видів втручання в діяльність працівника правоохоронного органу є вплив на нього у будь-якій формі з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконного рішення, що перешкодив запобіганню кримінальному правопорушенню (ч. 2 ст. 343 КК України).

Розкриваючи цей кваліфікований склад делікту слід звернути увагу на зміст терміну «запобігання кримінальному правопорушенню» щодо якого точиться гостра дискусія не лише в кримінології, але й теорії кримінального права.

Запобігати означає не допускати, заздалегідь відвертати що-небудь неприємне, небажане; догоджати кому-небудь, підлещуватися до когось, домагаючись прихильності, заступництва; здобути, дістати, придбати, знайти кого-, що-небудь [1, с. 414].

Під терміном «запобігання» у контексті складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 343 КК України, М. В. Сийплокі пропонує розуміти недопущення вчинення злочину або його продовження [2, с. 16], а В. І. Осадчий – недопущення, усунення можливості його вчинення [3, с. 801]. Таким чином вчені акцентують увагу передусім на недопущенні вчинення злочину. Усунення можливості його вчинити охоплюється недопущенням, а тому його недоцільно виокремлювати. Варто погодитися із М. В. Сийплокі в тому, що запобігання цьому делікту включає і недопущення його

продовження, адже кожен злочин триває певний проміжок час, особливо це стосується триваючого чи продовжуваного кримінального правопорушення.

Натомість І. М. Чуб обґрунтовується необхідність визнання наслідками втручання, передбаченими у ч. 2 ст. 343 КК України, не тільки «перешкоджання запобіганню злочину», а й «перешкоджання його припиненню» [4, с. 15]. Позиція вченого очевидно основується на тому, що запобігання кримінальному правопорушенню і його припинення – це різні терміни. З цим неможна погодитися, оскільки припинення делікту, який триває є певним запобіганням його продовженню, тобто запобігання майбутнім актам кримінально-протиправної діяльності.

Має рацію А. А. Вознюк в тому, що запобігання суспільно небезпечним діянням – це діяльність фізичних та юридичних осіб, спрямована на профілактику, відвернення та припинення суспільно небезпечних діянь. Запобігання суспільно небезпечним діянням повинне мати тричленну структуру і охоплювати: 1) профілактику – усунення причин і умов їх учинення; 2) відвернення – недопущення суспільно небезпечних діянь особами, у яких виник умисел, однак вони не вчинили жодних підготовчих дій; 3) припинення – зупинення (переривання) тих суспільно небезпечних діянь, що вже розпочалися, але ще не завершилися – готування, замаху, а також продовжуваного і триваючого злочинів. Припинення злочину – це недопущення доведення його до кінця чи настання його суспільно небезпечних наслідків [5, с. 158].

Вчені дискутують й щодо інших проблемних питань, пов’язаних з використанням терміну «запобігання злочину».

В. М. Куц, А. О. Цховребов слушно звертають увагу на невдале використання терміну «злочин» при конструюванні кримінально-правових норм. Відповідно до статті 62 Основного Закону, а також з урахуванням відомої позиції Конституційного Суду України, злочином є лише такий акт людської поведінки, стосовно якого особу визнано винуватою у його вчиненні обвинувальним вироком суду, що набув чинності. Враховуючи зазначене, у ч. 2 ст. 343 КК України замість терміну «злочин» доцільно оперувати словосполученням «діяння, що містить ознаки злочину» [6, с. 89].

Водночас А.А. Вознюк також зауважує, що термін «запобігання злочинам» є недосконалим, оскільки не охоплює випадків учинення суспільно небезпечних діянь, які не можна вважати злочинами, наприклад, через неосудність осіб, які їх учинили, або недосягнення ними віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Тому краще застосовувати більш широкий термін – «запобігання суспільно небезпечним діянням» [5, с. 158].

Кожна із зазначених позицій заслуговує на увагу, оскільки дослідники пропонують терміни, які можуть охопити, як делікти осіб, які не визнаються суб'єктами кримінального правопорушення, так і осіб щодо яких відсутні обвинувальні вироки, що набрали законної сили або щодо яких такі вироки неможливі. Однак найбільш оптимальною видається позиція В. М. Куца та А. О. Цховребова. Водночас позиція М. В. Сийплокі та А. А. Вознюка логічна щодо тлумачення терміну «запобігання». З урахуванням зазначеного у ч. 2 ст. 343 КК України слід зазначати про «запобігання діянню, що містить ознаки кримінального правопорушення» під яким необхідно розуміти як недопущення таких діянь загалом, зокрема і шляхом усунення їх причин та умов, а також припинення розпочатих деліктів.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

2. Сийплокі М. В. Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид наук : 12.00.08. Харків, 2020. 36 с.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. [2-ге вид., переробл. і доповн.]. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

4. Чуб І. М. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: кваліфікація та відмежування від суміжних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 20 с. 15

5. Вознюк А. А. Концептуальні засади запобігання суспільно небезпечним діянням. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2(99). С. 156–165.

6. Куц В. М., Цховребов А. О. Проблемні аспекти кримінально-правової характеристики втручання в діяльність працівника правоохоронного органу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* 2015. Вип. 35. Ч. ІІ. Том 3. С. 88–91.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-69

SOME ASPECTS OF THE LAW ENFORCEMENT ANTI-CORRUPTION INSTITUTIONS' WORK DURING MARTIAL LAW IN UKRAINE AND IN LITHUANIA UNDER THE STATE OF EMERGENCY

Kulyk Kateryna Dmytrivna
PhD in Law, Scientific Fellow, Institute of Criminal Law and Procedure
Mykolas Romeris University
Vilnius, Lithuania

Fighting corruption is one of the most important areas of the sustainable development in global perspective. Ukraine is on the anti-corruption path since declaration of its independence and has intensified the fight against corruption since 2014. Transparency International Corruption Perceptions Index provides evidence of positive achievements, in particular, 8 points score increase over the last 10 years. However, because of russian full-scale invasion on 24 February 2022, Ukraine faced a new issue, i.e. corruption during the martial law. The mentioned would require any state to address double challenge at once: external aggressor and internal enemies. Therefore, while defending its future, Ukraine continues to implement anti-corruption measures. Lots of countries became Ukraine's partners and support it to accelerate the victory. Lithuania is among these countries. Due to the full-scale aggression of the russian federation, Lithuania had introduced full state of emergency regime on its territory, which was later replaced with border one.

In order to comply with the requirements of the United Nations Convention Against Corruption, Ukraine has established 5 specialised anti-corruption institutions since 2014 (The National Agency On Corruption Prevention; The National Anti-corruption Bureau Of Ukraine; The National Agency Of Ukraine For Finding, Tracing And Management Of Assets Derived From Corruption And Other Crimes (Abbr. – Asset Recovery And Management Agency Or ARMA); The Specialised Anti-corruption Prosecutor's Office; The High Anti-corruption Court). These institutions have one goal: to fight existing corruption and prevent it in the future. These institutions work independently and have no subordination to each other. Each institution performs its own functions.

Since the beginning of russia's full-scale invasion of Ukraine, all anti-corruption bodies have continued to work accordance with their tasks. In addition to their main tasks under martial law, these agencies have begun to take measures aimed at accelerating Ukraine's victory.

The National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU) and the Specialised Anti-Corruption Prosecutor's Office (SAPO) are some of the key bodies responsible for fighting corruption in Ukraine. The National Anti-Corruption Bureau of Ukraine is a central executive body with a special status, which is responsible for preventing, detecting, stopping, investigating and solving corruption and other criminal offences under its jurisdiction, as well as preventing the commission of new ones. The National Bureau's task is to counteract corruption and other criminal offences committed by senior officials authorised to perform the functions of the state or local self-government and constituting a threat to national security, as well as to take other measures to counteract corruption as provided by law [1]. The Specialised Anti-Corruption Prosecutor's Office, which is an independent structural unit of the Office of the Prosecutor General of Ukraine, is responsible for supervising compliance with the law during the operational and investigative activities and pre-trial investigation of criminal offences by the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine.

The new realities of life caused by russia's full-scale invasion of Ukraine made both investigation and criminal proceedings under the NABU's competence more complicated. Since 24 February 2022, these institutions have implemented many measures to combat corruption and help the Armed Forces of Ukraine defend the country from the aggressor: recording war crimes of the russian federation; demining of Ukrainian territories; investigation of corruption offences committed by senior officials; Digitalisation of the criminal justice proceedings – eCase system and etc. NABU officers joined the interagency Task Force project to identify assets of russian politicians and businessmen who support russian aggression. Totally in 2022, SAPO prosecutors sent to court indictments drawn up by NABU detectives against 296 individuals and Armed Forces of Ukraine received almost UAH 1.94 billion due to NABU and the SAPO work. In particular, the funds seized as illegal benefit were transferred to the Armed Forces through the legal proceedings [2].In 2023, detectives and prosecutors continued to systematically expose corruption: NABU detectives and SAPO prosecutors brought 137 people to justice in the last six months. Indictments submitted to court against 147 people. Thus, almost a thousand people have been brought to trial [3].

Special Investigation Service of the Republic of Lithuania (Specialiųjų tyrimų tarnyba, STT) is a statutory law enforcement institution accountable to the President and Parliament of the Republic of Lithuania, which detects and investigates corruption offences, as well as develops and implements corruption prevention measures. Reduction of the spread of corruption is a common task of the Lithuanian state authorities and the public at large. STT

plays a facilitator's role in putting together anti-corruption activities into a consistent and streamlined system.

In 2022, Lithuania scored 62 out of 100 and ranked 33rd in the list of 180 countries. Lithuania has adopted the National Agenda on the Prevention of Corruption. The ongoing war in Ukraine poses challenges in the strategic sectors of national security. The sectors most exposed to the risk of corruption are: health system, political parties, national, regional or local authorities, various control and licensing bodies, as well as public auctions and building permit processes. Public procurement processes are more transparent but need improvement. Strong civil society makes a significant contribution to transparency in Lithuania. Lithuania ranks third in the EU in terms of trust in the anti-corruption institution.

Although the resilience of the national defense sector to corruption is assessed high, the ongoing war in the region calls for further assessment of the anti-corruption measures in place in order to manage the risks likely in the future, for example, in the acquisition or development of military equipment.

Risks associated with investments involving Belarusian and Russian citizens and companies (acting directly or indirectly through intermediaries) and their aspiration to establish a foothold in strategic sectors important to national security (in particular, in energy, transport and information technologies) are relevant, although controlled.

The anti-corruption initiatives implemented in 2022 enabled the strengthening of measures for the formation of evidence-based anti-corruption sentiments and anti-corruption awareness raising [4]. There is active cooperation between the anti-corruption institutions of Lithuania and Ukraine.

In summary, it is worth noting that the eradication of corruption is an integral part of the successful development of any country. In the context of martial law and a state of emergency, the process of fighting corruption is significantly more complicated. However, anti-corruption institutions continue to work hard to achieve a common goal – a secure future without corruption.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy» [The Law of Ukraine «About the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text [in Ukrainian];

2. Report of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine: second half of 2022. Retrieved from: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/28001/maket_zvitu_dlya_saytu_0.pdf [in Ukrainian].

3. Report of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine: first half of 2023. Retrieved from: https://reports.nabu.gov.ua/en/investigations/

4. Special Investigation Service of the Republic of Lithuania Annual Report. 2022. Retrieved from: https://www.stt.lt/data/public/uploads/2023/06/stt_ataskaita_2022_en_web.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-70

ПЕРЕДУМОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 201-2 КК УКРАЇНИ

Лісовська Олена Василівна
аспірантка кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Введення в Україні воєнного стану з початку повномасштабної збройної агресії рф стало поштовхом для адаптації законодавства до нових вимог. Не оминули такі зміни і кримінальне законодавство, зокрема, з уведенням нових правопорушень та посиленням санкцій у сфері гуманітарної допомоги. Так, 24 березня 2022 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану», яким Кримінальний кодекс України (далі – КК України) був доповнений ст. 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги».

Забезпечення ефективного використання гуманітарної допомоги та боротьба із її незаконним використанням є важливими завданнями для забезпечення прозорості та відповідальності у цій галузі.

Криміналізація діяння, передбаченого ст. 201-2 КК України, викликала серед наукової спільноти велику кількість дискусій. Вказане досліджувалося у працях таких вчених: А. Айдиняна, О. Дудорова, М. Киричко, О. Кришевич, О. Маріна, Р. Мовчана, Н. Муравської, М. Хавронюка та інших.

Варто зазначити, що криміналізація є однією з основних частин кримінально-правової політики і проявляється у визнанні суспільно небезпечних діянь кримінальними правопорушеннями.

З теорії кримінального права відомо, що криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними та закріплення їх у законі про кримінальну відповідальність, як злочинів [1, с. 20]. Аналіз юридичної літератури дає підстави стверджувати, що правильна криміналізація має місце, першочергово за наявності кількох умов: 1) достатня ступінь суспільної небезпечності діяння; 2) відносна поширеність відповідних діянь, їх типовість; 3) можливість впливу на діяння кримінально-правовими засобами при умові відсутності інших засобів боротьби.

Криміналізація будь-якого діяння, у тому числі й незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та безоплатної допомоги, повинна відповідати загальним принципами встановлення кримінальної відповідальності.

Мусимо констатувати, що після повномасштабного вторгнення питання незаконного використання гуманітарної допомоги стало одним із ключових та залишається таким і сьогодні, оскільки зі збільшенням обсягів гуманітарної допомоги, зросла і кількість осіб, які цинічно наживаються. Так, краудфандингові засоби масової інформації переповнені інформацією щодо протиправних дій з гуманітарною допомогою. Окрім того, на офіційних сторінках правоохоронних органів регулярно здійснюється висвітлення дій у рамках розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 201-2 КК України.

Застаріле законодавство у сфері гуманітарної допомоги призводить до неповноти обліку гуманітарної допомоги, що стимулює нецільове використання та крадіжки, що також ускладнює залучення додаткових ресурсів як для людей, що постраждали внаслідок воєнних дій, так і для обороноздатності ЗСУ.

Вищеописане має наслідком зменшення рівня довіри донорів, та як результат – зменшення потенціалу всієї мережі гуманітарної допомоги. Окрім того, злочини, які пов'язані із зловживанням гуманітарною допомогою, підвищують фактор збільшення гуманітарних криз у світі.

Коли в лютому 2014 року у східних регіонах Донецької та Луганської відбулися підтримувані росією сепаратистські повстання, ООН оголосила надзвичайну гуманітарну ситуацію, і міжнародні організації направили в Україну гуманітарну допомогу, щоб допомогти людям, які проживають навколо лінії зіткнення. У цьому конфлікті постраждали приблизно 3 мільйони людей, які потребували допомоги. Потоки гуманітарної допомоги досягли піку в 2016 році в 265 мільйонів доларів, а загальна сума внесків за вісім років до нинішньої кризи склала 1,4 мільярда доларів – ця цифра була перевищена за перші три місяціповномасштабної війни 2022 року [2].

Таким чином, вказане, насамперед, свідчить про загрозу державній безпеці та повною мірою відображає необхідність криміналізації аналізованого діяння з точки зору його суспільної небезпечності та розповсюдженості.

Разом з тим, варто зазначити, що лише обставини спричинені воєнним станом не можуть бути каталізатором криміналізації.

Як відомо, кримінальна відповідальність є ultima ratio – крайнім засобом реагування держави на протиправні діяння. Засоби кримінальної відповідальності встановлюються пропорційно до ступеня тяжкості кримінального правопорушення і більш суворий кримінально-правовий засіб встановлюється та застосовується тільки тоді, коли менш суворого засобу недостатньо для виконання завдань КК України [3].

Ігноруючи факт наявності у КК України статей, які вже передбачають кримінальну відповідальність за певні діяння, законодавець знову криміналізує їх, застосовуючи ті самі або схожі формулювання і не виокремлюючи ознак, які дали б змогу чітко розмежувати відповідні кримінальні правопорушення, зокрема за правилами конкуренції статей про спеціальний і загальний склади правопорушення.

Варто відмітити, що під час порівняння окремих ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, зокрема, об'єктивної стороніз складами кримінальних правопорушень, передбачених зі ст.ст. 190 та 191 КК України, випливає, що між ст. 201-2 КК України та ст.ст. 190, 191 КК України наявна абсолютна схожість ознак цих складів кримінальних правопорушень. Окрім того, допояви ст. 201-2 КК України, дії осіб, які незаконно продавали гуманітарну допомогу, кваліфікувалися за загальними нормами ст.ст. 190 та 191 КК України.

Таким чином, розглядувана законодавча новела створює надмірність у системі чинного кримінального законодавства, оскільки певною мірою дублює вже криміналізоване діяння.

У цьому контексті, вважаємо за доречне зазначити думку О. Марін, відповідно до якої, фактично відбулася не криміналізація, на яку спрямовувався законопроект, а диференціація кримінальної відповідальності [4, с. 334].

Резюмуємо, що на сьогодні правозастосовна практика розглядає вказану ситуацію під кутом зору не конкуренції, а темпоральної колізії норм.

Розвиваючи вказане, слід зазначити, що в пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо нецільового

використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану» прогнозувалося, що результатом доповнення ст. 201-2 КК України буде посилення відповідальності за використання у період дії воєнного стану товарів гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за такі дії.

Натомість, у контексті ст. 201-2 КК України, воєнний стан – це обставина, що перетворює аналізоване діяння у кваліфікований склад злочину.

Як доречно стверджують, О. Дудоров та Р. Мовчан,на сьогодні недоліки, притаманні караності незаконного використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв частково усуваються за допомогою застосування ч. 3 ст. 201-2 КК (за такою ознакою, як вчинення дій під час воєнного стану) [5, с. 111].

Окрім того, обов'язковою ознакою для притягнення винного до кримінальної відповідальності за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та безоплатної допомоги є вчинення такого діяння у значному розмірі.

Тобто, виникає гібридна ситуація, коли фактично більш тяжкий злочин – розтрата в значних розмірах – має каратися м'якше (за ст. 201-2 КК), ніж розтрата в розмірах, які відповідно до ст. 201-2 КК не є значним та, відповідно, будуть кваліфікувати за статтями кримінальних правопорушень проти власності.

Відтак, чинна редакції ст. 201-2 КК України не відповідає змісту кримінально-правової заборони, адже жодним чином не відображає дійсну суспільну небезпечність вказаного діяння та нівелює передумову криміналізації.

Таким чином, висновуємо, що основними передумовами, що стали поштовхом до криміналізації діяння, передбаченого ст. 201-2 КК України є введення воєнного стану в Україні та неготовність профільного законодавства до обсягів гуманітарної допомоги. Разом з тим, аналіз доповнення кримінального законодавства статтею 201-2 КК України, дає підстави для висновку, що такий законодавчий прийом не доцільно вважати криміналізацією, а лише диференціацією кримінального правопорушення.

Література:

1. Мельник І. М. Помилкова криміналізація: види, причини та наслідки. *Підприємництво, господарство і право.* 2004. № 5. С. 94–99.

2. Humanitarian Outkomes. Enabling the local response: Emerging humanitarian priorities in Ukraine March – May 2022. United Kingdom Humanitarian Innovation Hub. URL: https://nashigroshi.org/wp-content/uploads/2022/07/ukraine_review_2022_copy.pdf

3. Хавронюк М. І. Принципи нового Кримінального кодексу України: якими вони можуть бути. Новий Кримінальний Кодекс. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/11/24/havronyuk-m-i-pryntsypy-novogo-kk-ukrayiny-tezy-dopovidi.pdf

4. Марін О. К. Проблеми кримінально-правової оцінки незаконного використання гуманітарної допомоги за КК України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 6. С. 334–338.

5. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 2(98). С. 99–115.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-71

ДО ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ПРАВОЗАСТОСОВЧІЙ ПРАКТИЦІ, ЩО ЗУМОВЛЕНА ПОВНОМАСШТАБНИМ ВТОРГНЕННЯМ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Мельниченко Владислав Сергійович
головний спеціаліст-юрисконсульт
Преображенська сільська рада
Пологівського району Запорізької області
м. Запоріжжя, Україна

24 лютого 2022 року розпочався повномасштабний збройний напад військ рф на суверенну землю держави Україна. В цей же день Президентом України було видано Указ про запровадження правового режиму воєнного стану на всій території України, який був підтриманий Верховною Радою України. Правовий режим воєнного стану неодноразово подовжувався. Востаннє правовий режим воєнного стану було продовжено Указом Президента України № 451/2023 від 26.07.2023 року з 05 годин 30 хвилин 18 серпня 2023 року строком на 90 діб [1]. Важлива роль у такі складні часи відводиться кримінальному праву та кримінальному законодавству, яке завжди одним з перших реагує на надзвичайні ситуації у державі. Правовим наслідком введення воєнного стану є посилення кримінальної відповідальності за вчинення певних кримінальних правопорушень,

небезпека яких обумовлена впровадженням особливого режиму у державі.

Правове регулювання воєнного стану здійснюється на підставі Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 року № 389-VII). Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» «Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні, або в окремих її місцевостях у разі: 1) збройної агресії чи загрози нападу; 2) небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки» [2, ст. 1].

Особливу роль при впровадженні надзвичайного та воєнного стану слід надати кримінальному закону, який головним чином посилює кримінальну відповідальність при вказаних видах режимів. Вчинення кримінального правопорушення з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій визнається законодавцем обставиною, що обтяжує покарання (п. 11, ч. 1 ст. 67 КК України).

Війна, безумовно, є однією з найбільших проблем українців в умовах постійних терористичних ракетних ударів військ рф по мирним містам України.

Однак, якщо запитати, які проблеми поза війною найбільше турбують українців, то серед зазначеного переліку 63% говорять про корупцію. Корупція лишається потужним тригером для українців і, крім Перемоги, українці хочуть ефективної боротьби з корупцією [3].

Станом на сьогоднішній день пріоритетом звичайно є оборона України. Однак проблема корупції не зникає через військові дії, а актуальність цього питання лише зросла.

З урахуванням національних інтересів щодо протидії та запобігання корупції та її різних проявів, зважаючи на політико-правові, географічні (регіональні) та інші чинники, Верховною Радою України було ратифіковано низку міжнародних договорів в антикорупційній сфері. У цьому зв'язку слід нагадати про таке: по-перше, згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, стають частиною національного законодавства України; по-друге, якщо згідно з ч. 2 ст. 19 Закону України від 29.06.2004 року № 1906-IV «Про міжнародні договори України» міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші

правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [4, с. 29].

Україна підписала та ратифікувала Кримінальну Конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією та Цивільну конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією. Ці документи мають локальний характер. Основним міжнародним досягненням у сфері протидії корупції було ухвалення Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй ООН проти корупції 31 жовтня 2003 року. Станом на сьогоднішній день це єдиний універсальний юридично обов'язковий інструмент для боротьби з корупцією. В статті 61 Конвенції йдеться про те, що кожна держава-учасниця, консультуючись з експертами, розглядає можливість проведення аналізу тенденцій корупції на своїй території, а також умов, в яких здійснюються корупційні злочини. З метою розроблення (наскільки це можливо) загальних визначень, стандартів і методологій, розглядають можливість розширення статистичних даних, аналітичних знань про корупцію та інформації, у тому числі про оптимальні види практик у справі запобігання корупції й боротьби з нею, та обміну ними через посередництво міжнародних і регіональних організацій. Кожна держава – учасниця розглядає можливість здійснення контролю за своєю політикою і за практичними заходами боротьби з корупцією, а також проведення оцінки їхньої ефективності й дієвості. Конкретизація цих положень міститься в рекомендаціях міжнародних моніторингових організацій, які впроваджені також і в українське законодавство [5].

Масштаби поширення корупції у світі та посилення уваги міжнародного співтовариства до цього негативного явища перетворили корупцію на глобальну проблему сучасності. Багато країн, в тому числі й Україна, ввели в практику державної політики широкий арсенал заходів щодо протидії корупції. Проте, незважаючи на реалізацію протягом останніх років передбаченого нормативними актами України багаторівневого комплексу заходів в даній сфері (наприклад, створення Національного агенства з питань запобігання корупції, Вищого антикорупційного суду), корупція, як і раніше, серйозно ускладнює нормальне функціонування цілого ряду громадських механізмів, створює перешкоди на шляху проведення соціальних перетворень і підвищення ефективності економіки, викликає в суспільстві серйозну тривогу, формує недовіру до державних інститутів, а також зумовлює формування негативного іміджу України на міжнародній арені [6, с. 41].

Перемога України має дві складових – завдання воєнної поразки зовнішньому ворогу, становлення України як вільної та заможної країни. Для обох складових свобода від корупції має критичне значення.

Свобода від корупції може бути досягнута за рахунок поєднання ефективного запобігання корупції та невідворотності покарання за неї.

Державна антикорупційна програма на 2023–2025 рр. (ДАП) – це один з небагатьох комплексних документів, що дають відповідь на питання про те, як налаштувати державу бути ефективною. Виконання цієї програми дозволить забезпечити системність і скоординованість державної антикорупційної політики, адже навіть корисними, але епізодичними і безсистемними законодавчими ініціативами не можна забезпечити ефективність держави в цілому. Стійкі демократичні інституції – це необхідна умова перемоги над зовнішнім ворогом. Виконання програми допоможе ліквідувати причини корупції, а не лише боротись з її наслідками. Про це зазначив Голова НАЗК Олександр Новіков. З цим слід погодитись. Слід також погодитись з думкою Голови Громадської ради при НАЗК Катериною Бутко, яка зауважила, що війна лише підсилила необхідність прискорення боротьби з корупцією та реалізацію стратегічних документів, і що необхідно максимально прискорити виконання Антикорупційної програми та стратегії [7].

Таким чином, незважаючи на повномасштабну збройну агресію військ рф 24 лютого 2022 року та триваючий правовий режим воєнного стану на всій території України, боротьба з корупцією має бути забезпечена належним чином, оскільки це піднімає імідж держави Україна перед іноземними партнерами.

Слід також зазначити, що корупція – це правовий нігілізм, тобто деформаційний стан правосвідомості особи, який характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінностей права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій. Таким чином основними причинами корупції є недостатній рівень правової культури та свідомості.

Органами, які наділені повноваженнями здійснювати боротьбу проти корупції в Україні, є органи Національної поліції України, органи прокуратури, органи Національного антикорупційного бюро України, а також Національне агентство з питань запобігання корупції.

Література:

1. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/451/2023#Text (дата звернення: 05.11.2023).

2. Про правовий режим воєнного стану. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 05.11.2023).

3. Прес-релізи та звіти – Сприйняття населенням основних проблем (крім війни) та хто має докладати зусиль для боротьби з корупцією: результати телефонного опитування, проведеного 30 вересня-11 жовтня 2023 року. Домашня сторінка КМІС. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1322&page=1 (дата звернення: 05.11.2023).

4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (укр/рос). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 05.11.2023).

5. Про запобігання корупції. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 05.11.2023).

6. Скочиляс-Павлів О. В. Корупція як негативне соціально-правове явище: ознаки та причини. *Право та державне управління*. 2-ге вид. м. Львів, 2019. С. 41–46.

7. Свобода від корупції важлива для завдання воєнної поразки ворогу та становлення України як вільної та заможної країни / Олександр Новіков. НАЗК. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/svoboda-vid-koruptsiyi-vazhlyva-dlya-zavdannya-voyennoyi-porazky-vorogu-ta-stanovlennya-ukrayiny-yak-vilnoyi-ta-zamozhnoyi-krayiny-oleksandr-novikov/ (дата звернення: 05.11.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-72

РОЗМЕЖУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ ТА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ МАЙНА У ФОРМІ НАБУТТЯ

Панаід Ігор Васильович
аспірант кафедри кримінально-правової політики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

В статті 368-5 КК України сформульовано кримінально-правову заборону незаконного збагачення – набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ) перевищує її законні доходи. При цьому згідно п. 2 Примітки до вказаної статті, під набуттям активів розуміється їх набуття у власність як безпосередньо особою, уповноваженою на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, так і за її дорученням іншою фізичною чи юридичною особою, або можливість для особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними [1].

Використаний в диспозиції ст. 368-5 КК України термін «набуття» зустрічається і в ст. 209 КК України для виокремлення одного із способів вчинення діяння, яке становить об'єктивну сторону складу легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

Для уникнення колізій застосування вказаних норм необхідно виявити розбіжності між ними. Вбачається доцільним відповідне розмежування провести як за елементами складу, так і за їх призначенням в системі кримінального закону.

В науковій літературі зазначається, що основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209 КК України, єпорядок здійснення господарської діяльності, встановлений з метою протидії залученню в економіку майна, одержаного злочинним шляхом, а також вчинення цивільно-правових правочинів в частині використання майна, не пов'язаного з господарською діяльністю [2, с. 687]. Натомість, вбачається, що основний безпосередній об'єкт незаконного збагаченняохоплює об'єкти всіх кримінальних правопорушень публічного сектору згідно КК України, учинення яких може принести для спеціального суб'єкта незаконне збільшення майнових (матеріальних) активів, у тому числі родовий

об’єкт, який становитьсуспільні відносини щодо господарської діяльності [3, с. 275]. Обов’язковою ознакоюскладів вказаних кримінальних правопорушень є предмет– майно (активи). Однак, якщо для незаконного збагачення в першу чергу важлива вартісна характеристика предмета злочину – перевищення вартості активу над законними доходами посадової особибільше ніж на 6500 НМДГ, то предметом легалізації є майно щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом. Крім того, предмет цих злочинів має й сутнісні відмінності, адже актив у незаконному збагаченні включає, серед іншого, послуги, обсяг зменшення фінансових зобов’язань, чого немає при легалізації, де предметом є виключно майно. Об’єктивна сторона їх складів, незважаючи на певну схожість, має і розбіжності. У ст. 209 КК вона визначена альтернативними, крім набуття, формами, які закріплені в диспозиції цієї норми. При цьому при незаконному збагаченнінабуття майна (у формах,визначених в примітці до ст. 368-5 КК) може бути результатом кримінально-протиправного діяння, що презюмується чи являє собою умисну суспільно небезпечну дію, незаконність якої визначається на момент її вчинення. При легалізації ж під набуттям майна, одержаного унаслідок вчинення предикатного злочину, потрібно розуміти отримання такого майна винною особою, яка усвідомлює його відповідне походження, тим чи іншим оплатним чи безоплатним способом (купівля, отримання в обмін на інші предмети, прийняття як оплата за надані послуги або виконану роботу, одержання як подарунок або як плата за борг тощо) [2, с. 691]. Відмінності в об’єктивній стороні вказують і на відмінностів суб’єкті цих кримінальних правопорушень. Це стосується не лише того, що в незаконному збагаченні суб’єкт спеціальний – особа уповноважена на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, апри легалізації – загальний (хоча це також може бути і особа, наділена вказаними вище функціями). Ключова відмінність суб’єкта в іншому: суб’єкт незаконного збагачення при самозбагаченні і презюмуємого (предикатного) злочину співпадають, в той час як при легалізації у формінабуття майна суб’єкти предикатного злочину і легалізації різняться, інше розуміння, вбачається, суперечитиме суті легалізації майна. За суб’єктивною стороною зазначені злочини не мають відмінностей – обидва можуть бути вчинені лише з прямим умислом.

Викладене вище дозволяє зробити висновок щодо місця і ролі цих кримінально-правових заборон в системі кримінального закону. Хоча вони і належать до елементів завершального рубежу кримінально-правової протидії (боротьби) з корупційними правопорушеннями [4, с. 231, 233, 234], кримінально-правова заборона незаконного

збагачення спрямована на забезпечення відповідальності за латентні злочини вчинені в минулому, наслідки (результати) яких у вигляді активу, що не відповідає законним доходам спеціального суб'єкта, виявлені пізнішезавдяки індикаторам корупції; як правило, участь такого майно у цивільному обороті обмежена забезпеченням особистих потреб та інтересів спеціального суб'єкта та близьких йому осіб. Натомість, кримінально-правова заборона легалізації спрямована на недопущення потрапляння в економіку «брудних» грошей і майна шляхом його «знерухомлення» і стягнення в дохід держави, що забезпечує не лише притягнення винних до відповідальності, а й упередження вчинення злочинівчерез їх неефективність у зв'язку з неможливістю подальшого використання результатів – матеріальних та фінансовихактивів, отриманих злочинним шляхом. Отже, кожна з таких заборон виконує свої завдання та функції, а правозастосувачв залежності від встановлених фактичних обставин повинен забезпечити їх належне використання для боротьби як з корупційними, так і з іншими злочинами загальної кримінальної спрямованості.

Не виключенаодночасна наявністьв діях особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядуванняознак кожної з відповідних кримінально-правових заборон, наприклад, коли така особанабуває актив, вартість якого перевищує її легальний дохід більш як на 6500 НМДГ і при цьому усвідомлює злочинне його походження (придбання активу з усвідомленням, що для продавця він становив предметнеправомірної вигоди). Якщо іншим шляхом не можливо розв'язати конкуренцію кваліфікації цих норм, на нашу думку, критерієм обґрунтованостікваліфікації може бути оцінка суспільної небезпеки вчиненого, яка, на думку М.І. Панова та С.О. Харитонова, «є фундаментальною та надзвичайно важливою соціальною (матеріальною) ознакою кримінального правопорушення як діяння, що заподіює чи створює реальну загрозу заподіяння шкоди» об'єкту кримінально-правової охорони [5, с. 14]. Похідною від суспільної небезпеки є, серед іншого, ознака кримінально-правової караності діяння: що вище ступінь суспільної небезпечності, то тяжчим є той чи інший вид кримінального правопорушенняі суворішим ступінь його караності [5, с. 18]. Оскільки за вищенаведених обставин діянням особи завдаєтьсяшкода різним об'єктам кримінально-правової охорони (різним групам суспільних відносин), тобто йдеться про більш істотний характер суспільної небезпеки, обґрунтованість кваліфікації такого діяння безпосередньо пов'язаназ його кримінально-правовою караністю, тобто санкцією кримінально-правової норми, яка передбачає більш суворий вид і міру покарання. Тому встановлені в такому кримінальному провадженні фактичні обставини, що можуть свідчити про повторність,

попередню змову групи осіб чи організованої групи, великий чи особливо великий розмір, і, відповідно, впливати на можливий вид і розміросновного покарання за ст. 209 КК України, дозволяють за цим критеріємрозмежувати застосування таких кримінально-правових заборон. Враховуючи, щосанкція ст. 368-5 КК передбачає основне покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років, лише санкція частини 3 ст. 209 КК України, яка визначає цю норму як особливо тяжке кримінальне правопорушення з відповідальністю за основним покаранням у виді від 8 до 12 років позбавлення волі вказує на привалювання останньої за конкуренції їх кваліфікації.Згідно п. 2 Примітки до ст. 209 КК України під особливо великим розміром розуміється перевищення вартості легалізованого майна на 18 000 НМДГ, що у 2023 року перевищує 24 156 000грн. З огляду на те, що для криміналізації діянняпредмет незаконного збагачення має перевищувати 6500 НМДГ, що у 2023 році становить 8 723 000 грн, фактично вартість активу буде визначальною для кваліфікації дій особи: в межах від 8 723 001 грн.до 24 156 000 грн. включно можлива кваліфікація за ст. 368-5 КК України, а за більшої вартості предмета злочину – ч. 3 ст. 209 КК України. Кваліфікація ж діяння особи за ч. 2 ст. 209 КК (санкція якої передбачає основне покарання від5 до 8 років позбавлення волі), за ознакою великого розміру майна (більш як 6 000 до 18 000 НМДГ) замість ст. 368-5 КК України при конкуренції кваліфікацій вказаних норм, не відповідатиме ролі категорії суспільної небезпеки діяння, яка безпосередньо пов'язана з кримінально-правовою караністю останнього. Отже, при конкуренції кваліфікації ч. 2 ст. 209 і ст. 368-5 КК України перевага має бути надана ст. 368-5 КК України.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

2. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор». 2019. 1384 с.

3. Панаід І. В. Право і суспільство. 2023. № 4. С. 269–276.

4. Михайленко Д. Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2017. 582 с.

5. Суспільна небезпечність діяння – фундаментальна ознака поняття «кримінальне правопорушення» / М. І. Панов, С. О. Харитонов. *Юридична Україна*. 2019. № 10. С. 13–20.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-73

ЩОДО ІДЕНТИФІКУЮЧИХ ОЗНАК ЗЛОЧИННОЇ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Поліщук Сергій Геннадійович
здобувач ступеня доктора філософії
відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових і дієвих заходів. Одним із таких заходів має стати удосконалення системи запобігання катастроф техногенного та природного характеру в усіх сферах екологічно ризикованої діяльності.

Така діяльність, яке є джерелом підвищеної екологічної небезпеки, здатна перетворювати об’єкти довкілля внаслідок дії стихійних сил природи або техногенної руйнівної дії на екологічно небезпечний об'єкт, що вимагає застосування до нього комплексу відповідних заходів, зокрема «ізоляції» такого об'єкту від людини і суспільства, інших природних систем шляхом встановлення спеціального правового режиму, нейтралізації та ліквідації джерел небезпеки тощо. Зважаючи на реальність загроз заподіяння суттєвої, часто не відновлюваної шкоди життєво важливим інтересам людини, суспільства та держави внаслідок екологічних катастроф необхідність виконання повноважень особами, на яких покладено відповідні обов'язки в сучасних умовах виступають одними з найбільш актуальних соціально-правових проблем.

Злочинна бездіяльність таких осіб, потурання екологічно небезпечній поведінці в умовах глобальної екологічної кризи та масштабної екологічної злочинності становить значну суспільну небезпеку.

Аналіз відповідних кримінально-правових норм із позиції системного підходу надали аргументи для виокремлення злочинів даної категорії у відносно самостійну групу, що сприятиме їх комплексному дослідженню та удосконаленню. Наявність спільних для злочинів, що нормативно утворюють злочинну бездіяльність у сфері екологічної безпеки, кримінологічних і кримінально-правових ознак дає підстави для ідентифікації їх як окремого різновиду екологічної злочинності. Ознаками, що дозволяють виокремити кримінальні практики даної категорії у відносно самостійну групу, є:

– спільний об’єкт посягання, тобто суспільні відносини у сфері екологічної безпеки (на загальному та локальному рівнях);

– характер посягання та спосіб його вчинення у формі злочинної бездіяльності (або ж змішаної бездіяльності), що переважно проявляється у злочинному потуранні екологічно небезпечній діяльності (злочинна бездіяльність матиме місце й у випадку екологічно небезпечної ситуації природного характеру);

– особливості поведінки, що полягає виключно у невтручанні в розвиток екологічно небезпечної ситуації та незастосуванні (або ж неналежному застосуванні) заходів щодо протидії її розвитку;

– кримінально-правова формалізація діянь, що у сукупності утворюють злочинну бездіяльність у сфері екологічної безпеки, які відповідно до санкцій норм, що встановлюють відповідальність за їх вчинення, у розумінні ст. 12 КК України «Класифікація кримінальних правопорушень» [1] відносяться до злочинів (а не кримінальних проступків);

– статусно-правові ознаки осіб, які вчиняють злочинну бездіяльність у сфері екологічної безпеки (професійно-посадовий статус особи, в якому фіксується її соціальне, економічне та виробничо-технічне становище);

– подібність суб'єктного складу (наявність спеціального суб’єкта злочину – особи, на яку покладений спеціальний обов’язок протидіяти розвитку екологічно небезпечної ситуації; особи, на яку покладені обов’язки з проведення дезактиваційних чи інших відновлювальних заходів щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення; службової особи, яка відповідальна за подання відомостей про екологічний стан і захворюваність населення; спеціально відповідальної особи морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі; особи, що відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел небезпеки в зоні безпеки);

– подібність спрямованості та мотивації злочинної поведінки.

Оперування зазначеними ознаками надає змогу окреслити коло кримінальних практик, які варто розглядати у певній системній єдності як окремий об’єкт кримінологічного аналізу та запропонувати авторський варіант системи злочинів, що вчиняються шляхом бездіяльності у сфері екологічної безпеки, до яких варто віднести:

– невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України);

– приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238 КК України);

– забруднення моря у частині неповідомлення спеціально відповідальними за те особами морських та повітряних суден або інших

засобів і споруд, що знаходяться в морі, адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а у разі скидання з метою поховання – і організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати ними в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів (ч. 3 ст. 243 КК України);

– порушення законодавства про континентальний шельф України у частині невжиття особою, що відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел небезпеки в зоні безпеки, заходів для захисту живих організмів моря від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань та енергії (ч. 1 ст. 244 КК України);

– безгосподарське використання земель у частині умисного ухилення від обов'язкової рекультивації земель, порушених внаслідок дослідно-промислової розробки родовищ бурштину чи видобування бурштину на підставі спеціального дозволу на користування надрами (ч. 2, 3, 4 ст. 254 КК України).

Виокремлення кримінальних практик даної категорії у відносно самостійну групу та їх розгляд у певній системній єдності як окремого різновиду екологічної злочинності сприятиме їх комплексному дослідженню з метою формулювання на цій основі пропозицій кримінологічного та кримінально-правового характеру, спрямованих на забезпечення підвищення ефективності діяльності у сфері протидії злочинній бездіяльності у сфері екологічної безпеки.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 29.11.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-74

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ РАДІОЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Тернавська Анастасія Андріївна
кандидат юридичних наук, докторант
відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

Рівень небезпечності протиправних посягань у сфері радіоекологічної (ядерної та радіаційної) безпеки зумовлює актуальну потребу та пріоритетність недопущення негативних наслідків використання ядерних і радіоактивних матеріалів, відвернення загрози настання таких наслідків шляхом запобігання кримінальним практикам даної категорії.

В основі виділення досліджуваного феномену як окремого виду злочинності покладено відповідну сферу суспільних відносин, адже явища і процеси, що відбуваються у сфері радіоекологічної безпеки, у сукупності та взаємодії впливають на формування детермінуючих чинників, а відтак прямо або опосередковано зумовлюють власне сам феномен злочинної поведінки у цій сфері.

Вочевидь, ефективне запобігання та протидія злочинності у цій сфері потребує відповідного наукового забезпечення такої діяльності, насамперед чіткого уявлення щодо сутності, сучасного стану цього феномену. Відтак, вивчення і розв'язання задач щодо надання кримінологічної характеристики злочинності у сфері радіоекологічної безпеки є актуальним завданням кримінологічної науки.

Одним із методів, що застосовується при кримінологічному аналізі, є метод структурного аналізу, сутність якого полягає в диференціації системного об'єкта, подальшому дослідженні та наданні характеристики його складовим елементам. При цьому структурування може мати кілька варіантів залежно від мети та задач дослідження. У нашому дослідженні структурний аналіз спрямовується насамперед на дослідження змісту злочинів у сфері радіоекологічної безпеки, до яких ми відносимо ст. 265 КК України «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами», ст. 265[1] КК України «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію», ст. 267 КК України «Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та

їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами», ст. 267^1 КК України «Порушення вимог режиму радіаційної безпеки», ст. 274 КК України «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки». Початковим роком досліджуваного періоду обрано 2002 р. – перший повний рік після набуття чинності КК України, відповідно до норм якого визначена система зазначених злочинів.

Аналіз офіційних статистичних джерел дає підстави для висновку, що найрідше обліковувались злочини за ст. 265^1 КК України «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію». Зауважимо, що норми як ст. 265^1 КК України, так і ст. 267^1 КК України є відносними новелами кримінального законодавства, адже описані диспозицією діяння були криміналізовані у 2007 році унаслідок прийняття законів України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо боротьби з ядерним тероризмом у зв'язку з ратифікацією Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму» № 1071-V від 24.05.2007 [1] та «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення правил радіаційної безпеки» № 966-V від 19.04.2007 року [2]. Уведення до КК України зазначених статей було зумовлене необхідністю узгодження положень національного законодавства з зазначеними вище міжнародними документами, які зокрема передбачають застосування заходів кримінально-правового впливу у разі відповідних порушень. Як засвідчують статистичні відомості, з часу криміналізації зазначеного діяння за ст. 265^1 КК України «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію» порушувалось кримінальне провадження лише раз (у 2017 році).

Як і деякі інші кримінально-правові норми, що встановлюють відповідальність за злочини досліджуваної категорії, ст. 274 є новелою чинного КК України. Подібно до ст. 265^1 КК України, застосування норм, що встановлюють відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК України) також має одиничний характер. Так, за весь період дослідження було виявлено лише 12 таких злочинів, що становить лише 1,5% у структурі усіх досліджуваних злочинів. Підставами для порушення кримінальних проваджень були порушення оперативним персоналом і посадовими особами атомної електростанції відповідних інструкцій щодо правил ядерної або радіаційної безпеки й ліквідації аварій, що створило загрозу настання тяжких наслідків. Крім того, за ст. 274 КК України порушувались

провадження за повідомленнями із залізниці щодо радіаційно небезпечного металобрухту, потужність гамма-випромінювання якого значно перевищує встановлену норму, що створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків [3, с. 89].

Не зважаючи на незначну кількість облікованих злочинів даної категорії, думається, що реальна їх кількість є значно більшою. Зокрема, К.В. Плєвою «наводяться докази того, що статистичні дані про поширеність правопорушень у сфері поводження з радіоактивними матеріалами слід оцінювати з врахуванням високого ступеня латентності, оскільки радіоактивний вплив не фіксується органами почуття людини без спеціальних реєструючих приладів, а особи, відповідальні за радіоактивну безпеку, часто не зацікавлені в розголошуванні фактів незаконних дій, якщо вдалося попередити настання шкідливих наслідків» [4, с. 9].

Отже, статистично практично повністю злочини у сфері радіоекологічної безпеки представлені незаконним поводженням з радіоактивними матеріалами (ст. 265 КК України) – 29,4%, порушенням правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами (ст. 267 КК України) – 12,3% та порушенням вимог режиму радіаційної безпеки (ст. 267^1 КК України) – 56,8%.

Як зауважує С.А. Новачук, який досліджував правозастосовну практику щодо порушення вимог режиму радіаційної безпеки, «такі правопорушення поширені, проте, переважно, одноманітні, зважаючи на розповсюдженість типових злочинних та інших протиправних дій. Водночас, є підстави вважати, що згадані правопорушення мають значну латентну складову, становлять підвищену небезпеку у зв'язку із вчиненням їх службовими особами або за сприяння останніх» [5, с. 28].

Що стосується інших видів досліджуваних злочинів, зазначимо, що предметом як незаконного поводження з радіоактивними матеріалами, так і порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами є радіоактивні матеріали, зокрема ядерні матеріали, радіоактивні речовини і радіоактивні відходи, а також радіаційні джерела і джерела радіоактивного (іонізуючого) випромінювання. Однією з передумов відносної поширеності таких посягань є їх активне застосування для виробничих, медичних потреб, а також і наукових досліджень.

Отже, розраховані показники структури злочинності у сфері радіоекологічної безпеки можуть стати складовою кримінологічної характеристики стану досліджуваного виду злочинності, дослідження її детермінант та основою для розроблення та здійснення відповідних заходів протидії злочинам даної категорії.

Література:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо боротьби з ядерним тероризмом у зв'язку з ратифікацією Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму: Закон України від 24.05.2007 № 1071-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-16#Text (дата звернення: 12.08.2023).
2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення правил радіаційної безпеки: Закон України від 19.04.2007 № 966-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-16#Text (дата звернення: 12.08.2023).
3. Турлова Ю. А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії: монографія. Київ : Знання України, 2018. 459 с.
4. Плєва К. В. Кримінальна відповідальність за суспільно небезпечні діяння стосовно радіоактивних матеріалів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 16с.
5. Новачук С. А. Розслідування порушення вимог режиму радіаційної безпеки : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. 224 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-75

ПАРАМЕТРИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Фролова Олена Григорівна
кандидат юридичних наук,
професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-науковий інститут права імені князя Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
м. Київ, Україна

Для того, щоб правильно забезпечити кримінально-правову охорону фармацевтичної діяльності, потрібно встановити, які негативні, несприятливі діяння, що вчиняються людьми, є настільки небезпечними для суспільства, щоб законодавець міг їх визнати кримінальними правопорушеннями, а також визначити покарання, що можуть бути призначені судом від імені держави за вчинення таких

діянь [1, с. 11]. Такі визначення здійснюються на підставі положень кримінального права, що дістають своє вираження в нормах Особливої частини КК [1, с. 11].

Визначення «параметрів» кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності має включати, по-перше, аналіз групи норм Особливої частини КК, які систематизовані певним чином та визначають ознаки складів кримінальних правопорушень конкретних видів *(перша нормативна складова кримінально-правової охорони),* та, по-друге, визначення особливостей заходів кримінально-правового характеру як кримінально-правових наслідків, що настають (застосовуються) за вчинення відповідних видів кримінальних правопорушень, та «перебувають» у межах і поза межами кримінальної відповідальності *(друга нормативна складова)* [2, с. 37–42].

Загальний рівень передбачає з'ясування значення певних елементів і ознак складів кримінальних правопорушень, що є спільними для декількох конкретних видів кримінальних правопорушень та відіграють роль підстави (критерію) систематизації (виділення) групи кримінальних правопорушень, що посягають на фармацевтичну діяльність (або, іншими словами, для з'ясування змісту елементів і ознак складів як підстави виділення групи норм-заборон Особливої частини КК, що забезпечують кримінально-правову охорону фармацевтичної діяльності у цілому або окремих компонентів цієї діяльності). **Конкретно-змістовний рівень** потребує, по-перше, більш глибокого аналізу конкретних *системно-структурних і змістовних характеристик* нормативно-теоретичної юридичної конструкції відповідних складів кримінальних правопорушень (тобто у конкретному змісті так званих «юридичних складів кримінальних правопорушень», що певним чином «представлені» у нормах Особливої частини КК). По-друге, для «реалізації» конкретно-змістовного рівня необхідно передусім визначити *обов'язкові ознаки* зазначених юридичних конструкцій (тобто юридичних складів кримінальних правопорушень), а також дослідити особливості *поєднання цих ознак між собою* «усередині» змісту цих конструкцій [3, с. 451–467, 481–498].

З урахуванням наведеного вище, «**загальна характеристика»** норм Особливої частини КК України, що забезпечують кримінально-правову охорону фармацевтичної діяльності ґрунтується передусім на визначенні місця цих норм в системі Особливої частини КК та особливостях їх системної побудови, а відтак, потребує відповіді на наступні основні запитання, що стосуються «нормативного рівня»:

1) як само в межах Особливої частини КК «представлена» група норм, що об'єднує різноманітні соціально-правові властивості «ураженості» фармацевтичної діяльності, що є шкодою певного виду;

2) як саме особливості цієї «ураженості» враховуються у змісті відповідної групи норм Особливої частини КК, що забезпечують кримінально-правову охорону фармацевтичної діяльності;

3) яке значення для виділення цієї групи норм Особливої частини КК мають охоронювані кримінальним законом ***соціальні цінності*** у сфері фармацевтичної діяльності, що зазнають свого «ураження» вчиненим діянням (адже саме посягання на елементи фармацевтичної діяльності, що утворює її «ураження», певним чином «перетворює» об'єкт кримінально-правової охорони на об'єкт кримінального правопорушення).

Аналіз норм Особливої частини КК України показав, що у межах останньої закріплена група норм, яка об'єднує різноманітні соціально-правові властивості «ураженості» фармацевтичної діяльності, що є шкодою певного виду: 1) порушення прав, свобод та інтересів суб'єктів фармацевтичної діяльності, а також порушення зв'язків між суб'єктами фармацевтичної діяльності, які забезпечують обіг лікарських засобів у його окремих частинах (ст.ст. 141, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 313, 311, 312, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 321-1, 321-2, 322, 323, 325 КК);

2) порушення прав, свобод та інтересів суб'єктів фармацевтичної діяльності, а також порушення зв'язків між суб'єктами фармацевтичної діяльності незалежно від того, чи забезпечують або не забезпечують вони обіг лікарських засобів (ст.ст. 132, 134, 138, 142, 145 КК);

3) порушення таких зв'язків між суб'єктами фармацевтичної діяльності, які мають характер виконання професійних обов'язків цими суб'єктами (ст.ст. 131, 139, 140 КК);

4) порушення прав, свобод та інтересів суб'єктів державного регулювання фармацевтичної діяльності, зв'язків між цими суб'єктами та іншими суб'єктами фармацевтичної діяльності, що поширюється на окремі компоненти обігу лікарських засобів, а також порядку державного регулювання фармацевтичної діяльності в цілому (ст.ст. 142, 321-2 КК).

Отже, при виділенні названих видів «ураженості» **охоронюваних кримінальним законом соціальних цінностей,** слід враховувати такі компоненти фармацевтичної діяльності, що «виражають»: права, свободи та інтереси суб'єктів фармацевтичної діяльності, а також зв'язки між суб'єктами фармацевтичної діяльності, які забезпечують обіг лікарських засобів; права, свободи та інтереси суб'єктів фармацевтичної діяльності, а також зв'язки між суб'єктами фармацевтичної діяльності незалежно від того, чи забезпечують або не забезпечують вони обіг лікарських засобів; зв'язки між суб'єктами фармацевтичної діяльності, які мають характер виконання професійних обов'язків

названими суб'єктами; права, свободи та інтереси суб'єктів державного регулювання фармацевтичної діяльності, зв'язки між цими суб'єктами та іншими суб'єктами фармацевтичної діяльності, що поширюється на окремі компоненти обігу лікарських засобів, а також порядок державного регулювання фармацевтичної діяльності в цілому.

Література:

1. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 680 с.

2. Берзін П. С. Кримінальне право. Загальна частина : підручник. У 3-х т. Т. І. Загальні засади / П. С. Берзін. 2-ге вид., виправ. та доп. Київ : ВД "Дакор», 2019. 562 с.

3. Берзін П. С. Поведінка людини в кримінальному праві, кримінальне правопорушення та склад кримінального правопорушення : навч. посіб. Київ : Алерта, 2023. 558 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-76

ДЕЛІКТИ СТВОРЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНІ АСПЕКТИ

Шамсутдінов Олександр Володимирович
кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник
Міжвідомчий науково-дослідний центр
з проблем боротьби з організованою злочинністю
при Раді національної безпеки і оборони України
м. Київ, Україна

Якщо звернутися до класифікації складів кримінальних правопорушень за типом конструкції їх об'єктивної сторони в диспозиції кримінально-правової норми, то вітчизняна доктрина кримінального права зазвичай відносить так звані «делікти створення небезпеки» до матеріальних складів. На перший погляд, аргументи, що наводяться задля обґрунтування такої позиції, є доволі логічними: делікти створення небезпеки завдають шкоду суспільним відносинам, поставленим під охорону закону про кримінальну відповідальність, та потребують встановлення причинного зв'язку між власне діянням та створеною ним небезпекою для визнання такого кримінального

правопорушення закінченим. Тобто загроза заподіяння шкоди розцінюється як своєрідний суспільно небезпечний наслідок [1, с. 123].

Водночас очевидно, що суспільна небезпечність деліктів створення небезпеки полягає в тому, що вони не заподіюють істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі, а створюють можливість заподіяння такої шкоди. І хоча така можливість має бути не абстрактною, а реальною, вона все ж таки залишається лише можливістю, а не дійсністю. Як влучно зазначає М. В. Іщенко, «небезпека для життя, здоров'я людей або довкілля має бути реальною, що свідчить про появу такого небезпечного стану, за якого зазначені наслідки можуть настати як закономірні та необхідні, проте не настали з незалежних від винного причин» [2, с. 103–104]. Інакше кажучи, делікти створення небезпеки фактично сформульовані законодавцем як закінчений замах на вчинення кримінального правопорушення за будь-якої форми вини. Тобто кримінально протиправний наслідок не настає взагалі або настає інша шкода, яка не є конструктивною ознакою кримінального правопорушення.

Відповідно у дослідників виникають справедливі питання щодо доцільності розуміння можливості заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони як суспільно небезпечного наслідку [3, с. 231].

За таких умов делікти створення небезпеки лише умовно можна віднести до матеріальних складів злочинів. Адже на відміну від наслідків у вигляді реальної шкоди, яка має конкретний характер і розмір, створену загрозу заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони на практиці нерідко важко встановити. Так, О. О. Дудоров і Р. О. Мовчан, досліджуючи «земельні злочини екологічної спрямованості», за результатами аналізу матеріалів судової практики роблять висновок, що під час встановлення такої конструктивної ознаки, як «створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля»», правозастосовні органи зіштовхуються із серйозними проблемами, зумовленими головним чином її оцінним характером: суди ухвалюють суперечливі рішення, правозастосувачі, здійснюючи кримінально-правову кваліфікацію вчиненого, демонструють формальний підхід [4, с. 121]. У ході монографічного дослідження кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою В. І. Борисов і Г. С. Крайник узагальнили відповідну правозастосовну практику, яка засвідчила численні помилки слідчих і суддів: «практичним працівникам інколи досить важко встановити, чи була реальна загроза заподіяння шкоди, чи мала місце лише абстрактна загроза заподіяння такої шкоди» [5, с. 106].

Якщо проаналізувати монографії, присвячені дослідженням окремих складів злочинів (груп злочинів, об'єднаних спільним родовим об'єктом), які сформульовані законодавцем як делікти створення небезпеки, то з'ясується, що далеко не всі науковці відносять склади таких кримінальних правопорушень до матеріальних. Наприклад, В. К. Матвійчук, досліджуючи теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього середовища, відносить склади злочинів проти довкілля, які сформульовані як делікти створення небезпеки, до формальних. При цьому науковець наводить результати опитування 800 слідчих органів внутрішніх справ і прокуратури, а також 200 суддів, згідно з яким 45% правозастосувачів поділяють зазначену позицію [6, с. 186]. В. М. Куц, С. В. Гізімчук і В. О. Єгорова розглядаючи простий склад незаконного проведення дослідів над людиною (ч. 1 ст. 142 КК України), визнають його деліктом створення небезпеки і вважають злочином з формальним складом, адже з моменту свого початку незаконний дослід формує закінчений злочин [7, с. 148]. Надаючи характеристику об'єктивній стороні екоциду (ст. 441 КК України), О. Ф. Бантишев і Б. В. Романюк зауважують, що його третю форму (вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу) слід віднести до злочинів із формальним складом, «оскільки вчинення таких діянь незалежно від наслідків дає нам склад закінченого злочину» [8, с. 149–150].

Водночас у кримінально-правовій доктрині існують також інші підходи до встановлення місця загрози спричинення шкоди в системі ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Наприклад, одні науковці (М. І. Панов, В. П. Тихий, Є. В. Фесенко та ін.) вважають, що створення небезпеки настання шкідливих наслідків є певним етапом у процесі становлення злочинного діяння: за певних умов створення небезпеки може бути або властивістю самого злочинного діяння, або певним його наслідком [9, с. 7; 10, с. 121–122]. Інші, переважно вчені радянської доби (А. А. Тер-Акопов, Г. В. Тимейко та ін.), стверджують, що склади створення небезпеки займають проміжне положення між матеріальними і формальними. Наприклад, професори О. В. Пчеліна і В. Б. Пчелін звертають увагу, що склад злочину «екоцид» має особливу конструкцію, яка відрізняється від типових формальних складів необхідністю практичного встановлення не тільки діяння, але й створеної ним реальної небезпеки настання наслідків у вигляді екологічної катастрофи, а від типових матеріальних складів – необов'язковістю настання таких наслідків для визнання злочину закінченим [11, с. 188]. Автор приєднується до останньої позиції, адже можливість настання істотної шкоди не можна віднести лише до властивостей діяння і водночас не можна розглядати як дійсний

наслідок, тобто як фактичну істотну шкоду. Отже, юридична конструкція *складів небезпеки* настільки суттєва, що їх доцільно виділити в самостійний вид (поряд із формальними і матеріальними складами кримінальних правопорушень).

При цьому, зважаючи на суттєві складнощі при застосуванні кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за вчинення деліктів створення небезпеки, слід погодитись із влучним висновком О. О. Дудорова і Р. О. Мовчана, що для вирішення конкретних кримінально-правових проблем потрібні чіткі нормативні і правозастосовні орієнтири, засновані на наукових здобутках. Визначну роль такого правозастосовногоорієнтиру вчені відводять Пленуму Верховного Суду, який статтею 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» уповноважений надавати за результатами узагальнення судової практики роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства [12, с. 122]. Подібну позицію займає і В. В. Локтіонова, яка пропонує з метою підвищення ефективності застосування норм про відповідальність за створення небезпеки заподіяння фізичної та екологічної шкоди у кримінальних правопорушеннях проти довкілля (ч. 1 ст. 239, 239-1, 240-244, ч. 1 ст. 253 КК України) у відповідній поставові Пленуму Верховного Суду передбачити конкретні критерії визначення реальності небезпеки спричинення шкоди [13, с. 221].

Дійсно, подібне тлумачення кримінального закону є унікальним явищем у вітчизняній правовій культурі, тож автор підтримує зазначений підхід і пропонує, своєю чергою, використати цей ефективний інструмент «судових рекомендаційних роз'яснень вищого рівня» для використання при застосуванні працівниками органів з охорони правопорядку і суддями кримінально-правових норм про відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень, які сформульовані як склади небезпеки. Зокрема, доцільно на підставі наявних наукових досліджень та судової практики розробити постанову Пленуму Верховного Суду про найбільш складні у правозастосуванні делікти створення небезпеки.

Література:

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. 456 с.

2. Іщенко М. В. Створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля як наслідок забруднення або псування земель. *Науковий вісник*

Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2018. № 32. С. 102–105.

3. Федчун Н. О. Особливості кваліфікації та покарання за забруднення моря. *Право і суспільство*. 2017. № 5. Ч. 2. С. 230–234.

4. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Земельні злочини екологічної спрямованості: від деліктів створення небезпеки до оптимальної законодавчої моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 120–130. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/29

5. Борисов В. І., Крайник Г. С. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : монографія. Харків : Юрайт, 2012. 296 с.

6. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : монографія. Київ : Національна академія управління, 2011. 368 с.

7. Куц В. М., Гізімчук С. В., Єгорова В. О. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення дослідів над людиною : монографія. Харків : Юрайт, 2012. 304 с.

8. Романюк Б. В., Бантишев О. Ф. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку : монографія. Київ : Крок, 2018. 236 с.

9. Тихий В. П. Відповідальність за злочини проти безпеки людини. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2016 :* збірник наукових праць / відп. ред. проф. О. В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 5–13.

10. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони : монографія. Київ : Атіка, 2004. 280 с.

11. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Проблеми фіксування та розслідування екоциду в умовах воєнного стану. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, реальний та національний виміри* : зб. доп. науково-практ. конф (м. Вінниця, 12 квітня 2023 р.). Вінниця : Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2023. С. 187–189.

12. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Судова практика у справах про кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва: питання кваліфікації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 116–122. DOI : https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-2/26

13. Локтіонова В. В. Створення небезпеки заподіяння фізичної та екологічної шкоди у злочинах проти довкілля. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція.* 2013. № 5. С. 219–223.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-77

ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ДИТИНИ У СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: МІЖНАРОДНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ВИМІРИ

Юзікова Наталія Семенівна
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

Насильство над дітьми – негативне явище, що має різні види і форми прояву. Це стосується всіх культур, класів, етносів і релігій. Від насильства страждають мільйони дітей у всьому світі. Незалежно від того, чи відбувається це у родині, навчальному закладі, органах опіки та інших містах це часто супроводжується байдужим ставленням суспільства і проходить без належної реакції та осуду поведінки кривдника, а відповідно і санкцій до нього. Насильство має багато форм, включаючи сексуальне насильство, дитячу порнографію, експлуатацію дітей, торгівлю дітьми, дитячу працю, експлуатацію та рабство; а також вербування та експлуатацію дітей злочинними та озброєними групами, включаючи терористичні та насильницькі екстремістські угруповування.

Міжнародні декларації, конвенції, резолюції, директиви рамкові рішення представляють собою загальновизнаний кейс, який сприяє розумінню і прийняттю пануючих правових цінностей та ідей у сфері забезпечення прийнятного, безпечного розвитку особистості дитини. Міжнародно-правові норми та рекомендації, з одного боку, формують сучасне ставлення світової спільноти до соціалізації дитини, формування у неї суспільно прийнятних навичок, потреб, інтересів. З іншого боку, вони створюють необхідність особливого правового захисту дитини, та запровадження системи заходів протидії негативному впливу на фізичне, емоційне та психологічне благополуччя дитини, у тому числі небезпечній моделі поведінки (булінгу, тролінгу, грумінгу, кібербулінгу, секстингу, трейнсерфінгу тощо) уювенальному середовищі.

Відповідно до Глобального звіту «Про стан справ у сфері запобігання насильству щодо дітей», один мільярд дітей – або кожна друга дитина у світі – страждають від тієї чи іншої форми насильства щороку. На додаток до безпосередньої шкоди, яку воно завдає окремим особам, сім'ям та громадам, насильство над дітьми має згубні наслідки на все

життя, які підривають потенціал окремих людей, а коли воно охоплює мільярди людей, може перешкоджати економічному розвитку держави і суспільства [1].

За даними Офісу Генеральної прокуратури України у 2022 році кількість потерпілих від кримінальних правопорушень пов'язаних із домашнім насильством становить 3292 особи, з яких 87 неповнолітті, 119 малолітні. За ст. 126[1] КК України – 1449 потерпілих осіб, з них 9 неповнолітніхта 13 малолітніх осіб.У 2021 році було зареєстровано 4751 – потерпілих від домашнього насильства (за ст. 126[1] КК України – 2396 осіб), з них неповнолітніх – 192, малолітніх 227. У 2020 році цей показник – 3986 потерпілих осіб від домашнього насильства (за ст. 126[1] КК України – 2192 потерпіла особа), з яких неповнолітні – 80, малолітні – 119 [2]. Виходячи з даних статистики спостерігається тенденція до поступового зниження кількості потерпілих від домашнього насильства.Це може бути наслідком ефективної профілактичної роботи та заходів протидії, або – високої латентності таких діянь. Латентність домашнього насильства, особливо щодо дитини обумовлена: обмеженою можливістю повідомити про насильство враховуючи погрози кривдника; відсутність розвинутої системи кризових центрів та центрів медико-соціальної реабілітації жертв домашнього насильства; недостатній рівень довіри правоохоронним органам; байдуже ставлення суспільства до фактів насильства. Також, вказані статистичні дані свідчать, про те, що малолітні становлять до 5% у загальній структурі потерпілих від домашнього насильства, а неповнолітні до 3%. Адже малолітня особа позбавлена тих можливостей захисту, які є у дорослої чи неповнолітньої особи, тому саме малолітні діти потребують особливої уваги і захисту з боку держави, суспільства та громади.

Закриття шкіл, викликане пандемією COVID-19, вплинуло на понад 1,5 мільярда дітей та молоді у всьому світі. Запровадження вимушених заходів фізичного дистанціювання, запроваджені у відповідь на пандемію значно підвищили ризик насильства в сім'ї та зловживань в Інтернеті. В Україні ситуація щодо захисту дитини від насильства ускладняється воєнним станом, наявністю тимчасово окупованих територій, територій активних бойових дій де діти перебувають у постійному стресі і можуть потерпати від різних форм насильства.

Стратегія Ради Європи з прав дитини (2022–2027) «Права дітей в дії: від стабільної реалізації до спільного новаторства» [3]; План дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова» у національній теорії та практиці [4]; Керівні принципи поваги, захисту та реалізації права дитини в цифровому середовищі (2018) [5], Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних

національних стратегій щодо захисту дітей від насильства [6] та ін. утворюють праве підґрунтя у системі формування ефективних заходів запобігання насильству у ювенальному середовищі.

Конвенція ООН Про права дитини є важливим інструментом запобігання і протидії різним видам насильства, у тому числі домашньому насильству. У ст. 19 передбачено захист дітей від будь-яких форм фізичного та психологічного насильства, зловживання та заподіяння шкоди їх здоров'ю та гідності, недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи [7].

Конвенція ООН Про права дитини закріпила принцип «найкращих інтерсів» дитини. Так, у ст. 3 Конвенції В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини [7]. Так, наприклад у Колумбії, законодавство, що захищає права дітей та підлітків від реклами, засноване на визнанні їх суб'єктами особливого конституційного захисту. Так, принцип найкращих інтересів дитини використовується як керівництво для формулювання та інтерпретації правил реклами, що впливає на цю групу населення; він також вказує на конкретні зобов'язання як для держави, так і для бізнес-сектору, щоб матеріалізувати захист, належний кожному з них [8].

У Віденській декларації 1993 р. наголошується на тому, що домашнє насильство є формою дискримінації та порушенням прав людини, і потребує відповідних заходів на національному та міжнародному рівнях [9].

У Конвенції Ради Європи Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) (ратифікована Україною 20.06.2022, набрала чинності 01.11.2022) визначені наступні цілі: захист жінок від усіх форм насильства й недопущення, кримінальне переслідування та ліквідація насильства стосовно жінок і домашнього насильства; сприяння ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок та заохочення дійсної рівності між жінками та чоловіками, у тому числі шляхом надання жінкам самостійності; розробка всеосяжних рамок, політики та заходів для захисту всіх жертв насильства стосовно жінок і домашнього насильства та надання їм допомоги; заохочення міжнародного співробітництва з метою ліквідації насильства стосовно жінок і домашнього насильства; забезпечення підтримки та надання допомоги організаціям та правоохоронним органам в ефективному

співробітництві для прийняття комплексного підходу до ліквідації насильства стосовно жінок і домашнього насильства» [10].

Модельний закон ООН Про домашнє насильство (02.02.1996 р.) передбачає визнання домашнього насильства як злочину та встановлює правовий механізм для запобігання, виявлення та покарання за такі дії [11]. Зокрема, він передбачає встановлення спеціалізованих служб, які займаються попередженням та протидією домашньому насильству, а також захистом жертв. Закон також містить положення про захист прав дітей та жінок від домашнього насильства. Він зобов'язує держави забезпечувати підтримку та допомогу жертвам, включаючи медичну, психологічну та юридичну допомогу.

Національну правову модель протидії домашньому насильству та насильству щодо дитини становлять: закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»,«Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року», (відповідно до вказаної програми передбачено проходження психологічної програми підготовки суддів, прокурорів, адвокатів, слідчих по реалізації норм права в інтересах постраждалої дитини з урахуванням міжнародних стандартів та рекомендацій); криміналізація домашнього насильства (ст. 126^{-1}КК України), введення обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство (ст. 91^{-1} КК України), та відповідальності за «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників» (ст. 390-1 КК України); адміністративна відповідальність за домашнє насильство та булінг (Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування, ст. 173^{-2} КУпАП, Булінг (цькування) учасника освітнього процесу, ст. 173^{-4} КУпАП).Кримінологічний аналіз вітчизняного правового кейсу свідчить, що, основні положення міжнародних норм щодо захисту дитини від насильства, відображені у законодавстві України.

Серед засобів запобігання домашньому насильству необхідно виокремити: проведення профілактичної роботи з сім’ями, у тому числі шляхом роз'яснювальної роботи щодо неприпустимості психологічного, фізичного, економічного насильства щодо дитини; розробку та запровадження програмних заходів запобігання домашнього насильства в установах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, правоохоронних органах; запровадження адресних, своєчасних механізмів реакції на звернення постраждалих від домашнього насильства осіб, у тому числі дітей; забезпечення доступу до кваліфікованої правової та психологічної допомоги потерпілим від домашнього

насильства; формування у суспільнійсвідомості негативного ставлення до фактів домашнього насильства через проведення інформаційно-освітньої роботи, медійних компаній та інших заходів; активне залучення свідомої громади до протидії насильству; запровадження компенсаторних заходів тощо.

Підсумовуючи важливо зазначити, що вітчизняний підхід до формування системи заходів запобігання і протидії домашньому насильству має належне правове підґрунтя що відповідає міжнародним нормам у цій сфері. Ефективна протидія негативній тенденції насильства над дітьми може бути забезпечена шляхом запровадження широкомасштабних заходівсоціально-психологічного, організаційно-управлінського, кримінально-правового, економічного та медичного характеру, як на національному, так і на глобальному рівні.

Дотримання міжнародних засад захисту дитини від насильства, забезпечення своєчасного та ефективного захисту прав дітей у кризових та надзвичайних ситуаціях, подібних до тієї, з якою діти стикаються в Україні,сприятиме успішній післявоєнній розбудові та підвищенню іміджу країни у світі.

Література:

1. Global status report on preventing violence against children 2020. URL: https://iris.who.int/bitstream/handle/

2. Єдиний звіт про криміналоьні правопорушення за 2022 рік. URL: https://new.gp. gov. ua/ ua/posts/statistika

3. Council of Europe Strategy for the rights of the child (2022–2027) «Children's Rights in Action: from continuous implementation to joint innovation» . URL: https://rm.coe.int/

4. План дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова» у національній теорії та практиці. URL: https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/
1680aa8282

5. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment. CM/Rec (2018)7. URL: https://rm.coe.int/

6. Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій щодо захисту дітей від насильства URL:https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046d3a0

7. Конвенція ООН Про права дитини. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

8. Woolcott Oyague, Olenca, y Rosa Elizabeth Guío Camargo. 2022. Niños, niñas y adolescentes como sujetos de protección constitucionales frentealapublicidadenColombia.NovumJus16, núm. 3: 257–282

9. Віденська декларація і Програма дій [Прийняті на Всесвітній конференції з прав людини (Відень, 25 червня 1993 року). URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/vienna-declarationand-programme-action

10. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

11. UN Handbook for Legislation on Violence against Women. *The Advocates for Human Rights* : сайт. URL: http://www.stopvaw.org/united_ nations_ model_ legislation

НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-78

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВОГО ОБМЕЖЕННЯ У КОРИСТУВАННІ СПЕЦІАЛЬНИМ ПРАВОМ ТА ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ

Барбарич Єлизавета Олександрівна
студентка 1 курсу другого (магістерського) рівня освіти
факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Війна в Україні прямо пропорційно впливає на міжнародні договори, адже, в сучасному світі всі бізнес процеси, а особливо міжнародні – є тісно пов'язані одні з одними. Адже міжнародні компанії співпрацюють з партнерами по всьому світу, мають представництва в іноземних країнах, і Росія не є виняток. Проте, її вторгнення в 2022 році змінило світовий бізнес та змусило сотні компаній вийти з російського ринку та розірвати договори про подальшу співпрацю.

Через вторгнення Росії в Україну компанії по всьому світу оголосили про вихід із Росії. Припинення багаторічних правових відносин є складним завданням і може поєднуватися з ризиками відповідальності, а також потенційними претензіями.Саме для розуміння правових основ впливу війни на міжнародні договори у 2011 р. Генеральною Асамблеєю ООН був схвалений проект статей «Про наслідки збройних конфліктів для міжнародних договорів» [1], в якому окреслені тільки загальні засади дії міжнародних договорів під час збройного конфлікту і ґрунтується на загальноприйнятій практиці та потребах сучасних міжнародних правовідносин. Саме використання цих статей є актуальним у умовах війни в Україні.

На урядовому рівні, багато країн дуже швидко перейшли до введення санкційних пакетів, спрямованих на припинення припливу іноземного капіталу до Росії. У відповідь Росія прийняла низку нових законів, які часто називають «контрсанкціями».

На основі даних міжнародних компаній про їхній вихід з російського ринку ми дослідили, що постраждали практично всі міжнародні компанії, які працюють з Росією. Адже основним завданням компанії є забезпечення безпеки та благополуччя співробітників на місцях або безпосередньо порушених вторгненням, забезпечення дотримання нових міжнародних санкцій та моніторинг російського законодавства, що змінюється, і саме тому багато компаній вирішили згорнути свою діяльність у Росії [2].

Будь-які суперечки, які можуть виникнути у при розірванні договору вирішуються на основі статті 83, статуту ОНН [3], який передбачає тільки мирне вирішення. Проте призупинення договору не звільняє компанію від його виконання, що теж передбачено статтею 10.

Деякі договори можуть містити зазначене право розірвання, якщо обставини, які є форс-мажорними, зберігаються протягом певного періоду часу. Це право може бути реалізовано тільки стороною, яка не заявила про форс-мажор, або будь-яку із сторін. Там, де немає такого становища, немає права автоматичне припинення дії [2]. Також статтями передбачено, що держава агресор, в нашому випадку Росія не має права призупинити дію договору з своїх корисливих мотивів.

Доктрина про фрустрацію також може мати значення та може застосовуватися, якщо можна показати, що виконання стало неможливим або незаконним внаслідок непередбачених обставин, або коли виконання стало радикально відрізнятися від того, що було узгоджено, і якщо немає договірного положення (наприклад, форс-мажору), що передбачає таку подію. З цього випливає, що в обставинах, коли російський контрагент піддається санкціям, сторона, що розриває, може скористатися доктриною фрустрації, щоб розірвати договір і виконати будь-які подальші зобов'язання щодо нього [4].

Із початком вторгнення Росії в Україну також вступили в силу такі міжнародні договори як Конвенція про поліпшення долі поранених та хворих у діючих арміях [5], Конвенція про поводження з військово службовими [6], на які Росія просто «наплювала», що засвідчує фізичних стан українських військовополонених, яких не то що не утримують в нормальних умовах, з них просто знущаються [7].

Ми вважаємо, що саме вторгнення Росії в Україну порушує статтю 2 Статуту ООН, центральний принцип статуту, який вимагає від держав-членів ООН утримуватись від «застосування сили проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави» [3].

Припущення президента Володимира Путіна та інших російських офіційних осіб про те, що застосування Росією сили виправдане відповідно до статті 51 Статуту ООН, не має ні фактичної,

ні юридичної підтримки. Стаття 51 передбачає, що «ніщо у цій Хартії не обмежує невід'ємного права на індивідуальну чи колективну самооборону у разі збройного нападу на члена Організації Об'єднаних Націй».

На нашу думку, заяви Путіна про те, що Україна робила «геноцид» проти росіян у Донецьку та Луганську, хоч і є слабо завуальованою спробою виправдати застосування Росією сили мовою міжнародного права, також не підтверджуються фактами і в жодному разі не дають Росія має право розпочати вторгнення в Україну [8]. Конвенція про геноцид, визначає геноцид як певні дії, спрямовані на повне або часткове знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи [9]. Немає жодних доказів того, що Україна брала участь у якихось із зазначених дій, і тим більше жодних доказів наміру повністю або частково знищити будь-яке угруповання на сході України. Навіть, якщо український уряд вчинив порушення прав людини щодо росіян на сході України, ні Конвенція про геноцид, ні Статут ООН не дозволяють сторонам конвенції або державам-членам застосовувати силу для виправлення актів геноциду або серйозних порушень прав людини.

На додаток до фінансових санкцій, введених на двосторонній основі Сполученими Штатами та багатьма іншими країнами, Росія, ймовірно, зіткнеться з масовим засудженням та ізоляцією у міжнародних організаціях. Рада Європи призупинила участь Росії у своєму Комітеті міністрів та своїй Парламентській асамблеї. Разом із тим, Рада Безпеки ООН проголосувала за резолюцію, що зобов'язує, засуджує вторгнення і вимагає від Росії припинення військових дій і відходу з території України. Але Росія, як постійний член Ради Безпеки, наклала вето на резолюцію.

Ми вважаємо, що Росія і так порушила вже всі міжнародні договори та конвенції з прав людини, а дії її військових засуджує весь світ те, що роблять російські військові з мирними жителями просто знаходиться за гранню мислення будь-якої здорової людини. Такі дії, мають бути не тільки засудженні, але й відповідно покарані, та так жорстоко як тільки можна! Ніхто ніколи, і ні за яких обставин не має права вбивати мирних жителів, ми живемо в 21 столітті, середньовіччя вже давно позаду, ми закликаємо весь світ повстати проти Росії та зробити державі повну ліквідації як економічну так і моральну.

Отже, підбиваючи підсумки дослідження, можна зробити такий висновок, що війна Росії не тільки вплинула на міжнародні договори у системі права, а вона призвела до виходу сотні міжнародних компаній із російського ринку та відмову міжнародних патерів вести бізнес з росіянами. Тому, Росії, як держави не повинно існувати

і жодних бізнес-відносин вести з нею теж не потрібно, ця країна-терорист, яка має поплатитися за смерті безневинних українців. І, початком цього має стати відмова світової спільноти від будь-якої співпраці з росіянами. Росії, як держави не повинно існувати, адже це найменше, що може зробити світова спільнота, щоб хоч якось помститися за смерті невинних.

Література:

1. On the consequences of armed conflicts for international treaties: Report of the Commission on the Law of International Conflict of the United Nations. 2011. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_10_2011.pdf (дата звернення: 09.12.2023).
2. Force majeure and contract termination for a cause explained the reason (2022). URL: https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=f1fcf633-8e9a-404e-9293-e365874bc85c (дата звернення: 09.12.2023).
3. United Nations Charter (full text). URL: https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text (дата звернення: 09.12.2023).
4. FRUSTRATED CONTRACT ACT (2022). URL: https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/complete/statreg/96166_01 (дата звернення: 09.12.2023).
5. Конвенція про поліпшення долі поранених та хворих у діючих арміях. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 09.12.2023).
6. Конвенція про поводження з військовослужбовими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 09.12.2023).
7. Фізичний та психологічний стан звільнених з російського полону прикордонників важкий – ДПСУ. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/fizichniy-ta-psihologichniy-stan-zdorov-ya-zvilnenih-z-polonu-prikordonnikiv-vazhkiy-novini-ukrajini-50272376.html (дата звернення: 09.12.2023).
8. Розмови Путіна про геноцид народу Донбасу (2022). URL: https://www.nytimes.com/2022/02/24/world/europe/putin-ukraine-speech.html (дата звернення: 09.12.2023).
9. The Genocide Convention (2022). URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide-convention.shtml (дата звернення: 09.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-79

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Бодян Дар'я Вікторівна
здобувач вищої освіти 3 року навчання освітнього ступеня бакалавр
Національний університет «Одеська морська академія»
м. Одеса, Україна

Валуєва Людмила Василівна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Національний університет «Одеська морська академія»
м. Одеса, Україна

На сьогоднішній день все більшого значення набуває цифрова трансформація, що передбачає використання цифрових технологій у всіх сферах життя. Судочинство та право не є виключенням, оскільки ми можемо спостерігати впровадження таких технологій, як наприклад електронний суд, що передбачає можливість здійснення правосуддя в електронному вигляді, використання електронних ресурсів для збору підписів тощо.

Однією із новітніх таких технологій є штучний інтелект (далі – ШІ), тобто, так звана «машина», яка допомагає отримувати та обробляти певні знання й вміння. На сьогоднішній день ШІ спостерігається в різних сферах: побуті, науці, медицині, економіці, спорті, а також в кримінальному процесі, що є відносно новим, як для світу в цілому, так і для України. Отже, проблематичним є питання визначення сутності та значення штучного інтелекту в кримінальному провадженні, що і зумовило актуальність даного дослідження.

З постійним розвитком та еволюцією суспільства, людство все більше спостерігає зміни в останньому, які частіше є негативними, аніж позитивними. Однак, однією із таких позитивних змін, можна вважати впровадження ШІ, створення якого було спрямоване, насамперед, на полегшення життєдіяльності людей та суспільства в цілому у сфері інформації. Однак, незважаючи на досить широке різноманіття сфер використання ШІ, впровадження останнього у сферу кримінального судочинства є дещо новим, враховуючи те, що така практика спостерігається лише в декількох країнах (США, Китай, Велика Британія тощо), в тому числі в Україні.

Поява та впровадження технологій ШІ в різних країнах сформувало необхідність регулювання відносин, які виникають в результаті цього, а також правил використання новітніх технологій. Тому, було розроблено та прийнято Етичну хартію використання штучного інтелекту в судових системах та суміжному середовищі в 2018 році. Зокрема, положеннями цього документу передбачено 5 основних принципів на основі яких має базуватись використання ШІ в правосудді: поваги до основних прав, недискримінації, якості та поваги, прозорості, неупередженості та справедливості, під контролем користувача [1].

На державному рівні питання впровадження технологій ШІ регламентується прийнятою Розпорядженням Кабінету Міністрів – Концепцією розвитку штучного інтелекту в Україні (далі – Концепція) в 2020 році. Положеннями Концепції було визначено мету, основні принципи та завдання розвитку технологій ШІ в нашій державі. В тому числі, було визначено поняття терміну штучний інтелект – «організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань» [2].

Концепцією встановлено, що однією із проблем, які потребують розв'язання є «відсутність застосування технологій штучного інтелекту в судовій практиці» [2]. Відповідно, для вирішення даної проблеми було також встановлено завдання, які стосуються: а) вдосконалення вже існуючих технологій, таких як Електронний суд, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, Єдиний реєстр досудових розслідувань тощо; б) впровадження консультативних програм на основі ШІ для широкої верстви населення (аби воно стало більш правообізнаним); 3) аналізу наявних даних за допомогою ШІ задля попередження виникнення суспільно небезпечних явищ, в тому числі і кримінальних правопорушень, тобто, так званий превентивний захід попередження злочинності; 4) проведення аналізу наявних даних за допомогою технологій ШІ для визначення заходів ресоціалізації засуджених, та 5) проведення аналізу з використанням технологій ШІ, стану дотримання законодавства та судової практики, на основі чого, буде відбуватись винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) [2]. Слід зазначити, що Концепція носить досить декларативний характер, оскільки вона містить досить розмите поняття ШІ тощо.

Однак, з аналізу Конституції України, а саме її ст. 124 («Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається» [3]) та ст. 127 («Правосуддя здійснюють судді» [3]) випливає заборона делегування повноважень суддів іншим особам. Тобто, на конституційному рівні закріплено принцип здійснення правосуддя виключно судами, проте на практиці спостерігається певне протиріччя із впровадження ШІ. Тому, для ефективного та законного використання ШІ в кримінальному провадженні, законодавцю необхідно звернути на це увагу та внести відповідні зміни.

Як було зазначено вище, у світі в деякий країнах є окремі системи, що використовують штучний інтелект. Якщо ж говорити про Україну, то подібним органом в нас виступає орган пробації, що виконує свою діяльність у межах підготовки досудової доповіді для оцінки можливих рецидивів тощо. Зокрема, слід враховувати, що при підготовці досудової доповіді використовуються технології ШІ. Так, як приклад, можна привести використання програмного забезпечення з елементами ШІ «Касандра», що спрямоване на встановлення можливості повторного вчинення кримінальних правопорушень [4, с. 131].

Корисним ШІ може бути, зокрема при проведені процедури доказування, оскільки воно відрізняється від аналізу доказів уповноваженою на те особою. Якщо розглядати процедуру при ШІ, то слід вказати, що останній «бере дані по обвинуваченому з бази, аналізує їх, використовуючи математичні алгоритми, та робить звіт з оцінкою відповідних ризиків» [5, с. 49]. Проте, тут слід розуміти, що досить часто трапляються «фейкові» докази, які необхідно відрізняти від інших та, відповідно не враховувати, але ШІ цього не здатен зробити, оскільки не розрізняє правдиві/неправдиві докази, а опрацьовує всі разом, в результаті чого можливо буде говорити про неправильність такого звіту. З іншого боку, не завжди слід покладатися й на людський фактор, оскільки виносячи судове рішення, суддя враховує своє внутрішнє переконання, що не завжди є вірним. Тобто, такі обставини можна співвіднести з ризиками, які присутні завжди.

Одним із недоліків, а тому і аргументом проти введення ШІ в кримінальне судочинство, може слугувати неупереджене ставлення до певних категорій осіб, що не дозволяє справедливо розглядати справи. Зокрема, можна пригадати досвід США з їх програмою COMPAS, яка дискримінаційно ставилася до афроамериканців, вказуючи на, нібито, більші показники вчинення ними протиправних діях, ніж білими людьми [5, с. 50].

Отже, на онові цього можна виділити переваги та недоліки ШІ в кримінальному провадженні. Зокрема, позитивними аспектами можна

вважати: зменшення часу та обсягу роботи (пошук необхідної інформації тощо), а також завантаженості правосуддя; відсутність внутрішнього переконання при оцінці доказів, або ж інших дій, та навпаки, здійснення цієї діяльності з математичною точністю; викорінення підкупів, перевищень службових повноважень, тобто корупції, оскільки в діяльність ШІ неможливо ніяким чином втрутитись тощо.

Незважаючи на плюси, досить яскраво вираженими є недоліки ШІ, зокрема це: не розмежовування правдивої/неправдивої інформації при опрацюванні; можливі прояви дискримінаційного ставлення до певних категорій осіб; заміна людини при здійсненні професій в юриспруденції на ШІ (однак досить спірне питання), а також технології ШІ можуть виступати як «криміногенний фактор» [4, с. 131], оскільки призводить, в деякій мірі, до підвищення рівня злочинності тощо.

Отже, враховуючи все вищенаведене, можна дійти до висновку, що штучний інтелект це сукупність певних технік та знань, метою яких є заміна здібностей людини на машинну роботу. Однак, для введення ШІ в систему кримінального судочинства необхідним є розробка та прийняття відповідного законодавства, яке б регулювало питання та відносини, які виникають з цього приводу. Наприклад, важливим кроком вирішення цієї проблеми, було б прийняття Закону України «Про штучний інтелект».

Література:

1. European commission for the efficiency of justice (CEPEL). European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. Strasbourg, 2018.

2. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text (дата звернення: 15.12.2023).

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.12.2023).

4. Шевчук Т. А., Свистун Я. В. Використання штучного інтелекту у протидії злочинності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2021. № 2(25). С. 128–134.

5. Плахотнік О. В. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства.* 2019. № 4.С. 45–57.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-80

КРИТЕРІЙ «РОЗУМНОГО ОЧІКУВАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ» ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРИВАТНОСТІ ОСОБИ ПІД ЧАС ОБШУКУ

Страшок Анна Анатоліївна
доктор філософії в галузі права, доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Буравська Аліна Андріївна
студентка 1 курсу магістратури юридичного факультету
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Обшук є ефективною слідчою розшуковою дією, яка дозволяє отримати докази, що мають вагоме значення для справи. Вважається, що висока результативність обшуку забезпечується можливістю доступу до житла чи іншого володіння особи, а отже й втручанням у приватне життя особи.

Зважаючи на обмеження прав осіб під час проведення обшуку, ст. 233 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1] передбачає, що ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді. Дана гарантія в тому числі закріплена у ст. 30 Конституції України, ст. 13 КПК України, ст. 8 Європейської конвенції з прав людини та інших нормативно-правових актах.

Не важко помітити, що ст. 233 КПК України обмежує коло об'єктів права власності, для проникнення до яких потрібна ухвала слідчого судді, лише житлом чи іншим володінням особи, що мають чітко окреслені межі. Так, відповідно до ч. 2 ст. 233 КПК України під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського,

виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи.

Буквальне тлумачення вищезазначеної статті свідчить про те, що законодавством не встановлено гарантій для захисту приватності осіб під час обшуку у інших приміщеннях, які не охоплюються поняттями житло чи інше володіння особи. Це твердження знаходить своє відображення й у судовій практиці. Так, у Вироці Вищого антикорупційного суду міста Києва від 27 березня 2023 року, зазначається, що територія суду не має правового режиму житла, передбаченого ст. 233 КПК України, у зв'язку з чим проведення обшуку на його території не потребує дозволу власника чи ухвали слідчого судді. Дана теза була аргументована тим, що територія суду є публічно доступним місцем: вхід та вихід на територію якого не потребує згоди власника чи ухвали слідчого судді, у робочий час. Отож, така ознака як публічна доступність/недоступність місця дозволяє відокремити приміщення, на які поширюється правовий режим, передбачений ст. 233 КПК України (житло чи інше володіння особи) від інших [2].

У свою чергу, Верховний Суд у Постанові від 17 січня 2023 року при розгляді справи № 648/1543/15-к зазначив, що «службовий кабінет сам по собі не може вважатися житлом або іншим володінням, він надається для виконання службових обов'язків і доступ до нього визначається регулюванням, яке ґрунтується на міркуваннях, не пов'язаних із захистом приватності осіб, яким таке службове приміщення надане, у зв'язку з чим для його обшуку не потрібна ухвала слідчого судді». Поряд з цим Верховний Суд зазначає, що «за певних обставин гарантії недоторканості житла або іншого володіння можуть поширюватися і на службові приміщення, що визначається за допомогою критерію «розумного очікування конфіденційності» [3].

Даний критерій сформовано Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) під час розгляду справи «Пеєв проти Болгарії», де заявник скаржився на порушення ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), 10 (свобода вираження поглядів) та 13 (право на ефективний засіб правового захисту) Європейської конвенції прав людини, у результаті обшуку його службового кабінету, де він зберігав й особисті речі (ліки, фотографії, особисті документи, нотатки). Варто зауважити, що деякі особисті речі, включаючи заяву про звільнення, були вилучені під час обшуку. За результатами розгляду справи ЄСПЛ визнав порушення вищезазначених статей та зазначив, що заявник мав «розумні очікування конфіденційності» якщо не до усього службового кабінету, то до столу та шаф. Так, критерій «розумного очікування конфіденційності» передбачає, що

«якщо обставини справи свідчать про те, що особа має підстави розумно очікувати на приватність при використанні приміщення або будь-яких елементів приміщення, то на приміщення або відповідну його частину поширюються гарантії від втручання у приватне життя» [4].

Аналізуючи матеріали вищезгаданої справи № 648/1543/15-к, Верховний Суд дійшов висновку про відсутність у слідчого розумних очікувань конфіденційності, зважаючи на наступне: обшук проводився у службовому кабінеті слідчого, який був наданий йому для виконання службових обов'язків; обшук не поширився на будь-який елемент кабінету, де могли зберігатися особисті речі чи документи слідчого. Крім того, матеріали справи не свідчать про наявність у слідчого обставин, які надавали йому можливість розумно розраховувати на наступне: 1) самостійне вирішення питань про надання доступу до такого приміщення; 2) використання кабінету для приватного життя; 3) збереження конфіденційності в межах такого приміщення [3]. В той же час останнє дозволяє зробити наступний висновок: якщо у особи наявні обставини розумно розраховувати на такі права щодо приміщення або певної його частини, то на нього поширюються гарантії недоторканості житла або іншого володіння особи.

Схожі висновки були надані у Вироці Суворовського районного суду міста Одеси від 30 травня 2023 року, яким відхилено доводи сторони захисту щодо недопустимості обшуку службового кабінету в приміщенні податкової інспекції за відсутності ухвали слідчого судді, на підставі аналогічних підстав, що викладені у аналізованій вище Постанові Верховного Суду [5]. А також у Постанові Верховного Суду від 14 вересня 2023 року у справі № 521/18533/15-к, якою докази за результатами обшуку службового кабінету начальника юридичного відділу Малиновської районної адміністрації Одеської міської ради, проведеного без ухвали слідчого судді, визнано допустимими. Підставою для такого рішення стало наступне:на службовий кабінет не поширюються гарантії від втручання в приватне життя, передбачені Конституцією України та вказаними нормами КПК України, отже проведення в ньому слідчої дії не вимагало дозволу суду [6].

Отож, вищезазначений аналіз дозволяє зробити наступні висновки:

– під критерієм «розумного очікування конфіденційності» варто розуміти процесуальну гарантію захисту приватності осіб, яка дозволяє поширювати на частину або все приміщення, яке використовується особою та не є її житлом чи іншим володінням, гарантії, передбачені ст. 233 КПК України, щодо необхідності отримання ухвали слідчого судді для здійснення обшуку, у випадку наявності обставин, які свідчать

про те, що особа має підстави розумно очікувати на приватність при використанні приміщення чи його частини;

– наявність розумного очікування конфіденційності у особи щодо частини або всього приміщення, яке вона використовує, визнається у зв'язку з наявністю у неї обставин, що дозволяються розумно розраховувати на самостійне вирішення питань про надання доступу до такого приміщення; використання приміщення для приватного життя; збереження конфіденційності в межах такого приміщення;

– докази, отримані за результатами обшуку службового кабінету, або ж іншого приміщення, яке не охоплюється поняттями житло чи інше володіння особи, проведеного без ухвали слідчого судді, можуть бути визнані недопустимими, якщо слідча дія поширюється на елемент приміщення, де містяться особисті речі особи.

Вважається за доцільне внести зміни до ст. 233 КПК України, а саме доповнити частиною 4 наступного змісту: «4. Проникнення до інших приміщень, які не є житлом чи іншим володінням особи, не потребує отримання ухвали слідчого судді, крім випадків наявності обставин, які свідчать про те, що особа має підстави розумно очікувати на приватність при використанні приміщення чи його частини». Такі зміни сприятимуть уникненню двоякого розуміння імперативної норми щодо необхідності отримання ухвали слідчого судді для проведення обшуку та законодавчо закріплять гарантії захисту приватності для осіб, які використовують такі приміщення.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Офіційний вісник України.* 2012 р. № 37. Ст. 11.

2. Вирок Вищого антикорупційного суду міста Києва від 27 березня 2023 року. *Аналітично-правова система ZakonOnline.* URL: http://surl.li/ntirz (дата звернення: 02.12.2023).

3. Постанова Верховного Суду від 17 січня 2023 року у справі № 648/1543/15-к. *Аналітично-правова система ZakonOnline.* URL: http://surl.li/ntipc (дата звернення: 02.12.2023).

4. *Peev v. Bulgaria*, no. 64209/01, §§ 37–40, 26 July 2007.

5. Вирок Суворовського районного суду міста Одеси від 30 травня 2023 року усправі № 523/2407/17. *Аналітично-правова система ZakonOnline.* URL: http://surl.li/ntiqu (дата звернення: 02.12.2023).

6. Постанова Верховного Суду від 14 вересня 2023 року у справі № 521/18533/15-к. *Аналітично-правова система ZakonOnline.* URL: http://surl.li/ntirh (дата звернення: 02.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-81

ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРОКУРОРІВ ЯК ОДНА ІЗ КЛЮЧОВИХ ЗАСАД ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

Вахліс Інна Володимирівна
аспірант 1 року навчання
Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Прокуратура, як особлива та самостійна інституція, функціонує на основі правових принципів, що виступають загальним орієнтиром та правовим базисом її діяльності. Відповідним правовим принципам підпорядковується і діяльність окремих прокурорів у рамках кримінальних проваджень. Одним із базисів функціонування прокуратури загалом та прокурорів зокрема, є принцип незалежності, на дослідженні якого пропонуємо сконцентрувати увагу.

Відзначимо, що жодним нормативно-правовим актом України не надається правове тлумачення принципу незалежності прокурора, зокрема про незалежність, як окрему засаду діяльності прокурорів не згадується, ані у КПК України, ані у Законі України «Про прокуратуру». Разом із тим, статтею 16 Закону України «Про прокуратуру» визначаються лише гарантії незалежності, при цьому, нормативне тлумачення даної засади не наводиться. Вказаний підхід видається невиправданим, адже наводячи ознаки певного правового явища у законодавстві, відповідно до правил законодавчої техніки, доцільним видається наводити і його нормативне тлумачення, адже у протилежному випадку буде ситуація, за якої частина (тобто окрема ознака чи група ознак) некоректно, або взагалі не співвідноситиметься із цілим (правовою категорією).

На переконання вченого Добровольського Д.М. задля розкриття змісту засади незалежності прокурорів, необхідно охарактеризувати основні її ознаки – історичну обумовленість, загальність, нормативність, універсальність, міжнародний характер, комплексність та системність [1, с. 10]. Підтримуючи позицію вченого щодо необхідності аналізу ознак засади незалежності, не повною мірою погоджуємось із тим їх переліком, що був наведений. Відтак, вважаємо, що серед ознак засади незалежності прокурорів варто виокремлювати: нормативність, універсальність, взаємопоєднаність індивідуальності та колективності.

Нормативність засади незалежності полягає у тому, що незважаючи на те, що прямо окреслений принцип нормативно не закріплюється в законодавчих актах, останні визначають заборону впливу на прокурора у будь-який спосіб, втручання у його діяльність, а також визначають гарантії незалежності всіх прокурорів та прокуратури вцілому.

Універсальність засади незалежності полягає у тому, що вона рівною мірою поширюється, як на процесуальну, так і на позапроцесуальну діяльність прокурорів. Відтак, у межах кримінального провадження, прокурор є незалежним від сторони захисту, суду, інших учасників кримінального провадження, у свою чергу, під час виконання інших повноважень, прокурор є незалежним від інших прокурорів, у тому числі й прокурорів вищого рівня.

Щодо взаємопоєднаності індивідуальної та колективної незалежності прокурорів, то вказана ознака аналізованої нами засади обумовлюється тим, що з одного боку, кожен прокурор є самостійним та незалежним від будь-яких третіх осіб, під час виконання своїх повноважень, а з іншого – інституція прокуратури також є незалежною від втручання у її діяльність представників інших органів державної влади, місцевого самоврядування чи політичних партій. Таким чином, принцип незалежності видається таким, що консолідує у собі, як індивідуальні, так і колективні (інституційні) начала.

З огляду на наведені характеристики принципу незалежності, можемо надати його тлумачення. Відзначимо, що саме слово «незалежний» можна тлумачити як такий, який не залежить від кого-небудь, чого-небудь, не підкоряється комусь, чомусь [2, с. 760]. У свою чергу, вважаємо, що принцип незалежності у аналізованому нами контексті – це засада організації та діяльності прокуратури загалом та всіх прокурорів зокрема, що полягає у можливості самостійно, на власний розсуд, але у межах та у рамках закону, реалізовувати свої повноваження з метою досягнень, зокрема, проте не виключно завдань кримінального провадження, без будь-якого впливу третіх осіб.

Як вже зазначалося раніше, незалежність прокуратури загалом та окремих прокурорів, зокрема обумовлюється рядом гарантій, що закріплені статтею 16 Закону України «Про прокуратуру». Вважаємо, що дані гарантії можуть бути поділені на три групи, а саме: професійні, матеріальні та безпекові.

Професійні гарантії незалежності обумовлюються забезпеченням умов для належного та ефективного виконання прокурорами своїх повноважень. З огляду на перелік гарантій незалежності, що міститься у статті 16 Закону України «Про прокуратуру», однозначно можемо стверджувати, що до даної групи гарантій належить:

– по-перше, особливий порядок призначення прокурора на посаду, звільнення з посади, притягнення до дисциплінарної відповідальності;

– по-друге, визначений процесуальними та іншими законами порядок здійснення повноважень;

– по-третє, заборона незаконного впливу, тиску чи втручання у здійснення повноважень прокурора.

Матеріальні гарантії незалежності діяльності прокурорів полягають у наданні останнім достатнього матеріального стимулювання, грошового забезпечення та утримання. Відповідно до нормативного переліку гарантій, до матеріальних варто відносити:

– по-перше, установлений законом порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності прокуратури;

– по-друге, належне матеріальне, соціальне та пенсійне забезпечення прокурора.

Безпекові гарантії діяльності прокурора обумовлюються його захистом від впливу на його діяльність будь-яких третіх осіб. До безпекових гарантій можемо віднести:

– по-перше, функціонуванням органів прокурорського самоврядування;

– по-друге, визначені законом засоби забезпечення особистої безпеки прокурора, членів його сім'ї, майна, а також інші засоби їх правового захисту.

Таким чином, можемо констатувати, що принцип незалежності прокурорів, обумовлюється та забезпечується професійними, матеріальними та безпековими гарантіями, що були наведені вище.

Незважаючи на те, що засада незалежності забезпечується рядом правових гарантій, остання повсякчас підлягає обмеженню, на підтвердження чого можемо навести такі приклади.

Одним із яскравих прикладів обмеження засади незалежної діяльності прокурорів у кримінальному провадженні є положення частини 6 статті 36 КПК України, де передбачається, що: «Генеральний прокурор, керівник обласної прокуратури, керівник окружної прокуратури, їх перші заступники та заступники при здійсненні нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування мають право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих та прокурорів нижчого рівня у межах строків досудового розслідування, передбачених статтею 219 цього Кодексу» [3]. Відзначимо, що вказане положення КПК України прямо суперечить вимогам Закону України «Про прокуратуру», де відповідно до частини 3 статті 17 прокурор вищого рівня мають право надавати письмові вказівки прокурорам нижчого рівня [4]. У свою чергу, відповідно до положень частини 6 статті 36 КПК України прокурори вищого рівня фактично втручаються

у самостійну та незалежну процесуальну діяльність прокурорів нижчого рівня. Вочевидь, що положення частини 6 статті 36 КПК України покликані протидіяти випадкам зловживання прокурорами своїми процесуальними правами та ухваленню незаконних та необґрунтованих постанов з особистих мотивів. Разом із тим, вважаємо, що форма такої протидії має бути приведена у відповідність до положень профільного закону – Закону України «Про прокуратуру».

З огляду на це, положення частини 6 статті 36 КПК України варто викласти у такій редакції: «Генеральний прокурор, керівник обласної прокуратури, керівник окружної прокуратури, їх перші заступники та заступники, при здійсненні нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування має право надавати письмові вказівки прокурорам нижчих рівнів, щодо скасування незаконних та необґрунтованих постанов у межах строків досудового розслідування, передбачених статтею 219 цього Кодексу. У випадку повторного прийняття прокурором нижчого рівня незаконної та необґрунтованої постанови прокурор вищого рівня зобов'язаний ініціювати заміну прокурора у кримінальному провадженні у порядку частини 3 статті 37 КПК України через неефективне здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування, а також початок дисциплінарного провадження відносно нього».

Іншим прикладом втручання у процесуальну незалежність прокурора у кримінальному провадженні є встановлення обов'язку здійснення погодження зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення, відмови від підтримання державного обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду з прокурором вищого рівня. Вочевидь, що прийняття одного із наведених вище процесуальних рішень обумовлюється потребами кримінального провадження, а також об'єктивною процесуальною ситуацією, що має місце. При цьому, саме конкретний прокурор, який здійснював процесуальне керівництво від початку кримінального провадження є обізнаним про всі обставини, що були встановленні слідством та саме він здатний прийняти одне із рішень, щодо зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення, відмови від підтримання державного обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи. У той час, як прокурору вищого рівня необхідно вивчати матеріали кримінального провадження, витрачати часові та людські ресурси для того, щоб прийти до висновку про необхідність чи не необхідність погодження відповідного процесуального рішення.

Вочевидь, що положення статті 341 КПК України виступають запобіжником щодо необґрунтованої відмови прокурора від підтримання обвинувачення, або зміни обвинувачення у бік покращення

процесуального становища обвинувачення, однак відкритим залишається питання доцільності погодження із прокурором вищого рівня зміни обвинувачення у бік погіршення процесуального становища особи, висунення нового обвинувачення, а також початку провадження щодо юридичної особи.

З огляду на це, вважаємо, що нормами КПК України доцільно передбачити погодження із прокурором вищого рівня лише відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення, а також зміни обвинувачення у бік покращення процесуального статусу обвинуваченого. Вказане сприятиме, як реалізації засади незалежності прокурорів у кримінальному провадженні, так і економії часових ресурсів прокурорів вищого рівня.

Таким чином, провівши дослідження засади незалежності, як одного із ключових принципів діяльності прокурорів, можемо констатувати, що у короткостроковій перспективі видаються необхідними зміни до національного, зокрема кримінального процесуального законодавства задля забезпечення не лише декларування, але й практичної реалізації аналізованого нами принципу.

Література:

1. Добровольський Д. М. Незалежність як засада організації та діяльності органів прокуратури : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2017. 20 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укладач та гол. редактор В. Бусел К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2006. 1728 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n510

4. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2012 р. № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#n137

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-82

ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ У РАЗІ ЗАМІНИ ЗАХИСНИКА: ПОГЛЯД ККС ВС

Гловюк Ірина Василівна
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна

Стаття 290 КПК України прямо передбачила обов'язок сторони захисту надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді, юридичним фактом для настання якого є запит прокурора. Скерування цього запиту ніяк не впливає на строк досудового розслідування, на що вказав ВС [1], утім, невиконання цього обов'язку (крім невідкриття матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення), тягне за собою кримінально-процесуальну санкцію за ч. 12 КПК України.При цьому позицією ВС, хоча і трохи в іншому змістовному контексті, є те, мають бути відомості не просто про існування у матеріалах запиту прокурора, а про його реальне скерування [2].

У контексті відкриття матеріалів стороною захисту важливою є постанова ККС ВС від 15 лютого 2023 року, справа № 522/24499/15-к, яка торкається питань відкриття у разі заміни захисника. Обставини ситуації такі: під час судового розгляду в суді першої інстанції захисником ОСОБА_19 було заявлено клопотання про долучення до матеріалів кримінального провадження висновку судово-медичної комісійної експертизи № 6-2015/з від 06 листопада 2015 року, проведеної за ініціативи сторони захисту. Суд, з'ясувавши думки учасників судового розгляду, надав час прокурору для ознайомлення з висновком даної експертизи, у судовому засіданні оголошено перерву, після чого прокурор подав клопотання про визнання цього доказу недопустимим з огляду на невідкриття стороні обвинувачення в порядку ст. 290 КПК України. В наступному судовому засіданні

02 липня 2020 року суд ухвалив рішення про долучення до матеріалів провадження цього висновку. Клопотання про проведення експертизи трупа було заявлене захисником ОСОБА_20 та ним же одержано висновок. Однак висновок зазначеної експертизи був долучений до матеріалів провадження в судовому засіданні захисником ОСОБА_19, яка здійснювала захист вже на стадії судового розгляду і не брала участі у якості захисника під час досудового розслідування [3].

Суд не визнав порушення ст. 290 КПК України, навівши такі аргументи:

– наявність доказу у захисника не завжди вказує на поінформованість особи, в інтересах якої вона діє, про існування такого доказу та належну і кваліфіковану правову допомогу. А ненадання захисником доказу, який в тому числі може вказувати на невинуватість особи, порушує право особи на справедливий судовий розгляд;

– захисник ОСОБА_19, у розпорядженні якої не було висновку експертизи № 6-2015/з від 06 листопада 2015 року, відкрила його прокурору під час розгляду справи у суді першої інстанції [3].

З таким підходом ККС ВС слід повністю погодитись, виходячи також з того, що захисник є самостійним учасником кримінального провадження, має виходити з переваги інтересів клієнта, і при заміні захисника новий захисник обговорює з клієнтом стратегію та тактику захисту, як саме він її бачить (незалежно від позиції захисника, який раніше брав участь у провадженні).Новий захисник не залежить від позиції та процесуальноїповедінки захисника, який раніше брав участь у провадженні.

З постанови ККС ВС не видно, чому захисник, який отримав висновок, не відкрив його раніше, але це можна пояснити і тим, що ч. 6 ст. 290 КПК України не зобов'язує сторону захисту відкривати саме висновок експерта. Відмітимо, що О.В. Малаховою доведено, що суд не має права відмовляти стороні захисту в дослідженні висновку експерта з тієї підстави, що інформація про висновок експерта не була відкрита в порядку ст. 290 КПК України [4, с. 11] та що законодавець не зобов'язав сторону захисту надавати доступ до висновку експерта [4, с. 131]. Крім того, обгрунтовано, що покладення обов'язку на сторону захисту відкривати перелік свідків, висновок експерта недопустиме і на основі аналогії закону [5, с. 244].

Не видно з постанови ККС ВС і дат та обставин отримання висновку новим захисником. У вироку ж зазначено, що адвокат ОСОБА_10 здійснює захист обвинуваченого з 17.05.2017, відповідно на час виконання вимог ст. 290 КПК України у її розпорядженні не було вищевказаного висновку експерта. Процесуальні документи, які не було відкриті стороні в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України,

оскільки їх не було у розпорядженні сторони, можуть бути відкриті іншій стороні і під час розгляду справи у суді першої інстанції [6]. При цьому прокурор наголошував про визнання недопустимим доказом цей висновок експерта від 06.11.2015 на підставі того, що висновок експерта отримано адвокатом ОСОБА_46 09.11.2015 до виконання вимог ст. 290 КК України, що виключає використання вказаного висновку в якості допустимого доказу [6].

Утім, не буде справедливим, якщо саме на клієнта покладатимуться кримінально-процесуальні наслідки помилок або недоліків у наданні професійної правничої допомоги захисником.

Крім того, якщо у розпорядженні нового захисника та клієнта не було цього висновку, то він однозначно є «додатковими матеріалами» у розумінні ч. 11 ст. 290 КПК України. Тим більше, що, на відміну від сторони обвинувачення, для сторони захистувимоги статті 290 КПК не перешкоджають шукати і надавати суду докази після закінчення досудового розслідування, у тому числі під час розгляду справи в суді першої інстанції [7].

Таким чином, у дослідженій ситуації ККС ВС дотримався загальної справедливості судового розгляду у контексті визнання допустим висновку експерта захисту, не відкритого захисником до його заміни. Хоча ККС ВС і не використав доктринальні напрацювання щодо відсутності обов'язку відкриття висновку експерта стороною захисту, утім, наведені у постановіаргументи цілком відображають специфіку функції захисту та діяльності адвоката-захисника.

Література:

1. Постанова ОП ККС ВС від 11 вересня 2023 року, справа № 711/8244/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113536395

2. Постанова ККС ВС від 21 вересня 2021 року, справа №756/6018/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99861315

3. Постанова ККС ВС від 15 лютого 2023 року, справа № 522/24499/15-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075171

4. Малахова О.В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 213 с.

5. Гловюк І. В. Проблемні питання застосування статті 290 КПК України у діяльності сторони захисту: практика ККС ВС. Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.). Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 243–246.

6. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 17 грудня 2020 року, справа № 522/24499/15-К. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93721025

7. Постанова ККС ВС від 07 червня 2022 року, справа № 462/1710/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104849853

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-83

ІСТОРИЧНІ ПЕРІОДИ СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ В УКРАЇНІ

Даценко Людмила Євгеніївна
старший викладач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Відомо, що з давніх часів для розслідування злочинів та встановлення особи правопорушника застосовувався певний арсенал криміналістичних знань, а також, як засіб доказування, судова експертиза. Та активного і системного використання ці знання набувають з середини – кінця XIX ст. Саме у цей період відбувається консолідація криміналістичних знань і виникає нова наука-криміналістика, до предмету якої відносяться: розробка і вдосконалення засобів кримінальної реєстрації та розшуку злочинців; розробка наукових методів дослідження речових доказів; розробка і систематизація прийомів і методів організації й планування розслідування злочинів, прийомів і методів виявлення, фіксації й використання доказів.

На сьогодні дуже складно уявити становлення криміналістичних експертиз в Україні та етапи розвитку криміналістики в цілому без дослідження історичних періодів формування криміналістичних експертиз. Досліджуючи феномен злочинності, дізнаєшся, що це складна діяльність пізнання, яка поєднує не тільки емпіричні дослідження, але й конкретні пізнання із різних галузей науки, техніки, мистецтва. Ця обставина зобов'язувала ще задовго до виникнення криміналістики і криміналістичних експертиз для розслідування злочинів запрошувати «фахівців», що розумілись на тій чи іншій справі, які допомагали з'ясовувати обставини, що поставали в процесі розслідування, для подальшого встановлення істини у справі.

Розробка та систематизація засобів і методів збору доказів, організації і планування розслідування злочинів пов'язані з ім'ям

австрійця за походженням, викладача університету у Чернівцях Ганса Гросса. Саме його «Керівництво для судових слідчих, чинів жандармерії і поліції» (1892 рік) стало основою методики розкриття та розслідування ряду тяжких злочинів.Вперше введений ним у користування наприкінці XIX століття термін «криміналістика» (від лат. crimen – злочин) доповнив не менш популярні на той час терміни «поліцейська техніка», «наукова поліція» тощо, в яких теж доволі зрозуміло визначалася суть призначення криміналістичних знань [1].

Першими експертно-криміналістичними установами вважаються бюро ідентифікації, що створювалися при поліцейських префектурах ряду столичних міст Європи, а пізніше – поліцейські лабораторії. Так, дактилоскопічний метод ідентифікації людини у криміналістиці бере свій початок у 1896–1897 рр., коли він був введений у кримінально-розшукових закладах Аргентини, Британської Індії, Бразилії, Чилі, Німеччини та інших країн [2].

Вважається, що розвиток криміналістики та становлення криміналістичних експертиз належить у нашій державі Михайлу Салтевському – відомому українському правознавцю, доктору юридичних наук, професору, заслуженому діячу науки і техніки України, відміннику освіти України, полковнику внутрішньої служби у відставці, провідному фахівцю в галузі судової експертизи та криміналістики [3], який особливу увагупридiлявновітнім перспективним напрямкам досліджень криміналістичної техніки, судової експертизи, теорії доказів у кримінально-процесуальному та інформаційному праві, комп'ютерної інформації, актуальним проблемам інструментальної детекції вербальної інформації у судовій практиці та ін.

24.02.2022 року Указом Президента України у нашій державі було запроваджено правовий режим воєнного стану, у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації [4]. Ведення на території України активних бойових дій безумовно здійснює негативний вплив на всі сфери суспільних відносин і експертна діяльність не є виключенням. Слід зазначити, що в перші тижні війни експертна діяльність в Україні майже не здійснювалась. Так, відповідно до наказу Міністерства юстиції України «Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану» було визначено деякі особливості здійснення судово- експертної діяльності в період воєнного стану [5]. Актуальною на сьогодні є створена в Україні у 2015 році, як новий вид експертиз – «військова», порядок проведення якої визначений у положеннях Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [6]. Відповідно до якої предметом

військової експертизи є встановлення військовим експертом фактів (суджень про факти) по визначених слідчим або судом питаннях щодо порядку роботи (дій або бездіяльності) органів військового управління (командирів та начальників) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення сектору безпеки і оборони, які виконують згідно чинного законодавства покладені на них службові обов'язки (посадові інструкції) [6]. Пов'язаною з військовою експертизою є товарознавча експертиза військового майна, техніки та іншого озброєння. Крім того різновидом військової експертизи, що має особливе значення в умовах дії правового режиму воєнного стану є необхідність проведення судово-медичних експертиз. З перших днів війни в Україні, в період активної фази війни, постійно зростає кількість постраждалих та загиблих осіб, що і зумовлює необхідність проведення окремих різновидів судово-медичних досліджень. Їх можливо розподілити на такі три основні види: судово-медична експертиза трупів з метою встановлення причин та обставин його смерті; судово-медична експертиза ступеня тяжкості та характеру тілесних ушкоджень і судово-медична експертиза речових доказів біологічного характеру. Щодо судово-медичної експертизи трупів, то необхідно відмітити, що у березні 2022 р. було принято наказ «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України» [7].

Отже, на сьогодні у такий буремний час, коли наша держава потерпає від військової агресії рф, ми повинні розуміти, що переважна частина доказів, на підставі яких правосуддя визнає злочинця злочинцем, отримується шляхом проведення криміналістичних експертиз, і вониє необхідним компонентом у здійсненні належного судочинства в рамках кримінального провадження.Як ніколи ми потребуємо професійних експертів-криміналістів для розкриття вчинених злочинів, у тому числі й воєнних, удосконаленні засобів зберігання речових доказів, які вилучаються під час огляду місця подіїі проведення криміналістичних досліджень для підвищення доказової бази при розкритті та розслідуванні злочинів з метою притягнення воєнних злочинців у майбутньому.

Література:

1. Ганс Гросс. URL: https://www.ndekc.cv.ua/tvorets-kryminalistyky/ (дата звернення 13.12.2023).

2. Молчанова В.П. Історія розвитку судової експертизи. *Молодий вчений.* 2019. Випуск 7. (71), С. 306–310. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-7-71-62

3. Клюєв О. М. До 100-річчя видатного вченого-криміналіста Михайла Васильовича Салтевського. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2017. Вип. 17. С. 420–426. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/303790.pdf (дата звернення 15.12.2023).

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення 13.12.2023).

5. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану: наказ Міністерства юстиції України від 14.03.2022 № 1138/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-22#Text (дата звернення 13.12.2023).

6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text (дата звернення 13.12.2023).

7. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України: наказ МВС України, МОЗ України, Офіс Генерального прокурора від 09.03.2022. № 177/450/46. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#n7 (дата звернення 13.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-84

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Дікал Наталія Віталіївна
головний судовий експерт
відділу товарознавчих та гемологічних досліджень
Донецький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України
м. Дніпро, Україна

З початком збройної агресії Російської Федерації на території України рухоме майно різних видів та форм власності зазнало і продовжує зазнавати втрат, пошкоджень або знищень. Збитки, завдані власникам нерухомості, величезні. Кожна постраждала особа розраховує на компенсацію матеріальної шкоди, але без визначення розміру збитків притягти винних до відповідальності неможливо [1, с. 170].

При розслідуванні та судовому розгляді кримінальних та цивільних справ, часто виникає необхідність у використанні спеціальних знань в галузі товарознавства, а саме в судово-товарознавчій експертизі. Отже, судово-товарознавча експертиза – це проведення спеціальних досліджень, що вимагають глибоких знань в певній галузі.

У кримінальному судочинстві проблема призначення і проведення експертиз займає особливе місце. Вона була і до теперішнього часу залишається досить актуальною, оскільки важлива роль в доведенні вини особи, яка вчинила злочин, належить саме експертизі. Стрімке зростання потреб сучасного суспільства в використанні спеціальних знань, як у рамках судочинства, так і поза цими рамками дозволяє розглядати судову експертизу, як самостійний і найбільш перспективний механізм захисту прав і свобод громадян, а також інтересів держави [2].

Необхідно звернути увагу на те, що під час призначення судових експертиз виникає чимало проблемних питань, вирішення яких сприятиме ефективнішій діяльності експертних установ та експертів та їх взаємодії з органами досудового розслідування та суду [3, с. 42].

Варто зазначити, що спектр питань, які сьогодні вирішують судові експерти-товарознавці, постійно розширюється. З початком повномасштабної війни почали відбуватися певні порушення щодо продажу товарів і послуг, придбаних за державні кошти. В результаті чого для встановлення ринкової вартості знадобилися товарознавчі експертизи.

Крім того, зросла активність шахраїв у сфері продажу товарів через соціальні мережі та Інтернет. В результаті чого зросла кількість експертиз, пов'язаних з дослідженням неякісної продукції.

Однак, основний акцент зараз робиться на підрахунку збитків, завданих збройною агресією Російської Федерації. І проблема, з якою стикаються експерти-товарознавці на цьому етапі, полягає в тому, що їм доводиться проводити експертизу без огляду об'єкта дослідження. Причини цьому різні, в тому числі у зв'язку з повним знищенням або знаходженням на окупованих територіях об'єктів дослідження. У разі не можливості безпосередньо оглянути об'єкт, експерт повинен ґрунтувати свій висновок на інформації, що міститься в документах, наданих на експертизу. Це призводить до певних незручностей.

Слід зазначити, що процес визначення вартості регулюється законом України від 12.07.2001 № 2658-III «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [4] та постановою кабінету міністрів України від 10.09.2003 № 1440 «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»» [5].

Підводячи підсумки, можна стверджувати, що судова товарознавча експертиза є досить складною через те, що досліджується багато товарних груп та послуг. До цього додається ще й завдання розрахунку збитків, завданих військовим вторгненням Російської Федерації, що є досить великим обсягом роботи. У зв'язку з цим постає ще одне актуальне питання: «Як можна вдосконалити та впорядкувати обсяг роботи, щоб оптимізувати час, необхідний для проведення таких експертиз?».

Література:

1. Холодова О. Ю. Особливості судової товарознавчої експертизи в контексті визначення розміру матеріальної шкоди, завданої власнику знищеного або пошкодженого майна внаслідок збройної агресії російської федерації *Актуальні питання судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану та повоєнний період* : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Одеса – Львів, 28 вересня 2022 року) : тези доповідей / відп. ред. Дмитро Кішко, Роман Заяць. Львів : Растр-7, 2022. С. 170–172.

2. Кулик Я. О. Проблеми призначення судової експертизи у кримінальному провадженні : веб-сайт URL: https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.16.68.html (дата звернення: 05.12.2023).

3. Найвер І. Л. Проблеми ідентифікації товарів при проведенні судової товарознавчої експертизи. *Актуальні проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних*

органів та суду в Україні : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 28 трав. 2021 р.). Харків : НДІ ППСН, 2021. С. 42–45.

4. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14 (дата звернення: 05.12.2023).

5. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-п (дата звернення: 05.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-85

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВОГО ОБМЕЖЕННЯ У КОРИСТУВАННІ СПЕЦІАЛЬНИМ ПРАВОМ ТА ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ

Кривцун Вікторія Олександрівна
студентка 1 курсу другого (магістерського) рівня освіти
факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

У контексті застосування засобу забезпечення кримінального провадження у виді тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом Кримінальний процесуальний Кодекс (далі – КПК) України [1] регламентує у гл. 13 ключове положення про умову щодо обов'язкової наявності достатніх підстав вважати, що для припинення вчинення кримінального правопорушення чи запобігання іншому, припинення або запобігання протиправній поведінці, забезпечення відшкодування наявної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, необхідно тимчасово обмежити в користуванні спеціальним правом, і з цією метою уповноважені особи мають право на встановлений процесуальним законом строк вилучити документи, що безпосередньо посвідчують користування спеціальним правом.

КПК України встановлено, що «тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом може бути здійснене виключно на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування на строк не більше двох місяців» [1]. Клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом – це письмове звернення прокурора,

слідчого до слідчого судді з проханням тимчасово обмежити підозрюваного у користуванні таким правом. Варто обумовити, що у вказаному клопотанні зазначаються всі необхідні реквізити процесуальних документів, визначені в КПК [2, с. 126].

Водночас, складаючи клопотання, не завжди зазначаються всі необхідні відомості, що призводить до відмов у задоволенні клопотань. Так, у зв'язку з відсутністю в клопотанні відомостей щодо наявності спеціального права у підозрюваного, слідчий суддя Дзержинського районного суду м. Харкова, відмовив у задоволенні клопотання слідчого про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, оскільки при зверненні до слідчого судді у клопотанні не вказано дані щодо спеціального права [3].

Д. Шкіптан зауважив, що в процесуальному законодавстві немає переліку підстав для застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, а тому необхідність його застосування буде обумовлена виключно суб'єктивними думками й оціночними судженнями слідчих, прокурорів та інших уповноважених службових осіб, що, своєю чергою, спонукатиме до зловживань службовим становищем і стане засобом тиску на господарську діяльність [6, с. 10]. Ми не поділяємо наведену думку автора, оскільки узагальнений виклад підстав подано в ч. 1 ст. 148 КПК України.

Ухвала слідчого судді про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом не підлягає оскарженню. На наш погляд, наведений законодавчий підхід не можна визнати правильним, враховуючи, що в цьому випадку обмежується конституційне право особи на мирне володіння майном. До такого висновку нас підштовхує, зокрема, рішення Європейський суд з прав людини по справі «Тре Тракторер Актіболаґ» проти Швеції» від 7 липня 1989 року: заявник – шведське товариство з обмеженою відповідальністю «Тре Тракторер Актіболаґ» отримало ліцензію на продаж алкогольних напоїв у ресторані «Le Cardinal». Суд дійшов висновку, що «економічні інтереси», пов'язані з діяльністю ресторану є майном, а наявність ліцензії була однією з головних умов здійснення підприємницької діяльності, тому її скасування позначилося і на нематеріальних активах («гудвілі») та його вартості як бізнесу. Отже, мало місце втручання у право мирно володіти майном» [5, с. 90–91].

Проблемним є застосування тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом при виявленні факту незаконного полювання. Особа, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення в сфері мисливства, насамперед має усвідомлювати, що держава дала їй право на користування зброєю в розумних межах та цілях, і нехтування таким правом може завершитися трагедією. Попри наведене, зауважимо,

що зазвичай особи, які незаконно займаються полюванням, не мають узагалі жодних дозвільних документів, а лише зброю [6].

Отже, питання про обмеження права на полювання не вирішувалося. Загалом прецедентів стосовно обмеження особи у користуванні спеціальним правом – правом на полювання є надзвичайно мало. Однак випадків незаконного полювання чимало. Відтак постає питання, як запровадити реалізацію вказаного засобу забезпечення кримінального провадження. Ми вважаємо це можна зробити, відкоригувавши норму закону. Так, часто особи йдуть на полювання, не маючи посвідчення та дозвільних документів узагалі, проте майже завжди зі зброєю. Дозвіл на зброю є документом, який мав би володіти силою превенції, адже обмеження у користуванні зброєю матиме зовсім інший ефект, аніж у праві на полювання. Тому пропонуємо внести доповнення до п. 2 ч. 1 ст. 148 КПК такого змісту: право полювання (у разі відсутності дозвільних документів – право на носіння зброї).

Таке формулювання, закріплене у процесуальному законодавстві, може бути якісно новим превентивним заходом подальшого вчинення протиправних дій, оскільки, розглядаючи право на використання зброї, ми пояснюємо його в контексті зайняття мисливською діяльністю, і саме з огляду на це пропонуємо обмежувати тимчасове право власника дозволу на зброю – право використовувати зброю з метою полювання.

Одним з видів таких кримінально-процесуальних заходів є відсторонення особи від посади – засіб забезпечення кримінального провадження, суть якого полягає у тимчасовому відсторонення особи, підозрюваного або обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, від виконання ним своїх трудових обов'язків. Обов'язковою умовою застосування такого процесуального заходу є підозра чи обвинувачення особи у вчиненні злочину. Відсторонення від посади здійснюється на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування або суду під час судового провадження на строк не більше двох місяців. Втім, положеннями статті 158 КПК України передбачена можливість продовження терміну застосування відсторонення від посади.

На практиці, як правило, клопотання про обрання запобіжного заходу подається до суду за дві доби до закінчення терміну його розгляду, а іноді і менше ніж за добу. У таких умовах слідчий суддя в кращому випадку розглядає лише текст самого клопотання, а решта матеріалів, які обчислюються томами, зазвичай залишаються без його уваги. Окрім того, неналежний зміст такого клопотання часто стає причиною відмови в його задоволенні, і, як наслідок, підозрюваний (обвинувачений) має можливість здійснювати вищевказані протиправні дії. Слідчі, прокурори нерідко припускаються помилок, пов'язаних

з недотриманням форми клопотання, не кажучи вже про недостатність підстав для його задоволення. Таким чином, це питання потребує свого вирішення.

Слідчий суддя, суд мають звернути особливу увагу на можливі наслідки для інших осіб, як «позитивні» (зокрема, унеможливлення впливу на свідків та інших учасників кримінального провадження), так і негативні (зупинка підприємства, простій, невиплата заробітної плати тощо) [7, с. 418]. З огляду на загальні засади застосування заходів забезпечення кримінального провадження, визначені ст. 132 КПК, слідчий суддя або суд при оцінці потреб досудового розслідування зобов'язані враховувати можливість досягнення завдань у конкретному кримінальному провадженні без застосування зазначених заходів. Так, слідчим суддею Червонозаводського районного суду м. Харкова відмовлено в задоволенні клопотання про відсторонення від посади, оскільки прокурором не доведено наявність достатніх підстав вважати, що обрання такого заходу необхідне для можливості підозрюваним незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження [8].

На наш погляд, для відсторонення від посади обов'язковою є наявність умов, що повинні застосовуватися у нерозривній єдності: 1) процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину відповідної тяжкості; 2) фактичні обставин, що свідчать про наявність ризиків, визначених ст. 177 КПК України, за умови перебування підозрюваного, обвинуваченого на посаді; 3) співрозмірність застосування відповідного заходу з можливими негативними наслідками для особи чи третіх осіб (невиконання договірних зобов'язань, залишення підприємства без керівника, невиплата заробітної плати, несплата податків тощо).

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 06.12.2023).

2. Фаринник В. І. Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2015. № 1. С. 126–138.

3. Ухвала Дзержинського районного суду м. Харкова від 15.02.2018. Справа № 638/13345/17. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/72215293 (дата звернення: 06.12.2023).

4. Шкіптан Д. Втрата документів і бізнесу. Тимчасове обмеження в спеціальному праві створює механізм усунення конкурентів. *Закон і Бізнес*. 2012. № 26.

5. Ліщина І., Фулей Т., Хембах Х. Застосування Європейської конвенції з прав людини при розгляді в судах господарських справ : посіб. для суддів. Київ : Істина, 2011. 208 с.
6. Ухвала Середино-Будського районного суду Сумської області у справі № 386/1600/13-к від 21.01.2014. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36734045 (дата звернення: 06.12.2023).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. В. Я. Тація. Х.: Право, 2012. 768 с.
8. Ухвала слідчого судді Червонозаводського районного суду м. Харкова у справі № 646/645/16-к від 18.04.16. URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/57327835 (дата звернення: 06.12.2023).
8. Кримінальний процес та криміналістика. Судова експертиза.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-86

СТИСЛО ПРО ТАКТИКУ СУДОВИХ ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Мирошниченко Юрій Михайлович
кандидат юридичних наук, голова Іллічівського районного суду міста Маріуполя Донецької області
м. Маріуполь, Україна

Ефективність судового доказування та досягнення завдань кримінального судочинства залежить від успішного проведення судових дій. Як процесуальні способи отримання та перевірки доказів, судові дії ґрунтуються на відповідних правових нормах. Практичному ж утіленню законодавчих конструкцій мають сприяти знання суддею криміналістичних моделей судових дій, що розробляються наукою криміналістикою.

Судова дія є складовою процесу колективного дослідження обставин кримінального правопорушення, що здійснюється судом та іншими учасниками кримінального провадження під керуванням суду та за його безпосередньої участі. Предметом пізнання при цьому виступають певні фрагменти минулої реальності та обставини їхнього розслідування, а об'єктом – носій доказової інформації (особа, предмет, документ, пов'язані з досліджуваною подією).

Будь-яка дія спрямована на реалізацію визначеної суб'єктом мети. Узагальнено мета кожної судової дії зводиться до отримання достовірних відомостей про обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Конкретні цілі окремих процесуальних актів можуть полягати в одних випадках в отриманні від фізичних осіб вербальної інформації про відомі їм обставини досліджуваної події, в інших – у дослідженні речей і документів та одержанні невербальної доказової інформації, що в них міститься.

Поряд із цим окремі судові дії (наприклад, пред'явлення для впізнання, огляд, експертиза) проводяться для перевірки, конкретизації, уточнення наявних даних, зокрема через отримання необхідних для цього додаткових доказів (доступ до речей та документів, доручення щодо проведення слідчих дій). Мета досягається через розв'язання найрізноманітніших тактичних завдань.

Діяльність суду в кримінальному провадженні складається з послідовних інтелектуальних і вольових операцій з прийняття та реалізації різноманітних тактичних і процесуальних рішень. На відміну від слідчого, який здебільшого самостійно приймає рішення щодо проведення необхідної слідчої дії, суддя зазвичай керується пропозиціями сторін кримінального провадження щодо обсягу доказів, дослідження яких потребує проведення відповідних судових дій. Звісно, він вільний у визначенні переліку таких дій, однак завжди повинен пам'ятати, що необґрунтована відмова у задоволенні заявленого щодо цього клопотання може призвести до неповноти судового розгляду та як наслідок до скасування судового рішення.

З моменту прийняття рішення про проведення судової дії розпочинається робота з організаційно-тактичного забезпечення його реалізації. На першому етапі необхідно сформулювати завдання судової дії, ознайомитися з відповідним нормативним матеріалом, криміналістичними рекомендаціями щодо її проведення. Далі слід вирішити питання, пов'язані з моментом проведення цієї дії, визначенням кола її учасників, використанням технічних засобів, необхідністю залучення спеціалістів.

Важливою складовою цього етапу є побудова когнітивного образу майбутньої дії, прогнозування поведінки її учасників і можливих сценаріїв розвитку ситуації та розроблення відповідно до них альтернативних варіантів власних дій. Якість такої конструкції залежить від обсягу відомостей про результати досудового розслідування, особистості учасників судової дії, їх відносини між собою та ставлення до досліджуваної події [1]. Рішення щодо обсягу та послідовності проведення пізнавальних дій суд приймає безпосередньо перед

початком дослідження доказів, про наявність джерел яких заявлено сторонами кримінального провадження.

Завдання судової дії, що відображаються у плані її проведення, формуються насамперед особами, які порушують питання щодо необхідності проведення тієї чи іншої пізнавальної дії. Обґрунтовуючи заявлене клопотання, його суб'єкти мають повідомити про очікувані результати та переконати суд у тому, що вони мають значення для кримінального провадження.

План проведення судової дії, крім зазначення завдань та моменту її проведення, повинен містити інформацію про: а) осіб, щодо яких проводиться судова дія та об'єкти, щодо яких вона проводиться; б) докази, необхідність використання яких може виникнути під час проведення судової дії; в) прийоми роботи з цими доказами, послідовність їх застосування залежно від розвитку ситуації; г) технічні засоби, якщо їх використання передбачається тактикою судової дії.

Розроблений план реалізується на етапі безпосереднього проведення судової дії. Сформульовані судом пізнавальні завдання розв'язуються за допомогою відібраних відповідно до попередньо визначених альтернатив і рекомендованих криміналістикою тактичних засобів (методів і прийомів).

Важливе значення для тактики судової дії мають процесуальні умови судового дослідження [2]. Змагальність сторін, гласність судового провадження, особиста участь обвинуваченого у всіх судових діях є для суду законодавчою даністю. Істотними для вибору тактики судової дії є: 1) характер кримінального правопорушення; 2) процесуальний статус особи, щодо якої проводиться судова дія, її ставлення до учасників процесу, до суду та досліджуваної ним події, зацікавленість щодо результатів кримінального провадження; 3) ступінь поінформованості об'єкта тактичного впливу про значення для кримінального провадження відомостей, що від нього вимагаються; 4) умови сприйняття особою інформації, що відноситься до предмета судової дії; 5) соціально-психологічні, моральні, фізичні, психічні та інші особливості носія інформації.

Центральним моментом для системи є результат – підсумок, який відбиває рівень реалізації поставленої мети. В одних випадках аналіз та оцінка результатів судової дії дозволяє задовольнитися досягнутим рівнем знання про предмет судового дослідження та ухвалити на його основі остаточне судове рішення (коли дослідження доказів обмежене допитом підсудного, що повністю визнав себе винним), в інших – вимагає створення нової або коригування раніше розробленої моделі судового розгляду.

Факт проведення судової дії фіксується в журналі судового засідання, а перебіг за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів. Проведення огляду певного місця та його результати відображаються в окремому документі – протоколі огляду та можуть фіксуватися технічними засобами.

Віддзеркалення оцінки результатів судової дії здійснюється сторонами в судових дебатах, а судом у підсумковому рішенні у справі з позицій допустимості та достовірності отриманих результатів та визначення їхньої значущості для встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Зрозуміло, що учасниками судової дії одному й тому ж результату може бути дана різна оцінка: від позитивної та нейтральної до негативної. Все залежить від процесуального інтересу суб'єкта доказування і лише для безстороннього суду будь-який результат є позитивним, якщо в ньому втілено достовірне знання про предмет судового дослідження.

Таким чином, ми спробували продемонструвати системну сутність тактики судових дій та у загальних рисах схарактеризувати основні елементи її структури, якими є суб'єкт, об'єкт, мета, конкретні завдання, окремі конструктивні, організаційні, комунікативні, власне пізнавальні, посвідчувальні дії та співвідносні з ними методи та прийоми, а також результат судової дії, як усвідомлений та певним чином відображений суб'єктом підсумок її проведення. Встановлено, що технологічно судова дія є системою впорядкованих послідовних, різних за своїм змістом дій та операцій, що включає (1) прийняття рішення про проведення судової дії, 2) підготовку його проведення, (3) безпосередній акт пізнання, (4) фіксацію та (5) оцінку його результатів [3]. Подальше розроблення оптимальної функціональної моделі судової дії є одним з важливих завдань концепції криміналістичного забезпечення судового провадження [4].

Література:

1. Мирошниченко Ю. М. Подолання інформаційної невизначеності на початковому етапі судового провадження. *Український дослідницький простір в умовах війни: адаптація й перезавантаження технічних і юридичних наук* : збірник матеріалів доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції. (Харків – Рига, 31 травня 2022 р.). Харків, 2022. 151–153.

2. Мирошниченко Ю. М. Процесуальні чинники тактики судового розгляду кримінальних справ. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 9. С. 510–513. URL:http://lsej.org.ua/9_2022/125.pdf (дата звернення 27.07.2023).

3. Мирошниченко Ю. М. Загальні положення тактики судових дій у кримінальному провадженні. *Правовий часопис Донбасу.* 2022. № 4(81), ч. 2. С. 172–177. DOI: https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-172-177

4. Мирошниченко Ю. М. Криміналістичне забезпечення судового провадження – актуальний напрям розвитку криміналістики. *Проблеми теорії та практики кримінального провадження : матеріали круглого столу (м. Харків, 17 червня2021 р.)* / редкол.: В. В. Сокуренко (голова), Л. В. Могілевський, М. Г. Щербаковський. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2021. С. 206–209. 428 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-87

РОЛЬ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Негребецький Владислав Валерійович
кандидат юридичних наук, доцент, науковий співробітник
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
доцент кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Розслідування і документування воєнних злочинів в Україні – найважливіший напрямок у роботі органів кримінальної юстиції. Вирішальне значення має професійне, якісне, повне, всебічне, допустиме, вчасне та належне документування всіх елементів воєнного злочину. Станом на 15 грудня 2023 року Офісом Генеральної прокуратури в період повномасштабноговторгнення ворога зареєстровано понад 117 000 випадків воєнних злочинів агресії та воєнних злочинів проти України [1]. Задокументовані чисельні випадки руйнувань житлової інфраструктури, вбивств мирних жителів, мародерства та насильства. Зібрані докази згодом дозволять не лише довести, що ці злочини було вчинено, а й пов'язати їх із конкретними особами (злочинцями), висунути їм обґрунтовані обвинувачення та притягнути до відповідальності. Задокументовані та поширені особисті історії людей, що зазнали насильство, жорстоке та нелюдське поводження, приниження людської гідності привернуть увагу недо-

тичної частини суспільства до нестерпного збройного конфлікту та дасть можливість створити нові рекомендації та механізми захисту прав людини.

Документування переслідує не лише мету подальшого розслідування та притягнення до відповідальності. Фіксація та збір фото, відео з відкритих джерел, інтерв'ювання та подальше цифрове архівування скоріш за все дозволить зберегти історію правдивою, без зайвих домислів, з неможливістю її спотворення будь-якою зі сторін. Зібрані вчасно, всебічно та якісно докази завжди несуть у собі сліди істини, від якої не захиститись ані державі-агресору, ані зраднику-політику. Правда завжди змусить порушника як мінімум домовлятись [2].

Документування та збережені факти руйнування, пошкодження, вбивства та інші воєнні злочини дозволять не лише претендувати, а і реально отримувати відшкодування, будь-то репарації, контрибуції, сатисфакції тощо. Ретельна фіксація дозволить включення точного опису минулого насильства в навчальні/освітні програми, у тому числі задля запобігання повторенню. Документування не дасть можливості існувати та поширюватись брехливим спотворенням реальної історії боротьби України за незалежність.

За даними дослідження «Міжнародні злочини в Україні» (2023), проведеного агентством США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках програми «Права людини в дії», яка виконується Українською Гельсінською спілкою з прав людини, серед опитаних працівників поліції лише 12% проходили спеціальне навчання/підготовку щодо особливостей розслідування міжнародних злочинів. Решта, тобто 88%, таке навчання взагалі не проходили.

При цьому 35% опитуваних зазначили, що мають потребу в отриманні додаткових знань/вмінь щодо розслідування порушень норм міжнародного гуманітарного права. Були названі наступні напрямки щодо додаткових знань:

1. Особливості розслідування даної категорії злочинів:
– поглиблення знань щодо методології розслідування;
– алгоритм дій при розслідуванні даних злочинів;
– теоретичні знання щодо даної категорії злочинів;
– особливості визначення кваліфікації;
– особливості роботи з потерпілими, свідками, підозрюваними.

2. Робота з доказами:
– фіксація, отримання доказів та їх визнання міжнародними судовими інстанціями;
– призначення експертиз, розпізнавання боєприпасів та вибухівки, траєкторії польоту;
– огляд місця події при масових обстрілах.

3. Законодавство та міжнародне право:

– нові статті КПК України з якими відсутні навички роботи;

– судова практика, пленуми Верховного суду України щодо кваліфікації, термінології і відмежовування від інших складів злочинів;

– практика у сфері міжнародного співробітництва, імплементація норм міжнародного права в Україні;

– практика інших країн [3].

Сучасними завданнями цифрової криміналістики є пошук і аналіз цифрових слідів, аналіз даних, збирання доказової інформації у цифровому середовищі. Під цифровими доказами необхідно розуміти фактичні дані, які представлені у вигляді бінарного (двійкового) коду та містять інформацію, що має значення для об'єктивного вирішення справи [4]. В Україні створено цифрових платформ, призначених для збирання доказів воєнних злочинів в Україні,зокрема:

– Застосунок eyeWitness to Atrocities від Міжнародної асоціації юристів (IBA);

– Платформа WarCrimes (warcrimes.gov.ua) на базі Офісу Генерального прокурора України;

– War Crime Bot – для документування доказів порушень міжнародного гуманітарного права, прав людини і злочинів;

– TRIBUNAL UA – чатбот для фіксації фото- і відеодоказів вбивств, насильства, пограбувань цивільних або військових окупантами;

– SaveEcoBot – чатбот для повідомлень про злочини проти навколишнього середовища, що здійснюються на території України;

– Портал «Доказ» (dokaz.gov.ua);

– Портал «Культурні злочини» (culturecrimes.mkip.gov.ua) для збору доказів руйнування російською армією історичних та культурних пам'яток.

Так, на єдиній загальнодержавній платформі https://warcrimes.gov.ua/ здійснюється збирання та документування доказів про воєнні злочини держави – агресора. Таким чином, на базі Офісу Генерального прокурора України фактично було створено сучасну платформу для документування воєнних злочинів на Україні з можливістю надання документів, фото та відео.

Вважаємо, що найбільш технічно оснащеним для потреб збору доказів воєнних злочинів є додаток від Міжнародної асоціації юристів «eyeWitness to Atrocities». Додаток розроблено за ініціативи Міжнародної асоціації юристів (IBA) в 2011 році. Користувачі програми завантажують свої кадри на захищений сервер для верифікації та безпечного зберігання. Фотографії та відео, зроблені за допомогою програми «eyeWitness to Atrocities», можна легко перевірити на предмет

використання в якості доказів. Крім того, eyeWitness попіклуватиметься, щоб надані користувачем фото або відео були надані компетентним органам [5].

Офіс Верховного комісара ООН із прав людини та Центр з прав людини Каліфорнійського університету в Берклі у 2020 р. представили «практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права», який містить стандарти й методологічні підходи до «збору, збереження та аналізу інформації у відкритому доступі, яка може бути представлена як доказ у кримінальних процесах» [6].

Використання цифрових доказів для документування випадків воєнних злочинів держави-агресора проти України є край необхідним. Норми кримінального процесуального кодексу України не передбачають окремої категорії цифрових доказів. У КПК відсутнє визначення терміна «цифрові докази», не наведено докладного порядку їх вилучення, огляду, фіксування та зберігання. Тому у слідчих і суддів часто виникають труднощі у збиранні, оцінюванні цифрових доказів через відсутність у законодавстві України їх визначення, порядку фіксування й оцінки [7].

Література:

1. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення рф станом на 20.11.23. URL: https://www.gp.gov.ua/

2. Shepitko, V.Y., Shepitko, M.V. (2021) The role of forensic science and forensic examination in international cooperation in the investigation of crimes. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, no. 28(1), pp. 179–186 (in English).

3. Дослідження «Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики» (2023) URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/International_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf (дата звернення: 15.12.2023).

4. Шевчук В. М. Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: цифровізація, інновації, перспективи. URL: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/322/8791/18392-1 (дата звернення: 15.12.2023).

5. Гладкий Д. В. Особливості використання програми «eyeWitness to Atrocities» в Україні для фіксації воєнних злочинів рф. *Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного танауково-технічного забезпечення* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 серпня 2023 р. Том 2. Київ : ІСТЕ СБУ, 2023. С. 29–31.

6. Протокол Берклі. URL: https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf (дата звернення: 15.12.2023).
7. Галина Авдєєва, Ельжбета Живуцька-Козловська. Проблеми використання цифрових доказіву кримінальному судочинстві України та США. URL: https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/564/633 (дата звернення: 15.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-88

ВИКЛИКИ ТА ПЕРЕШКОДИ ЗБОРУ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В ВОЄННИЙ ЧАС. ПОШУК ЕФЕКТИВНИХ РІШЕНЬ

Семенюк Ірина Юріївна
здобувач ступеня вищої освіти магістра
факультету «Правоохоронна діяльність»
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна

Степанова Ганна Миколаївна
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна

«I need ammunition, not a ride».
Володимир Зеленський [1]

Війна – спустошує країну, нищить міста, приносить біль і сльози. Змінює звички, традиції, забирає мир, спокій та щастя. Умови воєнного часу, не лише ставлять під загрозу фізичну й психологічну безпеку, а й ускладнюють роботу правоохоронних органів, ведення кримінального провадження та збір доказів. Завдання забезпечення справедливості, законності та правопорядку набувають іще важливішого сенсу та особливої складності.

Воєнний час супроводжується загостренням кримінальних ситуацій, непередбачуваністю та нестабільністю, що безпосередньо впливає на процес збору доказів у кримінальному провадженні. Недоступність територій, руйнування інфраструктури, втрати людських ресурсів

та складність збереження документації – це лише кілька аспектів проблематики, що виникає в контексті воєнного часу.

Доказування в кримінальному провадженні, відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України [2], полягає у збиранні, належній фіксації, перевірці та оцінці доказів із метою встановлення обставин, що мають значення для конкретного кримінального провадження.

Розглянемо ключові аспекти цієї проблематики:

1) відсутність стабільності на гарантій безпеки.

Війна, як суспільна криза, безперечно створює важливі виклики для правоохоронних органів, перетворюючи їх буденні функції та процедури на завдання, що вимагає високої ефективності та стратегічного мислення;

2) ускладнена робота органів правоохоронної діяльності.

Збір доказів стає великим викликом через фізичні обмеження, зокрема обмежену свободу пересування, недоступність деяких територій через воєнні дії та руйнування інфраструктури.

Відповідно до інтерв'ю Прем'єр-міністра України Дениса Шмигаля на форумі, присвяченому розмінуванню території України (Demine Ukraine Forum): «Потенційно замінованими внаслідок російського вторгнення в Україну станом на сьогодні залишаються 174 тис. км^2» [3];

3) втрата документації та доказів.

Воєнні дії часто є причиною знищення потрібних доказів чи документів;

4) проблеми з отриманням достовірної інформації.

В умовах війни зростає ризик отримання недостовірної інформації. Підробка, маніпуляції та дезінформація можуть стати серйозними завданнями для оперативних працівників та слідчих.

Створення та підроблення документів, фото, відео, фейкових подій чи статей агресором, може служити негативним чинником і нести вплив як і на розслідування, так і на прийняття об'єктивного рішення;

5) загроза для свідків та експертів.

Умови воєнного стану можуть створити серйозні загрози для свідків та експертів. Вони можуть боятися виступати або навіть перебувати в зоні конфлікту, що робить складним їх залучення до судового процесу.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України,при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису [2].

Це створює додаткове навантаження на працівників правоохоронних органів і достовірності доказів;

6) потреба удосконалення законодавства.

Після повномасштабного вторгнення Верховна Рада України у швидкому режимі прийняла низку законів, у тому числі тих, що спрямовані на регламентацію питань кримінального провадження в умовах воєнного стану [4].

1 травня 2022 року набрав чинності Закон № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [5]. Законом внесено зміни до Кримінального процесуального кодексу України. Зокрема, визначено, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених у розділі IX-1 КПК України [4].

Позитивним є те, що законодавство може швидко й доцільно вводити зміни, які дають вагомий внесок в роботу правоохоронних органів;

7) проблеми з конфіденційністю джерела та інформації.

У воєнний час джерела інформації можуть вимагати особливого захисту та конфіденційності.

Можуть виникнути серйозні загрози для осіб, які надають важливу інформацію. Оперативні та слідчі повинні застосувати всі сили для безпеки осіб, які надають інформацію. Це може включати використання шифрування, анонімізацію джерел, а також забезпечення фізичного захисту.

Для вирішення сучасних проблем потрібно застосовувати новітні методи й технології. Наприклад:

1) електронна система збору доказів.

Розробка та впровадження електронної системи збору доказів, що дозволяє безпечно зберігати та обмінюватися інформацією, навіть в умовах обмеженого фізичного доступу;

2) навчання й підготовка кадрового забезпечення.

Здійснення спеціалізованого навчання та підготовки для правоохоронців та слідчих, з фокусом на управління ризиками та оптимальне використання доступних ресурсів;

3) захист доказів від кіберзагроз.

Нещодавнє дослідження Австралійського урядового центру кібербезпеки (ACSC). з липня 2019 року по червень 2020 року надійшло 59,806 XNUMX повідомлень про кіберзлочини (про зареєстровані злочини, а не про хакерські атаки), що є середнім значенням 164 кіберзлочини на день або приблизно один кожні 10 хвилин [6];

4) міжнародна підтримка.

Залучення міжнародних організацій та експертів для надання технічної, організаційної та правової підтримки у зборі доказів в умовах конфлікту.

Отже, збір доказів у кримінальному провадженні представляє собою завдання, що стоїть перед правоохоронними органами і судовою системою, яке супроводжується численними викликами та перешкодами. Наявність нових технологій, зміни у суспільних та правових умовах, а також виникнення нових видів злочинності роблять цей процес особливо складним.

Співпраця міжнародних організацій та обмін досвідом може сприяти створенню стандартів та норм для забезпечення єдиної системи збору доказів. Важливо також зосередити увагу на підготовці фахівців, які забезпечують високий рівень кваліфікації та розуміння сучасних тенденцій у сфері кримінальної юстиції.

Загальний успіх у забезпеченні ефективного збору доказів залежить від поєднання технічних інновацій, правових реформ та міжнародного співробітництва. Тільки в узгодженому та цілеспрямованому підході можна знаходити відповіді на виклики, що ставляться перед правосуддям у сучасному світі.

Література:

1. «Зеленський відмовився від пропозиції США про евакуацію з Києва – WP». *www.unian.ua* (укр.). Архів оригіналу за 20.03.2022 р.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

3. Андрій Стець. Шмигаль розповів, скільки територій в Україні залишаються потенційно замінованими. ZAXID.NET. 27.09.2023 р.

4. Іван Цермолонський. Кримінальні провадження в умовах воєнного стану. *Юридична Газета Онлайн*. 17.06.2022 р. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-provadzhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html//

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Закон України від від 14.04.2022 р. № 2201-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text//

6. Метт Алгрен In інтернет безпека, research. 24.10.2023 р. //https://www.websiterating.com/uk/research/cybersecurity-statistics-facts/

7. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

8. Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 877. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/248607704

9. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text
10. Сорочинська, Юлія Юріївна. "Поняття та процедура визнання доказів недопустимими у кримінальному провадження". Thesis, Національний авіаційний університет, 2020. URL: https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/44829

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-89

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАТРИМАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сирота Дмитро Іванович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Повномасштабна війна росії проти України зумовила зміни у функціонуванні державних органів та установ, що обумовило внесення відповідних змін і доповнень до низки нормативно-правових актів. Зокрема, до кримінального процесуального законодавства [1, с. 198].

Так, Законом України: «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 № 2201-IX [2] було розширено повноваження керівника органу прокуратури, у зв'язку з тим, що постанова керівника органу прокуратури могла бути підставою для затримання особи. Крім того, основними особливостями затримання особи під час воєнного стану було збільшення строку такого затримання від сімдесяти двох годин до двохсот шістнадцяти. Також розширення суб'єктів, які уповноважені розглядати клопотання щодо обрання запобіжного заходу до затриманої особи: стаття 211 Кримінального процесуального кодексу України [2] (далі – КПК України) закріплює доставлення затриманої особи лише до суду для розгляду відповідного клопотання, а стаття 615 КПК в попередній редакції, протягом певного часу передбачала, що затримана особа повинна бути доставлена до слідчого судді, суду або до керівника органу прокуратури.

25 серпня 2022 року набрав чинності Закон України № 2462-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27 липня 2022 року [4], який вкотре вніс низку змін та доповнень до КПК України [3]. Серед таких, зокрема, уточнення порядку затримання особи в умовах воєнного стану (п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України).

Згідно внесених змін, якщо наявні випадки для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, визначені статтею 208 КПК України, або виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, – уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати таку особу. Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати строк, визначений статтею 211 КПК України: 72 години з моменту затримання. При цьому, якщо в умовах воєнного стану відсутня об'єктивна можливість доставити затриману особу до слідчого судді, суду у строк, передбачений статтею 211 КПК України, розгляд клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу здійснюється із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи. Якщо затриману особу неможливо доставити до слідчого судді, суду у строк, передбачений статтею 211 КПК України, для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу або забезпечити її дистанційну участь під час розгляду відповідного клопотання, така особа негайно звільняється.

Разом з тим, не слід забувати, що, навіть, в умовах воєнного стану затримання може визнаватися порушенням конвенційних прав людини [5]. Зважаючи на це, як влучно відзначає Т. О. Лоскутов, у положеннях ст. 615 КПК України потрібно регламентувати обов'язковий подальший та максимально швидкий контроль слідчого судді за перевіркою законності затримання підозрюваної особи під час правового режиму воєнного стану. Дослідник наголошує, що в разі невідкладного виконання повноважень слідчого судді прокурором щодо перевірки законності затримання судовий контроль за цим заходом процесуального примусу має бути здійснений автоматично за першої ж можливості. Якщо затримана особа була доставлена до прокурора в обстановці проведення бойових дій, то слідчий суддя повинен здійснити судовий контроль за законністю затримання негайно за першої ж можливості. Це необхідно для ефективного забезпечення прав і свобод людини у кримінальному процесі в умовах воєнного стану. Такий судовий контроль, на думку науковця, може бути урегульований шляхом

використання у кримінальному процесуальному законі словосполучення «негайно при з'явленні першої можливості» [6, с. 419–420, 422]. Наведена пропозиція видається цілком слушною.

Крім того, слушним видається зауваження судді Вищого антикорупційного суду – В. Михайленко з цього приводу [7]. Зокрема, щодо необхідності існування реєстру рішень ухвалених прокурором у порядку статті 615 КПК України, задля забезпечення судового контролю. Адже нині відповідний реєстр справді відсутній. Складно не погодитися, що це призводить до ситуацій, коли слідчий суддя, повертаючись до своїх повноважень на території, де з огляду на реалії воєнного часу у той чи інший час правосуддя не могло здійснюватися, просто позбавлений можливості дізнатися про те, що такі рішення ухвалювалися.

Варто відзначити також інші проблемні аспекти у цій сфері. Так, ухвалою суду першої інстанції від 12 січня 2023 року запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, обраний щодо обвинуваченого (та продовжений ухвалою цього ж суду), постановлено вважати продовженим відповідно до ч. 6 ст. 615 КПК України до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці, тобто до 12 березня 2023 року. Дніпровський апеляційний суд на підставі ч. 4 ст. 399 КПК України відмовив у відкритті провадження за скаргою захисника на вказану ухвалу у зв'язку з тим, що апеляційна скарга подана на судове рішення, яке не підлягає оскарженню. Апеляційний суд мотивував своє рішення тим, що місцевий суд згаданою ухвалою не продовжив обвинуваченому запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, а лише ухвалив рішення про неможливість розгляду судом питання щодо продовження тримання під вартою обвинуваченого в порядку, визначеному КПК України. Нормами КПК України не передбачено оскарження зазначеного судового рішення, тому відповідно до ч. 6 ст. 615 КПК України колегія суддів постановила продовжити строк запобіжного заходу до вирішення цього питання судом. У свою чергу, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) скасував ухвалу апеляційного суду та призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції. При цьому, ККС ВС дійшов висновку, що ухвала суду першої інстанції, винесена за два дні до завершення строку дії запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, якою постановлено вважати цей запобіжний захід продовженим відповідно до ч. 6 ст. 615 КПК України у зв'язку з неможливістю розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому КПК України порядку, фактично є підставою для подальшого тримання особи під вартою, а тому така ухвала підлягає апеляційному оскарженню [8]. Тобто вбачаються певні

проблеми в аспекті правозастосування у сфері кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану у практиці судів.

Отже, реагування українського законодавця на виклики воєнного часу в аспекті регулювання інституту кримінального процесуального затримання шляхом внесення відповідних змін та доповнень є безперечно позитивним кроком стосовно забезпечення належного здійснення кримінального провадження в умовах сьогодення. Утім, як свідчить аналіз безпосередньо внесених змін, а також правозастосування у цій сфері, нині все ще залишається низка проблемних аспектів, які потребують якомога швидшого усунення. Зокрема, й шляхом подальшого удосконалення КПК України.

Література:

1. Салманов О. В. Зміни у правовому регулюванні розслідування кримінальних проваджень під час воєнного стану. *Право і безпека*. 2023. № 2(89). С. 198–206.

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 №4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17

4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 27 липня 2022 року № 2462-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#Text

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

6. Лоскутов Т. О. Правове регулювання кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. № 70. С. 417–423.

7. EDITORIAL: покладення функції судового контролю на прокурора: як обґрунтовується «відсутність об'єктивної можливості» його здійснення? URL: https://justtalk.com.ua/post/editorial-pokladennya-funktsii-sudovogo-kontrolyu -na-prokurora-yak-obgruntovuetsya-vidsutnist-obektivnoi-mozhlivosti-jogo-zdijsnennya#_ftnref4

8. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 4 липня 2023 року у справі № 212/2688/21. URL: https://reyestr.court. gov.ua/Review/112087985.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-90

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ткаченко Вікторія Василівна
здобувач другого (магістерського) рівня освіти
за спеціальністю «Право»
Навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна

Допит є найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією, яку проводять у кожному кримінальному провадженні. Саме від того, наскільки якісно його буде проведено, залежить подальший перебіг досудового розслідування та його ефективність.

У сучасній практиці досудового розслідування є чимало методик проведення допиту. Умовно їх можна розділити на дві групи: ті, що ґрунтуються на обвинувальному підході, і ті, що спрямовані на збір об'єктивної інформації про всі обставини справи. Здійснені дослідження засвідчують, що обвинувальний підхід в Україні переважає. Саме його ми визначаємо як «традиційний» допит. Натомість методи, орієнтовані на збір повної інформації від учасників кримінального провадження, можна об'єднати в спільну групу – процесуальне інтерв'ю [4].

Намагаючись знайти ефективніші й гуманніші способи розслідування кримінальних злочинів, фахівці-практики таких держав, як Австралія, Велика Британія, Канада, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія [3], використовують різні моделі інтерв'ювання свідків, потерпілих і підозрюваних, що різняться ознаками, гарантіями й ефективністю їх застосування [1, с. 317].

Процесуальне інтерв'ю ґрунтується на принципах міжособистісного спілкування, тобто поваги, етики та прав людини. Така бесіда стимулює співрозмовника до комунікації, а отже, надає можливість слідству зібрати якомога більше необхідної інформації [1]. Упровадження процесуального інтерв'ю замість традиційного допиту є сучасним світовим трендом, воно призначене для підвищення ефективності діяльності органів правопорядку, водночас спрямовує правоохоронців проводити систематичне й усебічне розслідування обставин вчиненого злочину, запобігає формуванню передчасних висновків у справі. Тобто цей метод допомагає органам правопорядку ефективно розслідувати злочини, забезпечуючи процесуальні гарантії

підозрюваних осіб, що сприяє налагодженню довірливих відносин із громадою [6, с. 12].

Особливості інституту процесуального інтерв'ю досліджували Ю. Бєлоусов, О. Броневицька, С. Гавгун, С. Деркач, Д. Джей, Є. Лук'янчиков, Б. Лук'янчиков, В. Луцик, А. Орлеан. Більшість авторів не пропонують дефініцію процесуального інтерв'ювання та не висвітлюють відмінності його від традиційної слідчої дії – допиту. Деякі з них зазначають, що процесуальне інтерв'ю – це процесуальна дія, яка полягає в отриманні точної, надійної та достовірної інформації від потерпілих, свідків або підозрюваних – інтерв'юентів шляхом спілкування з інтерв'юером для встановлення фактичних обставин кримінального провадження з метою забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування [2].

Поширеним серед учених є підхід, за яким процесуальне інтерв'ю визначають як різновид комунікації в кримінальному процесі, під час якого відбуваються отримання, фіксація та перевірка доказової інформації. Відповідність такої інформації об'єктивній дійсності (фактичним обставинам) залежить від того, наскільки достеменно інтерв'юент передає наявні в нього відомості й наскільки правильно вони будуть сприйняті інтерв'юером. Шляхом інтерв'ювання осіб у кримінальному провадженні вирішують широке коло питань щодо збирання та перевірки фактичного матеріалу для прийняття та обґрунтування кримінальних процесуальних рішень [1, с. 316].

Процесуальне інтерв'ю має на меті запобігати неправдивим зізнанням або помилкам у процесі здійснення правосуддя та допомагати працівникам правоохоронних органів інтерв'ювати систематично й неупереджено, знижуючи ризик помилки через людський фактор і неправдивих зізнань, які можуть статися внаслідок застосування методів, призначених для отримання визнання вини й підтвердження версії, яку інтерв'юер вважає правдивою [4].

Наше бачення співпадає з думкою Є. Д. Лук'янчикова та Б. Є. Лук'янчикова, котрі зазначили, що процесуальне інтерв'ю – це не процесуальна і не слідча дія, а один із методів, який може бути застосовано під час проведення допиту [7].

Застосування процесуального інтерв'ю являється відповідальним завданням, яке вимагає вмілого використання комунікаційних навичок та здатності бути відкритим у ситуаціях, які можуть скластися під час інтерв'ювання. Окрім цього необхідно користуватися як науковими дослідженнями так і досвідом кваліфікованих практиків з метою успішного проведення досудового розслідування, що не лише створює основу ефективного розслідування, а й також надає можливість

здійснювати правоохоронну діяльність, що ґрунтується на повазі до прав людини.

Належне проведення процесуального інтерв'ю має супроводжуватися відеозаписом цієї дії, що дає змогу переглядати матеріали та за необхідності аналізувати окремі деталі розмови. Також важливим компонентом інтерв'ю є робота з напарником з відповідним розподілом ролей [5].

Одним із факторів успішності методики проведення процесуального інтерв'ю, зауважує Д. Джей, є робота з пам'яттю людини. Пригадування є складним психічним процесом, однак його можна активізувати, навіть через значні проміжки часу, використовуючи доволі прості й нешкідливі інструменти. Натомість невміле інтерв'ювання особи може не лише зашкодити процесу пригадування, а й суттєво спотворити наявні спогади й породжувати «забруднені докази», що згодом може дискредитувати інші докази та створювати судові помилки [5].

Стисло проаналізувавши особливості процесуального інтерв'ювання, доходимо висновку, що його застосовують передусім для налагодження психологічного контакту, а неформальна обстановка сприяє отриманню значно більшого обсягу точної, надійної та достовірної інформації для встановлення фактичних обставин вчинення кримінального правопорушення з метою забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування. Отримана під час процесуального інтерв'ю інформація дає підстави для побудови слідчих версій, які перевіряють шляхом збирання доказів та їх вивчення.

Література:

1. Допит vs процесуальне інтерв'ю: що ефективніше для розслідування? URL: https://www.irf.ua/dopit_vs_protsesualne_intervyu_scho_efektivnishe_dlya_rozliduvannya/

2. Луцик В. В., Гавгун С. Р. Сучасні моделі процесуального інтерв'ю. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 316–323. URL: https://drive.google.com/file/d/1J_WPT8bX1IkQtsE6LPOKNTpk6TQtMmTE/view?fbclid=IwAR11E6qio3_ETlXIr4v4Z50rOeueKbG-5PqvT0I4inWUHnnU_m4_KK7CP78&pli=1

3. Не зізнання, а докази – іноземні експерти про механізм процесуального інтерв'ю. URL: http://www.irf.ua/allevents/news/investigative_interviewing/

4. Процесуальне інтерв'ю в кримінальних справах. Навчальні матеріали CTI 1/2017. URL: https://cti2024.org/wp-content/uploads/2021/01/CTI-Training_Tool_1_UKR.pdf

5. Процесуальне інтерв'ю – на заміну звичним підходам до проведення допиту. URL: https://ecpl.com.ua/news/protsesual-ne-interv-iu-na-zaminu-zvychnym-pidkhodam-do-provedennia-dopytu/

6. Розкажи мені що сталося, або зізнайся. Дослідження про процесуальне інтерв'ю. Аналіз міжнародного досвіду. Опис узагальненої моделі. Аналіз національної системи підготовки та практики / [Ю. Бєлоусов, О. Броневицька, С. Деркач та ін.]. Київ : Процесуальне інтерв'ю в Україні, 2020. 232 с. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3568

7. Чи вичерпано можливості допиту як способу формування доказів у кримінальному провадженні. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/47189/1/VPSP2021-3_57-62.pdf

8. Як провести ефективний допит. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/192838-yak-provesti-efektivniy-dopit

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-91

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ

Чичик Дар'я Юріївна
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту права
Державний податковий університет
м. Ірпінь, Україна

Лазебний Анатолій Миколайович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінальної юстиції
Державний податковий університет
м. Ірпінь, Україна

Допит є важливою слідчою дією на всіх стадіях кримінального процесу. Неповнолітні часто виступають допитуваними, і їхні показання можуть бути цінним джерелом доказів. Однак результати допиту неповнолітніх часто залежать від того, наскільки слідчий враховує вікові та розумові особливості допитуваного та досягає з ним психологічного контакту. Допит є однією з основних слідчих дій, яка проводиться з метою отримання від допитуваного правдивих показань про обставини

кримінального правопорушення. Успіх допиту залежить від багатьох факторів, серед яких важливе місце займають психологічні аспекти.

Наразі проведення розслідування правопорушень стає викликом, оскільки труднощі не обмежуються лише факторами кадрового, фінансового та матеріально-технічного характеру, вже відомими всім. В сучасних умовах відбуваються радикальні зміни ідеологічних, політичних і економічних пріоритетів, які не можуть не впливати на роботу слідчого. В такому контексті особливо важливим стає докладна організація розслідування правопорушень, які були скоєні неповнолітніми, оскільки гарантування неухильного накладення справедливого покарання за кожну злочинну дію є необхідною частиною боротьби зі злочинністю. Також це стосується інших кримінальних проваджень, де неповнолітні фігурують у ролі потерпілих, свідків і їхні свідчення мають значущий вплив на розслідування [1].

Психологічні аспекти допиту можна розглядати з двох позицій:

1. Психологічний стан допитуваного.

Він може бути різним, залежно від особистості допитуваного, його стосунків із слідчим, обставин кримінального правопорушення тощо. У деяких випадках допит може викликати у допитуваного негативні емоції, такі як страх, тривога, гнів тощо. Це може призвести до спотворення показань, або до відмови від їх надання. Тому слідчий повинен враховувати психологічний стан допитуваного та робити все можливе для його створення комфортних умов для допиту.

2. Психологічний вплив слідчого на допитуваного.

Слідчий повинен вміти правильно спілкуватися з допитуваним, ставити запитання, які сприятимуть отриманню правдивих показань. Він повинен бути уважним до реакції допитуваного, щоб своєчасно виявити ознаки неправдивості показань.

До основних психологічних прийомів, які слідчий може використовувати під час допиту, належать:

– установлення контакту з допитуваним. Це важливий етап допиту, який дозволяє створити атмосферу довіри та співпраці. Слідчий повинен бути ввічливим, доброзичливим, уважним до допитуваного;

– формулювання запитань: запитання повинні бути зрозумілими, конкретними, не містити навідних відповідей;

– вислуховування відповідей: слідчий повинен уважно вислухати відповіді допитуваного, не перебивати його, не робити зауважень;

– заохочення допитуваного до надання правдивих показань: слідчий повинен підкреслити важливість правдивості показань, запевнити допитуваного у його безпеці [2].

Психологічні аспекти допиту є складними та багатогранними. Важливо, щоб слідчий володів основами психології, щоб він міг

правильно оцінити психологічний стан допитуваного та використовувати ефективні психологічні прийоми для отримання правдивих показань. Особливості психологічних аспектів допиту можуть залежати від таких факторів, як вік, стать, освіта, професія, соціальний статус, стан здоров'я, особистісні якості допитуваного тощо.

Неповнолітні особи є особливо вразливими до психологічного впливу. Тому слідчий повинен бути особливо обережним під час допиту неповнолітніх. Він повинен використовувати просту мову, уникати навідних запитань, не ставити запитання, які можуть травмувати дитину.

Неповнолітні особи мають ряд психологічних особливостей, які слідчий повинен враховувати під час допиту. По-перше, вони перебувають у процесі становлення особистості, їх психіка ще не є повністю сформованою. Це означає, що вони можуть бути більш схильні до навіювань, емоційних впливів, їхні показання можуть бути менш точними та об'єктивними, ніж показання дорослих. Також, неповнолітні особи можуть бути більш тривожними та емоційними, ніж дорослі. Це може бути викликано різними факторами, такими як: страх перед слідчим, страх перед можливими наслідками допиту, незрозумілість ситуації тощо. По-третє, неповнолітні особи можуть бути менш стійкими до психологічного впливу. Це означає, що вони можуть легше піддатися на провокації, тиск, погрози тощо [3].

Також, необхідно розглянути особливості допиту неповнолітніх, які є потерпілими або свідками правопорушення. Неповнолітні особи, які є потерпілими або свідками правопорушення, можуть бути особливо вразливими до психологічного впливу. Це пов'язано з тим, що вони можуть бути травмовані пережитим досвідом, можуть мати страх перед злочинцем, можуть відчувати провину або сором. Під час допиту неповнолітніх, які є потерпілими або свідками правопорушення, слідчий повинен бути особливо обережним та враховувати їхні особливості. Він повинен використовувати ефективні психологічні прийоми для створення атмосфери безпеки та довіри [4].

Психологічні аспекти проведення допиту неповнолітніх є важливим фактором, який впливає на успіх цієї слідчої дії. Слідчий, який враховує психологічні особливості неповнолітніх та використовує ефективні психологічні прийоми, має більше шансів отримати правдиві показання. На нашу думку, задля підвищення ефективності допиту неповнолітніх слідчим необхідно:

- пройти спеціальну підготовку з психології допиту неповнолітніх;
- працювати в команді з психологом;

– використовувати ефективні психологічні прийоми для встановлення контакту з допитуваним, формування атмосфери довіри та співпраці, заохочення до надання правдивих показань;

– враховувати особливості психологічного стану допитуваного;

– бути терплячим та уважним до допитуваного.

Література:

1. Плєва К. В., Степанова Г. М. Психологічні аспекти проведення допиту неповнолітніх. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»* : збірник наукових статей.Чернівці, 2018. № 1. Ст. 179–187. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/1_2018/1_2018.pdf#page=179

2. Основи психології слідчої діяльності та окремих учасників кримінального провадження. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/Material-po-Temi-7-YURYDYCHNA-PSYKHOLOHIYA-1.pdf

3. Процюк О. М. Застосування методів психологічного впливу від час проведення допиту неповнолітніх. *Науковий вісник № 1 Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2013. Ст. 402–412. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvlduvs_2013_1_47.pdf

4. Смірнова І. Особливості допиту дитини, яка потерпіла від злочину. *Вища школа адвокатури НААУ.* 2021. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/osoblyvosti-dopytu-dytyny-yaka-poterpila-vid-zlochynu

НАПРЯМ 9. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-92

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

Бевз Лариса Вікторівна
студентка 1 курсу другого (магістерського) рівня освіти
факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Інститут суду присяжних на українських теренах формувався протягом тривалого часу за різних історичних періодів та обставин, завдяки чому на сьогоднішній день є усталеною правовою традицією для національної судової системи. Серед нормативних документів, що регламентують функціонування цього правового інституту на даний час, основоположним є основний закон держави – Конституція України. Згідно з положеннями ст. 1 Конституції, Україну проголошено демократичною, соціальною, правовою державою, а у ст. 3 Конституції закріплено, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Відповідно до положень статті 5 Конституції, народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, що свідчить про існування можливостей брати участь в управлінні державними справами, в тому числі й чинити правосуддя. Таким чином, створено механізм взаємодії судової влади та суспільства через інститут суду присяжних. Також, Конституція України у ст. 124 встановлює, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних, а у ст. 127 – що у встановлених законом випадках правосуддя в Україні здійснюється за участю присяжних.

Дані положення Конституції конкретизуються у Законі України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016, з відповідними змінами станом на 2023 рік. Зокрема, у ст. 1 Закону зазначено, що судову владу реалізовують судді та, у визначених законом випадках, присяжні

шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур, а у ст. 5 цього ж Закону – що народ бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Глава 3 розділу 3 Закону присвячена регламентації правового статусу присяжного та складається з шести статей, які встановлюють основи статусу присяжного, порядок відбирання кандидатів у присяжні, вимоги до кандидатів, порядок увільнення особи від виконання обов'язків присяжного та гарантії прав.

Також інститут суду присяжних функціонує в Україні на засадах положень Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України. Стаття 31 КПК України регламентує склад суду, що уповноважений розглядати справи у кримінальному провадженні за участю присяжних, стаття 75 КПК встановлює підстави для відводу суддів та присяжних. Параграф 2 глави 30 КПК повністю регламентує порядок здійснення кримінального провадження у складі суду присяжних. Статті 383–391 КПК України регулюють такі питання як порядок виклику присяжних, права й обов'язки присяжних, здійснення відбору присяжних у суді, приведення їх до присяги, порядок усунення присяжного, питання щодо порядку прийняття рішень та голосування судом присяжних. Стаття 480 КПК України визнає присяжного як особу, щодо якої може бути відкрито і здійснено провадження в окремому порядку, як для окремої категорії осіб (на рівні з суддями).

Присяжні також беруть участь у здійсненні цивільного судочинства, що регламентовано у Цивільному процесуальному кодексі (далі – ЦПК) України. Відповідний документ встановлює у ст. 34, що присяжні входять до складу суду, у ст. 70, що присяжні не можуть бути допитані як свідки у процесі, та у ст. 293 ЦПК України, що окремі категорії справ розглядаються у складі одного професійного суді та двох присяжних.

Також, правовий статус присяжних засідателів доповнено регламентує Кримінальний Кодекс (далі – КК) України, а також, встановлює покарання за погрозу або насильство щодо присяжних, за умисне знищення або пошкодження майна присяжних та за посягання на їх життя. Кодекс України про адміністративні правопорушення встановлює відповідальність за перешкоджання явці до суду присяжного. Норми Закону України про протидію корупції встановлюють, що його дія поширюється і на присяжних, визнаючи їх суб'єктом окремих видів правопорушень. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» поширюється і на присяжних, під час виконання ними обов'язків. Наказом Державної судової адміністрації від 05.10.2016 затверджено Порядок виплати винагороди та відшкодування витрат, виплати добових присяжному за час виконання ним обов'язків у суді. Також існує перелік

підзаконних нормативно-правових актів, роз'яснень Верховному суду, інструкцій та ін. щодо порядку здійснення розгляду справ присяжними.

У законодавстві відсутній єдиний документ, нормативний акт, який би чітко й однозначно регламентував правовий статус та порядок проведення засідання за участі присяжних. Всі ці норми знаходяться в різних законах та є недостатньо об'ємними, та в певній мірі декларативними, що ускладнює, в першу чергу, роботу самому присяжному. Дослідивши вимоги до присяжних в законодавствах інших країн, можна зробити висновок про те, що встановлення додаткових умов, наприклад, наявність постійної оплачуваної роботи, наявність певного рівня освіти, позапартійність та володіння державною мовою принесли б очікуваний результат.

Актуальною проблемою для функціонування інституту є непрозорість процедури відбору присяжних для громадськості. На формування списку присяжних можуть здійснювати вплив представники виконавчої, законодавчої та судової влад на місцях, що робить залежними присяжних від цих посадових осіб і може робити їх упередженими. Нечіткість правил подання заяви про згоду бути присяжним також має значення. Необхідно спростити дану процедуру та максимально чітко регламентувати її, а також зробити доступною для громадського контролю.

Невирішеним у теорії залишається питання про кількість присяжних, що необхідна для розгляду справ. О. Г. Яновська зауважує, що скорочення чисельності присяжних лише до кількох трьох осіб суттєво знижує ефективність діяльності суду присяжних і не може забезпечувати повноцінну участь народу в процесі здійснення правосуддя [1, с. 95]. Фактично, в Україні встановлена найменша кількість присяжних у світі.

Окремі вчені висловлюють думку про те, що незалежність присяжних нівельована статтею 391 КПК України, яка визначила порядок наради та голосування в суді присяжних, встановивши фактично підконтрольність присяжних головуючому судді [2, с. 403]. Порядок прийняття рішення колегією присяжних порушується і внаслідок відсутності спеціально об лаштованих залів судових засідань, з місцями для присяжних, окремими місцями для запасних присяжних, нарадою кімнатою з відповідними умовами. На практиці, головуючий просто просить всіх присутніх на певний час залишити залу засідання і прямо там проводить нараду щодо прийняття рішень.

Основною проблемою, що наразі стримує безліч позитивних зрушень у функціонуванні суду присяжних, є проблема забезпечення соціального захисту присяжних. Необхідно продумати дієвий механізм компенсаційних виплат, оскільки фінансування на утримання цього

інституту вимагає значних коштів. Хоча у ч. 1 ст. 68 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що присяжним відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові, за словами самих присяжних, розмір компенсації становить кілька десятків гривень.

Т. Є. Леоненко у своїй праці зазначає, що інститут присяжних можна поділити на дві групи: суд присяжних і суд за участі присяжних. Враховуючи те, що в Україні рішення про винуватість або невинуватість особи приймається присяжними спільно з професійними суддями, існуюча в державі модель суду присяжних належить до суду за участю присяжних [3, с. 67].

Оскарження вироку, винесеного судом присяжних, за законодавством України відбувається в загальному порядку й уже без участі присяжних. Таким чином, окремий резонансний вирок, що не співпадає з загальноприйнятою судовою практикою, може бути скасовано подальшими інстанціями. У більшості держав можливість оскарження рішень суду присяжних обмежено або має свої особливості. Вважаємо за необхідне встановити такі обмеження, хоча б щодо виправдувальних вироків.

Задля реальної дії та правового ефекту суд присяжних потребує реформації на основі запозичення іноземного досвіду та адаптації його до національних реалій. За вимогами, які нині до цього інституту висуває суспільство й закон, він має виконувати такі функції: 1) забезпечення легітимності судових рішень шляхом привнесення в судовий процес суспільної свідомості; 2) громадський контроль за судом; 3) підсилення принципів змагальності, справедливості, прозорості й незалежності судової влади; 4) викорінення «обвинувального» ухилу суду.

Як висновок, після дослідження наукової літератури з питань проблем функціонування українського суду присяжних, можна викласти такі аспекти: відсутність єдиної чіткої регламентації процесу за участі присяжних, непрозорість процедури відбору присяжних, їх мала чисельність, термінологічні проблеми та невідповідність заявленої назви інституту фактичним його ознакам, недосконаліть процедури оскарження рішень суду присяжних та низький рівень державних затрат на його функціонування не сприяють виконанню положень ст.ст. 1, 3, 5, 124 і 127 Конституції України.

Література:

1. Яновська О. Г. Суд присяжних в системі гарантій захисту прав людини. *Вісник Академії адвокатури України*. 2005. № 1. С. 93–98.

2. Скрябін О. М., Тонне Н. Д. Суд присяжних за новим Кримінально-процесуальним кодексом України. *Актуальні проблеми держави і права.* 2014. Вип. 72. С. 400–406.

3. Леоненко Т. Є. Організаційно-правові проблеми функціонування суду присяжних за новим кримінальним процесуальним законодавством України. *Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки* : круглий стіл. Запоріжжя : КПУ, 2013. С. 65–67.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-93

ЮРИДИЧНА БОРОТЬБА У ЄСПЛ ЗА ПРИТЯГНЕННЯ РОСІЇ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Бігдан Марина Володимирівна
старший викладач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Савчук Олександр Сергійович
студент 1 курсу другого (магістерського) рівня освіти факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

З початку військової агресії Російської Федерації проти України у лютому 2014 р. звернення до Європейського суду з прав людини з міждержавними заявами проти її уряду стало одним із найбільш пріоритетних напрямів захисту інтересів нашої країни.

Станом на кінець 2023 р. у провадженні Європейського суду з прав людини перебуває 4 такі міждержавні справи щодо України [1]:

– *«Україна проти Росії (щодо Криму)»* за заявами №№ 20958/14 і 38334/18;

– *«Україна та Нідерланди проти Росії»* за заявами №№ 8019/16, 43800/14, 28525/20 і 11055/22, які стосуються подій на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей і порушень прав людини під час повномасштабного вторгнення;

– «*Україна проти Росії (VIII)»* за заявою № 55855/18 щодо захоплених моряків;

– *«Україна проти Росії (IX)»* за заявою № 10691/21 щодо вбивств опонентів Росії.

Останні дві ще тільки перебувають на стадії розгляду Європейським судом з прав людини питання щодо їхньої прийнятності.

У зв'язку з повномасштабним військовим вторгненням Росії проти України, внаслідок чого російськими збройними силами здійснюються напади на цивільне населення, 01.03.2022 р. Європейський суд з прав людини розглянув клопотання українського уряду в порядку Правила 39 Регламенту та надав Росії тимчасові вказівки щодо втримання від військових атак на цивільні населення й об'єкти, зокрема, житлові приміщення, автомобілі швидкої допомоги й інші об'єкти, такі як школи та лікарні, а також гарантування безпеки медичних установ і персоналу на території, яка перебуває під ударами чи яка захоплена російськими збройними силами.

04.03.2022 р. Європейський суд з прав людини розширив ці тимчасові вказівки та зобов'язав російський уряд надати доступ цивільному населенню до безпечних маршрутів евакуації, медичної допомоги, харчів й інших предметів першої необхідності. 01.04.2022 р. він зазначив, що такі маршрути евакуації також мають уможливити виїзд цивільного населення на безпечніші території України.

23.06.2022 українським урядом подано до Європейського суду з прав людини міждержавну заяву проти Російської Федерації, у якій стверджується, що вона вчинила значну кількість найважчих порушень Конвенції.

22.08.2022 р. українським урядом подано цілу низку нових термінових вимог у порядку Правила 39 Регламенту щодо забезпечення права на життя та заборону катування, які гарантовані статтями 2 та 3 Конвенції, щодо захисників «Азовсталі», які, самовіддано тримаючи оборону, потрапили до російського полону. Україна також вимагала вжиття невідкладних заходів щодо недопущення використання українських захисників у так званих «трибуналах» й інших показових судових процесах.

23.08.2022 р. Європейський суд з прав людини, розглянувши у терміновому порядку це клопотання українського уряду зазначив, що у справі «Олійниченко проти Росії та України» ним надано Росії термінові вказівки щодо негайного забезпечення закріплених Конвенцією прав, зокрема, права на медичну допомогу, яке охоплює будь-які запити від імені українських військовополонених, у яких надано достатньо доказів щодо серйозного та неминучого ризику завдання непоправної шкоди їхній фізичній цілісності (стаття 3 Конвенції)

та/або праву на життя (стаття 2 Конвенції). Він наголосив, що надані Російській Федерації вказівки щодо українських військовополонених продовжують діяти, та вказав, що вони також застосовуються й у міждержавній справі «Україна проти Росії (X)» за заявою № 11055/22 щодо порушення прав людини під час повномасштабного вторгнення. Водночас, було терміново проінформовано Комітет міністрів Ради Європи щодо цього рішення. Кілька разів українським урядом було подано доповнення до цієї заяви.

Водночас, ураховуючи триваючий характер російської агресії проти України та численні порушення прав людини, про які стає відомо у процесі звільнення захоплених територій, український уряд продовжуватиме подальший збір доказової бази з метою направлення до Європейського суду з прав людини доповнень до цієї заяви.

У зв'язку з цим і з метою забезпечення верховенства права та колективного гарантування прав і свобод людини у Європі, Міністерством юстиції України ініційовано питання щодо підтримки іншими країнами-членами Ради Європи міждержавної заяви України проти Росії за № 11055/22 щодо повномасштабного вторгнення та можливості приєднання до справи як третіх сторін згідно статті 36 Конвенції. Станом на 21.02.2023 р. до цієї справи у Європейському суді з прав людини виявили намір приєднатися 26 країн й 1 неурядова організація.

17.02.2023 р. Європейський суд з прав людини повідомив український уряд щодо об'єднання двох міждержавних справ «Україна та Нідерланди проти Росії» за заявами №№ 8019/16, 43800/14, 28525/20 (щодо Донбасу) й «Україна проти Росії (X)» за заявою № 11055/22 (щодо повномасштабного вторгнення) в одне провадження «Україна та Нідерланди проти Росії» за заявами №№ 8019/16, 43800/14, 28525/20 і 11055/22.

Варто зазначити, що станом на грудень 2022 р. у провадженні Європейського суду з прав людини перебувало близько 8500 індивідуальних заяв, які безпосередньо пов'язані з подіями на тимчасово окупованій території автономної республіки Крим і Донецької та Луганської областей.

Рішенням від 25.01.2023 р. Європейський суд з прав людини визнав частково прийнятною міждержавну справу «Україна та Нідерланди проти Росії» за заявами №№ 8019/16, 43800/14, 28525/20, яка стосується подій на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, перейшовши до розгляду справи по суті. За рік до цього, 26.01.2022 р., відбулися усні слухання щодо прийнятності зазначеної міждержавної справи.

Нідерландський уряд представляв свою позицію у частині їхніх скарг за заявою № 28525/20 щодо збиття пасажирського літака компанії Malaysia Airlines MH17.

Європейський суд з прав людини встановив, що український уряд надав достатньо обґрунтованих очевидних доказів як повторюваності діянь у порушенні Конвенції, так й офіційного їхнього толерування зі сторони влади Росії.

Серед іншого, 25.01.2023 р. Європейський суд з прав людини встановив, що території на сході України, які захоплені російськими окупаційними силами з 11.05.2014 р. та щонайменше до 26.01.2022 р., були під прямою юрисдикцією Росії. Він послався на присутність на сході України російських військових із квітня 2014 р. року та широкомасштабне розгортання російських військ найпізніше із серпня 2014 р. Європейський суд з прав людини також установив, що країна-відповідач мала вагомий вплив на воєнну стратегію її маріонеткових адміністрацій; надавала зброю й інше військове спорядження цим адміністраціям у великих масштабах із початку їхнього створення (так звані Л/ДНР) й у подальші місяці та роки; проводила артилерійські обстріли на запит цих адміністрацій; надавала політичну й економічну підтримку зазначеним окупаційним утворенням.

Що стосується скарг нідерландського уряду, Європейський суд з прав людини встановив, що збиття літака рейсу MH17 відбулося повністю у межах території, яка була захоплена російськими окупаційними адміністраціями. Він також установив, що кропітке кримінальне розслідування зазначеного інциденту, яке відбулося у рамках міжнародної спільної слідчої групи («JIT»), значною мірою прояснило обставини збиття цього літака [2]. Не було жодних свідчень зіткнень за встановлення контролю над територіями, які мали безпосереднє відношення до місця запуску ракети чи місця падіння літака, що давало б підстави стверджувати, що подальший контекст хаосу виключав можливість встановлення точної юрисдикції. Тому скарги повністю підпадають під територіальну юрисдикцію Російської Федерації.

Отже, перше засідання по суті справи «Україна проти Росії» щодо окупації Криму, яке розпочалося 13 грудня 2023 р. в Європейському суді з прав людини [3] має стати початком на шляху до юридичного підтвердження того, що Російська Федерація вчиняє та толерує порушення прав людини на окупованих територіях.

Література:

1. Україна VS росія: юридична боротьба в ЄСПЛ за притягнення країни-агресорки до відповідальності за порушення прав людини. URL:

https://minjust.gov.ua/news/ministry/ukraina-vs-rosiya-yuridichna-borotba-v-espl-za-prityagnennya-kraini-agresorki-do-vidpovidalnosti-za-porushennya-prav-lyudini (дата звернення: 13.12.2023).

2. MH17 : опубліковано повну доповідь слідчих. Українська правда. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2016/09/28/7122055/ (дата звернення: 13.12.2023).

3. ЄСПЛ розпочинає розгляд по суті справи «Україна проти Росії» щодо окупації Криму. Суспільне | Новини. URL: https://suspilne.media/638224-espl-rozpocinae-rozglad-po-suti-spravi-ukraina-proti-rosii-sodo-okupacii-krimu/ (дата звернення: 13.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-94

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРОКУРОРІВ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РІВНЯХ

Корнющенко Сергій Сергійович
аспірант кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки
Сумський державний університет
м. Суми, Україна

В умовах сьогодення та стрімкого впровадження законодавчих змін з метою пришвидшення євроінтеграційних процесів в країні, нового поштовху набуває реформування органів кримінальної юстиції та приведення їх до європейських стандартів діяльності.

Якщо говорити про правове підґрунтя, в цілому нинішня редакція Закону України «Про прокуратуру» відображає загальноєвропейські засади та гарантії діяльності прокурорів, має певним чином сформовані загальні поняття, проте без окреслення правових механізмів досягнення результатів.

В частині 1 статті 3 Закону України «Про прокуратуру», серед інших засад діяльності прокурорів, визначено засаду незалежності як існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора з метою прийняття ним рішень.

В статті 16 Закону України «Про прокуратуру» прямо визначено чинними, якими забезпечується незалежність прокурорів, серед яких: особливий порядок призначення на посаду прокурора, звільнення з посади, притягнення до дисциплінарної відповідальності; здійснення

повноважень, передбачених процесуальним та іншими законами; заборона незаконного впливу, тиску чи втручання у здійснення повноважень прокурора; установлений законом порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності прокуратури;належний рівень матеріального, соціального та пенсійного забезпечення прокурорів; функціонування органів прокурорського самоврядування; визначені законом засоби забезпечення особистої безпеки прокурора, членів його сім'ї, майна, а також інші засоби їх правового захисту.

В якості правового засобу реагування прокурора на порушення своєї незалежності законодавець наводить можливість звернення до Ради прокурорів України з відповідним повідомленням, яка має його розглянути та вжити необхідних заходів для усунення загрози.

Серед механізмів парламентського контролю за дотриманням засади незалежності прокурорів сформовано обов'язок Генерального прокурора щороку до 1 квітня подавати до Верховної Ради України звіт, в якому серед іншого також має бути відображено кількість повідомлень про загрозу незалежності прокурора, що надходили до Ради прокурорів України, та інформацію про результати їх розгляду (п. 3 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про прокуратуру»).

Частиною 3 статті 17 Закону України «Про прокуратуру» передбачено, що під час здійснення повноважень, прокурори є незалежними, самостійно приймають рішення про порядок здійснення таких повноважень, керуючись при цьому положеннями закону, а також зобов'язані виконувати лише такі вказівки прокурора вищого рівня, що були надані з дотриманням вимог закону.

У пункті 23 Висновку № 13 (2018) Консультативної ради європейських прокурорів (КРЄП) передбачено, що місія прокурора є складною і вимогливою: вона вимагає професіоналізму, характеру, мужності, рівноваги та рішучості. Володіння цими якостями повинно бути визначальним критерієм як при наборі прокурорів, так і протягом всієї їхньої кар'єри. Процес юридичної освіти, відбір кандидатів та підготовка кадрів повинні мати на меті забезпечити дотримання таких критеріїв. Однак ці особисті потреби не є достатніми для забезпечення незалежності прокурорів. Статус і незалежність прокурорів повинні бути чітко встановлені й гарантовані законом [2].

Концепцією керівних принципів діяльності КРЄП визначено незалежність як відсутність незаконного втручання у виконання обов'язків з метою забезпечення повного дотримання та застосування закону та принципу верховенства права, і що вони також не повинні зазнавати будь-якого політичного тиску або незаконного впливу будь-якого характеру.

У Контрольному переліку питань для оцінки дотримання верховенства права, прийнятому Венеціанською комісією 11–12 березня 2016 року, розробленому з метою з'ясування верховенства права в конкретно взятій державі, основними питаннями, які підлягають з'ясуванню, є «Чи має прокуратура достатню самостійність в структурі держави?» та «Чи ґрунтуються її дії на законі, а не на політичній цілеспрямованості?».

Як засіб забезпечення незалежності прокурорів КРЄП передбачає створення чітких механізмів щодо порушення кримінальних або дисциплінарних проваджень стосовно прокурорів.

В Законі України «Про прокуратуру» визначено виключний підстави притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності, проте перший пункт середи них (невиконання чи неналежне виконання своїх службових обов'язків), який не містить конкретного переліку порушень, здебільшого використовується дисциплінарним органом і може бути застосований до будь-якого з прокурорів, що, в свою чергу, є передумовою формування можливості інституційного впливу.

Водночас позбавлення прокурора ефективних засобів оскарження дисциплінарних стягнень робить його слухняним до порад керівництва. У цьому разі надання рекомендацій вищестоящою посадовою особою не є порушенням, але є проявом субординаційного тиску [3, с. 31–32].

Саме такий вид прихованого на законодавчому рівні впливу та порушення принципу незалежності має місце і в нашій державі, оскільки частиною 1 статті 27 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено виключну підсудність адміністративних справ про оскарження актів, дій чи бездіяльності органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурорів за окружним адміністративним судом, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ [4].

Натомість, з моменту прийняття Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» 13.12.2023 фактично на державному рівні «заморожена» можливість оскарження незаконного притягнення до дисциплінарної відповідальності, оскільки статтею 3 цього Закону передбачено передачу всіх справ до Київського окружного адміністративного суду з подальшою передачею після створення Київському міському окружному адміністративному суду [5].

Станом на день прийняття зазначеного вище Закону у провадженні Окружного адміністративного суду м. Києва перебувало 304627 справ, з яких 328118 з незакінченим провадженням у тому числі щодо оскарження рішень органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурорів. Передача справ з ліквідованого до так званого

«транзитного» судового органу відбувається по 100–150 справ на день, що фактично унеможливлює їх належний розгляд у розумні строки та становить суттєве порушення принципів КРЄП, зокрема гарантій незалежності від субординаційного тиску.

В пункті 10 Рекомендації Комітету Міністрів РЄ (2000) 19 передбачено застереження щодо незаконного відомчого впливу на прийняття рішень прокурором та визначено, що кожен прокурор має право вимагати, щоб розпорядження, які йому даються, були викладені в письмовій формі. Якщо він вважає, що розпорядження якоюсь мірою незаконні або суперечать сумлінню, необхідно провести відповідну внутрішню процедуру, яка може призвести до заміни прокурора [6].

У пункті 87 Звіту Венеціанської комісії від 2010 року («Служба обвинувачів») вказано, що прокурорам варто забезпечити змогу оскаржити дисциплінарні санкції в суді, а в пункті 59 визначено, що будь-яка вказівка, спрямована на зміну позиції підлеглого обвинувача, має бути обґрунтована, у разі підтвердження того, що вказівка є незаконною, суд чи незалежний орган, подібний до Ради обвинувачів, мають приймати рішення щодо законності вказівки.

Не зважаючи на формальне затвердження в діючому українському законодавстві положення про розгляд Радою прокурорів України звернень та інших повідомлень про загрозу незалежності прокурорів (пункт 4.1 Положення Про раду прокурорів України) [7], будь-яких дієвих механізмів реагування на такі порушення чи формування відкритого реєстру звернень прокурорів з можливістю публічного доступу не передбачено. Не слід також забувати, що серед 13 членів Ради прокурорів України лише 2 не є діючими прокурорами, повноваження яких не призупинені, що саме собою ставить під сумнів наявність об'єктивності прийняття ними рішень (пункт 3.1 Положення про раду прокурорів України).

На противагу українській моделі в загальноєвропейській системі органів прокуратури важливу роль у виробленні стандартів діяльності відіграють щорічні конференції Генеральних прокурорів Європи, які в оцінках Парламентської Асамблеї РЄ виступають експертною радою і широким спеціалізованим форумом для дискусій, що має величезний потенціал для висування і розгляду пропозицій, надання порад, порівняння національних умов і виявлення найбільш цінного досвіду функціонування прокуратур з метою сприяння зусиллям РЄ у цій сфері [8].

Резюмуючи вищенаведене, можна сказати, що в цілому національним законодавством закріплені основні вимоги європейських стандартів в сфері незалежності прокурорів, проте способи їх досягнення та механізми реагування на порушення потребують додаткового правового

врегулювання чіткими недвозначними нормами. Незалежність прокурорів повинна підтримуватися державою, і саме держава має жорстко реагувати на порушення таких гарантій, забезпечувати ефективний засіб перегляну рішень відносно прокурорів.

Література:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1697-18/stru#Stru (дата звернення: 20.10.2023).
2. Висновок № 13(2018) Консультативної ради європейських прокурорів від 23.11.2018. URL: https:// rm.coe.int/opinion-13-ccpe-2018-ukr/1680939322 (дата звернення: 10.12.2023).
3. Шаблін Є. І. Міжнародні підходи до стандартів прокурорської незалежності: теоретичний підхід. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 28–34. URL: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.5
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення 08.12.2023).
5. Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду: Закон України від 13.12.2022 № 2825-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2825-IX#Text (дата звернення 09.12.2023).
6. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя: Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 724 засіданні заступників міністрів 6 жовтня 2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf.
7. Положення про раду прокурорів України, затверджене Всеукраїнською конференцію прокурорів 27.04.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/n0002900-17#Text (дата звернення 11.12.2023).
8. Лапкін А. В. Міжнародні стандарти прокуратури як орієнтир європейської інтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 4. 2022. С. 70–76. URL: https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.2.11

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-95

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ СУДУ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ПОРІВНЯННІ З ПОДІБНИМИ СУДАМИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Логвиненко Микола Іванович
кандидат юридичних наук, доцент,
викладач відокремленого структурного підрозділу
«Роменський коледж Київського національного
економічного університету»
м. Ромни, Україна

Салівон Владислава Юріївна
студентка 4 курсу відокремленого структурного підрозділу
«Роменський коледж Київського національного
економічного університету»
м. Ромни, Україна

Судова система та громадськість України глибоко занепокоєна бездіяльністю Вищого суду з питань інтелектуальної власності на території нашої держави. Для того, щоб визначити причину такого застою варто розглянути всебічно це питання, а особливо діяльність подібних установ на територіях держав Європейського Союзу.

Відповідно до статті 54 Конституції України, громадянам гарантується свобода творчості в літературній, художній, науковій і технічній сферах, а також захист їхніх прав на інтелектуальну власність, авторські права та інтереси, які виникають у зв'язку із різними аспектами інтелектуальної діяльності. Кожен громадянин має право на результати своєї творчої діяльності, і ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, визначеними законом [1].

Питання інтелектуальної власності в Україні цікавить багатьох науковців, таких як Петришак М. Я., Шунько М. Г., Корновенко С. В. та інші.

Вищий суд із питань інтелектуальної власності, формально створений у вересні 2017 року, є спеціалізованим судом. Його мета – спеціалізований захист права інтелектуальної власності під час процесуальної діяльності. Правове регулювання цього суду визначається Конституцією, Законом України «Про судоустрій та статус суддів», та іншими нормативно-правовими документами, але наразі

відсутній документ, що регулював би процедуру захисту права інтелектуальної власності в Україні.

Відповідно, для нашої країни необхідно розширювати та вдосконалювати систему функціонування цього суду. Без наявності конкретного законодавчого акту, що стосується даного судового органу неможливо визначити докладне регулювання процесу його діяльності, правовий статус, а також функції, завдання та повноваження суддів.

Справи про захист прав інтелектуальної власності наразі вирішуються в Україні судами, котрі розглядають цивільні, господарські та адміністративні справи.

Якщо говорити про зарубіжний досвід у сфері захисту права інтелектуальної власності, то варто зазначити, що судові установи, які розглядають такі питання вже існують на території багатьох європейських країн, таких як: Польща, Литва, Франція, Австрія, Німеччина, Швейцарія, тощо.

Загалом, одним із перших спеціалізованих судів вважають Федеральний патентний суд Німеччини, що був створений у 1961 році. Даний Федеральний суд розглядає справи у першій інстанції, що ж до апеляційної інстанції, це право надано Федеральному верховному суду.

Аналіз показує, що склад Федерального патентного суду налічує близько 120 суддів, яких призначають довічно. Їх не можуть відсторонити від виконання обов'язків, а також не можуть перевести до іншого суду, якщо це не було погоджено з ними особисто. Порівнюючи кваліфікаційні вимоги до подібних суддів Німеччини та України, можна констатувати наступний факт, що, на відміну від українських,упатентних німецьких судах можуть працювати не лише юристи, а й спеціалісти у природничій або технічній галузях і найменуються так званими патентознавцями. Така практика показала досить високий результат що бажано врахувати у підготовці кваліфікаційних вимог суддів суду з питань захисту прав інтелектуальної власності в Україні.

Наступна країна дослідження даного питання – Франція. Кодекс інтелектуальної власності цієїкраїни зазначає: особа має право на захист будь-якого унікального винаходу, автором якого ця особа є.

Зазвичай справи цієї категорії розглядає суд вищої інстанції, відомий як Tribunal de Grande Instance. Деякі питання інтелектуальної власності можуть розглядатися у судах нижчих інстанцій, наприклад, Паризькому окружному суді, такі як патентні спори. Важливо відзначити, що суперечки щодо порушень прав інтелектуальної власності можуть розглядатися залежно від місця завданої шкоди або місця реєстрації відповідача, про що зазначено в Кодексі з питань інтелектуальної власності Франції. З точки зору авторів така практика була б доцільна при процесуальному розгляді суду і в Україні.

Розглядаючи практику країн Європейського Союзу з питань діяльності судів захисту права інтелектуальної власності можна звернути увагу на Федеральний патентний суд Швейцарії який функціонує близько 11 років. Цей суд має виключну юрисдикцію щодо цивільних справ, пов'язаний з порушенням патентних прав. Це може включати в себе питання авторських прав, патентів, торговельних марок, дизайну і так далі. Рішення цього суду можна оскаржити у Федеральному патентному суді Конфедерації Швейцарії.

Розглядаючи дану юрисдикцію у Швейцарії слід звернути увагу що суд не визначає точну кількість суддів. Його особовий склад складається з двох постійних та достатньої кількості непостійних суддів, які уповноважені на процесуальне вчинення судових справ. Дослідження показує, що існують певні вимоги до суддівського складу Федерального патентного суду. Зокрема, вони не можуть бути членами Федерального суду, Федеральної ради і Федеральних зборів [4, с. 151].

Власне, в Україні подібний суд маєбути запровадженим для скорочення всебічного використання об'єктів інтелектуальної власності. Але неможливо на сьогодні прогнозувати наскільки швидко цей суд буде виконувати процесуальні дії у нашій державі.

Достатньо поширеною думкою відносно діяльності суду з питань інтелектуальної власності є те, що його процесуальна діяльність могла б розпочатися як можна скоріше і для цього не обов'язково застосовування реформування судової системи України. Це може забезпечити дієвий початок діяльності цього суду при практичному розгляді справ по захисту права інтелектуальної власності клієнта.

Такий порівняльний аналіз можна робити і по діяльності судів інших країн. На думку авторів, використання чужоїінтелектуальної власності має нести за собою відповідальність, так як відсоток людей, які втратили своєправо на об'єкти інтелектуальної власності є достатньо вагомим. Звертаючи увагуна відповідальність осіб за подібні правопорушення держава повинна розвивати спеціальну інституцію, яка забезпечуватиме захист права на інтелектуальну власність.

Європейська практика наголошує, що реформування цього захисту у судовому порядку повинні проводити судові установи декількох інстанцій, а відповідно і кваліфікаційні вимоги до суддів повинні мати особливий характер.

Аналізуючи проблеми бездіяльності суду з питань інтелектуальної власності у відповідності до вимог Європейського Союзу можна зробити висновок, що у багатьох європейських країнах такі установи вже створені і досить успішно функціонують. Для української судової системи було б дуже доцільним продовжити формування судів з питань інтелектуальної власності, а також, що є немало важливим фактом,

сформувати нормативно-регулятивні документи, врахувавши як процесуальну діяльність так і кваліфікаційні вимоги до суддів.

Література:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02. 06. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n221

3. Петришак М. Я. IP-суд: інструментарій захисту адвокатом інтелектуальної власності. *Право та інноваційне суспільство.* № 2(15). 2020. URL: https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/42d5c1c9-c2bc-4b0d-915c-f1f688a4921e/content

4. Створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності. URL: https://ayaremchuk.com/press-center/publications/326-stvorennya-vishchogo-sudu-z-pitan-intelektualnoji-vlasnosti.html

5. Шунько М. Г. Адміністративно-правовий статус суддів вищих спеціалізованих судів в Україні : дис… д-ра. Філософії : Суми, 2023. 214 с. URL: https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/4518/pravylaoformlennyaspyskuvykorystanyhdzherel.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-96

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ ПУНКТУ 3 СТАТТІ 106 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОУСТРІЙ І СТАТУС СУДДІВ»

Митрофанов Ігор Іванович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Вимоги до якостей судді з точки зору етики, масштаб порушень, які можуть кваліфікуватися як вчинені проти норм моралі, реагування органів державної влади на поведінкові акти, що відхиляються від етичних стандартів, постійне та повсюдне зміцнення етичних засад у системі принципів професійної діяльності суддів у сучасних умовах уможливлюють складення загального враження про «внутрішній

вигляд», сутнісні характеристики конкретної судової системи. Дисциплінарна відповідальність суддів, як складова підзвітності судді, покликана сприяти належному виконанню суддями своїх професійних обов'язків. Кожний вправі відреагувати на суддівське свавілля та порушення суддями стандартів доброчесності та професійної етики [1].

Так, у 2022 році до Вищої ради правосуддя надійшли 3263 скарги щодо поведінки суддів, у 2021 році – 10 044 таких скарг (з них 2968 скарг після набрання чинності Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя»). При цьому нами відмічається неясність у визначенні підстави дисциплінарної відповідальності судді за порушення суддівської етики: за що саме він підлягає дисциплінарному переслідуванню й адекватно вчиненому покаранню. Однак це й є проблема відшукуваної формули дисциплінарного делікту судді. Така формула закріплена в п.3 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», але спирається на дев'ять оціночних понять: 1) поведінка, що порочить звання судді; 2) поведінка, що підриває авторитет правосуддя; 3) мораль; 4) чесність; 5) непідкупність; 6) відповідність способу життя судді його статусу; 7) норми суддівської етики; 8) стандарти поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду; 9) прояв неповаги до учасників судового процесу [2, с. 142–149].

Разом із тим серцевиною формули дисциплінарної відповідальності суддів за п. 3 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» слугує формулювання «допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях дотримання норм суддівської етики». Інакше кажучи, легально пропонується притягувати суддю до дисциплінарної, тобто юридичної за своєю природою, відповідальності за вчинення винятково етичного (неюридичного) проступку. Саме тому в Кодексі суддівської етики зафіксовано, що порушення правил етичної поведінки, встановлених цим Кодексом, не можуть самостійно застосовуватися як підстава для притягнення суддів до відповідальності та визначення ступеня їх вини (ст. 4) [3]. При визначенні прав і обов'язків судді Закон України «Про судоустрій і статус суддів» вказує на те, що суддя зобов'язаний «дотримуватися правил суддівської етики…» (пункт 2 ч. 7 статті 56 Закону) Цей закон закріплює також текст присяги судді (ч. 1 ст. 57), згідно з яким особа, «вступаючи на посаду судді, урочисто присягає Українському народові … *чесно і сумлінно здійснювати повноваження та виконувати обов'язки судді, дотримуватися етичних принципів*

і правил поведінки судді, не вчиняти дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя» [4].

Конституційний суд України в своєму Рішенні від 11.03.2011 № 2-рп/2011 роз'яснює, що дотримання присяги є обов'язком судді, як це передбачено частиною 4 статті 55 (пункт 2 ч. 7 статті 56 Закону 2016 року) Закону «Про судоустрій і статус суддів» і кореспондується з п. 3 ч. 6 ст. 126 Конституції України, і на ґрунті цього Суд доходить висновку, що додержання суддею присяги – це його конституційно визначений обов'язок. У вказаному рішенні також визначається, що присяга судді характеризується правовою природою одностороннього, індивідуального, публічно-правового, конституційного зобов'язання судді. Порушення суддею присяги є однією з підстав для його звільнення з посади відповідно до п. 3 ч. 6 ст. 126 Конституції України [5].

Сьогодні значущість дотримання суддею правил етичної поведінки набула такої перспективи, що законотворець, ухвалюючи Закон України «Про судоустрій і статус суддів», справедливо вказує в його нормах про потребу в збереженні цієї інформації в суддівському досьє. Відповідно до п. 11 ч. 4 ст. 85 Закону «Про судоустрій і статус суддів» дані про поведінку судді та дотримання ним етичних норм повинні міститися в суддівському досьє. Так, суддівське досьє має зберігати інформацію щодо дотримання суддею правил професійної етики: а) відповідність витрат і майна судді та членів його сім'ї, а так само близьких осіб задекларованим доходам, у тому числі копії відповідних декларацій, поданих суддею відповідно до законодавства про запобігання корупції; б) інші дані щодо відповідності судді вимогам законодавства про запобігання корупції; в) дані щодо відповідності поведінки судді правилам суддівської етики [4].

Приклади етичних деліктів, що були підставою для відкриття дисциплінарних проваджень, та розцінені як такі, що порушили правила суддівської етики та підривали авторитет правосуддя, наводяться в Коментарі до Кодексу суддівської етики. Наприклад, відвідувачі суду знаходилися у приміщенні суду та чекали початку судового засідання. У цей час у приміщення суду зайшов суддя та пішов до свого кабінету. Водночас з приймальні іншого кабінету вийшла суддя, яка в присутності відвідувачів суду без будь-яких причин почала нецензурно висловлюватися на адресу свого колеги [6].

Судові рішення також містять приклади порушень правил суддівської етики суддями. Так, Велика Палата Верховного Суду (далі – ВП ВС) зазначає, що встановлення того, чи мало місце порушення суддею правил суддівської етики та чи завдало воно шкоди авторитету судді або авторитету правосуддя через публікації в соціальних мережах

чи з використанням інших засобів спілкування в мережі інтернет, є оціночним і має враховувати конкретні обставини ситуації та суспільний контекст. ВП ВС погодилася з доводами Вищої ради правосуддя, що порівняння корпусу суддів з покірними вівцями разом із висловлюваннями «бездумно голосуючи» та вжитим у лапках словом «колеги» мають образливий характер і становлять порушення норм суддівської етики [7].

Крім того, практика діяльності Вищої ради правосуддя надає також приклади порушення суддями правил суддівської етики. Наприклад, Перша Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя вважає, що надані суддею О. П. Коцюрбою пояснення не спростовують обставин, зокрема щодо відвертого ігнорування ним правил етичної поведінки. Відмова від проходження, відповідно до встановленого законом порядку, огляду на стан алкогольного сп'яніння 23 березня та 30 травня 2016 року, керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння свідчать про недотримання О. П. Коцюрбою норм суддівської етики [8].

Таким чином, довіра людей до суду, що має першорядне значення в сучасному демократичному соціумі, забезпечується не лише професійним і законним судовим розглядом проваджень, а також і бездоганною поведінкою суддів у повсякденній посадовій діяльності. Турбота судді про особисту честь та гідність у всіх галузях життєдіяльності є фактором, що спричиняє зміцнення авторитету судової системи та підвищує довіру соціуму до судової гілки влади взагалі. Етичним деліктом, за вчинення якого суддю можна притягнути до дисциплінарної відповідальності, вважається порушення норм положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів», положень Кодексу суддівської етики й (або) інших загальноприйнятих норм моралі в професійній (в першу чергу, судової) діяльності та за межами служби (в побуті), що посягає на авторитет правосуддя та знижує довіру соціуму судової гілки влади до судової системи через поведінку, що порочить звання судді. Слід продовжувати наукові розвідування з дослідження й усунення (пошук нормативних запобіжників) під час розгляду дисциплінарних проваджень випадків спроби керівників різних структур (наприклад, Вищої ради правосуддя), що забезпечують діяльність судової системи України, тиску на незалежність суддів.

Література:

1. Бойко А. Дисциплінарна відповідальність суддів: стандарти, підстави і процедури : практичний посібник. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/77de2d5c-6105-4db5-be58-892330db0065/content (дата звернення: 04.12.2023).

2. Стратонов В. М., Рибалко В. О. Дисциплінарна відповідальність суддів за пунктом 3 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3. С. 142–149.

3. Кодекс суддівської етики, затверджений XI з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року. URL: http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf (дата звернення: 22.11.2023).

4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

5. Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2011 від 11.03.2011 у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Вищу раду юстиції». URL: http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=133548 (дата звернення: 04.12.2023).

6. Коментар до Кодексу суддівської етики. URL: https://rsu.gov.ua/uploads/article/komentar-kodeksusuddivskoietiki-edd47ed191.pdf (дата звернення: 04.12.2023).

7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 січня 2019 року в справі № 11-1010сап18. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/79472855 (дата звернення: 04.12.2023).

8. Рішення 1-ої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 31.03.2021 № 743/1дп/15-21 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді апеляційного суду Київської області О. П. Коцюрби». URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/162 (дата звернення: 04.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-97

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Окопник Олена Миколаївна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Міжнародне гуманітарне право є тією галуззю міжнародного права, яка встановлює основні норми та принципи захисту прав людини під час війни. Вона також містить обмеження щодо застосування насильства під час збройних конфліктів і ставить такі вимоги:

– по-перше, потрібно шанувати і захищати тих, хто не бере участі у військових діях або припинив їх участь.

– по-друге, насильство повинно обмежуватися мірою, яка необхідна для досягнення конфлікту, і ця мета може бути лише звільнена від військового потенціалу протилежної сторони, незалежно від причини початку конфлікту [15].

Сучасне міжнародне гуманітарне право сформувалося на основі взаємодії двох основних джерел: Гаазького і Женевського права. Гаазьке право, також відомо як право війни, регулює права та обов'язки конфліктуючих сторін під час ведення військових операцій та обмежує використання засобів, які можуть завдати шкоди.

Основу сучасного Женевського права складають чотири конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р.: 1) Конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючих арміях [12]; 2) Конвенція про покращення участі поранених і хворих осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі [11]; 3) Конвенція про поводження з військовополоненими [10]; 4) Конвенція про захист цивільного населення під час війни [9] і Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 р.: Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. стосовно захисту жертв міжнародних збройних конфліктів [3], Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. [4] стосовно захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру і Додатковий протокол III до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми від 08 грудня 2005 р. [5]. Всі чотири Женевських конвенції ратифіковані

Україною 3 липня 1954 року із застереженнями, які пізніше були зняті; Додаткові протоколи I II, ратифіковані 18 серпня 1989 року, та Протокол III – 22 жовтня 2009 року. Зазначені нормативно-правові акти являють собою систему правил, спрямованих на захист прав людини під час збройних конфліктів. Їх дотримання обов'язковим у разі будь-якого збройного конфлікту міжнародного характеру (за участю двох чи більше держав) або неміжнародного характеру (в межах однієї держави) [14].

Ратифікація Женевських конвенцій Україною є додатковою підставою для застосування положень Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за воєнні злочини, зокрема статті 438 «Порушення законів і звичаїв війни» [13]. Крім того, застосування цієї статті є не лише правом, а й обов'язком. Адже відповідно до вже згаданих Женевських конвенцій 1949 року, які є частиною національного законодавства України, держави зобов'язані розслідувати серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та притягувати до відповідальності підозрюваних у їх скоєнні [9] (Женевська 49/50/129/146 спільна угода).

У нормах міжнародного гуманітарного права зобов'язання держави з переслідування винних у воєнних злочинах передбачені у тексті конвенції, натомість у європейському праві з прав людини обов'язок переслідування осіб, винних у найтяжчих порушеннях прав людини, сформульовано у практиці Європейського суду з прав людини як так зване «процедурне зобов'язання» відповідно до статей 2 та 3 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод [8]. Саме цей документ закріплює комплекс основних прав і свобод людини, кримінально-процесуальні гарантії їх дотримання та реалізації. Воно включає обов'язок «проводити ефективне розслідування порушень матеріальних аспектів цих норм.

Європейський суд з прав людини не має компетенції для класифікації ситуацій як збройні конфлікти, що є неоспоримим фактом для застосування міжнародного гуманітарного права. Основним завданням Європейського суду з прав людини є визначення, чи були порушені права людини та основні свободи, передбачені Конвенцією про захист прав людини і основних свобод [8].

Таким чином, він застосовує лише міжнародне право захисту прав людини та не повинен згідно з Конвенцією визначати, чи держава діяла у відповідності з Женевськими конвенціями про захист жертв війни (1949 р.) або Додатковими протоколами до них. Крім того, потрібно зазначити й про інші міжнародні документи, які забезпечують захист права людини такі, як Європейська соціальна хартія 1961 року [6] тощо.

У сучасний період закони і звичаї війни представляють собою комплекс міжнародно-правових і моральних принципів, які регулюють

поведінку воюючих сторін і нейтральних держав під час конфлікту. Головна мета цих принципів порушена в обмеженні жорстких методів ведення бойових дій, покращенні долі поранених, хворих і військовополонених, захисту мирного населення та запобіганні посиленому насильству між ворожими сторонами, як відносно одного, так і по відношенню до осіб, які не беруть участь у воєних діях [7].

Сучасне міжнародне право передбачає фундаментальну відповідальність кожної окремої держави за забезпечення правових стандартів під час збройних конфліктів як всередині країни, так і за її межами.

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права до числа суб'єктів, яким надається захист відносяться: 1) комбатанти, що беруть участь у збройному конфлікті. Їх не вважають належними до категорії «захищені особи», оскільки напад на них може бути правомірним. При цьому міжнародне гуманітарне право містить норми, що захищають комбатантів від засобів та методів війни, які спричиняють їм надмірні страждання або роблять їхню загибель неминучою; 2) комбатанти – поранені, хворі або такі, що зазнали корабельної аварії, положення про захист яких передбачені в Женевській конвенції; 3) військовополонені – комбатанти, які склали зброю та здалися, або комбатанти, що були захоплені в полон супротивником; головним інструментом, що присвячений їхньому захисту, є Женевська конвенція III; 4) цивільні особи під владою супротивника.

Забезпечення та утримання прав людини під час воєнних конфліктів є складною задачею через великий масштаб військових дій, який природно може спричинити порушення прав і свобод цивільного населення [1].

Найбільшою соціальною цінністю і передумовою усіх інших прав є право на життя. Будь-який каталог прав людини, що міститься в універсальних та регіональних стандартах прав людини, закріплює право на життя як фундаментальне, від'ємне право людини. Незважаючи на це, право на життя має відносний характер і за певних юридичних і фактичних умов, може бути правомірно обмеженим. На практиці, головною загрозою і перешкодою для реалізації цього права стають збройні конфлікти. Адже незаконні дій з боку бойовиків та найманців, збільшення незаконного обігу зброї, неналежного надання медичної допомоги громадянам – це ті фактори, що безпосередньо посягають на дане право.

В багатьох сучасних військових конфліктах втрати серед цивільного населення та руйнування цивільної інфраструктури є не просто особливостями війни, а наслідками цілеспрямований дій, що застосовуються проти тих, хто не приймає участі в військових діях. В багатьох конфліктах воюючі сторони навмисно спрямовують свою

зусилля проти цивільного населення з метою прискорення військової капітуляції або ж, щоб знищити частину населення. Досить часто межа між цивільним населенням та комбатантами є нечіткою. Останні нерідко шукають притулок в містах та селах і використовують мирне населення в якості живого щита [2].

У контексті забезпечення прав людини в умовах військових конфліктів особливого значення набуває право на отримання гуманітарної допомоги. Відповідно до положень ст. 30 Женевської конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни, «особам, що перебувають під захистом, повинні бути надані всі можливості звертатися до держав-покровительок, до Міжнародного комітету Червоного Хреста, до Національного товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева та Сонця) країни, у якій вони перебувають, а також до будь-якої іншої організації, яка зможе надати їм допомогу» [9].

А ст. 55 Женевської конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни [9] передбачає, що окупаційна держава зобов'язана за допомогою всіх наявних засобів забезпечувати населення продуктами харчування та медичними матеріалами; зокрема, постачати необхідні продукти харчування, медичні матеріали та інші припаси, якщо ресурсів окупованої території виявиться недостатньо; держава-покровителька має право будь-коли здійснити перевірку стану постачання продуктів харчування та медичних матеріалів на окупованій території.

Збройні конфлікти спалахують в різних куточках світу, тому зберігається потреба в міжнародно-правовій регламентації законів війни. Але жодні міжнародно-правові договори, спрямовані на врегулювання законів війни, не можуть виступати гарантами дотримання прав людини, якщо немає волі до застосування цих угод за всіх умов [2].

Аналізуючистан забезпечення прав людини в умовах збройних конфліктів, можна стверджувати, що ідеальне забезпечення всіх прав і свобод людини фактично неможливо, оскільки сам характер воєнних дій передбачає значні ризики порушення правових і законних інтересів цивільного населення. Єдиним можливим способом вирішення цієї проблеми є намагання всіх учасників конфлікту мінімізувати збитки серед цивільних осіб та уникнути можливого порушення фундаментальних прав та свободи людини, які гарантуються універсальними стандартами прав людини.

Література:

1. Бані-Насер Ф. Міжнародно-правовий захист цивільного населення та інших категорій осіб під час збройних конфліктів. *Наукові записки*

Інституту законодавства Верховної Ради України. 2015. № 6. С. 79–87.

2. Білозьоров Є. В., Кіндзера Р. І. Міжнародно-правовий захист мирного цивільного населення в умовах збройного конфлікту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. *Серія 18. Економічні науки.* 2015. Випуск 30. С. 181–187.

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) № 995_199 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 05.11.2023).

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) № 995_200 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 05.11.2023).

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III) № 995_g74 08.12.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text (дата звернення: 05.11.2023).

6. Європейська соціальна хартія № 994_062 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 05.11.2023).

7. Казначеєв Д. Права людини в умовах збройного конфлікту (війни). *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 11 березня 2022р.). м. Дніпро, 2022. С. 81–84.

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) № 995_004 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 05.11.2023).

9. Конвенція про захист цивільного населення під час війни № 995_154 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 05.11.2023).

10. Конвенція про поводження з військовополоненими № 995_153 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 05.11.2023).

11. Конвенція про покращення участі поранених і хворих осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі №995_152 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 05.11.2023).

12. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях № 995_151 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 05.11.2023).

13. Кримінальний кодекс України № 2341-III 05.04.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 05.11.2023).
14. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: навч. посібник / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків: Право, 2019. 494 с.
15. Моца А. А., Моца В. В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. № 4(22). 2022. С. 280–291.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-98

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ЗБОРІВ СУДДІВ МІСЦЕВОГО ЗАГАЛЬНОГО СУДУ

Руденко Олена Анатоліївна
кандидат юридичних наук, викладач юридичних дисциплін
Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна

Статтею 130-1 Конституції України передбачено, що для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування [1]. Одним із суб'єктів суддівського самоврядування є збори суддів, під якими законодавець пропонує розуміти зібрання суддів відповідного суду, на якому вони обговорюють питання внутрішньої діяльності цього суду та приймають колективні рішення з обговорюваних питань (ч. 1 ст. 128 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII (далі – Закон № 1402-VIII) [2]).

Повноваження зборів суддів місцевого загального суду визначено у ч. 5 ст. 128 Закону № 1402-VIII, відповідно до якої вони: 1) обговорюють питання щодо внутрішньої діяльності суду чи роботи конкретних суддів або працівників апарату суду та приймають з цих питань рішення, що є обов'язковими для суддів та працівників цього суду; 2) визначають спеціалізацію суддів з розгляду конкретних категорій справ; 3) визначають рівень навантаження на суддів відповідного суду з урахуванням виконання ними адміністративних або інших обов'язків; 4) заслуховують звіти суддів, які обіймають адміністративні посади в цьому суді, та керівника апарату суду; 5) звертаються з поданням про притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката, прокурора, посадової особи органу державної влади чи органу місцевого самоврядування за вчинення дій або

бездіяльності, що порушують гарантії незалежності суду та судді. Слід сказати, що перелік повноважень зборів суддів місцевого загального суду, визначений у ч. 5 ст. 128 Закону № 1402-VIII, не є вичерпним [2]. Так, збори суддів місцевого загального суду наділені повноваженнями обирати суддів на адміністративні посади у цьому суді, звертатися з пропозиціями щодо питань діяльності суду до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, обговорювати питання щодо практики застосування законодавства, розробляти відповідні пропозиції щодо вдосконалення такої практики та законодавства та вносити їх на розгляд до Верховного Суду, обирати слідчих суддів, тощо.

Видається, законодавець правильно наділив збори суддів повноваженнями обговорювати питання щодо внутрішньої діяльності суду, роботи конкретних суддів чи працівників апарату суду. Питаннями щодо внутрішньої діяльності суду відповідно до ч. 3 ст. 126 Закону № 1402-VIII є організаційне забезпечення судів та діяльності суддів, соціальний захист суддів та їхніх сімей, а також інші питання, що безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя [2]. Цілком зрозуміло, що винесення на порядок денний зазначеної проблематики дасть змогу виявити негативні явища у сфері організаційного забезпечення суду, визначити причини їх появи та шляхи вирішення. Обговорення роботи суддів може полягати у розгляді питання про дотримання ними встановлених процесуальними законами строків розгляду справ, виготовлення повних текстів судових рішень і видачі їх учасникам судового процесу та будь-яких вчинених ними дій як у суді, так і поза його межами. Утім, при цьому слід пам'ятати, що діяльність судді та робота суду багато в чому залежать від ефективності діяльності апарату суду з огляду на покладені на нього завдання. Не викликає сумніву, що причиною несвоєчасної здачі справ до канцелярії може бути не порушення суддею строків виготовлення процесуальних документів, а невиконання закріпленим за ним помічником свого обов'язку готувати проекти процесуальних документів чи незадовільна робота секретаря судового засідання. З огляду на це, законодавцем правильно наділено збори суддів повноваженням обговорювати питання роботи працівників апарату суду.

Окремо слід зупинитися на повноваженні колективу суддів місцевого загального суду як суб'єкта суддівського самоврядування заслуховувати звіти суддів, що обіймають адміністративні повноваження у даному суді. Слід сказати, що голова суду та його заступники є центральними фігурами в колективі, а їх діяльність має суттєве значення для підтримки роботи органу судової влади на належному рівні. Зважаючи на зазначену роль та виконувані повноваження, голова місцевого загального суду та його заступники повинні звітувати про

свою діяльність перед зборами суддів, що обрали їх на ці адміністративні посади.

Слід сказати, що надавши зборам суддів право визначати спеціалізацію суддів з розгляду конкретних категорій справ, законодавець не визначив порядку реалізації зазначеного повноваження. Утім, на законодавчому рівні врегульовано порядок обрання слідчих суддів, які здійснюють повноваження з судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в порядку, визначеному процесуальним законом. Таке обрання здійснюється зборами суддів місцевого загального суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді місцевого загального суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років (ч. 7 ст. 21 Закону № 1402-VIII [2]). В аналогічному порядку здійснюється обрання суддів (судді), уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх (ч. 4 ст. 18 Закону № 1402-VIII [2]). Видається,ці законодавчі положення значно обмежують повноваження зборів суддів місцевого загального суду у визначенні спеціалізації суддів, оскільки будь-хто з колективу суддів може внести свою пропозицію лише у випадку, коли пропозиція голови суду не була підтримана. При цьому також не слід виключати можливість наявності фактуслужбових зловживань з боку голови суду та його особистої зацікавленості у визначенні спеціалізації певних суддів зі здійснення судового контролю чи здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Враховуючи це, видається, що збори суддів мають бути наділені повноваженнями визначати спеціалізацію суддів з розгляду конкретних категорій справ за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду.

Не менш важливим є надання зборам суддів місцевого загального суду можливості обговорювати питання щодо практики застосування законодавства і розробляти відповідні пропозиції щодо такої практики. Вивчення суддями місцевого загального суду практики розгляду певних категорій справ, обговорення і аналіз причин скасування чи зміни ухвалених ними рішень судами вищестоящих інстанцій має важливе значення для утвердження єдиної судової практики та ухваленнязаконних і обґрунтованих судових рішень.

Думається, законодавець невиправдано звузив повноваження зборів суддів місцевого загального суду у сфері звернень до органів державної влади і місцевого самоврядування, обмеживши їх лише пропозиціями. За своїм змістом пропозиція – це порада, рекомендація, у тоді як на практиці можуть мати місце випадки посягання на самостійність місцевого загального суду і незалежність працюючих у ньому суддів, що, у свою чергу, потребуватиме звернення із клопотаннями чи заявами.

Враховуючи зазначене, збори суддів слід наділити повноваженнями направляти звернення щодо питань діяльності суду до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які зобов'язані їх розглянути і дати відповідь по суті.

Отже, нині збори суддів місцевого загального суду уповноважені вирішувати широке коло питань, пов'язаних із внутрішньою діяльністю суду, та мають вплив на здійснення адміністрування у суді. Для забезпечення ефективного захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів слід надати право будь-якому судді місцевого загального суду вносити пропозиції у сфері спеціалізації суддів з розгляду конкретних категорій справ незалежно від того, чи була підтримана пропозиція голови суду, а також наділити збори суддів повноваженнями направляти звернення щодо питань діяльності суду до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які зобов'язані їх розглянути і дати відповідь по суті.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 15.12.2023).

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 15.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-99

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПІДСТАВ У ВІДМОВІ В ЕКСТРАДИЦІЇ В УКРАЇНУ В КОНТЕКСТІ ПОРУШЕННЯ УМОВ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ТА ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ

Шаповал Валерій Дмитрович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Німецький Олександр Андрійович
студент 1 курсу другого (магістерського) рівня освіти
факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна

Екстрадиція ймовірних учасників воєнних злочинів в Україні забезпечить принцип невідворотності покарання, а також дозволить отримати нашій країні належну сатисфакцію за вчинені проти неї та її громадян правопорушення, що на сьогодні є безумовно актуальним. Проте, на цьому шляху є низка перепон, які значно ускладнюють міжнародно-правове співробітництво із зазначеного питання.

Так, Верховний суд Фінляндії не надав згоду на екстрадицію в Україну російського бойовика Яна Петровського, більш відомого під іменем Воїслав Торден, та наказав негайно звільнити його [1]. Росіянин підозрюється в участі у терористичній організації згідно розслідування Служби безпеки України. За даними слідства, Ян Петровський у 2014 році воював у складі так званої Диверсійно-штурмової розвідувальної групи «Русич» спільно з терористами «Луганської народної республіки» проти України.

Верховний суд Фінляндії пояснив, що не може надати згоду на видачу Яна Петровського через умови утримання в українських в'язницях. Суд послався на рішення Європейського суду з прав людини, згідно з яким умови в українських в'язницях порушують статтю 3 Європейської конвенції з прав людини [2]. У ній ідеться, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. Європейський суд з прав

людини визначив як особливу проблему переповненість українських в'язниць і різні матеріальні недоліки закладів позбавлення волі.

На думку Верховного суду Фінляндії, Ян Петровський ризикує бути підданим поводженню, яке суперечить людській гідності, у випадку його екстрадиції в Україну. До речі, наприкінці жовтня цього року Верховний суд Швеції ухвалив аналогічне рішення у справі про екстрадицію особи на підставі умов ув'язнення в Україні.

Верховний суд Фінляндії постановив, що на сьогодні немає підстав для утримання Яна Петровського під вартою для забезпечення його можливої екстрадиції та наказав негайно його звільнити, за умови відсутності інших підстав для утримання.

Варто зазначити, що станом на 31.12.2022 р. кількість місць несвободи системи Мін'юсту складає 147 закладів, із яких: 92 виправні колонії; 30 СІЗО; 20 виправних центрів; 5 виховних колоній. Кількість засуджених й ув'язнених у них нараховує 46386 осіб, із них 1545 жінок і 89 неповнолітніх, 1573 засуджених до довічного позбавлення волі.

У 2022 році Європейський суд з прав людини ухвалив 143 рішення у справах проти України, з яких у 129 визнав, що, зокрема, порушено вимоги статті 3 «Заборона катування» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у зв'язку з нелюдським та/або таким, що принижує гідність, поводженням з огляду на переповненість у камерах, неналежні умови тримання під вартою та ненадання належної медичної допомоги під час тримання під вартою, а також статті 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту», у зв'язку з відсутністю ефективного юридичного засобу захисту особи за такими скаргами.

У 2022 році з Державного бюджету України було виплачено 66029648,27 грн на виплати, пов'язані зі вжиттям заходів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини, які було ухвалено за результатами розгляду позовів проти України.

Значна кількість справ із категорії порушень стандартів виконання кримінальних покарань, умов утримання під вартою, медичного обслуговування ув'язнених, належного матеріально-технічного забезпечення чинять негативний вплив на міжнародний імідж України, а також викликають надмірне навантаження на державний бюджет і безпосередньо залежать від загальних заходів, які мають уживатися всіма державними органами. Заборона катувань і жорстокого поводження є абсолютною та не передбачає жодних винятків, навіть у надзвичайних ситуаціях і під час дії правового режиму воєнного стану.

У пенітенціарних установах і закладах не дотримуються гідні умови тримання ув'язнених і засуджених, чим порушуються стаття 25 Загальної декларації прав людини [3], частина 1 статті 28 Конституції України, стаття 115 КВК України [4], стаття 11 Закону України «Про

попереднє ув'язнення» [5], правило 13 Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження з в'язнями та пункт 18.1 Європейських пенітенціарних правил [6] у частині дотримання норми площі на одну засуджену або ув'язнену особу, яка в окремих установах є меншою ніж 4 кв. м для засуджених і 2,5 кв. м для ув'язнених осіб.

Така ситуація може призвести до подальших звернень до Європейського суду з прав людини проти України на підставі порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і призначення значних виплат як моральної компенсації за перебування у подібній ситуації.

На порушення статті 8 Закону України «Про попереднє ув'язнення» нерідко трапляються випадки порушення вимог роздільного тримання ув'язнених і засуджених в установах. Зокрема, засуджений, який неодноразово вчиняв злочин, може утримуватися разом із раніше несудимою особою, що може спричинити конфлікт між утримуваними особами, випадки самоушкодження та вчинення злочинів під час тримання в установах пенітенціарної служби.

На Порушення правил внутрішнього розпорядку пенітенціарних установ, які затверджені постановою Міністерства юстиції від 28.08.2018 р. № 2823/5 [7], днювальні з числа ув'язнених, які відбувають покарання в окремих установах, проживають в умовах карантину, діагностики та розподілу з новоприбулими особами. Ці ув'язнені, крім своїх обов'язків, здійснюють постійне спостереження за новоприбулими особами, нагляд за їхніми діями та дотриманням правил внутрішнього розпорядку дня, що створює значні ризики для новоприбулих в'язнів жорстокого поводження зі сторони інших засуджених. Зазначені факти свідчать про те, що адміністрація установ не здійснює контроль за розміщенням ув'язнених з урахуванням сучасних методів організації належного нагляду та принципів динамічної безпеки, що призводить до порушення права на особисту безпеку.

У приміщеннях, розташованих в основному на першому поверсі слідчих ізоляторів, недостатньо природного освітлення для читання; більшість об'єктів потребують капітального ремонту, так як стіни та стелі є аварійними й укрилися пліснявою від постійної вологості, а сантехнічне обладнання окремих камер фізично зношене, знаходиться в антисанітарних умовах і потребує заміни. У деяких установах проблема доступу до чистої питної води не вирішена, тому ув'язнені споживають воду з централізованої системи водопостачання.

У більшості пенітенціарних установ і закладів порушуються вимоги правил пожежної безпеки. У багатьох камерах розетки, якими користуються ув'язнені, знаходяться в поганому стані, електропроводка оголена, а підключення проводів часто виконується без ізоляції,

що може призвести до враження ув'язнених електричним струмом і створити загрозу життю та здоров'ю ув'язнених і персоналу установ. Як додатковий каральний метод, адміністрації установ у приміщеннях камерного типу (одиночних камерах) і дисциплінарних ізоляторах (карцері) додатково встановили порядок замкнення відкидних ліжок, що не передбачено жодними нормативно-правовими актами, оскільки засуджені позбавлені можливості лежати на ліжку впродовж дня.

Ефективне реагування органами державної влади на зазначені порушення пенітенціарної сфери дозволить забезпечити належні умови тримання під вартою та поводження з в'язнями, а також усунути наявні перепони щодо екстрадиції осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, зокрема військових, в Україну для здійснення над ними правосуддя.

Література:

1. Фінляндія не видасть російського бойовика Україні через умови в українських в'язницях. Європейська правда. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/12/8/7175173/ (дата звернення: 13.12.2023).
2. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2022 році. URL: https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/31/20230331153828–89.pdf (дата звернення: 13.12.2023).
3. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 13.12.2023).
4. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129–15#Text (дата звернення: 13.12.2023).
5. Закон України «Про попереднє ув'язнення». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352–12#Text (дата звернення: 13.12.2023).
6. Європейські пенітенціарні правила. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 13.12.2023).
7. Наказ Мін'юсту від 28.08.2018 № 2823/5 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань». URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/371728___696162 (дата звернення: 13.12.2023).

НАПРЯМ 10. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-100

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Головач Олександр Андрійович
здобувач кафедри адміністративного, кримінального права і процесу
Міжнародний університет бізнесу і права

Перспективи розвитку підприємництва (підприємницької діяльності) в Україні є невизначеними, про що свідчать результати щомісячного опитування підприємств України, зокрема, за листопад 2023 року.

Так, у листопаді бізнес другий місяць поспіль надав стримані оцінки поточних результатів своєї діяльності. Воєнні дії та їх наслідки, посилення безпекових ризиків, розрив логістичних ланцюгів, певне обмеження пропозиції електроенергії та її здорожчання для бізнесу, податкові зміни, звуження інвестиційного попиту, а також брак кваліфікованих працівників продовжували стримувати економічну активність підприємств та негативно вплинули на їхні очікування. Про це свідчить індекс очікувань ділової активності (ІОДА), який Національний банк розраховує щомісяця, за виключенням вимушеної перерви в березні – травні 2022 року. У листопаді 2023 року ІОДА залишився нижче нейтрального рівня (50 пунктів) і становив 49.1 порівняно з 49.6 у жовтні [1].

Таким чином, названі негативні чинники здійснюють найбільший вплив на свідомість підприємців та формують закономірні побоювання щодо посилення негативних тенденцій у сфері підприємництва.

Підприємства торгівлі залишаються єдиним сектором економіки, що прогнозує поліпшення результатів своєї діяльності завдяки сповільненню інфляції, сталому внутрішньому попиту та збільшенню пропозиції товарів: секторальний індекс у листопаді становив 50.9 порівняно з 53.0 у жовтні. Торговельні компанії очікували на подальше збільшення, хоча й нижчими темпами, обсягів товарообороту та обсягів закупівлі товарів для продажу, водночас погіршили оцінки щодо запасів / залишків цих товарів. Респонденти прогнозували зниження темпів

здорожчання закупівельних цін та вартості товарів, закуплених для продажу, а також були налаштовані на подальше зменшення торговельної маржі [1].

Отже, в умовах триваючої збройної агресії російської федерації, падіння рівня підтримки України з боку США, блокування кордонів та зниження інвестицій в національну економіку надзвичайно важливою є зміна підходів до адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності в Україні шляхом формування нової системи взаємовідносин між владою та бізнесом, визначення пріоритетної мети органів публічної адміністрації у сфері адміністрування підприємницької діяльності – забезпечення захисту та розвитку національного виробництва основних груп товарів для гарантування продовольчої безпеки держави, подолання наслідків війни, а також виробництва товарів військового та подвійного призначення.

До правових інструментів покращення інвестиційного клімату в Україні та захисту національного виробництва відносяться, у тому числі, результати нормотворчої діяльності органів публічної адміністрації в особі Кабінету Міністрів України та Міністерства економіки України.

До прикладу, це наказ Міністерства економіки України від 17 лютого 2023 р. № 952 «Про затвердження Критеріїв визначення підприємств, установ і організацій, які мають важливе значення для галузей національної економіки» [2], постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 736 «Про реалізацію експериментального проекту щодо надання на конкурсних засадах фінансової підтримки стартапам в Україні, у тому числі в сфері інформаційних технологій» [3].

Також слід відзначити постанову Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738 «Деякі питання надання грантів бізнесу» [4] та постанову Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 739 «Деякі питання надання грантів для переробних підприємств» [5].

Також важливою є популяризація та належне фінансування основних державних програм стимулювання економіки у 2024му та наступних роках (доступні кредити «5-7-9»; «Кешбек 25%» на сільськогосподарську техніку; єОселя та єВідновлення; страхування воєнних ризиків; гранти на переробку тощо).

До перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності в Україні слід віднести:

- вжиття невідкладних заходів адміністративно-правового та кримінально-правового характеру щодо захисту національного виробника, що має включати посилення митного контролю за ввезенням товарів (в першу чергу це криміналізація контрабанди щодо всіх товарів, які переміщуються через державний контроль України поза митним

контролем (якщо загальна вартість предметів контрабанди перевищує 1000 000 грн), а також криміналізація недостовірного декларування товарів);

- використання адміністративно-правових засобів стимулювання національного виробництва високотехнологічних товарів військового призначення та подвійного використання (підприємці, які виробляють зброю та супутні товари повинні мати переважне право на отримання пільгових кредитів та грантів, укладання договорів оренди нерухомого майна державної та комунальної власності тощо) – по суті національну економіку необхідно ставити на військові рейки та залучати максимальну кількість підприємств усіх форм власності до виробництва зброї та засобів її доставки на лінію фронту;

- розробку та затвердження нової Стратегії розвитку підприємницької діяльності в Україні на період до 2030 року з урахуванням збройної агресії проти України та необхідності інтенсивного розвитку національного виробництва товарів військового призначення та подвійного використання;

- створення кардинально нової системи державного нагляду (контролю) за діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності за допомогою технології штучного інтелекту, який зможе здійснювати повноцінний фінансовий контроль суб'єктів господарювання, аналізувати співвідношення їх доходів та витрат, виявляти помилки у фінансовій звітності, формулювати висновки про необхідність притягнення особи до адміністративної або кримінальної відповідальності;

- адміністративно-правове забезпечення створення нових індустріальних парків (технопарків) військового призначення з метою розробки нових перспективних високотехнологічних видів озброєння та супутніх товарів.

Перспектива подальшого дослідження даної теми обумовлена необхідністю розробки деталізованих пропозицій щодо внесення змін до чинного національного законодавства (щодо розвитку підприємництва, захисту національного виробника тощо) та прогнозування їх регуляторного впливу на суспільній відносини в умовах воєнного стану.

Література:

1. Бізнес зберіг стримані оцінки результатів своєї діяльності – підсумки опитування підприємств у листопаді. Національний банк України. Індекс очікувань ділової активності підприємств у листопаді 2023 року. 01.12.2023. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/biznes-zberig-strimani-otsinki-rezultativ-svoyeyi-diyalnosti--pidsumki-opituvannya-pidpriyemstv-u-listopadi (дата звернення: 02.12.2023).

2. Про затвердження Критеріїв визначення підприємств, установ і організацій, які мають важливе значення для галузей національної економіки: наказ Міністерства економіки України від 17.02.2023 № 952. Дата оновлення: 10.08.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0396-23#Text (дата звернення: 10.11.2023).

3. Про реалізацію експериментального проекту щодо надання на конкурсних засадах фінансової підтримки стартапам в Україні, у тому числі в сфері інформаційних технологій: постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 736. Дата оновлення: 01.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2022-п#Text (дата звернення: 10.11.2023).

4. Деякі питання надання грантів бізнесу: постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738. Дата оновлення: 16.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-п#Text (дата звернення: 17.11.2023).

5. Деякі питання надання грантів для переробних підприємств: постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 739. Дата оновлення: 15.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/739-2022-п#n14 (дата звернення: 16.11.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-101

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НА РІВНІ ЄС ТА ОКРЕМИХ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ

Недохлєбов Іван Іванович
здобувач кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету

В умовах євроінтеграції, досвід забезпечення інформаційної безпеки на рівні ЄС та її окремих держав-членів є достатньо цікавим для нашої держави. Відзначимо, що на рівні ЄС сформовано систему заходів забезпечення інформаційної безпеки, до якої включено: підвищення медіакультури та медіаграмотності населення; створення системи попередження інформаційних загроз; технологічна підтримка новітніх розробок у галузі захисту інформації; міжнародна співпраця у сфері інформаційної безпеки; боротьба з кіберзлочинністю; протидія російській пропаганді; захист користувачів від онлайн-загроз [1, с. 119].

Вбачається, що ці заходи окреслюють окремі сфери діяльності держав-членів ЄС та мають ціннісно-орієнтовний характер.

Також в рамках ЄС існує практика індивідуалізації окремих сфер інформаційної безпеки, яка дозволяє деталізувати загрози та розробити адаптовані до них засоби та способи протидії. У якості прикладу наведемо Фінальний звіт дослідження кібербезпеки в енергетиці від 2019 року, який був підготовлений компанією Blueprint Energy Solutions GmbH на замовлення Секретаріату Енергетичного Співтовариства ЄС. В документі наголошено на існуванні геополітичних аспектів, які впливають на рівень кібербезпеки в енергетиці. Також зазначається, що для мінімізації цих ризиків необхідне усунення прогалин у нормативно-правових актах, а також прогалин в інституційних структурах, пов'язаних з кібербезпекою в енергетичному секторі [2]. Для України така індивідуалізація без сумніву є позитивним досвідом, оскільки вона дає змогу диференціювати загрози та напрями протидії.

В основі політики інформаційної безпеки ЄС є низка нормативно-правових актів, які впливають на національне законодавство окремих держав-членів, зокрема:

– Конвенція Ради Європи від 23 листопада 2001 року «Про кіберзлочинність» (регламентує систему заходів, які повинні вживатися на національному рівні задля протидії кіберзлочинності) [3];

– Конвенція Ради Європи від 28 січня 1981 року «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» (містить механізми захисту приватного життя, зокрема персональної інформації особи) [4];

– Директива Європейського парламенту і Ради ЄС 2016/1148 від 06 липня 2016 року «Про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу» (деталізовані питання захисту інформаційних систем та забезпечення якості відповідних послуг) [5] та інші акти.

Пропонуємо також звернути увагу на досвід забезпечення інформаційної безпеки окремими країнами ЄС. Досліджуючи досвід Болгарії та Румунії Т. Ю. Ткачук систематизує наступні напрями діяльності: підвищення обізнаності користувачів щодо можливих загроз під час користування комунікаційними мережами; створення європейської системи попередження та інформування про нові загрози; забезпечення технологічної підтримки; підтримка ринково орієнтованої стандартизації та сертифікації; правове забезпечення інформаційної безпеки; зміцнення інформаційної безпеки на державному рівні шляхом впровадження ефективних і сумісних засобів забезпечення інформаційної безпеки [6, с. 63]. Очевидно, що вказані держави роблять акцент на глобальних засобах подолання загроз в рамках європейського

співтовариства. Означена модель, на наш погляд, не зовсім практична, адже відбувається зміщення акцентів з національного на наднаціональний рівень.

Правовим підґрунтям політики інформаційної безпеки Республіки Польща є низка законодавчих актів, які визначають напрями інформаційної політики, встановлюють технологічні стандарти інформаційного зв'язку, форми залучення іноземних інвестицій, ліцензування інформаційної діяльності. Для боротьби з інформаційними загрозами у Польщі залучають громадянське суспільство. Так, у 2017 році було створено Центр аналізу пропаганди і дезінформації, діяльність якого пов'язана з аналізом і пошуком системного підходу до ідентифікації та протидії російській дезінформації в польському інформаційному просторі [7, с. 515]. Зазначимо, що досвід Польщі дуже схожий з українським, однак його перевагою є активне залучення громадськості, напрацювання механізмів протидії пропаганді та стандартизація інформаційних послуг.

Стратегія забезпечення інформаційної безпеки Федеративної Республіки Німеччина зосереджується на десяти стратегічних напрямах: захист критично важливих інформаційних інфраструктур; захист IT-систем у Німеччині; посилення інформаційної безпеки в державному управлінні; створення національної ради з кібербезпеки; проведення ефективного контролю за злочинністю у кіберпросторі; проведення ефективних скоординованих дій для забезпечення інформаційної безпеки в Європі; використання надійних інформаційних технологій; розвиток персоналу у федеральних органах влади; захист особистої інформації громадян під час її обміну засобами електронної пошти [8, с. 35]. На нашу думку, означена стратегія поєднує два ключові напрями: національний та міжнародний. В рамках першого відбувається робота безпосередньо на рівні внутрішніх механізмів протидії інформаційним загрозам, а в рамках другого – співпраця та координація з європейськими інституціями.

Таким чином, досвід держав-членів ЄС у сфері забезпечення інформаційної безпеки може бути корисним для України. Зокрема, слід звернути увагу на такий аспект, як міжнародна співпраця в зазначеній сфері, оскільки він домінує в політиці більшості розвинених та високотехнологічних країн ЄС. Також варто проаналізувати можливість попередження загроз інформаційній безпеці та активізації практики стандартизації інформаційних послуг. Імплементація позитивного досвіду має відбуватися на основі оцінки його адаптивності до національної правової системи.

Література:

1. Олефір І. В. Особливості забезпечення інформаційної безпеки у провідних країнах світу. *Регіональні студії*. 2018. № 12. С. 118–121.

2. Final Report – Study on cybersecurity in the energy sector of the Energy Community. Blueprint Energy Solutions GmbH. December 2019. URL: https://www.energy-community.org/dam/jcr:db8e479d-b423-40c9-9ff9-998c7d90 45ef/Blueprint_cyber_122019.pdf (date of application: 16.01.2024).

3. Про кіберзлочинність: Конвенція Ради Європи від 23 листопада 2001 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 65. стор. 107. стаття 2535.

4. Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних: Конвенція Ради Європи від 28 січня 1981 р. *Офіційний вісник України*. 2011. № 1. стор. 1994. стаття 701.

5. Про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу: Директива Європейського парламенту і Ради ЄС 2016/1148від 06 липня 2016 р. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2016. L. 194. стор. 1.

6. Ткачук Т. Ю. Забезпечення інформаційної безпеки: досвід окремих країн Східної Європи. *Інформація і право*. 2017. № 4. С. 62–72.

7. Сливка М. М., Лук'янова Г. Ю. Правове забезпечення інформаційної безпеки: досвід країн Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 514–516.

8. Чернухін І. О. Досвід Федеративної республіки Німеччини в побудові системи захисту інфраструктури від кібернетичних загроз. *Міжнародний досвід у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави*. 2014. № 1 (14). С. 27–43.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-102

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Іллящук Денис Георгійович
здобувач
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний університет бізнесу і права»

Євроінтеграційний курс України зумовив впровадження дієвих реформ, імплементацію міжнародних стандартів, необхідність повноцінної та дієвої трансформації системи кримінальної юстиції, в контексті правових й організаційних засад. У такому реформуванні окремою складовою є й кримінальне процесуальне законодавство, яке ґрунтується на міжнародних стандартах прав людини. Тому, оновлення кримінальної процесуальної парадигми кримінального провадження та її праксеологічне впровадження, пов'язане із прийняттям чинного нині Кримінального процесуального кодексу України (КПК) України у 2012 році [1] та Закону України «Про прокуратуру» у 2014 році [2].

На сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства можна з упевненістю наголосити на відповідності правового статусу прокуратури України міжнародним стандартам та європейським рекомендаціям в частині здійснення таким суб'єктом сторони обвинувачення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва (ч. 2 ст. 36 КПК України) [1].

Однак, запровадження прогресивної моделі кримінального судочинства не характеризується стабільністю та єдністю підходів в частині забезпечення прав учасників кримінального провадження. Однією із причин тому є недосконалість та нестабільність правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності, яке постійно зазнає змін і доповнень, а новелізація й вдосконалення правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності прокурора не завжди є обґрунтованою і такою, що спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства, що підтверджується такими статистичними даними: у 2023 р. із 7884 звернень, що надійшли до Уповноваженого з прав людини в частині порушення прав і свобод людини у ході досудового розслідування, 954 – скарги на порушення права на захист, 512 – на дії, бездіяльність слідчого, прокурора, 412 – скарги на незаконне затримання, 254 – необґрунтоване пред'явлення підозри тощо [3]. Тому й не дивно, що рівень довіри до органів прокуратури складає всього 59,3 % [4].

Особливо гостро проблематика діяльності суб'єктів кримінального провадження постає в умовах сучасних викликів, а такі тенденції негативно позначаються на ефективності та дієвості кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні, захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників, забезпеченні верховенства права і законності у кримінальному провадженні, а враховуючи його визначальне значення для формування та підтримання майбутнього публічного обвинувачення в суді, то й на ефективності всієї його діяльності в кримінальному процесі й можливості здійснення правосуддя.

Також варто наголосити, що в нинішніх умовах реформування кримінального процесуального законодавства й прокуратури досить суперечливими є концептуальні засади визначення функціональної спрямованості діяльності прокурора у кримінальному провадженні за чинним КПК України, зокрема, у частині здійснення таким процесуальним суб'єктом кримінального переслідування та/або обвинувачення й ідентифікації функціональної характеристики прокурорського процесуального керівництва. Це, у свою чергу, призводить до ускладнення процесу доказування вчинення кримінальних правопорушень, а отже й ефективного досягнення завдань кримінального провадження, зокрема щодо забезпечення невідворотності покарання – притягнення до відповідальності в міру своєї вини – забезпечення прав і свобод людини.

Таким чином, сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується засвоєнням світового досвіду у встановленні гармонійних відносин між особою та державою. Показником рівня розвитку суспільства і держави є реальне забезпечення прав і свобод людини. Україна сьогодні переживає особливий період своєї історії, зокрема відкриваються принципово нові горизонти її розвитку, незважаючи на воєнний стан, створюються позитивні засади для проведення системних реформ, що спрямовані на поглиблення демократії, інтеграції країни до Європейського Союзу. Однак, не дивлячись на позитивні здобутки у проведенні реформ в Україні, необхідно визнати, що головне стратегічне завдання – захист прав людини і громадянина залишається на часі, позаяк, в діяльності її інституцій сектору безпеки спостерігаються окремі розбіжності між проголошеними Конституцією України правами людини та фактичним станом їх реалізації. Інституції правопорядку й безпеки, покликані захищати права людини, однак діють недостатньо ефективно, що зумовлює розробку складових механізму охорони. Розв'язання означених проблем значною мірою залежить від якісної реалізації правоохоронної функції, зокрема від ефективної діяльності прокуратури України.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
2. Про прокуратуру : Закон від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18
3. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. 2023. URL: www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/Report-2023-1.pdf
4. Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень–серпень 2023 р.). *Центр Разумкова*. URL: https://is.gd/fmmkr8 (дата звернення: 06.10.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-103

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСАД ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ

Ярмола Станіслав Олександрович
Начальник Регіонального управління Сил територіальної оборони «Південь» Сил територіальної оборони Збройних Сил України

Великомасштабна агресія Російської Федерації проти України та початок збройної конфронтації свідчать про порушення правил міжнародного гуманітарного права. В умовах такої ситуації особливо важливою стає потреба у спеціальних військових формуваннях, які не лише відповідали б за організацію оборони в зонах бойових дій, але й на тимчасово окупованих або контрольованих ворогом територіях. Саме сили територіальної оборони стають основою для забезпечення військової та національної безпеки держави в умовах, коли загрози безпеці змінюються та розширюються.

Зростання терористичних загроз, гібридні війни, кібератаки та інші форми сучасної агресії вимагають постійного удосконалення нормативних та інституційних засад функціонування системи територіальної оборони. В цьому контексті важливим є аналіз існуючих стратегій та положень, а також розробка нових підходів до організації та вдосконалення ефективності заходів територіальної оборони. Вказане обумовлює актуальність дослідження питань удосконалення нормативних та інституційних основ національної моделі територіальної оборони з метою вдосконалення її відповідності сучасним викликам та забезпечення ефективного захисту національних інтересів.

Що стосується інституційних засад, то чинне законодавство не передбачає змісту поняття «інституційні засади», натомість містить визначення спільно кореневих до нього слів, серед яких:

інституції соціального захисту (сукупність закладів та організацій, що надають соціальні послуги, які спрямовані на захист і підтримку осіб у складних життєвих ситуаціях) [1];

інституційна акредитація (процес оцінки та підтвердження відповідності організації або програми певним стандартам або критеріям) [2];

інституційний інвестор (великий фінансовий інститут або організація, яка інвестує значні суми грошей в цінні папери, акції, нерухомість або інші активи) [3].

У всіх цих термінах «інституційний» використовується як прикметник, що вказує на зв'язок з інституціями або системами, які мають певну організаційну або правову структуру. Відповідно Академічного тлумачного словника української мови, інституцією є установа чи заклад. Розмірковуючи про інституційну систему, Маслій І.В. звертає увагу, що невід'ємною ознакою інституційної системи є організаційна єдність його складових, що виражається в чіткому розмежуванні завдань та функцій окремих суб'єктів, їх одночасна взаємозалежність і взаємообумовленість та відповідальність за остаточні результати діяльності [4, с. 50]. Тобто, інституційні засади охоплюють структури, органи та принципи, на яких ґрунтується існуючий порядок установ та організацій у суспільстві.

Таким чином, нормативні та інституційні засади функціонування національної моделі територіальної оборони визначають правовий і структурний каркас, на якому ґрунтується вся система оборони країни, та включають закони, підзаконні нормативно-правові акти, які визначають правові рамки діяльності сил територіальної оборони, а також структури та органи, які відповідають за планування, координацію та виконання заходів з територіальної оборони. У даному контексті підтвердженням взаємозалежності нормативних та інституційних засад функціонування національної моделі територіальної оборони є їх двосторонній зв'язок: з одного боку, структури та органи територіальної оборони приймають нормативно-правові акти для врегулювання проблемних аспектів функціонування територіальної оборони, проте з іншого боку, саме нормативно-правові акти визначають правовий статус та місце таких органів територіальної оборони в системі органів влади.

Удосконалення нормативних та інституційних засад функціонування національної моделі територіальної оборони є ключовим завданням для забезпечення ефективності та надійності оборонного потенціалу країни. Це включає в себе а) внесення змін до Закону України «Про основи національного супротиву», зокрема, щодо врегулювання питань

міжнародного співробітництва та визначення його напрямів у контексті забезпечення територіальної оборони, б) створення незалежного органу та прозорих та ефективних механізмів контролю за цільовим використанням бюджетних коштів та в) залучення громадськості до процесів моніторингу та нагляду контролю за цільовим використанням бюджетних коштів щодо витрат на територіальну оборону. З метою забезпечення оптимальної відповідності сучасним викликам та загрозам, важливо постійно оновлювати та адаптувати законодавство та інституційні механізми до нових умов і вимог. Тільки шляхом постійного удосконалення можна забезпечити високий рівень готовності та ефективність системи територіальної оборони для захисту національних інтересів та безпеки країни.

Література:

1. Про затвердження Порядку проведення експериментального проекту з реалізації функціоналів першої черги Єдиної інформаційної системи соціальної сфери: Постанова Пенсійного фонду від 03.03.2021 року № 8-1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/za400-21/ed20210303#n27.

2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 року № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20170905#n683.

3. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2017/2402 від 12 грудня 2017 року про встановлення загальних рамкових умов для сек'юритизації та створення спеціальної рамки для простої, прозорої та стандартизованої сек'юритизації, та внесення змін до директив 2009/65/ЄС, 2009/138/ЄС та 2011/61/ЄС та регламентів (ЄС) № 1060/2009 та (ЄС) № 648/2012: Міжнародний документ від 12.12.2017 року № 2017/2402. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_033-17/ed20210409#n34.

4. Маслій І.В. Інституційний механізм протидії криміналізації економіки: кримінологічне дослідження: дис. … канд. юрид. наук. О., 2015. 229 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-104

СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ТА РОЗПОДІЛУ ПОВНОВАЖЕНЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ І ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Москаль Денис Денисович
здобувач кафедри адміністративного,
кримінального права і процесу
Міжнародного університету бізнесу і права

На сучасному етапі Центр політико-правових реформ презентував проєкт Концепції щодо розмежування та розподілу повноважень місцевого самоврядування і виконавчої влади, здійсненого у рамках реалізації проєкту «Підтримка формування державної політики розвитку місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [1].

Актуальність проблеми відзначив і Керівник Офісу Конгресу місцевих та регіональних влад при Президентові України В'ячеслав Негода: «Незважаючи на те, що з 2020 року, після утворення нового адміністративно-територіального устрою на базовому і субрегіональному рівні, всі громади мають однаковий статус, вони усі є рівними і повинні мати однакові повноваження, закон про місцеве самоврядування цього не дає. Застарілим у питанні розподілу повноважень є і закон про місцеві державні адміністрації. Крім того, невирішеною залишається й проблема з функціями районних рад, у яких немає ресурсів, але з юридичної точки зори вони мають купу повноважень. Тому дуже добре, що експерти не полишають спроб допомогти законотворцям узгодити нормативну базу з сучасними реаліями» [1].

Голова підкомітету з питань адміністративно-територіального устрою Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування Віталій Безгін визначив проблему, винесену на обговорення, як наріжну та висловив сподівання, що в 2024 році буде створений практичний документ з обґрунтуваннями, з оцінками, з моделями, який ляже в основу змін до законодавства у питанні розмежування повноважень. «Маємо докорінно переосмислити розмежування повноважень між державною і місцевою владою, а також між щаблями місцевого самоврядування. І тут складність ще й в тому, що ми маємо субрегіональний рівень, передбачений Конституцією, тому, говорячи про подальше розмежування повноважень, треба

промоделювати дві версії: з субрегіональним рівнем та без нього», – зауважив народний депутат України Віталій Безгін [1].

Варто вказати, що наведена ініціатива є складовою євроінтеграційних прагнень нашої держави, оскільки підтримуючи Європейську хартію місцевого самоврядування, кожна з країн ЄС імплементує її, враховуючи особливості й виклики своєї держави [2].

Аналізуючи законодавство щодо повноважень ОМС та органів виконавчої влади (а це понад 100 НПА у 25 сферах), фахівці Центру політико-правових реформ дійшли висновку, що саме на цьому етапі важливо запропонувати критерії розмежування повноважень місцевого самоврядування між рівнями адміністративно-територіального устрою, ОМС та місцевими органами виконавчої влади задля виявлення та усунення їхнього дублювання [2].

Також експерти робочої групи з розмежування повноважень ЦППР провели соціологічне дослідження (анкетування) щодо розмежування повноважень місцевого самоврядування, у якому взяли участь представники ОМС 155 територіальних громад із 23 областей України [2].

Концепція має на меті створення класифікації повноважень за видами, відповідно до ролі державної політики, визначення меж законодавчого регулювання повноважень у Законі «Про місцеве самоврядування в Україні», у галузевих законах та умов передачі повноважень від держави до органів місцевого самоврядування. Мета Концепції також і в усуненні дублювань, розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципом субсидіарності [2].

Крім того на меті й створення достатніх матеріальних і фінансових умов для забезпечення виконання повноважень органами місцевого самоврядування, а також вирівнювання територіальних фінансових диспропорцій та забезпечення населення якісними адміністративними й соціальними послугами [1].

В Концепції розподіл повноважень викладено як по видах, так і за ознаками. Види та ознаки – це різні виміри повноважень. Організаційні повноваження передбачають внутрішню організацію діяльності органів місцевого самоврядування. Це як формується рада, її комітети, порядок її діяльності, взаємодія з виконавчими органами цієї ради. А от адміністративно-регуляторні спрямовані на третіх осіб. Це, зокрема, право регулювати ставки місцевих податків та зборів, надавати дозволи, ліцензії тощо. Але найбільша група повноважень стосується бюджетно-секторальних, тобто сервісної діяльності ради та її виконавчого органу. Концепція найбільше акцентується саме на розподілі повноважень цього напрямку за різними видами [2].

В Концепції делеговані повноваження розділено на три категорії. Так, передані повноваження передбачають надання обов’язкових для

всіх мешканців відповідної вікової категорії послуг – це насамперед, середньої освіти. Тому держава зобов'язана гарантувати належний рівень надання цих послуг та відповідне фінансування. До речі, якщо старша дошкільна освіта законом буде віднесена до обов'язкових, то ця послуга перейде до категорії переданих. Закріплені ж повноваження забезпечують послуги, які мешканець отримує за зверненням, наприклад, позашкільна освіта. Надання таких послуг теж підкріплюється фінансовим ресурсом, наданим державою. Новинкою виглядає виділення доручених повноважень, які на практиці є поширеними, зокрема, у сфері соціального захисту, адміністративних послуг. Це послуги, які надаються виконавчими органами місцевого самоврядування замість держави там, де створення відповідних державних органів виглядає неефективним. Якщо по організації надання переданих та закріплених повноважень рішення приймає місцева рада, відповідно до букви Європейської хартії, то для доручених процедури мають чітко визначатися законом і підзаконними актами. Рада не може здійснювати регулювання в цій сфері, за винятком визначення штатної чисельності відповідних виконавчих підрозділів [2].

Передані повноваження фінансуються за рахунок субвенцій, які розраховуються за формулою, і обсяг таких повноважень має відповідати тим вимогам, які визначаються законом. Доручені повноваження забезпечені теж субвенціями, які носять компенсаційний характер. Тобто видатки на утримання відповідного апарату мають бути пронормовані. Головна умова – вони не можуть бути меншими за ті, які держава мала б заплатити за утримання власних органів, які надають такі послуги. А от закріплені повноваження забезпечуються шляхом закріплення за місцевими бюджетами частини загальнодержавних податків, насамперед, ПДФО, як найбільш стабільного та прогнозованого податку. Така частка розраховується як сума обсягів закріплених повноважень, що ділиться на прогнозний показник ПДФО [2].

Щодо власних повноважень має здійснюватися тільки нагляд за законністю. І його має здійснювати орган загальної компетенції – місцева державна адміністрація. А от щодо делегованих, то крім нагляду за законністю, має бути фаховий контроль за ефективністю, відповідністю норм та нормативів. Щодо доручених – також на предмет доцільності та дотримання порядку їхньої реалізації. Це мають робити спеціалізовані інспекції [2].

Усвідомлення необхідності продовження реформ в Україні, зокрема процесу децентралізації влади та оптимального розподілу повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування зумовлено тим, що європейське співтовариство воліє бачити у своєму колі самодостатніх партнерів, тобто держави з проведеними реформами,

міцною й гнучкою системою влади, ефективною економікою, прозорим бюджетуванням тощо.

Література:

1. Результати обговорення концепції щодо розмежування та розподілу повноважень місцевого самоврядування і виконавчої влади URL: https://pravo.org.ua/rezultaty-obgovorennya-kontseptsiyi-shhodo-rozmezhuvannya-ta-rozpodilu-povnovazhen-mistsevogo-samovryaduvannya-i-vykonavchoyi-vlady

2. Козюк Я. Розмежування та розподіл повноважень органів місцевого самоврядування. Про проєкт Концепції URL: https://pravo.org.ua/blogs/rozmezhuvannya-ta-rozpodil-povnovazhen-organiv-mistsevogo-samovryaduvannya-interv-yu-z-avtoramy-proyektu-kontseptsiyi/

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-105

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАХИСТУ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Сидорчук Інна Сергіївна
студентка 1 курсу магістратури факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції)
Національного університету «Одеська юридична академія»

У сьогоднішніх умовах подолання корупції є одним із пріоритетних напрямів розвитку України, а ефективним засобом такої боротьби є інститут викривачів, який законодавчо був закріплений у 2019 році в Законі України «Про запобігання корупції». Проте громадяни досить обережно ставляться до перспективи ставати викривачами, і це пояснюється страхом людей зазнати розправи від корупціонерів, втрати робочого місця, а також громадянського осуду. Тому для підвищення культури викриття випадків корупції варто забезпечити ефективний захист викривачів, в тому числі відповідно до міжнародних стандартів. Сьогодні в Україні все ще немає належного захисту для тих, хто викриває корупцію, немає ефективної інфраструктури та інституційних засобів, які б повністю гарантували безпеку викривачів. Однак, відповідно до міжнародних документів, ратифікованих Україною, держава зобов'язана забезпечити такий захист.

Міжнародні стандарти захисту викривачів містяться в таких міжнародно-правових актах: «ст. 33 Конвенції ООН проти корупції, ст. 22 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, ст. 9 Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією. Ці нормативні акти є частиною національного законодавства України» [4, с. 147].

В ст. 33 Конвенції ООН проти корупції зазначається, «кожна Держава-учасниця розглядає можливість включення до своєї внутрішньої правової системи належних заходів для забезпечення захисту будь-яких осіб, які добросовісно й на обґрунтованих підставах повідомляють компетентним органам про будь-які факти, пов'язані зі злочинами, передбаченими цією Конвенцією, від будь-якого несправедливого поводження» [2].

Законодавчо закріплені норми, знаходять підтвердження на практиці, наприклад, у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Гуджа проти Молдови» [3]. В даній справі суд встановив, що Молдова порушила статтю 10 Європейської конвенції з прав людини, адже було звільнено державного службовця, через те, що той розкрив інформацію, яка становила суспільний інтерес, про спроби політиків впливати на систему правосуддя.

Положення статті 19 Директиви ЄС, «містять широкий перелік заборонених форм переслідування викривачів, включаючи до них, поряд з іншими, залякування, переслідування, остракізм, завдання шкоди репутації особи, занесення до «чорних» списків на основі офіційних чи неофіційних домовленостей, що може зумовити неможливість у майбутньому працевлаштуватися в певній сфері, нанесення фінансових збитків, таких як втрата бізнесу чи доходу, передчасне припинення чи розірвання контракту на поставку товарів чи послуг, а також вимагає від держав-членів забороняти погрози або спроби переслідування у будь-якій з перерахованих форм» [1].

У ЗУ «Про запобігання корупції», є деякі із перелічених вище положень про захист трудових прав викривача. Так, до інших видів переслідування викривачів, заборонених до застосування керівництву та роботодавцям, належать: відмова у прийнятті на роботу, примус до звільнення, переведення, скорочення заробітної плати, дисциплінарні стягнення, зміна умов праці, відмова у просуванні по службі, погрози застосування негативного впливу, вибіркове прийняття формально законних рішень або дій щодо викривачів.

Проте, до передбачених заборон, варто також додати положення про заборону завдання шкоди репутації (різними можливими способами, включаючи пресу та соціальні мережі), заборону як фізичного, так і психологічного переслідування (погрози життю, здоров'ю чи майну викривача або його близьким людям, підбурювання до колективного або громадського осуду тощо).

Згідно із ст. 23 Директиви ЄС, «держави-члени мають забезпечувати ефективні, співвимірні та стримувальні санкції щодо фізичних та юридичних осіб, які переслідують викривачів» [1]. На сьогоднішній день, за незаконне звільнення викривача з роботи лише ст. 172 Кримінального кодексу України встановлює санкції. Проте, ні ККУ, ні КУпАП не передбачають санкцій кримінального чи адміністративного характеру за перераховані вище види порушень та переслідувань. Це має негативний вплив на культуру викривання, адже не забезпечує безпеку викривачів, у разі вжиття керівництвом чи і самим корупціонером, різного характеру переслідувань і погроз. Тому нагальним питанням для захисту викривачів в Україні є запровадження кримінальної або адміністративної відповідальності за переслідування викривачів.

Отже, викриття корупції є дуже важливим для України, оскільки воно допомагає боротися з корупцією більш ефективно і з меншими фінансовими витратами. Однак потенційні викривачі повинні розуміти, що вони повністю захищені, оскільки викриття корупціонерів ставить під загрозу все: життя, їхнє та близьких, майно, роботу та репутацію. Саме тому Україні необхідно розвивати своє законодавство відповідно до міжнародних рекомендацій щодо захисту викривачів та завоювати довіру людей, щоб сприяти формуванню культури викривання.

Література:

1. Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС 2019/1937 від 23.10.2019 про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Європейського Союзу. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Dyrektyva-YES-20191937.pdf.

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#o262.

3. Рішення Європейського Суду з прав людини. Guja v. Moldova № 14277/04. URL: https://laweuro.com/?p=8981.

4. Шостко О.Ю. Правовий захист викривачів корупційних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 3. С. 146–150.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-106

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ЇХ РОЛЬ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

Литвиненко Олексій Юрійович
аспірант,
*Науковий керівник: **Шкута О.О.,** д.ю.н., професор*
Класичний приватний університет

Захист прав людини є одним із найважливіших напрямів діяльності багатьох соціальних інституцій. У свою чергу, захист прав засуджених до позбавлення волі безпосередньо пов'язаний із нормотворчістю та впливає на формування й розвиток національної та міжнародної судової практики. Проведений аналіз показує, що Україна є одним з лідерів країн, проти яких подається найбільша кількість заяв до ЄСПЛ [1], що стосується й проблем забезпечення прав засуджених як складових їх правового статусу до позбавлення волі. З огляду на це, досліджувана нами проблема вимагає не лише теоретичного і практичного аналізу, вона ставить перед нами завдання надати адміністрації установ виконання покарань відповідні методичні рекомендації щодо механізму реалізації правового статусу засуджених до позбавлення волі Це, по-перше, дасть змогу розширити знання персоналу ДКВС України, а по-друге, зменшити кількість звернень засуджених до ЄСПЛ.

Проведені останнім часом дослідження у сфері виконання й відбування покарань свідчать, що сьогодні особливо актуальним стало питання вивчення механізму реалізації правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк.

Вивчення міжнародних пенітенціарних стандартів показало, що це невід'ємне право закріплено в актах загального (універсального) характеру, які є обов'язковими в Україні в силу їх ратифікації Верховною Радою.

Відтак, на рівні стандартів ООН право засуджених на життя гарантується ст. 3 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» [2] та ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, який визнає право кожної людини на життя, наголошуючи, що це право «має бути захищене законом» і «ніхто не може бути позбавлений життя свавільно» [3].

Відповідні положення розвиває й Рада Європи. Зокрема, відповідно до змісту Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, «право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути

умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання» (ст. 2) [4].

У контексті сучасних реалій привертає увагу положення протоколу № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у якому наголошено на скасуванні смертної кари. Однак держави можуть у своєму законодавстві передбачити смертну кару за діяння, які вчинено під час війни чи неминучої загрози війни [5]. Відповідно до міжнародних стандартів, смертна кара застосовується тільки у випадках, передбачених законом держави та відповідно до його положень. Зважаючи на це, держава має повідомляти Генеральному секретареві Ради Європи про такі положення свого закону.

Слідуючи позитивній європейській практиці й наслідуючи досвід провідних країн, 28 листопада 2002 р. Україна ратифікувала Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин [6].

Отже, вищенаведені положення ключових міжнародних документів із прав людини (у тому числі тих, які мають пряме поширення на її правовий статус в умовах несвободи) мають на меті лише одне – захист людини від будь-якого свавільного позбавлення її життя як державою, так і іншими особами.

Щодо такого права засуджених до позбавлення волі, як «на гуманне ставлення до них та на повагу їх людської гідності» (абз. 3 ч. 1 ст. 8 КВК України) [7], то воно також, як і попереднє, має своє міжнародне підґрунтя.

Незважаючи на окремі випадки порушення цього права засуджених у місцях несвободи, на чому, зокрема, наголошено й у Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках» від 16 грудня 2022 р. № 1153-р [8], переконані, що жодним чином не можна обмежувати особу у праві на повагу людської гідності.

Зокрема, Конституційний Суд України наголошує, що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване ст. 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їхньої сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Наведене опосередковано підтверджується унікальним значенням людської гідності в Конституції України, за якою, зокрема, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (ст. 21); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ч. 1 ст. 68) [9].

Окрім цього, ми звертаємо увагу на Загальну декларацію з прав людини, у ч. 2 ст. 29 якої чітко прописано, що «при здійснені прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» [10].

Отже, проведений аналіз показав, що право засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення до них та на повагу їх людської гідності, окрім норм українського права, міститься й у низці міжнародно-правових актів, до основних з яких належать: Загальна декларація прав людини; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання; Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; Основні принципи поводження з ув'язненими; Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели); Європейські пенітенціарні правила (далі – ЄПП); Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі; Кодекс поведінки посадових осіб щодо підтримки правопорядку та ін.

Література:

1. Попри війну, Україна зберігає лідерство в порушенні прав людини: статистика Європейського суду з прав людини. 13.02.2023. URL: https://advokatpost.com/popry-vijnu-ukraina-zberihaie-liderstvo-v-porushenni-prav-liudyny-statystyka-ievropejskoho-sudu-z-prav-liudyny/ (дата звернення: 04.10.2023).

2. Загальна декларація прав людини : декларація ООН від 10 груд. 1948 р. № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015# (дата звернення: 07.05.2021).

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966 та ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 04.10.2023).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 04.11.1950 та ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 (редакція від 02.10.2013). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.10.2023).

5. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари від

28.04.1983. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802#Text (дата звернення: 04.10.2023).

6. Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин від 03.05.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180#Text (дата звернення: 04.10.2023).

7. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

8. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 03.06.2023).

9. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80# (дата звернення: 07.05.2021)

10. Загальна декларація прав людини: декларація ООН від 10 груд. 1948 р. № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015# (дата звернення: 07.05.2021)

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-107

РЕЄСТРАЦІЇ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ (ПЕРЕБУВАННЯ) ІНОЗЕМЦЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЯК РІЗНОВИД АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Шаронова Наталія Олександрівна
здобувач
Закладу вищої освіти «Міжнародний університет бізнесу і права»

Поряд з громадянами України на її території перебувають іноземці та особи без громадянства, а також біженці і мігранти. У загальному вигляді основи правового статусу перших порівняно зі статусом громадян України закладені у ст. 36 Конституції України, згідно з якою «іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і методами, а також несуть ті самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України» [1]. За Конституцією та Законом України «Про правовий

статус іноземців» [2] іноземці, які законно перебувають на території України мають тіж самі соціальні та економічні права як і громадяни України, крім політичних прав, а саме обиратися на посади публічної служби, приймати участь у виборах та впливати на політичне життя країни. Здійснення іноземцями своїх прав і свобод не повинно завдавати шкоди національним інтересам України, правам, свободам і законним інтересам її громадян та інших осіб, які проживають в Україні. Іноземці зобов'язані поважати та додержуватися Конституції і законів України, шанувати традиції та звичаї народу України. Одним із таких прав, які мають іноземці як і громадяни України є право вільного обрання місця проживання та вільного пересування територією України. Однак реалізація цього права породжує їх обов'язок – реєстрації місця проживання на території України в установленому порядку шляхом звернення до відповідного органу публічної влади, що уповноважений надавати даний вид адміністративних послуг. Таким органом є Державна міграційна служба (далі –ДМС) України, яка реалізуючи державну політику в сфері міграції, з поміж виконання інших завдань забезпечує та організовує надання адміністративних послуг відповідно до Закону «Про адміністративні послуги» [3] та в межах своїх повноважень, що зазначено в Положенні про цей орган, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 360 [4].

Порядок надання органами ДМС окремих адміністративних послуг має свої особливості, пов'язані з предметом надання таких послуг. Існує специфіка реєстрації іноземців на території України, їх місця проживання (перебування) та надання дозволу на тимчасове проживання іноземцям на території України, яка зумовлена багатьма факторами: з однієї сторони - геополітичною ситуацією, постійним потоком нелегальної міграції з країн Близького Сходу до Європейських країн транзитом через територію України; з іншої - необхідністю постійного узгодження (адаптації) норм міграційного законодавства України з загальноєвропейським міграційним законодавством, що зумовлює необхідність частої зміни порядку надання адміністративних (міграційних) послуг іноземцям, та запровадження спрощеної процедури реєстрації місця проживання (перебування) іноземців на території України, особливої гостроти це питання набуває в сьогоднішніх реаліях функціонування нашої держави основним завданням якої є відстоювання євроатлантичних прагнень та загальнолюдських цінностей в період відбиття збройної агресії росії.

Дані офіційної статистики оприлюдненої на офіційному сайті ДМС України свідчать, що на обліку міграційної служби перебуває майже 320 тисяч іноземців та осіб без громадянства, у тому числі понад 240 тисяч таких, що постійно проживають в Україні та понад 75 тисяч – перебувають тимчасово [5], що свідчить про суттєвість завдань ДМС щодо надання адміністративних послуг іноземцям щодо їх реєстрації,

перереєстрації на території України, ведення відповідних баз даних, їх інформаційного супроводження, захисту та обміну даними.

У зв'язку з цим якісне надання адміністративних послуг ДМС іноземним громадянам є запорукою успішності нашої країни та створює сприятливий клімат для найшвидшої євроінтеграції, що в свою чергу вимагає оновлення нормативних засад діяльності ДМС у сфері надання адміністративних послуг іноземцям.

Слід відмітити, що реєстрація місця проживання особи, яка досягла 14-ти років (іноземця чи особи без громадянства, які проживають на території України на законних підставах) та зняття її з реєстрації відноситься до реєстраційної послуги. Наказ ДМС України від 10 лютого 2020 року «Про затвердження інформаційних карток і зразків технологічних карток адміністративних послуг ДМС» [6], який прийнятий на виконання статті 8 Закону України «Про адміністративні послуги» та постанови Кабінету Міністрів України від 30 січня 2013 року № 44 «Про затвердження вимог до підготовки технологічної картки адміністративної послуги» визначено перелік інформаційних і технологічних карток надання адміністративних послуг іноземцям органами ДМС [7]. Виходячи з аналізу змісту даних нормативних актів, можна з'ясувати, що до переліку всіх (платних та безоплатних) адміністративних послуг, що надаються іноземцям органами ДМС віднесено зокрема і реєстрацію місця проживання (перебування) іноземця чи особи без громадянства, які проживають на території України на законних підставах та зняття його з реєстрації.

Реєстрація місця проживання (перебування) іноземця чи особи без громадянства яка в'їхала на територію України у законний спосіб та на законних підставах є наступною адміністративною процедурою, яка надається органами ДМС після процедури реєстрації в пунктах пропуску через державний кордон України органами охорони державного кордону. Тому слід відрізняти процедуру реєстрації в'їзду іноземців, законодавчі підстави якої визначені у статті 16 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» така процедура урегульована Порядком реєстрації паспортних документів іноземців та осіб без громадянства в пунктах пропуску через державний кордон, затвердженим Постановою КМУ від 3 жовтня 2018 р. № 798 [8] від процедури реєстрації місця проживання (перебування), яка здійснюється на підставі статті 6 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [9] та урегульована Постановою КМУ від 7 лютого 2022 р. № 265 «Деякі питання декларування і реєстрації місця проживання та ведення реєстрів територіальних громад»(далі – Постанова 265/ 2022 [10], якою було відмінено Постанову КМУ від 2 березня 2016 р. № 207 «Про затвердження Правил реєстрації місця проживання та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру», яка і визначала

порядок реєстрації місця проживання як для громадян України так і для іноземців. Таким чином слід констатувати, що порядок реєстрації місця проживання визначений Постановою 265/2022 замінив існуючий порядок реєстрації на механізм здійснення декларування/реєстрації місця проживання (перебування), зміни місця проживання, зняття із задекларованого/зареєстрованого місця проживання (перебування), скасування декларування/реєстрації місця проживання (перебування). В той же час не можна зробити висновок, що цей порядок став набагато простішим, просто декларування місця проживання особи за декларацією про місце проживання стало можливим здійснювати в електронній формі засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (далі - Портал Дія), однак такий порядок потребує ще певної адаптації громадян в тому числі іноземців до нових цифрових технологій.

Та все ж загальний порядок реєстрації місця проживання іноземців в Законі «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні». Слід зазначити, що даним законом лише частково регулюються питання реєстрації місця проживання (перебування) особи іноземця, і в першу чергу його норми виписані для громадян України. Більше того, як це визначено в законі реєстрація осіб здійснюється з метою внесення інформації до Єдиного державного демографічного реєстру та до паспортного документа про місце проживання або місце перебування особи із зазначенням адреси житла, і основною її метою є здійснення демографічного аналізу в країні, ідентифікації громадян як основних платників податків, власників рухомого та нерухомого майна, споживачів комунальних та соціальних послуг, а тому логічно, що має стосуватись виключного громадян України або іноземців, які постійно проживають на її території.

Відомості про місце проживання та місце перебування іноземця на території України вносяться до: посвідки на постійне проживання; посвідки на тимчасове проживання; посвідчення біженця; посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту; посвідчення особи, якій надано тимчасовий захист (далі – паспортний документ); довідки про звернення за захистом в Україні.

В якості висновку слід зазначити, що попри зазначені зміни процедура реєстрації місця проживання (перебування) іноземця на території України є складною та забюрократизованою, що викликає як складності в діяльності органів ДМС України, у зв’язку з чим запропоновано на законодавчому рівні уніфікувати процедури реєстрації місця проживання та перебування громадян, спростити її для іноземців, переклавши обов’язок по реєстрації їх місця проживання (перебування) на осіб які їх приймають (готелі, власники житла, гуртожитки, організації в яких вони працюють, навчаються та ін.) застосовуючи повідомну процедуру реєстрації без відмітки в

документах іноземця, а занесенням інформації до систематизованих баз даних, доступ до яких повинні мати всі суб'єкти владних повноважень.

Література:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 року № 3773-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2012. № 19-20. Ст.179.
3. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 32. Ст.409.
4. Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 360. Офіційний вісник України від 26.04.2011. № 29. Стор. 147. Ст. 1239.
5. Статистичні дані основної діяльності ДМС України за 2022 рік: Офіційний сайт Державної міграційної служби України. URL: http://dmsu.gov.ua/images/files/statistic/Statistic_2022.pdf (дата звернення 18 липня 2023 року).
6. Про затвердження інформаційних карток і зразків технологічних карток адміністративних послуг ДМС: наказ ДМС України від 10 лютого 2020 року. Офіційний сайт Державної міграційної служби України: URL: http://km.dmsu.gov.ua/images/files/nakaz-DMS-48_new.pdf (дата звернення 18 липня 2023 року).
7. Вимоги до підготовки технологічної картки адміністративної послуги: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2013 р. № 44. Офіційний вісник України від 12.02.2013 р. № 9. Стор. 28. Ст. 333.
8. Про затвердження Порядку реєстрації паспортних документів іноземців та осіб без громадянства в пунктах пропуску через державний кордон: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 798. Офіційний вісник України офіційне видання від 19.10.2018 р. № 80. Стор. 266. Ст. 2672.
9. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 року № 1382-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 15. Ст.232.
10. Деякі питання декларування і реєстрації місця проживання та ведення реєстрів територіальних громад: Постановою Кабінету Міністрів України № 265 від 7 лютого 2022 р. Офіційний вісник України офіційне видання від 01.04.2022 р. № 25. Стор. 15. Ст. 1234.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-108

ПОЛІСТРУКТУРНА КОНЦЕПЦІЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ЇЇ НЕДОЛІКИ

Набокова Ольга Геннадіївна
здобувач кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету

Вперше термін «поліструктурність» в адміністративному праві (принаймні, вперше цей термін привернув нашу увагу) був використаний у 2012 році в підручнику «Курс адміністративного права України» під загальною редакцією В.В. Коваленка [1, с. 31]. Автори підручника, обґрунтовуючи багатогранність суспільних відносин, які входять в предмет адміністративного права, зробили тоді висновок: «Предмет адміністративного права є складним поліструктурним утворенням. Відповідно до цього і саме адміністративне право є поліструктурним» [1, с. 31]. Такий підхід до визначення предмету адміністративного права сподобався Є. Курінному, який пізніше обґрунтовував доречність розкриття особливостей предмету адміністративно-правового регулювання через категорію «поліструктурність». Зокрема, вчений наголошує: «Найбільш вагомими результатами еволюційних процесів вивчення проблем пов'язаних з предметом українського адміністративного права за останні роки, можна вважати зміну аксіологічних характеристик даної галузі права та остаточне закріплення поліструктурності її предмета» [2, с. 44].

«Поліструктурність це поєднання в одному *цілому* дуже різних за змістом і формою елементів, однак які у сукупності дозволяють зрозуміти багатогранність *цілого*» (це авторське визначення).

Отже, «поліструктурність» предмету адміністративного права показує, що він складається не із однорідних відносин, а із декількох груп суспільних відносин, що мають свою відмінну від інших специфіку. Втім, не дивлячись на їх різноманітність, всі вони мають єдине правове регулювання – адміністративно-правове. Теж саме відбувається і з поліструктурністю публічного адміністрування, його намагаються характеризувати за допомогою двох взаємовиключних сфер реалізації – зовнішньої і внутрішньої. Тому концепцію, яка вживає поняття «публічне адміністрування» як при характеристиці внутрішньоорганізаційної, так і зовнішньоорієнтованої діяльності органів виконавчої влади, пропонуємо називати (для лаконічності) «поліструктурна концепція публічного адміністрування».

Для аналізу основних засад поліструктурної концепції публічного адміністрування візьмемо навчальний посібник «Основи публічного адміністрування» (2021 р.) [3, с. 2].

Отже, поліструктурна концепція публічного адміністрування характеризується наступними особливостями:

– намагається поєднати архаїчні уявлення про державне управління та сучасні підходи до публічного адміністрування, які сформувалися не тільки в межах юридичної науки, а й в межах управлінських та економічних наук, що позитивно відображається на взаємодії між теорією адміністративного права та інших юридичних (теорія держави та права, конституційне право і ін.) і неюридичних наук (теорія державного управління, менеджмент і ін.), але негативно позначається на розвитку науки адміністративного права;

– публічне адміністрування, а також законодавча діяльність та правосуддя, розглядаються як види державного управління в широкому розумінні;

– державне ж управління у вузькому значенні стало тотожним поняттю «публічне управління», тобто термін «публічне адміністрування» стали використовувати при характеристиці діяльності, яка раніше (в основному за радянських часів) іменувалась «державне управління у вузькому значенні»;

– публічне адміністрування в залежності від сфери реалізації поділяється на два види – зовнішнє і внутрішнє, тобто поняття «публічне адміністрування» перейняло всі недоліки поняття «державне управління у вузькому значенні», яке теж свого часу поділялося на зовнішнє та внутрішнє;

– концепція негативно ставиться до намагань окремих науковців впровадити в категоріальний апарат адміністративного права понять «менеджмент органів державної влади», «публічний менеджмент» і ін.

До переваг поліструктурної концепції публічного адміністрування можна віднести наступні:

– намагається пояснити співвідношення публічного адміністрування, законодавчої діяльності і правосуддя як форм зовнішньої діяльності трьох гілок державної влади;

– зручна для сприйняття, наприклад, здобувачами вищої освіти, адже будь-яка діяльність органів виконавчої влади (і зовнішня, і внутрішня) є публічним адмініструванням;

– дозволяє розширити предмет будь-якого дослідження, присвяченого публічному адмініструванню, адже суб’єкту дослідження доведеться тоді характеризувати не тільки специфіку зовнішньої діяльності органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування, а і їх внутрішньоорганізаційну діяльність.

Недоліками поліструктурної концепція публічного адміністрування є:

– пропонуються неконкретні (розмиті за змістом) визначення публічного адміністрування, що зменшує їх методологічне значення в теорії адміністративного права;

– положення концепції спрямовані на підтримку синтезу знань між теорією адміністративного права та такими науками як теорія державного управління, теорія держави та права, конституційне право і ін., при цьому майже не орієнтовані на систематизацію розрізнених знань в науці адміністративного права;

– у зв'язку із тим, що поняття «публічне адміністрування» розповсюджується на внутрішньоорганізаційну діяльність всіх державних органів та органів місцевого самоврядування, воно втрачає статус діяльності, що притаманна виключно виконавчій гілці влади;

– є суперечливою та недостатньо обґрунтованою для науковців з багатолітнім досвідом наукової роботи;

– пропонується в навчально-методичній літературі для здобувачів вищої освіти як «єдина вірна», тоді як наука адміністративного права остаточно ще не визначилась із змістом поняття публічне адміністрування (в сучасних умовах отримання вищої юридичної освіти це негативний фактор, який може позначитись на долі випускників магістратури).

На завершення хочемо підкреслити, що поліструктурна концепція публічного адміністрування має занадто багато недоліків, що б її можна було взяти за основу в дослідженнях адміністративно-правових явищ. По-суті, представники даної концепції змінивши термінологію («державне управління» на «публічне адміністрування») не змінили категоріальний апарат адміністративного права. Вони продовжили використовувати при дослідженнях адміністративно-правових явищ той же категоріальний апарат, що існував п'ятдесят років тому, але замінивши термін «державне управління» на «публічне адміністрування».

Література

1. Курс адміністративного права України: підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух В.Д. Сущенко [та ін.] за ре. В.В. Коваленка. К.: Юрінком Інтер, 2012. 808 с.

2. Курінний Є. Об'єкт та предмет українського адміністративного права: змістовна та аксіологічна сутність категорій. *Публічне право*. 2016. № 1 (21). С. 43-51.

3. Основи публічного адміністрування: навч. посіб. / [Ю.П. Битяк, Н.П. Матюхіна, М.С. Ковтун та ін.] ; за заг. ред. Н.П. Матюхіної. Вид. 2-ге. Х.: Право, 2021. 238 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-109

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН БАНКРУТСТВА (НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ)

Поляков Родіон Борисович
доктор філософії в галузі права,
докторант
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна

В останні роки наукових досліджень стосовно способів та заходів впливу на учасників відносин банкрутства, на превеликий жаль, не проводилось.

При цьому фундаментальні роботи із цієї проблематики мали місце майже 20 років тому.

За цей період істотно змінилося законодавство про банкрутство шляхом його кодифікації, що, природно, викликає інтерес із боку оцінки рис та ознак методів правового регулювання.

Професор В. Радзивілюк слушно відмічала: «Метод збирає у єдиний фокус правові особливості кожної існуючої структурної ланки права, виражає її правову сутність. Якщо поняття предмета права банкрутства (неспроможності) пов'язано з питанням про те, які суспільні відносини регулюються правом банкрутства (неспроможності), то поняття методу – з питанням про те, як ці суспільні відносини регулюються нормами права банкрутства (неспроможності)...» [1, с. 23].

Тобто суспільні відносини, які є складовою частиною предмета права банкрутства, самі окреслюють категорію метода, який буде використовуватися для їх правового регулювання.

Слід зазначити, що відносини, які входять до складу предмета права банкрутства, не є за своєю суттю однорідними.

Певна частина таких відносин передують відносинам банкрутства. Наприклад, відносини із фінансової реструктуризації чи досудової санації.

Для цих правовідносин інструментарій процедури банкрутства застосовується частково, тому, відповідно, мають місце певні відмінності щодо метода правового регулювання.

З огляду на це не виключається можливість застосування для різних відносин, які входять до складу предмета права, декількох методів правового регулювання.

Наприклад, у досудовій санації переважає принцип методу диспозитивних начал, а якщо матиме місце санація після відкриття

провадження у справі про банкрутство, то, навпаки, – метод владних приписів.

Слід зазначити, що вибір відповідного методу правового регулювання мав місце ще з моменту виникнення конкурсного процесу.

Ще за часів Стародавнього Риму, у Законах XII таблиць, пріоритетним був метод владних приписів. Це насамперед обумовлювалося свавіллям кредиторів над боржниками. Тому законодавець вимушений був з метою збереження господарств передбачити чіткий порядок врегулювання боргових зобов'язань.

Саме Стародавньому Риму цивілізація вдячна судовому контролю над розв'язанням проблем неплатоспроможності боржника.

Водночас приписи закону дозволяли сторонам відносин неплатоспроможності у будь-який час процесу розв'язувати цю проблему миром.

У подальшому законодавець запровадив заборону на особисту відповідальність боржника (Lex Poetelia). Згадаємо відомий закон Юлія Цезаря, який звільняв боржників від відповідальності за борги за умови передачі всього майна кредиторам (Julia Lex Cessio Bonorum).

«Cessio bonorum» як уступка боржником усього свого майна кредиторам під нагляд та контроль суду є основою сучасного конкурсного процесу, або процедури банкрутства.

Відповідно, ця обставина примушує кредиторів брати участь у справі про банкрутство під страхом втрати своїх грошових вимог.

Що стосується сучасного законодавства про банкрутство в Україні, то воно також побудовано на імперативних та диспозитивних началах, причому такі начала залежать від інтересу, який ставить за мету законодавець.

Якщо слідувати позиції, що інтерес у відносинах банкрутства буває приватний та публічний, то це не зовсім правильно.

Особливість таких відносин проявляється в наявності спільного інтересу, який не завжди буває лише приватним.

Наприклад, участь в органах самоуправління кредиторів фіскальних органів із правом голосу. Тоді за результатами засідання комітету кредиторів ухвалюється спільне рішення, зокрема перехід боржника на стадію санації чи ліквідації.

Таке рішення кредиторів відображає не приватний чи публічний інтерес, а спільний.

Саме досягнення спільного інтересу між усіма учасниками процедури банкрутства, на наш погляд, є основним завданням правового регулювання. Для цього й застосовуються відповідні способи та заходи.

Науці притаманні два методи правового регулювання: субординації та диспозитивності.

Кожна галузь права застосовує у відповідній «пропорції» ці два методи залежно від інтересу, який переслідує законодавець при регулюванні відповідних правовідносин.

Не є винятком також відносини банкрутства.

Професор Б. Поляков свого часу відмічав: «… за допомогою спеціальних способів та засобів впливу слід з'єднати всі інтереси суб'єктів (приватний, державний, груповий, господарський) та створити один спільний інтерес – збереження господарюючого суб'єкта» [2, с. 65].

Відомо, що у відносинах банкрутства діють декілька методів правового регулювання. Це методи владних приписів, автономних рішень та координації.

Разом із тим остання кодифікація законодавства про банкрутство дещо змінила зміст цих методів.

Більше того, для вирішення завдань, які ставить законодавець щодо проблем неплатоспроможності, на наш погляд, більше підходять два методи правового регулювання.

Це методи владних приписів та автономних рішень.

Що стосується методу координації, то у зв'язку із відсутністю процедури мирової угоди та з незначною кількістю санацій підприємств цей метод практично не застосовується.

Метод владних приписів у відносинах банкрутства відіграє ключову роль. Це пов'язано безпосередньо із суттю процедури банкрутства. В її основі лежить, як було зазначено вище, «cessio bonorum», як уступка боржником усього свого майна кредиторам під нагляд та контроль суду. Вся процедура направлена на справедливе та максимально можливе задоволення вимог усіх кредиторів боржника за рахунок його майна. Цю задачу суд реалізує за допомогою арбітражного керуючого.

Вся ця процедура потребує детального правового регулювання. Кожен з учасників процесу переслідує власний інтерес, і для того, щоб він був спільний, необхідний припис.

Безумовно, є певні заборони на банкрутство важливих для країни підприємств, але для фінансового лікування господарюючих суб'єктів одними обмеженнями не обійтись. Необхідний спеціальний механізм, який потребує детальної регламентації поведінки учасників процесу.

Для цього дуже підходить метод владних приписів. Його роботу ми бачимо з моменту подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство. Вже тоді Кодекс України з процедур банкрутства встановлює певний порядок поведінки заявника та суду, а також правові наслідки. Кожен крок процедури викликає для участі все більше і більше суб'єктів. Так, відкриття провадження має наслідком подання кредиторами у суд своїх вимог до боржника, введення мораторію на задоволення вимог кредиторів, встановлюються обмеження на відчуження майна боржника тощо.

Слід зазначити, що такі правові приписи стосуються не тільки вітчизняного банкрутства.

В Англії з відкриттям провадження у справі про неспроможність забороняються судові процеси проти компанії боржника стосовно боргу, окрім як із дозволу суду, у провадженні якого перебуває справа про неспроможність.

У Німеччині можлива навіть виїмка пошти боржника.

Водночас український законодавець іде далі та встановлює обмеження в поведінці не тільки учасників справи про банкрутство.

Наприклад, у випадку спору щодо майна боржника приписи зобов'язують усіх сторін спору вирішувати його тільки в межах провадження у справі про банкрутство.

Однак метод владних приписів не може повністю розв'язати проблеми неплатоспроможності боржника. Для цього потрібен допоміжний метод, завдяки якому учасники правовідносин можуть обрати оптимальну модель поведінки. Такий метод отримав назву автономних рішень.

Через приписи законодавець встановлює варіанти дій для учасників процедури банкрутства для узгодження подальших кроків.

Це може відбуватися через представницькі органи кредиторів (збори, комітет) або шляхом узгодження умов плану санації чи реструктуризації або мирової угоди.

На відміну від позовного провадження у процедурі банкрутства учасники справи мають не зовсім однакові процесуальні права.

Такі права залежать від статусу кредитора чи розміру грошових вимог.

Наприклад, забезпечені кредитори не мають вирішального голосу в представницьких органах кредиторів, але без їхньої участі не можна погоджувати умови плану санації чи продаж заставного майна.

Голоси конкурсних кредиторів у представницьких органах кредиторів залежать від розміру вимог.

Але в будь-якому випадку конструкція методу автономних приписів допомагає у виробленні єдиного для всіх спільного інтересу.

Таким чином, можна сформулювати поняття методів правового регулювання відносин банкрутства.

Методи правового регулювання відносин банкрутства – це такі способи та прийоми впливу, які направлені на формування спільного інтересу, що охоплює боржника, його майно, кредиторів і судове провадження, з одночасним збереженням державного та приватного інтересів, із застосуванням до учасників відносин пріоритетно імперативних і субсидіарно диспозитивних начал, що мають на меті повне або максимально можливе погашення вимог кредиторів [3, с. 46].

Література:

1. Радзивілюк В.В. Метод, принципи та функції права банкрутства (неспроможності). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Юридичні науки.* 82 / 2010. С. 24–25. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VKNU_Yur_2010_82_9.pdf
2. Поляков Б.М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін-Юре», 2003. 440 с.
3. Поляков Р.Б. Методи правового регулювання відносин банкрутства (неплатоспроможності). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2022. Т. 34 (73). № 6. С. 36–48. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/6_2023/7.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-110

ЗАКОНОДАВЧІ «КОЛИВАННЯ» У ВСТАНОВЛЕННІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Пірго Олена Федорівна
аспірант кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1
Донецького державного університету внутрішніх справ

В Україні кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами передбачена ст. 299 КК України. З моменту прийняття КК України 2001 р. до тексту статті три рази вносились зміни та доповнення. Вони спряли удосконаленню законодавства про кримінальну відповідальність та безпосередньо захисту тварин від жорсткого поводження. Однак чинна редакція ст. 299 КК України й досі містить нормативні приписи, що потребують змін та доповнень. У зв'язку із цим, пропонуємо проаналізувати зміни та доповнення до ст. 299 КК України, що відбулись з 2001 р.

Станом на 2001 р. ст. 299 КК України складалися з двох частин. За ч. 1 ст. 299 КК України, знущання над тваринами, що відносяться до хребетних, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування зазначених тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів каралося штрафом

до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців. Залежно від ступеня тяжкості зазначений злочин відносився до злочинів невеликої тяжкості. Ч. 2 цієї статті було передбачено, що ті самі дії, вчинені у присутності малолітнього каралися штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років. Діяння, передбачені ч. 2 цієї статті, також відносило суспільно-небезпечне діяння до злочинів невеликої тяжкості.

Жорстоким поводженням вважалося знущання вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування зазначених тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів. Обов'язковою ознакою зазначено злочину були методи – жорстокі та мотиви – хуліганські чи корисливі. Кваліфікуючою ознакою було визначено жорстоке поводження з тваринами у присутності малолітнього.

У червні 2017 року були внесені перші законодавчі зміни до редакції статті 299 КК України. Сама стаття отримала замість двох частин – три, а ступінь суспільної небезпечності підвищився зі злочину невеликої тяжкості до злочину середньої тяжкості (ч. 2 ст. 299) та до тяжкого злочину (ч. 3 ст. 299). Підвищенню рівня суспільної небезпечності цього злочину та, відповідно, диференціації кримінальної відповідальності, слугували загальносвітові тенденції захисту тварин. Імплементація загальносвітових цінностей у національне законодавство обумовила необхідність ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження гуманного ставлення до тварин» у 2017 р. [1].

До частини першої цієї статті було додано такі ознаки тварин, як «у тому числі безпритульними тваринами». Також було введено до конструкції складу кримінального правопорушення вказівку на умисне вчинення та наслідки у вигляді каліцтва чи загибелі тварини. Окремою формою вчинення цього кримінального правопорушення було визначено «публічні заклики до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій».

На нашу думку, законодавець припустився окремих логічних помилок під час конструювання частини першої ст. 299 КК України, а також через зміни до кримінального законодавства в одному нормативному приписі були об'єднані різні за рівнем суспільної небезпечності діяння. Так, ознакою, яка штучно перевантажувала текст частини першої цієї статті є вказівка на безпритульний статус тварини. Визначення поняття «безпритульна тварина», надано у ст. 1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [2]. Безпритульними тваринами визнаються «домашні тварини, що залишилися без догляду людини або утворили напіввільні угруповання,

здатні розмножуватися поза контролем людини». Саме вказівка на здатність розмножуватись поза контролем для категорії «безпритульності» є спірною через те, що до цієї групи тварин не можна віднести стерилізованих тварин. Також, ураховуючи те, що за ознакою «притульності» тварини поділяються на дві групи (умовно) – «притульні» та «безпритульні», то вказівка на цей статус через словосполучення «у тому числі» слід вважати таким, що порушує правили законодавчої техніки.

У продовження критичного аналізу цієї частини ст. 299 КК України також слід додати, що чинна на той час норма ст. 1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [1] визначала жорстоке поводження з тваринами як «знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило мучення, завдало їм фізичного страждання, тілесні ушкодження, каліцтво або призвело до загибелі, нацьковування тварин одна на одну та на інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, залишення домашніх та сільськогосподарських тварин напризволяще, у тому числі порушення правил утримання тварин». Самі ж заклики до вчинення діянь, що мають «ознаки жорстокого поводження з тваринами, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій» не є жорстоким поводженням з тваринами та мали знайти своє місце у привілейованому складі кримінального правопорушення, або в адміністративному законодавстві.

Зміни до частини другої статті 299 КК України розширили коло свідків вчинення кримінального правопорушення від малолітнього до «малолітнього чи неповнолітнього».

Відповідно до ст. 3 КПК України малолітня особа – це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства», дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [3]. З точки зору законодавчої техніки доцільним є використання замість словосполучення «вчинені у присутності малолітнього чи неповнолітнього» словосполучення «вчинені у присутності дитини». Додає додаткових аргументів цій позиції той факт, що відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України обставиною, яке обтяжує покарання є «чинення кримінального правопорушення у присутності дитини».

Також, у 2017 р. у конструкції ст. 299 КК України з'явилась ч. 3, якої до цього часу не було. Нею встановлено відповідальність за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені з особливою жорстокістю або у присутності малолітнього чи неповнолітнього, або щодо двох і більше тварин, або повторно, або групою осіб, або вчинені активним способом. Зазначені діяння віднесені

до категорії тяжких злочинів. Слід відмітити окремі критичні положення зазначених у ч. 3 ст. 299 КК України особливо кваліфікуючих ознак. Звертає на себе увагу виділення активного способу в якості особливо кваліфікуючої ознаки жорстокого поводження з тваринами. Зрозуміло, що аналізоване діяння може бути вчинене як у пасивний, так і у активний спосіб. Однак, виокремлення активного способу в якості такої ознаки видається зайвим, через надмірну пеналізацію цього діяння.

У 2018 р. разом з ухваленням Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» до санкції ч. 1 ст. 299 КК України були внесені зміни, якими в якості альтернативного покарання було передбачено штраф у розмірі від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [4]. Відповідно до видів покарань, що передбачені санкцією ч. 1 ст. 299 КК України, саме кримінальне правопорушення залишилось у статусі кримінального проступку.

Останні зміни вносились до ст. 299 КК України у 2021 р. Вони були пов'язані з ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу» [5]. Відповідно до внесених змін у ст. 299 КК України з'явилась четверта частина та в окремі диспозиції зазначеної статті були внесені зміни.

Так, замість словосполучення «відносяться до хребетних» з'явилось «належать до хребетних», що обумовлено суто коректністю використання класифікації та систематизації, що застосовується у біології. Також, замість публічних закликів до діянь у законі встановлено відповідальність за публічні заклики до вчинення виключно дій. У ч. 3 ст. 299 КК України передбачено відповідальність за дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені з особливою жорстокістю або щодо двох і більше тварин, або повторно, або групою осіб, або *вчинені активним способом (виділено мною – О.П.).* Слід відмітити, що у теорії та практиці кримінального права усталеним є підхід, що дія – це форма активної суспільно небезпечної поведінки. Тому, встановлювати кваліфікуючу ознаку за дії, вчинені активним способом, вважаємо недоречним з точки зору законодавчої техніки.

Також як окрему форму вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України було передбачено пропаганду жорстокого поводження з тваринами. Однак на рівні окремої форми цього кримінального правопорушення вже було передбачено «поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій», яка поглинається змістом пропаганди.

Після проведення короткого аналізу внесення змін та доповнень до ст. 299 КК України слід відмітити тенденцію до посилення кримінальної

відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. Водночас, маємо констатувати непослідовність та суперечливість законодавчих змін до кримінального законодавства у досліджуваній сфері.

Література:

1. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження гуманного ставлення до тварин» від 22 червня 2017 року № 2120-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 34, ст.371

2. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 27, ст.230.

3. Закон України «Про охорону дитинства». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, ст.142.

4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 17, ст.71)

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 47, ст.382.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-111

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИЯВЛЕННЯ, РОЗШУКУ ТА УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ

Дума Олена Олексіївна
здобувач кафедри адміністративного,
кримінального права і процесу
Міжнародного університету бізнесу і права

Функції державної політики у сфері виявлення, розшуку та управління активами доцільно розглядати крізь призму створення АРМА, яке було оголошено новим інститутом антикорупційного механізму, Відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10.11.2015 № 772-VIII Національне агентство виконує такі функції:

1) проведення аналізу статистичних даних, результатів досліджень та іншої інформації про виявлення, розшук та управління активами;

2) підготовка пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у сфері виявлення, розшуку та управління активами, розроблення проектів нормативно-правових актів з цих питань;

3) здійснення заходів з виявлення, розшуку, проведення оцінки активів за зверненням слідчого, детектива, прокурора, суду (слідчого судді);

4) організація здійснення заходів, пов'язаних з проведенням оцінки, веденням обліку та управлінням активами;

5) формування та ведення Єдиного державного реєстру активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні;

6) здійснення співробітництва з органами іноземних держав, до компетенції яких належать питання щодо виявлення, розшуку та управління активами, іншими компетентними органами іноземних держав, відповідними міжнародними організаціями;

7) участь у забезпеченні представництва прав та інтересів України у закордонних юрисдикційних органах у справах, пов'язаних з поверненням в Україну активів, одержаних від корупційних та інших кримінальних правопорушень;

8) надання роз'яснень, методичної та консультаційної допомоги слідчим, детективам, прокурорам та суддям з питань, пов'язаних з виявленням, розшуком, проведенням оцінки та управлінням активами;

9) інші функції, визначені законом.

Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, уповноваженим на формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, які можуть бути арештовані у кримінальному провадженні, а також управління активами, які арештовані у кримінальному провадженні.

Для створення АРМА існували такі внутрішні та зовнішні передумови: 1) потреба у вдосконаленні механізмів виявлення та розшуку активів, які було незаконно виведено за межі України внаслідок вчинення корупційних та інших злочинів, а також необхідність запровадження прозорих та ефективних механізмів управління арештованими активами; 2) зобов'язання України в рамках виконання Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України, обов'язкові для України рекомендації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та інші міжнародні зобов'язання України.

АРМА за змістом, обсягом функцій і правовим статусом не має аналогів у системі органів державної влади в Україні. АРМА створено за аналогом установ з повернення та управління активами, які успішно функціонують у державах-членах ЄС відповідно до рішення Ради

Європейського Союзу № 2007/845/JHA від 06 грудня 2007 року та інших актів права ЄС [1].

Функції та можливості Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, отриманими від корупційних та інших злочинів у системі органів боротьби з корупцією та іншими злочинами обґрунтовані та зрозумілі як громадянам, так і бізнесу більшості країн світу, однак, є абсолютно новими для України.

Література:

1. Офіційний сайт АРМА URL: https://arma.gov.ua/mission

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-112

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Волошанівська Тетяна Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1060-5412

Сучасне кримінальне процесуальне законодавство України передбачає спеціальний статус неповнолітньої особи, що актуалізовано у нормах Кримінального процесуального кодексу в частині особливостей кримінального провадження щодо неповнолітніх. Необхідно зауважити, що аналіз доктринальних підходів до ювенальної кримінальної процесуальної політики надає підставу для констатації, що наразі остання знаходиться у стані розвитку, що зумовлено низкою негативних політико-економічних проблем, а також введення у дію особливого правового режиму воєнного стану.

Вчені зауважують, що враховуючи статус неповнолітнього, варто наголосити на потребі додаткових гарантій поруч із загальними процесуальними гарантіями під час застосування до останнього будь-якого примусу. Варто виокремити для цієї категорії осіб порядок обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а також щодо затримання. Перш за все варто наголосити на можливості застосування таких заходів примусу лише у винятковому випадку, який встановлений ч. 2 ст. 492 КПК України, а саме: коли неповнолітній підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального

правопорушення, що є тяжким або особливо тяжким злочином, і інший запобіжний захист не зможе забезпечити того, що останній не здійснить інші правопорушення або не буде перешкоджати здійсненню провадження у справі. Перед вирішенням питання про підтримку клопотання слідчого про застосування такого заходу як тримання під вартою прокурор зобов'язаний допитати неповнолітнього підозрюваного особисто. Також є ще одна особливість, яка передбачена ч. 2 ст. 213 КПК України, що полягає в обов'язку негайного повідомлення батьків неповнолітнього або осіб, які їх замінюють, про взяття під варту або затримання такої особи [1]. На сьогоднішній день норми кримінального процесуального законодавства в частині статусу неповнолітньої особи співвідносяться із рекомендаціями та стандартами, визначеними у міжнародних правових документах. Проте, необхідно також зауважити на тому, що більшість таких стандартів засновано на максимально лояльному підході до ювенального правосуддя, що в окремих випадках є не в повній мірі обґрунтованим та аргументованим.

Видається цілком доцільним з метою недопущення негативного впливу судового розгляду на неповнолітніх учасників кримінального процесу, а також забезпечення їх активної участі у кримінальному провадженні, зокрема, у судовому провадженні, розширити перелік випадків, коли суд може прийняти рішення про розгляд справи в закритому засіданні, включивши до нього розгляд справи, в якій потерпілим є неповнолітній. Підсумовуючи вищезазначене варто вказати, що досвід застосування КПК України виявив необхідність удосконалення ряду положень кримінального процесуального законодавства, які стосуються захисту прав та інтересів неповнолітніх. У зв'язку з цим важливого значення набуває здійснення наукової розробки комплексного підходу щодо модернізації правового положення неповнолітніх потерпілих, як учасників кримінальних процесуальних відносин, а також удосконалення системи гарантій їх прав, свобод та інтересів. Зокрема, цілком доцільними видаються наступні пропозиції, що стосуються вдосконалення системи гарантій захисту прав та інтересів неповнолітніх потерпілих: обов'язкове представництво потерпілої особи, яка не досягла вісімнадцяти років, представником, а саме особою, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні; можливість ухвалення рішення про виділення частини провадження щодо неповнолітнього потерпілого; можливість здійснення судового розгляду в закритому засіданні [2]. Положення кримінального процесуального законодавства в частині особливостей кримінального провадження щодо неповнолітніх осіб також співвідноситься із положеннями національного кримінального законодавства. Зокрема, це також стосується примусових заходів виховного характеру, а також порядку звернення до суду з

обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру – у кримінальному процесуальному законодавстві. Окрема специфіка також полягає в алгоритмі судового розгляду проваджень неповнолітніх осіб.

Таким чином, проведене дослідження надало можливість констатувати, що особливий кримінальний процесуальний статус неповнолітньої особи відтворюється крізь положення розділу Кримінального процесуального кодексу України, присвяченого особливостям кримінального провадження щодо неповнолітніх осіб. Водночас, окремі такі особливості також визначені і в окремих нормах, присвячених проведенню слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів.

Література:

1. Дзюрбель А., Декайло П., Ярмусь В. Процесуальні особливості досудового розслідування щодо неповнолітніх. URL: 10.35774/app2022.02.175

2. Соловйова О.В. Надання потерпілим інформації як сприяння доказуванню вчинення кримінального правопорушення. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття.* Харків, 2020. С. 174-177

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-113

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 237 КК

Шевченко Ігор Олегович,
аспірант Київського університету
інтелектуальної власності та права
Національний університет
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна
https://orcid.org/ 0009-0000-2497-1897

У доктрині кримінального права об'єкти кримінальних правопорушень поділяються на кілька видів залежно від різних критеріїв. Слід погодитися з твердженням М.І. Панова, що «існує класифікація об'єктів злочинів «за вертикаллю», що заснована на співвідношенні філософських категорій загального, особливого та одиничного. За цією триступеневою класифікацією виділяються три

види об'єктів злочину — загальний, родовий і безпосередній» [1, с. 627]. Слід погодитися з думкою, яка має місце в юридичній літературі, що «поділ на загальний, родовий і безпосередній об'єкти передбачає уточнення питання — проти яких саме суспільних відносин передусім спрямоване те чи інше злочинне посягання і, відповідно, яким саме суспільним відносинам воно заподіює або може заподіяти істотну шкоду» [2, с. 89-90].

Важливо погодитися з думкою, що «загальним об'єктом кримінального правопорушення слід розуміти усію сукупність суспільних відносин, які поставлені під охорону КК України» [2, с. 90]. У той же час слушною є позиція, що «це не означає, що кримінальне право охороняє усі без винятку суспільні відносини. Норми кримінального права направлені на захист лише тих суспільних відносин, спрямування шкоди яким здатне завдати істотної шкоди інтересам суспільства в цілому» [2, с. 90]. Натомість, під родовим об'єктом кримінального правопорушення «слід розуміти об'єкт, що охоплює групу, певне коло тотожних або однорідних за своєю соціально-політичною та економічною сутністю суспільних відносин, що поставлені під охорону КК України, які через це й охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм» [3, с. 60]. У цьому контексті має сенс судження, яке має місце в існуючих юридичних джерелах, що «групування суспільних відносин в однорідну для них групу здійснюється не довільно, а на підставі об'єктивно існуючих критеріїв, що обумовлюють їхню тотожність або однорідність. Такими критеріями є різні елементи охоронюваних суспільних відносин (суб'єкти або предмети відносин, зміст і особливість соціального зв'язку і т. ін.). Основою ж такої класифікації суспільних відносин визнається та або інша сфера життєдіяльності суспільства чи держави» [3, с. 60].

Слід звернути увагу на те, що «класифікація «по горизонталі» здійснюється на рівні безпосереднього об'єкта. Тут виділяють три види об'єктів: основний безпосередній об'єкт; додатковий безпосередній об'єкт і факультативний безпосередній об'єкт» [3, с. 91]. Загальноприйнятим є положення, що під безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення слід розуміти конкретні суспільні відносини, поставлені законодавством під охорону певного закону про кримінальну відповідальність, яким заподіюється істотна шкода або загроза завдання такої шкоди суспільно-небезпечним діянням.

Сприйнятливим є судження, що «як правило, кримінальне правопорушення має один безпосередній об'єкт, але буває іноді, що кримінальні правопорушення посягають відразу на два або навіть більше безпосередніх об'єктів (їх називають двооб'єктними або багатооб'єктними)» [2, с. 91]. Ми дотримуємося думки, яка має місце в юридичних джерелах, що «в КК України виділяють один, найбільш важливий той, котрий зрештою і визначає саму суспільну небезпеку

певного кримінального правопорушення, структуру його складу і його місце у системі особливої частини КК — він має назву «основний безпосередній об'єкт» (це ті конкретні суспільні відносини, які насамперед прагнув поставити під охорону законодавець)» [3, с. 91]. У той же час додатковий безпосередній об'єкт — це суспільні відносини, яким заподіюється або стосовно яких виникає загроза заподіяння такої шкоди, але поряд з основним об'єктом конкретного кримінального правопорушення. Слід погодитися з думкою, що має місце в існуючих публікаціях, що «додатковий безпосередній об'єкт є обов'язковою умовою кримінальної відповідальності за двооб'єктні або багатооб'єктні діяння» [3, с. 60].

З приводу родового об'єкта кримінальних правопорушень, що посягають на відносини у сфері навколишнього природного середовища і, зокрема, передбаченого ст. 237 КК, є такі погляди: 1) «блага, що охороняються кримінальним правом, і сама природа, природні об'єкти, екологічна безпека як особливо важливі і неперехідні цінності»; 2) «природоохоронні відносини, спрямовані на захист навколишнього природного середовища людини, його покращення й оздоровлення, а також наукове обґрунтування, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану біосфери» [4, с. 286]; 3) суспільні відносини, що проявляються у використанні, збереженні і покращенні природного середовища в інтересах соціалістичного суспільства, куди входить і охорона радянського народного господарства, порядок управління, громадська безпека та інше в ролі складових, додаткових об’єктів» [5, с. 6-7]; 4) «під родовим об'єктом злочинів проти довкілля варто визнати такий стан навколишнього природного середовища та його окремих компонентів, за якого відсутня небезпека для життя і здоров'я людей, забезпечується раціональне використання і відтворення природних ресурсів, дотримується належний екологічний стан біосфери» [6, с. 355-356]; 5) «під родовим об’єктом злочинів проти навколишнього природного середовища розуміють суспільні відносини з приводу умов, що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить і людина (що утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх та майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров’я навколишнє природне середовище» [1, с. 6-7]; 6) І.В. Берднік запевняє, що «до родового об'єкта злочину проти довкілля в науці кримінального права існує два підходи. Перший підхід будується на тому, що родовий об'єкт розділу VIII «Злочини проти довкілля» є однооб'єктним. Другий підхід будується на двооб'єктності родового об'єкта злочинів проти довкілля» [7, с. 109-110]. Крім того, ця науковиця стверджує, що «представники першого підходу родовим об'єктом злочинів проти довкілля визнають суспільні

відносини, що забезпечують безпечне для існування навколишнє природне середовище, його охорону, раціональне використання; стан навколишнього природного середовища та його окремих чинників, за яких відсутня небезпека для життя і здоров'я людей, забезпечується охорона раціональне використання і відтворення природних ресурсів, дотримуються належний екологічний стан біосфери» [8, с. 105; 9, с. 69-99;10, с. 270].

Представники другого підходу родовим об'єктом, на переконання І.В. Берднік, «вважають подвійну природу суспільних відносин у сфері охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів та суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки» [7, с. 110]. Прихильниками цього напряму «є В.П. Самохін [11, с. 85] та С.Б. Гавриш [14, с. 110]; 7) на переконання Т.В. Корнякової, яка запевняє, що «віднесення норм про кримінальну відповідальність за злочини у сфері довкілля до розділу VIII «Злочини проти довкілля» з огляду на формування розділів особливої частини КК за ознаками родового об'єкта, свідчить про те, що саме довкілля, навколишнє природне середовище є родовим об'єктом цих злочинів» [12, с. 125].

Аналіз існуючих точок зору на родовий об'єкт кримінальних правопорушень стосовно розділу VIII Особливої частини КК України, в тому числі і кримінального правопорушення, передбаченого ст. 237 КК свідчить, що прихильники першої точки зору, зокрема С.Б. Гавриш, ототожнюють об'єкт цих кримінальних правопорушень з різними правовими благами, це також суперечить концепції об’єкта суспільних відносин. Це визначення не враховує структури родового об'єкта кримінальних правопорушень. Більш вдалим є визначення родового об'єкта цих кримінальних правопорушень, що запропонував В.Я. Тацій (автор другої точки зору), але і його визначення потребує уточнення, оскільки воно має бути спрямоване на охорону позитивних суспільних відносин. Слід зазначити, що потребує належного упорядкування позиція авторки третьої точки зору, зокрема, Г.З. Корчевої, оскільки її визначення є конгломератом значної кількості не зв’язаних між собою відносин.

Нами сприймається визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень сформульоване автором п'ятої точки зору (В.К. Матвійчуком), яке побудоване на аналізі структури відносин та на класифікації цих кримінальних правопорушень і на достатньо обґрунтованому дослідженні цієї проблеми.

Таким чином, під родовим об’єктом злочинів проти навколишнього природного середовища розуміють суспільні відносини з приводу умов, що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить і людина (що утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх та майбутніх поколінь, яка

гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

Література:

1. Панов М.І. Об'єкт злочину. Велика юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17. Кримінальне право / Редкол. : В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін. : Нац. акад. прав. наук України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. Харків : Право, 2016. С. 627-631.
2. Кримінальне право України. Загальна частина. Практикум : Навч. посібник / Ю.В. Нікітін, В.А. Мисливий, В.К. Матвійчук т. ін. за ред. В.В. Топчія, Г.В. Дідківської, Е.В. Катеринчук. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 932 с.
3. Гавриш С.Б. Основні питання відповідальності за злочини проти природного середовища : (проблеми теорії та розвитку кримінального законодавства України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук ; спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виправне право. Харків, 1994. 42 с.
4. Тацій В.Я. Злочини проти природних багатств СРСР. Кримінальне право УРСР: Особлива частина : Підручник / За ред. М.І. Бажанова та ін. К.: Вища школа. Головне вид-во, 1989. С. 285-305.
5. Корчева Г.З. Кримінально-правова охорона природи в УРСР: Навчальний посібник. Харків : Вища школа, 1975. 83 с.
6. Дудоров О.О., Комарницький В.М., Каменський Д.В. Злочини проти довкілля. Кримінальне право (Особлива частина) : [підручник] ; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. [2-ге вид.]. Київ : «ВД» «Декор», 2013. С. 355-393.
7. Берднік І.В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів : Дис. … докт. юрид. наук ; спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Чернігів 2020. 612 с.
8. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього при-родного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : Монографія. Київ : Азимут–Україна, 2005. 464 с.
9. Шульга А.М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації : науково-практичне видання. Х. : НікаНова, 2012. 192 с.
10. Кримінальне право України : Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 608 с.
11. Самохін В.П. Злочини проти довкілля : проблеми визначення родового об'єкта. Вісник Академії адвокатури України. 2011. № 1. С .84-88.
12. Корнякова Т.В. Об'єкт посягання та система злочинів у сфері навколишнього природного середовища. Право України. 2009. № 2. С. 121-134.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-114

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЧАСУ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ

Борисов Станіслав Сергійович
аспірант Київського університету
інтелектуальної власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна
https://orcid.org/0009-0001-9266-9988

Час як ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення в значній мірі визначає зміст предмета доказування, форми здійснення якого закріплені в кримінальному процесуальному законі і розробляються кримінально процесуальною наукою [1, с. 114; 2, с. 82-83].

Аналіз тлумачення терміну «час» дає можливість виокремити з них дещо позитивне: 1) час – це міра тривалості всього того, що відбувається, здійснюється; 2) час вчинення кримінального правопорушення – момент в який злочинець вчинив кримінально каране діяння; 3) час – це пора дня, року, доби; час – це тривалість чого-небудь, вимірювана секундами, хвилинами, годинами; 4) певний момент, в який відбувається що-небудь (весна, літо, осінь, зима) [2, с. 81-84; 3, с. 1594; 4, с. 386-387].

Тому, постає питання, що вважати часом вчинення кримінального правопорушення: час вчинення діяння, чи час настання наслідків? В юридичній літературі висловлені різні точки зору що до цього: 1) А.А. Вознюк зауважує, що «час вчинення злочину є важливою категорією кримінального права, оскільки необхідний для:… 2) визначення моменту закінчення злочину;…» [5, с. 258-262]; 3) Р.В. Вереша запевняє, що «час вчинення злочину – це означений у законі проміжок часу, протягом якого може бути вчинено злочин» [6, с.117]; 4) М. І. Панов під часом вчинення кримінального правопорушення розуміє «певний відрізок (проміжок) часу, протягом якого вчиняється суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки» [7, с. 117]. «В статтях Особливої частини КК час вчинення злочину зустрічається досить рідко. Так, деякі статті містять вказівку на вчинення злочину у воєнний час (стст. 56, 257 КК), або в заборонений час (ст.161, 162 КК). У більшості випадків вчинення діяння у воєнний час утворює кваліфікуючий або особливо кваліфікуючий склад злочину (наприклад п. «б» ст. 236, п. «б» ст. 239, п. «б» ст. 232, п.

«в» ст. 240, п. «е» ст. 244 КК та ін.)» (КК 1960 р.) [7, с.114]; 5) О.О. Дудоров стверджує, що «час – певний часовий період, протягом якого вчинюється кримінальне правопорушення» [8, с. 181]. 6) В.К. Матвійчук заявляє, що «час вчинення злочину – це час доби, року, неділі, місяця, конкретний період, коли відбувається подія злочину» [2, с. 158]; 7) В.К. Грищук стверджує, що «час вчинення злочину – це час вчинення особою передбаченої кримінальними законами дії або бездіяльності (ч. 3 ст. 4 КК України)» [9, с. 245]; 8) П.Л. Фріс наголошує, що «час вчинення злочину – це відповідний проміжок часу, протягом якого вчиняється злочинне діяння і в ряді випадків настають передбачені законом шкідливі наслідки» [10, с. 139]; 9) М.Й. Коржанський стверджує, що «час вчинення злочину – це така ознака об'єктивної сторони, яка позначає, коли злочин було вчинено або, що одне й те саме, коли законом заборонено чинити такі дії» [11, с. 207]; 10) Ф.Г. Бурчак переконаний, що «під часом вчинення злочину закон звичайно розуміє не просто певний час доби, або року, а конкретний період, коли відбуваються якісь події, які можуть обтяжувати або пом'якшувати кримінальну відповідальність. У цьому визначенні вірно підмічений зв'язок часу з подіями соціального характеру, але за своїм змістом це визначення ширше того поняття, яке він пояснює, оскільки в ньому міститься інформація і про обставину вчинення злочину. Уявляється, що час виступає в якості ознаки складу злочину лише тоді, коли він указаний в законі в розумінні тієї або іншої частини року, місяця, тижня або доби, наприклад «заборонений час як ознака складу злочину, передбаченою ст. 161 КК 1960 р.»
[12, с. 134]; 11) В.П. Діденко, В.С. Ковальсь-кий, М.М. Титов
стверджують, що «час вчинення злочину – це конкретний період, під час якого може бути вчинено злочин» [13, с. 61]; 12) М.І. Бажанов зазначає що «час вчинення злочину – це певний проміжок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки» [14, с. 57].

В українській кримінально-правовій доктрині існує думка, що «час вчинення злочину – це певний часовий період, протягом якого був вчинений злочин (кримінально-правове значення ця ознака має лише у випадках, коли вона передбачена у диспозиції відповідної статті Особливої частини КК)» [15, с. 53]. Крім того, часом вчинення кримінального правопорушення є час вчинення діяння і це положення відповідає принципу суб'єктивного інкримінування. Юридичною основою такої норми є те, що суб'єктивне ставлення особи до своїх вчинків і дій пов'язано із законом, що діяв на час вчинення дії чи бездіяльності, це одночасно стосується необережних кримінальних правопорушень, позаяк суспільна небезпека особи виявляється і тоді, коли вона, передбачаючи можливість настання суспільно небезпечних наслідків, самовпевнено розраховує на їх попередження, і тоді, коли

вона, хоч і не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків, але при необхідній уважності та завбачливості мала та могла їх передбачити [1, с. 114; 2, с. 82-83].

Водночас принципу суб'єктивного інкримінування відповідає і положення, згідно з яким, «якщо свідомістю особи, що вчинила злочинні дії, охоплювалося настання наслідків у момент набрання чинності більш суворим законом, то часом вчинення злочину, буде час настання наслідків (при цьому вирішальне значення має те, що особа зробила все від неї залежне для настання цих наслідків і немає значення чи мала особа можливість запобігти настанню наслідків)» [2, с. 81-84]; 2) М.Н. Блум вважає, що «в злочинах, де результат віддалений у часі від діяння, що його викликало, часом вчинення злочину буде час вчинення самого діяння, що створює об'єктивну сторону конкретного злочину» [2, с. 81-84; 16, с. 2-15].

У ч. 3 ст. 4 КК України також зазначається, що «часом вчинення кримінального правопорушення визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності» [17].

Натомість законодавець вже в ст. 4 КК України визнає, що підставою кримінальної відповідальності є лише елементи об'єктивної сторони – діяння, тобто дії (бездіяльності), що є протиріччям між двома нормам ч. 3 ст. 4 та ч. 1 ст. 2 КК України.

Слід погодитися з думкою, що є в юридичній літературі, що названа вище позиція була запозичена з німецького кримінального права, де більшість злочинних діянь передбачених Особливою частиною КК, носять так званий «матеріальний характер», тобто в ознаки складів відповідних злочинів (за німецьким кримінальним законодавством) вже включені певні наслідки, а тому вчинення суспільно небезпечної дії, яка ще не дала наслідків, не містить усіх ознак складу кримінального правопорушення. У цьому випадку можна говорити тільки про замах на кримінальне правопорушення [17].

А.А. Музика приводить наступні приклади часу вчинення кримінального правопорушення: 1) як «необхідну ознаку основного складу злочину називає (наприклад, умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів – ст. 117 КК; час виконання робіт з підвищеною небезпекою – ст. 272), в інших – як кваліфікуюча ознака (напр., самовільне залишення військ, частини або місця служби карається більш суворо залежно від тривалості відсутності військовослужбовця строк, служби – ч. 2 і 3 ст. 407). Ч. в. з. може впливати на ступінь сусп. небезпеки посягання. Так, учинення хуліган, дій (ст. 296) під час проведення масових заходів підвищує ступінь сусп. небезпеки вчиненого, і ця обставина повинна враховуватися при індивідуалізації покарання. … Ч. в. з. має значення для: встановлення наявності або відсутності ознак перевищення меж

необхідної оборони … Ч. в. з. визначається незалежно від часу настання суспільно небезпечних наслідків злочину. Якщо, напр., убивство було вчинено шляхом отруєння, то Ч. в. з. буде конкретний час доби, коли винним введена отрута в організм потерпілого, а не момент смерті потерпілого, що настала кілька діб потому. У випадках, коли закон описує злочин як ряд взаємопов'язаних дій, Ч. в. з. буде день вчинення останньої з необхідних дій. Якщо злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного (напр., його затримав гр-нин під час замаху на злочин), момент невдалого злочин, посягання і буде Ч. в. з. Для співучасників злочину (виконавця, організатора, підбурювача, пособника), котрі діяли в різний час, Ч. в. з. визначається окремо з урахуванням часу виконання ними своїх ролей у спільно вчиненому злочин, діянні» [18, с. 386-387]. 2) В.Р. Вереша звертає увагу на наступні приклади часу вчинення кримінального правопорушення, як: «перешкоджання здійсненню виборчого права (ст.157 КК України), неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів (ст. 158 КК України), порушення таємниці голосування (ст. 159 КК України) можуть бути вчинені під час проведення виборчої кампанії. Вчинення багатьох злочинів у воєнний час, надає таким злочинам кваліфікованого або особливо кваліфікованого виду» [6, с.117-118]; 5) М.В. Володько наполягає на тому, що «таким часом вчинення злочину, передбаченого ст. 272 КК, є час виконання робіт із підвищеною небезпекою; самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю під час бою (ст. 429 КК) [15, с. 98]; часом вчинення опору представникові влади – час виконання ним службових обов’язків (ч. 1 ст. 342 КК)» [15, с. 98].

Таким чином, підводячи підсумки нашого дослідження часу як обов’язкової ознаки об’єктивної сторони того чи іншого кримінального правопорушення, передбаченого конкретними статтями Особливої частини КК України, можна констатувати, що час вчинення кримінального правопорушення визначається в таких межах, як: 1) у деяких статтях Особливої частини КК України час означає продовження (тривалість) якого-небудь діяння; 2) час означає – певний період, в який відбувається що-небудь (тут вирішальне значення має не сама тривалість діяння, а події, при яких діяння вчиняється); 3) час вчинення кримінального правопорушення – це відрізок часу, в який виконана об’єктивна сторона кримінального правопорушення; 4) час вчинення кримінального правопорушення розуміється як певний часовий період, протягом якого вчинено кримінальне правопорушення, відповідно визначається початком дії (бездіяльності) і їх закінченням, має тривалість, і таким чином, не може співпадати тільки з моментом закінчення кримінального правопорушення; 5) час як конструктивна ознака простого складу кримінального правопорушення; 6) час як

кваліфікуюча і особливо кваліфікуюча ознака відповідно таких складів кримінальних правопорушень; 7) час використовується як точне значення і як розуміється зі змісту статті.

Висновки. На підставі викладеного можна запропонувати визначення часу вчинення кримінального правопорушення як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення: «Час вчинення кримінального правопорушення – це певний період (проміжок) або момент, описаний в диспозиції статті Особливої частини КК України, що має кримінально-правове значення, в який відбувається виконання об'єктивної сторони того чи іншого кримінального правопорушення».

Література:

1. Панов М.І. Об'єктива сторона злочину. Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник для юрид. вузів і фак. / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Х. : Право. 1997. С. 91–116
2. Матвійчук В.К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: монографія. К. : Національна академія управління, 2011 368 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Укладач і голов. ред. В.Т. Бусел. К. : Ірпінь ; ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», Т.-Я. 2004. С. 386-387.
5. Вознюк А.А. Час вчинення злочину: актуальні проблеми кримінально-правового розуміння. Підприємництво, господарство і право. № 3/2019 р. С. 258-262.
6. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Навч. посібник. 4-те вид. перероб. та допов. К. : Алерта, 2016. 364с.
7. Панов М.І. Об'єктивна сторона злочину. Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник для юрид. вузів. і фак. / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажа-нова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Х. : Право, 1997. С. 91–116.
8. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
9. Грищук В.К. Кримінальне право України : Загальна частина : Навч. посібник для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. К. : Видавничий Дім «Ін Юре» ; 2006. 568 с.
10. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. 3-те вид., доп. і переробл. Одеса: Фенікс, 2018. 394 с. .
11. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна. Курс лекцій / За ред. М. Й. Коржанського. К. : Атіка, 2002. 432 с.

12. Бурчак Ф.Г. Объективная сторона преступления ; Ф. Г. Бурчак / Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая. – Киев : Наукова думка, 1985. – С. 106–141.

13. Кримінальне право України. Загальна частина : Схеми. Таблиці. Визначення: Навч. Посібник; за ред. Є.Ф. Фесенка. К. : Юрінком Інтер, 2007. 272 с.

14. Бажанов М.І. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник. М. : Юрінком Інтер, 2005. 340с.

15. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Кол. авторів : Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько, та ін. За ред. М.І. Мельника В.Н. Клименка. К. : Юридична думка, 2004. 352с.

16. Блум М.І. Питання боротьби зі злочинністю: вчені записки / М.І. Блум; відп. ред. А. Лієді. Рига : Вид-во Латвійського ун-ту, 1974. Вип. 212. С. 2-15.

17. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. Відомості Верховної ради України. 2001. № 25-26. Ст.131.

18. Музика А.А. Час вчинення злочину. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», Т.-Я. 2004. С. 386-387.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-115

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ГЕНОЦИД

Зайченко Олександр Юрійович
аспірант Київського університету
інтелектуальної власності та права
Національний університет
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна
https://orcid.org/ 0009-0007-9515-1918

З усіх структурних елементів складу кримінального правопорушення найбільше інформації, необхідної для кваліфікації діяння як кримінального правопорушення, містить об'єктивна сторона. Ознаки об'єктивної сторони характеризують зовнішній прояв суспільно-небезпечного діяння, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони. Об'єктивні умови цього посягання, багато в чому визначають суспільну небезпечність кримінального правопорушення. Найважливішими показниками суспільної небезпечності є характер діяння, спосіб його вчинення, місце, час, обстановка вчинення кримінального правопорушення, тяжкість суспільно небезпечних наслідків, що настали, тощо [1]

Стаття 442 КК України складається з двох частин, в кожній з яких передбачена відповідальність за це кримінальне правопорушення. Точне встановлення ознак об'єктивної сторони цих кримінальних правопорушень сприятиме правильній кваліфікації цих діянь та надасть можливість усунути недоліки, які містяться в диспозиціях чч.1 і 2 ст. 442 КК України [2].

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 442 КК України з об'єктивної сторони полягає в учиненні діяння (дії або бездіяльності) з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи в таких формах прояву: 1) діяння умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи; 2) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої етнічної групи, шляхом позбавлення життя членів такої групи; 3) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої расової групи шляхом позбавлення життя членів такої групи; 4) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої релігійної групи, шляхом позбавлення життя членів такої групи; 5) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої

національної групи шляхом заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень; 6) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої етнічної групи, шляхом заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень; 7) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої расової групи шляхом заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень; 8) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої релігійної групи шляхом заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень; 9) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної групи шляхом створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення; 10) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої етнічної групи шляхом створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення; 11) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої расової групи шляхом створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення; 12) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої релігійної групи шляхом створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення; 13) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної групи шляхом скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі; 14) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої етнічної групи шляхом скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі; 15) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої расової групи шляхом скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі; 16) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої релігійної групи шляхом скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі; 17) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної групи шляхом насильницької передачі дітей з однієї національної групи в іншу; 18) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої етнічної групи шляхом насильницької передачі дітей з однієї етнічної групи в іншу; 19) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої расової групи шляхом насильницької передачі дітей з однієї расової групи в іншу; 20) діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої релігійної групи шляхом насильницької передачі дітей з однієї релігійної групи в іншу [2].

У ч. 2 ст. 442 КК України (далі ст. 442 КК), як справедливо зазначає В.К. Матвійчук, «передбачено 40 форм прояву кримінального правопорушення геноцид: 1) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою повного знищення будь-якої національної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи; 2) дії,

що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою повного знищення будь-якої етнічної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи; 3) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою повного знищення будь-якої расової групи шляхом позбавлення життя членів такої групи; 4) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою повного знищення будь-якої релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи; 5) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою часткового знищення будь-якої національної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи; 6) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою часткового знищення будь-якої етнічної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи; 7) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою часткового знищення будь-якої расової групи шляхом позбавлення життя членів такої групи; 8) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою часткового знищення будь-якої релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи; 9) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою повного знищення будь-якої національної групи шляхом заподіяння тяжких тілесних ушкоджень членам такої групи; 10) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою повного знищення будь-якої етнічної групи, шляхом заподіяння тяжких тілесних ушкоджень членам такої групи; 11) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою повного знищення будь-якої расової групи шляхом заподіяння тяжких тілесних ушкоджень членам такої групи; 12) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою повного знищення будь-якої релігійної групи шляхом заподіяння тяжких тілесних ушкоджень членам такої групи; 13) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою часткового знищення будь-якої національної групи шляхом заподіяння тяжких тілесних ушкоджень членам такої групи; 14) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою часткового знищення будь-якої етнічної групи шляхом заподіяння тяжких тілесних ушкоджень членам такої групи; 15) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою часткового знищення будь-якої расової групи шляхом заподіяння тяжких тілесних ушкоджень членам такої групи; 16) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою часткового знищення будь-якої релігійної групи шляхом заподіяння тяжких тілесних ушкоджень членам такої групи; 17) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою створення для будь-якої національної групи життєвих умов, розрахованих на повне її фізичне знищення; 18) дії, що відбуваються у

виді публічних закликів до умисного вчинення з метою створення для будь-якої етнічної групи життєвих умов, розрахованих на повне її фізичне знищення; 19) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою створення для будь-якої расової групи життєвих умов, розрахованих на повне її фізичне знищення; 20) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою створення для будь-якої релігійної групи життєвих умов, розрахованих на повне її фізичне знищення; 21) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою створення для будь-якої національної групи життєвих умов, розрахованих на часткове її фізичне знищення; 22) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою створення для будь-якої етнічної групи життєвих умов, розрахованих на часткове її фізичне знищення; 23) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою створення для будь-якої расовою групи життєвих умов, розрахованих на її часткове знищення; 24) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою створення для будь-якої релігійної групи життєвих умов, розрахованих на часткове її знищення; 25) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою створення життєвих умов для будь-якої національної групи, розрахованих на повне скорочення її дітонародження чи запобігання йому в такій групі; 26) дії, що відбуваються у виді публічних заклики до умисного вчинення з метою створення життєвих умов для будь-якої етнічної групи, розрахованих на повне скорочення її дітонародження чи запобігання йому в такій групі; 27) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою створення життєвих умов для будь-якої расовою групи, розрахованих на повне скорочення її дітонародження чи запобігання йому в такій групі; 28) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою створення життєвих умов для будь-якої релігійної групи, розрахованих на повне скорочення її дітонародження чи запобігання йому в такій групі; 29) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою створення життєвих умов для будь-якої національної групи, розрахованих на часткове скорочення її дітонародження чи запобігання йому в такій групі; 30) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою створення життєвих умов для будь-якої етнічної групи, розрахованих на часткове скорочення її дітонародження чи запобігання йому в такій групі; 31) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою створення життєвих умов для будь-якої расової групи, розрахованих на часткове скорочення її дітонародження чи запобігання йому в такій групі; 32) дії, що відбуваються у виді публічних закликів до умисного вчинення з метою створення життєвих умов для будь-якої релігійної групи, розрахованих

на часткове скорочення її дітонародження чи запобігання йому в такій групі; 33) дії, що відбуваються у виді публічних закликів з метою повного знищення будь-якої національної групи, вчинені шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу; 34) дії, що відбуваються у виді публічних закликів з метою повного знищення будь-якої етнічної групи, вчинені шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу; 35) дії, що відбуваються у виді публічних закликів з метою повного знищення будь-якої расової групи, вчинені шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу; 36) дії, що відбуваються у виді публічних закликів з метою повного знищення будь-якої релігійної групи, вчинені шляхом насильницької передачі дітей з однієї в іншу групу; 37) дії, що відбуваються у виді публічних закликів з метою часткового знищення будь-якої національної групи, вчинені шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу групу; 38) дії, що відбуваються у виді публічних закликів з метою часткового знищення будь-якої етнічної групи, шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу; 39) дії, що відбуваються у виді публічних закликів з метою часткового знищення будь-якої расової групи, вчинені шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу групу; 40) дії, що відбуваються у виді публічних закликів з метою часткового знищення будь-якої релігійної групи, вчинені шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу групу» [2; 3, с. 205-210].

Висновки. Вищевикладене дає нам підстави повністю погодитися з В.К. Матвійчуком, що «під дією розповсюдження матеріалів із закликами до геноциду необхідно розуміти дії з розповсюдження поширення передачі таких матеріалів на будь-яких матеріальних носіях багатьом, невизначеному колу осіб, певної кількості людей, певного кола людей матеріалів для ознайомлення з зазначеними нами закликами» [3, с. 205-210; 4]. Цілком зрозуміло зі змісту цієї форми, що ці заклики мають на меті вчиняти геноцид. Розповсюдження матеріалів із закликами до геноциду може вчинятися: 1) шляхом розсилки поштою, передачі через комп'ютерні мережі, через гаджети мобільних телефонів, розклеювання листівок на стінах будинків, вітринах, підкидання у приміщення державних органів чи установ, підприємств, організацій; 2) шляхом підкидання листівок до поштових скриньок, розклеювання їх на дошках для оголошень, рознесення листівок до поштових скриньок, розсилання листів певним групам осіб, адресатам тощо. Важливо акцентувати увагу на тому, що засоби вчинення кримінального правопорушення в цій його формі прояву є обов'язковою ознакою цього складу діяння [3, с. 205-210].

Література:

1. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України [А.М. Бойко, Л.П. Брич, В.К. Грищук та ін.] ; за ред. М.І. Мельника,

М.І. Хавронюка. [5-те вид. переробл. і доп.]. К. : Юридична думка, 2008. 1216 с.

2. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL : http://surl.li/hwcs

3. Матвійчук В.К. Форми прояву кримінального правопорушення геноцид за ч. 2 ст. 442 КК України. Правові парадигми XXI століття: людина, держава, гуманізм, безпека : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15 листопада 2022 р.). Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 318 с. С. 205-210

4. Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.] ; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-116

ДОСЛІДЖЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ (СТ. 236 КК)

Радь Тамара Михайлівна,
аспірантка кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-5777-3109

Проблема об'єкта злочинів проти навколишнього природного середовища – одна з основних у науці кримінального права, від її вирішення залежить визначення суті злочинів, що посягають на навколишнє природне середовище, їх правильна кваліфікація і відмежування від суспільно-небезпечних діянь. Із вирішенням цієї проблеми нерозривно пов'язано питання побудови та вдосконалення системи «злочинів проти навколишнього природного середовища [1, с. 129]. Також у цьому сенсі важливо сприйняти твердження професора М.І. Панова, що «аналіз злочину, з точки зору системного підходу, встановлення його змісту, структурних і деталізуючих одиниць, виділення відповідних елементів і ознак складу є основою формування конкретного складу злочину (у нашому випадку кримінального правопорушення порушення правил екологічної безпеки), описаного і закріпленого в певній статті Особливої частини як юридичної

конструкції, оскільки елементи і ознаки останніх конструюються і закріплюються як логіко- юридичні моделі не самі по собі, не довільно, а на підставі аналогічних структурних одиниць злочину певного виду як системного утворення…» [2, с. 14].

Для подальшого проведення дослідження, на наше переконання необхідно звернутися до найбільш поширених у науці кримінального права концепцій об'єкта кримінальних правопорушень. Найбільш вдалим, на наш погляд, та обґрунтованим є узагальнення більш поширених в теорії кримінального права концепцій об'єкта, яке зроблене професором В.К. Грищуком та має наступне формулювання: «об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, А.В. Савченко, Б.О. Кирись, В.К. Матвійчук, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова, Ю.Л. Шевцова та ін.); 2) об'єкт злочину – це соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко та ін.); 3) об'єкт злочину – людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу тощо (Г.П. Новосьолов); 4) об'єкт злочину – окремі особи або багато осіб (П.Я. Козаченко, З.А. Незнамова); 5) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом соціально-значущі цінності, інтереси, блага (А.В. Пашковська); 6) об'єкт злочину – суспільні відносини, які є відповідним порядком, встановленим приписами правових норм, а також соціальні блага (Г.В. Чеботарьова); 7) об'єкт злочину двоякий – соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а всі інші об'єкти перебувають у середині цієї оболонки (В.М. Трубніков); 8) об'єкт злочину – охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М. Костенко, П.П. Андрушко, А.В. Ландіна); 9) об'єкт злочину – особливо цінні суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом» [3, с. 166]. Крім того, як стверджує В.К. Грищук, що «в теорії кримінального права існують ще й інші сучасні концепції поняття «об'єкт злочину», зокрема С.Я. Лихова стверджує, що «об'єктом злочину є правовідносини» [4, с. 79]. Натомість, С.Б. Гавриш наполягає на тому, що на його переконання «концепцією об'єкта злочину є правове благо» [5, с. 78].

До найбільш поширених концепцій у науці кримінального права України відноситься концепція об'єкта кримінального правопорушення, за якою об'єктом визнаються суспільні відносини, на які посягає те чи інше злочинне діяння, якої й ми дотримуємося. У науці кримінального права об'єкти кримінальних правопорушень поділяються на кілька видів залежно від різних критеріїв. У цьому сенсі слід сприймати позицію М.І. Панова, що «існує класифікація об'єктів злочинів «за вертикаллю», що заснована на співвідношенні філософських категорій загального, особливого та одиничного. За цією триступеневою класифікацією виділяють три види об'єктів злочину – загальний, родовий і

безпосередній» [6, с. 627]. Так, в юридичній літературі існує думка, що «під загальним об'єктом злочину розуміють усю сукупність суспільних відносин, які поставлені під охорону КК України» [7, с. 90]. Натомість родовим об'єктом кримінального правопорушення варто розуміти об'єкт, що охоплює певне коло тотожних або однорідних за своєю соціально-політичною та економічною сутністю суспільних відносин, які тому й охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [7, с. 90]. У той же час важливо погодитися з думкою яка має місце в юридичній літературі, що «під безпосереднім об'єктом злочину розуміють ті охоронювані законом конкретні суспільні відносини, яким заподіюється істотна шкода суспільно небезпечним діянням, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину [8, с. 60]».

Слід сприйняти твердження, яке має місце в юридичній літературі, що «поділ на загальний, родовий і безпосередній об'єкти передбачає уточнення питання – проти яких саме суспільних відносин передусім спрямоване те чи інше злочинне посягання і, відповідно, яким саме суспільним відносинам воно заподіює або може заподіяти істотну шкоду» [7, с. 89-90]. Тому основою такої класифікації суспільних відносин визнається та або інша сфера життєдіяльності суспільства чи держави [9, с. 60].

Акцентуємо увагу на тому, що «класифікація «по горизонталі» здійснюється на рівні безпосереднього об'єкта. Тут виділяють три види об'єктів: основний безпосередній об'єкт; додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт і факультативний безпосередній об'єкт [7, с. 91]. Так, слід сприйняти думку, яка має місце в юридичній літературі, що «під додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, яким заподіюється або стосовно яких виникає загроза заподіяння істотної шкоди поряд з основним об'єктом злочину…, оскільки він разом з основним об'єктом визначає сутність злочину. Додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт є обов'язковою умовою кримінальної відповідальності за двооб'єктні або багатооб'єктні злочини. Додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт вказується в кримінально-правовій нормі разом з основним безпосереднім об'єктом» [7, с. 91-92]. Натомість варто погодитися з думкою, яка має місце в існуючих публікаціях, що «під додатковим… факультативним об'єктом злочину розуміють ті суспільні відносини, яким при вчинені злочину в певному випадку заподіюється шкода, а в іншому ні…» [7, с. 92].

З приводу родового об'єкта кримінальних правопорушень, що посягають на відносини в сфері навколишнього природного середовища і, зокрема, передбаченого ст. 236 КК, є наступні погляди: 1) С.Б. Гавриш заявляє, що «родовим об'єктом цього злочину є блага, що охороняються кримінальним правом, і сама природа, природні об'єкти, екологічна безпека як особливо важливі і неперехідні цінності» [5, с. 11-12]; 2) В.Я. Тацій переконував, що «родовим об'єктом тут є природоохоронні

відносини, спрямовані на захист навколишнього природного середовища людини, його покращення й оздоровлення, а також наукове обґрунтування, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану біосфери» [9, с. 286]; 3) Г.З. Корчева наполягає на тому, що «родовим об'єктом цього злочину є суспільні відносини, які проявляються у використанні, збереженні і покращенні природного середовища в інтересах соціалістичного суспільства, куди входять і охорона радянського народного господарства, порядок управління, громадська безпека та інше в ролі складових, додаткових об'єктів» [10, с. 6-7]; 4) О.О. Дудоров та В.М. Комарницький пропонують «під родовим об'єктом злочинів проти довкілля … визнати такий стан навколишнього природного середовища та його окремих компонентів, за якого відсутня небезпека для життя і здоров'я людей, забезпечується раціональне використання і відтворення природних ресурсів, дотримується належний екологічний стан біосфери» [11, с. 355-356]; 5) В.К. Матвійчук заявляє, що «родовим об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища слід розуміти відносини з приводу умов, що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить і людина, (що утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх та майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище» [1, с. 6-7]; 6) І.В. Берднік стверджує, що «стосовно родового об'єкта злочину проти довкілля в науці кримінального права існують два підходи. Перший підхід будується на тому, що родовий об'єкт розділу VIII «Злочини проти довкілля» є однооб'єктним. Другий підхід базується на двооб'єктності родового об'єкта злочинів проти довкілля» [12, с. 109-110]. Так, А.М. Шульга та В.К. Матвійчук наполягають на тому, що «представники першого підходу родовим об'єктом злочинів проти довкілля визнають суспільні відносини, що забезпечують безпечне для існування навколишнє природне середовище, його охорону, раціональне використання; стан навколишнього природного середовища та його окремих чинників, за яких відсутня небезпека для життя і здоров'я людей, забезпечується охорона, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, дотримується належний екологічний стан біосфери» [13, с. 105; 14, с. 69-99; 15, с. 270] Натомість, представники другого підходу під родовим об'єктом, за запевненням І.В. Берднік «розуміють подвійну природу суспільних відносин у сфері охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів та суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки» [13, с. 110]. Прихильниками цього напряму слід вважати В.П. Самохіна [15, с. 85] та С.Б. Гавриша [5, с. 169]; 7) На думку Т.В. Корнякової, яка переконує, що «віднесення норм про кримінальну відповідальність за

злочини у сфері довкілля до розділу VIII «Злочини проти довкілля» з огляду на формування розділів особливої частини КК за ознаками родового об'єкта, свідчить про те, що саме довкілля, навколишнє природне середовище є родовим об'єктом цих злочинів» [16, с. 125].

Нами сприймається визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом VIII Особливої частини КК, запропоноване автором п'ятої точки зору – В.К. Матвійчуком, оскільки воно побудоване на аналізі структури відносин та на класифікації цих кримінальних правопорушень [1, с. 1-511].

Висновки. Під родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти навколишнього природного середовища, зокрема і діяння, передбаченого ст. 236 КК, слід розуміти відносини з приводу умов, що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить і людина, (що утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх та майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

Література:

1. Матвійчук В.К Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: дис. д-ра юрид. наук: спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ ВНЗ «Національна академія управління». 2008. 511 с.

2. Панов М. Об'єкт і система злочинів у сфері господарської діяльності. Юридична Україна. 2010 № 5. С. 13-19.

3. Грищук В.К. Кримінальне право України : Загальна частина [навч. посібник для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл.]. Київ : Ін Юре, 2006. 586 с.

4. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (Розділ V Особлива частина КК України) : [монографія]. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський Університет», 2006. 573 с.

5. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. Київ 2002. 635 с.

6. Панов М.І. Об'єкт злочину. Велика юридична енциклопедія : У 20 т. Т.17 Кримінальне право/ Редкол. : В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін. : Нац. акд прав. наук України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. С. 627-631

7. Кримінальне право України. Загальна частина. Практикум : Навч. посібник (Ю.В. Нікітін, В.А. Мисливий, В.К. Матвійчук та ін.; за заг.

ред. В.В. Топчія, Е.В. Катеренчук, Г.В. Дідківської. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 932 с.

8. Кримінальне право України. Загальна частина : Практикум : Навчальний посібник / І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук, та ін. К.: КНТ, 2006. 432 с.

9. Тацій В.Я. Злочини проти природних багатств СРСР. Кримінальне право УРСР: Особлива частина : Підручник / За ред. М.І. Бажанова та ін.К.: Вища школа. Головне вид-во, 1989. С. 285-305.

10. Корчева Г.З. Кримінально-правова охорона природи в УРСР : Навчальний посібник. Харків : Вища школа, 1975. 83 с.

11. Дудоров О.О., Комарницький В.М., Каменський Д.В. Злочини проти довкілля. Кримінальне право (Особлива частина) : [підручник] ; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. [2-ге вид.]. Київ : «ВД» «Декор», 2013. С. 355-393.

12. Берднік І.В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів : Дис. … док. юрид. наук ; спец. 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Чернігів 2020. 612 с.

13. Шульга А.М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації : Науково-практичне видання. Х. : НікаНова, 2012. 192 с.

14. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія. Київ : Азимут – Україна, 2005. 464 с.

15. Самохін В.П. Злочини проти довкілля : проблеми визначення родового об'єкта. Вісник Академії адвокатури України. 2011 № 1. С.84-88.

16. Корнякова Т.В. Об'єкт посягання та система злочинів у сфері навколишнього природного середовища. Право України. № 2. С. 121-134.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-117

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ «МІСЦЕВИЙ ЗБІР»

Порхун Віталій Михайлович
аспірант кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету

До прогалин чинного податкового законодавства України, що були виявлені під час здійснення його оцінювання за допомогою методу контент-аналізу актів, необхідно віднести відсутність нормативного закріплення визначення поняття «місцеві збори» при наявності категорії «місцеві податки» [1]. Зокрема, у ст. 8.3 ПК України визначено, що «до місцевих належать податки та збори, що встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених ПК України, рішеннями сільських, селищних, міських рад у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад» [1]. При цьому чинним законодавством України не відокремлюється розуміння «місцевий податок» та «місцевий збір», що спричинює їх правозастосовче ототожнення, що не відповідає їх сутності.

Н. І. Блащук обґрунтовує доцільність розуміння поняття «місцеві збори» як певних цільових, відплатних платежів, що справляються на непостійні основі на підставі встановлення рішення органів місцевого самоврядування задля компенсації вартості послуг, отриманих платником місцевого збору та компенсаційно зараховуються до відповідного місцевого бюджету» [2, с. 8].

Спроба визначити категорію «місцевий збір» міститься у наукових розробках, здійснених А. В. Боксгорном. Так, вченим обґрунтовується, що місцевими зборами є «встановлені на законодавчому рівні, відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, обов'язкові платежі публічно-правового характеру, які регулюються нормами права, встановленими Податковим кодексом України та рішеннями сільських, селищних, міських рад або рад об'єднаних територіальних громад, є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад, доходи від стягнення яких йдуть на покриття їхніх публічних витрат» [3, с. 196–197].

Підтримана ідея визначення місцевого збору через сукупність таких його ознак, як санкціонованість органом місцевого самоврядування, неповоротність, компенсаційний характер, у дослідженнях В. М. Кофлана [4, с. 54].

На основі узагальнення викладених підходів до розуміння змісту податків, варто зробити висновок про їх нормативну, обов'язкову, примусову, безумовну природу, що має характер передання частини

грошових ресурсів, що належать особі на користь держави чи територіальної громади як носіїв публічних інтересів, задля створення майнового базису для виконання функцій держави та місцевого самоврядування.

Література:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17
2. Блащук Н. І. Правове регулювання місцевих податків і зборів в Україні: сучасний стан та перспектив розвитку: автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2012. 19 с.
3. Боксгорн А. В. Адміністрування місцевих податків і зборів як об'єкт правового регулювання : дис. … доктора філософії : 081 / Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса. 2021. 237 с.
4. Кофлан В. М. Правове регулювання місцевих податків і зборів в Україні : монографія. Ірпінь: НАДПСУ, 2005. 176 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-118

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ФОРМА ПРАВЛІННЯ»

Сівак Володимир Михайлович
аспірант кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»

Екстраполюючи ці думки, чимало дослідників змішують підходи до визначення поняття форми держави і форми правління. Це пов'язано із загальним підходом до аналізу філософської категорії „форма". Однак за нашого випадку він не завжди коректний, адже поняття „форма правління" необхідно розглядати як нерозривну словосполуку.

Отже, під **формою правління** у найбільш поширеному вигляді, представленому у більшості наукових досліджень, розуміють структуру, правове становище і співвідношення вищих органів державної влади [1, с. 115]. У цьому понятті чітко виділяються три класифікаційні ознаки:

1) структура вищих органів влади;
2) правове становище вищих органів влади;
3) співвідношення функцій вищих органів влади.

С. Бостан пропонує структуру поняття „форма держави" вважати базовою: 1) форма соціально-політичного режиму; 2) форма державно-політичного режиму; 3) форма державного правління; 4) форма державно-територіального устрою. При цьому наголошується на

необхідності виділення «внутрішньої» та «зовнішньої» форми держави [2, с. 15–16].

На думку І. В. Процюка, для розуміння підходів щодо розмежування понять форми правління і поділу влади доцільно використовувати юридичний критерій класифікації форми правління, яким виступає закріплена у конституції держави і реалізована на практиці модель поділу державної влади. Саме вона визначає специфічний порядок формування гілок влади, особливості розмежування їхньої компетенції, передбачає обрання тих чи тих важелів впливу (систему стримувань і противаг). Отже, поділ влади характеризує змістовий аспект влади, а форма державного правління – організаційний [3, с. 4–5].

Найбільш розповсюдженим є визначення поняття форми правління як порядок утворення й організації вищих органів влади в державі [4, с. 73; 5, с. 73].

На думку Я. Бариської, *форма державного правління* відображає систему інституційно-правових відносин у сфері формування, організації та здійснення публічної влади на національному рівні в суспільстві; цю категорію необхідно розуміти як інтеграцію двох взаємопов'язаних понять: а) систему інституцій; б) систему правових стосунків [6, с. 8].

Форма правління є одним із трьох елементів ***форми держави*** – сукупність способів організації, устрою та реалізації державної влади, що виражають зміст держави [7, с. 193]. Через це В. Сухонос під формою правління розуміє спосіб організації державної влади, який засвідчує особливості відповідальності глави держави. За формою правління усі держави поділяються на:

– *монархії* (глава держави не притягується до юридичної відповідальності);

– *республіки* (главу держави можна притягти до юридичної відповідальності в результаті процедури імпічменту) [8, с. 15].

Зважаючи на нинішню безпекову ситуацію, з урахуванням мілітаризації суспільних відносин, пропонуємо авторське наукове визначення поняття **форма правління.** Це – закріплена в конституційно-правових нормах, інституціональна система влади, зміст якої визначається правовим статусом вищих органів державної влади, синхронізована та скоординована діяльність яких утворює гарантовані умови для забезпечення суверенітету і незалежності, реалізації національних інтересів, утворює системні здатності держави і суспільства своєчасно ідентифікувати загрози та небезпеки, виявляти вразливості й оцінювати рівень їх потенційної небезпеки, запобігати або мінімізувати їх негативні впливи, ефективно реагувати та швидко і повномасштабно відновлюватися після виникнення загроз або настання надзвичайних та кризових ситуацій усіх видів, включаючи загрози гібридного типу, але не обмежуючись ними.

Література:

1. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посібник / М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; за заг. ред. В. О. Ріяки. 2-е вид., допов. і перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
2. Бостан С. К. Форма правління сучасної держави : теоретико-правові засади : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 36 с.
3. Процюк, І. В. Поділ влади в умовах різних форм правління : автореф. дис. …докт. юрид. наук. Харків, 2013. 35 с.
4. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави : навч. посіб. 5-е вид. Київ : Атіка, 2001. 176 с.
5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. 2-е вид. / пер. з рос. Харків : Консум, 2005. 656 с.
6. Бариська, Я. О. Форма державного правління: загально-теоретичне дос-лідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2010. 20 с
7. Сухонос В. В. Теорія держави і права : підручник. Суми : Університетська книга, 2013. 544 с.
8. Сухонос В. В. Суверенітет як чинник диференціації форми правління і політичного режиму у контексті загальнотеоретичної юриспруденції. *Правові горизонти.* 2017. С. 15–20.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-119

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ: ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ЗМІСТУ

Єщенко Олександр Володимирович
суддя,
П'ятий апеляційний адміністративний суд
м. Одеса, Україна

Актуальність наукового обґрунтування характеристик, що стосуються доступу до правосуддя пояснюється комплексом політичних, економічних і соціальних перетворень, що відбуваються в нашій країні. В Україні на конституційному рівні закріплено поділ державної влади на три самостійні гілки й проголошено, що людина, її права і свободи є найвищою цінністю, а держава зобов'язана гарантувати їх захист. З цієї точки зору законодавча, виконавча і судова влади повинні бути однаково відкриті для громадян, оскільки вони здійснюють свою діяльність в інтересах своїх громадян. Рівень захищеності особистості з боку судової влади визначає ступінь

гуманності, терпимості і самосвідомості суспільства. Проголошені в країні реформи покликані закріпити ключові домінанти доступу до правосуддя, оскільки становлення правової держави і громадянського суспільства неможливе без ефективного і справедливого правосуддя. Саме можливість звертатися до суду за захистом від будь-яких незаконних зазіхань на права і свободи громадян – найважливіша умова розвитку сучасного демократичного суспільства.

Закріплення в національній та міжнародній правовій науці «доступу до правосуддя» (access to justice) як основної концепції, що відображає забезпечення реальної можливості звернення до механізмів захисту своїх прав, пов'язане з масштабними компаративістськими розробками щодо надання і правового регулювання доступу до правосуддя. Концепція доступу до правосуддя заснована на принципі рівності всіх перед судом і є гарантією його реалізації. В даний час вона все більше і більше входить як в міжнародну, так і національну практику держав і здійснює вагомий вплив на юридичну практику і правову політику, правотворчість, правовідносини і правосвідомість [1, с. 15; 2, с. 196].

Потрібно зауважити, що на сьогоднішній день питання про зміст доступу до правосуддя залишається відкритим. Відсутня єдність позицій з питань співвідношення понять «право на доступ до правосуддя» і «право на міжнародний захист» та «право на справедливий суд». Право на доступ до правосуддя може розглядатися дуже вузько – тільки як право на звернення до суду, або дуже широко – з позиції поширеного в зарубіжній літературі «всеосяжного підходу» [3, с 17]. Однією з причин такої відмінності в поглядах є те, що при аналізі права на доступ до правосуддя, як правило, джерела даного права (в формальному і матеріальному сенсах) не розглядаються окремо від джерел, які передбачають інші судові гарантії в сфері прав людини. Необхідно відзначити, що доступ до правосуддя є надзвичайно широким поняттям, яке на сьогодні розглядають як концепцію, принцип або право [4, с. 27].

Козакевич О.М. виділено три хвилі змін, які відбувалися з розвитком правової і соціальної держави в західних країнах: поява права на безкоштовну юридичну допомогу; закріплення в національному законодавстві права на колективні позови і позови на захист публічного інтересу; забезпечення доступу не тільки до судових, а й до альтернативних механізмів розв'язання суперечок, спрощення судової системи [5, с. 22]. Автором сфокусовано акценти дослідження в першу чергу на конкретну людину і її реальні можливості. Професор прагнув зрозуміти які саме бар'єри виникають на шляху до судового захисту. Систематизуючи виявлені перешкоди, можна виокремити дві їх основні групи: 1) бар'єри, викликані недосконалістю процесуального законодавства. До таких належить, наприклад, відсутність ефективного інституту групових позовів; 2) бар'єри, викликані недостатньою кількістю фактичних можливостей сторін, серед яких брак фінансових

ресурсів, відсутність належної юридичної підготовки, фактична нерівність з процесуальним опонентом (наприклад, державним органом) і т.п.

Міжнародне право додало до означеної концепції ще одну її складову – право на доступ до міжнародних систем захисту прав людини. Основи правового регулювання даного права були також закладені в класичний період.

Звернення до міжнародних механізмів вирішення спорів можливо після вичерпання внутрішніх засобів захисту, проте це обмеження не було абсолютним. Це можливо у випадках, коли у державі немає інститутів, що забезпечують правосуддя, якщо вони не можуть запропонувати адекватне відшкодування чи якщо особа не може ними скористатися в разі нестачі коштів, незнання про можливість апеляції або через свою думку про неефективність таких заходів. Водночас напрацьовувалось правило обмеження терміну звернення до міжнародного органу. Незважаючи на те, що терміну звернення в принципі не встановлено, арбітражною практикою визнавалися нерозумними терміни в 16 років і більше з моменту порушення.

Однак загальною умовою права на доступ до міжнародних органів захисту прав і в класичний, і в сучасний період розвитку міжнародного права є згода держави визнати юрисдикцію такого органу. Головним в характеристиці даної концепції є поняття «доступ» [5, с. 22]. Саме в такому вигляді доступ до правосуддя отримав своє закріплення на міжнародному рівні: в міжнародних договорах, актах рекомендаційного характеру і в практиці міжнародних органів з прав людини.

Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи, закріплюючи концепцію доступу до правосуддя, передбачає заходи, спрямовані на полегшення доступу: інформування громадськості про порядок звернення до суду і захисту своїх інтересів в судовому розгляді; спрощення процесу; прискорення розгляду; скорочення судових витрат; створення особливих процедур за позовами на незначні суми і по сімейних спорах [6]. Право на доступ до правосуддя та право на справедливий суд разом забезпечують ефективний захист прав людини, однак виділення права на доступ до правосуддя показує, що наявність справедливих механізмів захисту в державі недостатньо, якщо доступ до них не забезпечений.

Висновки. Приходимо до висновку, що право на правосуддя є складним коцептуально явищем, яке потребує співставлення с суміжними поняттями. Можливо розмежувати поняття «право на доступ до правосуддя» і «право на судовий захист». Незважаючи на те, що обидва права передбачають можливість звернення до суду, їх зміст не ідентичний. По-перше, відповідно до концепції поняття «правосуддя» означає не тільки судові механізми захисту прав, а й інші, включаючи альтернативні засоби вирішення спорів. Зокрема, ст. 9 Орхуської

конвенції встановлює право на доступ до правосуддя стосовно не тільки до судових, а й до позасудових процедур. По-друге, право на судовий захист розглядається як право на захист порушених прав, на їх відновлення, тоді як право на доступ до правосуддя означає можливість участі в процесі, отже, коло суб'єктів даного права набагато ширше.

Література:

1. Ткачук О. Сучасні проблеми здійснення правосуддя в цивільному судочинстві України. 2016. С. 106-111. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/2/part_2/23.pdf

2. Сібільова Н.В. Еволюція поняття «правосуддя». Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. Харків, 2005. Вип. 10. С. 186–196.

3. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: Монографія. Х.: Право, 2008. 304 с.

4. Ірха Ю.Б. Сучасні підходи до розуміння поняття «доступ до правосуддя». Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні. Київ: ВАІТЕ, 2020. С. 26–30.

5. Козакевич О. М. Генезис ідеї права на доступ до правосуддя у загальній концепції прав людини. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 19-24.

6. Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 68 засіданні заступників міністрів 14 травня 1981 року // URL http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_1.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-120

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОГО РОЗМІНУВАННЯ В УКРАЇНІ

Запольський Денис Євгенович
аспірант кафедри господарського права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID ID: 0009-0006-3093-501X

У процесі євроінтеграції України, адміністративної реформи, забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні, подолання негативних наслідків повномасштабної агресії рф, захисту довкілля, розвитку економіки України, важливого значення набуває дослідження проблематики адміністративно-правового забезпечення гуманітарного розмінування в Україні.

Дослідження адміністративно-правового забезпечення гуманітарного розмінування в Україні, сприятиме пошуку рішень оптимальних задля вдосконалення окремих елементів адміністративно-правового забезпечення гуманітарного розмінування в Україні, практики гуманітарного розмінування в Україні, удосконаленню діяльності уповноважених суб'єктів в цій сфері.

Метою доповіді є охарактеризувати проблематику адміністративно-правового забезпечення гуманітарного розмінування в Україні.

Проблематика права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні є актуальною, а окремі аспекти її були предметом дослідження сучасних науковців, зокрема: І. Алмаші, Д. Башлик, Л. Васильчук та Я. Лазура.

Важливою проблемою у сфері адміністративно-правового забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні нині є проблема розмінування. За офіційними даними Україна – це одна є із найбільш замінованих країн у світі. Ще до 24 лютого 2022 року, понад 1,8 мільйона людей на Донбасі вже вісім років жили в оточенні мін[1].

Після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року нові міни закладають агресори часто біля житлових будинків, лікарень, ліній комунікацій, на територіях підприємств, вздовж доріг. Внаслідок цього цивільне населення не може безпечно виїхати з районів, що постраждали від бойових дій. Війни колись закінчуються, але міни все ще залишаються в землі, реальну загрозу створюючи життю протягом ще багатьох наступних років[2]. Чимало громадян України загинули

внаслідок підриву мін уже, у тому числі й на деокупованих територіях[3].

Згідно Закону України «Про протимінну діяльність в Україні»[4] від 6 грудня 2018 року, розмінування (гуманітарне розмінування) – це є комплекс заходів, котрі проводяться операторами протимінної діяльності із метою ліквідації небезпек, пов'язаних з вибухонебезпечними предметами, включаючи нетехнічне й технічне обстеження територій, виявлення, знешкодження та/або ж знищення вибухонебезпечних предметів, складення карт, підготовку документації після розмінування, маркування, надання інформації щодо протимінної діяльності і передачу очищеної території громадам.

Цим законом також передбачена діяльність операторів протимінної діяльності в Україні. Це можуть бути і уповноважені підрозділи центральних органів виконавчої влади, і підприємства, установи й організації незалежно від форми їх власності, у тому числі міжнародні й іноземні. Розмінування може здійснюватися як і при негайному реагуванні в аварійному порядку, так й під час звичайного перебігу подій.

Гуманітарне розмінування може здійснюватися за 6 етапами умовними. Заходи 1-3 етапів мають зазвичай оперативний характер та й координуються відповідними командуваннями Сил оборони України й військовими адміністраціями. А заходи 4-6 етапів проводяться тільки на територіях, де підтверджено вже сприятливу безпекову ситуацію задля виконання процесу вивільнення земель, і до цього залучають операторів протимінної діяльності.

Нижче розглянемо основні етапи гуманітарного розмінування:

1). Оперативне реагування після артилерійських, ракетних й авіаційних ударів, після інцидентів з вибухонебезпечними предметами, із метою пошуку і знищення боєприпасів, які не вибухнули чи їхніх залишків, забезпечення відповідних процесуальних дій правоохоронних органів.

2). Пошук, виявлення, знищення чи знешкодження вибухонебезпечних предметів на звільнених територіях з метою розблокування функціонування об'єктів життєзабезпечення, а також об'єктів транспортної інфраструктури та й доступу жителів до соціальних об'єктів і житлового фонду.

3). Оперативний пошук вибухонебезпечних предметів на відповідних сільськогосподарських територіях в рамках забезпечення харчової безпеки держави.

4). Ідентифікація з залученням операторів протимінної діяльності ймовірно забруднених і забруднених територій, котрі можуть містити потенційно ризики від вибухонебезпечних предметів.

5). Проведення гуманітарного розмінування операторами протимінної діяльності в рамках виконання алгоритму щодо

вивільнення земель містить процедуру щодо зменшення територій під час технічного обстеження її, суцільне очищення територій методом розмінування або ж очищення району ведення бойових дій.

6). Проведення зовнішнього контролю щодо якості розмінування силами акредитованих органів із інспектування. Після успішного проведення такого зовнішнього контролю якості передає відповідальність оператор протимінної діяльності місцевим органам влади за територію.

Окремі територіальні громади в Україні уже пройшли процес гуманітарного розмінування або ж знаходяться на фінальній стадії його. Так, оператори протимінної діяльності The Halo Trust і Демінінг Солюшнс передали відповідну документацію щодо розмінування зазначених ділянок вже територіальним громадам: Великодимерська ОТГ Броварського району, Макарівська ОТГ Бучанського району Київської області. Проте більшість громад, котрі потенційно мають мінне забруднення, перебувають лише на початку процесу їх гуманітарного розмінування. Актуальне виконання заходів щодо гуманітарного розмінування в Україні можна перевірити за допомогою відповідної інтерактивної мапи.

Відповідно до інформації Міністерства оборони України, в Україні наразі гуманітарне розмінування виконують 10 організацій-операторів, зокрема: міжнародні неурядові організації із розмінування: Швейцарський фонд протимінної діяльності, Данська Рада у справах біженців, The Halo Trust; і національні неурядові оператори: "ГК груп", "Демінінг Солюшнс", "Асоціація саперів України", Центр гуманітарного розмінування Дочірнього підприємства Держкомпанії "Укрспецекспорт" – Держпідприємство "Укроборонсервіс".

Повний перелік операторів протимінної діяльності в Україні, які пройшли сертифікацію, із необхідними контактами та й допуском до конкретних робіт на сайті Міністерства оборони України розміщено.

За останній рік з’явилося чимало профільних організацій, котрі бажають працювати в Україні у сфері розмінування, але вони мають пройти ще складну процедуру сертифікації для роботи в Україні в якості оператора протимінної діяльності. Зокрема, про такі наміри здійснювати розмінування територій заявив один із найбільших агровиробників України - ТОВ СП "Нібулон". Розглядаючи необхідність створення внутрішньої експертизи стосовно розмінування щодо замінованих 25,5 тис. га земельного банку "Нібулона", дана компанія зрозуміла, що вона може стати корисною ринку розмінування в цілому – й пропонувати відповідні свої послуги аграріям, громадам і державі.

Держава поки що не виділяє гроші на гуманітарне розмінування, тому на його проведення кошти надають міжнародні організації. Так, ООН планує виділити біля 4 млн. дол. для Миколаївської області з метою

закупівлі механізованих засобів розмінування та й підготовку операторів для керування ними[5].

Під час засідання Національного органу з питань протимінної діяльності, котре відбулося 20 березня 2023 року за участі Міністра оборони України О.Резнікова, було ухвалено План заходів щодо гуманітарного розмінування земель сільськогосподарського призначення. Мова йде про гуманітарне розмінування близько 470 тисяч гектарів земель сільгосппризначення Дніпропетровської, Київської, Запорізької, Миколаївської, Сумської, Херсонської, Харківської, Чернігівської та Черкаської областей[6].

Першочергово заходи із обстеження та розмінування здійснюватимуть в регіонах, де проблема мінного забруднення територій є найбільше актуальною, а очищення відповідних сільгоспугідь – найбільш є економічно обґрунтованим. Для реалізації цих заходів доведено також й спрощений порядок отримання дозволу для операторів протимінної діяльності в Україні на виконання вибухових робіт під час розмінування та й використання вибухових матеріалів на період воєнного стану.

З початку 2023 року завдяки роботі піротехнічних підрозділів державних органів і неурядових операторів аграріям українським вже повернуто у використання понад 200 тисяч га земель сільгосппризначення, які були заплановані до першочергового обстеження та й розмінування.

Наші піротехніки – підрозділи ДССТ, ДСНС, неурядові оператори протимінної діяльності дуже гарні результати демонструють. Навіть, зараз, у грудні місяці, коли погода не сприяє роботі у полях, щотижня саперами обстежується від 3 до 5 тисяч га сільгоспземель.

На сьогодні із 470 тисяч гектарів земель, які запланували обстежити, а в разі необхідності їх очистити та й розмінувати першочергово, уже аграріям повернуто до господарської експлуатації понад 200 тисяч га. Так, за даними різних обласних військових адміністрацій, станом на 15 грудня 2023 року вже було обстежено 268,6 тис. га земель сільгосппризначення із близько 470 тис. га земель, запланованих до першочергового обстеження та й розмінування. Із них біля 205 тис. га вже повернуто в експлуатацію.

Уряд та міжнародні партнери посилено працюють над посиленням спроможностей операторів й стратегічним плануванням роботи всіх дотичних сторін у сфері протимінної діяльності на найближчі 10 років в Україні. Кінцева мета – повернути в безпечне використання до 80% територій України, котрі нині є потенційно забрудненими[5].

Уряд України здійснює активну діяльність щодо залучення технічної та фінансової підтримки від окремих іноземних держав для потреб гуманітарного розмінування України. Так, учасниками Першої Міжнародної донорської конференції щодо гуманітарного розмінування

в Україні, котра відбулася у Хорватії в м. Загреб 11 жовтня 2023 року, були представники понад 40 іноземних держав, зокрема: міністри оборони, міністри закордонних справ, посли і керівники іноземних організацій. Делегацію України очолювала Перший віце-прем'єр-міністр України Ю. Свириденко.

За результатами цього заходу низка країн вже оголосила про надання підтримки на гуманітарне розмінування України. Загалом із урахуванням раніше отриманих на розмінування та й інші виклики, пов'язані з війною, коштів та із врахуванням нових пакетів допомоги, про котрі оголошено на Конференції, така підтримка сягає вже майже півмільярда євро. Зокрема, уряд Швейцарії виділить на гуманітарне розмінування в Україні понад 100 млн євро упродовж наступних 4 років[7].

Уряд продовжує роботу щодо формування в Україні ринку гуманітарного розмінування й посилення спроможностей оперативного розмінування[8].

Отже, підхід до розмінування нині має бути комплексним й інноваційним. Рівень забруднення мінами і нерозірваними снарядами в Україні є надзвичайно високим. А деякі ділянки України, особливо в зоні активних бойових дій, нині є одними із найбільш забруднених мінами у світі. Використання новітніх інноваційних технологій розмінування, які нині активно випробовуються на теренах України, має значно прискорити моніторинг земель на деокупованих територіях та розмінування мінно забруднених ділянок.

Проблема замінування України – це також і глобальний екологічний та економічний виклик, який безпосередньо впливає на продовольчу безпеку людства. Зменшення виробництва зернових та інших сільськогосподарських культур в Україні може призвести до безпосереднього зростання цін на харчові продукти в усьому світі, що неабияк вдарить насамперед по населенню країн, які імпортують більшість продовольства. Щоби допомогти зменшити дефіцит масштабний харчових продуктів на глобальному рівні, потрібно якнайшвидше очистити землі України від мін, щоби дозволити знову їх безпечно обробляти.

Існують перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямку, зокрема, щодо: порівняльно-правового аналізу адміністративно-правового забезпечення гуманітарного розмінування в Україні та Хорватії; реформування адміністративного законодавства України; міжнародного співробітництва України з питань гуманітарного розмінування в Україні.

Отже, у даній доповіді охарактеризовано проблематику адміністративно-правового забезпечення гуманітарного розмінування в Україні.

Література:

1. ООН: Україна - одна з найбільш замінованих країн у світі. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3448566-oon-ukraina-odna-z-najbils-zaminovanih-krain-u-sviti.html (дата звернення: 21.10.2023).
2. ООН: Україна одна з найбільш замінованих країн у світі. URL: https://suspilne.media/225131-oon-ukraina-odna-z-najbils-zaminovanih-krain-u-sviti/ (дата звернення: 21.10.2023).
3. Трагічно загинув суддя Красноградського районного суду Харківської області. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/252990-tragicheski-pogib-sudya-krasnogradskogo-rayonnogo-suda-kharkovskoy-oblasti (дата звернення: 22.10.2023).
4. Про протимінну діяльність в Україні: Закон України від 6 грудня 2018 року. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 6. Ст. 39.
5. Гуманітарне розмінування: з початку року в господарську експлуатацію повернуто вже більше 200 тис. га найбільш цінних сільгоспземель. URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=88980f79-9457-4a65-af17-c10cc5d7a208&title=GumRozminuvannia (дата звернення: 23.10.2023).
6. Башлик Д. План гуманітарного розмінування с.-г. земель схвалено в дев'яти регіонах України. URL: https://minagro.gov.ua/news/plan-gumanitarnogo-rozminuvannya-s-g-zemel-shvaleno-v-devyati-regionah-ukrayini-denis-bashlik (дата звернення: 23.10.2023).
7. Швейцарія виділяє на розмінування України 100 млн євро. URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e50a7ccb-7b3c-454e-ad4b-e782acf78aac&title=SHveitsariiaVidiliaNaRozminuvanniaUkraini100-Mlnvro (дата звернення: 24.10.2023).
8. ЮНІСЕФ передав ДСНС та Нацполіції 15 мобільних класів безпеки для інформування населення щодо мінних загроз. URL: https://censor.net/ua/n3448420 (дата звернення: 23.10.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-121

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В НАПИСАННІ СУДОВИХ РІШЕНЬ ТА РОЗГЛЯДІ СУДОВИХ СПРАВ

Карпенко Валентин Русланович
бакалавр, студент заочної форми навчання 1-КМ-4 курсу
Навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна

З огляду на перетвореннями в Україні в державній службі, з оглядом на демократизацію суспільства та впровадження інноваційних технологій, варто також розглянути, які інновації можуть бути використані в судовій системі. Оскільки саме завдяки судовій системі застосовується основний принцип демократії, тобто рівність.

У зв'язку з вище вказаним на нашу думку варто дослідити такі інноваційні аспекти як: впровадження штучного інтелекту для слухання судових справ, та написання судових рішень, плюси та мінуси.

Варто розпочати з встановлення визначення штучного інтелекту - штучний інтелект – це теорія і розробка комп'ютерних систем, здатних виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту, таких як візуальне сприйняття, розпізнавання мови, прийняття рішень і переклад між мовами [1].

Отже виходячи з даного визначення можна вказати, що штучний інтелект це програмне забезпечення, яке може володіти інтелектом людини. Якщо звернути на це увагу, то потрібно вказати що штучний інтелект може абсолютно замінити суддів для слухання справ та написання судових рішень. Але це на перший погляд, однак дане рішення також має величезну кількість мінусів.

Одним з можливих плюсів використання штучного інтелекту для написання судових рішення та заміни суддів полягає в зменшенні навантаженості на судову гілку влади. Оскільки на даному етапі судова гілка влади є перезавантаженою через велику кількість факторів (а саме нестача суддівського корпусу понад 40%, відтік працівників апарату суду у зв'язку з низьким рівнем заробітної плати).

Також до плюсів можна віднести незаангажованість штучного інтелекту, тобто на нього не можливо «повпливати». Але варто зауважити, що ризики «повпливати» все таки існують, оскільки це комп'ютерні технології, які можливо зламати та внести не коректні данні.

Варто також зауважити позитивне використання штучного інтелекту в судовій системи інших держав таких як Китаю, Японії та Великої Британії.

Також технології штучного інтелекту використовуються в правосудді США. Зокрема, за допомогою алгоритму, розробленому Stanford Computational Policy Lab надається інформація судді про оцінку ризиків під час обрання запобіжного заходу [2].

Але на нашу думку потрібно звернути увагу на можливі мінуси в застосуванні штучного інтелекту.

Найперший мінус навколо якого відбуваються найширші дискусії, а саме етичний аспект. Оскільки штучний не має емоцій, то він не може враховувати емоційний аспект. Один з можливих прикладів: справа про видачу обмежувального припису чоловіку який б'є дружину. Доказів даних подій не має. Законе рішення буде відмовити в видачі обмежувального припису. Але суддя, яка має емоції та певні етичні погляди, подивившись на учасників справи та побачивши, що жінці справді потрібна допомога, може вирішити дану справу на користь потерпілої та видати такий припис.

Тобто для використання штучного інтелекту в майбутньому потрібно визначитись, які рішення він має приймати законні чи справедливі.

Також варто взяти до уваги що штучний інтелект не в змозі зрозуміти нюанси юридичної справи, однак експеримент вчених з університетів Лондона, Шеффілда та Пенсільванії певною мірою спростував цю критику. Так, вчені навчили штучний інтелект аналізувати тексти судових справ та на основі певних алгоритмів і закономірностей здійснювати перевірку вже винесених рішень у контексті відповідності їх вимогам Європейської конвенції з прав людини. Штучним інтелектом було проаналізовано 584 справи, які стосувалися випадків катування, приниження гідності, права на справедливий суд та конфіденційності. Загалом штучним інтелектом було оцінено, що у 79% випадків рішення суду були правильними [3].

Також одним з мінусів є персонал який має обслуговувати штучний інтелект. Оскільки в Україні всі справи не переведені в електронний формат та більшість суспільства не готова до переходу на повністю електронний суд.

Варто звернути увагу що є різні категорії судових справ. А саме адміністративні, кримінальні, цивільні, господарські, сімейні.

На нашу думку використання штучного інтелекту можливе не до всіх справ. А саме на нашу думку використання штучного інтелекту до цивільних справ є абсолютно виправданою, оскільки велика кількість справ є ідентичною, наприклад стягнення заборгованості, та як зазначалось раніше етичне питання не постраждає.

Отже, використання штучного інтелекту для написання судових рішень та слухання справ використовувати можливо. Але на нашу думку

потрібно удосконалювати систему штучного інтелекту. Хоча як ми зазначали на нашу думку використання штучного інтелекту в деяких категоріях справ не можливе оскільки ризик помилки занадто великий.

Література:

1. Павлюк О. В. Поннятя штучного інтелекту. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні* : збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (13 листопада 2020 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 99-100. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3306/1/13.11.2020.pdf#page=98

2. Рибікова Г.В. Використання штучного інтелекту в правосудді: Зарубіжний досвід. С. 281-283. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/50907/1/Рибікова19.pd

3. Шишка Н. В. Штучний інтелект в українському правосудді: правові передумови запровадження. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 3. С. 143-145. URL: https://orcid.org/0000-0002-3396-4530

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-122

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ

Яковлева Тетяна Костянтинівна
аспірантка
Донецький державний університет
внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна

Криміналізація є одним із провідних методів розбудови кримінально-правової політики, що зумовлено створенням нових кримінально-правових заборон, здатних забезпечити посилений захист громадян та держави від суспільно небезпечних посягань. Водночас, необхідно враховувати також потребу у забезпеченні принципу розумної пропорційності між криміналізацією/вторинною криміналізацією діянь та ступенем їх реальної суспільної небезпечності, оскільки створення потенційних «дрімаючих» та «мертвих» норм здатне призвести до

перевантаження кримінального законодавства, створення недієвих загальних та спеціальних норм, які призводитимуть до неоднакового тлумачення закону, неправильної кваліфікації та інших прогалин, які можуть виявитись в процесі виконання правоохоронними та судовими органами своїх безпосередніх функцій. Із цією метою перед криміналізацією необхідно чітко встановити відповідність діяння принципам та підставам криміналізації, а також визначити чи є вони соціально обумовленими. Особливого значення це набуває в контексті захисту прав неповнолітніх осіб.

Належність ухилення від сплати до кола кримінальних правопорушень зумовлено низкою кримінологічних факторів, до яких у більшості випадків вчені відносять рівень суспільної небезпечності протиправного діяння та відсутність інших, окрім кримінально-правових, способів впливу на зменшення його кількісно-якісного показника. З цією метою не тільки встановлюється кримінальна відповідальність, а і визначаються межі покарання, які потенційно є достатніми для забезпечення реалізації кримінальним законодавством свого безпосереднього завдання, яким є захист держави та суспільства від кримінально протиправних посягань та запобігання кримінальним правопорушенням.

Ступінь суспільної небезпечності традиційно вважається оціночною категорією, оскільки залежить від ставлення держави та суспільства до певних діянь, а також їх потенційної можливості зашкодити суспільним відносинам саме в межах цієї країни. У зв'язку із цим кримінальні законодавства різних країн розрізняються між собою переліком діянь, які вважаються караними та суспільно небезпечними. Таким чином, суспільна небезпечність корелюється з менталітетом суспільства та загальним курсом розвитку держави. Суспільна небезпечність ухилення від сплати аліментів на утримання дитини полягає в ігноруванні обов'язку брати участь у вихованні та забезпеченні дитини, що фактично унеможливлює її нормальний розвиток та становлення в суспільстві як повноцінного громадянина.

Аналіз статистичної інформації правоохоронних органів та судова практика надає підставу для констатації, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 164 Кримінального кодексу України є достатньо поширеним та часто – латентним. Водночас, латентність такого протиправного діяння пов'язано із ігноруванням такого факту тим із батьків із ким проживає дитина. Вивчення ст. 164 КК України свідчить про те, що вона завжди знаходиться в полі зору законодавця, оскільки із моменту прийняття чинного національного кримінального законодавства в неї п'ять разів вносились зміни. У більшості випадків такі зміни були пов'язані із уточненням видів покарань (посилення меж кримінальної відповідальності), а також зменшенні строку невиплати аліментів, який може свідчити про те, що таке ухилення є злісним (з

шести до трьох місяців). Такі кримінально-правові заходи надають можливість здійснювати позитивний вплив на кримінологічну ситуацію шляхом зменшення кількісного показника кримінальних правопорушень, передбачених ст. 164 КК України.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що до кримінологічних чинників соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за ухилення особи від сплати аліментів на утримання дитини необхідно віднести: 1) рівень суспільної небезпечності кримінального правопорушення і потенційні наслідки для потерпілого, держави та суспільства; 2) відносну поширеність такого діяння, що свідчить про відсутність дієвих способів впливу; 3) ймовірність того, що діяння може входити до детермінаційного комплексу як самостійний чинник, який впливатиме на кількісно-якісний показник інших (зокрема, більш тяжких кримінальних правопорушень).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-123

ПОДАТКОВЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Манукян Амазасп Аракелович
аспірант кафедри податкового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Оскільки концепція податкового права отримала своє закріплення у 2010 році в Податковому кодексі України, то підходи науковців до поняття «податкове правопорушення» ще не є загальновизнаними. У зв'язку з активними дискусіями у Верховній Раді щодо змін до Податкового кодексу України, це дослідження є актуальним. Українське податкове законодавство довгий час не включало вину як елемент складу податкового правопорушення, проте в 2021 році вона була врахована, що є великим кроком у розвитку концепції податкового правопорушення.

Поняття «правопорушення» та «делікт» часто вважаються тотожними, адже як під правопорушенням, так і під деліктом розуміють незаконну дію, злочин або проступок. Як зазначає Г. П. Гончар, поняття «делікт» походить з римського права. Деліктом вважається правопорушення, тобто проступок, незаконна дія, злочин. Автор підкреслює, що у сучасній юридичній літературі під деліктом передусім розуміють правопорушення, а отже, доцільно з’ясувати змістовне навантаження цієї категорії. Правопорушення є суспільно небезпечним або шкідливо неправомірним (протиправним) винним діянням (дія або

бездіяльність) деліктоздатної особи, яке спричиняє юридичну відповідальність [1, с. 248].

Вищезазначене тлумачення «правопорушення» дає підстави зробити висновок про те, що під цією категорією слід розуміти протиправне, винне (умисне або необережне) діяння (дію або бездіяльність), що посягає на охоронюваний законодавством об'єкт, і за яке законом передбачено юридичну відповідальність.

М. П. Кучерявенко під податковим правопорушенням розуміє протиправне (передбачене податковим законодавством), винне діяння (дія чи бездіяльність) особи, пов'язане з невиконанням чи неналежним виконанням податкового обов'язку, за яке передбачена юридична відповідальність [4, с. 118]. Легальне ж визначення поняття «податкове правопорушення» визначено в п. 109.1 ст. 109 Податкового кодексу України [5]. На погляд М. І. Трипольської, це визначення не позбавлено недоліків і потребує суттєвого доопрацювання, адже визначення поняття будь-якого явища повинно ґрунтуватися на дослідженні ознак, які йому притаманні [6, с. 41].

Отже, слід констатувати, що на сьогодні немає єдності поглядів щодо того, чи наділені властивістю суспільної небезпечності правопорушення, які не містять ознак складу злочину. Це стосується й податкового правопорушення, адже, виходячи з визначення, яке наведене у п. 109.1 ст. 109 Податкового кодексу України, не можна зробити остаточний висновок про те, чи є воно суспільно небезпечним чи шкідливим, або ж наділене обома цими властивостями. Встановити зв'язок суспільної небезпечності та шкідливості правопорушення, а також можливості віднесення їх до ознак податкового правопорушення можна лише шляхом розкриття змісту та сутності кожного із цих явищ. Суспільна небезпечність за своєю сутністю полягає в загрозі настання негативних для суспільства наслідків. Суспільна шкідливість властива діянню, яке спричиняє настання негативних для суспільства наслідків матеріального або нематеріального характеру [7, с. 124] .

Враховуючи те, що фінансово-правова відповідальність має певну специфіку, вона зазвичай не спрямована на виховання особистості порушника, а покликана лише відновити порушений стан речей та компенсувати завдані порушенням збитки, це, на думку А. Й. Іванського, накладає певний відбиток і на властивості підстав її застосування. Виходячи із цього, податкове правопорушення обов'язково має бути суспільно шкідливим, а отже, залишати відповідні негативні наслідки [8, с. 159].

А. О. Штанько визначає суспільну шкідливість як шкоду, що завдається або може бути завдана правопорушенням окремим особам, державі, суспільству, яка вимірюється в кількісному та (або) якісному співвідношенні й виражається в майнових, немайнових та інших наслідках, у результаті чого порушується унормований стан соціальних

зв'язків у суспільстві. Таким чином, суспільна шкідливість податкового правопорушення виражається в порушенні суб'єктивних прав та юридичних обов'язків або перешкоджанні їх виконанню, а також полягає в здатності загрожувати спричиненням суспільно шкідливих наслідків або в завданні цих суспільно шкідливих наслідків об'єктам фінансово-правової (податково-правової) охорони [9, с. 89].

Наступною ознакою, яка характеризує податкове правопорушення, є протиправність. Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 109 Податкового кодексу України, податковим правопорушенням є діяння, яке порушує вимоги Податкового кодексу України та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи. На думку М.І. Трипольської, все це можна об'єднати поняттям "податкове законодавство". Таким чином, податковим правопорушенням може бути визнане лише те діяння, яке порушує норми податкового законодавства, що встановлюють податкові обов'язки та заборони [6, с. 42].

Ще однією ознакою податкового правопорушення є те, що воно має зовнішню форму виразу, тобто вчиняється у формі діяння (дії або бездіяльності). На думку А. О. Штанько, дія є активною формою податкового правопорушення й виражається у вчиненні тих дій, від яких відповідно до чинного податкового законодавства слід було утриматися. Говорити ж про бездіяльність можна в тому випадку, коли на порушника покладається обов'язок здійснити певні дії, а він від них утримується. Існують випадки, коли одне й те саме податкове правопорушення може вчинятися як у формі дії, так і у формі бездіяльності [10, с. 16].

Останньою, не менш важливою, ознакою податкового правопорушення є караність. Як вказує О. Баранова, зазвичай у юридичній науці діяння може бути визнане правопорушенням лише у тому випадку, якщо за його вчинення законодавством встановлена юридична відповідальність. Відповідно до п. 111.2 ст. 111 Податкового кодексу України, фінансова відповідальність застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та/або пені. Отже, діяння, які підпадають під ознаки складу податкового правопорушення, є караними, оскільки передбачають заходи фінансово-правової відповідальності [11].

Після розгляду питання про поняття та види податкового правопорушення було зроблено ряд висновків, основними з яких є наступні:

1. Податкове правопорушення слід розуміти як протиправне (вчинене з порушенням податкового законодавства), винне діяння (дія або бездіяльність) платників податків, податкових агентів та інших осіб, за вчинення якого податковим законодавством передбачено застосування заходів фінансово-правової відповідальності. Відповідальність за податкові правопорушення вирізняється специфічною рисою, яка полягає у відмінності цілей її застосування

(вона зазвичай покликана лише відновити порушений стан речей та компенсувати завдані порушенням збитки, а не спрямована на виховання порушника).

2. Податкове правопорушення наділено, насамперед, загальними ознаками, які притаманні будь-якому виду правопорушень. Податковим правопорушенням властиві такі ознаки: є основною підставою фінансово-правової відповідальності за порушення податкового законодавства; їм властива суспільна шкідливість, протиправність, винність; вчиняються у формі діяння (дії або бездіяльності); є караними (за їх вчинення в податковому законодавстві передбачені заходи фінансово-правової відповідальності). Фактично, відсутність вини платника податків у деяких випадках, визначених законодавством, унеможливлює притягнення до відповідальності за податкові правопорушення, що і було закріплено законодавчо, шляхом внесення змін до ст. 109 Податкового кодексу України у 2021 році.

3. Ознаки складу податкових правопорушень об'єднуються в чотири групи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Ця концепція аналогічна для кримінальних злочинів і адміністративних проступків. Об'єктом є фінансові інтереси держави, об'єктивною стороною є дія або бездіяльність. Суб'єктами податкових правопорушень є платники податків, податкові агенти та їх посадові особи. Вина є характеризуючою обставиною дій (бездіяльності) особи, і полягає в умисному недотриманні правил і норм Податкового кодексу.

Література:

1. Гончар Г. П. Теоретичні та прикладні аспекти фіскальних деліктів. *Приазовський економічний вісник.* 2019. № 4 (15). С. 247–252.
2. Дьоміна С. Адміністративна деліктність у сфері митної справи. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2011. Вип. 52. С. 152–157.
3. Смакограй М. Поняття фінансової відповідальності за податкові правопорушення. *Знання європейського права*. 2021. № 4. С. 42–46.
4. Податкове право України: навч. посіб. / за ред. М.П. Кучерявенка. Харків, 2010. 255 с.
5. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 23.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20231123#Text (дата звернення: 07.12.2023).
6. Трипольська М.І. Поняття та ознаки податкового правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 1 С. 41–45.
7. Літвінцева А. С. Поняття та склад податкового правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 35(1.2). С. 123–126.

8. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність та фінансово-правовий примус. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4. С. 157–166.
9. Штанько А. О. Теоретико-правові аспекти суспільної небезпеки і соціальної шкідливості правопорушення: критерії розмежування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. Вип. 44. С. 88–96.
10. Штанько А. О. Правопорушення як вид правової поведінки: автореф. дис. … канд. юрид. наук. 2009. 22 с.
11. Баранова О. Податкові правопорушення: які умови визначають вину. URL: https://biz.ligazakon.net/news/201197_podatkov-pravoporushennya-yak-umovi-viznachayut-vinu (дата звернення: 07.12.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-124

ДЕЯКІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАКОНОДАВЧОЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ

Цибульник Неллі Юріївна
кандидат юридичних наук

Законодавче регулювання сектору безпеки в Україні є постійним процесом, що відбувається у контексті змін у геополітичному середовищі та загрозах національній безпеці країни. Продовження розвитку законодавчої бази та підвищення рівня професіоналізму органів сектору безпеки є важливими завданнями для забезпечення національної безпеки та стабільності в Україні. Законодавче регулювання сектору безпеки України є ключовим інструментом в цій місії, тому його постійне вдосконалення та розвиток є важливим завданням для держави. Воно здійснюється через ряд законів та інших нормативно-правових актів. Основним законом, що регулює діяльність сектору безпеки України, є Закон України "Про національну безпеку України" [1].

На даному етапі реальних військових агресивних дій росії (неоголошеної війни) реформування системи забезпечення національної безпеки є надважливим для держави й народу питанням. Тому що під час протидії нашої держави широкомасштабній загарбницькій війні російської імперії в Україні, ядерним загрозам світовій спільноті, викликам практично всьому світу стало цілком очевидним, що ця система розбалансована за роки незалежності нашої держави [2].

Система забезпечення національної безпеки –це організована державою сукупність суб'єктів: державних органів (законодавчої, виконавчої та судової влад), громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян, об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України [3, с. 245].

Одним з найважливіших завдань законодавчого регулювання сектору безпеки є забезпечення національної безпеки та захисту прав і свобод громадян. У зв'язку з цим, законодавство в галузі безпеки передбачає правові засоби для боротьби з тероризмом, злочинністю, корупцією та іншими загрозами національній безпеці. Україна також співпрацює з іншими країнами та міжнародними організаціями, зокрема з НАТО, ЄС та ООН, у галузі безпеки. Співпраця з міжнародними партнерами дозволяє Україні отримувати технічну та фінансову допомогу, обмінюватись досвідом та знаннями, зміцнювати партнерські стосунки та спільно протидіяти загрозам національній безпеці.

В аспекті законодавчого регулювання сектору безпеки, Україна продовжує робити кроки до адаптації свого законодавства до європейських та міжнародних стандартів, що дозволить зміцнити довіру міжнародного співтовариства та підвищити ефективність діяльності органів сектору безпеки в Україні. В рамках цього процесу, було прийнято ряд законів, які зміцнюють правове поле в галузі безпеки та сприяють покращенню роботи органів державної влади, які забезпечують національну безпеку.

Законодавче регулювання сектору безпеки є важливою складовою системи національної безпеки країни, адже від якості законодавства залежить ефективність діяльності органів сектору безпеки та здатність країни до захисту своїх інтересів та суверенітету. Проте, важливо зазначити, що успішність застосування законодавства залежить не тільки від якості самого законодавства, але й від рівня професіоналізму та дисципліни в органах сектору безпеки, від забезпечення необхідних ресурсів та обладнання, а також від належної координації між різними органами та службами.

У контексті викликів, з якими стикається Україна в сфері безпеки, особливу увагу приділяється розробці та вдосконаленню законодавчих актів з боротьби з тероризмом, кібербезпекою, протидії корупції та іншими актуальними питаннями. Зокрема, останнім часом увагу приділяють розробці законодавчих актів щодо реформування Служби безпеки України, вдосконалення процедур отримання та обробки інформації в органах сектору безпеки, розвитку кібербезпеки та ін.

Загалом, забезпечення національної безпеки є складним та многогранним завданням, яке потребує комплексного підходу та взаємодії різних державних та недержавних структур. Важливою складовою забезпечення національної безпеки є також збройні сили

України. Зокрема, Збройні сили України є найбільшою збройною силою в регіоні та складаються з трьох основних видів військ: Сухопутних військ, Повітряних сил та Військ оборони державного кордону. Збройні сили України активно беруть участь у миротворчих операціях та міжнародних військових навчаннях, співпрацюють з іншими країнами в галузі безпеки та оборони.

Одним з важливих аспектів забезпечення національної безпеки є також інформаційна безпека. Україна стикається з активною гібридною війною з росією, яка використовує різні інформаційні методи впливу на суспільство, такі як дезінформація, маніпуляції та пропаганда. Україна здійснює різноманітні заходи для захисту своєї інформаційної безпеки, зокрема, заборону на імпорт та використання російських соціальних мереж та інших інтернет-сервісів, які можуть бути використані для дезінформації.

Таким чином, усунення прогалин у законодавчому регулюванні сектору безпеки та проведення реформ у цій сфері є важливим завданням для України. Це дозволить забезпечити ефективну роботу сектору безпеки, захист національної безпеки та інтересів України, а також підвищити довіру громадян до державних органів та забезпечити стабільність та безпеку в країні.

Однак, на жаль, в Україні ще існують прогалини у законодавчому регулюванні сектору безпеки. Зокрема, важливим є удосконалення законодавства щодо контролю за обігом зброї та боєприпасів, організації роботи спеціальних служб, встановлення прозорих правил для проведення розвідувальної діяльності та інших аспектів, що стосуються сектору безпеки.

Також головним завданням є забезпечення реформування судової системи, зокрема створення спеціалізованих судів для розгляду справ, пов'язаних із сектором безпеки. Крім того, важливим є забезпечення високого рівня кваліфікації та професійної підготовки співробітників сектору безпеки. На сьогоднішній день, зокрема, проблемою є недостатня кількість фахівців, зокрема зі спеціальностей, пов'язаних з кібербезпекою та боротьбою з тероризмом. Тому, важливим є розвиток системи підготовки та перепідготовки кадрів у секторі безпеки.

Так, однією з прогалин у законодавчому регулюванні сектору безпеки є відсутність механізмів контролю за діяльністю спецслужб. Це може призвести до зловживань владою, порушень прав та свобод громадян, а також загрози для національної безпеки. Інша прогалина - це відсутність належної організації захисту важливих об'єктів країни, зокрема енергетичних мереж, транспортної інфраструктури, систем зв'язку та інших. Для забезпечення національної безпеки необхідно створити належні механізми захисту цих об'єктів.

Важливим також є розроблення та впровадження: ефективних механізмів контролю за діяльністю спецслужб; перевірка наявності

підстав для здійснення оперативно-розшукових заходів; контроль за виконанням законодавства про захист прав та свобод громадян; ефективної системи кіберзахисту, оскільки віртуальні загрози можуть бути так само небезпечними, як і фізичні. У цьому контексті необхідно розробити відповідні законодавчі акти та забезпечити підвищення рівня компетентності спеціалістів у галузі кібербезпеки. Також необхідно підвищувати рівень професійної підготовки та компетентності працівників сектору безпеки, зокрема шляхом оновлення програм навчання та підвищення фінансування цієї галузі. Усі ці заходи повинні бути проведені в рамках демократичних стандартів та з урахуванням прав людини.

Україна знаходиться в складних геополітичних умовах, і ефективний сектор безпеки є одним з ключових чинників забезпечення стабільності та безпеки країни. Однак, для досягнення цих цілей необхідно розробляти та впроваджувати належні законодавчі акти, забезпечувати прозорість та відкритість діяльності сектору безпеки, захищати права та свободи громадян та забезпечувати належний захист важливих об'єктів та розробляти ефективну систему кіберзахисту. Також важливо забезпечити відповідність законодавства України з міжнародними стандартами та рекомендаціями. Україна повинна розвивати співпрацю з іншими країнами та міжнародними організаціями у сфері безпеки.

Прогалини у законодавчому регулюванні сектору безпеки є серйозним викликом для України. Їх вирішення потребує проведення комплексу заходів, зокрема реформування судової системи, удосконалення законодавства, підвищення рівня професійної підготовки кадрів та інших заходів. Тільки таким чином можна забезпечити ефективне функціонування сектору безпеки, захист прав та свобод громадян, а також зберегти національну безпеку та суверенітет України.

Література:

1. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text;
2. Степаненко Н.В., Безкровний А.В. Законодавчі основи забезпечення національної безпеки України. 2022. URL: https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/349/290
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Підручник. ЦУЛ. 2011. 520 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-125

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕЗМІНЮВАНОСТІ СУДДІВ ПІД ЧАС ЇХ ЗВІЛЬНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ

Бабко Валерія Валеріївна
суддя Деснянського районного суду міста Києва
ORCID ID: 0000-0001-9140-3152

Принцип незмінюваності суддів у більшості випадків реалізується крізь призму припинення повноважень судді. Необхідно відмітити, що до проведення реформи судової системи у 2016 році термін перебування судді на посаді було чітко визначено. Так само визначеним залишається наразі і термін перебування на посаді судді Конституційного Суду. Відповідно до чинного законодавства, суддя Конституційного Суду може перебувати на посаді протягом дев'яти років, після чого його повноваження припиняються, а сам він не може бути призначений на цю посаду повторно. Отже, виходячи із наведеного наразі очевидним висновком є те, що принцип незмінюваності судді дещо диференціюється в залежності від суду, в якому такий суддя виконує свої обов'язки, а також особливості призначення його на посаду та припинення повноважень.

Встановлення диференційованого механізму звільнення суддів з посади та припинення їх повноважень надає можливість створити різнорівневу систему забезпечення дотримання принципу незмінюваності суддів за рахунок: 1) розмежування кола суб'єктів, до дискреції яких відноситься визначення наявності підстав для звільнення та припинення повноваження судді (Вища рада правосуддя або безпосередньо Конституційний Суд у складі двох третин – для суддів Конституційного Суду); 2) забезпечення вичерпного переліку підстав для звільнення та припинення повноважень суддів, виключно з підстав визначених ч.ч. 6-7 статті 126 Конституції України (за виключенням підстави, передбаченої ст. 122-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»); 3) визначення можливості звільнитись з посади за власним бажанням у порядку визначеному законодавством України; 4) збереження матеріального забезпечення суддів, які вийшли у відставку (вихідна допомога, пенсія або щомісячне довічне грошове утримання судді у відставці).

До складових елементів принципу незмінюваності суддів в частині їх звільнення та припинення повноважень доцільно віднести: 1) визначення вичерпного переліку підстав для звільнення та припинення повноважень на конституційних засадах; 2) забезпечення можливості судді безстроково перебувати на посаді (окрім суддів Конституційного суду); 3) виключення випадків безпідставного звільнення суддів; 4)

окреслення змісту дисциплінарного стягнення як підстави для звільнення судді з посади (окрім п. 7 ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Таким чином, проведене дослідження надало можливість визначити доцільним внести такі зміни до зазначеного законодавчого акту: п. 7 ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викласти у такій редакції: «*7) суддя допустив інше грубе порушення закону, що підриває суспільну довіру до суду, передбачене у міжнародних правових документах та нормативно-правових актів України*»; доповнити п. 3 ч. 9 ст. 109 та викласти її у такій редакції: «*3) установлено факт недоброчесної поведінки судді, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї, законність джерел яких підтверджена; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим ним та членами його сім'ї майну і доходам; використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди; порушення суддею обов'язку підтвердити законність джерела походження майна; визнання активів судді необґрунтованими*». На підставі таких змін ст. 118 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» може бути виключена.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-126

ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ НОТАРІАТУ

Пилипенко Оксана Юріївна,
здобувач кафедри адміністративного,
кримінального права і процесу
Закладу вищої освіти «Міжнародний університет бізнесу і права»
м. Херсон, Україна

Загрози національній безпеці України в період дії правового режиму воєнного стану досягнули рівня, за якого нагальною є потреба вироблення нових способів забезпечення належного стану захищеності в державі. Одним із дієвих способів національної стабілізації безпекових питань є впровадження європейських стандартів в усі сфери людського буття. Не виключенням є діяльність з забезпечення реалізації державної політики в сфері нотаріату. Примітно, що пошук оптимізації впливу на формування та забезпечення належного стану національної безпеки актуалізовано з одного боку, людиноцентризмом в будь-якій управлінській сфері, а з іншого – глобалізацією суспільних відносин, що супроводжується розмиттям національних кордонів в частині врегулювання різного типу суспільних відносин та пошуку універсальних способів вирішення колізій.

Специфіка завдань, що стоять перед нотаріатом опосередковує потребу окреслення основоположних засад їх функціонування, що можуть або мають якісно впливати на сферу нотаріату. Фактичне втілення означеного на тлі впровадженого правового режиму воєнного стану сприятиме визначенню функціональних можливостей нотаріуса в межах правового поля.

Принципи у праві спрямовано на те, що врегулювання будь-якої сфери суспільних відносин повинно відбуватись відповідно до конкретної моделі управлінської діяльності з врахуванням особливостей сфери суспільних відносин, що є об’єктом впливу. У цілому категорія «принцип» може бути застосованою у різних сферах наукового пошуку для позначення вихідних начал та засадничих умов певної діяльності. Якісно принципи визначають ідеологічний напрям та особливості, покладені в основу створення або здійснення чого-небудь [1]. Принципи в юриспруденції є перехідною ланкою від права до норм етики і моралі в діяльності державних органів [2].

Наразі діяльність публічних інституцій має слідувати ідеям верховенства права та належного врядування. В свою чергу, особливості суспільних відносин, що пов’язані із забезпеченням реалізації державної

політики в сфері нотаріату опосередковують потребу вироблення спеціальних принципів цього виду діяльності, а специфіка нотаріату – окреслює межі його застосування та профільні вихідні засади.

Отже, принципи забезпеченням реалізації державної політики в сфері нотаріату є сукупністю основоположних ідей та вихідних засад, які спрямовані формувати однотипне бачення правового впливу на суспільні відносини щодо вибору ціннісних цілей, застосування державно-управлінських заходів, прийняття рішень і дій, порядку їх реалізації в сфері нотаріальної діяльності та умов її здійснення для досягнення спільних цілей та забезпечення публічних інтересів.

Виокремлення конкретних принципів забезпечення державної політики в сфері нотаріату пов'язано з: а) специфікою вимог до функціонування суб'єктів, що бажають отримати статус нотаріуса; б) специфікою правової природи нотаріальної діяльності як об'єкта управлінсько-правового впливу. Перший чинник має значення через те, що нотаріуси є спеціально уповноваженими державною особами, яких наділено певними повноваженнями, що можуть реалізовуватись у чітко встановлених формах та межах єдиного порядку незалежно від сфери суспільних відносин. Другий чинник опосередковано специфікою взаємин між приватним та публічним сектором як рівноправних сторін. При цьому, якісно-змістовна характеристика принципів забезпечення реалізації політики в сфері нотаріату пов'язано з внутрішніми чинниками існування управлінського апарату.

Таким чином, система принципів забезпечення державної політики в сфері нотаріату складається із: 1) загальних принципів функціонування суб'єктів владних повноважень; 2) спеціальних принципів забезпечення реалізації державної політики в сфері нотаріату; 3) принципів удосконалення державної політики в сфері нотаріату.

Спеціальні принципи забезпечення реалізації політики в сфері нотаріату здійснюється відповідно до принципів діяльності уповноважених суб'єктів, а саме: верховенства права, належного врядування, цифровізації діяльності, національної самоідентичності, професійності.

Також можемо виокремити принципи забезпечення реалізації державної політики в сфері нотаріату в залежності від їх слідування уповноваженим суб'єктом. Змістовне наповнення принципів політики в сфері нотаріату залежить від сукупності національно обумовлених факторів, але матиме єдине спрямування – функціонування ефективної системи нотаріату.

При визначенні безпосередньо принципів функціонування нотаріусів, необхідно вірно співвідносити поняття «професійності» та «професійної етики» в діяльності нотаріусів. Відповідно, професійність нотаріуса в будь-якому випадку має ґрунтуватись та включати дотримання професійної етики. Професійність як принцип діяльності

нотаріусів не є тотожним як принципу «дотримання професійної етики» так і принципу «належного врядування». У цьому значені професійність відображає відношення нотаріуса до виконуваної ним роботи та перспектив їх удосконалення.

Доцільним є здійснення подальшого дослідження практичного втілення окремих принципів забезпечення реалізації державної політики в сфері нотаріату.

Література:

1. Словник української мови: в 11 томах. 1976. С. 693. URL: http://sum.in.ua/s/pryncyp

2. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: *навчальний посібник*. К.: Атака, 2004.464 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-127

ЩОДО СПЕЦИФІКИ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА, УПОВНОВАЖЕНОГО НА ЗДІЙСНЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ОКРЕМІЙ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

Ренкас Анастасія Анатоліївна
аспірантка кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

Аналізуючи Главу 37 КПК України, можна зробити висновок, що однією з основних відмінностей між процесуальним статусом «звичайний» підозрюваних та осіб, які відносяться до окремої категорії, є власне специфічний порядок вручення письмового повідомлення про підозру. В першу чергу це стосується того переліку уповноважених службових осіб, які мають право здійснювати таке повідомлення про підозру. Аналізуючи положення ст. 481 КПК України, в першу чергу необхідно акцентувати увагу на еволюції ч. 2 даної статті. Так з самого початку існування КПК України 2012 року в ст. 481 КПК України була лише перша частина. Таке неповне нормативне регулювання вводило деяку плутанину щодо того, хто саме та в якому порядку має вручати письмове повідомлення про підозру. У зв'язку з цим було винесено ряд рішень, в яких судді констатували неправильний порядок вручення письмового повідомлення про підозру.

Так, в одному з судових рішень було зазначено, що «прокурор Сумської області склав письмове повідомлення про підозру в

кримінальному провадженні, що зазначене вище. З наданої копії повідомлення про підозру вбачається, що прокурор Сумської області передоручив слідчому повноваження щодо вручення підозри у порядку ст. 278 КПК України. Тобто, першу складову процедури повідомлення про підозру окремій категорії особі (депутату облради), складання письмового повідомлення про підозру здійснив належний суб`єкт, визначений ст. 481 КПК України, натомість обов`язок здійснення вручення підозри ОСОБА_5 покладено на іншу особу. Слідчий суддя не може погодитися з такими процесуальними діями прокурора, адже законом визначено вичерпний перелік суб`єктів, які мають право повідомити окремій категорії осіб про підозру, тобто здійснити всі процесуальні дії, внаслідок яких особа набуде статусу підозрюваного скласти повідомлення та вручити його, а тому передоручення повноважень на здійснення однієї зі складових цієї процедури є, на думку слідчого судді, невірним. Тобто, частина однієї процесуальної дії не може виконуватися різними суб`єктами (посадовими особами) органу досудового розслідування в розумінні Глави 37 КПК України» [1]. В даному випадку привертає увагу той факт, що прокурор передоручив вручення письмового повідомлення про підозру не іншому прокурору-процесуальному керівнику в даному кримінальному провадженні, а слідчому. Крім того, цікавим є висновок слідчого судді про те, що повідомлення про підозру необхідно розглядати як комплекс процесуальних дій, а передоручення будь-якої із складових цієї процедури не допускається.

Власне для унормування можливості передоручення вручення письмового повідомлення про підозру іншій посадовій особі відносно окремої категорії осіб ВС і виніс рішення 11.12.2019 року. Саме в цій постанові ВС, крім того, що описав порядок здійснення письмового повідомлення про підозру, також зазначив, що «Генеральний прокурор або його заступник реалізують повноваження щодо письмового повідомлення про підозру судді незалежно від того, чи здійснюють вони процесуальне керівництво у конкретному кримінальному провадженні. Генеральний прокурор або його заступник можуть доручити вручення прийнятого (складеного) та підписаного ними повідомлення про підозру судді суб`єкту, уповноваженому здійснювати процесуальні дії у конкретному кримінальному провадженні» [2].

В той же час такий висновок було сформульовано дещо із запізненням, адже ще в жовтні 2019 року були внесені зміни до КПК України, в результаті яких і з'явилася ч. 2 ст. 481 КПК України, відповідно до якої «Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним частиною першою цієї статті, у порядку, передбаченому частинами першою і другою статті 278

цього Кодексу» [3]. Ми не можемо зазначити, що у зв'язку з цим рішення ВС втратило свою актуальність, адже судді фактично констатували правильність попередньої практики, в якій судді вказували, що вручення письмового повідомлення про підозру окремій категорії осіб є законним.

Власне таке уточнення і на законодавчому рівні, і на рівні судової практики є вкрай важливим, адже до цього виникало низка проблем на доктринальному та практичному рівні щодо того, чи допускає кримінальне процесуальне законодавство передоручення вручення письмового повідомлення про підозру окремій категорії осіб. Як зазначав П.П. Андрушко, «здійснення повідомлення про підозру спеціальному суб'єктові виключно належною процесуальною особою є похідним повноваженням від первинного права, що випливає з процесуального керівництва. Обмеження переліку процесуальних керівників у кримінальному провадженні, що мають право повідомляти про підозру спеціальним суб'єктам, зумовлене особливим статусом останніх та гарантіями їх незалежності у професійній діяльності» [4, с. 7]. Власне така позиція була досить логічним продовження концепції абсолютної зв'язаності з правом, відповідно до якої уповноважений суб'єкт має право робити лише те, що прямо передбачено законом. Відповідно, якщо в Главі 37 КПК України зазначено, що повідомлення про підозру окремій категорії осіб здійснюється спеціальним суб'єктом, то цілком логічним був висновок, що і вручення має відбуватися аналогічним суб'єктом. Продовжуючи такі міркування, Хазарі Танривердієв слушно звернув увагу на те, що для вручення письмового повідомлення про підозру спеціальний суб'єкт (як то Генеральний прокурор) має входити до складу групи прокурорів, які здійснюють процесуальне керівництво у кримінальному провадженні. «Можливість уведення Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) або заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури до складу групи прокурорів (до якої входять прокурори нижчого рівня) – процесуальних керівників, котрих раніше призначено керівником відповідного органу прокуратури, в якому перебуває кримінальне провадження, виключається через керівні повноваження таких посадових осіб. Лише керівник такого органу прокуратури має право визначати процесуальних керівників. Згідно зі ст. 37 КПК України, він з урахуванням ч. 6 ст. 36 КПК України не може своїм рішенням включати до складу такої групи своє вище керівництво. Разом із тим якщо кримінальне провадження не здійснюється слідчим слідчого підрозділу Офісу Генерального прокурора України, то Генеральний прокурор, його заступники не мають права визначати процесуальних керівників у ньому з числа прокурорів, які не працюють в Офісі Генерального прокурора України. Такий висновок випливає з аналізу ч. ч. 4–6 ст. 36 та ст. 37 КПК України. Отже, повідомити про підозру народному депутату України може лише

Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, які є процесуальними керівниками в конкретному кримінальному провадженні від самого його початку. Якщо створено групу процесуальних керівників, то, відповідно до ч. 6 ст. 36 КПК України, вони обов'язково мають бути в ній старшими» [5, с. 236]. Лише законодавчі зміни та позиція ВС щодо трьохетапного процесу повідомлення про підозру дозволила здійснити передоручення самого вручення письмового повідомлення про підозру іншому суб'єкту.

Література:

1. Ухвала слідчого судді Зарічного районного суду м. Суми від 11.05.2018 року, справа № 591/335/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/74043944

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.12.2019, справа № 536/2475/14-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 86365236

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.

4. Андрушко П.П. Повідомлення про підозру спеціальному суб'єкту. Гра поза правилами: проблемні питання пред'явлення підозри спеціальному суб'єкту та її обґрунтованість. Різні підходи до правозастосування : тези виступів. Київ : Нац. асоціація адвокатів, 2020. 20 с.

5. Танривердієв Хазарі Муса-огли. Особливості повідомлення про підозру народним депутатам України. Юридичний вісник. 2020. № 3. С. 233-240.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-128

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРОРСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ОРГАНІВ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРАТУРИ

Варга Юрій Юрійович
аспірант кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна

Адміністративно-правове регулювання організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури, складає досить важливу складову усього комплексу правового регулювання функціонування прокуратури в цілому. Воно містить низку положень, відповідно до яких визначаються: адміністративно-правовий статус органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури, специфіка їхнього утворення, реалізації повноважень, відповідні адміністративні процедури, вирішення питання кадрового, матеріально-технічного, фінансового, інформаційного забезпечення, юридичної відповідальності тощо.

Уся система адміністративно-правового регулювання організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури, зорієнтована насамперед на загальновизнані міжнародно-правові стандарти у досліджуваній сфері, а також міжнародно-правові акти, якими для України встановлено відповідні зобов'язання у сфері реформування правоохоронних органів та судової системи. Серед наведених актів слід зазначити Рекомендації REC (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції» [1], Керівні принципи щодо ролі обвинувачів [2], Звіт Венеційської комісії з європейських стандартів щодо незалежності судової системи: частина II: Служба обвинувачення [3], Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків та прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квітня 1999 року [4], а також Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 (далі - Угода про асоціацію) [5].

Переходячи до національного законодавства, зауважимо, що адміністративно-правове регулювання організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури грунтується на нормах Конституції України, а також Законів України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 №1697-VII, «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 №1700-VII, «Про державну службу» від 10.12.2015 №889-VIII, «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 №1798-VIII, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19.09.2019 №113-IX та інших законів.

Проте одразу варто відзначити недоопрацьованість та несистемність Закону України «Про прокуратуру» саме щодо адміністративно-правового регулювання організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури. Опираючись на викладені у Конституції України положення, створення органів, які займаються забезпеченням діяльності передбачене для суддів та прокурорів. Виходячи із системного тлумачення змісту Конституції України, прокуратура як відповідна структура за своїм правовим статусом, функціями та завданнями перебуває у тісному органічному та взаємодоповнюючому зв'язку із системою судоустрою та судочинства. Звісно, наведені структури у контексті організації забезпечення їхньої діяльності не слід ототожнювати, проте можливо розглянути та провести відповідні порівняння щодо нормотворчого вирішення питання адміністративно-правового регулювання організаційно-правових засад діяльності органів суддівського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність суду, а також аналогічного нормативно-парвового регулювання у сфері забезпечення діяльності прокуратури. Наведене дозволить здійснити більш всесторонній погляд на недоліки та прогалини у адміністративно-правовому регулюванні досліджуваної проблематики.

Чинне адміністративно-правововое регулювання організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури характеризується недостатнім розвитком саме законодавчого регулювання зазначеного питання, браком комплексного та вичерпного закріплення усіх необхідних питань адміністративно-правового статусу та адміністративних процедур у досліджуваній сфері саме на рівні законодавчого акту. З огляду на таке, важливу роль у адміністративно-правовому регулюванні організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури на сьогодні відіграють накази Офісу Генерального прокурора (Генеральної прокуратури України): «Про загальні засади організації роботи в органах прокуратури України» від 07.08.2020 №365, «Про затвердження Порядку розгляду кадровою комісією скарг про

вчинення прокурором дисциплінарного проступку, здійснення дисциплінарного провадження та прийняття рішення за результатами дисциплінарного провадження» від 04.11.2019 №266, «Про створення кадрової комісії з розгляду дисциплінарних скарг про вчинення прокурором дисциплінарного проступку та здійснення дисциплінарного провадження щодо прокурорів» від 09.01.2020, «Про затвердження Статуту Тренінгового центру прокурорів України» від 29.05.2020 №243 та інші.

Досить своєрідну групу актів, відповідно до яких здійснюється адміністративно-правове регулювання організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури, складають документи, що затверджені (або прийняті) Всеукраїнською конференцією прокурорів: Регламент всеукраїнської конференції прокурорів від 27.04.2017, Положення про Раду прокурорів від 27.04.2017, Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів від 27.04.2017.

Висновки. Адміністративно-правове регулювання організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури характеризується наступним:

1) воно є недостатньо взаємоузгодженим, вивіреним, системним, не забезпечується послідовність у правовому регулюванні діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури. Бракує адміністративно-правового врегулювання організаційно-правових засад діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури, саме за єдиними принципами у єдиному законодавчому актів – Законі України «Про прокуратуру», у якому повинно бути визначено усі основні питання діяльності зазначених органів: адміністративно-правовий статус, порядок формування, загальні питання щодо повноважень та основних адміністративних процедур діяльності, понятійно-категоріальний аппарат, взаємовідносини та взаємодія між такими органами;

2) негативною властивістю є врегулювання важливих питань діяльності органів прокурорського самоврядування та органів, що забезпечують діяльність прокуратури саме підзаконними актами;

3) наявність суттєвої правової прогалини та колізії у сфері правового регулювання діяльності органів, що забезпечують діяльність прокуратури: невизначеність змісту забезпечення діяльності прокуратури, чіткої системи суб'єктів, що здійснюють таке забезпечення, вичерпного регулювання їхнього правового статусу, порядку формування та діяльності. А також у зв'язку із закінченням дії положень Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів

прокуратури» від 19.09.2019 №113-IX, наявна колізія щодо правового регулювання питання діяльності органу, що здійснює дисциплінарне провадження: наявні декілька нормативно-правових актів різної юридичної сили, які по різному врегульовують зазначене питання;

4) не відповідає вимогам правової визначеності (наприклад, у зв'язку із застосуванням формулювань «у разі потреби», «інші, обставини, що мають значення для справи», «матеріали перевірки мають бути надані (без уточнення яким суб'єктом, у якій процедурі)».

Література:

1. Рекомендація REC (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції», ухвалена 6 жовтня 2000 року на 724-му засіданні заступників міністрів. URL : http://pravo.org.ua/files/zarub_zakon/rek_2000.pdf.

2. Керівні принципи щодо ролі обвинувачів, прийняті восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності і поводження з правопорушниками. Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року. URL : http://pravo.org.ua/files/oon_com_split_1.pdf.

3. Звіт Венеційської комісії з європейських стандартів щодо незалежності судової системи: частина II – Служба обвинувачення, ухвалено на 85-му пленарному засіданні. Венеція, 17-18 грудня 2010 року URL : http://pravo.org.ua/files/zarub_zakon/zvit_V_2010.pdf.

4. Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків та прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квітня 1999 року. URL : https://www.iap-asso.

5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода від 27.06.2014. Офіційний вісник України. 26.09.2014. №75. Т. 1.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-129

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Кравченко Олександр Сергійович
здобувач Науково-дослідного інституту публічного права
Київ, Україна

Нормативно-правове закріплення гендерної рівності в Україні передусім зв'язано із рядом статей Конституції України. Передусім ми говоримо про рівність та доступність для всіх громадян у реалізації права брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, рівний доступ до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ст. 38); створенні та реалізації державних гарантій рівних можливостей громадян у виборі професії та роду трудової діяльності (ст. 43); забезпечення принципів рівності членів подружжя у шлюбі та сім'ї (ст. 51); захисту та гарантуванні рівності дітей у правах незалежно від походження і народження (ст. 52); рівності учасників судового процесу перед законом і судом (ст. 129).

Положення статті 24 Конституції України встановлюють неприпустимість дискримінації людей за ознаками статі. Отже, принцип рівності є одним із фундаментальних конституційних принципів у правовому просторі України, що відповідає загальним стандартам, закріпленим у міжнародно-правових актах з питань захисту прав і свобод людини.

Встановлення змісту принципу рівності тлумачиться у рішеннях Конституційного Суду України [1].

Так, згідно із Рішенням Конституційного Суду України № 9-рп/2012 від 12 квітня 2012 року встановлюється, що рівність та недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (статтях 14, 26), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (статті 14), Протоколі № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (статті 1), ратифікованих Україною та у Загальній декларації прав людини 1948 року (статтях 1, 2, 7). Гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та

обсягом прав і свобод. У правовій державі звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року визначається, що принцип рівності має тлумачитися у його співвідношенні із принципами справедливості та законності, виходячи із цього обґрунтовується таке його розуміння, як: «Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо <…>. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи [2].

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України № 10-рп/2000 від 28 вересня 2000 року закріплюється, що принцип рівності розглядається як конституційна гарантія непорушності правового статусу особи. Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України, висловленої у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 2 статті 2 Закону України "Про приватизацію державного житлового фонду" (справа про приватизацію державного житлового фонду, зазначено, що «проголошуючи рівність усіх громадян перед законом, стаття 24 Конституції України таким чином встановлює і рівну підлеглість усіх громадян законам України» [3].

При цьому існують певні розбіжності між позицією Конституційного Суду України та Європейського Суду з прав людини з питань застосування тесту на пропорційність та співмірність обмежень до людини у співвідношенні із реалізацією принципів рівності.

Відповідно до практики ЄСПЛ, яка є складовою правової системи України згідно з Законом України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [4] визначається, що застосування контролю та допустимість обмежень прав та свобод людини має спрямовуватися на визначення співмірності таких обмежень через наявність публічного інтересу.

Спеціальним законодавчим актом з питань гендерної рівності є положення Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866-IУ [5].

Окрім зазначеного законодавчого акту питання гендерної рівності відображуються у таких Законах України, як Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 р. № 3739-VI [6], Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII.

Встановлення змісту гендерної рівності відбувається не лише на конституційному рівні, а і на рівні підзаконних нормативно-правових актів, серед яких важливе значення відіграють положення Указу Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 26 липня 2005 р. №1135/2005 [7]; постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1834 «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р.» [8], що була замінена із ухваленням Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р.» від 11 квітня 2018 р. № 273 [9]; Постанова Кабінету Міністрів України «Про проведення гендерно-правової експертизи» від 12 квітня 2006 р. № 504 [10] та ін..

Література:

1. Про Роз'яснення щодо застосування деяких положень Закону України «Про місцеві вибори» під час реєстрації кандидатів у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, кандидатів у депутати обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови та старости села, селища, висунутих місцевими організаціями політичних партій на чергових, позачергових та перших місцевих виборах : постанова Центр. виборч. коміс. від 23 верес. 2015 р. № 362 // Законодавство України : інформ.-пошук. система / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0362359-15

2. [1] Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text

3. [1] Рішення Конституційного Суду України № 10-рп/2000 від 28 вересня 2000 року у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 2 статті 2 Закону України "Про приватизацію державного житлового фонду" (справа про приватизацію державного житлового фонду. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-00#Text

4. [1] Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text

5. [1] Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866-IУ URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text
6. [1] Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20 вересня 2011 р. № 3739-VI. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text
7. [1] Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Указ Президента України від 26 липня 2005 р. №1135/2005. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135/2005#Text
8. [1] Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р.: постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1834 URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1834-2006-п#Text
9. [1] Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 273. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-п#Text
а. [1] Про проведення гендерно-правової експертизи: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2006 р. № 504. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-п#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-130

ЩОДО ПИТАННЯ ЕТИЧНОГО КОДЕКСУ ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ

Перцова Т. С.
аспірантка кафедри правознавства
юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Етичний кодекс – це письмовий, офіційний документ, що складається з моральних стандартів і рекомендацій, покликаних допомогти керувати поведінкою працівників або компаній. Етичні кодекси є поширеним явищем через їхню передбачувану важливість для організацій і досліджень. Згідно з дослідженням Центру ділової етики, проведеним у 1992 році, понад 90 відсотків великих корпорацій мають етичні кодекси, що значно більше, ніж приблизно 40 відсотків великих корпорацій, які повідомляли про наявність етичних кодексів у 1950-х роках [1]. Треба також наголосити на важливості етичних кодексів для дисципліни праці,

оскільки дисципліна праці є невід'ємним елементом будь-якої колективної праці, і в свою чергу сприяє досягненню узгодженості дій окремих осіб та одержання високих показників спільної діяльності [2].

Гордон і Міяке [3] припускають, що такі кодекси поведінки можна використовувати для запобігання та протидії неетичній поведінці (наприклад, хабарництву). Хоча кодекси поведінки та етичні настанови відіграють важливу роль у корпоративному та діловому контекстах, вони можуть мати ще більше значення у дослідницькому середовищі. Кожна наукова галузь або дисципліна має власний набір етичних і професійних настанов або принципів. У межах цих дисциплін етичні настанови відрізняються за деталізацією та змістом. Наприклад, етичний кодекс Американського товариства біохімії та молекулярної біології складається з трьох коротких підрозділів, що містять різні зобов'язання перед громадськістю, іншими дослідниками або студентами. А Етичний кодекс ученого України (схвалений постановою загальних зборів НАН України 15.04.2009 № 2) складається з передмови і семи невеликих розділів.

Кодекси етики та професійні настанови створюються з кількох причин. По-перше, створення кодексів і настанов створює узгоджені нормативні стандарти для дослідників певної галузі. Крім того, кодекси поведінки створюються для того, щоб уникнути юридичних наслідків етичних порушень і сприяти покращенню іміджу в суспільстві [4] або для того, щоб гарантувати, що представники певної галузі підтримують вищі стандарти поведінки, ніж це передбачено законодавством.

Незважаючи на поширеність і важливість кодексів поведінки, дослідження, що вивчають їхню ефективність щодо поведінки, дають неоднозначні результати. Етичні кодекси є ефективними, тобто досягають своєї мети.

Водночас, у своєму дослідженні, проведеному серед студентів-бізнесменів, Клік і Леонард [5] виявили, що етичні кодекси не є достатньо сильним інструментом впливу на етичну поведінку при прийнятті рішень: виявлено слабкий зв'язок між існуванням етичних кодексів та етичною поведінкою, вказуючи на те, що етичні кодекси, і зокрема лідерство, не мають сильного впливу на етичну поведінку, натомість виявивши, що ставлення та розмір організації є кращими предикторами етичної поведінки. Треба констатувати, що зростання кількості і типів етичних порушень у наукових дослідженнях свідчить про те, що етичні кодекси поведінки і професійні настанови не виконують свого призначення. Те, як дослідники сприймають кодекси, важливо для кращого розуміння їхніх сильних і слабких сторін.

Таким чином, Етичний кодекс є важливим інструментом для забезпечення високих стандартів поведінки працівників, сприяючи формуванню культури відповідальності та професійної доброчесності. Він не лише регулює взаємини між працівниками та роботодавцями, але

й забезпечує дотримання основних принципів етики, таких як чесність, справедливість, конфіденційність та повага до прав і свобод інших осіб.

Ефективність етичного кодексу залежить від його чіткості, доступності та відповідності реаліям професійної діяльності. Кодекс має бути живим документом, який адаптується до змін у суспільстві та професійному середовищі. Важливо, щоб працівники не лише знали про існування етичного кодексу, але й розуміли його принципи та активно застосовували їх у своїй повсякденній роботі.

Регулярне навчання та підвищення обізнаності працівників щодо етичних стандартів, а також створення механізмів для анонімного повідомлення про порушення є ключовими елементами успішного впровадження етичного кодексу. Крім того, роль керівництва у демонстрації етичної поведінки не можна переоцінити, оскільки приклад керівників є потужним стимулом для наслідування.

Таким чином, етичний кодекс є не лише набором правил, але й важливим елементом корпоративної культури, що допомагає формувати етичне середовище, підвищує довіру до організації та сприяє її сталому розвитку.

Література:

1. Fulmer, RM. Personnel Administrator. 1969. Ethical Codes for Business; p. 49-57.

2. Кабаченко М. О. Дисципліна праці як правова категорія: спроба визначення поняття / М. О. Кабаченко // Актуальні проблеми права: теорія і практика. - 2012. - № 25. - С. 310-315. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2012_25_39.

3. Gordon K, Miyake M. Business approaches to combating bribery: A study of codes of conduct. Journal of Business Ethics. 2001; 34(3–4):161–173.

4. Ethics Resource Center and The Behavior Research Center. Ethics Policies and Programs in American Business: Report of a Landmark Survey of US Corporations. Washington, D.C: 1990.

5. Cleek MA, Leonard SL. Can corporate codes of ethics influence behavior? Journal of Business Ethics. 1998; 17(6):619–630.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-131

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОТРИМАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Морозов Є. Є.
здобувач
Запорізького національного університету

Гендерна рівність у діяльності Національної поліції України є надзвичайно важливим елементом, що безпосередньо впливає як на якість так і на зміст діяльності відповідного органу охорони правопорядку, що в свою чергу дозволяє розширювати основні напрями діяльності поліції та робити процеси їх системної реалізації більш якісними та конструктивними, такими, що відповідають стандартам демократичної держави та можуть слугувати основою для подальшого становлення правової державності в Україні та доктринально вплинути на подальшу її європейську інтеграцію.

Саме тому, нами було обрано й визначено необхідність аналізу принципу гендерної рівності, як складової частини принципу дотримання прав і свобод людини в Національній поліції, оскільки саме цей принцип є одним із найбільш продуктивних і важливих, таких, що впливають на подальше її функціонування.

Принцип гендерної рівності у ході історичного розвитку пройшов сутнісне, змістовне та формальне наповнення і трансформацію. Принцип гендерної рівності слід розуміти як сукупність обумовлених конкретно-історичним суспільним розвитком базових ідей та положень, що об'єктивують правові цінності щодо встановлення гендерної справедливості в усіх сферах приватного, суспільного та державного життя і забезпечують розвиток правової держави й громадянського суспільства. Принцип гендерної рівності виступає як мета, яку необхідно враховувати у правотворчості і правозастосуванні. Принцип гендерної рівності передбачений реалізувати першочергово методологічну функцію – надавати засоби та способи ефективної реалізації прав людини. Проведений аналіз змістовного наповнення принципу гендерної рівності надає можливість констатувати його взаємовплив та взаємозалежність з іншими фундаментальними принципами права – принципом верховенства права, принципом законності та інших, які лише в сукупності здатні належним чином викорінити в українському суспільстві дисбаланс у правах, можливостях та обов'язках жінок і чоловіків та встановити гендерний паритет [1]. Себто, на нашу думку надзвичайно важливим є зазначення про те, що в контексті розвитку поліції, як органу державної влади, а також необхідності її системного вдосконалення відповідно до вимог сучасного, демократичного та виваженого суспільного запиту принцип гендерної рівності як інструмент реалізації інших прав і свобод людини і громадянина в діяльності зазначеного органу, а також, що найбільш

важливо – недопущення дискримінації низки основних прав і свобод має колосальне значення, що й зумовлює потребу широкого опрацювання основних проблемних аспектів його реалізації та вказує на подальший вектор розвитку цього явища.

Дослідники, зокрема представники системи МВС указують, що із прийняттям Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 року та низки інших законів і підзаконних актів, у їх числі відомчих, в Україні розпочалася системна розбудова національного механізму утвердження гендерної рівності, спрямованого на імплементацію міжнародно-правових стандартів з питань гендерної рівності та недискримінації, а також зобов'язань, узятих Україною за міжнародними договорами. Національний механізм реалізації гендерної рівності містить два основні елементи: нормативно-правовий та інституційний. Перший проаналізовано в попередній лекції, розкриття особливостей другого є завданням цієї лекції. Сучасна система суб'єктів зазначеного механізму, форми й методи їхньої діяльності, методики та інструменти забезпечення гендерної рівності є досить розгалуженими. Варто звернути увагу на здобутки в означеному напрямі в секторі безпеки та оборони України. Зокрема, перед МВС України постав цілий комплекс завдань і функцій для впровадження гендерного компонента в роботу керівництва, особового складу, структурних підрозділів, місій та операцій, закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання МВС України тощо. Як і багато зарубіжних країн, Україна має в цій царині наявні значні здобутки, а також певні проблеми, спричинені нерозумінням гендерної термінології, складністю подолання гендерних стереотипів та установок тощо [2]. На нашу думку, слід указати, що як інституційна сторона так і нормативно-правова, що стосується діяльності Національної поліції України та забезпечення нею рівних прав чоловіків і жінок, як внутрішньо інституційно так і під час здійснення діяльності щодо захисту прав і свобод людини і громадянина є досить сильними, хоч і безперечно потребують вдосконалення, зокрема й через динамічність законодавства, а також суттєві вимоги режиму воєнного часу, коли всі, без виключення, права і свободи людини і громадянина перебувають під загрозою не лише деструктивних і криміногенних факторів усередині країни, а й під пильним і протиправним оком агресора та його військ [3].

Дослідники неодноразово вказували на те, що у правовій доктрині складники такого механізму характеризуються певною варіативністю, що дозволяє виділити два підходи. Згідно з першим підходом механізм забезпечення гендерної рівності зводиться до його інституційного (організаційно-правового) складника. Так, Г.В. Герасименко ототожнює державний механізм сприяння гендерній рівності в Україні з його суто інституційним складником [4, с. 142]. Крізь призму науки адміністративного права це питання потребує однозначного розділення, оскільки саме цей аспект регулюється та забезпечується в контексті реалізації різними способами, одних і тих самих елементів. Так, наприклад, інституційна складова механізму забезпечення дотримання принципу гендерної рівності втілюється в нормативному закріпленні серед кола штатних одиниць особи, що відповідає за цей напрям роботи,

а спектр прав і свобод людини і громадянина й засади недискримінації гендеру, перш за все є складовими елементами адміністративно-правового статусу особи, що накопичується під впливом низки нормативно-правових актів, що регулюють діяльність певних органів влади.

Сьогодні важко уявити певну діяльність у сфері економіки, культури, науки чи соціальну сферу, якщо у ній працюють лише чоловіки. Жінки швидко оволодівають професіями, які історично вважалися суто чоловічими. Не є виключенням і служба жінок в підрозділах Національної поліції України. Статистичні дані щодо кількості жінок, які несуть службу в підрозділах Національної поліції України, вказують на те, що їх кількість безперервно зростає. У сучасному світі люди вже майже не звертають увагу на те, хто працює в правоохоронних органах, але в деяких випадках все ж таки вважають, що деякі підрозділи та направлення – це суто чоловіча професія [5]. На нашу думку, лише інституційна й системна робота органів охорони правопорядку та відповідних органів виконавчої влади, уможливили формування відповідного ставлення до поліції та руйнування гендерних стереотипів. Непоодинокі випадки героїчного виконання поліцейськими жінками своїх функційних обов'язків, прямо свідчать про правильність такого шляху, й потребу в подальшому руйнуванні відповідного стереотипу в очах соціуму.

Література:

1. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика: монографія. – К.: «Хай-Тек Прес», 2018. – 560 с.

2. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС та інших центральних органів виконавчої влади: лекція. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 31 с.

3. Раздольська О.В. Реалізація принципу гендерної рівності в діяльності Національної поліції України. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки». 2023. Том 34 (73). № 2.

4. Герасименко Г.В. Гендерні аспекти соціально-економічної політики в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.09.01. Київ, 2004. 223 с.

5. Казначеєв Д.Г., Настич Т.М. забезпечення принципу гендерної рівності у правоохоронній діяльності. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Харків, 2020. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/29_05_2020/pdf/7.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-132

ДО ПИТАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ МІНІСТЕРСТВА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, ТОРГІВЛІ ТА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІЗ ЗАХИСТУ ІНВЕСТИЦІЙ, ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА (БІЗНЕСУ) В УКРАЇНІ

Невар І. В.
здобувач кафедри адміністративного, кримінального права і процесу Інституту права ЗВО «Міжнародний університет бізнесу і права»

Вирішення проблематики залучення іноземних інвестицій покладається функціонально на такі ЦОВВ, як : Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України [1], Міністерство розвитку громад та територій України [2], Міністерство енергетики України [3], Міністерство цифрової трансформації України [4].

Звернемо дослідницьку увагу на встановлення змісту адміністративно-правового статусу Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства [5]. До компетенції Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства [5] у сфері захисту інвестицій, права власності та розвитку підприємництва відноситься здійснення таких повноважень, як:

1) *нормотворчі повноваження* (повноваження із узагальнення практики застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробки пропозицій щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та в установленому порядку внесення їх на розгляд Кабінету Міністрів України; розробки проектів законів та інших нормативно-правових актів з питань, що належать до його компетенції; здійснення нормативно-правового регулювання питань, що належать до його компетенції; *прогностичні повноваження* (проведення аналізу стану та тенденцій економічного і соціального розвитку України, секторів та галузей економіки, адміністративно-територіальних одиниць задля розробки пропозицій щодо основних напрямів розвитку та реформування економіки, ураховуючи принципи сталого розвитку, здійснює державне прогнозування економічного і соціального розвитку України та підготовку відповідних планів і програм, складає прогнозні зведені національні рахунки для економіки в цілому, зокрема таблиці “витрати-випуск” (міжгалузеві баланси), забезпечення координації роботи органів виконавчої влади із зазначених питань, розробки структури прогнозних та програмних документів економічного і соціального розвитку, методичні рекомендації щодо їх підготовки, відповідає за впровадження в практику сучасних технологій прогнозування соціально-економічних

процесів; підготовки з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, а також Національним банком прогнозів економічного і соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди; проведення економічної оцінки проекту Державного бюджету України на відповідний бюджетний період та аналіз економічних факторів, що впливають на його виконання); розробки проектв державних програм розвитку малого і середнього підприємництва, забезпечення їх виконання з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та проведення моніторингу виконання; внесення пропозицій щодо визначення основних фінансових, економічних, соціальних та інших показників розвитку малого і середнього підприємництва; вжиття заходів щодо адаптації законодавства України у сфері стандартизації до законодавства ЄС [5];

2) *інформаційно-консультативні повноваження* (формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів, здійснює координацію робіт державних замовників щодо його розміщення та виконання; здійснення методологічного забезпечення та складання загальнодержавних балансів попиту і пропозицій за основними видами промислової продукції, продовольчих та паливно-енергетичних ресурсів; взяття участі в організації навчання і підвищення кваліфікації фахівців у сфері державно-приватного партнерства; здійснення разом з іншими центральними органами виконавчої влади прогнозування індексів споживчих цін та індексів цін виробників промислової продукції, а також погоджує ціни (тарифи) у випадках, передбачених законодавством; інформування та надання роз'яснень щодо реалізації державної політики у сфері економічного розвитку і торгівлі [5];

3) *дозвільно-ліцензійні та реєстраційні повноваження* (здійснення державної реєстрації інвестиційних проектів, для реалізації яких може надаватися державна підтримка, та проектних (інвестиційних) пропозицій, на основі яких готуються інвестиційні проекти, для розроблення яких може надаватися державна підтримка, а також інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки; формування переліку державних інвестиційних проектів, відібраних Міжвідомчою комісією з питань державних інвестиційних проектів, та розміщує його на офіційному веб-сайті Мінекономіки; ведення Державного реєстру інвестиційних проектів та проектних (інвестиційних) пропозицій і Державний реєстр інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки; затвердження форм звернення суб'єкта інвестиційної діяльності, який має намір реалізувати або реалізує інвестиційний проект за принципом "єдиного вікна"; ведення Реєстру індустріальних парків; ведення обліку договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства; здійснення державної реєстрації об'єктів права

інтелектуальної власності, проводить реєстрацію договорів про передачу прав на об'єкти права інтелектуальної власності, що охороняються на території України, ліцензійних договорів; ведення державних реєстрів об'єктів права інтелектуальної власності; забезпечення присвоєння спеціальних ідентифікаційних кодів, що підлягають нанесенню на диски для лазерних систем зчитування, матриці; формування єдиної інформаційної системи для забезпечення реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва; ведення обліку іноземних компаній, які застосовують до України обмежувальну ділову практику або несумлінно виконують зобов'язання перед Україною та українськими партнерами; організація обліку туристичних ресурсів України, забезпечує їх раціональне використання та охорону; забезпечення створення та ведення Державного кадастру природних територій курортів; створення та ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів; створення та ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів; ведення Реєстру суб'єктів насінництва та розсадництва, Реєстру аудиторів із сертифікації (агрономів-інспекторів), Реєстру органів з оцінки відповідності, Реєстру сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал, а також забезпечує відкритість та загальнодоступність зазначених реєстрів [5];

4) *контрольно-наглядові повноваження* (проведення моніторингу ефективності діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері державно-приватного партнерства; організація перевірки виконання договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства; проведення моніторингу, узагальнення та оприлюднення в установленому порядку результатів здійснення державно-приватного партнерства, зокрема оцінку та моніторинг загального рівня ризиків державного партнера в договорах, укладених у рамках державно-приватного партнерства; проведення моніторингу дотримання вимог законодавства у сфері державно-приватного партнерства, зокрема під час проведення конкурсів з визначення приватного партнера; організація в установленому порядку проведення експертизи заявок на об'єкти права інтелектуальної власності, видає патенти/свідоцтва на об'єкти права інтелектуальної власності; здійсненняє державного нагляду (контролю) за дотриманням суб'єктами господарювання незалежно від форми власності вимог Законів України «Про авторське право і суміжні права», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» і «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування»;

5) *правозахисні повноваження* (забезпечення в установленому порядку захисту економічних прав і законних інтересів України, її суб'єктів господарювання; виявлення фактів або загроз застосування органами іноземних держав, митними союзами або економічними угрупованнями антидемпінгових, компенсаційних та спеціальних захисних заходів до товарів походженням з України, вживає заходів з метою захисту інтересів суб'єктів господарювання України в антидемпінгових, антисубсидиційних та спеціальних захисних розслідуваннях, що проводяться іноземними державами щодо української продукції; проведення в установленому порядку розслідування з метою встановлення фактів дискримінаційних та/або недружніх дій з боку інших держав, митних союзів чи економічних угруповань щодо законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України; проведення в установленому порядку антидемпінгових, антисубсидиційних та спеціальних розслідувань; здійснення розгляду звернень громадян з питань, пов'язаних з діяльністю Мінекономіки, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління [5].

Література:

1. Деякі питання Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2020 р. № 819. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2020-п#Text

2. Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2015 р. № 460. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-п#Text

3. Про затвердження Положення про Міністерство енергетики України : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2020 р. № 507. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/507-2020-п#Text

4. Питання Міністерства цифрової трансформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-п#Text

5. Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.09.2019 р. № 838. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-%D0%BF#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-133

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН

Мельник Олександр Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» м. Одеса, Україна

Правова регламентація сімейних майнових відносин проводиться безпосередньо нормами сімейного права і розрахована на регламентацію зовнішньої та внутрішньої поведінки подружжя, батьків та дітей. Водночас правова регламентація має своє обмеження, а саме: «ті майнові відносини в сім'ї, які безпосередньо впорядковані нормами сімейного права» [9]. Участь у правовій регламентації сімейних майнових відносин беруть правові норми зі своїми похідними, необхідні під час регламентації сімейних майнових відносин і реалізації цих норм.

Щодо сімейних майнових правовідносин слід зазначити, що: «регулююча роль виконується тією частиною, яка виражена у якості юридичної моделі зв'язку прав і обов'язків подружжя, батьків і дітей» [9]. Від майнових відносин, які входять у сферу регулювання цивільного права, їх відрізняє наявність особливого суб'єкта – члена сім'ї.

Отже, ці правовідносини можуть складатися між членами сім'ї. Виходячи з чого, аналогічно класифікації особистих немайнових сімейних правовідносин, майнові сімейні правовідносини можна поділити на внутрішні – між подружжям, між батьками та дітьми; та зовнішні – між іншими суб'єктами сімейного права.

Між подружжям після укладання шлюбу складаються як особисті немайнові правовідносини, так й майнові сімейні правовідносини.

Істотну частину майнових відносин становлять аліментні відносини, зокрема між: подружжям та колишнім подружжям; батьками та дітьми; між іншими особами.

Саме існування інституту аліментних зобов'язань зумовлено «нерівномірним розподілом матеріальних цінностей між членами сім'ї, різною спроможністю останніх отримувати доходи за свою працю» [1, с. 57–59]. У будь-якому суспільстві непрацездатні, вагітні жінки і ті, хто доглядає малолітню дитину, не можуть повною мірою, та й не повинні самостійно забезпечувати собі необхідні умови життя [6, с. 90–92].

Нерідко і дієздатні особи не мають можливості забезпечити себе самостійно не через небажання чи невміння працювати, а через тяжку хворобу.

Як визначається у літературі, це буває: «між подружжям (або колишнім подружжям), іншими членами сім'ї, що відрізняються за станом здоров'я, їх здібностями до праці, мають нерівноцінне майно, що перебуває у власності, обтяжені нерівними майновими обов'язками тощо» [4, с. 20–23].

Виходячи з аналізу законодавства та запропонованих у літературі підходів, більш повне та вірне визначення аліментів буде таке: «аліменти є обов'язковими періодичними виплатами, встановленими судом або угодою сторін на підставі закону, що виплачуються повнолітнім членом сім'ї на користь одного з подружжя, батьків, інших осіб, у процентному відношенні до доходу платника або у твердій грошовій сумі, на утримання дітей, одного з подружжя, колишнього подружжя, батьків, інших осіб» [8].

Аліментне зобов'язання виникає на підставі передбачених СК України юридичних фактів, серед яких: «наявність між суб'єктами сімейних відносин необхідних для аліментів умов; наявність умов, які встановлені угодою сторін або випливають із закону; угода сторін про сплату аліментів чи рішення суду про сплату аліментів» [2].

Зміст аліментних зобов'язань, що виникають у сім'ї, становлять суб'єктивне право однієї сторони та відповідний юридичний обов'язок іншої сторони.

Можна виділити кілька категорій учасників аліментних правовідносин. Коло осіб, пов'язаних аліментними угодами, окреслено у сімейному законодавстві.

Так, аліментнозобов'язаною особою може бути батько, а одержувачем неповнолітня дитина. Саме неповнолітня дитина, оскільки згідно із законом, аліментне зобов'язання закінчується досягненням дитиною 18 років. Утримувати своїх неповнолітніх дітей – це прямий обов'язок батьків, який може бути виконаний як у добровільному порядку, так і в примусовому, шляхом стягнення аліментів [3, с. 32–36].

Також, аліментнозобов'язаною особою може бути батько, а одержувачем непрацездатні повнолітні діти. За загальним правилом, «виплата аліментів на дітей припиняється після досягнення ними повноліття, або набуття дієздатності до зазначеного віку, але якщо діти, які досягли повноліття, непрацездатні та потребують допомоги, то обов'язок батьків їх утримувати не втрачається. Непрацездатними визнаються інваліди, тобто особи, у яких порушено здоров'я, що призводить до певних обмежень життєдіяльності» [5].

Крім того, аліментнозобов'язаними особами виступають повнолітні працездатні діти, а одержувачем непрацездатні батьки, що потребують допомоги. Певною мірою взаємовідносини між батьками та дітьми щодо надання допомоги та підтримки один одному припускають взаємність та

добровільність. Непоодинокі випадки, коли відсутня належна увага дітей по відношенню до нужденних батьків. У цьому випадку законодавець зобов'язує працездатних повнолітніх дітей піклуватися і надавати утримання своїм непрацездатним нужденним у допомозі батькам [7].

Також, аліментнозобов'язаними особами та одержувачами є подружжя та колишнє подружжя. Відповідно до статті 93 СК України: «подружжя має право у шлюбному договорі визначити свої майнові права та обов'язки, крім цього, включити до шлюбного договору будь-які інші положення, що стосуються майнових відносин подружжя» [8].

Таким чином, аліментні правовідносини можуть виникати між будь-якими членами сім'ї, однак, аліментне зобов'язання існує лише між суб'єктами, які прямо вказані в законі чи угоді про сплату аліментів.

Література:

1. Басанська Н.В. Аліментні зобов'язання подружжя. *Юридичний науковий електронний журнал* 2018. № 2. С. 57–59.
2. Булеца С.Б., Іванов Ю.Ф., Ієвіня О.В. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Станом на 14.02.2014 р. Київ : «Видавничий дім «Професіонал», 2014. 428 с.
3. Вербіцька, М. В. Актуальні проблеми стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2012. Вип. 20, ч. 1, т. 2. С. 32–36.
4. Епрікян А. Аліментні обов'язки інших членів сім'ї та родичів: проблемні аспекти. Цивільне право і процес. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 2. С. 20–23.
5. Журавльов Д.В. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Видавничий дім «Професіонал». 2021. 520 с.
6. Самілик Л. О. Проблеми забезпечення належного виконання зобов'язань зі сплати аліментів. Л.О. Самілик, Л.П. Корбут. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 90–92.
7. Сапейко Л. В., Кройтор В. А. Аліменти дітям та батькам : монографія. Харків : Еспада, 2008. 160 с.
8. Сафончик О. І. Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика : дис. … докт. юр. наук. 12.00.03. Одеса, 2018. 480 с.
9. Сімейне право України : підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-134

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ЗАГАЛЬНОЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Васильківська Вікторія Владиславівна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного
і фінансового права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

Адміністративна відповідальність військовослужбовців набуває особливого значення в умовах як агресії рф щодо України, так і в контексті інтеграції України до ЄС і НАТО та необхідності подальшого удосконалення вітчизняного законодавства з метою його адаптації до міжнародних стандартів. З огляду на те, що адміністративна відповідальність військовослужбовців є досить складним правовим явищем, яке має свої особливості, насамперед, щодо правового регулювання, необхідним є звернення до характеристики цих особливостей, зокрема щодо загальної адміністративної відповідальності військовослужбовців. Видається за доцільне звернути увагу на такі її аспекти.

По-перше: виокремлення цього виду адміністративної відповідальності військовослужбовців через прикметник «загальна», свідчить про те, що таку відповідальність перебачено КУпАП [1] для всіх суб'єктів, які вчинили конкретні адміністративні проступки, у т.ч. і для військовослужбовців. Йдеться, зокрема, про загальні принципи, гарантії, фактичні підстави, процедуру притягнення до адміністративної відповідальності, систему адміністративних стягнень (за деякими обмеженнями) тощо.

По-друге: звернення до законодавчих підстав загальної адміністративної відповідальності військовослужбовців свідчить про те, що вона настає на підставі:

1) ч. 1 ст. 15 «Відповідальність військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення адміністративних правопорушень» КУпАП, яка передбачає вичерпний перелік адміністративних проступків, за які військовослужбовці несуть відповідальність на загальних підставах. Йдеться про такі адміністративні проступки, як: порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарних норм,

правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового забороннього припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування у разі винесення термінового забороннього припису, порушення тиші у громадських місцях, неправомірне використання державного майна, незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, невжиття заходів щодо окремої ухвали суду, ухилення від виконання законних вимог прокурора, порушення законодавства про державну таємницю, порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію. При цьому слід звернути увагу на те, що законодавець, при формулюванні цього законодавчого положення, допустив порушення законодавчої техніки, перелічуючи адміністративні проступки без посилання на відповідні статті КУпАП, що створює певні труднощі у їхньому пошуку та реалізації;

2) Глави 13-А «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією» КУпАП (суб'єктом цих адміністративних правових заходів може бути фізична особа, уповноважена на виконання функцій держави, у т.ч. й військовослужбовець). При цьому слід звернути увагу на те, що адміністративні проступки, пов'язані з корупцією, суб'єктом яких є військовослужбовець, підлягають особливому контролю, підтвердженням чого є Інструкція з надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення, військові адміністративні правопорушення та адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, порушення військової дисципліни та їх облік у Міноборони України, Збройних Силах України (далі – ЗСУ) та Державній спеціальній службі транспорту [2]. При цьому слід звернути увагу на те, що відповідно до названої Інструкції особливому контролю підлягають тільки такі адміністративні проступки, як: пов'язані з корупцією; незаконний обіг наркотиків; дрібне хуліганство; стрільба зі зброї у невстановлених місцях; вживання алкоголю в громадських місцях; злісна непокора; публічні заклики до невиконання вимог правоохоронних органів.

По-третє: важливо зазначити, що назва «загальна адміністративна відповідальність військовослужбовців» не виключає наявності особливостей такої відповідальності, які, переважно, стосуються питання процедури притягнення військовослужбовців до такої відповідальності, зокрема:

1) відповідальність за вчинення адміністративних проступків, передбачених ч. 1 ст. 15 КУпАП і Главою 15-А «Адміністративні

правопорушення, пов'язані з корупцією», настає виключно за КУпАП: положення Дисциплінарного статуту ЗСУ [3] не застосовуються;

2) наявність санкцій, які не можуть бути застосованими до військовослужбовців: громадські роботи, виправні роботи, адміністративний арешт;

2) протоколи про адміністративні проступки складають:

військові посадові особи [а) посадові особи військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку ЗСУ щодо проступків, вчинених військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів – ч. 5 ст. 122, ст. 122-2, ч. 3 ст. 123, ст. 124, всі порушення правил дорожнього руху, вчинені особами (крім військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів), які керують транспортними засобами ЗСУ та інших військових формувань; б) посадові особи органів військового управління Військової служби правопорядку в ЗСУ щодо проступків, вчинених військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, а також працівниками ЗСУ під час виконання ними службових обов'язків – ст. 44, ч.ч. 2 і 3 ст. 123, ст.ст. 172-10–172-20, 173, 174, 178, 182, 184-1, 185, 185-7]. При цьому важливо зазначити, що командири не уповноважені складати протоколи про адміністративні проступки;

інші посадові особи залежно від проступку, тобто посадові особи: а) органів Нацполіції – щодо вчинення домашнього насильства за ст. 173-2 КУпАП; б) органів СБУ – щодо порушення законодавства про державну таємницю за ст. 212-2 КУпАП або незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації за ст. 195-5 КУпАП; в) секретар судового засідання – за невжиття заходів щодо окремої ухвали суду за ст. 185-2 КУпАП тощо;

3) справи про адміністративні проступки розглядає не тільки суд, але й інші суб'єкти залежно від проступку, зокрема:

військова інспекція безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку в ЗСУ, яка: а) розглядає справи про вчинені порушення правил дорожнього руху водіями військових транспортних засобів (військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів) або працівниками ЗСУ під час виконання ними службових обов'язків; б) самостійно, у разі вчинення проступків, передбачених ч.ч. 1, 4 і 5 ст. 121, ст. 121-1, ч.ч. 1, 2, 3, і 4 ст. 122, ч. 1 ст. 123, ст.ст. 124-1–126, ст. 132-1 КУпАП, накладає на перелічених вище осіб адміністративні стягнення лише у вигляді попередження; або в) передає до суду протоколи про вчинення проступків, за яких може бути накладено адміністративне стягнення у вигляді позбавлення права керування транспортним засобом;

органи санітарно-епідеміологічної служби, які: розглядають справи про адміністративні проступки, пов'язані з порушенням санітарних норм, передбачені ч. 5 ст. 41, ст. 42, ч. 2 ст. 44-3, ст.ст. 78, 80–83, 90-1, 95, 167, 168-1, 170 (коли вони є порушеннями санітарних норм), ст. 188-11 КУпАП;

органи рибоохорони, які розглядають справи про адміністративні проступки, пов'язані з порушенням правил рибальства та охорони рибних запасів, передбачені ст. 50, ч. 3 ст. 85, ст.ст. 86-1, 91-2, 188-5 КУпАП;

центральний орган виконавчої влади, що реалізує політику у сфері мисливського господарства, який розглядає справи про адміністративні проступки, пов'язані з порушенням правил ведення мисливського господарства і полювання, передбачені ст. 50, ч. 1 ст. 85, ст.ст. 91-2, 188-5 КУпАП, інші органи.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.

2. Про затвердження Інструкції з надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення, військові адміністративні правопорушення та адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, порушення військової дисципліни та їх облік у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту : наказ Міноборони України від 29.11.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/z1451-18#Text.

3. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-135

ПЕРЕГЛЯД ПОСТАНОВ СУДІВ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА НОВОВИЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ: МОЖЛИВІСТЬ ЗДІЙСНЕННЯ ЗА ВІДСУТНОСТІ ПРОЦЕДУРИ

Ердевдій Андрій Андрійович,
магістр права

Актуальність проблеми. Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), як відомо, не містить норм про перегляд постанов судів у справах про адміністративні правопорушення за нововиявленими обставинами. Втім, слід згадати, що в практиці ЄСПЛ обвинувачення особи у вчиненні адміністративного правопорушення прирівнюється до «кримінального обвинувачення». Суворість деяких санкцій норм КУпАП (наприклад, про штрафи у значному розмірі, громадські та виправні роботи, адміністративний арешт) є близькою до ступеня суворості кримінальних покарань. Тож постає питання, чи можливим є перегляд постанов, винесених за правилами КУпАП, за нововиявленими обставинами, в умовах, коли в КУпАП немає жодної норми, яка б регламентувала такий перегляд.

Метою дослідження є визначити, чи можливим є перегляд постанов судів у справах про адміністративні правопорушення за нововиявленими обставинами за відсутності в КУпАП процедури такого перегляду.

Під час пошуку в Єдиному державному реєстрі судових рішень постанов у справах про адміністративні правопорушення за ключовим словом «нововиявленими» реєстр знаходить більше тисячі судових рішень, що свідчить про значну кількість звернень з вимогами про перегляд винесених постанов. Далі було проаналізовано резолютивні частини 50 випадково відібраних постанов різних судів України, знайдених за цим ключовим словом. Статистичне опрацювання отриманих даних дало такі результати:

– 24 постановами – повернуто заяву через те, що КУпАП не містить процедури перегляду постанов за нововиявленими обставинами;

– 6 постановами – в прийнятті заяви (у відкритті провадження) відмовлено з тих же підстав;

– 3 постановами – залишено заяву без розгляду з тих же підстав;

– 4 постановами – відмовлено в задоволенні заяви (залишено заяву без задоволення) з тих же підстав;

– 1 постановою – залишено заяву без розгляду через те, що раніше вже було подано заяву з тих же підстав і у відкритті провадження за нею було відмовлено;

– 3 постановами – залишено заяву без руху через недоліки заяви;

– 1 постановою – відмовлено у відкритті провадження через те, що в заяві не наведено обставин, які заявник вважав нововиявленими;

– 1 постановою – відмовлено у відкритті провадження через те, що обставини, на які послався заявник, не є нововиявленими;

– 4 постановами – було відкрито провадження з перегляду постанов за нововиявленими обставинами;

– 1 постановою – заяву було повернуто на вимогу самого заявника;

– 1 постановою – заяву повернуто, оскільки постанова, яку необхідно переглянути, не набрала законної сили;

– 1 постановою – закрито провадження у зв'язку з відмовою від заяви.

Узагальнюючи отримані статистичні відомості, слід дійти висновку, що в 76 % досліджених випадків суди дійшли висновку про відсутність самої можливості перегляду постанов судів у справах про адміністративні правопорушення за нововиявленими обставинами. В деяких із цих постанов можна знайти посилання на ухвалу Верховного Суду від 15 жовтня 2019 року у справі № 51-4998ска19.

В зазначеній вище ухвалі містяться такі висновки: «нормами КУпАП не передбачена ні можливість касаційного оскарження постанови апеляційного суду у справі про адміністративне правопорушення, а ні можливість перегляду такої постанови Верховним Судом за нововиявленими обставинами. Так само нормами КПК не передбачено можливості перегляду за нововиявленими обставинами судових рішень у справах про адміністративні правопорушення. Більше того, за змістом ст. 463 КПК навіть у межах кримінальних проваджень заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку, а не до суду вищої інстанції. Посилання заявника на рішення Європейського суду з прав людини у справі «Швидка проти України» є недоречним, оскільки ця справа стосувалася порушення права заявниці на апеляційне оскарження постанови суду у справі про адміністративне правопорушення, гарантованого ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Однак ні в указаній статті, ні в указаній справі не йдеться про можливість оскарження постанов про накладення адміністративного стягнення до суду касаційної інстанції за нововиявленими обставинами» [1].

Отже, у згаданій справі Верховний Суд відмовив у відкритті провадження, перш за все і головним чином, через те, що заява надійшла до суду касаційної інстанції, а не до суду тієї інстанції, який першим

допустив помилку. При цьому Верховний Суд не зробив категоричного висновку щодо неможливості такого перегляду взагалі, якщо не брати до уваги той факт, що заява була помилково подана до суду касаційної інстанції.

Зі змісту проаналізованих вище постанов вбачається, що заявники наполягали на необхідності застосування аналогії закону і посилалися на положення КПК України, які унормовують розгляд подібних заяв. Відхиляючи доводи про аналогію, суди, серед іншого, посилалися на норму ч. 2 ст. 7 КУпАП, яка визначає, що провадження в справах про адміністративні правопорушення здійснюється на основі суворого додержання законності [2]. Водночас встановлено, що у справах про адміністративні правопорушення судами широко застосовується аналогія в питаннях розгляду заяв про відвід: так, в 10 з 10 випадково відібраних постанов, суди, констатуючи відсутність в КУпАП норм про відвід, застосовували за аналогією відповідні положення КПК України і розглядали відводи по суті. Отже, наявність у КУпАП статті 7, яка визначає зміст принципу законності, ще не означає заборони застосування норм КПК України за аналогією до справ про адміністративні правопорушення; більше того – така аналогія застосовується на практиці. Водночас, застосування аналогії теж має певні межі: так, вочевидь неможливо застосовувати у справах про адміністративні правопорушення за аналогією норми КПК України про запобіжні заходи, слідчі (розшукові) дії і негласні слідчі (розшукові) дії, арешт майна, адже таке широке застосування аналогії призвело б до грубого порушення прав людини. Але ж перегляд постанови за нововиявленими обставинами навряд чи може порушити права людини, навпаки – він спрямований на захист цих прав у разі судової помилки. Тож наразі немає переконливих доводів про абсолютну неможливість перегляду постанов судів у справах про адміністративні правопорушення за нововиявленими обставини, а та обставина, що такої процедури немає в КУпАП, як вже було виявлено (на прикладі відводів), – не свідчить про абсолютну неможливість такого перегляду.

У відповідності до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом [3]. Отже, принцип справедливості судочинства є основоположним для всіх його видів, і розгляд справ про адміністративне правопорушення не є винятком. З цього можна дійти висновку, що у разі якщо відкриваються раніше невідомі факти, які свідчать про помилковість висновку щодо вини особи у вчиненні адміністративного правопорушення, то така помилка має бути виправлена; в протилежному випадку судовий розгляд не відповідатиме

принципу справедливості, адже особа, яка виявила цю раніше невідому їй і суду обставину, не матиме змогу поновити свої права лише через відсутність в КУпАП ефективного засобу юридичного захисту.

Верховний Суд в пунктах 8-9 постанови від 16 лютого 2021 року у справі № 263/10894/2020 зазначив, що «у нормах КУпАП чітко не деталізовано обов`язки осіб, які беруть участь урозгляді справ про адміністративні правопорушення. Разом із тим, відповідно до усталеної судової практики, яка ґрунтується на системному аналізі міжнародних актів з урахуванням рішень Конституційного Суду України, суди в певних випадках вправі застосовувати принцип аналогії закону. У цьому випадку найбільш близьким до адміністративно-деліктної галузі права є кримінальне процесуальне законодавство» [4]. Отже, можливість застосування приписів КПК України на підставі аналогії закону до процедури провадження у справах про адміністративні правопорушення – визнана і підтверджена Верховним Судом, висновки якого є обов'язковими для врахування судами нижчих інстанцій.

Важливими з точки зору підтвердження самої можливості звернення до суду із заявою про перегляд постанови, винесеної за правилами КУпАП, за нововиявленими обставинами, є висновки, наведені, зокрема, в постанові Житомирського апеляційного суду від 08 червня 2023 року у справі № 279/1106/22. За обставинами цієї справи, суд першої інстанції відмовив у прийнятті заяви про перегляд постанови за нововиявленими обставинами. Проте апеляційний суд дійшов протилежних висновків. Він зазначив, що «оскільки Кодексом про адміністративні правопорушення взагалі не передбачений перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, не передбачена процесуальна можливість ухвалити судове рішення про відмову у відкритті провадження за заявою про перегляд за нововиявленими обставинами, в разі коли заява подається про перегляд судового рішення про притягнення особи до відповідальності. При подачі такої заяви, суд може або повернути заяву, якщо вона не відповідає вимогам ст. 362 КПК або задовольнити її чи відмовити в задоволенні заяви про перегляд за нововиявленими обставинами» [5]. Така позиція не є поодинокою, в якості прикладу можна навести також постанову Київського апеляційного суду від 24 травня 2021 року у справі № 753/1807/21, в якій викладені аналогічні висновки [6].

Таким чином, перегляд постанов судів у справах про адміністративні правопорушення за нововиявленими обставинами – є можливим навіть в нинішніх умовах, коли процедура цього перегляду і сама його можливість не визначені в КУпАП. Для цього є доцільним застосовувати положення глави 34 КПК України за аналогією закону, враховуючи при

цьому ключові відмінності між кримінальним процесом і провадженням у справах про адміністративні правопорушення.

Висновок. Визначено, що навіть за відсутності в КУпАП процедури перегляду постанов судів у справах про адміністративні правопорушення за нововиявленими обставинами, такий перегляд є можливим із застосуванням положень глави 34 КПК України на підставі аналогії закону.

Література:

1. Ухвала Верховного Суду від 15 жовтня 2019 року у справі № 51-4998ска19 про відмову у відкритті провадження за заявою про перегляд за нововиявленими обставинами постанови. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84975910.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n17.

4. Постанова Верховного Суду від 16 лютого 2021 року у справі № 263/10894/2020 про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 185-3 КУпАП. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94974180.

5. Постанова Житомирського апеляційного суду від 08 червня 2023 року у справі № 279/1106/22 про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 130 КУпАП. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111425394.

6. Постанова Київського апеляційного суду від 24 травня 2021 року у справі № 753/1807/21 про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 130 КУпАП. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97196885.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-136

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ МІЖ РОБОТОЮ ТА ОСОБИСТИМ ЖИТТЯМ ПРАЦІВНИКІВ

Гринь Дмитро Володимирович,
доктор філософії з права

У сучасному світі, де темп життя постійно зростає, а вимоги до професійної діяльності стають дедалі складнішими, питання гармонійного поєднання роботи та особистих обов'язків набуває особливої важливості.

Зміни в соціально-демографічній структурі суспільства, такі як зростання кількості жінок на ринку праці та старіння населення, а також технологічний прогрес, суттєво впливають на наші очікування та потреби від роботи. Багато з нас стикаються з необхідністю поєднувати професійні обов'язки з особистими потребами, що може призводити до стресу, виснаження та втрати мотивації.

Особливо гостро ці питання постають у контексті нових поколінь працівників, які прагнуть досягти балансу між роботою та особистим життям. Вони все частіше віддають перевагу умовам праці, які дозволяють їм гармонійно поєднувати професійні обов'язки з особистими інтересами та сімейними зобов'язаннями.

В Україні питання забезпечення балансу між роботою та особистим життям є важливою, але недостатньо дослідженою темою. Наукові дослідження в цій галузі здебільшого спираються на зарубіжний досвід, однак вітчизняні вчені також роблять значні внески в розуміння цієї проблематики.

Тож, паралельно з соціально-демографічними та культурними змінами, згаданими вище, треба говорити і про зростаюче протистояння між організаціями та працівниками щодо гнучкості, це у своєму дослідженні зазначає Poelmans та Caligiur. У той час як організації вимагають від працівників більшої гнучкості, що вимагає довшого робочого дня і більшої мобільності, щоб витримати зростаючу конкуренцію, працівники вимагають від організацій гнучкості в плані графіка і місця роботи, щоб краще відповідати їхнім життєвим потребам. Ініціативи щодо поєднання роботи та особистого життя, які надають працівникам гнучкість, набувають все більшого поширення. Однак, чи можуть ці ініціативи успішно задовольнити потреби як працівника, так і організації - питання, яке залишається без відповіді [1].

Надомна робота - це практика поєднання роботи та особистого життя, яка значно поширилася за останнє десятиліття завдяки технологіям, що

дозволяють працівникам виконувати свою роботу з дому (поза офісом) у робочий час. Хоча відсоток працівників, які працюють з дому, є значним, одне з питань, на яке досі немає остаточної відповіді, полягає в тому, чи є надомна робота корисною чи шкідливою для людей та організації. Враховуючи, що в українському законодавстві не так давно з'явилося розмежування надомної та дистанційної роботи, особливий моніторинг щодо задоволеності працівників від такого виду роботи не ведеться, тому спираємося на зарубіжний досвід.

Важливо зауважити, що з часом працівники можуть сприймати домашню роботу як «право», а не перевагу, і, як наслідок, не робити внесок в організацію, як того очікує їхній роботодавець. Узгодження організаційної культури та клімату є важливим, оскільки це може вплинути на ефективність роботи організації.

Академічне вивчення взаємозв'язку між роботою та особистим життям розпочалося наприкінці 1970-х років у США, коли відбулися демографічні зміни в робочій силі (зросла кількість працюючих жінок, батьків, які працюють на двох роботах, та одиноких батьків) і, як наслідок, зросла стурбованість добробутом та якістю життя працівників [2]. Хоча існує і інша думка, що фактичний термін «баланс між працею та життям» вперше з'явився у Великобританії у 60–80-х роках, як планка в жіночому визвольному русі. Оскільки процес активного долучення жінок до робочої сили створював багато проблем для їх сімейних обов'язків, які нікуди не поділись. І для задоволення даних потреб під активним впливом профспілок, які набирали популярність в той час, роботодавці активно змінювали свої погляди [3].

Також серед інших факторів, що сприяють зростанню інтересу до питань, пов'язаних з роботою та особистим життям, які зазвичай згадуються в дослідницькій літературі, є технологічні зміни та глобалізація, які потенційно спричиняють більший конфлікт між роботою та особистим життям і стрес серед працівників.

Треба зауважити, що конфлікт між роботою та особистим життям може посилитися, оскільки технологічний прогрес сприяє розмиванню меж між роботою та особистим життям. Повсюдна присутність комп'ютерів, мобільних телефонів та інших досягнень у сфері інформаційно-комунікаційних технологій сприяла тому, що певну роботу можна виконувати цілодобово, практично з будь-якого місця і за підтримки організаційної культури «завжди увімкненої» [4]. Це може призвести до збільшення тривалості робочого дня та інтенсифікації роботи, що скорочує особистий/сімейний час. Однак технологічний прогрес також може дозволити працівникам успішно балансувати між роботою та особистим життям. Крім того, глобальна конкуренція може чинити тиск на організації, змушуючи їх вимагати від працівників

більшої гнучкості та більшої тривалості робочого часу, а отже, посилювати конфлікт між роботою та особистим життям.

Таким чином, баланс між роботою та особистим життям є ключовим фактором для підтримання здоров'я, продуктивності та задоволеності працівників. Вивчення цієї проблематики в Україні є недостатньо розвиненим, проте існує значний потенціал для подальших досліджень. Зарубіжний досвід показує, що ефективне управління робочим часом і зосередженість на рівновазі між професійною та приватною сферами сприяють підвищенню якості життя та продуктивності працівників. В Україні необхідно проводити ґрунтовне дослідження щодо порушеної проблеми, оскільки вона має значне як соціальне, так і економічне значення.

Література:

1. Poelmans, & Caligiuri. Harmonizing work, family, and personal life: From policy to practice. Cambridge: Cambridge University Press. 2008.

2. T. Lappegård, F. Goldscheider, E.Bernhardt Work–Life Balance: History, Determinants, and Consequences of New Breadwinning Models in the Industrialized World. Demographic research. 2017. Vol. 37, no. 26, pp. 853–866. URL: https://www.demographic-research.org/volumes/vol37/26/37-26.pdf.

3. Major, Germano, Jones, Burke, & Westman. The changing nature of work and its impact on the work-home interface. In F. Jones, R. J. Burke, & M. Westman (Eds.), WorkLife Balance: A Psychological Perspective. New York: Psychology. 2006. pp. 13-38.

4. McMillan, Morris, & Atchley. Constructs of the work/life interface: A synthesis of the literature and introduction of the concept of work/life harmony. Human Resource Development Review. 2011. № 10(1). pp. 6-25.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-137

ПРИНЦИПИ УЧАСТІ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СИСТЕМИ ПЕРЕХОДУ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Москвич Віталій Степанович,
здобувач Закладу вищої освіти
«Міжнародний університет бізнесу і права»
м. Херсон, Україна

В умовах євроінтеграції та розбудови в Україні громадянського суспільства зростає роль громадськості, яка усе активніше залучається владою до процесів державного управління та місцевого самоврядування. Потенціал громадянського суспільства дуже тривалий час був недооцінений, і тільки після 2014 року починаються позитивні зрушення. Виявилося, що громадські об'єднання самостійно або у співпраці з міжнародними інституціями здатні не просто впливати на державну політику та розвиток територіальних громад. Вони мають достатньо потужний експертно-аналітичний потенціал, який сьогодні використовується на етапі нормотворчості та практичної реалізації окремих проєктів влади та громад.

Не стала виключенням і система переходу від військової служби до цивільного життя, в рамках якої громадськості відведена чи не ключова роль. Вона позиціонується як партнер держави та територіальних громад, а також як рушійна сила, яка здатна реально змінити ситуацію щодо реінтеграції ветеранів війни. Сьогодні участь громадськості в цій сфері достатньо масштабна та охоплює увесь комплекс питань, які є актуальними для учасників системи переходу (від надання правової допомоги до пошуку донорів для фінансування окремих ветеранських проєктів). Основоположним документом в цій сфері є Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, в якій констатовано, що громадське середовище гнучко реагує на зміну суспільних потреб унаслідок дії внутрішніх і зовнішніх чинників, зокрема через збільшення кількості громадських організацій, які орієнтовані на вирішення проблемних питань ветеранів війни з числа учасників АТО та ООС [1].

У наукових колах роль громадянського суспільства у формуванні державної політики розглядається достатньо активно. Так, О. М. Чальцева наголошує, що формування нової моделі публічної політики в Україні по траєкторії «знизу–вгору» (інститутами громадянського суспільства) проходить у відповідності з глобальними

тенденціями змін інститутів і практик взаємодій акторів політичних процесів, але має суттєві особливості і труднощі. Унікальність українського варіанту полягає в тому, що громадянське суспільство швидше і результативніше інституціоналізується як публічний актор, ніж держава, яка не «встигає» інституціонально підлаштуватися під зміни і в силу обмеженості традицією попередньої управлінської моделі гальмує участь громадського сектору в політичному житті, створюючи імітаційні практики публічності [2, с. 106].

Доволі змістовною є наступна теза Г. Лачихиної та М. Джигун: формування громадянського суспільства узгоджується з проблемою вдосконалення держави, піднесення ролі права і закону. Якості громадянського суспільства закладені в будь-якій суспільній системі але можуть мати різний ступінь розвитку [3, с. 52]. І. Слюсарчук та О. Мітенко справедливо зазначають, що суспільство може лише тоді вважатися по-справжньому громадянським та ефективно взаємодіяти з органами державної влади, коли в ньому розвинена мережа громадських організацій, адже саме тоді змінюється тип політичної культури, формуються конкретні цілі та шляхи їх досягнення, налагоджується діалог з державними органами та зростає рівень громадянської свідомості населення, без якої існування громадянського суспільства неможливе [4, с. 195].

В проєкті Стратегії переходу від військової служби до цивільного життя зазначено, що суспільна та економічна реінтеграція передбачає можливість учасників системи переходу задовольнити свої власні матеріальні, духовні потреби та зробити внесок у відновлення та розвиток територіальної громади, до якої вони реінтегруються. При цьому, потенціал громадськості, з огляду на задачі стратегії, включає два взаємопов'язаних компоненти реалізації: розроблення органами місцевого самоврядування відповідних програм реінтеграції учасників системи переходу; активну позицію учасників системи переходу щодо участі у заходах, необхідних для їх ефективної суспільної реінтеграції [5]. Звідси випливає необхідність візуалізації та детального аналізу принципів участі громадськості в означеній системі.

Пропонуємо під принципами участі інститутів громадянського суспільства у забезпеченні системи переходу від військової служби до цивільного життя розуміти сукупність вихідних ідей, покладених в основу співпраці влади та громадськості в сфері реінтеграції ветеранів війни і членів їхніх сімей до умов цивільного життя, які є формалізованими, і визначають базові підходи до залучення учасників системи переходу в ці процеси. Зазначимо, що вказані принципи є універсальними та застосовуються як на рівні окремих територіальних громад, так і на загальнодержавному рівні. Ці принципи також

корелюються з організаційно-правовими формами, які реалізуються в рамках системи переходу від військової служби до цивільного життя. До числа принципів взаємодії інститутів громадянського суспільства з владою в рамках системи переходу пропонуємо віднести:

– активна позиція учасників системи переходу (ветерани війни та члени їхніх сімей повинні стати ініціаторами більшості заходів в рамках системи переходу та власними зусиллями адвокувати свої потреби на державному та міжнародному рівнях);

– координованість дій влади і громадськості (усі заходи та форми діяльності в рамках системи переходу мають бути узгоджені з громадськістю, яка безпосередньо прийматиме участь їхній реалізації);

– формалізованість співпраці та участі (усі форми залучення громадськості до системи переходу мають бути чітко регламентовані на рівні законодавчих та підзаконних актів, і відповідати основоположним засадам виконавчо-розпорядчої діяльності);

– збалансування інтересів влади та громадськості (пріоритети участі громадськості в системі переходу мають корелюватися з баченням владою стратегічних пріоритетів розвитку означеної системи);

– обопільна відповідальність за результат (громадськість на рівні з владою повинна нести відповідальність за прорахунки в процесі розбудови та подальшого функціонування системи);

– наділення громадськості максимальною функціональністю (результат залучення громадськості до системи переходу напряму залежить від рівня її функціональності, яка визначається спектром прав та можливостей);

– продуктивне використання потенціалу громадянського суспільства (влада повинна максимально використати потенціал громадськості в різних сферах діяльності, які передбачені системою переходу);

– можливість громадськості впливати на процес формування та функціонування системи переходу (громадські організації повинна мати реальні інструменти впливу на владу як на етапі розбудови системи переходу, так і впродовж усього періоду її функціонування);

– контроль та підзвітність (полягають у можливості обопільного контролю та самоконтролю інституцій, які будуть задіяні в рамках системи переходу);

– довіра та делегування (мова йде про повноцінне партнерство, яке вимагає зміну парадигми відносин «влада–суспільство», яка існувала в Україні впродовж достатньо тривалого часу).

Завершуючи зазначимо, що систематизовані принципи мають наступні особливості: вони є взаємообумовленими та взаємоузгодженими по відношенню до самої системи переходу; вони наділені фундаментальністю та цілеспрямованістю по відношенню до

правового статусу учасників системи переходу; вони набувають сенсу виключно за умов комплексної реалізації на етапі залучення громадськості до системи переходу; вони є відносно самостійними засадами, індивідуальність яких обумовлена специфічними завданнями системи переходу.

Література:

1. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України від 07 вересня 2021 р. № 487/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021. № 24. стор. 104. стаття 1099.

2. Чальцева О. М. Роль громадянського суспільства у проєктуванні публічної політики в Україні. *Вісник ДонНУ імені Василя Стуса*. 2020. № 8. С. 102–107.

3. Лачихіна Г. Джигун М. Роль громадянського суспільства та медіа у формуванні політичного порядку денного. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова*. 2023. № 14. С. 45–54.

4. Слюсарчук І., Мітенко О. Роль громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 195–200.

5. Стратегія формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року. URL: https://mva.gov.ua/ua/npa/proyekt-rozporyadzhennya-kabinetu-ministriv-ukrayini-pro-shvalennya-strategiyi-formuvannya-sistemi-perehodu-vid-vijskovoyi-sluzhbi-do-civilnogo-zhittya-na-period-2032-roku

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-138

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ НЕВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Сериков Олексій Анатолійович
здобувач Науково-дослідного інституту публічного права,
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0009-0001-8548-765X

Аналіз структури механізму забезпечення контролю за обігом вогнепальної зброї невійськового призначення територіальними органами Національної поліції України, не представляється можливим

без аналізу його центрального елементу, в якості якого виступають адміністративні правовідносини.

Визначальна роль адміністративних правовідносин в структурі зазначеного механізму, передовсім, обумовлюється їх «осучасненням», коли адміністративні правовідносини сприймаються багатьма теоретиками адміністративного права не як відносини влади-підпорядкування, а перш за все як діяльність органів публічного адміністрування щодо надання адміністративних послуг їх запитувачам – фізичним та юридичним особам.

Саме такий складний для усвідомлення та багатогранний характер адміністративних правовідносин має місце у сфері контролю територіальних органів Національної поліції за обігом зброї, оскільки контрольна функція в діяльності посадових осіб проявляється не тільки й, навіть, не стільки у реалізації так званих «класичних» контрольних методів, таких як перевірки та інспектування, скільки у наданні адміністративних послуг, пов'язаних із оформленням та видачею дозволів на право користування різними видами зброї та боєприпасів.

Таким чином, з'ясуванню особливостей адміністративних правовідносин у сфері контролю за обігом вогнепальної зброї невійськового призначення територіальними органами Національної поліції України, має передувати усвідомлення змісту досліджуваного правового явища на теоретичному рівні.

Теоретиками адміністративно-правової науки сформовано усталений підхід, відповідно до якого система адміністративних правовідносин має трирівневу структуру, яка включає такі компоненти, як сфера застосування, суб'єкти, наділені державно-владними повноваженнями, а також сукупність правових актів, націлених на регулювання адміністративно-правових відносин.

Зокрема, Ю.П. Битяк притримуючись вищевказаної гіпотези, зазначає, що адміністративно-правові відносини являють собою врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини у сфері державного управління, учасники яких є носіями прав та обов'язків, урегульованих нормами адміністративного права [1, с. 40].

Більш вузький підхід до розуміння адміністративно-правових відносин використовує І.П. Голосніченко, який переконаний, що досліджувана правова категорія являє собою систему прав та обов'язків органів державної виконавчої влади, посадових осіб і службовців, громадян та інших суб'єктів [2, с. 9]. Зазначена позиція виглядає дискусійною, оскільки вчений не визначає серед структурних елементів адміністративно-правових відносин нормативно-правові акти та сферу публічного управління, яка слугує об'єктом їхнього регулювання.

Варто навести висновки й тих науковців, які вкладають у адміністративно-правові відносини більш широкий зміст. До їх числа, на нашу думку, відносяться В.К. Колпаков, Т.О. Коломоєць, Е.О. Шевченко та А.В. Макаренко.

Зокрема, В.К. Колпаков влучно висловлюється стосовно сформованої останнім часом в науці адміністративного права тенденції щодо розширення поняття адміністративно-правових відносин з причини їх виходу за межі державного управління [3, с. 101]. Відтак, можемо зробити висновок, що мета реалізації адміністративних правовідносин полягає не тільки зі здійсненням функцій державного управління органами публічного адміністрування та діяльністю, яка слугує їх змістовним наповненням, але, насамперед, із сприянням виконавчої влади в реалізації прав громадян в адміністративно-правовій сфері суспільних відносин.

Зазначений висновок проявляється й у широкому підході до розуміння адміністративно-правових відносин, який висловлює Т.О. Коломоєць, визначаючи останні в якості суспільних відносин, урегульованих нормами адміністративного права, суб'єкти яких наділені правами та обов'язками у сфері забезпечення органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб [4, с. 43-44].

Адміністративно-правові відносини, - твердить Е.О. Шевченко під час розкриття широкого підходу щодо визначення останніх, - виникають у сфері публічного управління (державного й самоврядного), між органами державного управління та іншими суб'єктами адміністративного права з реалізації їхніх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, що здійснюються в особливому правовому режимі забезпечення їх законності з боку держави» [5, с. 119].

А.В. Макаренко переконаний, що досліджуване правове явище являє собою урегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, у яких їхні сторони (суб'єкти) взаємопов'язані та взаємодіють унаслідок здійснення суб'єктивних прав й обов'язків, встановлених і гарантованих відповідними адміністративно-правовими нормами [6, с. 44].

Таким чином, спираючись на висловлені твердження щодо змісту адміністративних правовідносин можна зробити висновок про існування широкого та вузького підходу до їх розуміння у сфері контролю за обігом вогнепальної зброї невійськового призначення територіальними органами Національної поліції.

Вузький підхід щодо змісту досліджуваних правовідносин, передовсім, пов'язаний із їх розумінням в якості виконавчо-розпорядчої

діяльності уповноважених підрозділів Національної поліції у сфері контролю за обігом зброї. При цьому, їх характерною особливістю слугує вертикальна побудова, тобто – це класичний варіант адміністративних правовідносин влади-підпорядкування, які проявляються у реалізації посадовими особами уповноважених підрозділів поліції у сфері контролю за обігом зброї таких форм контролю, як обстеження, перевірки, інспектування, погодження, здійснення профілактичних заходів, притягнення порушників правил дозвільної системи до адміністративної відповідальності, і т.д.

Література:

1. Адміністративне право України : підручник / за ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2000. 520 с.
2. Голосніченко І. П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття). Київ : МАУП, 1998. 52 с.
3. Колпаков В. К. Адміністративно-правові відносини: поняття і види. Юридичний науковий електронний журнал. 2013. № 1. С. 102-104.
4. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: / Т.О. Коломоєць. К.: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
5. Шевченко Е. О. Визначення поняття адміністративно-правових відносин з урахуванням пріоритетного значення та ролі в них суб'єкта адміністративного права (на прикладі адміністративного суду). Форум права. 2011. № 1. С. 116-122.
6. Макаренко А. В. Адміністративне право: навч.-метод. посіб. Київ : КНЕУ, 2008. 264 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-139

ЮРИДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПУ ДОБРОЧЕСНОСТІ В СИСТЕМІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Попов Ігор Володимирович
здобувач кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна

Публічна служба як соціальний та правовий інститут беззаперечно потребує зовнішнього врегулювання та впливу, що пояснюється природою та призначенням самої публічної служби в системі державно-суспільних відносин. Одним із способів зовнішнього врегулювання є визнання і нормативне закріплення системи засад функціонування та діяльності публічної служби, однією з яких є принцип доброчесності.

Результати наукових досліджень відображають різні підходи до визначення принципу доброчесності. Наприклад, Н. Сорокіна вважає, що доброчесність потрібно визнати сутнісною ознакою сучасної публічної служби, оскільки чим вище розвинуте в публічного службовця почуття особистої та службової гідності, чим більше він дорожить своєю професійною честю, тим більш значуща його соціальна цінність для суспільства. Авторкою також з'ясовано, що високий рівень доброчесності публічних службовців необхідно забезпечити шляхом піднесення вимоги доброчесності публічної влади до рівня принципу її організації та здійснення і закріпити у Конституції та законах України та реалізувати у відповідних їм підзаконних нормативно-правових актах [1].

Інший дослідник - Писанець В. А., який розглядав доброчесність в системі функціонування правоохоронних органів, сформував концепцію меж змісту принципу доброчесності, що полягає у недопущенні буквального його тлумачення, а важливості широкого підходу, який не встановлює межі доброчесності лише вчиненням аморального чи неетичного вчинку, а позбавляє вичерпного переліку вчинків, оскільки завдання шкоди діями посадовців може бути спричинено чисельною кількістю індивідуальних проявів, серед яких і корупційні дії, при цьому автор визнає, що об'єкт негативних наслідків тільки один – публічні цінності та публічний інтерес [2, с. 4].

Галай В. О. пропонує розглядати доброчесність в системі публічної служби як принцип, завдяки якому публічні службовці, за наявності особистих моральних якостей, повинні дотримуватися етичних норм та

сприяти превалюванню публічного інтересу над приватним і недопущенню порушення інформаційної конфіденційності конфлікту інтересів при виконанні функцій держави та місцевого самоврядування [3, с. 9].

З наведеного слідує, що доброчесність слід відносити до внутрішньоорганізаційних, морально-етичних принципів функціонування публічної служби, який до того ж нерозривно пов'язаний з особою – публічним службовцем і не може бути реалізований ізольовано. Зазначене впливає на стан нормативного забезпечення дотримання принципу доброчесності, який на сьогодні потребує глибоких трансформацій та вдосконалення. В даному контексті слід зазначити, що на сьогодні єдиним нормативно-правовим актом обов'язкового характеру залишається Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII, положенням статті 4 визначає принципи її функціонування. Даним законом принцип доброчесності тлумачиться як спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень [4]. Законом України «Про Вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 № 2447-VIII значення доброчесності тлумачиться як сукупність таких категорій, як мораль, чесність, непідкупність [5], до того ж даний закон пов'язує доброчесність із необхідністю дотримання вимог антикорупційного законодавства. Дещо по-іншому викладено позицію стосовно тлумачення доброчесності в положенні Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII, положенням статті 8-1 якого передбачено, що кандидат на посаду заступника Генерального прокурора - керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, його першого заступника або заступника вважається таким, що відповідає критерію доброчесності, якщо є незалежним, чесним, неупередженим, непідкупним, сумлінним, дотримується етичних норм та демонструє бездоганну поведінку у професійній діяльності та особистому житті, а також стосовно якого немає сумнівів щодо законності джерел походження майна, відповідності рівня життя кандидата та членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата його статусу [6], тобто у даному випадку морально-етична складова даного принципу поєднується із визнанням необхідності дотримання антикорупційних вимог.

Таким чином, аналізуючи зміст та нормативне закріплення принципу доброчесності, дана засада трансформувалася з моральної характеристики особи публічного службовця у нормативну основу та умову функціонування сучасної публічної служби. Морально-етична ознака набула ролі складника антикорупційного механізму у системі

діяльності публічної служби. Проте, слід відзначити відсутній на сьогодні єдиний підхід до визначення доброчесності, що негативно впливає на розуміння її меж та створює об'єктивні перешкоди у правозастосуванні при порушенні публічними службовцями даного принципу.

Література:

1. Сорокіна Н. Доброчесність як необхідний морально-етичний складник діяльності публічного службовця. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2017. № 5 (27). С. 39-42.

2. Писанець В. А. Адміністративно-правове зебезпечення доброчесності працівників правоохоронних органів України : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07. Тернопіль : ТНЕУ, 2020. 201 с.

3. Галай В. О. Сучасна концепція принципів публічної служби в адміністративному праві України: автореф. дис. … д. ю. н. : 12.00.07. Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2020. 42 с.

4. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР).* 2016. № 4. Ст. 43.

5. Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР).* 2018. № 24. Ст. 212.

6. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР).* 2015. № 2-3. Ст. 12.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-140

ПРИНЦИПИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Шира Олександр Володимирович
здобувач кафедри адміністративного, кримінального права і процесу
Міжнародний університет бізнесу і права
м. Херсон, Україна

Принципи адвокатської діяльності є основоположними правилами професійної поведінки, якими повинен керуватися кожен адвокат незалежно від виду його діяльності.

Фундаментальні принципи адвокатської діяльності визначені в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Так, згідно із ч. 1 ст. 4 вказаного закону «адвокатська діяльність здійснюється на

принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів» [1].

Частина друга ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» фактично закріплює принцип екстериторіальності діяльності адвоката – «адвокат України здійснює адвокатську діяльність на всій території України та за її межами, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або законодавством іноземної держави».

Слід зазначити, що наведений перелік принципів адвокатської діяльності не є вичерпним, адже адвокат є перш за все професійним юристом, який повинен керуватися в своїй роботі основоположними принципами права.

Крім того, принципи адвокатської діяльності містяться в Правилах адвокатської етики, затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року, зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15 лютого 2019 року.

Так, згідно Розділу ІІ Правил адвокатської етики, до основних принципів адвокатської етики відносяться: незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності, дотримання законності, пріоритет інтересів клієнта, неприпустимість конфлікту інтересів, конфіденційність, компетентність та добросовісність, повага до адвокатської професії, чесність та добропорядна репутація. До прикладу – адвокату заборонено робити завідомо неправдиві заяви стосовно суті доручення, фактичних обставин, що мають до нього відношення, їх правової оцінки, прав і обов'язків адвоката, клієнта, а також обсягу своїх повноважень щодо представництва інтересів клієнта (ч. 2 ст. 12-1 Правил адвокатської етики) [2].

Закон «Про адвокатуру» Республіки Польща (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») від 26 травня 1982 року не містить окремого переліку принципів адвокатської діяльності, проте вони випливають, зокрема, з тексту присяги адвоката. Так, згідно зі ст. 5 Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща, адвокат перед початком виконання професійних обов'язків складає в присутності декана присягу наступного змісту: «Урочисто присягаю у своїй праці адвоката старатися зі всіх сил до охорони прав і свобод громадянина та зміцнення правового порядку Республіки Польща, виконувати свої обов'язки професійно, сумлінно і згідно із законом, зберігати професійну таємницю, а у своїй діяльності керуватися засадами гідності, чесності і суспільної справедливості» [3].

Крім того, у відповідності до ст.ст. 6.1.-6.3. Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща, «адвокат зобов'язаний зберігати у таємниці усе, про що довідався у зв'язку із наданням правової допомоги. Обов'язок

зберігання професійної таємниці не може бути обмеженим у часі. Адвоката не можна звільнити від обов'язку зберігання професійної таємниці щодо фактів, про які він дізнався надаючи правову допомогу або провадячи справу» [3].

Також, згідно ст. ст. 8.1.-8.2. Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща, адвокат при виконанні професійних обов'язків користується свободою слова і писання у межах, окреслених перед адвокатурою і приписами права. Особа, яка зловживає цією свободою, що проявляється у переслідуванні через приватну зневагу або у зневажливій сторони, її помічника або захисника, куратора, свідка, експерта або перекладача, підлягає дисциплінарному стягненню.

Таким чином, в Республіці Польща адвокати повинні керуватися в своїй діяльності загальновизнаними загальними принципами права та спеціальними принципами, притаманними саме адвокатській діяльності, серед яких – принцип конфіденційності (збереження адвокатської таємниці).

Враховуючи вищевикладене, до принципів адвокатської діяльності, якими мають керуватися адвокати як в Україні, так і в Республіці Польща та в інших цивілізованих країнах, слід віднести: принцип рівності всіх перед законом та судом, принципи верховенства права та законності, принципи гуманізму, доброчесності та справедливості у професії адвоката, принцип монополії адвокатської професії у визначених законом сферах правозахисної та представницької діяльності, принцип свободи вибору форм та методів адвокатської діяльності, принцип незалежності адвоката в процесі здійснення професійної діяльності, принципи збереження конфіденційності отриманої від клієнта інформації (адвокатської таємниці) та пріоритетності інтересів клієнта, принципи субординації та координації у взаємодії з органами публічної адміністрації та іншими суб'єктами правозахисної діяльності, принцип персональної відповідальності адвоката за дотримання правил професійної етики та норм чинного законодавства.

Принцип верховенства права є ключовим для адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу і включає в себе три принципи – принцип верховенства прав і свобод людини над інтересами держави, принцип верховенства ратифікованих (визнаних Україною) норм міжнародного права над нормами національного законодавства, а також принцип верховенства норм Конституції України над нормами законів та підзаконних нормативно-правових актів (принцип конституціоналізму).

Перспектива подальшого дослідження даної тематики обумовлена необхідністю детального порівняльно-правового дослідження прав та

обов'язків адвоката в Республіці Польща та в Україні з метою формулювання пропозицій щодо удосконалення чинного національного законодавства.

Література:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року. № 5076-VI. Дата оновлення: 03.08.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17

2. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017, зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15.02.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text

3. Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19820160124/U/D19820124Lj.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-141

РИЗИК УСКЛАДНЕННЯ ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ ЧИ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНОГО ПРАВА ЯК ПІДСТАВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПОЗОВУ, ТА ЙОГО ТЛУМАЧЕННЯ СУДАМИ

Куклишин Артур Михайлович

Актуальність проблеми. Ефективний захист прав, свобод та інтересів в публічних правовідносинах є функцією адміністративної юстиції. Водночас, досягнення цієї функції можливе лише тоді, коли остаточне судове рішення, в разі повного або часткового задоволення позову, можна буде виконати. Якщо ж до моменту набрання цим судовим рішенням законної сили настануть обставини, які виключать можливість захисту порушених прав, то результат розгляду адміністративної справи стає фактично «рішенням заради рішення». Механізм забезпечення позову в адміністративному судочинстві, як справедливо стверджує Т. Тур, сприяє повноцінній реалізації права суб'єктів, безпосередньо задіяних у публічних правовідносинах, на судовий захист від протиправних дій і рішень, прийнятих публічною владою та її посадовими особами, на здійснення повноцінного і ефективного захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб [1, с. 171]. Застосування забезпечувальних заходів, як

вказує В. Сьоміна, дає реальну можливість здійснити судовий захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин шляхом практичного виконання прийнятих судом рішень [2, с. 111]. Отже, дослідження підстав забезпечення позову є актуальним напрямком розвитку науки адміністративного права.

Метою дослідження є встановити, які саме обставини визнаються (не визнаються) судами як такі, що свідчать про ризик ускладнення виконання рішення суду (чи захисту порушеного права) як підставу забезпечення адміністративного позову, з'ясувати стандарт доказування цієї підстави та запропонувати шляхи вдосконалення нормативної бази, яка визначає порядок доказування в контексті питання забезпечення адміністративного позову.

Норма ч. 2 ст. 150 КАС України визначає дві підстави вжиття заходів забезпечення позову. Вона допускає забезпечення позову, якщо: 1) невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду; або 2) очевидними є ознаки протиправності рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, та порушення прав, свобод або інтересів особи, яка звернулася до суду, таким рішенням, дією або бездіяльністю [3]. Тож нижче проаналізуємо судову практику щодо першої підстави, адже саме перша підстава є об'єктом дослідження.

В якості одного з прикладів слід звернути увагу на спори про визнання протиправними рішень органів ДПС України про віднесення платників податків до ризикових. Відомо, що таке рішення призводить до зупинення реєстрації податкових накладних такого платника і до необхідності щоразу доводити реальність операції по кожній податковій накладній, і більше того – збільшує ризик відмови в реєстрації податкової накладної (а на практиці нерідко трапляються випадки, коли платнику, віднесеному до «ризикових», відмовляють в реєстрації всіх його податкових накладних). В цих умовах у багатьох платників, віднесених до ризикових, виникає потреба ініціювати вжиття заходу забезпечення позову у вигляді зупинення дії рішення про ризиковість. Однак практика Верховного Суду фактично унеможливлює вжиття такого заходу забезпечення. Як зазначив Верховний Суд в постанові від 12 березня 2021 року у справі № 140/10203/20, за позивачем залишається право належними документами довести реальність здійснення фінансово-господарських операцій у межах своєї господарської діяльності, та у разі повноти документів по даних операціях, подальшого прийняття позитивного рішення про реєстрацію податкових

накладних/розрахунків коригування. Та обставина, що надання додаткових документів та пояснень у кожному конкретному випадку вимагає значного часу та зусиль, не може сприйматися як визначена законом підстава для забезпечення позову [4]. Отже, саме по собі ускладнення правового становища позивача внаслідок дії оспорюваного рішення – не сприймається в судовій практиці як підстава для забезпечення адміністративного позову.

Ще одним доводом, на який часто посилаються заявники в обгрунтування необхідності вжиття заходів забезпечення позову, є те, що якщо не зупинити дію оскаржуваного рішення, то це призведе до прийняття ще одного рішення суб'єктом владних повноважень, а отже – до необхідності ініціювання ще одного судового провадження задля остаточного відновлення порушеного права. Однак суди часто критично ставляться до такого доводу. В цьому контексті звернемо увагу на постанову Верховного Суду від 11 лютого 2022 року у справі № 813/116/18, в якій оскаржувався наказ органу ДПС України про проведення документальної позапланової перевірки. Надаючи оцінку доводам позивача про те, що для запобігання подальшим порушенням його прав слід зупинити дію оскаржуваного наказу, суд зазначив, що Верховним Судом України та Верховним Судом у рішеннях неодноразово висловлювалась правова позиція, згідно з якою «визнання протиправним наказу про проведення невиїзної документальної перевірки призводить до визнання перевірки незаконною та відсутності правових наслідків такої». Відтак, незабезпечення позову у цій справі шляхом зупинення дії наказу не призведе до неможливості поновлення прав позивача у разі задоволення позову судом [5]. Отже, та обставина, що заявнику доведеться ініціювати ще одне судове провадження (оскаржувати податкові повідомлення-рішення), не визнається судами як факт, який безумовно свідчить про утруднення захисту порушеного права.

Певні критерії, за якими судами встановлюється наявність досліджуваної підстави для забезпечення позову, можливо також знайти в постанові Верховного Суду від 03 листопада 2022 року у справі № 640/22086/21, в якій Кабінет Міністрів України оскаржував припис Національного агентства з питань запобігання корупції та просив в порядку забезпечення позову зупинити дію цього припису. Не погоджуючись із постановою суду апеляційної інстанції, Верховний Суд зазначив, що «... судом також не зазначено в чому будуть полягати дії, направлені на відновлення прав позивача, не оцінено складність вчинення цих дій, не встановлено, що витрати, пов`язані з відновленням прав, будуть значними. Сама ж лише незгода позивача із діями суб`єкта владних повноважень та звернення до суду з позовом про визнання їх

протиправними і зобов`язання вчинити певні дії ще не є достатньою підставою для застосування судом заходів забезпечення позову» [6]. Отже, обґрунтовуючи досліджувану підставу, заявнику слід навести відомості про те: 1) які дії слід буде вжити для відновлення порушеного права, якщо не вжити заходів забезпечення позову; 2) чим саме буде ускладнено вжиття таких дій; 3) яким є орієнтовний розмір витрат, які слід буде понести для відновлення порушеного права.

В той же час, сама по собі необхідність понесення позивачем додаткових витрат для відновлення порушеного права теж не свідчить про автоматичну наявність підстав для забезпечення адміністративного позову. До прикладу згадаємо справу № 826/14951/18, за обставинами якої, позивач оскаржував наказ про зупинення дії спеціального дозволу на користування надрами. Також позивач звернувся із заявою про забезпечення позову, в якій просив зупинити дію оскаржуваного наказу, посилаючись на те, що в разі зупинення технологічного циклу буріння свердловини буде заподіяна шкода у вигляді втрати позивачем інвестицій (і при цьому відсутній спеціальний механізм відшкодування цих втрат), а також співробітники залишаться без заробітної плати та може постраждати екологічна ситуація в районі проведення бурових робіт. Однак Верховний Суд вважав, що в цих умовах відсутні підстави для забезпечення позову. Суд зазначив, що підприємницька діяльність передбачає ведення господарської діяльності на власний ризик, який включає в себе можливі втрати інвестицій, виникнення додаткових витрат та інше; у разі оскарження відповідного акту суб'єкта владних повноважень, особа має право разом з іншими позовними вимогами заявити вимоги про відшкодування спричиненої таким актом шкоди. Тому, відсутність особливого порядку відшкодування шкоди внаслідок необґрунтованого зупинення дії спеціального дозволу, на що посилався суд, не може бути підставою вжиття заходів забезпечення позову [7].

З тих же міркувань суд касаційної інстанції критично оцінює доводи позивачів про необхідність зупинення дії наказів про анулювання паспортів прив’язки тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності. Відомо, що наслідком дії такого наказу є демонтаж тимчасової споруди. Більше того, за той час, поки позивач буде оскаржувати наказ, на тому місці, де була розташована його демонтована тимчасова споруда, вже може бути встановлена споруда іншого власника. Тому питання забезпечення позову в цих справах є актуальним. Прикладом є справа № 540/3710/21, розглянута Верховним Судом 17 січня 2023 року. Розглядаючи питання про забезпечення позову в цій справі, суд касаційної інстанції погодився з точкою зору апеляційного суду про те, що навіть якщо припустити можливий демонтаж тимчасової споруди позивача, вказане не свідчить про неможливість або ускладнення

поновлення у подальшому прав, які позивач вважає порушеними, оскільки мова йде про тимчасову споруду, яка є пересувною та, у разі поновлення прав позивача у судовому порядку, може бути повернута на попереднє місце розташування, що помилково не взято до уваги судом першої інстанції [8].

Висновки і рекомендації. Системний аналіз практики застосування Верховним Судом підстави для забезпечення позову, визначеної п. 1 ч. 2 ст. 150 КАС України свідчить про те, що: 1) поняття «ускладнення» і «унеможливлення» тлумачаться буквально і не передбачають розширювального тлумачення; 2) в судовій практиці фактично сформувалася презумпція недоведеності цього «ускладнення» і «унеможливлення»; 3) на позивачів фактично покладається обов'язок довести, що не існує дієвого механізму відновлення порушеного права, якщо не вжити заходів забезпечення позову. На доводи про ризик збільшення витрат позивача на відновлення порушеного права – суди відповідають аргументом про наявність права на відшкодування збитків. Необхідність ініціювання ще одного судового провадження в разі невжиття заходів забезпечення позову – також не розцінюється судами як ускладнення відновлення порушеного права. Разом з тим, оціночний характер понять, вжитих у п. 1 ч. 2 ст. 150 КАС України, залишає простір для зміни судової практики, а отже, не сприяє її стабільності. Часткове вирішення цієї проблеми можливе шляхом доповнення ст. 150 КАС України нормою про обов'язок саме суб'єкта владних повноважень (відповідача) довести відсутність підстав для забезпечення позову. Втім, оскільки на законодавчому рівні неможливо передбачити всі індивідуальні випадки, відійти від застосування в ст. 150 КАС України оціночних понять неможливо; отже, змінитись має сам підхід суб'єкта правозастосування до визначення критеріїв необхідності вжиття заходів забезпечення позову.

Література:

1. Тур Т.О. Застосування заходів забезпечення позову в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2021. Випуск 66. С. 168-172. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/ 11/30.pdf.

2. Сьоміна В.А. Забезпечення позову в адміністративному судочинстві. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2007. Випуск 13. С. 105-111. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/ 123456789/2881/1/Somina_105.pdf.

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n10610.

4. Постанова Верховного Суду від 12 березня 2021 року у справі № 140/10203/20 про визнання дій протиправними. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95509157.

5. Постанова Верховного Суду від 11 лютого 2022 року у справі № 813/116/18 про визнання протиправним та скасування наказу. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103282115.

6. Постанова Верховного Суду від 03 листопада 2022 року у справі № 640/22086/21 про визнання протиправним та скасування припису. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107105535.

7. Постанова Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 826/14951/18 про перегляд ухвали про забезпечення позову, постановленої до пред'явлення адміністративного позову. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80606679.

8. Постанова Верховного Суду від 17 січня 2023 року у справі № 540/3710/21 про визнання бездіяльності протиправною та зобов`язання вчинити певні дії. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108443032.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-142

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ДІЄЗДАТНОСТІ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Попов Євген Олександрович
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна

Цивільне право, як будь-яка галузь права, складається з правових норм, спрямованих на регулювання суспільних певних суспільних відносин. Коло відносин, регульованих нормами громадянського права, широке і включає як майнові, і немайнові відносини.

У частині першій статті 30 ЦК України міститься традиційне поняття цивільної дієздатності, а саме: «це здатність громадянина своїми діями набувати та здійснювати цивільні права, створювати для себе цивільні обов'язки та виконувати їх, а також мати цивільно-правову відповідальність» [4].

На сьогоднішній день у науці цивільного права існує багато тлумачень даного елементу. Так, у літературі зазначається, що дієздатність є визнаною законом здатністю особи своїми діями здійснювати свою правоздатність, тобто набувати прав та обов'язків, реалізовувати їх, змінювати чи припиняти, розпоряджатися ними.

На думку О. В. Дзери: «у зміст дієздатності входить здатність укладати правочини, деліктоздатність (цивільна відповідальність), і навіть здатність здійснювати інші правомірні дії» [2].

Окремі наковці дійшли висновку, що: «дієздатність, за змістом законодавця, маючи значення для всього цивільного права, насправді охоплює лише здатність до здійснення правомірних дій – правочинів» [5], а на думку інших науковців: «зміст дієздатності містить у собі кілька здібностей: здатність громадянина своїми діями набувати цивільні права та створювати собі цивільні обов'язки; здатність самостійно здійснювати цивільні права та виконувати обов'язки; здатність нести обов'язок за цивільні правопорушення» [3, С. 41-44].

Зазначимо, що дієздатність особи у цивільному праві є переважно однією з історичних правових конструкцій, що мають свої характерні риси та особливості, тому чітка регламентація та конкретизація особливостей вказаного елементу дозволяють фізичним особам, тобто суб'єктам цивільних відносин, повною мірою реалізовувати свої права, за умови задовольняння своїх потреб, і захищаючи свої інтереси.

Звертаючись до цивільно-правової характеристики, можна стверджувати, що дієздатність: це здатність особи набувати та здійснювати цивільні права за допомогою своїх дій; здатність створювати собі цивільні обов'язки, і виконувати їх.

Вищенаведене розкриває безпосередньо динаміку цивільних правовідносин, що у свою чергу відрізняє її від правоздатності (закріплює наявність прав та обов'язків). Будучи практичною реалізацією всіх тих закріплених за громадянином прав, дієздатність дозволяє йому бути дійсним суб'єктом цивільного права.

Норми ЦК України дають змогу виділити такі види цивільної дієздатності: повна дієздатність; часткова дієздатність; обмежена дієздатність; недієздатність [6].

Зазначимо, що у всіх країнах момент виникнення повної цивільної дієздатності залежить від досягнення особою певного віку та стану як психічного, так і фізичного здоров'я. В Україні закріплено наступну градацію: вік досягнення повної дієздатності відзначений з 18 років, при цьому, у разі якщо особа виявила бажання займатись підприємницькою діяльністю, і досягла шістнадцяти років, то їй також може бути надана повна цивільна дієздатність; неповна дієздатність – з 14 до 18 років; часткова дієздатність особи, яка не досягла чотирнадцяти років.

Дієздатний громадянин (фізична особа) може самостійно та особисто укладати договори, розпоряджатися власністю, видавати доручення, вчиняти інші юридичні дії, що забезпечує йому можливість брати активну участь в економічному обігу, підприємницькій та іншій діяльності, реалізації своїх майнових прав, насамперед права власності, а також особистих немайнових прав [1, С. 1-6]. При цьому всі інші учасники цивільних відносин завжди можуть розраховувати на застосування заходів цивільної відповідальності до дієздатного суб'єкта, який порушив зобов'язання або завдав майнової шкоди за відсутності договірних відносин.

Отже, враховуючи наукові позиції, та визначенням дієздатності у науковій літературі, визначальним у понятті «дієздатності» є словосполучення «здатність діяти» – самостійно, активно, мати власну позицію, адекватно оцінювати свої дії та їх наслідки. Це можливо за наявності достатнього рівня свідомості та волі. Особи, які не досягли необхідного рівня свідомості (за віком) або втратили його (визнані судом недієздатними), не здатні власними діями набувати прав, обов'язків та нести цивільну відповідальність.

Таким чином, володіти дієздатністю це мати здатність особисто своїми діями здійснювати різні юридичні дії: укладати договори, видавати довіреності тощо, а також відповідати за заподіяну майнову шкоду (пошкодження або знищення чужого майна, заподіяння шкоди

здоров'ю тощо) невиконання договірних та інших обов'язків. Водночас, дієздатність включає, перш за все, здатність до вчинення правочинів (спроможність) і здатність нести відповідальність за неправомірні дії (деліктоздатність).

Крім того, дієздатність юридично забезпечує активну участь особи у господарській, політичній та інших видах діяльності, у цивільних відносинах, а також забезпечує реалізацію майнових прав, насамперед права власності, а також особистих немайнових прав.

Необхідно підкреслити, що зміст дієздатності фізичних осіб перебуває у тісному взаємозв'язку зі змістом правоздатності. Можна стверджувати, що правоздатність – необхідна передумова виникнення прав і обов'язків і, їхньої реалізації (тобто дієздатності).

Як уже згадувалося вище, дієздатність особи це можливість останніх набувати та здійснювати свої права та обов'язки власними діями. Очевидно, що ця можливість не безмежна, а обмежена рамками закону. Втручання закону у зміст дієздатності є одним із ефективних способів регулювання державою цивільно-правових відносин. Тому не випадково заради більш гнучкого правового регулювання відносин за участю осіб, які не здатні усвідомлювати свої дії, законодавець запроваджує такі поняття як повна та обмежена дієздатність, а також допускає визнання громадян недієздатними.

Література:

1. Бек, У. П. Цивільна правоздатність та дієздатність фізичної особи як учасника цивільних відносин. Академічні візії, (25) 2023. С. 1-6. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/715 с. 1-6

2. Дзера О.В., Кузнецова Н.С., Майданик Р.А. Цивільне право України : підручник. Особлива частина. – К. : Юрінком Інтер, 2014.

3. Марцалов М.Ю. Зміст цивільної дієздатності фізичної особи: правові питання. Реформування законодавства і державних інституцій. Запоріжжя. 2021. С. 41-44

4. Цивільний кодекс України від 04.02.2019 (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

5. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бєгова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. : Право, 2011. Т. 1. 656 с.

6. Цивільне право України: навчальний посібник; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-143

ЩОДО ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН З КЕРІВНИКОМ ТОВ

Пискун Людмила Вікторівна
аспірантка кафедри правознавства
юридичного факультету
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля
м. Київ, Україна

Однією з таких проблем є зростання випадків, коли учасники (власники) компаній перестають брати активну участь у діяльності підприємств, що призводить до серйозних наслідків для керівництва. Відсутність участі власників може заблокувати можливість прийняття ключових рішень, таких як вчинення значних правочинів чи дофінансування компанії, що, в свою чергу, обмежує можливість директора ефективно здійснювати свої повноваження з операційного управління.

У такій ситуації звільнення директора може стати необхідним кроком для уникнення можливих негативних наслідків – як юридичних, так і репутаційних – для нього самого та компанії загалом. Однак, процес звільнення директора має свої особливості, що відрізняють його від звільнення інших працівників. Керівник господарського товариства не тільки виконує роль найманого працівника, але й виступає виконавчим органом товариства, що надає йому специфічний статус та значні повноваження.

Згідно з чинним законодавством, для припинення трудових відносин із директором товариства недостатньо його заяви про звільнення за власним бажанням. Важливо, що рішення про зміну керівника приймається тим органом, який його призначив. У випадку товариств з обмеженою відповідальністю, таким органом є загальні збори учасників, які мають виключну компетенцію обирати та звільняти одноосібний виконавчий орган товариства.

Процедура призначення та звільнення керівника компанії пов'язана з тим, що відповідно до норм Цивільного та Господарського кодексів України, керівник є частиною виконавчого органу, який підзвітний та підконтрольний загальним зборам учасників. Таким чином, будь-яке рішення щодо звільнення керівника повинно прийматися саме на загальних зборах.

Коли керівник призначається на посаду, з ним укладається контракт (трудовий договір), у якому прописуються його права, обов'язки, відповідальність, умови найму та звільнення, а також строк дії контракту. Звільнення керівника відбувається на підставі рішення загальних зборів, яке фіксується у протоколі зборів і стає підставою для оформлення наказу про звільнення [1].

Таким чином, типовий порядок звільнення керівника господарського товариства передбачає дотримання усіх вимог, визначених законодавством та статутними документами компанії, що забезпечує правомірність дій як з боку товариства, так і з боку самого керівника.

Особливості припинення трудових відносин директора ТОВ полягають у специфіці правового статусу керівника. На відміну від звичайних працівників, директор ТОВ не тільки виконує трудові функції, але й є виконавчим органом товариства, що накладає додаткові зобов'язання та процедури щодо його звільнення. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачає, що звільнення директора здійснюється лише за рішенням загальних зборів учасників товариства. Це означає, що директор не може самостійно прийняти рішення про своє звільнення, і таке рішення має бути підтверджене учасниками товариства.

На практиці це створює додаткові труднощі для керівників, які бажають припинити трудові відносини з товариством. Невчасне проведення загальних зборів або відсутність кворуму можуть блокувати процес звільнення, залишаючи директора формально займаним на посаді навіть після подання заяви про звільнення. У таких випадках суди часто стають єдиним засобом для вирішення спору.

З огляду на наявну судову практику та законодавче врегулювання таких правовідносин, керівникам, які бажають звільнитись, ми погоджуємося з І. Мірошніченко, що необхідно чітко дотримуватися вимог Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Зокрема, не достатньо лише направити повідомлення про заплановані збори учасникам товариства. Повідомлення слід оформити як поштове відправлення з описом вкладення, що забезпечить належну фіксацію факту його відправлення. У самому повідомленні мають бути зазначені конкретні дата, час, місце проведення зборів, а також порядок денний, де обов'язково має бути включене питання про розгляд заяви керівника про звільнення [1].

Також важливо заздалегідь подбати про належне інформування всіх учасників товариства, включно з наданням необхідних документів і доказів відправлення повідомлень. Це дозволить уникнути ситуацій, коли загальні збори не відбуваються через відсутність належного повідомлення або кворуму. У випадках, коли збори все ж не можуть бути

проведені, директор має право звернутися до суду з вимогою про визнання трудових відносин припиненими, що підтверджується відповідною судовою практикою.

Вбачаємо за доцільне ще висвітлити питання звільнення директора товариства з обмеженою відповідальністю за угодою сторін, оскільки це також є досить специфічною процедурою, яка має враховувати як загальні положення трудового законодавства, так і особливості корпоративного управління товариством. Процедура звільнення директора за угодою сторін на підставі п. 1 ст. 36 Кодексу законів про працю України, хоча і передбачає взаємну згоду сторін, вимагає дотримання певних формальностей та послідовності дій [2].

Так, директор ініціює процес звільнення, подаючи власнику товариства або уповноваженому органу (зазвичай це загальні збори учасників) заяву про звільнення за угодою сторін на підставі п. 1 ст. 36 КЗпП України. У цій заяві він висловлює своє бажання припинити трудові відносини за взаємною згодою. Після отримання заяви власник товариства або загальні збори учасників товариства повинні розглянути цю заяву. Власник має погодитися на звільнення директора, що фактично є першим кроком до досягнення угоди між сторонами. Якщо власник або учасники товариства погоджуються на звільнення директора, необхідно провести загальні збори учасників товариства. На цих зборах приймається рішення про звільнення директора. Це рішення має бути документально оформлене у вигляді протоколу загальних зборів. Після прийняття рішення загальними зборами директор видає наказ про своє звільнення. Особливість цієї процедури полягає в тому, що директор, будучи першою особою у товаристві, фактично сам підписує наказ про своє звільнення. Цей наказ є основним документом, на підставі якого здійснюється розірвання трудових відносин. Після видачі наказу, у трудовій книжці директора робиться запис про звільнення. Формулювання запису повинно бути таким: «Звільнений(на) за угодою сторін, п. 1 ст. 36 КЗпП України». Цей запис підтверджує, що звільнення відбулося на підставі взаємної згоди між директором та власником товариства.

Фінальним етапом є внесення змін до Єдиного державного реєстру. Після звільнення директора необхідно внести відповідні зміни до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Це важливий крок, який забезпечує юридичне закріплення факту звільнення директора. Зазвичай це питання вирішується новопризначеним керівником або уповноваженою особою товариства.

Необхідно наголосити на тому, що звільнення за угодою сторін є найбільш мирним способом припинення трудових відносин. Воно

дозволяє уникнути конфліктів і судових спорів, оскільки відбувається за згодою обох сторін. Крім того, цей спосіб звільнення може бути вигідним для обох сторін, оскільки дозволяє домовитися про умови, які максимально відповідають їхнім інтересам.

Звільнення директора ТОВ за угодою сторін – це процес, який вимагає ретельного дотримання законодавчих вимог і належного оформлення всіх необхідних документів. Дотримання цих вимог дозволяє сторонам завершити трудові відносини без зайвих ускладнень і конфліктів.

Особливість процедури звільнення директора полягає у тому, що це можливо лише за умови обрання іншого директора або призначення тимчасово виконуючого обов'язки. Таким чином, забезпечення належного функціонування компанії в умовах сучасних викликів вимагає ретельного дотримання юридичних процедур, передбачених законодавством України.

Таким чином, ключовим моментом для успішного припинення трудових відносин директора з товариством є точне дотримання процедури повідомлення та організації загальних зборів учасників. Це забезпечить належний правовий захист і дозволить уникнути затягування процесу звільнення.

Література:

1. Мирошніченко І. Звільнення керівника ТОВ: остання судова практика. Юридична газета Online. 2022. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zvilnennya-kerivnika-tov-ostannya-sudova-praktika.html.

2. Кодекс законів про працю України: Закон № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n247.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-144

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ В ОПЛАТІ ПРАЦІ

Гладир Володимир Миколайович,
аспірант кафедри правознавства
юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
м. Київ, Україна

Гендерний розрив в оплаті праці залишається актуальною проблемою на ринках праці в усьому світі, зокрема в Європейському Союзі (ЄС). Незважаючи на значні кроки в напрямку скорочення цієї нерівності, зокрема через зростання участі жінок на ринку праці та їхній вищий освітній рівень серед молодших когорт, прогрес у цьому питанні відбувається повільніше, ніж очікувалося. Принцип рівної оплати за рівну працю або працю рівної цінності, закріплений у договорах ЄС з 1957 року, хоча й інтегрований у законодавство, досі не забезпечує повної рівності. Середньо-статистично жінки продовжують заробляти менше, ніж чоловіки, і значно переважають серед тих, хто отримує мінімальну заробітну плату.

Ця ситуація має серйозні наслідки для фінансової безпеки жінок, зокрема збільшує ризик бідності та веде до отримання значно нижчих пенсій у майбутньому. Таким чином, усунення гендерного розриву в оплаті праці залишається одним із пріоритетів політики ЄС. Серед заходів для досягнення цієї мети є запропонована у 2021 році директива про прозорість оплати праці, яка покликана зробити інформацію про рівень заробітної плати доступною для працівників та громадськості, особливо у великих компаніях. Інша важлива ініціатива стосується директиви про адекватний рівень мінімальної заробітної плати, яка сприятиме підвищенню мінімальних зарплат і колективному узгодженню заробітної плати. Ці заходи можуть мати особливо позитивний вплив на працівниць, що працюють у низькооплачуваних секторах, де жінки складають більшість.

Гендерна рівність також є ключовим принципом Європейського стовпа соціальних прав, який підтверджує, що жінки і чоловіки мають право на рівну оплату за працю рівної цінності. Цей принцип передбачає необхідність забезпечення та заохочення рівного ставлення та рівних можливостей для жінок і чоловіків у всіх сферах, включаючи участь на ринку праці, умови зайнятості та кар'єрне зростання.

У березні 2021 року ЄС поставив за мету скоротити вдвічі гендерний розрив у сфері зайнятості до 2030 року порівняно з 2019 роком. На європейському рівні вже розпочато низку конкретних ініціатив, спрямованих на реалізацію принципів і прав, викладених у цій сфері. Наприклад, у 2019 році було прийнято Директиву про баланс між роботою та особистим життям для батьків та опікунів з метою покращення доступу працівників до механізмів робочого часу, які допомагають їм поєднувати робочі зобов'язання з сімейними обов'язками (наприклад, відпустки для догляду за дитиною та сім'єю та гнучкий графік роботи), а також для посилення використання таких положень чоловіками.

У 2020 році Комісія запустила Стратегію гендерної рівності на 2020-2025 роки, яка представляє Політику «Контекстні цілі та дії, спрямовані на досягнення значного прогресу на шляху до гендерно рівної Європи до 2025 року». Вона спрямована на подолання гендерних розривів на ринку праці, досягнення рівної участі в різних секторах економіки та усунення гендерного розриву в оплаті праці та пенсійному забезпеченні. Дві нещодавно запропоновані директиви спрямовані на подолання гендерної нерівності в оплаті праці більш конкретно. Директива про адекватну мінімальну заробітну плату (опублікована в жовтні 2020 року) має на меті підвищити рівень і розширити охоплення мінімальної заробітної плати за рахунок вищих законодавчо встановлених ставок мінімальної заробітної плати та ширшого охоплення колективних договорів [1]. Для забезпечення адекватного рівня мінімальної заробітної плати директива встановлює передумови для держав-членів ЄС, на основі яких вони можуть приймати власні рішення щодо ставок. До них належать регулярне і своєчасне встановлення та оновлення ставок на основі рекомендацій консультативних органів, а також дотримання набору стабільних і чітко визначених національних критеріїв (таких як купівельна спроможність встановленої законом мінімальної заробітної плати, загальний рівень валової заробітної плати та її розподіл, темпи зростання валової заробітної плати та динаміка продуктивності праці).

Маємо погодитися з тим, що для сприяння рівності в оплаті праці необхідна загальна політика з питань гендерної рівності. Досягнення рівності в оплаті праці нерозривно пов’язане з встановленням гендерної рівності. Гендерні відмінності можуть бути усунені тільки при наявності постійного і стійкого прогресу на шляху до гендерної рівності на робочому місці і в суспільстві в цілому. І навпаки, гендерна рівність не може бути досягнута без рівної оплати праці рівної цінності [3].

Ґендерний розрив в оплаті праці є більшим серед працівників з вищими доходами, високоосвічених працівників та працівників з

привілейованим статусом на ринку праці, пов'язаним з віком, стажем роботи, контрактними відносинами (постійний контракт, контракт на повний робочий день) та керівними обов'язками [2]. Професійні категорії з найвищим середнім рівнем оплати праці - менеджери, професіонали та технічні службовці - мають тенденцію до більшого розриву в оплаті праці між жінками та чоловіками, хоча розрив в оплаті праці також є відносно великим у низькооплачуваній категорії ремісників.

Розрив в оплаті праці жінок і чоловіків також відносно великий у деяких високооплачуваних секторах, зокрема у сфері фінансових послуг, інформації та комунікацій, а також у професійній діяльності. Проте цей взаємозв'язок послаблюється відносно низьким розривом в оплаті праці в деяких інших високооплачуваних секторах (таких як електроенергетика та гірничодобувна промисловість).

У деяких гендерно збалансованих секторах (таких як фінансові послуги, професійна діяльність, оптова та роздрібна торгівля, мистецтво та розваги) різниця в оплаті праці є більшою, тоді як у секторах, де переважають чоловіки, розрив в оплаті праці є найнижчим (менше 10% у будівництві, гірничодобувній промисловості, водопостачанні, електроенергетиці та на транспорті). Високий розрив в оплаті праці, трохи нижче 20%, спостерігається в секторі охорони здоров'я, де переважають жінки. Треба наголосити, що різниця у ставках винагородження, котра відповідає незалежно від статі різниці, яка випливає з такої об’єктивної оцінки виконуваної роботи, не розглядається, як така, що суперечить принципові рівного винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності [4].

Сектор та робочий час є основними факторами, що зумовлюють третину розриву в оплаті праці жінок і чоловіків, яку можна пояснити. Жінки, як правило, працюють у низькооплачуваних секторах і набагато частіше працюють неповний робочий день і, як наслідок, страждають від «штрафу за неповний робочий день». Вони також рідше виконують керівні обов'язки, ніж їхні колеги-чоловіки, що є третім важливим фактором, який зумовлює різницю в оплаті праці [2]. Майже в усіх країнах жінки-працівниці мають вищий середній рівень освіти, але це не відображається на вищій оплаті праці в жодній з країн-членів ЄС.

Досвід Європейського Союзу в державному регулюванні гендерного питання в оплаті праці демонструє важливість комплексного підходу до подолання гендерної нерівності на ринку праці. Прийняття та впровадження принципу рівної оплати за рівну працю або працю рівної цінності стало важливим кроком у забезпеченні справедливих умов для жінок та чоловіків. Проте, попри значні зусилля, проблема гендерного

розриву в оплаті праці залишається актуальною, і це свідчить про необхідність посилення зусиль з боку державних інституцій.

Запропоновані ЄС директиви щодо прозорості оплати праці та встановлення адекватного рівня мінімальної заробітної плати є важливими інструментами, спрямованими на зменшення нерівності та підвищення рівня соціальної справедливості. Зокрема, прозорість у питаннях заробітної плати сприятиме виявленню дискримінації та створить передумови для більш рівноправного ринку праці. Також підвищення мінімальної заробітної плати, особливо в низькооплачуваних секторах, де переважають жінки, може допомогти зменшити гендерний розрив в оплаті.

Таким чином, досвід ЄС свідчить про те, що державне регулювання гендерного питання в оплаті праці має залишатися пріоритетом для політики, а ефективні механізми мають забезпечувати реальну гендерну рівність. Україні також варто враховувати цей досвід у контексті власного ринку праці, що дозволить зменшити гендерні розриви та покращити соціально-економічний стан жінок.

Література:

1. Eurofound (2021), Understanding the gender pay gap: What role do sector and occupation play? European Jobs Monitor series, Publications Office of the European Union, Luxembourg

2. Пижова М. О. Юридичні гарантії реалізації права працівників на справедливу оплату праці : монографія. Київ: Видавництво «Наукова столиця», 2021. 376 с.

3 Resolution on gender equality as a basis for decent work. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@normes/documents/publication/wcms_088023.pdf

4. Про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності : Конвенція Міжнародної організації праці № 100. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002#Text.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-145

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Денісенко Віктор Андрійович,
здобувач кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна

Зважаючи на сучасні тенденції інформатизації суспільства, а також інтеграцію України до Європейського простору [4; 9], спостерігається трансформація відносин держави та суспільства, метою якої є максимально ефективне забезпечення потреб та інтересів усіх без виключення громадян. При цьому вказані процеси невідворотно зумовлюють необхідність проведення цифрових перетворень в усіх сферах суспільного життя, які набувають все більшої актуальності та значущості. Одним із ключових аспектів цифрового перетворення в Україні є реалізація відповідного комплексу реформ, що включають також удосконалення нормативно-правового регулювання, від якості якого значною мірою залежить обсяг та повнота застосування переваг цифрової трансформації, рівень розвитку конкурентних та інноваційних процесів, а також своєчасність та оперативність державного реагування на запити та потреби громадян та суспільства в цілому.

Принагідно зазначимо, що феномен цифрової трансформації є порівняно новим для української держави. Разом із тим, на законодавчому та інституційному рівнях правові засади забезпечення національної безпеки України в умовах цифрової трансформації визначено доволі чітко. Зокрема, в Конституції України [3], Указі Президента України № 392/2020 «Про рішення ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» [10], Рішенні Ради Національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» (введено в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Указі Президента України № 56/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про стратегію забезпечення державної безпеки», Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» № 121/2022 [11], Указі Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [5], Законі України «Про національну безпеку України» [6], Законі України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [8], Законі України «Про правовий режим надзвичайного стану» [7] та ряду інших законодавчих та нормативно-правових джерел визначено базові аспекти функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сферах, пов’язаних з проблематикою забезпечення національної безпеки в умовах цифрової трансформації.

Окремо потрібно звернути увагу на той аспект, що не зважаючи на всі позитивні зрушення, до теперішнього часу так і не розроблено уніфікованого підходу щодо трактування поняття та змісту цифрової трансформації. Разом із тим, основними проявами цифрової трансформації вважаються: а) цифровізація; б) інтенсифікація розвитку цифрової економіки, цифрових інновацій та технологій; в) упровадження електронного урядування та електронної демократії; г) перехід до електронного документообігу та розвиток національних електронних інформаційних ресурсів, використання принципу інтероперабельності тощо.

Видається, процес цифровізації в Україні, сприяючи формуванню нового типу держави, яка орієнтована на забезпечення потреб громадян, на сучасному етапі став черговим викликом для створення та функціонування цілісної та ефективної системи національної безпеки. Адже крім позитивного впливу, цифрова трансформація породжує вагомі виклики та загрози у сфері забезпечення національної безпеки, які потребують належного реагування. Дійсно, у цифрову епоху Україні доводиться протистояти реальності кіберзагроз, кіберзлочинності, кібервійн, кібершпигунства, кібертероризму, кібератак на об'єкти критичної інфраструктури, національну оборону, державне управління, персональні дані громадян та інші об'єкти.

Так, наприклад, в ході використання зловмисниками різних методів, включаючи фішинг, атаки на пристрої, підключені до Інтернету, та застосування шкідливого програмного забезпечення, все частішими стають кібератаки, націлені на об'єкти критичної інфраструктури, урядові системи або економічні структури. При цьому, зі зростанням пов'язаності все більш широкого кола сфер життя з цифровим середовищем ускладнюється виявлення та запобігання загроз кібершпигунства та кібертероризму, при яких групи або держави намагаються використовувати цифрові канали для ведення шпигунської діяльності або в терористичних цілях.

Слід акцентувати уваги на тому, що перед початком повномасштабної збройної агресії російської федерації наша держава вийшла на одне з перших місць в Європі у сфері цифрової трансформації та знаходилася на піку розвитку цифровізації процесів взаємодії громадянина та держави, а також діяльності органів публічної влади. Разом із тим, із початком збройної агресії російської федерації проти нашої держави особливої актуальності набула проблематика забезпечення національної безпеки України в умовах цифрової трансформації. Адже, як бачимо, дії країни-агресора мають на меті порушити територіальну цілісність нашої держави, дестабілізувати економіку, похитнути суспільно-політичну стабільність з метою загарбання території, зниження життєвого рівня населення, а також вжиття заходів, що призводять до виникнення загроз енергетичній, критичній, екологічній та інформаційній безпеці держави.

На жаль, здійснювані на території України країною-агресором військові дії не оминули й об'єктів критичної інфраструктури та беззаперечно несуть потенційну загрозу безпеці всього світу [1, с. 262]. Безумовно, у теперішній час об'єкти енергетичної інфраструктури

України зазнали значних руйнувань, що негативно позначилося на рівні доступу до низки публічних послуг.

Крім того, після набуття збройною агресією держави-терориста повномасштабного характеру, відбувається постійне проведення противником кібератак, націлених на об'єкти критичної інфраструктури. Однак відмова від здобутків цифровізації означала б суттєвий крок назад, а тому перед Україною постало складне завдання продовження цифрової трансформації в умовах правового режиму воєнного стану, з урахуванням вимог національної безпеки [12, с. 29].

Ось чому на теперішній час стратегічні орієнтири нашої держави у сфері забезпечення національної безпеки полягають у тому, що Україна має потребу у формуванні достатніх власних спроможностей як основи забезпечення національної безпеки, створенні системи комплексного стратегічного аналізу воєнних загроз національній безпеці України, розвитку об'єднаних розвідувальних спроможностей сил оборони з метою отримання повної та достовірної інформації для своєчасного прийняття рішень щодо забезпечення воєнної безпеки держави; забезпеченні здатності держави до швидкої адаптації в умовах зміни безпекового середовища, ефективної протидії воєнним загрозам, безперебійного функціонування напередодні та під час воєнних конфліктів, а також у короткі строки відновлюватися після його завершення [2, с. 55].

Беззаперечно, нині ціна помилки для України є надзвичайно високою – будь-які відомості та дані активно використовуються російською федерацією для розвідування позицій підрозділів Збройних Сил України та інших військових формувань, проведення шантажу на основі компрометуючої інформації, здійснення терористичних актів проти цивільного населення та об'єктів критичної інфраструктури [12, с. 29].

Таким чином, стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, який забезпечує стійкий розвиток України, її суверенітет, територіальну цілісність та конституційний лад, в контексті цифрової трансформації постійно потребує інноваційних рішень, побудованих на більш адаптивній парадигмі протистояння кіберзагрозам, кіберзлочинності, кібершпигунству, кібератакам на критичну інфраструктуру.

Сьогодення українського суспільства переконливо демонструє, що перспективи соціального та економічного розвитку багато в чому визначаються станом національної безпеки держави. При цьому, беззаперечно, ураховуючи виклики та загрози, що постали перед Україною у тому числі і в кіберпросторі, критично зростає роль кібербезпеки в процесах цифрової трансформації держави.

І в цьому аспекті необхідно зазначити, що визнання своїх недоліків та сфер, які потребують вдосконалення чи регулювання, є свідченням того, що наша держава є дійсно сильною, сучасною та має стимул до нових змін. Однак слід мати на увазі, що важливість цифрової трансформації як фактора підвищення ефективності забезпечення національної безпеки в Україні опосередковує потребу здійснення подальших досліджень вказаної проблематики.

Література:

1. Братель С.Г. Досвід зарубіжних країн у сфері забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктур. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 261–265.

2. Глущенко О.О. Функція забезпечення безпеки держави в умовах забезпечення воєнного стану. *Часопис Київського університету права.* 2023. № 1. С. 53–55.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами–членами, з іншої сторони: угода, міжнародний документ від 27.06.2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.

5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text

6. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Голос України*. 07.07.2018. № 122.

7. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 № № 1550-III. *Офіційний вісник України.* 2000. № 15. Ст. 588.

8. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. *Офіційний вісник України.* 1998. № 13. Стор. 18.

9. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 40. Ст. 2021.

10. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. *Офіційний вісник України.* 2020. № 75. Ст. 2377.

11. Рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661

12. Шопіна І.М. Інформаційна безпека цифрової трансформації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 28–35.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-146

ЗНАЧЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО МЕТОДУ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАУКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО

Соломаха Артем Григорович
кандидат юридичних наук, адвокат

Про загальну кризу методології юридичної науки і особливо в науці адміністративного права висловлювали свої думки такі адміністративісти як В. Авер'янов, Т. Коломоєць, В. Колпаков, О. Миколенко, С. Пономарьов та ін.

Разом з тим, аналіз «Вступу» дисертаційних досліджень з проблем адміністративного права показує, що в рубриці «Методи дослідження» методи наукового пізнання правових явищ перераховуються іноді: а) без розуміння змісту конкретного методу; б) у відриві від структури дисертації (є намагання вказати всі без виключення підрозділи дисертації, але відсутній логічний зв'язок між обраними методами і структурою дослідження); в) у відриві від остаточних висновків в дисертації, адже методологія використовується, в першу чергу, для отримання науково-обґрунтованих результатів дослідження; г) у вигляді хаотично випадкового переліку, що можливо, коли автор дослідження запозичує такий перелік методів із іншого дослідження, яке не відповідає методологічним потребам власне його дослідження. Тобто простежується суттєвий розрив між методологією (як засобом дослідження), змістом дослідження (як формою наукового доказування) та результатами дослідження (як знаннями, які отримані в результаті поєднання наукової методології та вмінь і досвіду дослідника).

Не є виключення в цьому сенсі і порівняльний метод, який широко використовується в дослідженнях адміністративно-правових явищ і процесів.

По-перше, порівняльний метод використовується як спосіб пізнання невідомого (маловідомого, дискусійного) правового явища шляхом порівняння з відомим, тобто відбувається з'ясування якостей (властивостей, ознак, проявів) невідомого правового явища за допомогою його порівняння з якостями, властивостями, ознаками або іншими проявами однотипного відомого правового явища.

По-друге, порівняльний метод використовується як спосіб визначення закономірностей розвитку адміністративно-правового явища шляхом порівняння його проявів у різні часові відрізки. Коли відстежуються та фіксуються закономірності розвитку певного адміністративно-правового явища, то це дає можливість передбачати у

майбутньому певні зміни якостей (властивостей, ознак, проявів) даного правового явища.

По-третє, у синтезі із критичним аналізом порівняльний метод може дати позитивний ефект при обґрунтуванні нової концепції в науці адміністративного права, адже «життєздатність» нової концепції повинна бути доведена шляхом підтвердження неспроможності інших конкуруючих концепцій пояснити всі особливості адміністративно-правового буття.

На підставі сказаного можна стверджувати, що порівняльний метод припускає три підходи:

1) синхронічний, тобто порівняння об'єктів (правових ідей, явищ і процесів), що існують одночасно (наприклад, порівнюємо між собою сучасні інститути оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень в адміністративному та судовому порядку);

2) діахронічний, тобто порівняння одного чи двох і більше об'єктів (правових ідей, явищ і процесів), що існували в різні часові відрізки (наприклад, порівнюємо між собою особливості правового регулювання адміністративної відповідальності в умовах сьогодення із особливостями правового регулювання даного інституту в різні історичні періоди);

3) синхронічно-діахронічний (змішаний), тобто відбувається порівняння як об'єктів, що існували в різні часові відрізки, так і об'єктів, що існують на даний момент в правовій дійсності (наприклад, порівнюємо сучасне адміністративне законодавство у сфері міграції, по-перше, із законодавством, яке регулювало міграційні відносини у радянський період, в Австро-Угорській імперії тощо, по-друге, із міграційним законодавством сучасних країн ЄС). Так, О.І. Миколенко досліджував та порівнював норми адміністративного процедурного законодавства, що функціонували в різні історичні періоди, із сучасними нормами, а також порівнював і зіставляв між собою сучасні норми адміністративного процедурного права та норми адміністративного процесуального права [8].

Використання порівняльного методу в дослідженнях адміністративно-правових є обмеженим.

По-перше, порівняльний метод втрачає своє методологічне значення при порівнянні між собою двох чи більше об'єктів, які є малодослідженими в юридичній науці, дискусійними у визначенні змісту, а також «новими» для науки адміністративного права. Наводити якісь конкретні випадки таких помилок в науково-дослідних працях вважаємо некоректним і нетолерантним по відношенню до інших науковців. Втім, дискусії про співвідношення і порівняння понять «адміністративне провадження» та «адміністративна процедура», на

нашу думку, позбавлені будь-якого наукового сенсу, бо зміст як першого, так і другого поняття є дискусійним, а тому будь-яка дискусія з цього приводу перетворюється в наукову демагогію.

По-друге, порівняльний метод втрачає своє методологічне значення при порівнянні несумісних між собою об'єктів, наприклад, порівняння системи адміністративно-деліктного законодавства із системою центральних органів виконавчої влади. Теоретично таке порівняння можливе, з огляду на те, що і в першому, і в другому випадку мова йде про систему, тобто взаємозв'язану і взаємоузгоджену між собою сукупність елементів. Втім, для адміністративного права таке порівняння не буде мати ані теоретичного, ані практичного значення.

Якщо враховувати національний та міждержавний рівень регулювання суспільних відносин, то в сучасній науці адміністративного права можна говорити про наступні рівні порівняння: а) порівняння адміністративного права України із особливостями адміністративно-правового регулювання в континентальній та англо-саксонській правовій системі; б) порівняння адміністративного права України із адміністративним міжнародним правом; в) порівняння адміністративного права України із адміністративно-правовим регулюванням в ЄС (європейське право); г) порівняння адміністративного права України із адміністративним правом конкретної держави світу; ґ) порівняння адміністративного права із іншими галузями національного права, а також порівняння адміністративно-правових явищ із правовими явищами, що регламентуються іншими галузями права; д) порівняння адміністративно-правових явищ і процесів між собою.

Значення порівняльного методу для розвитку науки адміністративного права важко переоцінити. По-перше, при його використанні вдається уникнути повторень загальних положень, які притаманні всім однорідним правовим явищам, і зосередити увагу лише на тих, що характеризують особливості окремих адміністративно-правових явищ. По-друге, порівняння відкриває великі можливості для розуміння історичних процесів та їх закономірностей, що відбувалися і відбуваються як на національному, так і всесвітньому рівні у сфері адміністративно-правового регулювання та до тонкощів пізнати особливості як національного адміністративно-правового регулювання, так і адміністративно-правового регулювання у всесвітньому масштабі і в окремих країнах світу. По-третє, порівняльний метод допомагає відсіювати «неспроможні» наукові концепції, вчення і теорії від «потенційно-перспективних».

Література

1. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права: монографія. Харків: Бурун Книга, 2010. 336 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-147

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВА НА КАР'ЄРНЕ ЗРОСТАННЯ

Лавошник Олена Михайлівна,
аспірантка кафедри правознавства
юридичного факультету,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
м. Київ, Україна

Право працівника на кар'єрне зростання є одним із фундаментальних аспектів трудових відносин у сучасному світі. Воно передбачає рівні можливості для професійного розвитку, підвищення кваліфікації, просування на посаді та доступу до нових можливостей у рамках трудової діяльності. Це право не лише забезпечує мотивацію працівників та їхню зацікавленість у якісному виконанні обов'язків, але й сприяє соціальній стабільності та розвитку економіки в цілому. Однак, реалізація цього права не завжди є гарантованою і може бути обмеженою через різні форми дискримінації, політичний тиск або порушення трудових прав.

Важливою складовою права на кар'єрне зростання є гарантія рівних можливостей для всіх працівників. Як зазначає П. І. Пилипенко, дискримінація за ознаками статі, віку, національності, релігійних переконань або інших характеристик є серйозною перешкодою для реалізації права на кар'єрне зростання. Він підкреслює, що необхідно не лише декларувати рівні можливості у трудовому законодавстві, але й активно застосовувати їх на практиці через механізми судового захисту та державного нагляду за дотриманням трудових прав [1].

На нашу думку, доцільно розглянути кілька ключових судових справ, які мали суттєвий вплив на формування правових підходів щодо захисту права на кар'єрне зростання. Ці справи охоплюють як національні, так і міжнародні юрисдикції, зокрема практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), який неодноразово розглядав питання трудових прав і кар'єрного розвитку у контексті захисту прав людини.

Справа *Sidabras i Džiautas проти Литви* [3]. У цій справі двоє колишніх співробітників КДБ подали скаргу на Литву, оскільки їх звільнили та заборонили працювати у державному секторі, що фактично позбавило їх можливості кар'єрного розвитку. Вони стверджували, що така заборона порушує їхнє право на працю та рівні можливості у професійній сфері.

Європейський суд з прав людини визнав порушення статті 14 Європейської конвенції з прав людини (заборона дискримінації) у поєднанні зі статтею 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя). Суд підкреслив, що позбавлення можливості працювати у державному секторі через минулу діяльність не повинно перешкоджати професійному розвитку або кар'єрному зростанню у майбутньому.

Ця справа продемонструвала важливість захисту працівників від дискримінації за минулою професійною діяльністю, яка могла негативно вплинути на їхнє право на кар'єрне зростання у подальшому.

У свою чергу справа *Danilenkov та інші проти Росії* [4] стосувалася групи працівників, які зазнали дискримінації та перешкод у кар'єрному зростанні через їхню активну участь у профспілковій діяльності. Роботодавець систематично перешкоджав їхньому професійному розвитку, відмовляв у підвищенні на посаді та надавав перевагу працівникам, які не брали участь у профспілках.

ЄСПЛ встановив порушення статті 11 Європейської конвенції з прав людини (свобода зібрань та асоціацій) у поєднанні зі статтею 14 (заборона дискримінації). Суд визнав, що дискримінація на підставі участі в профспілковій діяльності є неприпустимою та повинна бути усунена для забезпечення рівних можливостей для кар'єрного розвитку.

Це рішення підкреслило необхідність забезпечення рівних умов для працівників незалежно від їхньої участі в профспілках і захисту їхнього права на кар'єрне зростання.

Справа *Kjartan Ásmundsson проти Ісландії* [5] стосувалася обмеження прав на отримання соціальних виплат і професійного зростання через інвалідність заявника, яка згодом не була підтверджена. Його соціальні виплати було скасовано, що обмежило можливість продовження кар'єрного розвитку.

ЄСПЛ визнав, що таке обмеження соціальних виплат без належного перегляду порушує статтю 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності) у поєднанні зі статтею 14 (заборона дискримінації). Суд наголосив, що дискримінація через інвалідність або фізичний стан може суттєво обмежити можливості кар'єрного зростання.

Ця справа стала важливою для розуміння того, як соціальні обмеження та дискримінація можуть перешкоджати кар'єрному розвитку, особливо у контексті людей з інвалідністю.

У справі *Baka проти Угорщини* [6] заявник, колишній голова Верховного суду Угорщини, був звільнений з посади після того, як відкрито критикував деякі судові реформи. Він стверджував, що його звільнення позбавило його можливості продовжувати кар'єру судді та сприяло обмеженню його професійного розвитку.

Суд визнав порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів) та статті 6 (право на справедливий судовий процес). ЄСПЛ постановив, що звільнення Бака через його публічну критику позбавило його не лише посади, але й можливості для подальшого професійного зростання.

Цей випадок ілюструє, як політичні рішення можуть вплинути на кар'єрне зростання професіоналів, що є порушенням основоположних прав людини.

Справа *Valkov та інші проти Болгарії* [7] стосувалася групи болгарських працівників, які зіткнулися з обмеженням можливостей для кар'єрного зростання та пенсійного забезпечення через зміни в національному законодавстві, які скоротили їхні соціальні гарантії.

Суд визнав, що подібні зміни, які зворотно впливають на права громадян на соціальне забезпечення та можливість продовжувати кар'єру, можуть порушувати статтю 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності) і мають бути переглянуті з точки зору пропорційності.

Ця справа показує, як зміни у національному законодавстві можуть негативно впливати на професійний розвиток і кар'єрні можливості працівників, що підлягає судовому контролю з боку ЄСПЛ.

Право працівника на кар’єрне зростання є важливою складовою трудових відносин, однак його реалізація, як бачимо на вищезазначених прикладах, стикається з численними проблемами, які обмежують можливості для професійного розвитку та просування по службі. Спробуємо виокремити основні проблеми реалізації цього права.

Однією з найбільш поширених перешкод є дискримінація за ознаками статі, віку, інвалідності, національності або релігійних переконань. Жінки, наприклад, часто стикаються з труднощами при підвищенні на керівні посади через гендерні стереотипи, тоді як люди старшого віку можуть не отримувати можливостей для кар’єрного зростання через вікові упередження. Також часто дискримінація може бути пов'язана з активною участю працівників у профспілках.

Відсутність чіткої системи професійного розвитку в багатьох організаціях є ще однією суттєвою проблемою. Часто працівники не мають чіткого уявлення про можливі шляхи кар'єрного зростання через недостатньо визначені програми навчання та підвищення кваліфікації. Навіть якщо такі програми існують, доступ до них може бути

обмеженим, що перешкоджає працівникам здобути нові знання та навички для подальшого розвитку [2].

Ще однією важливою проблемою є суб'єктивність у процесі призначення на посади. Відсутність прозорих критеріїв для підвищення часто призводить до ситуацій, коли рішення про кар'єрне просування приймаються на основі особистих зв'язків або суб'єктивних оцінок, а не об'єктивних показників роботи працівника. Це суттєво знижує довіру до процесу і обмежує можливості для просування кваліфікованих фахівців.

Крім того, працівники стикаються з проблемами через неправомірне звільнення, що перешкоджає їхньому кар'єрному зростанню. У деяких випадках роботодавці можуть звільняти працівників з метою уникнення їхнього просування або через конфлікти з керівництвом. Така практика не лише порушує трудові права працівників, але й негативно впливає на їхні можливості для професійного розвитку.

Нарешті, низька мотивація працівників, викликана відсутністю стимулів, таких як грошові винагороди або можливості для саморозвитку, також є серйозною проблемою. Працівники, які не відчувають підтримки з боку роботодавця, рідко проявляють ініціативу до професійного розвитку або досягнення вищих посад.

Таким чином, право на кар'єрне зростання є важливим елементом трудових відносин, який забезпечує можливість професійного розвитку, підвищення кваліфікації та просування по службі. Воно відіграє значну роль у забезпеченні соціальної мобільності, економічної стабільності та мотивації працівників. Однак, як показує практика, реалізація цього права часто стикається з різноманітними перешкодами, включаючи дискримінацію, обмеження через участь у профспілках або політичні погляди, а також зміни в національному законодавстві, які можуть несприятливо впливати на кар'єрні перспективи працівників.

Література:

1. Трудове право України : Академічний курс: підручник. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, З. Я. Козак та ін.; за ред. П. Д. Пилипенка. 2-е вид., иереброб. і доп. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. 544 с.

2. Барський А. С., Луценко О. Є., Ярошенко О. М. Правові засади функціонування системи професійного розвитку працівників в Україні : монографія. Харків : Юрайт, 2015. 240 с.

3. Справа Sidabras і Džiautas проти Литви. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-23517%22]}

4. Справа Danilenkov та інші проти Росії. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-93854%22]}

5. Справа Kjartan Ásmundsson проти Ісландії. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-67030%22]}

6. Справа Baka проти Угорщини. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-163113%22]}
7. Справа Valkov та інші проти Болгарії. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-107157%22]}

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-148

ОКРЕМІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ

Форостян Олександр Сергійович
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ м. Київ, Україна

Адміністративно-правова характеристика діяльності Національної поліції України під час дії правового режиму воєнного стану в Україні є актуальним і важливим напрямом у наукових дослідженнях сьогодення, оскільки режим війни, додатково поклав на поліцію та її працівників низку обов'язків і наділив певними повноваженнями, що в свою чергу розширяють компетенцію відповідного органу правопорядку. Надання характеристики повноваженням, що включені до компетенції Національної поліції України є важливою складовою аналізу всього адміністративно-правового її статусу.

Правова природа адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану має чіткі та виважені характеристики, що безпосередньо впливають на міру можливостей у контексті діяльності відповідного центрального органу виконавчої влади, щодо забезпечення правопорядку в суспільстві та державі. Водночас, належить звертати увагу на те, що зміст і сутність адміністративно-правового регулювання в умовах дії правового режиму воєнного стану на території України відбуваються за особливих обставин і мають бути чітко та виважено досліджені з метою вірного та виваженого їх трактування, а також подальшого застосування.

Наука адміністративного права має досить значну кількість понять «адміністративно-правове регулювання». Зокрема, Т. Коломоєць

уважає, що адміністративно-правове регулювання – це один із видів галузевого правового регулювання, заснований на дії адміністративного права й багатого арсеналу адміністративно-правових засобів на суспільні відносини, що мають місце у сфері діяльності державної адміністрації. В основі адміністративно-правового регулювання лежить вплив на суспільні відносини комплексу юридичних засобів адміністративно-правового характеру, на галузь адміністративного права, її підгалузі, адміністративно-правові інститути, нормативні адміністративно-правові акти, первинні адміністративно-правові веління, метод і режими адміністративно-правового регулювання, індивідуальні адміністративно-правові акти, юридичні факти, адміністративні правовідносини, адміністративно-правові заходи захисту, заходи адміністративної та дисциплінарної юридичної відповідальності [1, с. 105]. Таким чином, сутність адміністративного-правового регулювання діяльності Національної поліції України полягає, перш за все, в окресленні чіткого кола її компетенції, що прямопропорційно впливає на ефективність здійснення покладених функцій та реалізації відповідних обов'язків у межах забезпечення правопорядку в суспільстві та дотримання прав і свобод людини і громадянина. Крім цього, важливим аспектом у контексті регулювання діяльності Національної поліції України, в умовах дії правового режиму воєнного стану, є окреслення чіткого кола її компетенції та виключності повноважень, саме на особливий період, з метою якомога більш ефективної реалізації діяльності у сфері охорони та захисту суспільства від протиправних посягань.

Адміністративно-правове регулювання діяльності територіальних органів Національної поліції України – це владно-упорядкована, цілеспрямована та комплексна діяльність широкого кола уповноважених суб’єктів публічної адміністрації щодо забезпечення функціонування територіальних органів Національної поліції України, визначення особливостей їхнього адміністративно-правового статусу, оптимізації їхньої адміністративної діяльності, що реалізується на основі норм адміністративного права за допомогою адміністративного інструментарію з метою належного виконання завдань і функцій територіальних органів Національної поліції України в суспільстві [2]. На нашу думку, зазначений аспект функціонування Національної поліції України також має бути розглянутий з урахуванням предмета і об'єкта дослідження, оскільки штатна та фактична чисельність Національної поліції України, в порівнянні, може переважати низку органів державної влади та міністерств. Оптимізація діяльності окремо взятих територіальних підрозділів Національної поліції України, з урахуванням дії правового режиму воєнного стану є ключовим, оскільки прифронтові та прикордонні

території, з початку широкомасштабного вторгнення російської федерації зазнали значних руйнувань та системно обстрілюються ворогом, що створює подекуди неможливі умови для реалізації поліцейських повноважень на окремо взятих територіях.

Звертаючись до механізму адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану в умовах повномасштабного збройного конфлікту в Україні вчені розглядають його у двох варіаціях: 1) як процес встановлення засад його функціональності, що репрезентується нормативним базисом для: а) відсічі збройній агресії; б) захисту національних інтересів і цінностей України; 2) як самостійний різновид діяльності органів державної влади, що передбачає втілення в правореалізацію охоронних, захисних, регулятивних та організаційних дій, спрямованих на виконання завдань правового режиму воєнного стану в умовах його введення. Вчені приходять до висновку, що наразі в Україні створено достатнє нормативне підґрунтя для функціональності правового режиму воєнного стану, а тому – його адміністративно-правове забезпечення в умовах повномасштабного [3]. Відповідно, основні адміністративно-правові особливості правового режиму воєнного стану, що зокрема може характеризуватися як і конституційно-правовий, мають чітко співвідноситися із завданнями і повноваженнями Національної поліції України та її власним адміністративно-правовим статусом, з метою забезпечення правомірності реалізації поліцейськими визначених їм повноважень та можливості здійснення відповідних заходів у визначених законодавством України адміністративно-правових формах.

Література:

1. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України : підручник. Київ : Істина, 2008. 808 с.

2. Карбовський Д.О. Поняття та зміст адміністративно-правового регулювання діяльності територіальних органів Національної поліції України. Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 1, 2020. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2020/1/31.pdf

3. Комзюк А.Т., Комзюк М.А., Липій Є.А. Адміністративно-правовий режим воєнного стану, введеного в Україні у зв'язку з московською військовою агресією. Науковий вісник публічного і приватного права. Випуск 3, 2022. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2022/3/18.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-149

ПРАВООХОРОННА РОЗВІДКА ЯК СКЛАДОВА ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ, ЩО ДІЮТЬ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ

Серафимов Олександр Миколайович
Керівник Херсонської спеціалізованої прокуратури
у сфері оборони Південного регіону
м. Херсон, Україна

Ефективність виявлення та протидії злочинам, що вчиняються організованими злочинними угрупуваннями, які діють в умовах бойових дій, багато в чому залежить від рівня заглибленості оперативних співробітників у кримінальне середовище та розуміння процесів, які йому притаманні. Тому оперативні співробітники повинні розуміти умови та закономірності формування організованих злочинних угрупувань на території ведення бойових дій, специфіку функціонування їх інфраструктури, особливості існування таких злочинних утворень в рамках національного кримінального середовища, принципи реалізації конкретних технологій злочинної діяльності, структуру та роль кожного члена ОЗУ у відповідній злочинній технології. Зазначені завдання вирішуються саме за рахунок здійснення розвідувальної діяльності співробітників оперативних підрозділів вітчизняних правоохоронних органів шляхом використання оперативних та оперативно-технічних способів та засобів роботи, спрямованих на отримання оперативно-розшукової інформації, її аналітичну обробку та подальше використання. С.В. Албул зазначає, що «правоохоронна розвідка являє собою системний елемент оперативно-розшукової діяльності, що здійснюється шляхом використання системи розвідувальних, пошукових, інформаційно-аналітичних заходів, у тому числі пов'язаних із використанням оперативних та оперативно-технічних засобів, спрямованих на своєчасне запобігання, виявлення і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам України від злочинності» [1, с.144]. Здійснення правоохоронної розвідки в контексті протидії організованій злочинній діяльності на території ведення бойових дій дозволяє вирішити ряд важливих завдань, зокрема:

– отримання, аналітична обробка та надання уповноваженим державним органам влади інформації про стан криміногенної ситуації на територіях ведення бойових дій, ризики та можливі тенденції розвитку злочинності, особливо що стосується організованої, на даних територіях

з метою використання даної інформації у правоохоронній, законодавчій та виконавчій діяльності держави;

– формування та ефективна реалізація державної політики з протидії організованій злочинній діяльності на території бойових дій;

– попередження утворенню стійких організованих злочинних угрупувань на території бойових дій, закріплення та поширення їх впливу у кримінальному середовищі;

– нейтралізація явищ та чинників, що сприяють формуванню організованих злочинних угрупувань на території бойових дій, налагодженню корупційних зв'язків таких ОЗУ із представниками місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування, військових адміністрацій, правоохоронних органів тощо;

– протидія злочинній діяльності організованих угрупувань на території бойових дій та поза їх межами;

– розробка заходів із виявлення, нейтралізації та ліквідації організованих злочинних угрупувань на території бойових дій, виявлення та припинення реалізації злочинних технологій їх діяльності, а також виявлення та вилучення здобутого незаконним шляхом майна та грошових коштів.

В сучасних умовах існування світового суспільства, коли інформація може використовуватися як специфічний інструмент досягнення бажаного результату і фактично перетворюється на зброю, надзвичайно важливим є уміння співробітників правоохоронних органів здобувати важливу для інтересів національної безпеки інформацію щодо кримінальної обстановки у середині держави та на окремо взятих територіях. Більше того, отримана інформація може бути корисною у руках правоохоронців лише за умови правильної її обробки та інтерпретації. Тому здійснення розвідувальної діяльності співробітників оперативних підрозділів вітчизняних правоохоронних органів має бути одним із пріоритетних напрямків реалізації оперативно-розшукової діяльності в рамках боротьби із організованою злочинною діяльністю угрупувань, що діють в умовах бойових дій.

Література:

1. Албул С.В. До питання визначення правоохоронної розвідки органів внутрішніх справ. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2014. № 1. С. 137-141.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-150

СИНТЕТИЧНА ЗАЛЕЖНІСТЬ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Касапоглу Світлана Олександрівна
д.ю.н., професор кафедри публічного права,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна

Пракопенко Владислав Віталійович
студент,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна

Не зважаючи на те, що Кримінальний процесуальний кодекс був прийнятий ще в 2012 році [1], а це майже більше десятиліття тому, в сучасних «воєнних» умовах, питання наукового та практичного удосконалення кримінальних процесуальних норм виходить на перший план.

В теперішніх умовах цей процес передбачає наступні шляхи: по-перше, закріплення істинності норм через закріплення істинності їх змісту; по-друге, наукове дослідження актуальних питань структурних «композицій» норм кримінального процесуального права, що в свою чергу викликає необхідність укріплення різних позицій щодо їх структури; по-третє, удосконалення системи норм кримінального процесуального права в цілому, зважаючи на те, що під час дії воєнного стану дане питання є чи не одне з нагальних, оскільки реалізація відбувається з великою кількістю «якщо…».

Автори вважають за актуальне зупинитися на розгляді питань структури кримінальних процесуальних норм, а саме особливостях синтетичних зав'язків гіпотези і диспозиції, а також гіпотези та санкції або диспозиції і санкції, оскільки вчення про структуру кримінальних процесуальних норм розробляється здебільшого в рамках загальної теорії права.

Загальновідомо, що логічна структура кримінальних процесуальних норм має притаманні їй свої схематичні зв'язки між елементами, що її утворюють [2, с. 69-71]. Внутрішня будова, зв'язок елементів, що складають синтетичні зв'язки кримінальних процесуальних норм, відрізняється «жорсткістю», «непорушністю» «інваріантністю». Але, все ж, особливістю є те, що ці елементи (гіпотеза, диспозиція, санкція) об'єднані не на принципах ієрархічної залежності, характерної в

основному для зв'язку елементів всередині галузі чи інституту права, а ***синтетичної залежності***. Вона будується за таким правилом: відсутність хоча б одного з елементів логічної структури кримінально-процесуального права автоматично призводить до руйнування вказаної самої норми.

Слід також відмітити і ту особливість , що в кримінально-процесуальному праві норм, що ***формулюють головним чином диспозицію, прямо чи опосередковано гіпотезу і безпосередньо не називаючи санкцію*** більшість. Приклад - це статті 2, 5, 409, 409, 459 КПК України та інші. На перший погляд здається, що санкцій в даному випадку не передбачено. Але було б неправильним вважати, що такі логічні норми взагалі не передбачають санкцій. У відповідних випадках мова йде не про відсутність санкції в нормах кримінально - процесуального права, а про формулювання їх в різних частинах нормативного акту. Підтвердженням того може бути стаття 408, 409 КПК України, в якій перелічено підстави зміни вироку або ухвали суду судом апеляційної інстанції. Ці норми передбачають санкції, розраховані на суттєві порушення органами дізнання, слідства, прокуратури та суду великої кількості і при цьому самих різних за своїм конкретним проявом правил поведінки, що сформульовані в різних статтях закону. Підтвердженням також може стати і судова практика, в даному випадку наведемо як приклад постанову, від 29.10.2020, про однобічність та неповноту судового слідства, у відповідності до ст. 398 КПК України (1960...) № 526/94/14-к[3].

Необхідно також вказати і на те, що структурні елементи кримінальних процесуальних норм можуть бути передбачені не лише в різних частинах одного нормативного акту, наприклад кримінально-процесуальному кодексі, а й ***в різних нормативно - процесуальних актах***. Наприклад: в своїй процесуальній діяльності органи прокуратури керуються нормами кримінального процесуального кодексу, структурні елементи яких знаходимо не лише в кримінальному процесуальному кодексі , а й в законах про прокуратуру, про міліцію та інших.

Підсумовуючи все вищевказане, скажемо, що системі норм кримінального процесуального права властива своя синтетична (типова) схема зв'язку елементів, що її складають. Основним принципом побудови всередині цієї типовій схеми - нормативна побудова інтелектуального та юридичного змісту державної волі. Така нормативна побудова дає право говорити, що зміст норми розкривається не лише через права та обов'язки, але й має характер загального логічного правила поведінки.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9-10. Стор. 474. Стаття 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.
2. Касапоглу С.О. Реалізація норм кримінального процесуального права: монографія. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2018. 306 с.
3. Постанова ВСУ від 20 січня 2022 року (м.Київ) за номером № 398/2244/20 URL// http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=102765683&red=1000031659de32bcc79d88b70d1012f1b89c98&d=5

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-151

ДОСВІД КОДИФІКАЦІЇ В КРАЇНАХ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОГО (ЗАГАЛЬНОГО) ПРАВА

Олійник Антон Вікторович
аспірант кафедри міжнародного приватного права та порівняльного правознавства,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Кодифікація є важливим способом упорядкування та систематизації нормативно-правових актів у різних правових системах світу. В англо-американській правовій системі, яка ґрунтується на прецедентному праві, процеси кодифікації мають свої особливості. Ці особливості пов'язані із історичними умовами становлення та розвитку англо-американської правової системи.

Англо-американське (загальне) право виникло в Англії в ранньому Середньовіччі. Як і багато інших ранніх правових систем, це право спочатку складалося зі звичаїв, але саме в Англії важливого значення набули процедури захисту прав, передбачених звичаєм. З розвитком феодальної держави процедурні засоби правового захисту з часом призвели до створення сучасної системи загального права, у якій права розглядаються як першочергові, і захищаються за процедурою. Тому, що стосується законодавства феодальної Англії, то судові прецеденти і статути стали його основою і, відповідно, джерелами права. Розвиток правової системи права Англії обумовлював прийняття різноманітних судових рішень та статутів, і тому потребував певної систематизації, однак не передбачав їх систематизацію у вигляді кодифікації.

Сьогодні кодифікація законодавства в Англії залишається складним і суперечливим процесом, значною мірою обумовленим природою англійської системи загального права. Незважаючи на очевидну перевагу кодифікації в забезпеченні систематизації законодавства, доступності та передбачуваності права, вона не стала центральним елементом правової системи в Англії. Розвиток цього процесу наштовхується на низку концептуальних, практичних і політичних перешкод.

Однією з таких перешкод є небажання багатьох політиків та юристів здійснювати систематизацію законодавства, шляхом прийняття кодексів із за побоювання, що правова система втратить свою гнучкість. Фахівці вважають, що кодекси обмежують гнучкість загального права, яке історично розвивалося через судові прецеденти, так як кодекси важко внести зміни без ухвалення нових законів, що знижує їхню адаптивність до нових викликів та потреб суспільства [1;2].

Як зазначають дослідники, в контексті англійської правової системи, де щоденно розвивається судова практика, можна виділити три моделі систематизації законодавства:

1. Рестатування без реформи – систематизація чинного права без внесення змін.
2. Обмежена реформа з подальшим рестатуванням – спрямована на усунення неузгодженостей у правових нормах.
3. Глибока реформа – комплексне оновлення та упорядкування чинного права, що завершується створенням сучасного кодифікованого акта [3].

З огляду на ці моделі, в Англії переважає другий підхід, відомий як консолідація. Останній же варіант, який у повному обсязі відповідає принципам кодифікації, застосовується рідше через складність його реалізації саме у правовій системі Англії.

Таким чином, кодифікація в англійському праві залишається обмеженим явищем, поступаючись місцем консолідації та реформуванню окремих галузей. Це зумовлено традиційною орієнтацією англійського права на гнучкість, забезпечену прецедентами, та специфічними особливостями правотворчого процесу у Великій Британії.

Система англійського загального права стала основою правових систем у багатьох країнах світу - Нова Зеландія, Австралія, США та інші. Поряд з цим, сучасна правова система США має певні особливості і стає прикладом адаптації своєї правової системи до сучасних реалій, що забезпечує в цілому життєздатність та гнучкість загальної системи права.

Правові системи інших країн, що ґрунтуються на англійському загальному праві, з часом настільки стали сильно відрізнялися від своєї батьківської системи, що в багатьох сферах правові підходи до формування законодавства та його застосування стали відрізнятися так само, як і у більшості країн континентального права. Дійсно, сьогодні, наприклад, Англія та Сполучені Штати мають так багато юридичних відмінностей, що їх іноді називають «дві країни, розділені спільним правом». В подальшому, як вважають фахівці, ця відмінність буде продовжуватися, у напрямку зростаючої ролі кодифікованих актів саме в США [4].

Хоча, в цілому США і відносяться до правової системи загального права, однак окремі штати мають великий відсоток елементів континентальної системи. Мова йде про ті штати, які у минулому були французькими колоніями. Варто також зазначити, що жодна із систем загального права в Сполучених Штатах не є технічно чистою системою загального права. Зрештою, США та багато штатів загального права мають незліченну кількість кодифікованих законів, які суди повинні враховувати. Але, незалежно від того, використовує суд загальне право чи застосовує статут, одне залишається незмінним у правових системах загального права США: принцип stare decisis. Отже, навіть якщо суд загального права тлумачить статут і не застосовує загальне право, попередні судові рішення щодо тлумачення цього самого статуту є прецедентом і, отже, обов'язковими. Це дуже велика відмінність від континентальної правової системи, в яких рішення судді щодо тлумачення тексту кодексу не є обов'язковим у подальших справах за участю різних сторін [5].

Однак, на відміну від Англії, американська правова система поступово адаптується до сучасних умов, зокрема через створення фрагментарних кодексів, які регулюють вузькі сфери суспільних відносин і які не є обов'язковими для застосування, проте слугують орієнтиром для законодавців. Наприклад: Restatements of the Law, є систематизованим викладом судових прецедентів, широко використовуються як довідковий матеріал, та кодекси, наприклад, Model Penal Code - слугує зразком для створення кримінальних кодексів у різних штатах. Також не можна не згадати Uniform Commercial Code, який регулює питання торгівлі, фінансових угод та інших аспектів комерційного права. Він є зразком для прийняття аналогічних актів у різних штатах. Наприклад, Федеральні правила цивільного процесу США Federal Rules of Civil Procedure є важливим прикладом кодифікації процедурних норм. Крім того, у США кодифікація адміністративного права здійснюється через Федеральний реєстр та Кодекс федеральних регламентів Code of Federal Regulations.

Отже, підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що кодифікація в англо-американській системі права має суттєві відмінності, які зумовлені історичними та структурними особливостями правових систем Англії та США. У США правова система характеризується більш широким застосуванням кодифікації законодавства. Це зумовлено необхідністю систематизації законів на федеральному рівні та рівні штатів.

Особливістю кодифікації в США є те, що вона не заміщує прецедентне право. Судові рішення, попри наявність кодексів, залишаються важливим джерелом права. Це дозволяє правовій системі бути більш гнучкою і здатною адаптуватися до потреб удосконалення правового регулювання суспільних відносин та застосування законодавства, зберігаючи баланс між систематизованими нормативними актами та розвитком права через прецеденти. У той же час, в Англії, де кодифікація застосовується в обмежених випадках, прецедентне право відіграє центральну роль у формуванні законодавства.

Література:

1. European Journal of Law Reform. Codification: A Civil Law Solution to a Common Law Conundrum? URL: https://www.elevenjournals.com/tijdschrift/ejlr/2017/4/EJLR_1387-2370_2017_019_004_001
2. European Journal of Law Reform. Time for a Code: Reform of Sentencing Law in England and Wales URL: https://www.elevenjournals.com/tijdschrift/ejlr/2017/4/EJLR_1387-2370_2017_019_004_004
3. European Journal of Law Reform. Codification: A Civil Law Solution to a Common Law Conundrum? URL: https://www.elevenjournals.com/tijdschrift/ejlr/2017/4/EJLR_1387-2370_2017_019_004_001
4. Albert Roland, KiralfyMary, Ann GlendonAndrew D.E. Lewis Common law URL: https://www.britannica.com/topic/common-law/Criminal-law-and-procedure
5. Common law: Defining what it is and what you need to know URL: https://legal.thomsonreuters.com/en/insights/articles/what-is-common-law

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-152

ВЗАЄМОДІЯ МОЗ УКРАЇНИ ТА МВС УКРАЇНИ, В КОНТЕКСТІ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ

Чорний Юрій Олегович
аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Донецький державний університет внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна
ORCID ID: 0009-0007-0839-4672

В якості основного критерію щодо визначення сукупності суб'єктів публічного адміністрування у досліджуваній сфері суспільних відносин, автором пропонується використовувати напрями співпраці, визначені відомчими нормативно-правовими актами.

Зокрема, низка відомчих нормативно-правових актів дозволяє констатувати, що важливе місце серед суб'єктів публічного адміністрування, діяльність яких спрямована на організаційно-правове регулювання медичного забезпечення транспортної безпеки, виступає Міністерство внутрішніх справ, а також центральні органи виконавчої влади, які входять до сфери управління МВС України, зокрема, Національна поліція та Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

Так, відповідно до підпункту 52 пункту 3 Положення про Міністерство внутрішніх справ, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878, розробляє, організовує і здійснює комплекс профілактичних, лікувальних, оздоровчих та реабілітаційних заходів, спрямованих на охорону і зміцнення здоров'я осіб, які відповідно до законодавства мають право на медичне обслуговування в закладах охорони здоров'я МВС; здійснює управління закладами охорони здоров'я, що належать до сфери управління МВС [1].

Разом з тим, варто зупинитися на окремих напрямах діяльності органів, які входять до сфери управління МВС України, спрямованої на взаємодію з МОЗ у сфері медичного забезпечення транспортної безпеки.

Важливе місце серед суб'єктів взаємодії з МОЗ у сфері медичного забезпечення транспортної безпеки, посідає Національна поліція України, яка відповідно до Положення про Національну поліцію, є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1].

Відповідно до пункту 19 коментованого Положення, поліція вживає всіх можливих заходів для надання домедичної допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їх життя чи здоров'я.

Також, яскравим прикладом міжвідомчої взаємодії є спільний наказ МОЗ та МВС «Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції», нормами якої визначено процедуру проведення огляду водіїв транспортних засобів на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, та оформлення результатів такого огляду.

Варто звернути увагу, що, відповідно до пункту 1 розділу ІІ коментованої Інструкції, проводиться за допомогою спеціальних технічних засобів, дозволених до застосування МОЗ та Держспоживстандартом.

Поліцейські, що взаємодіють із представниками МОЗ, проводять огляд особи з метою підтвердження факту перебування останньої у стані сп'яніння, що, у свою чергу, є грубим порушення правил дорожньої безпеки, або його спростування [2, с. 66].

Таким чином, взаємодія між Національною поліцією та Міністерством охорони здоров'я є невід'ємною частиною забезпечення дорожньої транспортної безпеки та надання своєчасної медичної допомоги постраждалим, яка включає наступні напрями: а) реагування на факти дорожньо-транспортних пригод; б) медичне забезпечення безпеки під час проведення масових заходів; в) документальне оформлення фактів перебування у стані сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції осіб, які керують транспортними засобами.

Література:

1. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878. Урядовий кур'єр. 2015. № 207.

2. Скрипа Є.В. Взаємодія суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 35. том 1. С. 65-68.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-153

ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Фоменко Олександр Олександрович
здобувач кафедри адміністративного, кримінального права і процесу,
Міжнародний університет бізнесу і права
м. Херсон, Україна

Серед адміністративно-правових інститутів забезпечення продовольчої безпеки на особливу увагу заслуговує інститут її адміністративно-правового захисту, мета якого полягає у визначенні сукупності реальних та потенційних загроз продовольчій безпеці, а також визначення державних органів, діяльність яких спрямована на протидію цим загрозам.

Початковим етапом визначення рівня продовольчої безпеки має стати аналіз загроз продовольчої безпеки, оскільки існуюча система реальних і потенційних загроз є дуже мінливою [1, с. 193]. Ідентифікація реальних чи потенційних загроз повинна стати підґрунтям для визначення пріоритетів в системі забезпечення продовольчої безпеки країни, які також не повинні бути сталими, а повинні переглядатись і змінюватись залежно від тієї чи іншої ситуації [2, с. 33].

Таким чином, на думку професора М.В. Шульги, класифікація загроз продовольчій безпеці держави може бути визначена за наступними критеріями: а) за територіальною ознакою – внутрішні, зовнішні; б) за предметною ознакою – економічні, політичні, природні, організаційно-правові, виробничо-технологічні, інформаційні тощо. До критеріїв, які визначають зовнішні загрози продовольчої безпеки, з точки зору вчених-економістів, відноситься: а) кон'юнктура світових цін на сільськогосподарську сировину (цінова війна); б) заходи політичного характеру (ембарго, гуманітарна допомога тощо); в) торгова дискримінація; г) інформаційна війна; д) тарифні (нетарифні) обмеження; е) антидемпінг [3, с. 26].

На підставі висловлених суджень можемо сформулювати авторську класифікацію загроз продовольчій безпеці: а) за періодом дії – разові, періодичні, постійні; б) за державним рівнем – внутрішньодержавні, зовнішньодержавні; в) за ймовірністю виникнення – реальні, потенційні; г) за сферами виникнення: - загрози нормальному функціонуванню системи органів забезпечення продовольчої безпеки; - загрози безпеці якості харчових продуктів; - загрози санітарному та епідемічному

благополуччю населення; д) за інструментами правового регулювання – правові, неправові.

Аналізуючи перелік правоохоронних органів, діяльність яких спрямована на забезпечення продовольчої безпеки, О.М. Рєзнік відносить до їх числа Національну поліцію України, Службу безпеки України, прокуратуру, підрозділи податкової міліції Державної фіскальної служби України та Національне антикорупційне бюро України [4, с. 421]. Погоджуємося з визначеним переліком, але з певними зауваженнями, які стосуються ліквідації податкової міліції та створення Бюро економічної безпеки, призначення якого, як центрального органу виконавчої влади, полягає у протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави.

Так, відповідно до Положення про Бюро економічної безпеки, його основними завданнями є:

1) виявлення зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних;

2) оцінювання ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення;

3) подання пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів з питань усунення передумов створення схем протиправної діяльності у сфері економіки;

4) забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави;

5) збирання та аналіз інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку держави, та визначення способів запобігання їх виникненню в майбутньому;

6) планування заходів у сфері протидії кримінальним правопорушенням, віднесеним законом до його підслідності;

7) виявлення та розслідування правопорушень, пов’язаних з отриманням та використанням міжнародної технічної допомоги;

8) складення аналітичних висновків і рекомендацій для державних органів з метою підвищення ефективності прийняття ними управлінських рішень щодо регулювання відносин у сфері економіки [5].

Висновки. Таким чином, вважаємо, що до числа правоохоронних органів, наділених повноваженнями у сфері забезпечення продовольчої безпеки, відноситься: Бюро економічної безпеки, Національна поліція, Служба безпеки України, прокуратура та Національне антикорупційне бюро України.

Література:

1. Міляр Л. Ф. Сучасні підходи до оцінювання рівня продовольчої безпеки. Наука й економіка: науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. 2012. Вип. 1 (25). С. 193-198.
2. Вараксіна О.В. Формування організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки України : дис…. канд. екон. наук : 08.00.03. Полтава, 2016. 221 с.
3. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України : монографія / О. М. Батигіна, В. М. Жушман, В. М. Корнієнко [та ін.] ; за ред.: В. Ю. Уркевича, М. В. Шульги ; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". Х. : ФОП Шевченко С. О., 2013. 326 с.
4. Рєзнік О.М. Адміністративно-правові засади діяльності правоохоронних органів із забезпечення фінансово-економічної безпеки України : дис… доктора юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 509 с.
5. Про затвердження Положення про територіальні управління Бюро економічної безпеки України: наказ Бюро економічної безпеки від 21.01.2022 № 14. Офіційний вісник України. 2022. № 10. Ст. 567.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-154

МЕХАНІЗМ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У СФЕРІ РОЗБУДОВИ АДВОКАТУРИ

Войцешук Вадим Валерійович
здобувач Приватної установи
«Науково-дослідний інститут публічного права»
м. Київ, Україна

Імплементація досвіду правового регулювання у національне законодавство України – це процес перенесення та втілення відповідних правових норм із законодавства іншої країни до національного за допомогою правових механізмів та способів. Процес імплементації використовується напряму у роботі з нормою, тому нормативне регулювання процесу імплементації вкрай необхідне в Україні з урахуванням юридичної техніки та загальних засад щодо створення національного законодавства [1, с. 84]. Слід зазначити, що процес імплементації може також передбачати пристосування окремої норми або цілого правового інституту до особливостей національної правової

системи. Частково це стосується і адвокатури, на необхідності удосконалення якої неодноразово наголошують вітчизняні вчені.

Наприклад, О. І. Приходько стверджує, що розвиток процесу реформ в Україні, питання подальшого вивчення та впровадження ефективної моделі адвокатури в механізми, що забезпечують конституційні права громадян, дозволить створити концептуальну модель нових взаємовідносин між державними інститутами адвокатури та громадянським суспільством, визначивши її роль і значення [2, с. 211]. Отже, науковець відводить процесу імплементації вирішальну роль у реформуванні адвокатури, у тому числі і за рахунок впровадження позитивного досвіду інших держав.

В свою чергу Т. Б. Вільчик та В. О. Святоцька справедливо констатують, що формулювання національних стандартів адвокатури повинно відбуватися з урахуванням: результатів наукових та практичних досліджень; міжнародних і регіональних стандартів; правил, норм та інших актів, що стосуються прав і свобод людини та їх захисту; прогресивних національних стандартів адвокатури зарубіжних держав; судової практики національних і міжнародних судів; інших видів юридичної практики; прогресивних традицій і звичаїв адвокатської діяльності України та інших держав [3, с. 67].

І. Я. Семенюк стверджує, що порівняно з міжнародними та європейськими нормативними документами, що регламентують поведінку адвокатів під час виконання ними своїх професійних обов'язків і містять моральні засади їхньої діяльності, у нашому національному законодавстві відсутнє нормативне закріплення моральних засад діяльності адвокатів. Це зумовлює необхідність залучення міжнародних та європейських стандартів у цій сфері в Україні. Тобто імплементація міжнародних і європейських стандартів у національне законодавство України та їх реалізація в практичній діяльності вітчизняної адвокатури здатні позитивно вплинути не лише на рівень розвитку правової держави, а й на зростання міжнародного та європейського іміджу нашої держави [4, с. 70]. Ця теза позиціонує певну ідеологічну функцію імплементації, яку вона виконує через удосконалення вітчизняного законодавства.

Отже, пропонуємо під імплементацією позитивного досвіду розбудови адвокатури розуміти сукупність правових засобів та способів наближення вітчизняного законодавства та практики адвокатської діяльності до міжнародних стандартів через впровадження позитивного досвіду нормативно-правового регулювання та управління інститутом адвокатури. Метою імплементації є розбудова в Україні ефективного інституту адвокатури та системи органів адвокатського самоврядування, орієнтованих на співпрацю з владними інституціями та громадянським

суспільством. Правовими засобами імплементації є уніфікація, гармонізація, пристосування та координація.

До числа цілей імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в законодавство України слід зарахувати: забезпечення максимальної ефективності та людиноцентричності інституту адвокатури; усунення інституційні розбіжності української моделі адвокатури та відповідних моделей в європейських країнах; удосконалення структури органів адвокатського самоврядування в частині розподілу повноважень; запровадження функціональної системи гарантій адвокатської діяльності; створення умов для розширення діяльності українських адвокатів в європейських країнах; розбудова справедливої системи формування адвокатського корпусу та підтвердження кваліфікації адвокатів; удосконалення форм участі держави в організації та функціонуванні інституту адвокатури.

Під принципами імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури слід розуміти вихідні засади модернізації та удосконалення форм адвокатської діяльності та структури органів адвокатського самоврядування. Пропонуємо до числа означених принципів віднести: конструктивність (імплементації підлягає лише позитивний досвід); оцінка ефективності (обов'язковою умовою імплементації має бути моніторинг її результатів); плановість (імплементація повинна здійснюватися в рамках чіткої стратегії, тобто дорожньої карти); узгодженість (імплементація має здійснюватися на основі балансу інтересів держави, отримувачів послуг та адвокатської спільноти); комплексність (імплементація відбувається одночасно в різних сферах адвокатської діяльності); системність (імплементація – це багатоетапний та довготривалий процес).

Суб'єктами імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури в національне законодавство та практику діяльності адвокатів є учасники, які своїми діями забезпечують впровадження цього досвіду в Україні. До числа таких суб'єктів доцільно віднести: Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України; Національну асоціацію адвокатів України, регіональні органи адвокатського самоврядування, окремих адвокатів, а також міжнародних учасників. Означені суб'єкти забезпечують процес імплементації через реалізацію власних або делегованих повноважень, ініціювання процедур; прийняття та виконання рішень; реалізацію окремих форм адвокатської діяльності.

У своєму монографічному дослідженні В. В. Філатов зазначає, що механізм імплементації може бути міжнародний та внутрішньодержавний. При цьому, міжнародний характер імплементація має у випадку, коли мова йде про виконання обов'язків,

що містяться у міжнародних угодах чи конвенціях, а внутрішньодержавний – коли влада країни самостійно розробляє та приймає нормативні акти, дія яких спрямована на наближення національного законодавства до міжнародного рівня [5, с. 196]. На нашу думку, імплементація позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні має відбуватися на основі комбінованого механізму, тобто поєднання міжнародного та внутрішньодержавного механізмів.

Література:

1. Сьох К. Я., Гультай М. М. Імплементація нормативно-правових актів європейського союзу у національне законодавство України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 82–84.

2. Приходько О. І. Міжнародні стандарти щодо функціонування адвокатської діяльності та їх імплементації в українське законодавство. *Держава та регіони*. 2022. № 2 (66). С. 210–215.

3. Вільчик Т. Б., Святоцька В. О. Міжнародні стандарти адвокатури: проблеми імплементації у національну правову систему. *Право України*. С. 54–69.

4. Семенюк І. Я. Особливості міжнародних та вітчизняних нормативних актів, що містять положення про моральні засади діяльності адвокатів. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. 2016. № 3. С. 62–71.

5. Філатов В. В. Імплементація міжнародних норм о митного законодавства України: монографія. Донецьк: ДонУЕП. 2013. 201 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-155

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ФІНАНСОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Рекуненко Тетяна Олександрівна
к.ю.н., доцент,
заступник директора
Криворізький навчально-наукового інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кривий Ріг, Україна

Податки, з огляду на їх економічну та правову природу, є ключовим інструментом фінансового забезпечення функціонування будь-якої держави. Нестача надходжень до бюджетів різних рівнів або їх недостатня кількість призводить до неминучої неефективності

виконання як внутрішніх, так і зовнішніх функцій держави. Наявність таких негативних явищ, як тіньова економіка та фінансова кіберзлочинність, зазвичай починається з вчинення незначних фінансових правопорушень, які з часом можуть набувати глобальних масштабів. За дослідженням Л. Г. Уртаєвої, близько 13,8 % правопорушень у фінансовій сфері здійснюються шляхом приховування об'єктів оподаткування, що проявляється у повному невідображенні у звітних документах доходів (прибутків), операцій, продукції, послуг тощо. 7 % правопорушень відбуваються через комбінацію заниження та приховування об'єктів оподаткування, 9,8 % – через неподання податкової звітності, а 7,3 % – за допомогою інших методів, таких як незаконне використання податкових пільг або подання звітності без фактичної сплати податків. Отже, найбільш розповсюдженими способами вчинення правопорушень є заниження та приховування об'єктів оподаткування [1].

Щодо нормативного визначення терміна «фінансові правопорушення», слід зазначити, що його трактування було закріплено в кількох підзаконних нормативно-правових актах, які наразі втратили чинність. Це свідчить про відсутність чіткого нормативного визначення поняття «фінансове правопорушення» в актуальному законодавстві. Вивчаючи думки науковців, можна стверджувати, що під «фінансовим правопорушенням» розуміється протиправне діяння, яке є суспільно шкідливим або небезпечним, порушує норми фінансового законодавства і за яке передбачена юридична відповідальність [1].

Слід підкреслити, що фінансове правопорушення характеризується як загальними, так і специфічними ознаками. До загальних ознак фінансового правопорушення належать такі: це може бути дія або бездіяльність; воно є суспільно шкідливим або небезпечним; це протиправне діяння, яке порушує норми фінансового законодавства і впливає на фінансові інтереси держави; за його вчинення передбачена правова відповідальність тощо. Специфічні ознаки фінансового правопорушення включають: об'єкт посягання – суспільні відносини, що виникають у сфері оподаткування, адміністрування митних платежів, бюджетного процесу, а також у здійсненні розрахунків у національній та іноземній валютах, проведенні готівкових і безготівкових розрахунків, ліцензованій господарській діяльності, банківській діяльності, державному страхуванні тощо; предметна спрямованість – грошові кошти, які відповідно до законодавства підлягають сплаті в процесі оподаткування, адміністрування митних платежів, бюджетного процесу, а також у здійсненні розрахунків у національній та іноземній валютах, проведенні готівкових і безготівкових розрахунків, ліцензованій господарській діяльності, банківській діяльності, державному

страхуванні тощо; фінансово-правова визначеність – охоплює види фінансових правопорушень, за які чинним законодавством передбачена відповідальність; мотивація – корисливі мотиви та мета збагачення; суб'єкти правопорушення. Серед характерних рис фінансових правопорушень можна відзначити їх високу латентність, різноманітні способи вчинення, а також широкий спектр суб'єктів, які зазвичай мають високий рівень інтелекту та вищу освіту. Однією з загальних ознак є ієрархічність і багаторівневість фінансових правопорушень, що проявляється в тому, що кожна система є частиною більшої, а її елементи можуть розглядатися як самостійні системи нижчого рівня, порядку чи складності [2].

Фінансові правопорушення є частиною більш широкої категорії правопорушень, що охоплює економічні злочини. Внутрішньо фінансові правопорушення можуть об'єднуватися в окремі групи, формуючи різні види протиправних дій або правопорушень певного типу, що становлять підсистеми нижчого рівня складності. За словами В. Нагребельного, фінансове правопорушення є підставою для притягнення до фінансово-правової відповідальності, і тому воно має певні об'єктивні та суб'єктивні ознаки, які разом формують склад фінансового правопорушення. Склад фінансового правопорушення — це сукупність ознак (елементів), визначених нормами фінансового права, які дозволяють класифікувати конкретне діяння як фінансове правопорушення [3].

Пропонується класифікувати фінансові правопорушення за такими критеріями. За об'єктом посягання: на суспільні відносини у сфері оподаткування; на суспільні відносини у сфері адміністрування митних платежів; на суспільні відносини у сфері бюджетного процесу; на суспільні відносини у сфері розрахунків у національній та іноземній валюті; на суспільні відносини у сфері проведення готівкових і безготівкових розрахунків; на суспільні відносини у сфері ліцензованої господарської діяльності; на суспільні відносини у сфері банківської діяльності; на суспільні відносини у сфері державного страхування тощо. За суб'єктом вчинення: вчинені платниками податків; вчинені агентами та/або їх посадовими особами; вчинені посадовими особами контролюючих органів тощо [4].

Отже, можна констатувати, що правопорушення у фінансовій сфері мають значний негативний вплив на фінансову безпеку держави. Серед них особливо виділяються бюджетні правопорушення, зокрема нецільове використання бюджетних коштів, податкові правопорушення, такі як несвоєчасна сплата податків, ухилення від їх сплати та митних платежів, а також порушення банківського та валютного законодавства, які стосуються правил проведення розрахункових операцій та

відмивання коштів. Це вказує на існування проблем і колізій у правових нормах. Сучасна державна політика не володіє комплексним, дієвим та ефективним механізмом для запобігання правопорушенням у фінансовій сфері, оскільки відсутні інструменти для вивчення причин та факторів їх виникнення. Складна структура компетентних органів, чиї повноваження часто перетинаються, вказує на прогалини в законодавстві, що регулює фінансовий контроль. Крім того, зниження рівня податкових надходжень до бюджету відображає сучасні реалії функціонування публічних фінансів.

Література:

1. Уртаєва Л. Г. Теоретико-правові засади запобігання фінансовим правопорушенням: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 198 с.

2. Чечетт С. В. Правове регулювання запобігання правопорушенням у фінансовій сфері: дис. …докт. філософ. 081 – Право. Ірпінь, 2023. 198 с.

3. Фінансове право України. Загальна частина : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / В. П. Нагребельний, В. Д. Чернадчук, В. В. Сухонос. Суми : Університет, книга, 2004. 320 с.

4. Нехайчук Ю. С. Про вплив тіньової економіки на соціальноекономічний розвиток. *Фінанси, банки, інвестиції*. 2010. № 2. С. 24–29.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-156

ОЗНАКИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ (ЯК УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ОБМЕЖЕНЬ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ ІЗ КОРУПЦІЄЮ)

Шарий Юрій Анатолійович,
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

За сучасних умов правовий режим воєнного стану в Україні є конкретним механізмом, яким користується наша держава в нинішніх реаліях збройної агресії для збереження незалежності та територіальної цілісності. Під час воєнного стану істотну увагу привертають адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, адже через зміну умов управління і контролю, а також через можливе посилення повноважень окремих осіб або органів, ризик корупційних дій може зрости. Водночас, можуть бути запроваджені певні обмеження, спрямовані на підтримку порядку і безпеки, забезпечення стабільності та захисту громадян в умовах, які можуть бути непередбачуваними або небезпечними.

Тому слід звернути увагу на ознаки, що характеризують правовий режим воєнного стану як умову застосування обмежень у сфері запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, а також дозволяють відобразити його дійсний ресурс:

1) *особлива мета встановлення відповідного правового режиму*. За нормативними положеннями, загальна мета запровадження воєнного стану полягає у відверненні загрози, відсічі збройної агресії та забезпеченні національної безпеки, усуненні загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Відповідно до Закону України від 21.06.2018 р. «Про національну безпеку України», національна безпека України – це «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [1]; загрози національній безпеці України – це «явища, тенденції і чинники, що унеможливлюють чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України» [1]. Зазначений нормативно-правовий акт містить визначення низки інших важливих понять (наприклад, «воєнна безпека», «громадська безпека і порядок», «державна безпека», «збройний конфлікт» та ін.), що

дає можливість з'ясовувати їх сутність і зміст. Звертаючи увагу на документ, що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки – Стратегію національної безпеки України (затверджену Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020) [2], можна помітити пов'язаність національних інтересів із антикорупційним спрямуванням. Зокрема, передбачено перелік пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, реалізація яких буде забезпечуватись через … «захист особи, суспільства та держави від правопорушень, зокрема корупційних, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди». Також визначено, що «корупція перешкоджає виведенню української економіки з депресивного стану, унеможливлює її стале і динамічне зростання, підвищує уразливість до загроз, підживлює кримінальне середовище». З метою реалізації конституційних принципів індивідуальної юридичної відповідальності та невідворотності покарання на державу покладаються обов'язки «утверджувати принцип нульової толерантності до корупції, забезпечувати ефективну діяльність органів, які запобігають корупції та протидіють корупційним правопорушенням». Таким чином, варто комплексно розглядати мету запровадження правового режиму воєнного стану, яка направлення на захист і забезпечення національних інтересів (у складі яких можна виокремити антикорупційну спрямованість);

2) *імперативний метод правового регулювання правового режиму воєнного стану*. Цей метод полягає у категоричній та детальній регламентації поведінки учасників правових відносин. Правовий режим воєнного стану регламентується та регулюється саме в імперативному порядку (безпосередньо процедура введення воєнного стану встановлюється законодавством). Всі правила, норми, заборони поширюються на визначене коло осіб і є обов'язковими до виконання з можливістю примусу до їхнього виконання і з обмеженнями певних прав громадян заради забезпечення обороноздатності та стабільності держави в умовах війни. У цьому випадку не допускаються диспозитивні варіанти поведінки осіб, зокрема їх вибір чи бажання у виконанні режимних правил;

3) *нормативне закріплення* (на рівні законодавчих та підзаконних актів) *правил поведінки, що є обов'язковими для всіх* (фізичних осіб, юридичних осіб, державних органів та їх посадових осіб), адже це важливий механізм забезпечення ефективного функціонування правової системи та основний інструмент регулювання суспільних відносин, зокрема під час війни. Окрім того, нормативно можуть встановлюватись

і алгоритми, як діяти в тій чи іншій ситуації (так звані «режимні правила»). Всі нормативні акти, які визначають особливості правового режиму воєнного стану, заходи, які запроваджуються, повноваження державних органів тощо становлять єдину систему, що характеризується наявністю внутрішніх та зовнішніх зв'язків;

4) *формування системи органів публічної адміністрації* (як з існуючих, так і створення нових, що передбачено спеціальним законодавством – наприклад, військові адміністрації). Ці органи мають особливий статус, на них покладається завдання щодо здійснення і забезпечення мети адміністративно-правового режиму, надаються повноваження у сфері публічного адміністрування та контролю за додержанням режимних правил. Водночас цей процес (формування системи органів публічної адміністрації) є важливою частиною адаптації держави до умов воєнного стану, що дозволяє ефективно організовувати управління в умовах загрози національній безпеці;

5) *визначення просторово-часових меж дії правового режиму воєнного стану.* Часові межі – це період, протягом якого застосовуються спеціальні правила та обмеження, що вводяться під час воєнного стану. Він починається з моменту проголошення воєнного стану і триває до його скасування. Просторові межі – це територія, на яку поширюється правовий режим воєнного стану. Зазвичай режим може поширюватися на всю територію держави або на окремі її частини (наприклад, лише на зони безпосередніх бойових дій або прикордонні області). Відповідно до нормативних положень, воєнний стан може вводитися в Україні (мова йде про всю територію країни), або в окремих її місцевостях. Законодавчих вимог щодо строкових обмежень (граничних показників) не передбачено, що є цілком логічним через екстраординарність підстав для запровадження правового режиму воєнного стану. За встановленою процедурою, у разі прийняття рішення щодо необхідності введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Президент України видає указ про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях і негайно звертається до Верховної Ради України щодо його затвердження та подає одночасно відповідний проєкт закону. У зазначеному нормативно-правовому акті (Указ Президента України) і визначаються межі території, на якій вводиться воєнний стан, час введення і строк, на який він вводиться. До того ж, строк дії правового режиму воєнного стану може бути продовжено або припинено. Воєнний стан на всій території України або в окремих її місцевостях припиняється після закінчення строку, на який його було введено. До закінчення строку, на який було введено воєнний стан, та за умови усунення загрози нападу чи небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності Президент України може прийняти указ про

скасування воєнного стану на всій території України або в окремих її місцевостях, про що має бути негайно оголошено через медіа;

6) *встановлення відповідальності за порушення «режимних» норм*. Закон України від 12.05.2015 р. «Про правовий режим воєнного стану» [3] містить досить узагальнену норму, відповідно до якої «особи, винні у порушенні вимог або невиконанні заходів правового режиму воєнного стану, притягаються до відповідальності згідно із законом», що обумовлюється складністю визначення всіх можливих випадків і підстав притягнення до відповідальності. Тому можна вести мову про наявність підстав у чинному законодавстві для притягнення до кримінальної відповідальності (наприклад, ст. 432, 433 435-1 Кримінального кодексу України), до адміністративної відповідальності (наприклад, гл. 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП України), до дисциплінарної відповідальності (за протиправні дії, пов'язані із невиконанням або неналежним виконанням службових обов'язків), а також для відшкодування шкоди, у випадку її завдання. Якщо ж звертати увагу на застосування обмежень у сфері запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, то відповідальність за їх вчинення передбачена у главі 13-А КпАП України, яка має назву «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією»;

7) *можливість тимчасового обмеження прав і свобод людини і громадянина та законних інтересів юридичних осіб, в тому числі шляхом запровадження спеціальних заходів*. Однак такі обмеження, їх зміст, суб'єктна спрямованість мають бути чітко визначені законодавством та не суперечити положенням Конституції України. Щодо обмежень, пов'язаних із запобіганням корупції, їх перелік передбачений відповідним спеціальним законом – Законом України від 14.10.2014 р. «Про запобігання корупції» [4] у розділі IV «Запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням».

Отже, до ознак, що характеризують правовий режим воєнного стану як умову застосування обмежень у сфері запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією можна віднести такі: 1) особлива мета встановлення відповідного правового режиму; 2) імперативний метод правового регулювання правового режиму воєнного стану; 3) нормативне закріплення (на рівні законодавчих та підзаконних актів) правил поведінки, що є обов'язковими для всіх (фізичних осіб, юридичних осіб, державних органів та їх посадових осіб); 4) формування системи органів публічної адміністрації (як з існуючих, так і створення нових, що передбачено спеціальним законодавством); 5) визначення просторово-часових меж дії правового режиму воєнного стану; 6) встановлення відповідальності за порушення

«режимних» норм; 7) можливість тимчасового обмеження прав і свобод людини і громадянина та законних інтересів юридичних осіб, в тому числі шляхом запровадження спеціальних заходів.

Література:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. *Урядовий кур'єр.* 2020. № 179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12.

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/conv#n310.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-157

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ

Сауляк Руслан Володимирович
аспірант кафедри цивільного права
Національний університет
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

Закон України у статті 34 «Про регулювання містобудівної діяльності» визначає основні засади надання прав для здійснення будівельних робіт [5].

Як зазначається у нормативно-правових актах: «усі будівельні роботи присадибних дачних та садових будівель, житлових будинків не більше двох поверхів (без мансарди) площею, що не перевищує 300 м2, господарських споруд, гаражів, які розташовані на дачних, садових, присадибних земельних ділянках, повинні виконуватися тільки після того, як фізична особа подасть повідомлення про те, що вона починає індивідуальні будівельні роботи» [1, С. 16-22].

Власне, сама процедура подання повідомлення та його форма встановлені Порядком виконання будівельних робіт, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 № 466 [2].

Замовник – фізична особа, або його уповноважена особа має заповнити бланк повідомлення, який можете надіслати рекомендованим листом зі списком вкладення до територіальних органів Державної інспекції архітектури та містобудування України, або подати його в особистому порядку або за допомогою дозвільного центру за місцем знаходженням об'єкта індивідуального будівництва.

Зупинимося детальніше на необхідності підтвердження прав на землю при реконструкції або новому будівництві.

Отже, при проведенні індивідуального будівництва фізична особа повинна підтвердити свої права на земельну ділянку, вказавши підставу користування (право власності, договір оренди, договір суперфіції), кадастровий номер земельної ділянки, її площу та цільове призначення.

Звертається увага на те, що положення статті 377 ЦК України, статті 125 Земельного кодексу України, визначає момент виникнення відповідного права на землю: «право власності на земельну ділянку, а також право постійного користування та право оренди земельної ділянки виникають з моменту державної реєстрації таких прав» [6].

Право оренди земельних ділянок державної та комунальної власності за загальним правилом набувається на конкурсній основі. Проте існують винятки, тобто йдеться про ділянки з розташованими на них об'єктами нерухомого майна, власники яких отримують права на землю поза конкурсом.

Надання земельних ділянок державної та комунальної власності у користування здійснюється на підставі рішень відповідного органу, уповноваженого розпоряджатися землею. Таким органом, залежно від місця розташування та цільового призначення земельних ділянок, зазвичай виступають районна та обласна державні адміністрації або обласне управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру.

Загалом порядок виділення та передачі земельної ділянки у власність та оренду складається з наступних етапів: «отримання рішення (дозволу) на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки; розробка такого проекту; узгодження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки та експертиза проекту у разі потреби; формування земельної ділянки та її реєстрація у Державному земельному кадастрі; затвердження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки та отримання рішення (дозволу) на передачу земельної ділянки в оренду; реєстрація права власності та договору оренди земельної ділянки у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно» [3].

Після отримання права власності на земельну ділянку, фізична особа може розпочинати підготовку до індивідуального будівництва – замовлення проектної документації. Тут варто звернути увагу на досвід архітектора або проектної організації та їхню кваліфікацію, оскільки всі архітектори повинні проходити відповідне навчання (підвищення кваліфікації) та мати кваліфікаційні сертифікати.

Після виготовлення проектної документації (проекту) її потрібно погодити та затвердити. Затвердження та узгодження проектів відбувається залежно від категорії складності об'єкта індивідуального будівництва та виду цього об'єкта. Так, відповідно до частини 3 статті 31 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»: «не підлягають обов'язковій експертизі проекти будівництва об'єктів I–III категорій складності, у такому разі проектна документація затверджується замовником будівництва самостійно» [5].

Коли проектна документація буде узгоджена та затверджена, фізична особа може укладати договір підряду та отримати дозвіл на початок індивідуального будівництва. Такий дозвіл отримують шляхом реєстрації декларації про початок будівельних робіт на об'єктах I–III категорії складності або шляхом отримання дозволу на об'єктах IV–V категорій. Тут варто звернути увагу, що у підрядника має бути сертифікований інженер з технічного нагляду.

Зрештою, коли індивідуальне будівництво буде завершено, об'єкт такого будівництва потрібно ввести в експлуатацію. Введення в експлуатацію об'єктів будівництва I–III категорії складності відбувається шляхом реєстрації декларації про готовність об'єкта до експлуатації, а об'єктів IV–V категорії за допомогою отримання сертифікату готовності.

Після закінчення будівельних робіт та введення об'єкта індивідуального будівництва в експлуатацію право на такий об'єкт фізичній особі потрібно зареєструвати у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно з відповідною прив'язкою до земельної ділянки, на якій вона розташована [4].

Резюмуючи все вищевикладене, слід зазначити, що, на перший погляд, процес індивідуального будівництва здається найпростішим завданням, яке під силу кожній фізичній особі, однак виникають труднощі. Однією з них виступає відсутність належного зареєстрованого права користування земельною ділянкою. За відсутності права на землю – право володіння, користування та розпорядження об'єктами нерухомого майна, що перебуває у власності фізичної або юридичної особи, не можуть бути реалізовані в повному обсязі, на що потрібно звертати увагу, щоб уникнути подібних ситуацій.

Література:

1. Глущенко О.Г. Правове регулювання здійснення та захисту речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому. Актуальні проблеми приватного права. Нове українське право № 4 (2023). С. 16-22
2. Деякі питання виконання підготовчих і будівельних робіт. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 № 466. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-2011-%D0%BF#Text
3. Земельне право : навч. посібник / О. І. Баїк, У. П. Бобко, М. С. Долинська, А. О. Дутко, Н. М. Павлюк ; за ред. О. І. Баїк. Львів : Навчально-науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», 2020. 326 с.
4. Ісаєнко Д. В. Стратегія формування державної соціальної політики регулювання розвитку житлового будівництва в Україні. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/3/15.pdf
5. Про регулювання містобудівної діяльності. Закон України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 34, ст. 343). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text
6. Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. / [О. Є. Аврамова, А. С. Горбенко, Н. О. Горобець та ін.] ; за заг. ред. С. О. Сліпченка, О. Л. Зайцева ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2022. 332 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-158

СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ВИМІРУ НАУКОВОЇ СПІВПРАЦІ:ПЕРШІ АКАДЕМІЇ НАУК

Тицька Яна Олександрівна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
факультету права та економіки,
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна

Інституціоналізмція юридичного виміру питань наукової діяльності та міжнародної наукової співпраці до формування сучасного міжнародного права носила доволі фрагментарний характер [7, p. 2059]; [11, p. 3]. Дослідження такої інституціоналізації досі залишалося за межами уваги міжнародного права, у своїх працях його

згадували окремі історики науки, які насамперед досліджували еволюцію відповідних соціальних структур у Нові та Новітні часи.

Нагадаємо, що перше наукове товариство Нового часу, Academia Secretorum Naturae (лат. «Академія таємниць природи»), була заснована в Неаполі в 1560 р. Джамбатіста делла Порта [3, p. 15]. Одною з перших такого роду інституцій стала Академія дей-Лінчей (італ. «Accademia dei Lincei», буквально «Академія рисьоких»), яка була заснована у Римі в 1603 році італійцями Федеріко Чезі та Франческо Стеллуті разом з голландцем Йоганнесом ван Хеком задля отримання та поширення наукових знань у сфері фізики [1, p. 429]. У 1609 році Ф. Чезі вирішив удосконалити діяльність цієї Академії, долучивши до її складу Галілео Галілея та декілька вчених з третіх країн [9].

Серед іншого до складу інституції, що проіснувала до 1651 року, увійшли німецький вчений та митець Адам Ельсхаймер, німецький фізик та ботанік Йоган Фабер, німецький вчений Йоган Шрек, який серед іншого провів десятиріччя у єзуїтській місії в Китаї, грецький математик Іоанніс Дімісіанос, низка італійських науковців та шамбеляни римських пап Григорія XV та Урбана VIII, Джованні Чіамполі та Віржініо Чезаріні відповідно [4, p. 41]. Очевидно, що Академія дей-Лінчей явно не розглядалася як просто приватна ініціатива, та ті самі римські папи надалі неодноразово намагалися відновити її діяльність, зокрема й відверто переслідуючи очевидні цілі міжнародного характеру [3, p. 51].

Та надалі подібні ініціативи взяти наукову діяльність під контроль влади спостерігаються у Франції, де в 1635 р. під егідою кардинала Ришельє було взято під королівський протекторат Французьку академію (фр. «Académie française») як утворену в 1625 р. приватну структуру, задля того, щоб «зробити французьку мову не тільки елегантною, але й вільною трактувати усі мистецтва та науки». Перше засідання цієї Академії відбулося в 1637 р., але водночас її принциповою відмінністю була франкоцентричність [5, p. 34]. Як щодо цього пише Харкорт Браун, діяльність Академії одразу викликала хвилю критики, одним з ключових акторів якої був французький вчений та письменник Анрі-Луї Абер де Монтмор. Він став проводити, з 1654 року, альтернативні зібрання, після чого в 1657 році відкрив власну академію, затвердивши її «конституцію» [14, p. 156].

Недовготривала Академія Монтмора, метою якої було визначене «дослідження природного світу та покращення умов життя» важлива не лише тому, що стала поштовхом для подальшого утворення академій, з урахуванням її «проступків та помилок» [5, p. 66, 71, 75], але й через свою виявлену сучасними дослідниками формалізовану участь у диспуті про планету Сатурн з іншою, флорентійською Академією дель Чименто,

засновану коштом Леопольдо Медичі, де зібралися насамперед учні Галілея [17, p. 83].

Як щодо цього констатує Джулія Джіанніні, «історію відносин між двома академіями, які ...були двома найвідомішими групами вчених, які займалися виключно питаннями натурфілософії, важко поєднати, враховуючи, що різні спроби налагодити епістолярний обмін часто наштовхувалися на затримки», та що «діалог між двома академіями краще було б описати як послідовність монологів» [17, p. 84]. Але водночас це був перший у історії формалізований міжнародний контакт, у вигляді обміну формалізованими науковими позиціями, між двома науковими академічними установами різних країн, який, встановив Мельхіседек Тевено, «французький дипломат, бібліофіл і літератор, колекціонер літератури про подорожі» [18, p. 560].

Надалі ці обидві близькі до влади, але формально приватні академії припинили існування, бо у Флоренції «зустрічі стали спорадичними, багато академіків переїхали в інше місце», а в Парижі 1664 року «після тривалих дебатів щодо форми, яку повинна була прийняти група, щоб стати міцнішою та краще регульованою», Крістіан Гюйгенс повідомив Роберту Морею, що Академія Монмора «перестала існувати» [17, p. 84].

Та за декілька років до припинення цієї академії, найбільш цілісно та послідовно ідея установи, яка має забезпечувати наукову діяльність, реалізувалася у діяльності англійського Королівського товариства (англ. «Royal Society»), заснованого королівською хартією після 1660 року [12, p, 34]. Передумовами цієї першої у світі досі постійно діючої академії наук стали ідеї натурфілософів кола Роберта Бойля про «Невидимий коледж», які корелювали з ідеями Френсіса Бекона про «Дім Соломона», з памфлетами розенкрейцерів, з твором Бена Джонсона «Щасливі острови та їх союз» та сприяли виникненню міжнародного руху взаємодії вчених «Республіка листів» [15, p. 67].

Серед іншого принципи майбутньої академії наук Р. Бойль обговорював у листуванні з науковцем Ісааком Маркомбом, який тоді мешкав у Женеві, й вони спочатку виходили саме з бачення «Невидимого коледжу», тобто мережі дослідників і викладачів, які діють серед іншого неформально та не публічно, утворюючи при цьому спілку з метою соціального впливу та водночас й прибутку через отримання нових знань, їх поширення та просвітництво [14, p. 156].

Така діяльність за визначенням мала носити транскордонний характер, не дивно, що централізовані держави того часу вирішили взяти відповідні процеси під контроль, шляхом їх інституціоналізації. Водночас у самій тогочасній Англії соціальними передумовами утворення Королівського товариства були лондонський Колеж Грехема та «Філософічне товариство Оксфорда», які проводили зустрічі та

заходи, пізніше відтворені у товаристві [6, p. 67]. Водночас, як вказує Елліс Рубінштейн, на формалізацію Королівського товариства істотно вплинула саме описана вище діяльність паризької Академії Монтмора, «звіти про яку відсилалися до Англії англійськими вченими, які її відвідували», наводячи роль у цьому Генрі Ольденбурга, але визнаючи, що інші автори «схильні не перебільшувати» діяльність описаного М. Тевенота та його кола у Парижі [16, p. 390]. Але сам факт того, що при легалізації Королівського товариства був врахованим іноземний досвід, зокрема й невдалий, вбачається безперечним.

У листопаді 1660 р. Крістофер Урен, Роберт Бойль, Джон Уілкіс, Вільям Бронскер та Роберт Мурей заснували у згаданому Коледжі Грехема «Коледж з просування фізико-математичного навчання"» [12, p. 34], а на другому зібранні Р. Мурей повідомив про підписання 15 липня 1662 р. згаданої королівської хартії про застування «Королівського товариства Лондона», наступною хартією товариство було перейменоване на «Королівське товариство Лондона з удосконалення знань про природу» [15, p. 51].

Примітно, що одразу до учасників Королівського товариства практично одразу було включене німецьких вчених Генрі Ольденбурга та Готфріда Лейбніца, голландських дослідників Крістіана Гюйгенса та Антоні ван Левенгука тощо [8]. Відповідно до досліджень Х. Брауна, після заснування Королівського товариства, «паризькі вчені побачили в останньому приклад того, чого можна досягти в закладі під королівським патронатом, і працювали над чимось подібним у Франції» [5, p. 94], після чого Людовиком XIV за пропозицією Жана-Батиста Кольбера, у 1666 р. була заснована вже публічна французька Академія наук (фр. «Académie des sciences») [18, p. 560]. Як констатує Далія Деіяс, заснуванням Академії наук, а потім й Обсерваторії влада Франції мала метою «символічний і практичний вплив – і навіть переважання – в усьому світі» [17, p. 134].

Втім, описана «гонитва академій» між Англією та Францією [13, p. 92] не була унікальною. Адже паралельно із цим процесом, у 1652 р. німецькі науковці Міхель Фехр, Георг Метцген та Георг Вольфарт застували у Швайнфурті [4, p. 45], за зразками описаних італійських академій, «Academia Naturae Curiosorum»", яку надалі німецьким імператором Леопольдом I 1687 було легалізоване, перейменоване у Леопольдіну та переведене у Галле; цей заклад став підґрунтям для формування сучасної Німецької національної академії наук [10, p. 239].

Надалі, протягом XVIII сторіччя, національні академії наук з'явилися в абсолютній більшості країн світу, та надалі формування незалежної держави приводило, як правило, до виникнення на її території національної академії наук [2, p. 67]. При цьому саме академії наук,

щонайменш до початку XX сторіччя залишалися ключовими осередками для організації міждержавної наукової співпраці, яка при цьому часто залишалася без супроводження їх національними органами влади та без відповідного договірного забезпечення.

Література:

1. Auger P. *Scientific cooperation in Western Europe*. Minerva. 1963. Vol. 1, No. 4. P. 428-438.

2. Beaver D., Rosen R. Studies in Scientific Collaboration: Part I. Professional Origins of Scientific Co-Authorship. *Scientometrics.* 1978. Vol. 1. P. 65-84.

3. Bergin T.G. *Encyclopedia of the Renaissance and the Reformation*. New York, Facts On File, 2004. 550 p.

4. Biagioli M., Courtier G. *The Practice of Science in the Culture of Absolutism (Science and Its Conceptual Foundations series)*. Chicago: University of Chicago Press, 1994. 416 p.

5. Brown H. *A History of French Scientific Societies: Scientific Organizations in Seventeenth Century France (1620-1680)*. Baltimore: Williams and Wilkins Co., 1934. 306 p.

6. Bruno L.C. *The Landmarks of Science*. Washington, The Library U.S. G.P.O., 1987. 351 p.

7. Coccia M., Wang L. Evolution and convergence of the patterns of international scientific collaboration. *Proceedings of the National Academy of Sciences.* 2016. Vol. 113. Issue 8. P. 2057-2061.

8. Early Fellows of Royal Society. *Cabinet.* URL: https://www.cabinet.ox.ac.uk/early-fellows-royal-society

9. Federico Cesi (1585-1630) and the Accademia dei Lincei. *Galileo Project.* URL: http://galileo.rice.edu/gal/lincei.html

10. Jedlitschka K. The Archive of the German Academy of Sciences Leopoldina in Halle (Salle): more than 350 year of the history of science. *Notes & Records of the Royal Society.* 2008. Vol. 62. Issue 2. P. 237–244.

11. Jingran S., Bo L., Lin W. etc. Evolution of scientific collaboration based on academic ages. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications.* 2023. Vol. 624. P. 1-24.

12. Kronick D.A. The Commerce of Letters: Networks and "Invisible Colleges" in Seventeenth- and Eighteenth-Century Europe. *The Library Quarterly.* 2001. Vol. 71, No. 1. P. 28–43.

13. Leridon H. The Demography of a Learned Society: The Académie des Sciences (Institut de France), 1666–2030. *Population.* 2004 Vol. 59. Issue 1. P. 81-114.

14. Perkins W. The uses of science: The Montmor Academy, Samuel Sorbière and Francis Bacon. *Seventeenth-Century French Studies.* 1985. Vol. 7. No. 1. P. 155–162.

15. Purver M. *The Royal Society: Concept and Creation*. Cambridge, M.I.T. Press, 1967. 278 p.

16. Rubinstein E. Science Academies in the 21st Century: Can they address the world's challenges in novel ways? *Treballs de la Societat Catalana de Biologia.* 2012. Vol. 63. P. 387-400.

17. *The Institutionalization of Science in Early Modern Europe*. Ed. by Mordechai Feingold, Giulia Giannini. Leiden, Koninklijke Brill, 2020. 340 p.

18. Watson E. The Early Days of the Académie des Sciences as Portrayed in the Engravings of Sébastien Le Clerc. *Osiris.* 1939. Vol. 7. P. 556–587.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-159

ВПЛИВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Стефанчишен Роман Володимирович,
доктор філософії в галузі права

З моменту запровадження в Україні правового режиму воєнного стану діяльність щодо запобігання корупції постійно змінюється з врахуванням потреб правозастосування та виконання завдань, взятих Україною в межах євроінтеграції. Первинно частка антикорупційних заходів була повністю скасована або суттєво обмеженою. Наприклад: було зупинено обов'язкове декларування у відповідності до Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» від 03.03.2022 р. [1]). В перші місяці воєнного стану було обмежено дію обмеження щодо одержання подарунків (п. 2^3 розділу XIII «Прикінцеві положення» Закону України «Про запобігання корупції») [2].

Необхідно враховувати й роз'яснення НАЗК означеного періоду щодо оновлених положень антикорупційного законодавства при наступному поданні декларацій різного виду. Зокрема, щодо декларування відомостей про майно у разі його знищення внаслідок бойових дій під час збройної агресії російської федерації проти України. Відповідно, слід виходити з того, що однією з підстав припинення права

власності на майно є його знищення (ст. 346 ЦК України). У разі знищення об'єкта нерухомості відомості про такий об'єкт підлягають відображенню у розділі 3 «Об'єкти нерухомості» декларації до моменту виключення відомостей про такий об'єкт з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Знищені транспортні засоби знімаються з обліку у встановленому законодавством порядку (п. 45 Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.1998 № 1388). До зняття з обліку знищеного транспортного засобу відомості про нього відображаються у розділі 6 «Цінне рухоме майно – транспортні засоби» декларації. У разі знищення об'єкта незавершеного будівництва або цінного рухомого майна (крім транспортних засобів) відомості про таке майно не підлягають декларуванню. При цьому, у декларації щорічній (з будь-якою позначкою), декларації кандидата на посаду за 2021 рік зазначаються відомості про об'єкти декларування станом на 31 грудня 2021 року. У разі припинення права власності на майно у результаті його руйнування (знищення) ПСЗ не подається [3].

Наведені послаблення або взагалі скасування дії антикорупційних заходів під час дії правового режиму воєнного стану перетворились на значні корупціогенні фактори, що підвищили корупційні ризики, зловживання публічними службовцями своїми повноваженнями, а тому мали забезпечуватись належними запобіжними вимогами пропорційності. Водночас, тривалість дії воєнного стану, опосередкувала потребу перегляду підходу до застосування антикорупційних заходів. У результаті, 20 вересня 2023 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану» [4].

Вказаним нормативно-правовим актом встановлено такі положення: здійснення заходів фінансового контролю, зокрема подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відновлюється у повному обсязі та здійснюється з урахуванням визначних особливостей; тимчасово Національне агентство з питань запобігання корупції забезпечує відкритий цілодобовий доступ до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; на період до припинення або скасування воєнного

стану визначені суб'єкти декларування мають право не зазначати в декларації відомості щодо об'єкта, що є місцем їх фактичного проживання та/або місцем фактичного проживання членів їх сім'ї, а також відомості про місце фактичного проживання або поштову адресу, на яку суб'єкту декларування Національним агентством з питань запобігання корупції може бути надіслано кореспонденцію [4]. З моменту переоцінки дієвості антикорупційних заходів в період дії воєнного стану в подальшому було не тільки реанімовано заходи фінансового контролю, але й продовжено подальше удосконалення антикорупційної діяльності в цілому.

Тривалий час в Україні були відсутні нормативні підстави оновлення антикорупційної політики. Примітно, що незважаючи на дію правового режиму воєнного стану було прийнято оновлений концепт антикорупційної політики та розроблено план реалізації заходів антикорупційної політики. Так, Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки», якого прийнято 20 червня 2022 року визначено не лише основоположні засади антикорупційної політики, але й встановлено механізми її якісного виконання:

координації реалізації антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програми, що має забезпечуватись координаційною робочою групою з питань антикорупційної політики як консультативно-дорадчим органом, співголовами якого за посадами є Голова Національного агентства та Міністр Кабінету Міністрів України;

моніторингу ефективності антикорупційної політики, що здійснюється через встановлення зобов'язання спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції та виконавців державної антикорупційної програми з виконання Антикорупційної стратегії подавати до Національного агентства статистичну інформацію про результати своєї роботи з обов'язковим зазначенням конкретних даних (наприклад, кількість повідомлень про кримінальні корупційні правопорушення та кількість обвинувальних актів, переданих до суду у провадженнях про кримінальні корупційні правопорушення; кількість заведених оперативно-розшукових справ та їх результативність; кількість осіб, стосовно яких до суду направлено обвинувальні акти щодо вчинення ними кримінальних корупційних правопорушень, а також кількість осіб, стосовно яких складено протоколи про вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією; кількість осіб, стосовно яких набрав законної сили обвинувальний вирок суду щодо вчинення ними кримінальних корупційних правопорушень, а також на яких накладено адміністративне стягнення за правопорушення, пов'язане з корупцією (з виокремленням інформації про осіб, провадження стосовно яких здійснювалися у зв'язку з повідомленнями

викривачів); відомості про розмір збитків і шкоди, завданих корупційними правопорушеннями та правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, стан та обсяги їх відшкодування з зазначенням інформації про провадження, які здійснювалися у зв'язку з повідомленнями викривачів тощо [5].

Для практичного втілення встановлених у законодавстві положень щодо антикорупційної політики було прийнято Державну антикорупційну програму на 2023-2025 роки. Серед основних принципів антикорупційної програми виділено: оптимізацію функцій держави та місцевого самоврядування, що означає усунення дублювання повноважень різними органами та випадків реалізації одним і тим самим органом повноважень, поєднання яких створює додаткові корупційні ризики; цифрову трансформацію реалізації повноважень державними органами та органами місцевого самоврядування як основу для мінімізації корупційних ризиків у їх діяльності; створення більш зручних та законних способів задоволення потреб фізичних і юридичних осіб; забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення; формування в суспільстві нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права [5].

Питання впливу воєнного стану прямо практично нівелюються в Державній антикорупційній програмі, за виключенням таких аспектів як: необхідність врегулювання питання набуття статусу викривачів військовослужбовцями, забезпечення належними каналами подання повідомлень та забезпечення заходів правового та іншого захисту таких викривачів як в умовах воєнного стану, так і після його припинення чи скасування; виділення в якості проблеми в сфері оборони – непрозорого та неефективного користування та розпорядження землями оборони, об'єктами нерухомості в оборонно-промисловому комплексі, а також надлишковим рухомим військовим майном, об'єктами інтелектуальної власності; неконтрольоване споживання пального, яке закуповується для потреб Збройних Сил [6].

Література:

1. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 03.03.2022 № 2115-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20/ed20220303#Text.

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text

3. Роз'яснення щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю в

умовах воєнного стану (подання декларації, повідомлення про суттєві зміни в майновому стані, повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента, проведення перевірок) від 07.03.2022 р. № 4. URL: https://nazk.gov.ua/uk/documents/roz-yasnennya-4-vid-07-03-2022-shhodo-zastosuvannya-okremyh-polozhen-zakonu-ukrayiny-pro-zapobigannya-koruptsiyi-stosovno-zahodiv-finansovogo-kontrolyu-v-umovah-voyennogo-stanu-podannya-deklaratsiyi-p/

4. Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану: Закон України від 20.09.2023 р. № 3384. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3384-20#n8

5. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 р. № 2322- IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n20

6. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 р. № 220. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-160

ПРОВОКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Гончарова-Парфьонова Ольга Олегівна
аспірантка кафедри кримінального права
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

У науці кримінального постійно обговорюється питання щодо вдосконалення кримінального законодавства, одним з аспектів якого є визначення юридичної природи провокації кримінального правопорушення та її місця в системі норм кримінального закону. У доктрині на сучасному етапі її розвитку все ж немає єдиної думки щодо оцінки дій провокатора, і нерідко можна зустріти віднесення провокації до співучасті.

Так, в енциклопедичній літературі під провокацією розуміються «підбурювання, спонукання окремих груп, організацій до дій, які можуть спричинити настання тяжких наслідків» або «навмисні дії проти окремих осіб, організацій, держав тощо з метою штовхнути їх на згубні

для них вчинки» [1, с. 773]. У свою чергу, законодавчого визначення поняття «провокація» ані кримінальне, ані кримінальне процесуальне законодавство не містить.

Ф.Г. Бурчак вказував, що «незалежно від мотивів провокація кримінального правопорушення становить кримінально-карану дію, оскільки сам спосіб викривання, що полягає в підбурюванні до вчинення кримінально караного діяння, є суспільно небезпечним і повинен тягти кримінальну відповідальність» [2, с. 128].

Окремо також в науковій літературі пропонуються ознаки провокаційної діяльності:

– «передбачає намір суб'єкта (провокатора) забезпечити односторонній вияв бажаної моделі поведінки з боку особи, яку провокують, що має лише зовнішні ознаки суспільно небезпечного діяння;

– провокаційна поведінка здійснюється в порядку односторонньої умисної діяльності з боку винної особи, що не охоплюється свідомістю особи, яку провокують;

– мета дій провокатора – настання несприятливих наслідків для особи, яку провокують (дискредитація, шантаж або створення штучних доказів обвинувачення)» [3].

Водночас, виключається вчинення провокації шляхом залякування заподіяння фізичної шкоди особі чи її близьким (нанесення тілесних ушкоджень, вбивство), знищенням, пошкодженням майна чи вчиненням інших протиправних дій [4, с. 42]. Саме тому у кримінально-правовій літературі серед можливих способів провокації, як правило, називають натяки, поради, пропозиції, прохання, умовляння, рекомендації, вказівки тощо [5, с. 89].

Отже, провокація кримінального правопорушення – це умисні односторонні дії особи, спрямовані на втягнення особи, яку провокують, у вчинення кримінального правопорушення з метою викриття останньої у скоєному.

Діяльність провокатора має схожі риси з більшістю видів співучасників, що й породжує дискусійність питання щодо співвідношення провокації у злочині та співучасті у злочині. Зовні спровокований злочин буде вчинено спільно двома особами. Досягнення злочинного результату настає через дії як спровокованої особи, яка піддалася на сторонній вплив, так і провокатора, який ініціював початок злочинної діяльності та всіляко сприяв вчиненню злочину. На відміну від підбурювача, який зацікавлений тільки у скоєнні виконавцем посягання, метою провокатора є притягнення схиленої ним до вчинення кримінального правопорушення особи до кримінальної відповідальності. Наявність цієї мети проявляється у фіксації та

документуванні дій спровокованої особи, створенні інших умов для її викриття.

Відтак, суспільна небезпека провокації кримінального правопорушення полягає в тому, що такого роду діями не тільки підривається авторитет і репутація особи, зачіпаються честь і гідність людини, а й створюється привід для необґрунтованих підозр, перевірок з боку правоохоронних органів, а також для порушення кримінальної справи та її провадження, у зв'язку з чим, відволікаються сили та засоби органів досудового розслідування від процесуальної діяльності у справах, в яких справді вчинено кримінально каране посягання, що призводить до грубого порушення прав людини і її гідності. Отже, етимологія слова «провокація» дають підстави для висновку про те, що під провокацією кримінального правопорушення слід розуміти умисне схиляння іншої особи до вчинення кримінально забороненого діяння з метою викриття її у вчиненні цього посягання.

Література:

1. Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 8. 1977. 928 с.

2. Бурчак Ф.Г. Вчення про співучасть у радянському кримінальному праві. Київ: Наук. думка, 1969. 216 с.

3. Загодіренко П.О. Провокація злочину: кримінально-правовий аналіз та удосконалення діючого законодавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітраного університету.* 2013. URL: file:///C:/Users/Diana/Downloads/Nvmgu_jur_2013_6-1(2)__40.pdf

4. Комарницька О. Критерії визначення прокурором провокації за матеріалами рішень Європейського суду з прав людини. *Evropský politický a právní diskurz.* 2016. Sv. 3, Vyd. 5. C. 41–47

5. Кримінальне право України: Особлива частина : підруч. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Х. : Право, 2010. 608 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-161

СУСПІЛЬНІ ТА КУЛЬТУРНІ ОЗНАКИ МОТИВАЦІЇ ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Люклян Маріанна Богданівна
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

Для України міжнародний досвід взаємодії є надзвичайно важливим, а процес адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів необхідний, хоча б із огляду на його вплив на розвиток внутрішньої правової культури, яка наразі значно чутливіша до універсальних цінностей, таких як права людини, правосуддя і справедливість. Водночас залишається актуальним питання здатності держави знаходити оптимальний баланс між національними інтересами та глобалізаційними впливами. Тому важливо вивчити аспекти глобалізації, які визначають трансформацію правової культури та цінностей, а також стимулюють правову діяльність; дослідити фактори, які сприяють розвитку правової культури, а також суперечності процесу збереження правової автономії і національних інтересів у контексті виконання міжнародних зобов'язань та глобальних стандартів.

Глобалізація змінює не лише контекст правової діяльності, а й створює нові політичні та соціокультурні умови, які визначають мотивацію правової поведінки, сприяючи інтеграції універсальних правових принципів у національні інтереси та культурні особливості. Наприклад, корупція як міжнародний феномен вимагає комплексного підходу до її подолання, оскільки вона негативно впливає на політичну стабільність, економічний розвиток та соціальну справедливість у будь-якій країні. Інтеграція держав у глобальну правову та економічну систему стимулює необхідність реформування національних правових інститутів для відповідності міжнародним стандартам прозорості та підзвітності. У цьому контексті діяльність незалежних антикорупційних органів є важливим індикатором реформ у правовій системі, оскільки вони забезпечують ефективний контроль, запобігання та розслідування випадків корупції.

Вплив глобальних процесів на правові системи відображає складну взаємодію між локальними та глобальними правовими нормами. Адаптація до міжнародних стандартів та реформа правових інститутів у контексті глобалізації є важливими етапами розвитку правових систем.

У значній мірі успіх цих процесів залежить від готовності держав до змін та здатності інтегрувати глобальні цінності у свої національні правові традиції.

Мотивація правової діяльності в цьому контексті визначається історичними, культурними, релігійними та соціальними факторами, такими як традиції, мова, моральні та правові норми, а також соціальні інститути, наприклад, сім'я, освіта, релігійні організації та медіа. Ці фактори формують свідомість особи, мотивуючи її діяти згідно з прийнятими у суспільстві нормами і правилами, що також знаходить відображення в концепції правової культури. Правова культура включає загальні уявлення про справедливість, рівність і законність, окреслюючи моральні та етичні межі правової діяльності та визначаючи специфічні мотиви для професійних правників, таких як адвокати, судді та юристи, чия діяльність повинна відповідати суспільним очікуванням.

Одне з досліджень розглядає феномен асинхронності політичної системи, що пояснюється наявним дисбалансом між різними підсистемами суспільства. У контексті взаємодії права та суспільства асинхронність може бути особливо очевидною, оскільки вона впливає на правові норми, їх сприйняття суспільством і здатність права виконувати інтеграційну функцію. Зокрема зазначається, що відставання в правовій системі або невідповідність правових норм соціальним цінностям перешкоджає ефективній соціалізації громадян і знижує легітимність державних інститутів [1, с. 34–36].

У межах вивчення мотивації правової діяльності асинхронність між правовою системою та соціальними цінностями має вагоме значення. Коли правові норми не відповідають суспільним очікуванням і культурним орієнтирам, це знижує сприйняття цих норм як легітимних і справедливих, що негативно впливає на правову поведінку громадян. У разі, коли правова система не встигає адаптуватися до соціальних змін, виникає своєрідний «розрив» між формальним дотриманням правових вимог і етичними або соціально значущими моделями поведінки відповідно до внутрішніх переконань щодо справедливості або несправедливості правових норм. Така невідповідність ускладнює виконання завдань правової сфери, зокрема в підтримці правопорядку, і підриває її якість та здатність впливати на стабільність суспільства. Це також демонструє необхідність того, щоб правова система була гнучкішою і швидше реагувала на соціокультурні зміни. Якщо правові норми не відображають соціальні реалії, це може призвести до зниження легітимності правових інститутів і правопорядку в цілому. Тому для забезпечення ефективності правової діяльності важливо не тільки створювати нові закони, але й регулярно переглядати їх з урахуванням змін у суспільстві, враховуючи інтереси громадян.

У контексті глобалізації право, як соціокультурний феномен, набуває особливого значення, оскільки воно регулює відносини між індивідами та державою, а також відображає культурні, соціальні та економічні зміни в суспільстві, спричинені поширенням правових норм і стандартів, які можуть як позитивно, так і негативно впливати на правові системи окремих країн. Однак право також виступає важливим інструментом соціальної інтеграції, а правові системи, що відповідають вимогам суспільства, можуть сприяти зниженню конфліктності, підвищенню довіри до правових інститутів і зміцненню правопорядку.

Право повинно враховувати ці зміни, забезпечуючи не лише формальні, але й реальні гарантії прав і свобод громадян, динамічно реагуючи на виклики глобалізації, активно формуючи нові соціальні норми і цінності відповідно до потреб розвитку стабільного і гармонійного суспільства. Важливим аспектом розвитку права є навчання. Деякі автори акцентують на необхідності запровадження навчальних дисциплін, які підкреслюють інноваційний напрямок правових норм, пов'язаний із новітніми технологіями, але цей процес на сьогодні перебуває в стадії становлення [2, с. 198].

У сучасному науковому просторі з'являються численні соціально-правові дослідження, що відповідають високим академічним стандартам. Проте існують сумніви щодо введення інновацій у правову науку, зокрема запозичених термінів, таких як «нірвана правового життя», який, на думку деяких дослідників, відображає ідеальний рівень дотримання правових норм і високий рівень правосвідомості в суспільстві [3, с. 140–142]. На нашу думку, цей термін більше підходить як метафора для опису прагнення до ідеального правового порядку, ніж як науковий термін. Соціальний контекст права, як соціального інституту, важливо аналізувати не тільки через нормативну систему, але й як фактор стабільності суспільства.

Таким чином, мотивація правової діяльності є комплексним явищем, яке залежить від правової культури, національних традицій, соціальних, економічних і політичних факторів, а також історії розвитку правових систем. Розуміння цих детермінант допомагає глибше осмислити, як правники виконують свою роботу, які стимулюючі фактори впливають на їх діяльність, і як можна підвищити ефективність етичних норм у правовій сфері.

Література:

1. Лясота А. Є. Критерії асинхронності функціонування політичної системи перехідних суспільств. *Регіональні студії.* 2020. Вип. 20. С. 32–37.

2. Спєсівцев Д. С., Духневич В. О. Зв'язок права та інноваційних технологій як предмет окремого освітнього компонента при підготовці фахівців у сфері права: досвід університетів світу і України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 196–200. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/43

3. Корж І. Ф. Нірвана правового життя в Україні. *Інформація і право*. 2022. № 4(43). С. 23–36. URL: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4(43).269966

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-162

«ДЕРЖАВНА МИТНА ПОЛІТИКА» І «ДЕРЖАВНА МИТНА СПРАВА»: ПОНЯТТЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ

Яромій Іван Васильович
кандидат юридичних наук

Державна митна політика є важливим інструментом регулювання зовнішньоекономічної діяльності, сприяючи захисту національного ринку, наповненню бюджету та забезпеченню економічної безпеки країни.

Державна митна політика визначається як один із найважливіших чинників економічного розвитку України, що матиме вплив за умови ефективного державного управління відповідними процесами, спрямованими на забезпечення належних організаційно-правових умов для розширеного відтворювального процесу в країні, забезпечення гідного місця України в системі міжнародного поділу праці, зміни структури зовнішньої торгівлі, створення умов для ефективного захисту інтересів вітчизняних товаровиробників, зміцнення економічної безпеки країни [1].

На нормативному рівні визначення правової категорії «державна митна політика» наведено в статті 5 Митного кодексу України як «система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки». Водночас державна митна політика є складовою частиною державної економічної політики. За загальним правилом реалізацію митної політики покладено на митні органи [2].

Щодо теоретичного рівня, то єдиного визначення терміну «державна митна політика» серед науковців не вироблено. З огляду на що проаналізуємо основні наукові підходи. Так, відповідно до визначення запропонованого Д.В. Приймаченко «митна політика» - це система заходів, що регулюють ввезення, вивезення та транзит переміщуваних через кордони даної держави товарів й інших предметів, їх митне обкладення, оформлення і контроль [3].

У розумінні Енциклопедії Сучасної України термін «митна політика» є складником внутрішньої та зовнішньої державної політики, що є сукупністю передусім економічних заходів щодо митної справи, спрямованих на захист національних інтересів та національної безпеки в політичній, економічній, соціальній, екологічній та інших сферах. Виконує економічну, регулятивну, захисну, фіскальну, інформаційно-статистичну, міжнародно-політичну функції [4].

Окремо слід вказати на визначення терміну «державна митна політика» наведеного на офіційних веб сайтах державних органів, до повноважень яких віднесено її забезпечення. Зокрема йдеться про Мінфін, який трактує державну митну політику як діяльність держави у сфері захисту митних інтересів та безпеки України, адаптації митного законодавства та технологічних інструментів до європейських правил, створення умов для розвитку міжнародної торгівлі, її інтеграції до світової економіки, а також захисту внутрішнього ринку [5].

За іншим підходом, «митна політика» розглядається як система принципів і напрямів діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних і нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі [6, с.8].

Цікавим в даному контекстні є дослідження міжнародного досвіду щодо трактування терміну «митна політика», значення якого різниться в залежності від цільового спрямування, яке покладено в основу цього правового явища. Так, до прикладу зміст «митна політика» розкривають як: - оптимальну конфігурацію цілей, принципів, функцій, напрямів ведення митної справи (США); - систему заходів, що застосовує держава для встановлення певної конфігурації митного оподаткування на імпортовані в країну товари та проходження ними митних формальностей (Австралії); - забезпечення найефективнішого використання інструментів митного контролю та регулювання товарообміну на митній території, участі в реалізації торговополітичних завдань щодо захисту внутрішнього ринку, стимулювання розвитку національної економіки (ЄС) [7].

Кийда Л.І., Н.І. Шевченко характеризує державне управління у сфері зовнішньо-економічної діяльності, яка включає: 1) зовнішньоекономічну політику; 2) державну митну політику,

складовими якої є: а) державна митна справа; б) механізм та методи реалізації митної політики; в) суб'єкти реалізації державної митної політики; 3) зовнішньоторговельну політику [8].

Серед основних функцій митної політики виокремлюють: а) фіскальну; б) контрольно-охоронну. Водночас формами здійснення державної митної політки є: політика державного протекціонізму та політика вільної торгівлі (лібералізація). Щодо засобів реалізації митної політики, то їх поділяють на: а) тарифне (зокрема, митний контроль, митне оформлення); б) нетарифне регулювання (зокрема, ліцензування, митні обмеження) [9, с. 5].

Важливо в контексті даної теми дослідити співвідношення таких категорій як «державна митна політика» та «митна справа». Ретроспективний аналіз використання терміну «державна митна справа» дозволяє говорити, що ця категорія як самостійно вживаний термін вперше вжито у Митному кодексу України у 2012 р. [2]. До цього часу термін використовувався як невід'ємна складова терміну «державна політика у сфері державної митної справи», який було вперше застосовано у 2011 р.

Державна митна справа розглядається як: - діяльність держави із застосування, забезпечення виконання й дотримання митного законодавства та протидії його порушенню; - як державна функція, суб'єктом якої є держава, а об'єктом - сфера суспільних відносин, що виникають під час фізичного переміщення товарів у міжнародному обігу. Змістовну частину діяльності, що охоплюється терміном «митна справа», становлять митні формальності, митний контроль та протидія митним правопорушенням. Значення терміну «державна митна справа» наведено у значенні «митна справа», що використовувався раніше у законодавстві України та зазвичай використовується у теоретичних дослідженнях [6].

гідно нормативного визначення поняття «митна справа» розкривається як «встановлені порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію України, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності митних органів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної митної політики» [2].

Згідно із сучасними поглядами на теорію держави і права, державна політика має комплексний характер та виступає критерієм щодо визначення змісту діяльності держави в тій чи іншій сфері, визначається у конкретних правових нормах і реалізується в процесі діяльності органів державної влади. З огляду на що можна стверджувати, що митна політика є ширшим поняттям, ніж митна справа [6, с.8].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновки, що державна митна політика є сукупністю принципів, цілей і напрямів діяльності держави у сфері регулювання митних відносин, що визначає стратегію держави щодо міжнародної торгівлі, захисту економічних інтересів, забезпечення митної безпеки. Водночас державна митна справа може бути розглянута як практична діяльність, пов'язана з реалізацією державної митної політики, що включає в себе такі компоненти як: митний контроль, митне оформлення, справляння митних платежів та інші процедури. Співставляючи дані категорії слід відмітити, що державна митна політика визначає стратегію, а державна митна справа – тактику її реалізації; перша категорія визначає "що" і "чому", а друга відповідно – "як", «яким чином».

Тобто, митна справа є інструментом реалізації державної митної політики. Окрім цього, якщо порівнювати ці категорії беручи за основу рівневий компонент, то державну митну політику потрібно розглядати на стратегічному рівні, а державну митну справу на – оперативному (практичному). Водночас державна митна політика та державна митна справа є взаємопов'язаними категоріями, покликаними забезпечити ефективне регулювання митної сфери.

Література:

1. Кийда Л.І., Шевченко Н.І. Особливості реалізації державної митної політики. Елетронне видання. Державне управління удосконалення та розвиток. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/68.pdf

2. Митний кодекс: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20241230

3. Приймаченко Д. В. Митна політика держави та її реалізація митними органами: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2006. 332 с. 54.

4. Митна політика. Енциклопедична стаття. Енциклопедія Сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-64698

5. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/

6. Гуцул І.А. Митна політика зарубіжних країн навч. Посіб. Тернопіль. ТНЕУ, 2018. – 198 с. URL: https://ir.dpu.edu.ua/items/afe2eca7-ed8c-4752-883a-91bcd839fecc/full

7. Пашко П. В. Щодо термінів ―митна політика та ―митна справа. *Вісник Академії митної служби України.* Серія: Економіка. 2012. № 2. С. 41-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2012_2_7

8. Кийда Л.І., Шевченко Н.І. Особливості реалізації державної митної політики Елетронне видання. *Державне управління удосконалення та розвиток.* URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/68.pdf

9. Погріщук Г.Б., Бей С.О. Формування та реалізація митної політики України. Економіка та суспільство. № 40. 2022. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1513/1455

10. Кунєв Ю.Д., Баязітов Л.Р. Митна енциклопедія: У трьох томах. Т.1/: Редкол.: ... І.Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. - Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2014. - 592 с. - (Митна справа в Україні. Т. 26).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-163

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Спасова Катерина Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права,
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

Війна в Україні спричинила значну кількість випадків порушення прав людини, руйнування звичного способу життя та моральних страждань громадян. Втрата близьких, травми, примусове переміщення, зруйновані домівки та втрата засобів до існування — усе це вимагає належного юридичного реагування, особливо в частині компенсації нематеріальних втрат.

Вітчизняне законодавство про відшкодування моральної шкоди є загальним і недостатньо враховує специфіку наслідків воєнного конфлікту. Виникає потреба у вдосконаленні правового регулювання, яке охоплювало б питання визначення моральної шкоди в контексті війни, механізми оцінки розміру компенсації, а також процедури її стягнення. Особливого значення набуває співвідношення приватноправових і публічноправових інструментів, адже держава часто виступає стороною відповідальною за захист прав постраждалих.

Судова практика України також стикається з низкою викликів. Зокрема, це складність доказування моральної шкоди, відсутність єдиної позиції щодо розміру компенсації, а також обмеженість ресурсів для виконання судових рішень. Аналіз цих питань є важливим для напрацювання дієвих підходів до їх вирішення.

Важливим аспектом є і міжнародний вимір проблеми. У контексті воєнного конфлікту значна частина справ, пов'язаних із моральною шкодою, може бути розглянута на рівні міжнародних інституцій, таких як Європейський суд з прав людини. Це ставить перед Україною завдання адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів правосуддя.

Соціальний і гуманітарний вимір відшкодування моральної шкоди виходить за межі суто правових питань. Він покликаний забезпечити відновлення справедливості, реабілітацію жертв війни, захист людської гідності. Тому ця тема є актуальною не лише з погляду теорії права, а й з точки зору практичної реалізації соціальної функції держави.

В умовах війни моральна шкода набуває особливої специфіки, оскільки страждання людей стають масштабними і глибоко емоційними. Ці страждання можуть проявлятися у формі психологічних травм, спричинених втратою близьких, перебуванням у зоні бойових дій, примусовим переміщенням, зруйнуванням домівок або місця роботи, а також постійним страхом за власне життя та безпеку. Додатково до цього, війна порушує особисті немайнові права, такі як право на честь, гідність, недоторканність приватного життя, що часто супроводжується воєнними злочинами, тортурами, насильством або іншими формами приниження людської гідності.

Війна також порушує соціальні та культурні зв'язки, примусово ізолюючи людей від рідних, розриваючи зв'язок із рідним місцем проживання та спричиняючи втрату ідентичності через зміну середовища. Особливістю моральної шкоди у цьому контексті є її тривалість і накопичувальний ефект, оскільки страждання рідко обмежуються одним інцидентом і часто стають наслідком тривалого перебування в умовах війни.

Моральна шкода в умовах війни має значну соціальну вагу, адже її масштаби перевищують звичайні уявлення про індивідуальні страждання. Вона ставить перед правовою системою складне завдання – забезпечити справедливу компенсацію, враховуючи обмежені ресурси держави та міжнародні зобов'язання України. Крім того, доведення моральної шкоди в суді потребує особливої уваги до психологічних аспектів і використання спеціальних методик, що враховують емоційний і нематеріальний характер втрат.

Доведення моральної шкоди в умовах воєнного конфлікту є складним і багатоаспектним процесом, зумовленим як специфікою самої моральної шкоди, так і екстремальними обставинами, у яких вона виникає. Особливості цього процесу пов'язані з необхідністю врахування нематеріального характеру збитків, обмеженості доказової бази та складнощів правозастосування в умовах війни.

Перш за все, моральна шкода є нематеріальною за своєю природою, тому її доведення не може спиратися на прямі матеріальні докази, як у випадку майнових збитків. Потерпілий повинен представити докази своїх переживань, які можуть включати свідчення очевидців, документи, що підтверджують факт травмуючих подій, або висновки психологів чи психіатрів, які засвідчують емоційний і психологічний стан особи. Це потребує чіткої фіксації подій, що спричинили моральні страждання, чого у воєнних умовах часто немає через хаотичність і небезпеку ситуації [1, С. 12].

Крім того, специфіка воєнного конфлікту значно ускладнює збирання доказів. Багато потерпілих через бойові дії втрачають доступ до документів, медичних послуг або навіть можливість звернутися до компетентних органів. Часто фізичне чи емоційне виснаження потерпілих унеможливлює своєчасне фіксування моральної шкоди. У таких випадках важливу роль відіграє підтримка правозахисних організацій, які допомагають у зборі необхідних даних.

Важливим аспектом є оцінка ступеня моральних страждань. У практиці українських судів використовуються різні підходи до визначення розміру компенсації, але єдиної методики не існує. Суд має враховувати обставини справи, тяжкість страждань потерпілого, тривалість їх впливу на життя та інші індивідуальні характеристики. У контексті воєнного конфлікту важливо також оцінювати накопичувальний ефект страждань, адже моральна шкода часто стає наслідком тривалого перебування в зоні бойових дій чи повторних травмуючих подій.

Особливо складним залишається питання доведення причинно-наслідкового зв'язку між воєнними діями та моральними стражданнями. У випадках, коли шкода завдана невизначеними сторонами конфлікту, встановлення відповідальності може вимагати додаткових доказів і залучення спеціалістів, зокрема у сфері міжнародного права .

Таким чином, доведення моральної шкоди в умовах воєнного конфлікту вимагає особливої уваги до обставин кожної справи, індивідуального підходу до оцінки страждань і вдосконалення законодавства для адаптації до специфіки війни. У цьому процесі важливим є залучення судових експертів, психологів та використання

міжнародного досвіду, що може стати підґрунтям для більш справедливого відшкодування моральної шкоди.

Аналіз існуючих кейсів свідчить про необхідність систематизації підходів до відшкодування моральної шкоди в Україні. Національним судам варто розробити єдині стандарти оцінки моральних страждань, беручи до уваги як міжнародний досвід, так і специфіку воєнного конфлікту на території України. Це забезпечить більш прозоре та справедливе правосуддя для потерпілих і сприятиме відновленню довіри до правової системи [2, С. 26].

Компенсація моральної шкоди відіграє ключову роль у реабілітації жертв війни, адже вона сприяє не лише відновленню справедливості, але й психологічному, соціальному та моральному відновленню потерпілих. У контексті воєнного конфлікту ця компенсація має особливу значущість, оскільки моральні страждання часто є найбільш глибокими і довготривалими наслідками травматичних подій.

Перш за все, компенсація моральної шкоди виконує функцію відновлення справедливості, що є базовою потребою для постраждалих. Для багатьох жертв війни визнання їхніх страждань через рішення суду та присудження компенсації має символічне значення. Це демонструє, що суспільство і держава визнають їхній біль і прагнуть відновити порушену справедливість.

Друга важлива функція — психологічна підтримка та реабілітація. Компенсація моральної шкоди допомагає потерпілим усвідомити, що їхні переживання не залишилися поза увагою. Хоча гроші самі по собі не можуть усунути біль чи психологічні травми, їх отримання може слугувати інструментом для забезпечення лікування, консультацій із психологами або участі у реабілітаційних програмах.

Соціальна роль компенсації також є надзвичайно важливою. Виплата моральної шкоди сприяє відновленню соціальних зв’язків і включенню постраждалих у суспільне життя. Це особливо актуально для внутрішньо переміщених осіб, які втратили не лише житло, але й соціальне оточення, що було для них джерелом підтримки.

Компенсація моральної шкоди має також превентивну функцію. Вона служить важливим сигналом для суспільства, показуючи, що права людей захищені, а воєнні злочини чи інші порушення немайнових прав не залишаться без наслідків. Це сприяє формуванню культури дотримання прав людини навіть у складних умовах воєнного конфлікту.

Необхідність законодавчих змін обумовлена тим, що чинне українське законодавство про відшкодування моральної шкоди не враховує специфіку наслідків війни, що потребує вдосконалення нормативної бази, розробки єдиних стандартів оцінки моральної шкоди та ефективних механізмів її стягнення. Водночас судова практика

стикається з численними викликами, зокрема складністю доведення моральної шкоди, відсутністю уніфікованих підходів до визначення компенсації та проблемами виконання судових рішень, що ускладнює доступ потерпілих до справедливого відшкодування. Значна частина справ може розглядатися в міжнародних судах, що вимагає адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів і розвитку механізмів притягнення до відповідальності агресора. Окрім юридичного виміру, компенсація моральної шкоди має важливу соціальну та гуманітарну складову, оскільки сприяє реабілітації жертв війни, відновленню справедливості, соціальній інтеграції та психологічній підтримці постраждалих. Також вона відіграє превентивну роль, адже ефективна система компенсації є важливим засобом захисту прав людини, зміцнює правову культуру та формує суспільне розуміння відповідальності за воєнні злочини.

Література:

1. Тімуш І. С. Відшкодування моральної шкоди, завданої громадянам під час військових конфліктів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2013. № 2. С. 10-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2013_2_4

2. Сафончик О. Окремі аспекти відшкодування майнової та немайнової (моральної) шкоди в умовах воєнного стану. *Юридичний* вісник. 2023. № 2. С. 24-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2023_2_5

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-164

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Бондар Дмитро Володимирович
кандидат наук з державного управління,
ректор,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
ORCID ID: 0009-0004-9571-7828
м. Львів, Україна

Забезпечення безпеки життєдіяльності та цивільний захист населення від надзвичайних ситуацій природного, техногенного, соціального та воєнного характеру є одним із основних завдань органів публічної адміністрації. Особливої актуальності питання цивільного захисту та забезпечення безпеки життєдіяльності набули в умовах дії правового режиму воєнного стану, коли навантаження на рятувальних зросло в кілька разів і єдина державна система цивільного захисту потребує мобілізації всіх доступних людських та матеріально-технічних ресурсів.

Удосконалити національну систему цивільного захисту та механізми забезпечення безпеки життєдіяльності в цілому дозволяють сучасні інформаційні технології, до яких слід віднести: мобільні застосунки та інше програмне забезпечення, автоматизовані інформаційні системи, роботизовані системи, включаючи безпілотні наземні та літальні апарати з машинним зором, а також технологію штучного інтелекту.

Враховуючи закріплений в ст. 19 Конституції України [1] спеціально-дозвільний принцип правового регулювання, використання інформаційних технологій в діяльності органів публічної адміністрації потребує належної правової регламентації на рівні закону або принаймні на рівні підзаконних, відомчих нормативно-правових актів.

Закріплення в нормативно-правових актах порядку використання певної інформаційної технології забезпечує уніфікований (стандартизований) підхід до її використання, сумісність програмного забезпечення в процесі інформаційної взаємодії різних органів публічної адміністрації, централізований захист інформаційних ресурсів, а також поширення позитивного локального досвіду використання

інформаційних технологій у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності на територію всієї держави.

Так, правової регламентації потребує використання автоматизованих систем захисту населення і територій від надзвичайних ситуації. До таких систем слід віднести:

– автоматизовані системи оповіщення та інформування населення про надзвичайні ситуації, загрози безпеці життєдіяльності (з використанням мобільних застосунків та Інтернет);

– автоматизовані системи спостереження та контролю якості води, повітря, ґрунтів (включаючи хімічний, біологічний та радіологічний контроль), продуктів харчування, стану критичної інфраструктури населених пунктів та інших об'єктів з метою виявлення потенційних загроз безпеці життєдіяльності;

– автоматизовані системи обслуговування захисних споруд, сховищ та укриттів, підтримання їх в належному стані та забезпечення резервами продуктів харчування, води, повітря тощо;

– автоматизовані системи забезпечення реалізації евакуаційних заходів: блокування та відкриття шляхопроводів, регулювання дорожнього руху, утворення додаткових шляхів евакуації (до прикладу – надувних сходів) тощо;

– автоматизовані системи протидії негативним чинникам, що сприяють виникненню надзвичайних ситуацій: автоматизовані системи гасіння пожеж, знезараження (санітарної обробки, дезінфекції) об'єктів та територій тощо.

Наведений перелік не є повним, адже майже щодня з'являються нові цифрові технології, використання яких потребує правового врегулювання, включаючи нові інформаційні технології, які можуть бути використані у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності.

В умовах правового режиму воєнного стану, коли в рази зросла кількість надзвичайних ситуацій та збільшились масштаби їх наслідків, актуальним напрямом удосконалення єдиної національної системи цивільного захисту є правова регламентація використання інформаційних технологій для залучення добровольців з метою їх участі в ліквідації надзвичайних ситуацій та їх наслідків.

Так, в Україні здійснюється розробка Системи оповіщення та реагування «Я – доброволець», яка є інноваційною цифровою платформою з відповідним мобільним застосунком для організації та координації дій соціально активних громадян, які готові добровільно долучитись до ліквідації надзвичайних ситуацій, враховуючи дані геолокації (місцезнаходження) та фахову підготовку (спеціалізацію) зазначених осіб.

Також правовий режим воєнного стану вимагає особливої уваги до збереження службової інформації, включаючи інформацію органів публічної адміністрації, які реалізують державну політику у сфері цивільного захисту. Враховуючи можливість ураження в результаті ворожих обстрілів місць зберігання носіїв службової інформації, а також цілеспрямовані хакерські атаки на національні реєстри та бази даних, доцільно зберігати дублікати службової інформації на носіях, які розташовані в зарубіжних країнах.

Крім того, в умовах повномасштабної війни російської федерації проти України особливе значення для удосконалення єдиної державної системи цивільного захисту має розвиток роботизованих систем, а також використання технології штучного інтелекту. Саме роботизовані системи з елементами штучного інтелекту («машинним зором») здатні замінити людину в процесі ліквідації надзвичайних ситуацій та їх наслідків, коли перебування людини на певному об'єкті або на певній території є небезпечним внаслідок активних бойових дій, мінування території, виявлення боєприпасів, які не розірвалися і можуть здетонувати в будь-який момент, а також у разі загрози хімічного, біологічного або радіоактивного зараження (підвищеного рівня радіації).

Таким чином, до актуальних напрямів адміністративно-правового регулювання використання інформаційних технологій у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності слід віднести:

– затвердження спільним наказом МВС України та Міністерства цифрової трансформації України порядку використання Системи оповіщення та реагування «Я – доброволець» та відповідного мобільного застосунку, що сприятиме залученню соціально-активних громадян до ліквідації надзвичайних ситуацій та їх наслідків;

– адміністративно-правову регламентацію збереження важливої інформації у сфері цивільного захисту та забезпечення безпеки життєдіяльності на декількох альтернативних серверах, включаючи сервери, які розташовані в зарубіжних країнах, що мають надійні партнерські відносини з Україною;

– адміністративно-правову регламентацію використання робототехніки, яка здатна замінити людину в процесі ліквідації особливо небезпечних надзвичайних ситуацій та їх наслідків;

– прийняття окремого Закону України «Про штучний інтелект», яким будуть врегульовані, у тому числі, основні питання використання технології штучного інтелекту в єдиній державній системі цивільного захисту та в механізмі забезпечення безпеки життєдіяльності в цілому.

Перспективність подальшої наукової розробки даної теми обумовлена необхідністю формулювання конкретних пропозицій щодо

удосконалення чинного адміністративного законодавства та юридичної практики у сфері цивільного захисту та забезпечення безпеки життєдіяльності.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 17.11.2023).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-165

ДЕКЛАРУВАННЯ МАЙНОВОГО СТАНУ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ У КИТАЇ ТА СИНГАПУРІ

Антоненко Антон Олександрович
аспірант
Запорізького національного університету

Пошук ефективних інструментів запобігання та протидії корупції у всіх її проявах у публічній службі з об'єктивною необхідністю зумовлює потребу аналізу всіх складників механізму кожного із таких інструментів. Одним із ефективних, таких, що відрізняються наявністю «позитивних практик» унормування та використання, інструментів антикорупційного спрямування цілком можна вважати антикорупційне декларування [1, с. 23].

Відповідно до ч. 5 ст. 8 Конвенції ООН проти корупції «…кожна держава має запроваджувати заходи й системи, які зобов'язують державних посадових осіб надавати відповідним органам декларації, inter alia, про позаслужбову діяльність, заняття, інвестиції, активи та про суттєві дарунки або прибутки, у зв'язку з якими може виникнути конфлікт інтересів стосовно їхніх функцій як державних посадових осіб» [2].

В умовах формування національної моделі боротьби з корупцією, яка стала справжнім викликом для сучасної України, досить цікавим є досвід зарубіжних країн, які досягли певних успіхів у боротьбі з цим суспільним лихом, зокрема таких країн як Китай та Сінгапур. Загальною вимогою в цих країнах щодо більшості категорій державних службовців або осіб, які заміщають публічні посади, є обов'язок подання перед початком службової діяльності або при вступі на посаду і далі щорічно декларацій про майновий та фінансовий стан та фінансові інтереси.

До декларації включається докладний перелік відомостей про всі дійсні або потенційні доходи і витрати як самих державних службовців, так і членів їх сімей (як правило, подружжя та неповнолітніх дітей). Інтерес громадськості до цієї форми контролю незмінно зростає, як зростає і кількість виявлених порушень, про що свідчить безліч публікацій у зарубіжній пресі про фінансові зловживання чиновників, які нерідко є високопоставленими. Посилення контрольних заходів у зазначеній сфері характерно для багатьох держав Європи, Азії, Африки, Латинської Америки. Не є виключенням Китай та Сінгапур.

Так, у Китаї діє особлива модель контролю над доходами та видатками чиновників. У Положенні про звіт керівних кадрів за відповідними особистими обставинами (2010 р.) закріплюються правила щодо доходів і витрат чиновників та членів їх сімей з метою контролю за ними з боку держави.

У декларації має бути зазначена інформація наступного характеру: а) зміни у шлюбному стані; б) документи, що свідчать про виїзд за кордон у приватному порядку; в) причини виїзду за кордон у приватному порядку; г) шлюби дітей з іноземцями та особами без громадянства; д) обставини переїзду чоловіка та жінки за кордон; е) характер роботи чоловіка, дітей, а також характер роботи зазначених осіб за кордоном та займані ними посади; ж) випадки притягнення до кримінальної відповідальності чоловіка, дітей.

Окрім того, китайські чиновники зобов'язані декларувати: а) зарплату та інші виплати, включаючи преміальні; б) доходи від викладання, авторського права, консультацій, каліграфії тощо; в) нерухоме майно, що належить їм, дружині (дружині), що спільно проживають дітям; г) власні та належать дружині (дружині), які проживають спільно дітям інвестиції та цінні папери, акції, ф'ючерси, капітали, страховки та інше фінансове майно; д) інвестиції в неринкові компанії та підприємства чоловіка (дружини) та спільно проживаючих дітей; е) зареєстровані на чоловіка й діти, що спільно проживають, приватні фірми, підприємства. Відомості щодо встановлених Положенням видів доходів за минулий рік надаються щорічно до 31 січня. Таким чином, якщо в особи, її подружжя та дітей з'явилося нове майно, воно має бути відображене у звіті, поданому у зазначений термін. Як видно із зазначеного переліку, у китайських чиновників практично не залишається лазівок для приховування свого майнового стану [3].

У Сінгапурі державні службовці відповідно до розд. 21 Вказівок Уряду (1960 р.) щорічно заповнюють чотири види декларацій: про інвестиції; про нерухомість та про інше майно; про витрати на придбання нерухомості; про боргові зобов'язання. Зокрема, при заповненні декларації про нерухомість та інше майно відповідна особа

повинна зазначати частки участі у державних та приватних компаніях, комерційних організаціях, право власності на землю, будинки та інше майно, яке не використовується для проживання власника. Основними є дві форми декларації - щорічна декларація про вклади та інвестиції та декларація про наявність/відсутність боргових зобов'язань. Крім того, застосовуються ще дві додаткові форми - про інвестування та придбання власності, які заповнюються у разі, якщо ситуація змінилася порівняно з попереднім роком. У декларації про інвестиції містяться відомості про земельні ділянки, будинки та іншу власність, про частки у приватних чи державних компаніях, про участь у комерційних організаціях. У декларації про придбання власності державний службовець вказує, чи була придбана ним чи будь-ким із членів його сім'ї якась значна нерухомість. Зокрема, в ній мають міститися відомості про продавця, вид нерухомої власності (квартиру, кондомініум, земельну ділянку чи будинок), умови придбання, вартість, а також розмір знижки (за наявності) [4].

Отже, вважаємо доцільним при розбудові українського антикорупційного законодавства орієнтуватися не тільки на американську та європейські моделі боротьби з корупцією, а й враховувати позитивний досвід азіатських країн, які за останні десятиріччя демонструють стійке зростання національної економіки.

Література:

1. Коломоєць Т.О., Васильчук Б.Г. Антикорупційне декларування: вітчизняний і зарубіжний досвід нормативно-правового закріплення строків. *Правова позиція*. 2021. № 3 (32). С. 22-26.

2. Про ратифікацію Конвенції ООН проти корупції Конвенція Організації Об’єднаних акцій проти корупції : Закон України від 18.10.2006 р. № 252-V. *URL :* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-16#Text.

3. Тимошенко И. Г., Касаткина Н. М., Терещетенкова Н. Ю. Контроль доходов и расходов служащих государственного аппарата. URL : https://studref.com/627945/pravo/kontrol_dohodov_rashodov_sluzhaschih_gosudarstvennogo_apparata.

4. Штумф Б.А. Опыт зарубежных стран по декларированию доходов и расходов государственных служащих. URL : https://moluch.ru/archive/393/86783/.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-166

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Пинзар Антон Ігорович,
керуючий партнер АО «АГАРД»
м. Київ, Україна

У сучасних умовах воєнного стану та обмежених бюджетних ресурсів питання забезпечення законності та ефективного використання публічних фінансів набуває особливої актуальності. Сфера публічних закупівель залишається однією з найбільш вразливих до кримінальних правопорушень, що пов'язано з багаторівневістю процедур, участю значної кількості суб'єктів, високими ризиками зловживань та корупції. У зв'язку з цим зростає потреба в удосконаленні криміналістичного інструментарію, зокрема шляхом широкого й обґрунтованого залучення спеціальних знань у процесі досудового розслідування.

Залучення фахівців з економіки, бухгалтерського обліку, аудиту, фінансового аналізу, будівництва, інформаційних технологій тощо є не лише допоміжним елементом розслідування, а й ключовим чинником формування доказової бази у справах про правопорушення у сфері закупівель. Спеціальні знання використовуються в різних формах: від письмових консультацій і висновків спеціалістів до проведення судових експертиз та ревізій, результати яких відіграють важливу роль у встановленні фактів завдання збитків, зловживання бюджетними коштами, фальсифікації документації тощо.

Незважаючи на зростаючу практику використання спеціальних знань у цій категорії кримінальних проваджень, наявні численні проблеми: від неузгодженості процесуального статусу спеціаліста до недоліків у формулюванні запитань до експерта, відсутності належної підготовки матеріалів до ревізії чи експертизи. У цьому контексті постає необхідність комплексного дослідження ролі спеціальних знань у розслідуванні злочинів у сфері публічних закупівель, аналізу нормативного регулювання, слідчої та судової практики, а також розроблення тактичних і методичних рекомендацій щодо їх ефективного використання.

Відповідно до ст. 71 КПК України, спеціаліст – це особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів [1]. Водночас у процесуальному законодавстві відсутнє чітке визначення самого поняття «спеціальні знання» та його змістового

наповнення. У науковій літературі з цього приводу висловлено низку позицій. Так, В. Ю. Шепітько тлумачить спеціальні знання як сукупність знань в окремій галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла [2, с. 207]. В. Г. Гончаренко акцентує на тому, що це знання, які лежать в основі відповідних спеціальностей і спеціалізацій, і, у кримінальному процесі, – це знання, що використовуються спеціально підготовленими особами для отримання доказової інформації [3, с. 5]. Своєю чергою, М. Г. Щербаковський під спеціальними знаннями розуміє знання, здобуті в результаті навчання, а також навички, набуті у процесі практичної діяльності, що використовуються під час проведення експертизи [4, с. 93]. Проте, таке визначення необґрунтовано обмежує сферу застосування спеціальних знань виключно експертною діяльністю.

З огляду на те, що розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель невід'ємно пов'язане з аналізом документів бухгалтерського обліку, участь спеціалістів відповідної кваліфікації в ході слідчих (розшукових) дій (СРД) є необхідною умовою ефективного отримання та використання доказової інформації. Залучення таких фахівців сприяє своєчасному й обґрунтованому вилученню документів, що мають значення для кримінального провадження [5]. Зокрема, йдеться про: визначення оптимального обсягу й переліку документів для дослідження; встановлення місць їх можливого зберігання (оригіналів, копій, окремих примірників); участь у проведенні огляду вилученої документації; виявлення ознак фальсифікації документів тощо. Усе це створює належні передумови для призначення і якісного проведення судово-бухгалтерських та інших експертиз, що в підсумку підвищує ефективність досудового розслідування.

У цьому контексті доцільно розрізняти типові види консультацій спеціаліста, які надаються під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель:

І. Консультації загального характеру, що надаються з метою орієнтації слідчого або слідчо-оперативної групи в обставинах вчиненого кримінального правопорушення, механізмах його реалізації, масштабах заподіяної шкоди, колі можливих співучасників тощо. Такі консультації зазвичай мають ознайомлювальний характер і надаються на початковому етапі розслідування, зокрема під час планування або безпосереднього проведення невідкладних СРД, як-от огляду місця події або відбору зразків для експертного дослідження.

ІІ. Консультації з конкретних питань, які надаються на етапі підготовки та проведення запланованих процесуальних дій. Вони мають безпосередній вплив на ефективність проведення таких дій, як допит, слідчий експеримент, тимчасовий доступ до речей і документів, а також сприяють належному виконанню заходів забезпечення кримінального

провадження [6, с. 53]. Приміром, участь спеціаліста під час огляду документів дає змогу слідчому оперативно й коректно оцінити зміст документів, установити їх значення для розслідування, виявити ознаки фальсифікації, прихованих виправлень чи несанкціонованих змін, а також забезпечити правильне процесуальне оформлення виявленої інформації. Відсутність спеціаліста при огляді таких документів нерідко є серйозною організаційною помилкою, яка, попри усвідомлення її негативних наслідків, на жаль, залишається поширеною практикою.

Особливе значення мають консультації спеціалістів при підготовці до допиту осіб, обізнаних із фінансово-господарською діяльністю. У цьому разі фахівці в галузі бухгалтерського обліку, податкової звітності, банківської справи, а також інформаційних технологій можуть надати слідчому допомогу з таких питань, як: а) механізми ухилення від оподаткування шляхом створення фіктивних суб'єктів господарювання; б) особливості фіксації фінансових операцій у бухгалтерській документації; в) аналіз податкової звітності; г) застосування відповідних нормативно-правових актів; ґ) формулювання змістовно релевантних запитань для допиту; д) добір необхідних документів, що підлягають пред'явленню або вилученню.

Таким чином, участь спеціаліста у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель дозволяє підвищити якість як окремих процесуальних дій, так і всього комплексу доказування, сприяючи більш глибокому розумінню змісту правопорушення, а також виявленню прихованих ознак злочинної діяльності. Такі знання реалізуються, зокрема, у двох основних формах: залучення спеціалістів – податківців, аудиторів, бухгалтерів, ревізорів, економістів тощо – для надання консультативної допомоги, підготовки висновків, участі в проведенні СРД; призначення судових експертиз – економічних, товарознавчих, будівельно-технічних, почеркознавчих, технічних експертиз документів, експертиз комп'ютерної техніки й програмних продуктів та ін. При цьому галузь, у межах якої здійснювалось витрачання бюджетних коштів (освітня, медична, будівельна, оборонна, енергетична, аграрна тощо), а також специфіка та спосіб вчинення кримінального правопорушення безпосередньо впливають на вибір відповідного фахівця та необхідність призначення конкретного виду судової експертизи. Такий підхід дозволяє забезпечити цілеспрямованість і фаховість розслідування, оптимізувати процес доказування та сприяти виявленню прихованих механізмів зловживань у сфері публічних фінансів.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
2. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. акад. В. Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560 с.
3. Експертизи у судовій практиці: підручник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 388 с.
4. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Х., 2015. 560 с.
5. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень щодо підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців: метод. рек. Саковський А. А., Мировська А. В., Нечеснюк М. В. та ін. Київ: Нац.акад. внутр. справ, 2023. 57 с.
6. Галаган В. І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 300 с.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-167

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Черниш Марина Олександрівна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,
Дніпровський державний університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна
ORCID ID: 0009-0000-6416-7617

Кримінальні правопорушення проти довкілля становлять одну з найсерйозніших загроз екологічній безпеці, життєдіяльності суспільства та сталому розвитку держави. Ця категорія правопорушень охоплює широкий спектр діянь, які завдають шкоди природним ресурсам, погіршують стан екосистем і ставлять під загрозу життя та здоров'я людей. Сучасне кримінальне законодавство України, зокрема розділ VIII Кримінального кодексу України (далі – ККУ), спрямоване на захист екологічних прав громадян та забезпечення природоохоронного балансу [1].

Своєю чергою класифікація кримінальних правопорушень проти довкілля має важливе значення для підвищення ефективності протидії цим діянням, адже дозволяє систематизувати їх за видами, ступенем суспільної небезпеки, мотивами та іншими критеріями. Зокрема, це сприяє вдосконаленню кримінальної політики, а також розробці чітких механізмів розслідування, кваліфікації та профілактики таких. Водночас ефективна класифікація дозволяє не лише чітко визначити відповідальність за окремі види кримінальних правопорушень, але й сприяє гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Це є запорукою більш ефективного захисту природного середовища як у межах України, так і за її кордонами [2, с. 415].

У кримінально-правовій доктрині існує безліч підходів до класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із завданням шкоди довкіллю. Науковці, як правило, пропонують поділ на основі подібності ознак безпосереднього об'єкта цих правопорушень, що дозволяє структурувати систему їхньої оцінки та кваліфікації.

З огляду на суспільну небезпеку таких діянь і характер шкоди, завданої об'єкту посягання, Навроцький В.О. під час дії ККУ 1960 р. запропонував поділ кримінальних правопорушень проти довкілля на три групи: 1) знищення або пошкодження природних об'єктів; 2) заволодіння природними об'єктами; 3) порушення порядку користування такими об'єктами [3].

На противагу цьому залежно від характеру вчинення, кримінальні правопорушення проти довкілля поділяються на ті, що посягають на конкретні природні ресурси в процесі природокористування до яких належать ст.ст. 239, 239-1, 239-2, 240, 240- 1, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252 КК України, і ті, що завдають шкоди навколишньому природному середовищу в цілому, включаючи природні ресурси в процесі спеціального природокористування ст.ст. 236, 237, 238, 253, 254 КК України.

Водночас Шульга А.М. запропонував ще одну класифікацію, виділяючи чотири групи: 1) злочини у сфері забезпечення екологічної безпеки (ст.ст. 236, 237, 238, 253 КК); 2) злочинні посягання на живу природу (ст.ст. 245-249 КК); 3) злочинні посягання на об'єкти неживої природи (ст.ст. 239, 239-1, 239-2, 254, 240, 241, 242, 243, 252 КК); 4) злочини, що порушують правові норми у сфері екології (ст.ст. 244, 250, 251 КК) [4, с. 134-135].

Проте, спірним залишається питання про доцільність відокремлення групи кримінальних правопорушень, як «злочини, що порушують правові норми у сфері екології». Адже всі суспільно небезпечні діяння, відповідальність за які передбачена в главі VIII Особливої частини ККУ, так чи інакше порушують правові норми екологічної сфери. Інше

питання - чи доцільно відмежовувати цю групу правопорушень від «злочинів у сфері екологічної безпеки».

Також викликає питання, чому Шульга А.М. не включив до цієї групи злочин, передбачений статтею 250 ККУ «Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів», адже у випадку з вищезазначеними діяннями об'єктом посягання є жива природа - рибні ресурси.

На відміну від цього, Матвійчук В.К. пропонує більш формалізований підхід до класифікації, ґрунтуючись на трирівневій системі: родовий об’єкт, безпосередній об’єкт правопорушення та відповідний природний ресурс [5, с. 82]. Цікаво, що класифікація об'єктів екологічних кримінальних правопорушень, запропонована Матвійчуком В.К. враховує структуру довкілля та існування чотирьох геосфер: літосферу, біосферу, гідросферу та атмосферу. За такою класифікацією кримінальні правопорушення проти довкілля поділяються на такі групи відповідно до їх безпосередніх об'єктів: 1) кримінальні правопорушення проти екологічної безпеки (ст.ст. 236, 237, 238 і 253 КК України); 2) кримінальні правопорушення у сфері землекористування, охорони надр та охорони атмосферного повітря (ст.ст. 239, 239-1, 239-2, 240, 241 і 254 КК України); 3) кримінальні правопорушення у сфері охорони водних ресурсів (ст.ст. 242, 243 і 244 КК України); 4) кримінальні правопорушення у сфері лісового господарства, охорони рослинного і тваринного світу (ст.ст. 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251 і 252 КК України) [5, с. 85-86].

На противагу цьому Митрофанов І.І. розділив екологічні кримінальні правопорушення на дві основні групи. По-перше, кримінальні правопорушення, які не є екологічними, але заподіюють або можуть заподіяти шкоду довкіллю (наприклад, ст.ст. 113, 441, 439, 265, 267-1 КК України). По-друге, це кримінальні правопорушення, передбачені розділом VIII Особливої частини КК України, які можна поділити на дві групи залежно від безпосереднього об'єкта посягання: 1) кримінальні правопорушення, що посягають на екологічну безпеку в цілому (передбачені ст.ст. 236-238, 252 та 253 КК України); 2) кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок охорони землі, надр, ґрунту, атмосфери, поверхневих вод, підземних вод, морських вод континентального шельфу, ліси та рослинний тваринний світ; 3) кримінальні правопорушення що посягають на встановлений порядок охорони компонентів довкілля (передбачені всіма іншими статтями Особливої частини КК України) [6, с. 68-70].

З урахуванням наведених думок науковців та відповідно до безпосереднього об'єкта пропонується класифікувати кримінальні правопорушення проти довкілля наступним чином: 1) кримінальні

правопорушення проти екологічної безпеки (ст.ст. 236-238, 253 КК України); 2) кримінальні правопорушення у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря (ст.ст. 239-240, 254 КК України); 3) кримінальні правопорушення у сфері охорони водних ресурсів (ст.ст. 241-244 КК України); 4) кримінальні правопорушення у сфері використання лісів, захисту рослинного і тваринного світу (ст.ст. 245-252 КК України).

Отже, класифікація кримінальних правопорушень проти довкілля сприяє систематизації законодавства, вдосконаленню кваліфікації правопорушень і забезпеченню ефективного правозастосування. Зазначені підходи підкреслюють як складність, так і важливість диференціації кримінальних правопорушень. Така класифікація також дозволяє гармонізувати кримінально-правові норми з сучасними екологічними викликами. У майбутньому вдосконалення цих підходів сприятиме забезпеченню екологічної безпеки та захисту природного середовища.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. URL: https: // zakon. rada. gov. ua / laws / show / 2341–14#Text.

2. Шаблистий В. В. Ефективність кримінально-правового забезпечення екологічної безпеки людини. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 412-418

3. Навроцький В.О. Злочини проти природи: Лекції для студентів юридичного факультету. Львів, 1997.

4. Шульга А.М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації: науково-практичне видання. Харків : НікаНова, 2012. 192 с.

5. Матвійчук В. К. Загальнотеоретичні підходи до витоків та класифікації періодів кримінально–правової охорони навколишнього природного середовища на теренах України. Юридична наука. 2012. № 1. С. 83-95.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-168

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕВИРОБНИЧОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Смірнов Антон Сергійович,
кандидат медичних наук, доцент,
докторант,
Дніпровський державний
університет внутрішніх справ
ORCID ID: 0009-0006-5599-0939
м. Дніпро, Україна

Згідно ст. 42 Конституції України держава повинна захищати права споживачів, здійснювати контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяти діяльності громадських організацій споживачів [1].

Корупція наразі визначається як зловживання службовими і посадовими особами своїми правами і повноваженнями з метою одержання неправомірної вигоди та особистого збагачення, а також активні дії щодо підкупу таких осіб з боку громадян. Корупцію деякі автори не обмежують отриманням неправомірної вигоди і не звужують тільки до підкупу включно державних службовців. За думкою О.Ю. Шостко, корупція значно поширена у бізнесовому середовищі (приватному секторі), відносинах комерційних структур між собою та державними органами [2, с. 69].

Вичерпний перелік корупційних кримінальних правопорушень та правопорушень пов'язаних із корупцією законодавцем надано у примітці до ст. 45 КК України.

Так, корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до КК України вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 цього Кодексу. Кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 362-2, 366-3 цього Кодексу [3].

На підставі вищевикладеного С.М. Гусаров зазначає, що: 1) корупційні правопорушення можуть поставати у вигляді корупційних кримінальних правопорушень, а також правопорушень або правопорушень адміністративного, дисциплінарного чи цивільно-правового характеру, що по'вязані з корупцією; 2) корупційним правопорушенням є умисне зловживання службовим становищем або умисне зловживання шляхом використання службових повноважень чи

службового становища, тобто здійснення службовою особою будь-якої дії чи утримання від здійснення дій, що є порушенням законодавства, з метою одержання або прийняття неправомірної вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших адресатів або, відповідно, здійснення службовою особою дій у вигляді обіцянки/пропозиції або надання такої вигоди певним адресатам з метою схилити уповноважену особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень; 3) під кримінальними правопорушенням, пов'язаними із корупцією, на думку автора, варто розуміти суспільно небезпечні умисні або необережні діяння службової особи, що, будучи порушеннями законодавства, не містять ознак корупції, але можуть спряти або приховувати вчиненню/вчинення корупційного кримінального правопорушення і, як наслідок, тягнути настання кримінальної відповідальності; 4) поряд зі кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, у вітчизняному законодавстві наявні правопорушення, пов'язані з корупцією, але за їх вчинення передбачена адміністративна, дисциплінарна або цивільно-правова відповідальність [4, с. 55].

Таким чином, можна зробити висновок, що згідно українського законодавства, корупційні правопорушення не обмежуються лише у вигляді кримінальних правопорушень, а й набувають адміністративного, дисциплінарного та цивільно-правового відображення. Разом із тим, визначення істотних характеристик, особливостей та ознак, кримінологічних явищ має як теоретичне, так і практичне значення в умовах сьогодення. Сприяє як формуванню уявлення про причини та умови злочинності, так і розробці заходів щодо її попередження та подолання.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Шостко О.Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2014. Вип. 28. С. 69–78.

3. Кримінальний кодекс України : Кодекс від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top

4. Гусаров С.М. Поняття та види корупційних правопорушень, за вчинення яких установлено кримінальну відповідальність : *особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду* : тези доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 17 жовтня 2019 року) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 52–56. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_10_2019/pdf/14.pdf

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-169

ПРИНЦИПИ ПРОПОРЦІЙНОСТІ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В УМОВАХ КРИЗИ: ЕВОЛЮЦІЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Софілканич Олександр Васильович
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

Малеш Олександр Васильович
випускниця юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

Трансформація міграційної політики Європейського Союзу в контексті масового переміщення населення, спричиненого збройною агресією проти України, та подальшого прийняття Нового пакту про міграцію та притулок порушує фундаментальні питання щодо практичного функціонування загальних принципів права. У цьому контексті принципи пропорційності та недискримінації, які традиційно розглядаються як структурні запобіжники, що обмежують дискрецію органів влади, потребують нової доктринальної оцінки. Центральне питання полягає в тому, чи продовжують ці принципи виконувати свою обмежувальну та коригувальну функцію, чи вони все більше служать інструментами, що легітимізують розширене адміністративне втручання у сферу міграційного контролю.

У системі права ЄС пропорційність та недискримінація належать до категорії загальних принципів, обов'язкових як для інституцій Союзу, так і для держав-членів під час імплементації права ЄС. Класичне формулювання цього тесту було сформульовано у справі Fedesa, де Суд ЄС уточнив, що заходи Союзу не повинні перевищувати того, що необхідно для досягнення законних цілей [1]. Контролюючий характер пропорційності був ще більше посилений у справі Kadi I, в якій Суд підтвердив, що навіть у сферах, що стосуються міркувань безпеки та міжнародних зобов'язань, акти ЄС залишаються предметом перегляду з урахуванням основних прав та загальних принципів [2].

Принцип недискримінації, закріплений у первинному праві ЄС та Хартії основних прав, забороняє невиправдані відмінності у ставленні до осіб у порівнянних ситуаціях, якщо така диференціація не є об'єктивно виправданою та пропорційною. Його суттєвий вимір був підкреслений у справі Jawo, де Суд визнав, що навіть формально нейтральне застосування Дублінської системи може бути несумісним із

законодавством ЄС, якщо умови прийому у відповідальній державі-члені досягають рівня, який загрожує людській гідності [3]. Таким чином, Суд підтвердив, що рівність у праві ЄС не може бути зведена до формальної одноманітності; вона радше вимагає суттєвих гарантій, що забезпечують реальний захист основоположних прав. В управлінні міграцією цей принцип стає особливо чутливим, коли до категорій переміщених осіб застосовуються різні правові режими залежно від громадянства, шляху в'їзду або геополітичних обставин.

Активація у 2022 році Директиви 2001/55/ЄС про тимчасовий захист стала поворотним моментом у міграційному праві ЄС [4]. Вперше з моменту її прийняття механізм тимчасового захисту був запущений у відповідь на масове прибуття осіб, переміщених з України. З точки зору пропорційності рішення виглядало виправданим. Це забезпечило швидкий доступ до дозволів на проживання, працевлаштування, освіти та соціальної допомоги, водночас запобігаючи краху національних систем притулку під тиском мільйонів прибулих. Цей захід був придатним для вирішення надзвичайної ситуації, необхідної враховуючи масштаби переміщення, і, можливо, пропорційної у балансуванні адміністративної спроможності та гуманітарного захисту.

Водночас, активація тимчасового захисту виявила структурну напруженість у рамках принципу недискримінації. Директива не містить точного кількісного чи якісного визначення «масового припливу». Вона не встановлює порогових значень, часових параметрів чи об’єктивних критеріїв, що керують активацією. Ця невідповідність свідчить про те, що застосування механізму залежить не лише від об’єктивного масштабу, але й від геополітичних та політичних факторів.

Міждержавна нерівність ще більше ускладнює картину. Хоча Директива про тимчасовий захист проголошує баланс зусиль між державами-членами, вона не передбачає обов'язкових квот на перерозподіл або централізованого механізму розподілу. В результаті деякі держави-члени, особливо ті, що географічно близькі до України, взяли на себе непропорційно високий тягар прийому. Відсутність обов'язкової системи солідарності породжувала адміністративний тиск та загострила внутрішньополітичні дебати.

Прийняття Нового пакту про міграцію та притулок інституціоналізує ширший зсув до кризово-орієнтованого управління. Пакт запроваджує обов'язкові процедури перевірки на кордоні, прискорене розгляд заяв про надання притулку та нові кризові та форс-мажорні механізми. Хоча він формально підтверджує повагу до основних прав та пропорційність, його архітектура надає пріоритет швидкості, ефективності та керованості. Процедури на кордоні розроблені для широкого застосування, зокрема до заявників з країн з низьким рівнем визнання, і часто проводяться в установах з обмеженою свободою пересування.

Згідно з Новим пактом, пропорційність все частіше формулюється з точки зору адміністративної доцільності, а не суворого обмеження втручання в права особи. Заходи, що зменшують процесуальні гарантії або розширюють умови, подібні до умов утримання під вартою, можуть

бути виправдані як пропорційні, оскільки вони полегшують системний тиск на національні адміністрації. Це відображає функціональне переосмислення принципу: від гарантії, орієнтованої на права людини, до інструменту адміністративної раціоналізації. Аналогічно, кризовим механізмам Пакту бракує точних кількісних визначень «тиску», що залишає активацію значною мірою залежною від політичної оцінки. Така нечіткість ризикує замінити суттєвий судовий перегляд декларативними твердженнями про необхідність.

Підсумовуючи, еволюція міграційної політики ЄС у відповідь на кризу переміщення в Україні та Новий пакт про міграцію та притулок демонструє не формальну відмову від принципів адміністративного права, а їх функціональну трансформацію. Пропорційність та недискримінація залишаються юридично обов'язковими та продовжують визнаватися в юриспруденції Суду. Однак їх практичне застосування дедалі більше відображає логіку кризового управління та контролю міграції. Вирішальним фактором на майбутнє буде те, якою мірою судовий перегляд збереже свою інтенсивність та наполягатиме на суттєвому, а не лише формальному, дотриманні загальних принципів.

Література:

1. CJEU. Case C-331/88. Para 13. URL: https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf;jsessionid=82AD35BC2B0467FF748F0DA8B8A6050D?text=&docid=96352&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1900530

2. CJEU. Joined Cases C-402/05 P and C-415/05 P. Para 360. URL: https://www.google.com/url?q=https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text%3D%26docid%3D67611%26pageIndex%3D0%26doclang%3DEN%26mode%3Dlst%26dir%3D%26occ%3Dfirst%26part%3D1%26cid%3D1901402&sa=D&source=docs&ust=1765400013254599&usg=AOvVaw1JQQlz_rMIear57WioU_tl

3. CJEU. Case C-163/17. Para 83. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=211803&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1908259

4. Directive 2001/55/EC on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof [Temporary Protection Directive]. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001L0055

МАТЕРІАЛИ ІХ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА»

22–23 грудня 2023 р.

м. Кременчук, Україна

Підписано до друку 25.12.2023. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 21,86. Тираж 100. Замовлення № 0224-002.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.